[redacted]

S. AMBROSII

EPISCOPI MEDIOLANENSIS

DE OFFICIIS MINISTRORUM

LIBRI III.

CUM

PAULINI LIBELLO DE VITA S. AMBROSII.

AD CODICUM MSS. EDITIONUMQUE PRÆCIPUARUM FIDEM

RECOGNOVIT

ET

ADNOTATIONE CRITICA ILLUSTRAVIT

IO. GEORGIUS KRABINGER.

TUBINGÆ,

IN LIBRARIA HENRICI LAUPP.

MDCCCLVII.

EX OFFICINA HENRICI LAUPP.

PRAEFATIO.

S. Ambrosius de officiis libros III. circa annum 391, postquam exstincto Maximo tyranno pax ecclesiae reddita est, ex sermonibus, quos publice habuerat, maximam partem composuit atque in operis legitimi corpus redegit [1]), secutus institutum et ordinem Tullianorum de officiis librorum.

Memoratu sane dignissima sunt quae de hoc Ambrosii opere a D. Augustino [2]) et Cassiodoro [3]) eximia laude ornato praeclare edisserit *Franciscus Pistorius:* „Complectitur", inquit, „D. Ambrosius dilucide, erudite quidquid est in bibliis exemplorum ad bene beateque vivendum necessarium docetque paucis quomodo pie formanda et decurrenda sit vita, quid deo, sacerdotibus, parentibus, amicis, praeceptoribus, senectuti sit deferendum, quomodo in genere cum hominibus agendum,

1) Vid. Lib. I. cap. 7. §. 23, Lib. II. cap. 6. §. 25 et Lib. III. cap. 32. §. 139.

2) Epist. 82. §. 21. Tom. II. p. 198 ed. Maur.: „— *cur ergo non aperte dicis, officiosum mendacium defendendum? nisi forte nomen te movet, quia non tam usitatum est in ecclesiasticis libris vocabulum officii, quod Ambrosius noster non timuit, qui suos quosdam libros utilium praeceptionum plenos de officiis voluit appellare.*"

3) Institut. divinarum lectionum Lib. I. cap. 16.: „*Utiles sunt ad instructionem ecclesiasticae disciplinae sancti Ambrosii de officiis melliflui libri tres.*"

*

tractanda versandaque negotia: denique nullum vitae genus intactum relinquit, Tullii vestigiis egregie insistens. In his autem omnibus tradendis adstruendisque, sacris dumtaxat ille veris et cognitu necessariis utitur exemplis."

Hoc unicum ethicae Christianae enchiridion, quod ex antiquissimis temporibus ad nos pervenit quanto sit in honore habitum medio aevo, satis testantur huius libri codices manu scripti, qui in variis bibliothecis hodieque asservantur. Itaque factum est, ut etiam post inventam typographiam idem opus saeculis XV. XVI. et XVII. saepius seorsim typis exscriberetur. Tandem post longum temporis intervallum anno 1839 Lipsiae novam editionem paravit R. O. Gilbertus.

Qui cum in libris manu exaratis, quos inspexit, altero Dresdensi, altero Gothano, utroque recentioris aetatis ac deterioris notae, ad textum emendandum parum invenisset auxilii, Maurinorum recensionem maxima ex parte retinendam putavit.

Sed tale ingenii monumentum tamdiu in librariorum et interpolatorum sordibus iacere cum moleste tulissem, operam dedi, ut apparatu critico conquisito scriptoris textum ad codicum hucusque nondum collatorum optimarumque editionum fidem denuo recognoscerem et emendatiorem atque accuratiorem constituerem.

Exponam nunc de subsidiis criticis, quibus usus sum.

I.

Codices ad Paulinum collati.

A = Lat. Monac. 12104, olim Prüllensis Nr. 4., membranac. Saec. X. vel XI., forma quadrata, foliis 156. Praemittitur *Smaragdus* Abbas de diversis virtutibus. Sequuntur

fol. 73, b — 148 Vitae variorum Sanctorum, quibus accedit *Paulinus* de vita S. Ambrosii. Folium 149 laceratum, folii 155 pars aversa hic illic detrita. Extrema verba sunt (§. 48) *non solum christianorum, sed paganorum.*

Fol. 1, a. adnotata leguntur haec: *Iste liber pertinet ad sctm vitũ in průll ord. carthus. prope ratisbonã.* Ad voc. *liber* rec. m. in marg. addidit: *bellicis temporibus abstractus Ratisbonam ad Bibliothecam RR. PP. Dominicanorum, ab iisdem demum die 7. Novembris a. 1708 restitutus, iterum ex nunc aeternum.*

B = Lat. Monac. 18956, olim Tegernseensis Nr. 956, membranac. Saec. XI., forma octava, foliis 83, maximam partem eleganter scriptus. Continentur Vitae S. Ambrosii, S. Goaris confess., S. Medardi epi, S. Willibrordi epi, S. Bedae presb., quibus adhaerent hymni de S. Wigberto cum notulis musicis eiusdemque vita.

Quod Paulini attinet libellum, prima manus inscriptionem omiserat, recentior autem saec. XIV vel XV praescripsit: „*Legenda scti Ambrosii epi. doctoris pcipui et eclesie sancte dei.*

In hoc codice rec. m. textum passim immutavit glossasque invexit.

C = Lat. Monac. 13081. sive liber civitatis Ratisbonensis Nr. 81, membranac. Saec. XII., forma quadrata. Praecedunt 1. vitae patrum, qui liber finitus est anno domini MCCCXXXVIII. 2. aliae vitae patrum. 3. tractatus moralis a *Pascasio* quodam ex Graeco translatus iussu Martini presbyteri et Abbatis in Latinum sermonem. 4. *Gregorii* Papae dialogorum liber de miraculis patrum

Italicorum. 5. martyrologium per circulum anni, finitum MCCCXXX. octavo. 6. provinciale secundum curiam Romanam, scriptum ante annum 1340.

Saeculi XII. sunt liber scti Ambrosii Epi de ieiunio, Paulini vita scti ambrosii et vita beati eusebii, vercellensis epi et martyris.

Fuerat olim hic liber manu scriptus sancti Georgii in Prüfening (Prüfling). Conf. infra nota 5.

D = Lat. Monac. 22047, quondam Wessofontanus Nr. 47, membranac. Saec. XII., forma quadrata. Continetur vita beati Ambrosii foliis 107, a — 120, b, desinens in verbb. *et flens cum* (§. 39, 1.). Cetera perierunt.

Exaravit hunc codicem, ut ex elegantissima eius scriptura merito coniici potest, *Diemod* sanctimonialis, de qua vid. *Leuthner*. historia monasterii Wessofontani p. 166 seqq.

E = Lat. Monac. 16106, s. San-Nicolaitanus Nr. 106, membranac. Saec. XII., in fol. minor., constans foliis 129, in quo insunt vitae Sanctorum etc. Paulini vita S. Ambrosii, cui ab m. rec. praefixum est nomen Paulinus, concluditur foliis 21—28, a.

F = Lat. Monac. 12642, olim Ranshofiensis Nr. 42, membranac. Saec. XIV. in fol., constans foliis 266. Insunt etiam in [illegible] cod. vitae Sanctorum. Paulini libellus incipit fol. 43, a et desinit fol. 50, b.

Cod. A quamquam hic illic haud exiguis depravatus est lacunis ineptisque glossis, tamen lectiones optimas passim cum pluribus aliis vel omnibus concordans largiter praebet. Idem liber §. 28, 1. §. 30. p. 16, 3. §. 47, 10—11 et §. 48, 3 ab im. solus servavit veram lectionem et cum B rectissime scribit

§. 26. p. 14, 9 *non multum post*, ubi vid. adnot., §. 27, 7 *e multis*, §. 48, 11 *turbae clamabant*. Exhibent etiam BC §. 11, 13 soli aptissime: *ne tibi aliquid eveniat* et §. 18. p. 10, 1 *horresco referens*. In C non tantum singula, sed plura etiam vocabula desiderantur. Ex quo autem fonte hic liber fluxerit, incompertum mihi est. BD saepe conspirant, saepius DEF. Posteriorem librum descriptum esse ex E manifestum est.

II.

Editiones.

Med. = Post S. Ambrosii de officiis libros, typis exscript. Mediolani per Christoph. Valdarfer. Ratisb. MCCCCLXXIIII. 4.

Amerb. = In Ambrosii Opp. Basileae ap. Frobenium. Tom. I. in 4.

Erasm. = In Ambrosii Opp. ex ed. *Erasm.* Basil. ap. Froben. M. D. XXVII. fol. Tom. I.

Coster. = In Ambrosii Opp. per *Ioannem Costerium*. Basil. M.D.LV. fol. Tom. I.

Maurin. = In appendice ad Ambrosii Opp. studio monachorum S. Mauri. Paris. 1690. Tom. II. col. I. seqq.

Gilb. = Ante S. Ambrosii de officiis clericorum libros tres ed. *R. O. Gilbertus* (in *E. G. Gersdorfii* Bibliotheca Patrum ecclesiasticorum selecta. Vol. VIII.). Lips. 1839. 8. P. I.

III.

Codices ad S. Ambrosium excussi.

W = Würzeburgensis (Ms. theolog. Nr. 7.), membr. Saec. IX., form. maior., foll. 71. Hic liber praestantissimus, quem

benignissime mecum communicavit Vir doctissimus mihique amicissimus *Antonius Rulandius,* Bibliothecae Acad. Würzeburgensis Praefectus, ante annum 840 regnante imperatore Ludovico Pio scriptus est. Vid. fol. 1, a in fin. collato *Io. Georg. Eckhart.* in Commentariis de rebus Franciae orientalis Tom. II. p. 320, quem laudat *Ios. Ant. Oeggius* in libro, cui titulus est: Versuch einer Chorographie der erz- und großherzogl. Haupt- und Residenzstadt Würzburg p. 512 seqq., ubi de hoc codice docte exposuit.

In fine additus est *de dignitaie conditionis humanae libellus*, qui habet hoc lemma: Incipit liber quartus de eo quod scriptum est: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*; et a Maurinis in Append. ad Ambrosii Opp. Tom. II. p. 612 opusculis spuriis accensetur.

Ma = Lat. Monac. 14641, olim Emmeram. G. XXV (c. rec. signat.: Ratisb. S. Emm. 641), membr. foll. 127. forma quadr. Praemittuntur duae S. *Hieronymi* epistolae ad Oceanum de gradu episc. (fol. 1—4, a) et de unius uxoris viro (fol. 4, a), plures *Gregorii M.* epistolae (fol. 12, a — 31, b), ad quas accedunt versus de sex aetatis humanae gradibus (fol. 32, a) cum tabula epactarum, cyclorum, diei paschalis etc. ab anno 532 usque ad ann. 1063 (fol. 32, b — 46, a), *G. Plinii* epistolae (I. 6.) ad Tacitum et VI. 10. ad Albinum, et fragmento de mensura sumpto aut ex Boethio aut ex Isidoro Hispal.

Exarata sunt haec scripta saeculo IX. excepta tabula epactarum etc., quae est saeculi VIII. „Videntur", ait *Colomannus Sanftl* in catalogo vett. codicum mss. ad

S. Emmeram. Ratisbonae Part. III. p. 1735, „haec scripta fuisse a quodam coenobii Fuldensis monacho, ad quod forte (immo *fortasse*) etiam codex iste olim pertinuit.“ Fol. 48, b — 127, a sequuntur Ambrosii de officiis libri a manu non inelegante saeculi X. scripti.

Mb = Lat. Monac. 12663 sive Ranshofiensis Nr. 63, membr., Saec. XII., forma quadr., foll. 132. Inest Ambrosii opus foliis 1—118 cum aliis.

Mc = Lat. Monac. 17183, quondam Scheftlariensis Nr. 183, membr. Saec. eiusdem, forma quadr., foll. 131. Ambrosii libris, qui continentur foliis 1, b — 130, a, adhaeret historia de Susanna, filia Ioachimi.

Md = Lat. Monac. 22047, sive Wessofontanus Nr. 47, de quo vid. ad Paulinum cod. D. Inest Ambrosius foliis 1, b — 107, a.

Me = Lat. Monac. 13099 (liber civitatis Ratisbon. Nr. 99), membr., Saec. XII., forma quadr., foll. 193. Scripti sunt S. Ambrosii de officiis libri (fol. 1, a — 116) a fratre *Botone* [4]) iussu *Erbonis* abbatis (Prüfeningensis); fuerat enim etiam hic liber olim S. Georgii in Prüfening [5]). Accedunt sermones breves in text. N. T. (fol. 117—193).

---

4) De Botone s. Pothone monacho Pruveningensi vid. *Pez*. Thesaur. Anecdotorum. Tom. I. Dissert. isag. p. XLII seq.

5) Immigrasse nonnullos codices Prüfeningenses in bibliothecam civitatis Ratisbonensis a. 1547—1572 testatur *Gemeinerus* in libello: Kurze Beschreibung der Handschriften der Stadtbibliothek zu Regensburg. Praef. p. 4. Nec silentio praetereunda mihi videntur quae de fato tristissimo, quod saeculo isto bibliothecae monasterii Prüfeningensis accidit, relata legimus in libro, qui inscribitur: Das Königreich Bayern in seinen alterthümlichen, geschichtlichen, artistischen und malerischen Schönheiten ꝛc. Fasc. 23 et 24. p. 86 sq., ubi haec sunt: „Nicht genug, daß Erbo (er regirte vom J. 1121 bis 1162) seine Bibliothek mit aus allen Ländern erworbenen

Mf = Lat. Monac. 2550 sive Alderspacensis Nr. 20, membr. Saec. XII., forma quadr., foll. 132. S. Ambrosium (fol. 1—75, b) subsequuntur S. *Maximi* philosophi et monachi liber ad Elpidium presbyt. de caritate (fol. 77—106, a) et *Aurelii Cassiodori* liber de anima (fol. 106, a —126, b). Adiecta est notatio *Notkeri* (cod. *notheri*) coenobitae S. Galli de illustribus viris, qui ex intentione sacras scripturas exponebant, aut ex occasione quasdam sententias divinae auctoritatis explanabant, scripta ad Salomonem discipulum suum, postea Constantiensis ecclesiae episcopum.

Mg = Lat. Monac. 18165, olim Tegernseensis Nr. 165, chartac., Saec. XV., form. maior., foll. 275. Continetur praeter S. Ambrosii de officiis libros *Io. Damascenus* de orthodoxa fide cum aliis opusculis.

Ba = Bambergensis (ex Biblioth. cathedr. A. 86) B. II. 6, membr. Saec. XI., form. maior., p. 36—154.

Bb = Bambergensis (ex Biblioth. monasterii S. Michaelis O. S. B. Bambergae) B. II. 5, membr. Saec. XII., form. maior., p. 150—297.

Bc = Bambergensis (ex Biblioth. eiusdem monasterii) B. II. 9, membr. Saec. XII., form. quadr., p. 6—162.

Ex his libris manu scriptis Ma, quod primam eius attinet manum, maxime concordat cum codice W, ita ut ex simili

---

kostbaren Handschriften bereicherte, er ordnete auch an, daß von seinen Conventualen andere Werke zierlich und mit großer Sorgfalt abgeschrieben und darin aufgestellt wurden. Leider sind gerade von diesen ältesten und rarsten Werken die meisten theils abhanden gekommen, theils gar vernichtet worden. Zur Zeit der hereingebrochenen Kirchenreformation kam die Stadtbibliothek von Regensburg in den Besitz eines großen Theils dieser Klosterhandschriften; der größere Theil aber wurde verwüstet und — zerschnitten!!!"

fonte uterque liber fluxisse videatur; sed currentibus proximis saeculis homines scioli et glossatores textum codicis istius mirum in modum depravarunt, eorumque lectiones perversas librarii ceterorum codicum Monacensium plerumque bona fide in ordinem receperunt. Magnam similitudinem habent Mbcd iisque saepe adstipulatur Mf. Ex Ma descriptum a *Botone* esse Me luce clarius est.

Ab his differunt codices Bambergenses[6]), quos, ut quam accuratissime conferre possem, Vir doctissimus *Michael Stenglein ius*, Bibliothecae Bambergensis Praefectus, humanissime ad me misit, multis locis discrepantes vel omnes vel unus et alter et proprii aliquid atque ceteris melius hic illic exhibentes. Eorum antiquissimus non caret lacunis, nec paucas lectiones pravas immiscet bonis. Bc non raro conspirans cum W et Ma veterem scripturam servavit. Cum his libris frequenter facit ed. Coloniensis, quae ex simili fonte originem traxit, item Mediolanensis.

IV.

Editiones.

Colon. = S. l. et a. (Coloniae c. a. 1466 litterarum formis expressa ab Udalr. Zell.) in 4.

Med. = Vid. supra.

Amerb. = S. Ambrosii Opp. Basil. ap. Amerbachium. 1492. in fol. Tom. I.

Erasm. = Vid. supra.

---

6) Vid. *Henr. Ioach. Jaeck.* librum, cui titulus est: Vollständige Beschreibung der öffentlichen Bibliothek zu Bamberg. P. I. p. 9. nr. 47. 50. 53.

Coster. = Vid. ibid.

Pistor. = D. Ambrosii officiorum libri tres per Io. Costerium ex collatione diversorum codicum accuratissime restituti (editore *Francisco Pistorio*). Antverp. 1566. 12. [7])

Roman. = Operum S. Ambrosii. Rom. 1579. in fol. Tom. III.

Maur. = Ed. monachorum S. Mauri. Paris. 1690. in fol. max. Tom. II.

Gilb. = Vid. supra.

---

7) Similes eiusdem formae editiones prodierunt Paris. 1583. 1609 et Argentorat. 1644.

VITA
S. AMBROSII
MEDIOLANENSIS EPISCOPI
A
PAULINO CONSCRIPTA.

---

1. Hortaris, venerabilis pater Augustine, ut, sicut beati viri Athanasius episcopus et Hieronymus presbyter stilo prosecuti sunt vitam sanctorum Pauli et Antonii in eremo positorum, sicut etiam Martini venerabilis episcopi Turonensis ecclesiae Severus servus dei sermone contexuit, sic etiam ego beati Ambrosii episcopi Mediolanensis ecclesiae meo prosequar stilo. Sed ego ut meritis tantorum virorum, qui muri ecclesiarum sunt et eloquentiae fontes, ita etiam sermone me inparem novi. Tamen quia absurdum esse opinor, quod praecipis, declinare, ea, quae a probatissimis viris, qui illi ante me adstiterunt, et maxime a sorore ipsius venerabili Marcellina didici, vel quae ipse vidi, cum illi adstarem, vel quae ab iis cognovi, qui illum in diversis provinciis post obitum eius se vidisse narrarunt, vel quae ad illum scripta sunt, cum adhuc obisse nesciretur, adiutus orationibus tuis et meritis tanti viri, licet inculto sermone, breviter strictimque describam, ut lectoris animum etsi sermo offenderit, tamen brevitas ad legendum provocet, nec verborum fucis veritatem obducam, ne, dum

scriptor elegantiae pompam requirit, lector tantarum virtutum amittat scientiam, quem non magis verborum phaleras pompasque sermonum, quam virtutem rerum gratiamque spiritus sancti spectare conveniat. Siquidem noverimus viatores gratiorem habere aquam brevi vena stillantem, forte cum sitiunt, quam profluentis fontis rivos, quorum copiam sitis tempore reperire non possunt. Et hordeaceus panis dulcis solet esse etiam iis, qui centenis vicibus ferculorum cotidiani convivii copias ructare consuerunt. Sed et hortorum amoena mirantibus herbae agrestes placere consuerunt.

2. Quam ob rem obsecro vos omnes, in quorum manibus liber iste versabitur, ut credatis vera esse quae scripsimus, nec putet me quisquam studio amoris aliquid, quod fide careat, posuisse, quandoquidem melius sit penitus nihil dicere, quam aliquid falsi proferre, cum sciamus nos omnium sermonum nostrorum reddituros esse rationem. [1] Nec dubitem, etsi non ab omnibus omnia, tamen a diversis diversa sciri et ea cognita nonnullis esse, quae etiam minus ipse aut audire aut videre potui. Unde a die nativitatis eius narrandi initium sumam, ut gratia viri ab incunabulis quae fuerit agnoscatur.

3. Igitur posito in administratione praefecturae Galliarum patre eius Ambrosio natus est Ambrosius. Qui infans in area praetorii in cunabulis positus cum dormiret aperto ore, subito examen apum adveniens faciem eius atque os conplevit, ita ut ingrediendi in os egrediendique frequentarent vices. Quae pater, qui propter cum matre vel filia deambulabat, ne abigerentur ab ancilla, quae curam nutriendi infantis susceperat, prohibens (sollicita enim erat, ne infanti nocerent), exspectabat patrio affectu, quo fine illud miraculum clauderetur. At illae post aliquantulum evolantes in tantam aëris altitudinem sublevatae sunt, ut humanis oculis minime viderentur. Quo facto

---

1) Matth. 12, 36.

territus pater ait: *Si vixerit infantulus iste, aliquid magni erit.* Operabatur enim iam tunc dominus in servuli sui infantia, ut inpleretur quod scriptum est: *Favi mellis sermones boni.* [1]) Illud enim examen apum scriptorum ipsius nobis generabat favos, qui caelestia dona adnuntiarent et mentes hominum de terrenis ad caelum erigerent.

4. Postea vero cum adulevisset et esset in urbe Roma constitutus cum matre vidua et sorore, quae virginitatem iam fuerat professa, comite alia virgine, cuius virginis soror Candida et ipsa eiusdem professionis, quae nunc Karthagine degit iam anus, cum videret sacerdotibus a domestica sororis vel matris manus osculari, ipse ludens offerebat dexteram dicens et sibi id ab ea fieri oportere, siquidem episcopum se futurum esse memorabat. Loquebatur enim in illo spiritus sanctus, qui illum ad sacerdotium nutriebat; illa vero ut adulescentem et nescientem quid diceret respuebat.

5. Sed postquam edoctus liberalibus disciplinis ex urbe egressus est professusque in auditorio praefecturae praetorii, ita splendide causas perorabat, ut elegeretur a viro illustri Probo, tunc praefecto praetorii, ad consilium tribuendum. Post quod consularitatis suscepit insignia, ut regeret Liguriam Aemiliamque provincias venitque Mediolanum.

6. Per idem tempus mortuo Auxentio Arianae perfidiae episcopo, qui Dionysio beatae memoriae confessore ad exsilium destinato incubabat ecclesiae, cum populus ad seditionem surgeret in petendo episcopo essetque illi cura sedandae seditionis, ne populus civitatis in periculum sui verteretur, perrexit ad ecclesiam; ibique cum alloqueretur plebem, subito vox fertur infantis in populo sonuisse Ambrosium episcopum. Ad cuius vocis sonitum totius populi ora conversa sunt adclamantis Ambrosium episcopum; itaque qui antea turbulen-

1) Prov. 16, 24.

tissime dissidebant, quia et Ariani sibi et catholici sibi episcopum cupiebant superatis alterutris ordinari, repente in hunc unum mirabili et incredibili concordia consenserunt.

7. Quo ille cognito egressus ecclesiam tribunal sibi parari fecit; quippe mox futurus episcopus altiora conscendit; tunc contra consuetudinem suam tormenta personis iussit adhiberi. Quod cum faceret, populus nihilominus adclamabat: *Peccatum tuum super nos.* Sed non similiter hic populus tunc clamavit, sicut populus Iudaeorum; illi enim vocibus suis sanguinem dominicum effuderunt dicentes: *Sanguis eius super nos;* [1]) isti vero catechumenum scientes fideli voce remissionem illi peccatorum omnium per baptismatis gratiam promittebant. Tunc ille turbatus revertens domum philosophiam profiteri voluit, futurus, sed verus philosophus Christi, qui contemptis saecularibus pompis piscatorum secuturus esset vestigia, qui Christo populos congregarunt non fucis verborum, sed simplici sermone et verae fidei ratione, missi sine pera, sine virga, etiam ipsos philosophos converterunt. Quod ubi ne faceret, revocatus est; publicas mulieres publice ad se ingredi fecit, ad hoc tantum, ut visis his populus ab intentione revocaretur. At vero populus magis magisque clamabat: *Peccatum tuum super nos.*

8. At ille cum videret nihil intentionem suam posse proficere, fugam paravit. Egressus igitur noctis medio civitatem, cum Ticinum se pergere putaret, mane ad portam civitatis Mediolanensis, quae Romana dicitur, invenitur; deus enim, qui ecclesiae suae catholicae murum parabat adversus inimicos suos et turrim erigebat David contra faciem Damasci, hoc est, contra perfidiam haereticorum, fugam illius inpedivit. Qui inventus cum custodiretur a populo, missa relatio est ad clementissimum imperatorem tunc Valentinianum, qui summo

1) Matth. 27, 25.

gaudio accepit, quod iudices a se directi ad sacerdotium peterentur. Laetabatur etiam Probus praefectus, quod verbum eius inpleretur in Ambrosio; dixerat enim proficiscenti, cum mandata ab eodem darentur, ut moris est: *Vade, age non ut iudex, sed ut episcopus.*

9. Pendente itaque relatione iterum fugam paravit atque in possessione cuiusdam Leontii clarissimi viri aliquandiu delituit. Sed ubi relationi responsum est, ab eodem Leontio proditur; praeceptum enim erat vicario, ut insisteret rebus perficiendis, qui iniuncta sibi cum vellet inplere, proposito edicto convenit omnes, ut, si vellent sibi consulere rebusque suis, proderent virum. Proditus itaque et adductus Mediolanum cum intellegeret circa se dei voluntatem, nec se diutius posse resistere, postulavit non se nisi a catholico episcopo baptizari; sollicite enim cavebat perfidiam Arianorum. Baptizatus itaque fertur omnia officia ecclesiastica inplesse atque octava die episcopus ordinatus est summa cum gratia et laetitia cunctorum. Igitur post annos aliquot ordinationis suae ad urbem Romam, hoc est, ad proprium solum perrexit ibique sanctam puellam, de qua supra memoravimus, cui manum offerre solitus erat, in domo propria cum germana, sicut reliquerat, invenit iam matre defuncta. Atque cum illa dexteram illius oscularetur, subridens ait illi: *Ecce, ut dicebam tibi, sacerdotis manum oscularis.*

10. Per idem tempus cum trans Tiberim apud quandam clarissimam invitatus sacrificium in domo offerret, quaedam balneatrix, quae paralytica in lecto iacebat, cum cognovisset ibidem esse domini sacerdotem, in sellula se ad eandem domum, ad quam ille invitatus advenerat, portari fecit atque oranti et inponenti manus vestimenta attigit. Quae cum exoscularetur, statim sanitate recepta ambulare coepit, ut inpleretur illud dominicum dictum ad apostolos: Etiam maiora his facietis

credentes in nomine meo. [1] Quod tamen signum sanitatis ut mirabile fuit, ita etiam nec occultum; nam ego hoc in eadem regione post annos plurimos sanctis viris referentibus positus in Urbe cognovi.

11. Sirmium vero cum ad ordinandum episcopum Anemium perrexisset ibique Iustinae tunc temporis reginae potentia et multitudine coadnunata de ecclesia pelleretur, ut non ab ipso, sed ab haereticis Arianus episcopus in eadem ecclesia ordinaretur essetque constitutus in tribunali, nihil curans eorum, quae a muliere excitabantur, una de virginibus Arianorum inpudentior ceteris tribunal conscendens adprehenso vestimento sacerdotis cum illum attrahere vellet ad partem mulierum, ut ab ipsis caesus de ecclesia pelleretur, audivit, ut ipse solitus erat referre: *Etsi ego indignus tanto sacerdotio sum, tamen te non convenit vel professionem tuam in qualemcumque sacerdotem manus inicere; unde debes vereri dei iudicium, ne tibi aliquid eveniat.* Quod dictum exitus confirmavit; nam alio die mortuam ad sepulchrum usque deduxit gratiam pro contumelia rependens. Et hoc factum non levem adversariis incussit metum pacemque magnam ecclesiae catholicae in ordinando episcopo tribuit.

12. Ordinato itaque catholico sacerdote Mediolanum revertitur ibique supra dictae Iustinae mulieris innumeras insidias sustinuit, quae muneribus atque honoribus adversus sanctum virum oblatis populum excitabat. Sed infirmorum animi talibus promissis decipiebantur; promittebat enim tribunatus et diversas alias dignitates iis, qui illum de ecclesia raptum ad exsilium perduxissent. Quod cum multi conarentur, sed deo praesule perficere non valerent, unus infelicior ceteris, nomine Euthymius, tanto furore excitatus est, ut iuxta ecclesiam sibi domum pararet atque in eadem carrum constitueret, quo

1) Ioann. 14, 12.

facilius raptum, superpositum carpento ad exsilium perduceret. *Sed iniquitas eius in verticem ipsius descendit;* [1] post annum etenim eodem die, quo illum rapere se arbitrabatur, in eodem carpento inpositus de eadem domo ipse ad exsilium destinatus est, reputans sibi iusto iudicio dei id in se esse conversum, ut in eo carpento dirigeretur ad exsilium, quod ipse paraverat sacerdoti. Cui non minimum solacii sacerdos praebuit dando sumptus vel alia, quae erant necessaria.

13. Sed haec confessio hominis nec mulieris furorem, nec vaesanorum Arianorum dementiam repressit; maiore enim accensi dementia basilicam Porcianam invadere nitebantur; exercitus etiam armatus ad custodiendas fores ecclesiae est directus, ut nemo auderet catholicam ecclesiam ingredi. Sed dominus, qui de adversariis suis ecclesiae suae triumphos donare consuevit, ad ecclesiae suae munimentum militum corda convertit, ut aversis scutis ecclesiae fores servarent, nec egredi dimitterent, sed ingredi ecclesiam plebem catholicam minime prohiberent. Sed nec hoc satis erat missis militibus, nisi etiam pro catholica fide cum plebe pariter adclamarent. Hoc in tempore primum antiphonae, hymni et vigiliae in ecclesia Mediolanensi celebrari coeperunt. Cuius celebritatis devotio usque in hodiernum diem non solum in eadem ecclesia, verum per omnes paene provincias Occidentis manet.

14. Per idem tempus sancti martyres Protasius et Gervasius se sacerdoti revelaverunt; erant enim in basilica positi, in qua sunt hodie corpora Naboris et Felicis martyrum; sed sancti martyres Nabor et Felix celeberrime frequentabantur, Protasii vero et Gervasii martyrum ut nomina, ita etiam sepulchra incognita erant, in tantum, ut supra ipsorum sepulchra ambularent omnes, qui vellent ad cancellos pervenire, quibus sanctorum Naboris et Felicis martyrum ab iniuria sepulchra

1) Psalm. 7, 17.

defendebantur. Sed ubi sanctorum martyrum corpora sunt levata et in lecticis posita, multorum ibi sanatae aegritudines perdocentur. Caecus etiam, Severus nomine, qui nunc usque in eadem basilica, quae dicitur Ambrosiana, in quam martyrum corpora sunt translata, religiose servit; ubi vestem martyrum attigit, statim lumen recepit. Obsessa etiam corpora ab spiritibus inmundis curata summa cum gratia domum repetebant. Sed his beneficiis martyrum in quantum crescebat fides ecclesiae catholicae, in tantum Arianorum perfidia minuebatur.

15. Denique ex hoc tempore sedari coepit persecutio, quae Iustinae furore accendebatur, ut sacerdos de ecclesia pelleretur. Tamen intra palatium multitudo Arianorum cum Iustina constituta deridebat tantam dei gratiam, quam ecclesiae suae catholicae dominus Iesus meritis martyrum suorum conferre dignatus est venerabilemque virum Ambrosium narrabat pecunia conparasse homines, qui se vexari ab inmundis spiritibus mentirentur atque ita ab illo, sicut et a martyribus se torqueri dicerent. Sed hoc Iudaico ore loquebantur Ariani, suppares scilicet eorum; illi enim de domino dicebant, quoniam *in Beelzebub principe daemoniorum eicit daemonia;* [1] isti de martyribus vel de domini sacerdote loquebantur, quod non dei gratia, quae per ipsos operabatur, inmundi spiritus pellerentur, sed accepta pecunia se torqueri mentirentur. Clamabant enim daemones: *Scimus vos martyres;* et Ariani dicebant: *Nescimus esse martyres.* Iam hoc et in evangelio legimus, ubi dixerunt daemones ad dominum: *Scimus te, quia sis dei filius;* [2] et Iudaei dicebant: *Hic autem unde sit nescimus.* [3] Sed non hic testimonium accipitur daemonum, sed confessio, unde miseriores Ariani vel Iudaei, ut quod confitentur daemones, illi negant.

16. Deus tamen, qui gratiam ecclesiae suae augere

---

1) Luc. 11, 15. 2) Marc. 1, 24. 3) Ioann. 9, 29.

consuevit, non passus est diu insultari a perfidis sanctis suis. Unus itaque ex ipsa multitudine subito arreptus a spiritu inmundo clamare coepit, ita torqueri eos, ut ipse torquebatur, qui negarent martyres vel qui non crederent in trinitatis unitatem, quam docet Ambrosius. At illi hac voce confusi, qui converti debuerant et dignam tali confessione agere paenitentiam, in piscinam demersum hominem necaverunt perfidiae homicidium adiungentes; deduxit enim illos ad hunc finem digna necessitas. Sanctus vero Ambrosius episcopus maioris humilitatis vir factus donatam sibi a domino gratiam reservabat crescebatque cotidie fide et amore coram deo et hominibus.

17. Per idem tempus erat quidam vir de haeresi Arianorum, acer nimis disputator et durus atque inconvertibilis ad fidem catholicam. Is constitutus in ecclesia tractante episcopo vidit, ut ipse postmodum loquebatur, angelum ad aures episcopi tractantis loquentem, ut verba angeli populo episcopus renuntiare videretur. Quo viso conversus fidem, quam expugnabat, coepit ipse defendere.

18. Fuerunt etiam duo cubicularii tunc temporis Gratiani imperatoris de haeresi Arianorum, qui tractanti episcopo quaestionem proponerent, ad quam audiendam altero die ad basilicam Porcianam se adfuturos promiserant; erat enim quaestio de incarnatione domini. Sed alio die miserandi homines superbiae tumore conpleti, nec memores promissorum, contemnentes deum in sacerdote ipsius, nec plebis exspectantis considerantes iniuriam, inmemores etiam dictorum dominicorum, quoniam *qui scandalizaverit unum ex minimis istis, oportet ut mola asinaria collo eius alligetur et demergatur in profundum maris*, [1]) conscendentes rhedam, quasi gratia gestandi, civitatem egressi sunt exspectante sacerdote et plebe in ecclesia constituta. Sed huius contumaciae qui finis fuerit,

---

1) Matth. 18, 6.

horresco referens; subito enim praecipitati de rheda animas emiserunt atque corpora illorum sepulturae sunt tradita. Sanctus vero Ambrosius cum ignoraret quid factum esset, nec diutius posset plebem tenere, ascendens pro tribunali de eadem quaestione, quae fuerat proposita, sermonem adorsus est dicens: *Debitum, fratres, curo solvendum, sed hesternos meos non invenio creditores,* et reliqua, quae scripta sunt in libro, qui *de incarnatione domini* titulatur.

19. Occiso itaque Gratiano imperatore recipiendi corporis eius causa secundam ad Maximum suscepit legationem. Apud quem quam constanter egerit qui voluerit cognoscere, ipsius legationis epistulam ad Valentinianum iuniorem datam cum legerit, approbabit; nobis enim alienum a promissione visum est illam inserere, ne adiunctae epistulae prolixitas fastidium legenti adferret. Ipsum vero Maximum a communionis consortio segregavit admonens ut effusi sanguinis domini sui et, quod est gravius, innocentis ageret paenitentiam, si sibi apud deum vellet esse consultum. Sed ille cum paenitentiam declinat superbus spiritu, non solum futuram, sed etiam praesentem salutem amisit et regnum, quod male arripuerat, femineo quodammodo timore deposuit, ut procuratorem rei publicae, non imperatorem fuisse confiteretur.

20. Mortua vero Iustina quidam haruspex, Innocentius nomine, non tamen opere, cum in causa maleficiorum a iudice torqueretur, aliud, quam interrogabatur fateri coepit; clamabat enim ab angelo maiora tormenta sibi adhiberi eo, quod custodiret Ambrosium, quoniam temporibus Iustinae ad excitanda odia populorum in episcopum cacumen tecti ecclesiae conscendens medio noctis sacrificaverit. Sed quanto instantius et sollicitius opera maligna exercebat, tanto magis amor populi circa fidem catholicam et domini sacerdotem convalescebat. Misisse etiam se daemones, qui illum internecarent, fatebatur, sed daemones renuntiasse se minime non solum ad ipsum ad-

propinquare posse, verum etiam nec ad fores domus, in qua manebat episcopus, quoniam ignis insuperabilis omne illud aedificium communiret, ut etiam longe positi urerentur. Ita cessasse artes suas, quibus adversus domini sacerdotem se aliquid posse arbitrabatur. Alius etiam gladium ferens ad cubiculum usque pervenit, ut interficeret sacerdotem; sed cum elevasset manum, districto gladio, dextera obrigente remansit. Tunc se missum a Iustina postquam confessus est, brachium, quod, inique cum extenderetur, obriguerat, sanatum confessione est.

21. Per idem tempus cum vir inlustris Probus puerum suum notarium, qui spiritu inmundo graviter vexabatur, direxisset ad episcopum, egressum Urbem dimisit diabolus timens ad virum sanctum perduci; atque ita puer quandiu Mediolani apud episcopum fuit, nulla in illo diaboli dominatio adparuit; sed ubi egressus de Mediolano est et prope Urbem pervenit, idem spiritus, qui illum ante habuerat, vexare coepit. Qui cum interrogaretur ab exorcistis, cur, quandiu Mediolani fuisset, non in illo adparuisset, confessus est diabolus timuisse Ambrosium; ideo recessisse ad tempus atque exspectasse in illo loco, ubi ab illo recesserat, donec reverteretur. Quo revertente vas, quod deseruerat, repetisset.

22. Exstincto itaque Maximo, posito Theodosio imperatore Mediolani, Ambrosio vero episcopo constituto Aquileiae, in partibus Orientis in quodam castello a Christianis viris synagoga Iudaeorum et lucus Valentinianorum incendio concremata sunt, propterea quod Iudaei vel Valentiniani insultarent monachis Christianis; Valentinianorum enim haeresis triginta deos colit. Sed de huiusmodi facto comes Orientis ad imperatorem relationem direxit. Qua accepta imperator praeceperat, ut synagoga ab episcopo loci reaedificaretur, in monachos vero vindicaretur. Sed huius praecepti tenor cum ad aures pervenisset venerabilis viri Ambrosii episcopi, direxit ad impera-

torem epistulam, quia ipse in tempore excurrere non poterat, qua illum convenit, ut id, quod ab eodem statutum fuerat, revocaretur, servarique sibi debere ab illo audientiam, quia, si dignus non esset qui ab illo audiretur, dignus etiam non esset qui pro illo a domino audiretur, vel cui suas preces, cui sua vota committeret; paratum etiam se esse pro tali negotio mortem subire, ne dissimulatione sui praevaricatorem faceret imperatorem, qui tam iniusta contra ecclesiam praecepisset.

23. Postea vero quam Mediolanum reversus est, posito imperatore in ecclesia de eadem causa tractavit in populo. In quo tractatu introduxit domini personam loquentis imperatori: *Ego te ex ultimo imperatorem feci, ego tibi exercitum inimici tui tradidi, ego tibi copias, quas ille adversum te exercitui suo paraverat, dedi, ego inimicum tuum in potestatem tuam redegi, ego de semine tuo supra solium regni constitui, ego te triumphare sine labore feci: et tu de me inimicis meis donas triumphos?* Cui descendenti de exedra imperator ait: *Contra nos proposuisti hodie, episcope.* At ille respondit, *non se contra ipsum, sed pro ipso fuisse locutum.* Tunc imperator: *Revera*, inquit, *dure praeceperam contra episcopum de synagoga reparanda; in monachos vero vindicandum esse.* Ita et a comitibus, qui in tempore aderant, dicebatur. Quibus episcopus: *Ego quidem cum imperatore nunc ago, vobiscum vero mihi aliter agendum est.* Atque ita obtinuit, ut illa, quae statuta fuerant, revocarentur, nec prius ad altare accedere voluit, nisi fide sua imperator illum agere debere testaretur. Cui episcopus: *Ergo ago fide tua.* Respondit imperator: *Age fide mea.* Qua sponsione iterata securus pergebat sacerdos divina mysteria celebrare. Haec autem scripta sunt in epistula, quam ad germanam suam fecit: in qua tractatum inseruit, quem eodem die habuerat

de baculo nuceo, qui a propheta Hieremia visus esse describitur. [1])

24. Per idem tempus causa Thessalonicensis civitatis non minima successit tribulatio sacerdoti, cum paene conperisset civitatem deletam; promiserat enim illi imperator se veniam daturum civibus supra dictae civitatis, sed agentibus comitibus occulte cum imperatore, ignorante sacerdote usque in horam tertiam gladio civitas est donata atque plurimi interempti innocentes. Quod factum ubi cognovit sacerdos, copiam imperatori ingrediendi ecclesiam denegavit, nec prius dignum iudicavit coetu ecclesiae vel sacramentorum communione, quam publicam ageret paenitentiam. Cui imperator contra adserebat David adulterium simul et homicidium perpetrasse. [2]) Sed responsum ilico est: *Qui secutus es errantem, sequere corrigentem.* Quod ubi audivit clementissimus imperator, ita suscepit animo, ut publicam paenitentiam non abhorreret, cuius correctionis profectus secundam illi paravit victoriam.

25. Per idem tempus duo potentissimi et sapientissimi viri Persarum ad famam sacerdotis venere Mediolanum deferentes secum plurimas quaestiones, ut ex his probarent sapientiam viri, cum quo ab hora diei prima usque in horam tertiam noctis per interpretem disputaverunt admirantesque discesserunt ab eo. Et ut se probarent non ob aliam causam venisse, nisi ut certo certius nossent virum, quem fama conpererant, alia die valefacientes imperatori profecti sunt ad urbem Romam, illic volentes cognoscere potentiam inlustris viri Probi, qua cognita ad propria remearunt.

26. Sed egresso Theodosio de Italia et Constantinopoli constituto, Valentiniano Augusto intra Gallias posito directa legatio est sub nomine senatus a Symmacho, tunc praefecto

---

1) Hierem. 1, 11. 2) 2. Reg. 11.

Urbis, de repetenda ara Victoriae et sumptibus caerimoniarum. Sed ubi conperit sacerdos misso libello ad imperatorem postulavit ut ad se relationis exemplaria dirigerentur, quibus ipse pro partibus suis responsurus esset. Qua relatione accepta praeclarissimum libellum conscripsit, ut contra nihil umquam auderet Symmachus vir eloquentissimus respondere; sed postquam augustae memoriae Valentinianus in Viennensi civitate, quae est Gallorum civitas, vitam finivit, Eugenius suscepit imperium, qui, ubi imperare coepit, non multo post petentibus Flaviano tunc praefecto et Arbogaste comite aram Victoriae et sumptus caerimoniarum, quod Valentinianus augustae memoriae adhuc in iunioribus annis constitutus petentibus denegaverat, oblitus fidei suae concessit.

27. Hoc ubi cognovit sacerdos derelicta civitate Mediolanensi, ad quam ille festinato veniebat, ad Bononiensem civitatem migravit atque inde Faventiam usque perrexit. Ubi cum aliquantis degeret diebus, invitatus a Florentinis ad Tusciam usque descendit declinans magis aspectum sacrilegi viri, non formidans imperantis iniuriam; nam et epistulam ad eundem dedit, in qua convenit conscientiam illius, de qua pauca e multis ponenda duxi. *Etsi imperatoria potestas magna sit, tamen considera, imperator, quantus sit deus. Corda hominum videt, conscientiam interiorem interrogat, novit omnia, antequam fiant, novit interna pectoris tui. Ipsi falli vos non patimini, et deum vultis celare? Non cecidit in animum tuum quicquam? Si illi agebant tam perseveranter, nonne tuum fuit, imperator, pro dei summi et veri et vivi veneratione perseverantius obsistere et negare quod erat in iniuriam sacrae legis?* Et iterum: *Quoniam igitur meis vocibus et apud deum et apud omnes homines teneor, aliud mihi non licere intellexi, aliud non oportere, nisi ut declinando consulerem mihi, quia non potui tibi.*

28. In supra dicta itaque civitate Florentinorum cum

in domo clarissimi quondam viri Decentii et, quod est amplius, Christiani, maneret, filius ipsius, Pansophius nomine, admodum parvulus, cum spiritu inmundo laboraret, frequenti oratione et inpositione manus sacerdotis ipsius est sanatus, sed post aliquantos dies subita infirmitate correptus infantulus exhalavit spiritum. Cuius mater valde religiosa et plena fide ac timore dei ablato illo de superiore parte domus ad inferiora descendit atque in lecto sacerdotis ipso absente conposuit. Quem cum revertens sacerdos in lecto invenisset (erat enim illo in tempore extra domum positus), miseratus matrem et fidem ipsius contemplatus, Helisaeo similis [1]) supra corpus infantis se ipse conposuit atque orando meruit, ut vivum redderet matri, quem mortuum invenerat. Ad quem etiam infantulum libellum conscripsit, ut quod per aetatis infantiam scire non poterat legendo cognosceret. Verumtamen a se factum scriptis suis non commemoravit; sed quo affectu declinaverit commemorare, non est nostrum iudicare.

29. In eadem etiam civitate basilicam constituit, in qua deposuit reliquias martyrum Vitalis et Agricolae, quorum corpora in Bononiensi civitate levaverat; posita enim erant corpora martyrum inter corpora Iudaeorum, nec erat cognitum populo Christiano, nisi se sancti martyres sacerdoti ipsius ecclesiae revelassent. Quae cum deponerentur sub altari, quod est in eadem basilica constitutum, magna illic totius plebis sanctae laetitia atque exsultatio fuit poena daemonum confitentium martyrum merita.

30. Per idem tempus Arbogastes comes adversus gentem suam, hoc est, Francorum, bellum paravit atque pugnando non parvam multitudinem manu fudit, cum residuis vero pacem firmavit. Sed cum in convivio a regibus gentis suae interrogaretur, utrum sciret Ambrosium, et respondisset nosse

---

1) 4. Reg. 4, 17 seqq.

virum et diligi ab illo et frequenter cum illo convivari solitum, audivit: *Ideo vincis, comes, quia ab illo viro diligeris, qui dicit soli: Sta, et stat.* Quod ideo ego posui, ut cuius famae fuerit vir sanctus etiam apud barbaras gentes agnosceretur. Nam et nos referente iuvene quodam Arbogastis admodum religioso cognovimus, qui tunc interfuit; erat enim in tempore, quo haec loquebatur, vini minister.

31. Profectus itaque sacerdos de Tusciae partibus Mediolanum revertitur iam inde egresso Eugenio contra Theodosium, ibique Christiani imperatoris praestolabatur adventum securus de dei potentia, quod non traderet credentem in se hominibus iniustis, nec relinqueret virgam peccatorum super sortem iustorum, ne extenderent iusti ad iniquitatem manus suas. [1]) Promiserat enim Arbogastes tunc comes et Flavianus praefectus Mediolano egredientes, cum victores reversi fuissent, stabulum se esse facturos in basilica ecclesiae Mediolanensis atque clericos sub armis probaturos; sed miserandi homines cum daemonibus suis male creduli sunt et aperiunt os suum in blasphemiam, apud deum spem sibi victoriae ademerunt. Causa autem commotionis haec fuit, quia munera imperatoris, qui se sacrilegio miscuerat, ab ecclesia respuebantur, nec orandi illi cum ecclesia societas tribuebatur. Sed dominus, qui ecclesiam suam tueri consuevit, de caelo iaculatus est iudicium atque omnem victoriam ad religiosum imperatorem transtulit Theodosium. Exstincto itaque Eugenio satellitibusque eius cum scripta acciperet imperatoris, non illi maior cura fuit, quam ut pro his interveniret, quos reatus invenerat. Obsecrans primo scriptis imperatorem misso diacono; postea vero quam directus est Ioannes tunc tribunus et notarius, qui nunc praefectus est, ad tuitionem eorum, qui ad ecclesiam confugerant, etiam ipse Aquileiam perrexit

1) Psalm. 124, 3.

precaturus pro eis, quibus facile venia inpetrata est, quia Christianus imperator provolutus ad pedes sacerdotis testabatur meritis et orationibus eius se esse servatum.

32. Revertens itaque de urbe Aquileiensi uno die praecessit imperatorem, nec diu clementissimae memoriae Theodosius imperator susceptis filiis in ecclesia et traditis sacerdoti in hac luce fuit. Post cuius obitum fere triennium supervixit. Quo in tempore sancti Nazarii martyris corpus, quod erat in horto positum extra civitatem, levatum ad basilicam apostolorum, quae est in Romana, transtulit. Vidimus autem in sepulchro, in quo iacebat corpus martyris, qui quando sit passus, usque in hodiernum scire non possumus, sanguinem martyris ita recentem, quasi eadem die fuisset effusus. Caput etiam ipsius, quod ab impiis fuerat abscisum, ita integrum atque incorruptum cum capillis capitis atque barba, ut nobis videretur eodem tempore, quo levabatur, lotum atque conpositum in sepulchro. Et quid mirum, quandoquidem dominus hoc in evangelio ante promisit quod capillus de capite eorum non peribit? [1] Etiam odore tanto repleti sumus, ut omnium aromatum vinceret suavitatem.

33. Quo levato corpore martyris et in lectica conposito statim ad sanctum Celsum martyrem, qui in eodem horto positus est, cum sancto sacerdote ad orationem perreximus. Numquam tamen illum ante orasse in eodem loco conpertum habemus; sed hoc erat signum revelati martyris, si sanctus sacerdos ad locum, ad quem numquam antea fuerat, oratum isset. Cognovimus tamen a custodibus loci ipsius, quod a parentibus suis illis traditum sit, non discedere de loco illo per omnem generationem et progeniem suorum, eo, quod thesauri magni in eodem loco positi essent. Et vere magni thesauri, *quos non aerugo, neque tinea exterminat, neque*

1) Luc. 21, 18 et 12, 7. Matth. 10, 30.

fures effodiunt et furantur, [1] quia custos eorum Christus est et locus eorum aula caelestis, quibus *vivere Christus fuit et mori lucrum.* [2] Translato itaque corpore martyris ad basilicam apostolorum, ubi pridem sanctorum apostolorum reliquiae summa omnium devotione depositae fuerant, cum tractaret episcopus, quidam de populo repletus spiritu inmundo clamare coepit se torqueri ab Ambrosio. At ille conversus ad eum ait: *Obmutesce, diabole, quia non te torquet Ambrosius, sed fides sanctorum et invidia tua, quoniam illuc vides ascendere homines, unde tu deiectus es; nam Ambrosius nescit inflari.* Quo dicto ille, qui clamabat, obmutuit prostratusque est in terram, nec amplius vocem, qua obstrepere posset, emisit.

34. Per idem tempus cum consulatus sui die imperator Honorius in urbe Mediolanensium Lybicarum ferarum exhiberet munus, populo illuc concurrente data copia est missis militibus tunc ab Stilicone comite hortatu Eusebii praefecti, ut Cresconius quidam de ecclesia raperetur. Quem confugientem ad altare domini sanctus episcopus cum clericis, qui in tempore aderant, defendendum circumdedit. Sed multitudo militum, quae duces duos habebat de perfidia Arianorum, praevaluit adversus paucos atque ablato Cresconio exsultantes ad amphitheatrum reverterunt, ecclesiae luctum non modicum relinquentes; nam sacerdos prostratus ante altare domini factum diu flevit. Sed in tempore cum revertissent et renuntiassent iis, a quibus fuerant destinati milites, dimissi leopardi saltu celeri ad eundem locum, in quo sederant qui de ecclesia triumphabant, ascendentes graviter laniatos reliquerunt. Quod ubi vidit tunc Stilico comes, paenitentia motus est, ita ut per multos dies satisfaceret sacerdoti et inlaesum quidem illum, qui ablatus fuerat, dimisit; sed quia gravissimorum criminum

1) Matth. 6, 19. 2) Philipp. 1, 21.

erat reus et aliter emendari non poterat, ad exsilium destinavit non multum post indulgentia prosequente.

35. Per idem tempus cum ad palatium pergeret eumque pro loco officii nostri sequeremur, Theodoro tunc notario, qui postea summa cum gratia Mutinensem rexit ecclesiam, cum casu quidam pede esset lapsus atque prostratus iaceret in terra, ridente factum conversus sacerdos ait: *Et tu qui stas, vide ne cadas.* [1] Quo dicto statim is, qui alienum lapsum riserat, suum doluit.

36. Per idem tempus Fritigil quaedam regina Marcomannorum cum a quodam Christiano viro, qui ad illam forte de Italiae partibus advenerat, referente sibi audiret famam viri, Christo credidit, cuius illum servulum recognoverat, missisque muneribus ad ecclesiam per legatos postulavit, ut scriptis ipsius, qualiter credere deberet, informaretur. Ad quam ille epistulam fecit praeclaram in modum catechismi, in qua etiam admonuit, ut suaderet viro Romanis pacem servare. Qua accepta epistula mulier suasit viro ut cum populo suo se Romanis traderet. Quae cum venisset Mediolanum, plurimum doluit, quod sanctum sacerdotem, ad quem festinaverat, minime repperisset; iam enim de hac luce migraverat.

37. Temporibus vero Gratiani, ut retro redeam, cum ad praetorium Macedonii tunc magistri officiorum pro quodam intercessum perrexisset atque ex praecepto supra dicti viri fores invenisset clausas, nec copiam ingrediendi adeptus esset, ait: *Et tu quidem venies ad ecclesiam, nec clausis ianuis invenies qua ingrediaris.* Quod factum est mortuo Gratiano; confugiens etenim Macedonius ad ecclesiam patentibus ianuis aditum reperire non poterat.

38. Ipse autem vir venerabilis episcopus erat multae abstinentiae et multarum vigiliarum, cotidiano ieiunio mace-

1) 1. Cor. 10, 12.

rans corpus. Cui prandendi numquam consuetudo fuit, nisi die sabbati et dominico, vel cum natalicia celeberrimorum martyrum essent. Orandi etiam adsiduitas magna die ac nocte, nec operam declinabat scribendi propria manu libros, nisi cum aliqua infirmitate corpus eius attineretur. Erat etiam in illo sollicitudo omnium ecclesiarum, interveniendi magna adsiduitas et constantia. In rebus etiam divinis inplendis fortissimus, in tantum, ut quod solus inplere solitus erat circa baptizandos quinque postea episcopi tempore, quo decessit, vix inplerent; sollicitus etiam pro pauperibus et captivis mimium; nam in tempore, quo episcopus ordinatus est, aurum omne atque argentum, quod habere poterat, ecclesiae vel pauperibus contulit. Praedia etiam, quae habebat, reservato usufructu germanae suae donavit ecclesiae, nihil sibi, quod hic suum diceret, derelinquens, ut nutus atque expeditus miles Christum dominum sequeretur, *qui, cum dives esset, propter nos pauper factus est, ut nos eius inopia ditaremur.* [1]

39. Erat etiam gaudens cum gaudentibus et flens cum flentibus, [2] siquidem, quotienscumque illi aliquis ob percipiendam paenitentiam lapsus suos confessus esset, ita flebat, ut etiam illum flere compelleret; videbatur enim sibi cum iacente iacere. Causas autem criminum, quae ille confitebatur, nulli nisi domino soli, apud quem intercedebat, loquebatur, bonum relinquens exemplum posteris sacerdotibus, ut intercessores magis apud deum sint, quam accusatores apud homines. Nam et secundum apostolum [3] circa huiuscemodi hominem confirmanda caritas est, quia ipse sui accusator est, nec exspectat acussatorem, sed praevenit, ut confitendo suum absolvat ipse delictum, ne habeat quod adversarius criminetur; ideoque scriptura dicit: *Iustus in principio sermonis accusator est*

---

1) 2. Cor. 8, 9. 2) Rom. 12, 15. 3) 2. Cor. 2, 8.

sui. [1] Vocem enim eripit adversario et quasi dentes quosdam paratos ad praedam criminationis infestae peccatorum suorum confessione confringit dans honorem deo, cui nuda sunt omnia [2] et qui vult vitam magis peccatoris, quam mortem. [3] Nam et ipsi paenitenti non sufficit sola confessio, nisi subsequatur emendatio facti, ut paenitens paenitenda non faciat, humiliet etiam animam suam, sicut David sanctus, qui postquam audivit a propheta: *Dimissum est peccatum tuum,* [4] humilior factus est in emendatione peccati, ita ut cinerem sicut panem manducaret et potum suum cum fletu misceret. [5]

40. Flebat etiam amarissime, quotienscumque forte nuntiatum illi fuerat de cuiuscumque sancti obitu sacerdotis, in tantum, ut nos illum consolari videremur, ignorantes pium affectum viri, nec qua ratione ita fleret intellegentes. Quibus ille huiusmodi responsum reddebat: Non se flere, quia recesserat, qui fuerat mortuus nuntiatus, sed quia se praecesserat, vel quia difficile esset invenire virum, qui summo sacerdotio dignus haberetur. Ipse autem de sua morte ante praedixit quod usque ad pascha nobiscum futurus esset: quod quidem meruit dominum obsecrando quo maturius hinc liberaretur.

41. Ingemescebat enim vehementer, cum videret radicem omnium malorum, avaritiam, quae neque copia neque inopia minui potest, magis magisque increscere in hominibus, et maxime in iis, qui in potestatibus erant constituti, ita ut interveniendi illi apud illos gravissimus labor esset, quia omnia pretio distrahebantur. Quae res omne malum primo invexit Italiae; exinde omnia verguntur in peius. Et quid dicam, si in huiusmodi personis ita rabiem suam exercet, qui solent aut filiorum aut propinquorum causas praetendere *ad excusandas excusationes in peccatis,* [6] quandoquidem plerosque

1) Prov. 18, 17. 2) Hebr. 4, 13. 3) Hiecec. 18, 32. 4) 2. Reg. 12, 13. 5) Psalm. 101, 10. 6) Psalm. 140, 4.

ceperit etiam coelibes sacerdotes vel levitas, quibus portio deus est,[1] ut illam etiam ipsi adpetant. Et vae mihi misero, quia nec fine mundi provocamur, ut tam gravi iugo servitutis liberari velimus, quod demergit usque ad profundum inferni, ut faciamus nobis *amicos de mammona iniquitatis, qui nos recipiant in aeterna tabernacula.*[2] Attamen beatus ille, qui quandoque conversus disruptis vinculis atque proiecto iugo huiusmodi dominationis, *tenebit et allidet parvulos eius ad petram,*[3] hoc est, omnes intentiones eius allidet ad Christum, qui secundum apostolum petra est, quae omnes ad se allisos interimit, ipsa inviolabilis manens, nec reum faciens eum, qui ad se alliserit nequissimi uteri deteriores partus, sed innocentem, ita ut securus possit dicere: *Portio mea dominus,*[4] quia cui nihil in saeculo est, illi vere portio Christus est, et qui contempserit parva multa percipiet, insuper et vitam aeternam possidebit.[5]

42. Ante paucos vero dies quam lectulo detineretur, cum quadragesimum tertium psalmum dictaret, me et excipiente et vidente subito in modum scuti brevis ignis caput eius cooperuit atque paulatim per os ipsius tamquam in domum habitator ingressus est, post quod facta est facies eius tamquam nix; postea vero reversus est vultus eius ad speciem suam. Quod cum fieret, stupore percussus obrigui, nec potui scribere quae ab illo dicebantur, nisi postea quam visio ipsa transivit; dicebat enim in tempore testimonium scripturae divinae, quod ego optime retinebam. Nam scribendi vel dictandi ipso die finem fecit, siquidem ipsum psalmum explere non potuit. Ego vero id, quod a me visum fuerat, honorabili viro Casto diacono, sub cuius cura degebam, statim retuli; at ille repletus gratia dei spiritus sancti adventum me in illo vidisse docuit lectione actuum apostolorum.

---

1) Deut. 18, 2. 2) Luc. 16, 9. 3) Psalm. 136, 9. 4) Psalm. 118, 57. 5) Matth. 19, 29.

43. Superioribus autem diebus cum Stiliconis tunc comitis servus, qui daemonio laboraverat, in Ambrosiana basilica iam sanus maneret, commendatus a domino suo; ferebatur enim, quod libenter ab eodem haberetur faceretque falsas epistulas tribunatus, in tantum, ut tenerentur homines, qui ad ministrandum pergebant; sed ubi ad personam servi sui pervenit Stilico comes, ipse in servo noluit vindicare; homines etiam, qui decepti fuerant, interventu sacerdotis dimisit, de ipso vero servo sacerdoti questus est. Quem vir sanctus, cum de basilica Ambrosiana egrederetur, requiri fecit atque ad se perduci. Quem cum interrogasset et deprehendisset auctorem tanti flagitii, ait: *Oportet illum tradi satanae in interitum carnis,* [1] *ne talia in posterum audeat admittere.* Quem eodem momento, cum adhuc sermo esset in ore sacerdotis, spiritus inmundus arreptum discerpere coepit. Quo viso non minimo timore repleti sumus et admiratione. Multos etiam diebus illis inponente illo manus et imperante ab spiritibus inmundis vidimus esse purgatos.

44. Per idem tempus Nicetius quidam ex tribuno et notario, qui ita pedum dolore tenebatur, ut raro in publico videretur, cum ad altare accessisset, ut sacramenta perciperet calcatusque casu a sacerdote exclamasset, audivit: *Vade et amodo salvus eris.* Nec amplius doluisse pedes tempore, quo sanctus sacerdos de hac luce migravit, lacrimis testabatur.

45. Sed post dies hos ordinato sacerdote ecclesiae Ticinensi, incidit in infirmitatem, qua plurimis diebus cum detineretur in lectulo, comes Stilico dixisse fertur, quod tanto viro recedente de corpore interitus immineret Italiae. Unde convocatis ad se nobilissimis viris illius civitatis, quos diligi a sancto sacerdote cognoverat, partim interminatus est illis, partim blando sermone persuadet, ut ad sanctum sacerdotem

---

1) 1. Cor. 5, 5.

pergerent suaderentque illi, ut sibi vivendi peteret a domino commeatum. Quod ille ubi audivit ab illis, respondit: *Non ita inter vos vixi, ut pudeat me vivere, nec timeo mori, quia dominum bonum habemus.*

46. Per idem tempus cum in extrema parte porticus, in qua iacebat, in uno positi Castus, Polemius, Venerius et Felix tunc diacones secum tractarent voce ita pressa, ut vix invicem audirent, qui post obitum illius episcopus ordinandus esset, atque cum de nomine sancti loquerentur Simpliciani, tamquam interesset tractatui, cum longe positus ab ipsis iaceret, adprobans exclamavit tertio: *Senex, sed bonus.* Erat enim Simplicianus aevi maturus. Qua voce audita expavescentes fuerunt; defuncto tamen eo non alius illi successit in sacerdotium nisi is, quem ille bonum senem trina voce signaverat. Cui Simpliciano Venerius, quem supra memoravimus, successor fuit, Felix vero nunc usque Bononiensem regit ecclesiam, Castus autem et Polemius nutriti ab Ambrosio, bonae arboris boni fructus, in ecclesia Mediolanensi diaconii funguntur officio.

47. In eodem tamen loco, in quo iacebat, sicut referente sancto Bassiano episcopo Laudensis ecclesiae, qui ab eodem audierat, didicimus, cum oraret una cum supra dicto sacerdote, viderat dominum Iesum advenisse ad se et arridentem sibi, nec multos post dies nobis ablatus est. Sed eodem tempore, quo a nobis migravit ad dominum, ab hora circiter undecima diei usque ad illam horam, in qua emisit spiritum, expansis manibus in modum crucis oravit, nos vero labia illius moveri videbamus, vocem autem non audiebamus. Honoratus etiam sacerdos ecclesiae Vercellensis cum in superiore domus se ad quiescendum conposuit, tertio vocem vocantis se audivit dicentisque sibi: *Surge, festina, quia modo est recessurus.* Qui descendens obtulit sanctum domini corpus: quo accepto ubi glutivit, emisit spiritum, bonum viaticum

secum ferens, ut in virtute escae anima refectior angelorum nunc consortio, quorum vitam vixit in terris, et Heliae societate laetetur, quia ut Helias numquam regibus vel ullis potestatibus, ita et iste pro dei timore loqui veritus non est.

48. Atque inde ad ecclesiam maiorem antelucana hora, qua defunctus est, corpus ipsius portatum est ibique eadem fuit nocte, qua vigilavimus in pascha: quem plurimi infantes baptizati, cum a fonte venirent, viderunt, ita ut aliqui sedentem in cathedra in tribunali dicerent, alii vero ascendentem suis parentibus digito ostenderent, sed illi videntes videre non poterant, quia tam mundos oculos non habebant; plurimi autem stellam supra corpus eius se videre narrabant. Sed lucescente die dominico, cum corpus ipsius peractis sacramentis divinis de ecclesia levaretur portandum ad basilicam Ambrosianam, in qua positus est, ita ibi daemonum turbae clamabant se ab illo torqueri, ut eiulatus illorum ferri non possent. Quae gratia sacerdotis non solum in illo loco, verum etiam in plurimis provinciis usque in hodiernum manet; iactabant etiam turbae virorum ac mulierum oraria vel semicinctia sua, ut corpus sancti aliquatenus ab ipsis contingeretur. Erant enim exsequiarum turbae innumerabiles totius dignitatis totiusque sexus omniumque paene aetatum non solum Christianorum, sed paganorum; maiore tamen gratia ordo praecedebat eorum, qui fuerant baptizati.

49. Eadem tamen, qua obiit, die (sicut textus epistulae loquitur, quae a successore ipsius, venerabili viro Simpliciano, suscepta est, de partibus Orientis ad ipsum tamquam adhuc nobiscum viventem directa, quae nunc usque Mediolani habetur in monasterio), quibusdam viris sanctis adparuit orans cum illis et inponens illis manus; habet enim diem epistula, quae directa est: qua lecta invenimus diem esse, quo ille defunctus est.

50. Intra Tusciam etiam in civitate Florentina, ubi nunc

vir sanctus Zenobius episcopus est, quia promiserat petentibus illis illos saepius visitaturum, frequenter ad altare, quod est in basilica Ambrosiana, quae ibidem ab ipso constituta est, visum orare, ipso sancto viro sacerdote Zenobio referente didicimus. In eadem etiam domo, in qua declinans Eugenium mansit, tempore, quo Radagaisus supra dictam civitatem obsidebat, cum iam de se penitus desperassent viri civitatis ipsius, per visum cuidam adparuit et promisit alio die salutem illis adfuturam. Quo referente civium animi sunt erecti; nam altero die adveniente Stilicone tunc comite cum exercitu facta est de hostibus victoria. Haec Pansophia religiosa femina, matre pueri Pansophii, referente cognovimus.

51. Mascezeli etiam desperanti de salute sua vel exercitus, quem ductabat contra Gildonem, baculum tenens manu in visu noctis adparuit atque, cum provolveretur ad pedes sancti viri Mascezel, percutiens terram senex baculo, quo regebatur, tertio (hac enim illi specie adparuerat) ait: *Hic, hic, hic,* signans locum, deditque intellectum viro, quem visitatione dignum fuerat arbitratus, ut agnosceret se in ipso loco, in quo sanctum domini viderat sacerdotem, die tertia victoriam adepturum, atque ita securus bellum inchoavit et consummavit. Nos tamen ea Mediolani positi ipso Mascezele referente cognovimus; nam et in hac provincia, in qua nunc positi scribimus, plurimis hoc ipsum retulit sacerdotibus, quibus etiam referentibus securius nobis ante cognita huic libro arbitrati sumus adiungere.

52. Sisinni etiam et Alexandri martyrum, qui nostris temporibus, hoc est, post obitum sancti Ambrosii in Anauniae partibus persequentibus gentilibus viris martyrii coronam adepti sunt, cum reliquias Mediolani summa cum devotione susciperemus, adveniente quodam caeco et referente cognovimus, qui eodem die tacto loculo, in quo sanctorum reliquiae portabantur, lumen recepit, eo, quod per visum noctis vidisset

navem adpropinquantem litori, in qua erat multitudo albatorum virorum. Quibus descendentibus ad terram cum unum de turba deprecaretur, ut sciret qui essent viri, audivit Ambrosium eiusque consortes: quo audito nomine cum deprecaretur, ut lumen reciperet, audivit ab eo: *Perge Mediolanum et occurre fratribus meis, qui illo venturi sunt,* designans diem, *et recipies lumen.* Erat enim vir, ut ipse adserebat, de litore Dalmatino, nec se venisse ante in civitatem adserebat, priusquam recto itinere reliquiis sanctorum occurrisset, nondum videns; sed tacto loculo videre coepisse.

53. His itaque decursis non arbitror grave videri, si paululum promissionis nostrae metas excesserimus, ut domini dictum, quod per os sanctorum prophetarum locutus est, inpletum esse doceamus: *Sedentem adversus fratrem suum et detrahentem occulte persequebar;* [1] et alibi: *Noli diligere detrahere, ne eradiceris,* [2] ut quicumque forte huiusmodi captus est consuetudine, cum legerit qualiter in iis, qui sancto viro detrahere ausi sunt, fuerit vindicatum, ipse etiam in aliis emendetur.

54. Igitur Donatus quidam natione Afer, presbyter tamen ecclesiae Mediolanensis, cum in convivio positus, in quo erant nonnulli militares viri religiosi, detraheret memoriae sacerdotis, aspernantibus illis et deserentibus linguam nequam, subito vulnere percussus gravi de eodem loco, in quo iacebat, alienis manibus sublatus in lectulum positus est atque inde ad sepulchrum usque deductus. In urbe etiam Karthaginiensi cum apud Fortunatum diaconem, fratrem venerabilis viri Aurelii episcopi, ad convivium convenissem una cum Vincentio Colossitano episcopo, Murano etiam episcopo Bolitano, sed et aliis episcopis et diaconibus, tunc Murano episcopo detrahenti sancto viro retuli exitum presbyteri superius memorati, quod

1) Psalm. 100, 5. 2) Prov. 20, 13.

ille de alio dictum de se oraculum maturo sui exitu conprobavit. Nam de eodem loco, in quo iacebat, cum subito vulnere ingenti esset percussus, alienis manibus ad lectum usque portatus est atque inde ad domum, in qua hospitabatur, reductus diem clausit extremum. Is finis virorum illi detrahentium fuit, quem videntes qui tunc aderant admirati sunt.

55. Unde hortor et obsecro omnem hominem, qui hunc librum legerit, ut imitetur vitam sancti viri, laudet dei gratiam et declinet detrahentium linguas, si vult magis consortium habere cum Ambrosio in resurrectione vitae, quam cum detrahentibus subire supplicium, quod nullus sapiens non declinat.

56. Tuam etiam precor beatitudinem, pater Augustine, ut pro me humillimo et peccatore Paulino cum omnibus sanctis, qui tecum invocant nomen domini nostri Iesu Christi in veritate, orare digneris, ut, quia in adipiscenda gratia cum tanto viro non sum dignus habere consortium, adeptus meorum veniam peccatorum, sit mihi praemium fugisse supplicium.

S. AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

DE

OFFICIIS MINISTRORUM

LIBRI III.

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

Episcopi proprium munus docere; sibi autem discendum esse, ut doceat; immo etiam docendum, quod non didicerit, aut saltem et discendum simul et docendum.

1. Non arrogans videri arbitror, si inter filios suscipiam affectum docendi, cum ipse humilitatis magister dixerit: [1] *Venite, filii, audite me; timorem domini docebo vos:* in quo licet et humilitatem verecundiae eius spectare et gratiam. Dicendo enim: *timorem domini*, qui communis videtur esse omnibus, expressit insigne verecundiae. Et tamen cum ipse timor initium sapientiae sit et effector beatitudinis, quoniam timentes deum beati sunt, praeceptorem se sapientiae edocendae et demonstratorem beatitudinis adipiscendae evidenter significavit.

2. Et nos ergo ad imitandam verecundiam seduli, ad conferendam gratiam non usurpatores, quae illi spiritus infudit sapientiae, et per illum nobis manifestata et visu conperta atque exemplo, vobis quasi liberis tradimus, cum iam effugere non possimus officium docendi, quod nobis refugientibus inposuit sacerdotii necessitudo: [2] *Dedit enim deus quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas, alios autem pastores et doctores.*

---

1) Psalm. 33, 12. 2) Ephes. 4, 11.

3. Non igitur mihi apostolorum gloriam vindico; quis enim hoc, nisi quos ipse filius elegit dei? non prophetarum gratiam, non virtutem evangelistarum, non pastorum circumspectionem, sed tantummodo intentionem et diligentiam circa scripturas divinas opto adsequi, quam ultimam posuit apostolus inter officia sanctorum, et hanc ipsam, ut docendi studio possim discere. Unus enim verus magister est, qui solus non didicit quod omnes doceret; homines autem discunt prius quod doceant, et ab illo accipiunt quod aliis tradant.

4. Quod ne ipsum quidem mihi accidit. Ego enim raptus de tribunalibus atque administrationis infulis ad sacerdotium, docere vos coepi quod ipse non didici. Itaque factum est, ut prius docere inciperem, quam discere. Discendum igitur mihi simul et docendum est, quoniam non vacavit ante discere.

CAPUT II.

Multiplex loquendo incurri periculum, cuius remedium scriptura in silentio demonstrat esse positum.

5. Quid autem prae ceteris debemus discere, quam tacere, ut possimus loqui, ne prius me vox condemnet mea, quam absolvat aliena? Scriptum est enim: [1] *Ex verbis tuis condemnaberis.* Quid opus est igitur, ut properes periculum suscipere condemnationis loquendo, cum tacendo possis esse tutior? Conplures vidi loquendo peccatum incidisse, vix quemquam tacendo, ideoque tacere nosse, quam loqui difficilius est. Scio loqui plerosque, cum tacere nesciant. Rarum est tacere quemquam, cum sibi loqui nihil prosit. Sapiens est ergo qui novit tacere. Denique sapientia dei dixit: [2] *Dominus dedit mihi linguam eruditionis, quando oporteat sermonem dicere.* Merito ergo sapiens qui a domino accipit quo tempore sibi

1) Matth. 12, 37. 2) Hesai. 50, 4.

loquendum sit. Unde bene ait scriptura: [1] *Homo sapiens tacebit usque ad tempus.*

6. Ideo sancti domini, qui scirent quia vox hominis plerumque peccati adnuntia est et initium erroris humani sermo est hominis, amabant tacere. Denique sanctus domini ait: [2] *Dixi, custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea;* sciebat enim et legerat divinae esse protectionis, ut homo a linguae suae flagello absconderetur [3] et a conscientiae suae testimonio. Verberamur enim tacito cogitationis nostrae opprobrio et iudicio conscientiae; verberamur etiam vocis nostrae verbere, cum loquimur ea, quorum sono caeditur animus noster et mens consauciatur. Quis autem est qui mundum cor a peccatorum habeat conluvione aut non delinquat in lingua sua? Et ideo, quia neminem videbat sanctum os servare posse ab inmunditia sermonis, ipse sibi silentio legem inposuit innocentiae, ut tacendo culpam declinaret, quam vix effugere posset loquendo.

7. Audiamus ergo cautionis magistrum: [4] *Dixi, custodiam vias meas,* hoc est, dixi mihi, tacito cogitationis praecepto indixi mihi, ut custodirem vias meas. Aliae sunt viae, quas debemus sequi, aliae, quas custodire: sequi vias domini, custodire nostras, ne in culpam dirigant. Potes autem custodire, si non cito loquaris. Lex dicit: [5] *Audi Israel dominum deum tuum.* Non dicit: loquere, sed audi. Ideo Eva lapsa est, quia locuta est viro quod non audierat a domino deo suo. Prima vox dei dicit tibi: *Audi.* Si audias, custodis vias tuas, et, si lapsus es, cito corrigis. *In quo enim corrigit iuvenior viam suam, nisi in custodiendo verba domini?* [6] Tace ergo prius et audi, ut non delinquas in lingua tua.

8. Grave malum, ut aliquis ore suo condemnetur. Et-

1) Sirac. 20, 7. 2) Ps. 38, 2. 3) Iob. 5, 21. 4) Ps. 38, 2. 5) Deut. 6, 3. 6) Ps. 118, 9.

enim si pro otioso verbo reddet unusquisque rationem, [1]) quanto magis pro verbo inpuritatis et turpitudinis? Graviora sunt enim verba praecipitationis, quam otiosa. Ergo si pro otioso verbo ratio poscitur, quanto magis pro sermone inpietatis poena exsolvitur?

CAPUT III.

Non perpetuum, nec otiosum esse debere silentium, et quo pacto custodia cordi atque ori contra inordinatos affectus adhibenda sit.

9. Quid igitur? Mutos nos esse oportet? Minime. Est enim tempus tacendi et est tempus loquendi. [2]) Deinde si pro otioso verbo reddimus rationem, videamus ne reddamus et pro otioso silentio. Est enim et negotiosum silentium, ut erat Susannae, quae plus egit tacendo, quam si esset locuta. Tacendo enim apud homines locuta est deo, nec ullum majus indicium suae castitatis invenit, quam silentium. Conscientia loquebatur, ubi vox non audiebatur, nec quaerebat pro se hominum iudicium quae habebat domini testimonium. Ab illo igitur volebat absolvi, quem sciebat nullo modo posse falli. Ipse dominus [3]) in evangelio tacens operabatur salutem hominum. Recte ergo David non silentium sibi indixit perpetuum, sed custodiam.

10. Custodiamus ergo cor nostrum, custodiamus os nostrum; utrumque enim scriptum est: hic, ut os custodiamus, alibi tibi dicitur: [4]) *Omni custodia serva cor tuum.* Si custodiebat David, tu non custodies? Si inmunda labia habebat Hesaias, qui dixit: [5]) *O miser ego, quoniam conpunctus sum, quia cum sim homo, et inmunda labia habeam;* si propheta domini inmunda habebat labia, quomodo nos munda habemus?

---

1) Matth. 12, 36. 2) Eccl. 3, 7. 3) Matth. 26, 63. 4) Prov. 4, 23. 5) Hes. 6, 5.

11. Et cui, nisi unicuique nostrum scriptum est: [1] *Saepi possessionem tuam spinis, et argentum et aurum tuum alliga, et ori tuo fac ostium et vectem et verbis tuis iugum et stateram?* Possessio tua mens tua est, aurum tuum cor tuum est, argentum tuum eloquium tuum est: [2] *Eloquia domini eloquia casta, argentum igne examinatum.* Bona etiam possessio mens bona. Denique possessio pretiosa homo mundus. Saepi ergo hanc possessionem et circumvallato cogitationibus, munito spinis sollicitudinis, ne in eam inruant et captivam ducant inrationabiles corporis passiones, ne incursent motus graves, ne diripiant vindemiam eius, transeuntes viam. Custodi interiorem hominem tuum. Noli eum quasi vilem neglegere ac fastidire, quia pretiosa possessio est; et merito pretiosa, cuius fructus non caducus et temporalis, sed stabilis atque aeternae salutis est. Cole ergo possessionem tuam, ut sint tibi agri.

12. Alliga sermonem tuum, ne luxuriet, ne lasciviat et multiloquio peccata sibi colligat. Sit restrictior et ripis suis coerceatur. Cito lutum colligit amnis exundans. Alliga sensum tuum; non sit remissus ac defluus, ne dicatur de te: [3] *Non est malagma adponere neque oleum, neque alligaturam.* Habet suas habenas mentis sobrietas, quibus regitur et gubernatur.

13. Sit ori tuo ostium, ut claudatur, ubi oportet, et obseretur diligentius, ne quis in iracundiam excitet vocem tuam, et contumeliam rependas contumeliae. Audisti hodie lectum: [4] *Irascimini et nolite peccare.* Ergo etsi irascimur, quia affectus naturae est, non potestatis; malum sermonem non proferamus de ore nostro, ne in culpam ruamus, sed iugum sit verbis tuis et statera, hoc est, humilitas atque mensura, ut lingua tua menti subdita sit. Restringatur habenae

1) Sirac. 28, 24 seq. 2) Ps. 11, 7. 3) Hesai. 1, 6. 4) Ps. 4, 5.

vinculis, frenos habeat suos, quibus revocari possit ad mensuram; sermones proferat libra examinatos iustitiae, ut sit gravitas in sensu, in sermone pondus, in verbis modus.

CAPUT IV.

Eadem custodia prospicitur, ne a pravis motibus, sed a recta ratione prodeat oratio, in qua potissimum nobis diabolus insidiatur.

14. Haec si custodiat aliquis, fit mitis, mansuetus, modestus. Custodiendo enim os suum et retinendo linguam suam, nec prius loquendo, quam interroget et expendat atque examinet verba sua, si dicendum hoc, si dicendum adversus hunc, si tempus sermonis huius est, is profecto exercet modestiam ac mansuetudinem et patientiam, ut non ex indignatione et ira in sermonem erumpat, non alicuius passionis indicium det in verbis suis, non ardorem libidinis flammare in sermone suo indicet et inesse dictis suis stimulos iracundiae, ne sermo postremo, qui commendare interiora debet, vitium aliquod esse in moribus aperiat et prodat.

15. Tunc enim maxime insidiatur adversarius, quando videt nobis passiones aliquas generari; tunc fomites movet, laqueos parat. Unde non inmerito, sicut audisti hodie legi, propheta dicit: [1] *Quia ipse liberavit me de laqueo venantium et a verbo aspero.* Symmachus inritationis verbum dixit, alii perturbationis. Laqueus adversarii sermo noster est, sed etiam ipse non minus adversarius nobis. Loquimur plerumque quod excipiat inimicus et quasi nostro gladio nos vulneret. Quanto tolerabilius est alieno gladio, quam nostro perire?

16. Explorat ergo adversarius nostra arma et concutit sua tela. Si viderit moveri me, inserit aculeos suos, ut seminaria iurgiorum excitet. Si emisero verbum indecorum, laqueum

1) Ps. 90, 3.

suum stringit. Interdum mihi quasi escam proponit vindictae possibilitatem, ut, dum vindicari cupio, ipse me inseram laqueo et nodum mortis adstringam mihi. Si quis ergo sentit hunc adversarium praesentem esse, tunc magis custodiam adhibere debet ori tuo, ne det locum adversario; sed non multi hunc vident.

CAPUT V.

Contra visibilem etiam adversarium, cum nos instigat, utendum silentio, cuius unius ope superiores evadimus et humilitatem, quae exhibenda adversus omnes, conservamus.

17. Sed etiam ille cavendus est, qui videri potest, quicumque inritat, quicumque incitat, quicumque exasperat, quicumque incentiva luxuriae aut libidinis suggerit. Quando ergo aliquis nobis convitiatur, lacessit, ad violentiam provocat, ad iurgium vocat: tunc silentium exerceamus, tunc muti fieri non erubescamus. Peccator est enim qui nos provocat, qui iniuriam facit et nos similes sui fieri desiderat.

18. Denique si taceas, si dissimules, solet dicere: Quid taces? Loquere, si audes; sed non audes, mutus es, elinguem te feci. Si ergo taceas, plus rumpitur; victum sese putat, inrisum, posthabitum atque inlusum. Si respondeas, superiorem se factum arbitratur, quia parem invenit. Si enim taceas, dicitur: Ille convitiatus est huic, contempsit iste. Si referas contumeliam, dicitur: Ambo convitiati sunt. Uterque condemnatur, nemo absolvitur. Ergo illius est studium, ut inritet, ut similia illi loquar, similia agam; iusti est autem dissimulare, nihil loqui, tenere bonae fructum conscientiae, plus committere bonorum iudicio, quam criminantis insolentiae, contentum esse gravitate morum suorum. Hoc est enim: silere a bonis, quia bene sibi conscius falsis non debet moveri, nec aestimare, plus ponderis in alieno esse convitio, quam in suo testimonio.

19. Ita fit, ut etiam humilitatem custodiat. Si autem nolit humilior videri, talia tractat et dicit ipse secum: Hic ergo, ut me contemnat et in conspectu meo loquatur talia adversum me, quasi non possim ego ei aperire os meum? Cur non etiam ego dicam, in quibus eum maestificare possim? Hic ergo, ut mihi iniurias faciat, quasi vir non sim, quasi vindicare me non possim? Hic, ut me criminetur, quasi ego non possim graviora in eum conponere?

20. Qui talia dicit non est mitis atque humilis, non est sine temptatione. Temptator eum exagitat, ipse ei tales opiniones inserit. Plerumque adhibet hominem atque adponit nequam spiritus, qui haec illi dicat; sed tu in petra fixum vestigium tene. Etsi servus convitium dicat, iustus tacet; etsi infirmus contumeliam faciat, iustus tacet; etsi pauper criminetur, iustus non respondet. Haec sunt arma iusti, ut cedendo vincat, sicut periti iaculandi cedentes solent vincere, et fugientes gravioribus sequentem vulnerare ictibus.

CAPUT VI.

Hac in re silentium atque humilitatem David imitanda esse, ne digni videamur iniuria.

21. Quid enim opus est moveri, cum audimus convitia? Cur non imitamur dicentem: [1] *Obmutui et humiliatus sum et silui a bonis?* An hoc dixit tantummodo, non etiam fecit David? [2] Immo et fecit. Nam cum ei convitiaretur Semei filius, tacebat David: et quamvis saeptus armatis, non retorquebat convitium, non ultionem quaerebat, eo usque ut dicenti sibi Sarviae filio, quod vindicare in eum vellet, non permiserit. Ibat ergo tamquam mutus et humiliatus, ibat tacens, nec movebatur, cum vir appellaretur sanguinis, qui erat conscius

1) Ps. 38, 3. 2) 2. Reg. 16, 7 seqq.

propriae mansuetudinis. Non ergo movebatur convitiis cui abundabat bonorum operum conscientia.

22. Itaque is, qui cito iniuria movetur, facit se dignum videri contumelia, dum vult ea indignus probari. Melior est itaque, qui contemnit iniuriam, quam qui dolet; qui enim contemnit, quasi non sentiat, ita despicit; qui autem dolet, quasi senserit, torquetur.

CAPUT VII.

Quam pulchre prooemii loco usurpatus fuerit psalmus XXXVIII., quo inductus vir sanctus de officiis scribere constituit, idque potiori iure quam olim Cicero ad filium, et quam ob causam.

23. Neque inprovide ad vos filios meos scribens huius psalmi prooemio usus sum. Quem psalmum propheta David sancto Idithum canendum dedit, [1] ego vobis tenendum suadeo, delectatus eius sensu profundo et virtute sententiarum. Advertimus enim ex his, quae breviter libavimus, et silendi patientiam et oportunitatem loquendi et in posterioribus contemptum divitiarum, quae maxima virtutum fundamenta sunt, hoc psalmo doceri. Dum igitur hunc psalmum considero, successit animo de officiis scribere.

24. De quibus etiamsi quidam philosophiae studentes scripserint, ut Panaetius et filius eius apud Graecos, Tullius apud Latinos, non alienum duxi a nostro munere, ut etiam ipse scriberem. Et sicut Tullius ad erudiendum filium, ita ego quoque ad vos informandos filios meos; neque enim minus vos diligo, quos in evangelio genui, quam si coniugio suscepissem. Non enim vehementior est natura ad diligendum, quam gratia. Plus certe diligere debemus quos perpetuo nobiscum putamus futuros, quam quos in hoc tantum saeculo. Illi degeneres nascuntur frequenter, qui dedeceant patrem;

---

1) Ps. 38, 1.

vos ante elegimus, ut diligamus. Itaque illi necessitate diliguntur, quae non satis idonea atque diuturna est ad perpetuitatem diligendi magistra; vos iudicio, quo magnum caritatis pondus ad vim diligendi adiungitur: probare quos diligas et diligere quos elegeris.

CAPUT VIII.

Nomen officii non solum philosophis, sed etiam scriptoribus sacris usitatum esse, et unde hoc deductum.

25. Ergo quoniam personae conveniunt, videamus, utrum res ipsa conveniat scribere de officiis, et utrum hoc nomen philosophorum tantummodo scholae aptum sit, an etiam in scripturis reperiatur divinis. Pulchre itaque, dum legimus hodie evangelium, quasi adhortaretur ad scribendum, spiritus sanctus optulit nobis lectionem, qua confirmaremur etiam in nobis officium dici posse. Nam cum Zaccharias sacerdos obmutuisset in templo et loqui non posset: *Factum est,* inquit, [1] *ut inpleti sunt dies officii eius, abiit in domum suam.* Legimus igitur officium dici a nobis posse.

26. Nec ratio ipsa abhorret, quandoquidem officium ab efficiendo dictum putamus quasi efficium; sed propter decorem sermonis una inmutata littera officium nuncupari, vel certe, ut ea agas, quae nulli officiant, prosint omnibus.

CAPUT IX.

Officium ab honesto et utili, nec non ab amborum inter se conparatione desumi, sed a Christianis nihil, quod ad futuram vitam non conferat, honestum aut utile agnosci atque adeo non supervacaneum fore hunc de officio tractatum.

27. Officia autem ab honesto et utili duci existimaverunt et de his duobus elegere quid praestet; deinde inci-

---

1) Luc. 1, 23.

dere, ut duo concurrant honesta et duo utilia, et quaeratur, quid honestius et quid utilius. Primum igitur in tres partes officium dividitur, honestum et utile et quid praestantius. Deinde haec tria in quinque genera diviserunt, in duo honesta et duo utilia et eligendi iudicium. Prima pertinere dicunt ad decus honestatemque vitae, secunda ad vitae commoda, copias, opes, facultates; de his elegendis subesse iudicium. Haec illi.

28. Nos autem nihil omnino, nisi quod deceat et honestum sit, futurorum magis, quam praesentium metimur formula, nihilque utile, nisi quod ad vitae illius aeternae prosit gratiam, definimus, non quod ad delectationem praesentis. Neque aliqua commoda in facultatibus et copiis opum constituimus, sed incommoda haec putamus, si non reiciantur, eaque oneri, cum sint, aestimari magis, quam dispendio, cum erogantur.

29. Non superfluum igitur scriptionis nostrae est opus, quia officium diversa aestimamus regula atque illi aestimaverunt. Illi saeculi commoda in bonis ducunt, nos haec etiam in detrimentis, quoniam, qui hic recipit bona, ut ille dives, illic cruciatur; et Lazarus, qui mala hic pertulit, illic consolationem invenit. 1) Deinde qui illa non legunt, nostra legent, si volent; qui non sermonum supellectilem, neque artem dicendi, sed simplicem rerum exquirunt gratiam.

CAPUT X.

Prius in sacris litteris decorum, quam in philosophorum libris frequentatum esse: Pythagoram silentii sui legem mutuatum a Davide; sed huius tamen praestare disciplinam, cum primum officium sit loquendi modus.

30. Decorum autem in nostris scripturis primo constitui loco, quod Graece *πρέπον* dicitur, instruimur et docemur,

---

1) Luc. 16, 25.

legentes: *Te decet hymnus, deus, in Sion,* vel Graece: *Σοὶ πρέπει ὕμνος ὁ θεὸς ἐν Σιών.* [1] Et apostolus ait: [2] *Loquere, quae decent sanam doctrinam.* Et alibi: [3] *Decebat autem eum, per quem omnia et propter quem omnia, multis filiis in gloriam adductis ducem salutis eorum per passionem consummare.*

31. Numquid prior Panaetius, numquid Aristoteles, qui et ipse disputavit de officio, quam David, cum et ipse Pythagoras, qui legitur Socrate antiquior, prophetam secutus David, [4] legem silentii dederit suis? Sed ille, ut per quinquennium discipulis usum inhiberet loquendi; David autem, non ut naturae munus inminueret, sed ut custodiam proferendi sermonis doceret. Et Pythagoras quidem, ut non loquendo loqui doceret; David, ut loquendo magis disceremus loqui. Quomodo enim sine exercitio doctrina, aut sine usu profectus?

32. Qui disciplinam bellicam vult adsequi, cotidie exercetur armis et tamquam in procinctu positus praeludit proelium, et velut coram posito praetendit hoste, atque ad peritiam viresque iaculandi vel suos explorat lacertos, vel adversariorum declinat ictus et vigilanti exit obtutu. Qui navem in mari regere gubernaculis studet vel remis ducere, prius in fluvio praeludit. Qui canendi suavitatem et vocis adfectant praestantiam, prius sensim canendo vocem excitant. Et qui viribus corporis legitimoque luctandi certamine coronam petunt, cotidiano usu palaestrae durantes membra, nutrientes patientiam, labore adsuescunt.

33. Haec ipsa natura nos in parvulis docet, quod prius sonos meditantur loquendi, ut loqui discant. Itaque sonus exercitatio quaedam et palaestra vocis est. Ita ergo et qui volunt discere cautionem loquendi quod naturae est non

---

1) Ps. 64, 2. 2) Tit. 2, 1. 3) Hebr. 2, 10. 4) Ps. 38, 2 seq.

negent, quod custodiae est exerceant, ut qui in specula sunt speculando intendant, non dormiendo. Omnis enim res propriis ac domesticis exercitiis augetur.

34. Ergo David tacebat non semper, sed pro tempore; non iugiter, neque omnibus, sed inritanti adversario, provocanti peccatori non respondebat. Et, sicut alibi ait, [1] loquentes vanitatem et cogitantes dolum non audiebat, quasi surdus et quasi mutus non aperiebat illis os suum, quia et alibi habes: [2] *Noli respondere inprudenti ad inprudentiam eius, ne similis illi fias.*

35. Primum igitur officium est loquendi modus. Hoc sacrificium laudis deo dependitur, hoc reverentia exhibetur, cum scripturae divinae leguntur, hoc honorantur parentes. Scio loqui plerosque, cum tacere nesciant. Rarum est tacere quemquam, cum sibi non prosit loqui. Sapiens, ut loquatur, multa prius considerat, quid dicat et cui dicat, quo in loco et tempore. Est ergo et tacendi et loquendi modus; est etiam facti modus. Pulchrum igitur tenere mensuram officii.

CAPUT XI.

Officium omne aut medium aut perfectum esse scripturae testimoniis ostenditur; cui subiungitur misericordiae laus atque ad eam exhortatio.

36. Officium autem omne aut medium aut perfectum est, quod aeque scripturarum auctoritate probare possumus. Habemus etenim in evangelio dixisse dominum: [3] *Si vis in vitam aeternam venire, serva mandata. Dixit ille: Quae? Iesus autem dixit illi: Non homicidium facies, non adulterabis, non facies furtum, non falsum testimonium dices, honora patrem et matrem, et diliges proximum tuum, sicut te ipsum.* Haec sunt media officia, quibus aliquid deest.

---

1) Ps. 37, 13 seq. 2) Prov. 26, 4. 3) Matth. 19, 17 seq.

37. Denique dicit illi adulescens: [1] *Omnia haec custodivi a iuventute mea, quid adhuc mihi deest? Ait illi Iesus: Si vis perfectus esse, vade, vende omnia bona tua et da pauperibus et habebis thesaurum in caelo, et veni, sequere me.* Et supra [2] habes scriptum, ubi diligendos inimicos et orandum dicit pro calumniantibus et persequentibus nos et benedicere maledicentes. Hoc nos facere debemus, si volumus perfecti esse, sicut pater noster, qui in caelo est, qui super bonos et malos solem iubet radios suos fundere, et pluvia et rore terras universorum sine ulla discretione pinguescere. Hoc est igitur perfectum officium, quod κατόρθωμα dixerunt Graeci, quo corriguntur omnia, quae aliquos potuerunt lapsus habere.

38. Bona etiam misericordia, quae et ipsa perfectos facit, quia imitatur perfectum patrem. Nihil tam commendat Christianam animam, quam misericordia; primum in pauperes, ut communes iudices partus naturae, quae omnibus ad usum generat fructus terrarum, ut quod habes largiaris pauperi et consortem et conformem tuum adiuves. Tu nummum largiris, ille vitam accipit; tu pecuniam das, ille substantiam suam aestimat. Tuus denarius census illius est.

39. Ad haec plus ille tibi confert, cum sit debitor salutis. Si nudum vestias, te ipsum induis iustitia; si peregrinum sub tectum inducas tuum, si suscipias egentem, ille tibi adquirit sanctorum amicitias et aeterna tabernacula. Non mediocris ista gratia. Corporalia seminas et recipis spiritalia. Miraris iudicium domini de sancto Iob? Mirare virtutem eius, qui poterat dicere: [3] *Oculus eram caecorum, pes claudorum. Ego eram infirmorum pater, velleribus agnorum meorum calefacti sunt humeri eorum. Foris non habitabat peregrinus; ostium autem meum omni venienti patebat.* Beatus

1) Matth. 20—21. 2) Ibid. 5, 44 seq. 3) Iob. 29, 15 seq.

plane de cuius domo numquam vacuo sinu pauper exivit; neque enim quisquam magis beatus, quam qui intellegit super pauperis necessitatem et infirmi atque inopis aerumnam. In die iudicii habebit salutem a domino, quem habebit suae debitorem misericordiae.

CAPUT XII.

Ne quis ab exercenda misericordia revocetur, ostenditur deum curare actus hominum, et quemlibet inprobum in ipsa opum adfluentia miserum esse Iobi auctoritate demonstratur.

40. Sed plerique revocantur ab officio dispensatricis misericordiae, dum putant hominis actus non curare dominum, aut nescire eum quid in occultis geramus, quid teneat nostra conscientia, aut iudicium eius nequaquam iustum videri, quando peccatores divitiis abundare vident, gaudere honoribus, sanitate, liberis; contra autem iustos inopes degere, inhonoros, sine liberis, infirmos corpore, luctu frequenti.

41. Nec mediocris ea quaestio, quandoquidem tres illi reges amici Iob propterea eum peccatorem pronuntiabant, quia inopem factum ex divite orbatum liberis ex fecundo parente, perfusum ulceribus inhorrentemque vibicibus, exaratum vulneribus a capite usque ad pedes videbant. Quibus hanc sanctus Iob proponit adsertionem? [1] Si ego propter peccata mea haec patior, *cur impii vivunt? Inveteraverunt autem et in divitiis semen eorum secundum voluntatem, filii eorum in oculis, domus ipsorum abundant, timor autem nusquam, flagellum autem a domino non est in ipsis.*

42. Haec videns infirmus corde exagitatur et studium avertit suum. Cuius dicturus sermones ante sanctus praemisit Iob dicens: [2] *Portate me, ego autem loquar, deinde videte me. Nam et si arguor, quasi homo arguor. Portate ergo*

1) Iob. 21, 7 seq. 2) Ibid. 21, 3 seq.

onus sermonum meorum. Dicturus enim sum quod non probo, sed ad vos redarguendos proferam sermones iniquos; aut certe, quia ita est versus: [1] *Quid autem? Numquid ab homine arguor?* hoc est, homo me non potest redarguere, quia peccavi, etsi argui dignus sum, quia non ex evidenti culpa me arguitis, sed ex iniuriis aestimatis merita delictorum. Videns ergo infirmus abundare iniustos successibus prosperis, se autem atteri, dicit domino: [2] *Discede a me, vias tuas scire nolo.* Quid prodest quia servivimus ipsi, aut quae utilitas, quia occurrimus ipsi? In manibus eorum omnia bona, opera autem impiorum non videt.

43. Laudatur in Platone quod in politia sua posuit eum, qui contra iustitiam disputandi partes recepisset, postulare veniam dictorum, quae non probaret, et veri inveniendi atque examinandae disputationis gratia illam sibi inpositam personam dicere. Quod eo usque Tullius probavit, ut ipse in libris, quos scripsit de re publica, in eam sententiam dicendum putaverit.

44. Quanto antiquior illis Iob, qui haec primus repperit, nec eloquentiae phalerandae gratia, sed veritatis probandae praemittenda existimavit! Statimque ipse quaestionem enodem reddidit, subiciens quod exstinguatur lucerna impiorum et futura sit eorum eversio: [3] non falli deum doctorem sapientiae et disciplinae, sed esse veritatis iudicem; et ideo non secundum forensem abundantiam aestimandam beatitudinem singulorum, sed secundum interiorem conscientiam, quae innocentium et flagitiosorum merita discernit, vera atque incorrupta poenarum praemiorumque arbitra. Moritur innocens in potestate simplicitatis suae, in abundantia propriae voluntatis, sicut adipe repletam animam gerens. [4] At vero peccator, quamvis foris abundet, deliciis diffluat et odoribus fra-

1) Iob. ibid. v. 4. 2) Ibid. v. 14. 3) Ibid. v. 17. 4) Ibid. v. 23 seq.

gret, in amaritudine animae suae vitam exigit et ultimum diem claudit, nihil secum eorum, quae epulatus fuerit, boni referens, nihil secum auferens, nisi pretia scelerum suorum.

45. Haec cogitans nega, si potes, divini esse iudicii remunerationem. Ille suo affectu beatus, hic miser; ille suo iudicio absolutus, hic reus; ille in exitu laetus, hic maerens. Cui absolvi potest, qui nec sibi innocens est? Dicite, inquit, [1] mihi, ubi est protectio tabernaculorum eius? Signum eius non invenietur. Vita etenim facinorosi, ut somnium. Aperuit oculos, transivit requies eius, evanuit delectatio, licet ipsa quae videtur, etiam dum vivunt, impiorum requies in inferno sit; viventes enim in inferna descendunt.

46. Vides convivium peccatoris, interroga conscientiam eius. Nonne gravius omnibus foetet sepulchris? Intueris laetitiam eius et salubritatem miraris corporis filiorum atque opum abundantiam; introspice ulcera et vibices animae eius et cordis maestitudinem. Nam de opibus quid loquar, cum legeris: [2] *Quia non in abundantia est vita eius*, cum scias, quia, etsi tibi videatur dives, sibi pauper est et tuum iudicium suo refellat? De multitudine quoque filiorum et de indolentia quid loquar, cum se ipse lugeat et sine herede futurum iudicet, cum imitatores sui successores suos esse nolit? Nulla enim hereditas peccatoris. Ergo impius ipse sibi poena est, iustus autem ipse sibi gratia, et utrique aut bonorum aut malorum operum merces ex se ipso solvitur.

CAPUT XIII.

Refelluntur philosophorum opiniones, qui deo vel mundi totius vel alicuius ex eius partibus curam abiudicant.

47. Sed revertamur ad propositum, ne divisionem factam praeterisse videamur, quia occurrimus opinioni eorum,

1) Iob. 21, 28. 2) Luc. 12, 15.

qui videntes sceleratos quosque divites, laetos, honoratos, potentes, cum plerique iustorum egeant atque infirmi sint, putant vel nihil deum curare de nobis, ut Epicurei dicunt; vel nescire actus hominum, ut flagitiosi putant; vel, si scit omnia, iniquum esse iudicem, ut bonos egere patiatur, abundare inprobos. Nec superfluus velut quidam excursus fuit, ut opinioni huiusmodi ipsorum affectus responderet, quos beatos iudicant, cum ipsi se miseros putent. Arbitratus enim sum quod ipsi sibi facilius, quam nobis crederent.

48. Quo decurso proclive aestimo, ut refellam cetera. Et primo eorum adsertionem, qui deum putant curam mundi nequaquam habere, sicut Aristoteles adserit usque ad lunam eius descendere providentiam. Et quis operator neglegat operis sui curam? Quis deserat et destituat quod ipse condendum putavit? Si iniuria est regere, nonne est maior iniuria fecisse, cum aliquid non fecisse nulla iniustitia sit, non curare quod feceris summa inclementia?

49. Quod si aut deum creatorem suum abnegant, aut ferarum et bestiarum se haberi numero censent, quid de illis dicamus, qui hac se condemnant iniuria? Per omnia deum ire ipsi adserunt et omnia in virtute eius consistere, vim et maiestatem eius per omnia elementa penetrare, terras, caelum, maria; et putant iniuriam eius, si mentem hominis, qua nihil nobis ipse praestantius dedit, penetret et divinae maiestatis ingrediatur scientia?

50. Sed horum magistrum velut ebrium et voluptatis patronum ipsi, qui putantur sobrii, inrident philosophi. Nam de Aristotelis opinione quid loquar, qui putat deum suis contentum esse finibus et praescripto regni modo degere, ut poetarum locuntur fabulae, qui mundum inter tres ferunt esse divisum, ut alii caelum, alii mare, alii inferna coercenda imperio sorte obvenerint, eosque cavere ne usurpata alienarum partium sollicitudine inter se bellum excitent? Similiter ergo adserit

quod terrarum curam non habeat, sicut maris vel inferni non habet. Et quomodo ipsi excludunt, quos secuntur, poetas?

CAPUT XIV.

Dei cognitionem nihil fugere et scripturarum testimoniis et solis conprobatur exemplo, qui, licet creatura sit, tamen vel lumine vel calore cuncta penetrat.

51. Sequitur illa responsio, utrum deum, si operis sui cura non praeterit, praetereat scientia. Ergo qui plantavit aurem, non audit, et qui finxit oculum, non videt, non considerat?

52. Non praeteriit haec vana opinio sanctos prophetas. Denique David inducit eos loquentes, quos superbia inflatos adserit. Quid enim tam superbum, quam cum ipsi sub peccato sint, alios indigne ferant peccatores vivere, dicentes: [1] *Usque quo peccatores, domine, usque quo peccatores gloriabuntur?* Et infra: *Et dixerunt:* [2] *Non videbit dominus, neque intelleget deus Iacob.* Quibus respondet propheta dicens: [3] *Intellegite nunc insipientes in populo et stulti aliquando sapite. Qui plantavit aurem, non audit, et qui finxit oculum, non considerat? Qui corripit gentes non arguet, qui docet hominem scientiam? Dominus scit cogitationes hominum quoniam vanae sunt.* Qui ea, quaecumque vana sunt, deprehendit, ea, quae sancta sunt, nescit et ignorat quod ipse fecit? Potest opus suum ignorare artifex? Homo est et in opere suo latentia deprehendit; et deus opus suum nescit? Altius ergo profundum in opere, quam in auctore? Et fecit aliquid, quod supra se esset, cuius meritum ignoraret auctor, cuius affectum nesciret arbiter? Haec illis.

53. Ceterum nobis satis est ipsius testimonium, qui ait: [4]

---

1) Psalm. 93, 3. 2) Psalm. 93, 7. 3) Ibid. v. 8 seq. 4) Hierem. 17, 10.

Ego sum scrutans corda et renes. Et in evangelio ait dominus Iesus: [1] *Quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Sciebat enim quod cogitarent mala. Denique et evangelista testatur dicens: [2] *Sciebat enim Iesus cogitationes eorum.*

54. Quorum non poterit satis movere opinio, si facta eorum consideremus. Nolunt supra se esse iudicem, quem nihil fallat; nolunt ei dare occultorum scientiam, qui metuunt occulta sua prodi. Sed etiam dominus sciens opera eorum tradidit eos in tenebras. *In nocte,* inquit, [3] *erit fur et oculus adulteri servabit tenebras, dicens: Non considerabit me oculus; et latibulum personae posuit suae.* Omnis enim, qui lucem fugit, diligit tenebras, studens latere, cum deum latere non possit, qui intra profundum abyssi et intra hominum mentes non solum tractata, sed etiam volvenda cognoscit. Denique et ille, qui dicit in Ecclesiastico: [4] *Quis videt me? Et tenebrae cooperiunt me et parietes; quem vereor?* quamvis in lecto suo positus haec cogitet, ubi non putaverit, conprehenditur. *Et erit,* inquit, [5] *dedecus, quod non intellexerit timorem dei.*

55. Quid autem tam stolidum, quam putare, quod deum quidquam praetereat, cum sol, qui minister luminis est, etiam abdita penetret, et in fundamenta domus vel secreta conclavia vis caloris eius inrumpat? Quis neget verna temperie tepefieri interiora terrarum, quas glacies hiberna constrinxerit? Norunt ergo arborum occultam vim caloris vel frigoris, adeo ut radices arborum aut urantur frigore, aut fotu solis virescant. Denique ubi clementia caeli arriserit, varios terra se fundit in fructus.

56. Si igitur radius solis fundit lumen suum super omnem terram et in ea, quae clausa sunt, inserit, nec vectibus

1) Luc. 5, 22. 2) Ibid. 6, 8. 3) Iob. 24, 14 seq. 4) Cap. 23, 25 seq. apud Sabatier. Tom. II. p. 457. 5) Ibid. v. 31.

ferreis aut gravium valvarum obicibus, quominus penetret, inpeditur, quomodo non potest intellegibilis dei splendor in cogitationes hominum et corda semet, quae ipse creavit, inserere, sed ea, quae ipse fecit, non videt et fecit, ut meliora sint quae facta sunt et potentiora, quam ipse est qui ea fecit, ut possint, quando volunt, cognitionem sui operatoris latere? Tantam ergo virtutem et potestatem inseruit mentibus nostris, ut eam conprehendere cum velit, ipse non possit?

CAPUT XV.

Quibus displicet quod bonis male et malis bene sit, eis Lazari exemplo et Pauli auctoritate ostenditur post vitam poenas ac praemia reservari.

57. Duo absolvimus et, ut arbitramur, non incongrue nobis huiusmodi cecidit disputatio. Tertium genus quaestionis residet huiusmodi, cur peccatores abundent opibus et divitiis, epulentur iugiter, sine maerore, sine luctu; iusti autem egeant et afficiantur aut coniugum amissione aut liberorum? Quibus satisfacere debuit illa evangelii parabola, [1] quod dives bysso et purpura induebatur et epulas copiosas exhibebat cotidie, pauper autem plenus ulcerum de mensa eius colligebat reliquias. Post obitum vero utriusque pauper erat in sinu Abrahae requiem habens, dives autem in suppliciis. Nonne evidens est meritorum aut praemia aut supplicia post mortem manere?

58. Et recte, quia in certamine labor est, post certamen aliis victoria, aliis ignominia. Numquid priusquam cursus conficiatur, palma cuiquam datur, aut defertur corona? Merito Paulus: [2] *Certamen,* inquit, *bonum certavi, cursum consummavi, fidem servavi; quod reliquum, reposita est mihi corona iustitiae, quam reddet mihi dominus in illa die, iustus iudex; non solum autem mihi, sed etiam his, qui diligunt adventum*

1) Luc. 16, 19 seq. 2) 2. Tim. 4, 7 seq.

eius. In illa, inquit, *die reddet,* non hic. Hic autem in laboribus, in periculis, in naufragiis quasi athleta bonus decertabat, quia sciebat quoniam per multas tribulationes oportet nos introire in regnum dei. Ergo non potest quis praemium accipere, nisi legitime certaverit, nec est gloriosa victoria, nisi ubi fuerint laboriosa certamina.

CAPUT XVI.

Confirmato quod supra de praemiis et poenis dictum fuerat, subiungitur non mirum esse, si quibus merces in futuro non destinatur, hic illi non laborent, neque confligant, additurque ideo temporalia bona ipsis concedi, ne qua eis relinquatur excusatio.

59. Nonne iniustus est qui ante dat praemium, quam certamen fuerit absolutum? Ideoque dominus in evangelio ait: [1] *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum.* Non dixit: Beati divites, sed pauperes. Inde incipit beatitudo iudicio divino, ubi aerumna aestimatur humana. *Beati qui esuriunt,* [2] *quoniam ipsi saturabuntur. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolationem habebunt. Beati misericordes, quoniam ipsis miserebitur deus. Beati mundo corde, quoniam ipsi deum videbunt. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum caelorum. Beati estis, cum vobis maledicent et persequentur et dicent omne malum adversum vos propter iustitiam. Gaudete et exultate quoniam merces vestra copiosa est in caelo.* Futuram, non praesentem; in caelo, non in terra mercedem promisit esse reddendam. Quid alibi poscis, quod alibi debetur? Quid praepropere coronam exigis, antequam vincas? quid detergere pulverem, quid requiescere cupis, quid epulari gestis, antequam stadium solvatur? Adhuc

---

1) Matth. 5, 3. 2) Ibid. 5 seq.

populus spectat, adhuc athletae in scammate sunt, et tu iam otium petis?

60. Sed forte dicas: Cur impii laetantur, cur luxuriantur, cur etiam ipsi non mecum laborant? Quoniam qui non subscripserint ad coronam, non tenentur ad laborem certaminis; qui in stadium non descenderint, non se perfundunt oleo, non oblinunt pulvere. Quos manet gloria, exspectat iniuria. Unguentati spectare solent, non decertare; non solem, aestus, pulverem imbresque perpeti. Dicant ergo et ipsis athletae: Venite, nobiscum laborate. Sed respondebunt spectatores: Nos hic interim de vobis iudicamus; vos autem sine nobis coronae, si viceritis, gloriam vindicabitis.

61. Isti igitur, qui in deliciis, qui in luxuria, rapinis, quaestibus, honoribus studia posuerunt sua, spectatores magis sunt, quam proeliatores. Habent lucrum laboris, fructum virtutis non habent. Fovent otium, astutia et inprobitate aggerant divitiarum acervos; sed exsolvent, seram licet, nequitiae suae poenam. Horum requies in infernis, tua vero in caelo; horum domus in sepulchro, tua in paradiso. Unde pulchre vigilare eos in tumulo Iob dixit, [1] quia soporem quietis habere non possunt, quem ille dormivit, qui resurrexit.

62. Noli igitur ut parvulus sapere, ut parvulus loqui, ut parvulus cogitare, ut parvulus vindicare ea, quae sunt posterioris aetatis. Perfectorum est corona. Exspecta, ut veniat, quod perfectum est, quando non per speciem in aenigmate, sed facie ad faciem formam ipsam redopertae veritatis possis cognoscere. Tunc qua causa ille dives fuerit, qui erat inprobus et raptor alieni, qua causa potens alius, qua causa ille abundaverit liberis, ille fultus honoribus, revelabitur.

63. Fortasse ut dicatur raptori: Dives eras, qua causa aliena rapiebas? Egestas non compulit, inopia non coegit.

---

1) Iob. 21, 32.

Nonne ideo te divitem feci, ut excusationem habere non possis? Dicatur etiam potenti: Cur non adfuisti viduae, orphanis quoque iniuriam patientibus? Numquid tu infirmus eras? Numquid non poteras subvenire? Ideo te feci potentem, non ut inferres violentiam, sed repelleres. Non tibi scriptum est: [1] *Eripe iniuriam accipientem?* Non tibi scriptum est: [2] *Pauperem et egenum de manu peccatoris liberate?* Dicatur etiam abundanti: Liberis et honoribus cumulavi te, salubritatem corporis concessi tibi; cur non secutus es praecepta mea? Famulus meus, quid feci tibi, aut quid contristavi te? Nonne ego tibi liberos dedi, honores contuli, salutem donavi? Cur me negabas; cur aestimabas, quod ad scientiam meam, quae gereres, non pervenirent; cur tenebas dona mea, despiciebas mandata mea?

64. Denique de Iuda proditore haec colligere licet, qui et apostolus inter duodecim electus est et loculos pecuniarum, quas pauperibus erogaret, commissos habebat, ne videretur aut quasi inhonorus, aut quasi egenus dominum prodidisse. Et ideo ut iustificaretur in eo dominus, haec ei contulit, ut non quasi iniuria exasperatus, sed quasi praevaricatus gratiam maiori esset offensae obnoxius.

CAPUT XVII.

Adulescentis officia et exempla eidem aetati adcommoda proponuntur.

65. Quoniam igitur et poenam inprobitati et virtuti fore praemium satis claruit, de officiis adgrediamur dicere, quae nobis ab adulescentia spectanda sunt, ut cum aetate adcrescant simul. Est igitur bonorum adulescentium timorem dei habere, deferre parentibus, honorem habere senioribus, castitatem tueri, non aspernari humilitatem, diligere clementiam ac

1) Sirac. 4, 9. 2) Psalm. 81, 4.

verecundiam, quae ornamento sunt minori aetati. Ut enim in senibus gravitas, in iuvenibus alacritas, ita in adulescentibus verecundia, velut quadam dote commendatur naturae.

66. Erat Isaac dominum timens, utpote Abrahae indoles, deferens patri usque adeo, ut adversus paternam voluntatem nec mortem recusaret. [1] Ioseph quoque cum somniasset quod sol et luna et stellae adorarent eum, sedulo tamen obsequio deferebat patri, [2] castus, ita ut ne sermonem quidem audire vellet, nisi pudicum; [3] humilis usque ad servitutem, verecundus usque ad fugam, patiens usque ad carcerem, remissor iniuriae usque ad remunerationem. Cuius tanta verecundia fuit, ut conprehensus a muliere vestem in manibus eius fugiens mallet relinquere, quam verecundiam deponere. Moyses [4] quoque et Hieremias [5] electi a domino, ut oracula dei praedicarent populo, quod poterant per gratiam, excusabant per verecundiam.

CAPUT XVIII.

De partibus verecundiae, quemadmodum sermonem ac silentium temperet, pudicitiam comitetur, preces nostras deo commendet, motibus corporeis moderetur, ubi refertur historia de duobus clericis observatu minime indigna. Tum subnectitur, qua ratione conponendus ex eadem virtute incessus, quantave cautio, ne quid inverecundum ore proferatur aut detegatur in corpore, adhibenda sit, et haec omnia exemplis adpositissimis inlustrantur.

67. Pulchra igitur virtus est verecundiae et suavis gratia, quae non solum in factis, sed etiam in ipsis spectatur sermonibus, ne modum progrediaris loquendi, ne quid indecorum sermo resonet tuus. Speculum enim mentis plerumque in verbis refulget. Ipsum vocis sonum librat modestia, ne cuiusquam offendat aurem vox fortior. Denique in ipso canendi

1) Genes. 22, 9 seqq. 2) Ibid. 37, 5 seqq. 3) Ibid. 39, 8 seqq. 4) Exod. 4, 10. 5) Hierem. 1, 6.

genere prima disciplina verecundia est; immo etiam in omni usu loquendi, ut sensim quis aut psallere aut canere aut postremo loqui incipiat, ut verecunda principia commendent processum.

68. Silentium quoque ipsum, in quo est reliquarum virtutum otium, maximus actus verecundiae est. Denique si aut infantiae putatur aut superbiae, probro datur; si verecundiae, laudi ducitur. Tacebat in periculis Susanna [1] et gravius verecundiae, quam vitae damnum putabat, nec arbitrabatur periculo pudoris tuendam salutem. Deo soli loquebatur, cui poterat casta verecundia eloqui; refugiebat ora intueri virorum; est enim et in oculis verecundia, ut nec videre viros femina, nec videri velit.

69. Neque vero quisquam solius hanc laudem castitatis putet; est enim verecundia pudicitiae comes, cuius societate castitas ipsa tutior est. Bonus enim regendae castitatis pudor est comes, qui, si praetendat quae prima pericula sunt, pudicitiam temerari non sinat. Hic primus in ipso cognitionis ingressu domini matrem commendat legentibus [2] et tamquam testis locuples, dignam, quae ad tale munus elegeretur, adstruit, quod in cubiculo, quod sola, quod salutata ab angelo tacet, et mota est in introitu eius, quod ad virilis sexus speciem peregrinam turbatur aspectus virginis. Itaque quamvis esset humilis, prae verecundia tamen non resalutavit, nec ullum responsum retulit, nisi ubi de suscipienda domini generatione cognovit, ut qualitatem effectus disceret, non ut sermonem referret.

70. In ipsa oratione nostra multum verecundia placet, multum conciliat gratiae apud deum nostrum. Nonne haec praetulit publicanum et commendavit eum, qui nec oculos suos audebat ad caelum levare? [3] Ideo iustificatur magis domini

---

1) Dan. 13, 35. 2) Luc. 1, 29 seq. 3) Luc. 18, 13 seq.

iudicio, quam ille Pharisaeus, quem deformavit praesumptio. Ideoque oremus in incorruptione quieti et modesti spiritus, qui est ante deum locuples, ut ait Petrus. [1] Magna igitur modestia, quae, cum sit etiam sui iuris remissior, nihil sibi usurpans, nihil vindicans et quodammodo intra vires suas contractior, dives est apud deum, apud quem nemo dives. Dives est modestia, quia dei portio est. Paulus quoque orationem deferri praecepit [2] cum verecundia et sobrietate. Primam hanc et quasi praeviam vult esse orationis futurae, ut non glorietur peccatoris oratio, sed, quasi colore pudoris obducta, quo plus defert verecundiae de recordatione delicti, hoc uberiorem mereatur gratiam.

71. Est etiam in ipso motu, gestu, incessu tenenda verecundia. Habitus enim mentis in corporis statu cernitur. Hinc homo cordis nostri absconditus aut levior aut iactantior aut turbidior, aut contra gravior et constantior et purior et maturior aestimatur. Itaque vox quaedam est animi corporis motus.

72. Meministis, filii, quendam amicum, cum sedulis se videretur commendare officiis, hoc solo tamen in clerum a me non receptum, quod gestus eius plurimum dedeceret; alterum quoque cum in clero repperissem, iubere me ne umquam praeiret mihi, quia velut quodam insolentis incessus verbere oculos feriret meos. Idque dixi, cum redderetur post offensam muneri. Hoc solum excepi, nec fefellit sententia; uterque enim ab ecclesia recessit, ut qualis incessu prodebatur, talis perfidia animi demonstraretur. Namque alter Arianae infestationis tempore fidem deseruit, alter pecuniae studio, ne iudicium subiret sacerdotale, se nostrum negavit. Lucebat in illorum incessu imago levitatis, species quaedam scurrarum percursantium.

---

1) 1. Petr. 3 seq. 2) 1. Tim. 2, 9.

73. Sunt etiam qui sensim ambulando imitentur histrionicos gestus et quasi quaedam fercula pomparum et statuarum motus nutantium, ut, quotienscumque gradum transferunt, modulos quosdam servare videantur.

74. Nec cursim ambulare honestum arbitror, nisi cum causa exigit alicuius periculi vel iusta necessitas. Nam plerumque festinantes anhelos videmus torquere ora, quibus si causa desit festinationis necessariae, naevus iustae offensionis est. Sed non de his dico, quibus rara properatio ex causa nascitur, sed quibus iugis et continua in naturam vertitur. Nec in illis ego tamquam simulacrorum effigies probo, nec in istis tamquam excussorum ruinas.

75. Est etiam gressus probabilis, in quo sit species auctoritatis gravitatisque pondus, tranquillitatis vestigium; ita tamen si studium desit atque adfectatio, sed motus sit purus ac simplex; nihil enim fucatum placet. Motum natura informet. Si quid sane in natura vitii est, industria emendet, ut ars desit, non desit correctio.

76. Quod si etiam ista spectantur altius, quanto magis cavendum est, ne quid turpe ore exeat; hoc enim graviter coinquinat hominem. Non enim cibus coinquinat, sed iniusta obtrectatio, sed verborum obscenitas. Haec etiam vulgo pudori sunt. In nostro vero officio nullum verbum quod inhoneste cadat, non incutiat verecundiam. Et non solum nihil ipsi indecorum loqui, sed ne aurem quidem debemus huiusmodi praebere dictis, sicut Ioseph, [1] ne incongrua suae audiret verecundiae, veste fugit relicta, quoniam quem delectat audire, alterum loqui provocat.

77. Intellegere quoque quod turpe sit pudor maximus est. Spectare vero, si quid huiusmodi fortuitu accidat, quanti horroris est! Quod ergo in aliis displicet, numquid potest in

1) Gen. 39, 12.

se ipso placere? Nec ipsa natura nos docet, quae perfecte quidem omnes partes nostri corporis explicavit, ut et necessitati consuleret et gratiam venustaret? Sed tamen eas, quae decorae ad aspectum forent, in quibus formae apex quasi in arce quadam locatus et figurae suavitas et vultus species emineret operandique usus esset paratior, obvias atque apertas reliquit; eas vero, in quibus esset naturalis obsequium necessitatis, ne deforme sui praeberent spectaculum, partim tamquam in ipso amandavit atque abscondit corpore, partim docuit et suasit tegendas.

78. Nonne igitur ipsa natura est magistra verecundiae? Cuius exemplo modestia hominum, quam a modo scientiae, quid deceret, appellatam arbitror; id quod in hac nostri corporis fabrica abditum repperit, operuit et texit, ut ostium illud, quod ex transverso faciendum in arca illa Noe iusto dictum est, [1] in qua vel Ecclesiae vel nostri figura est corporis, per quod ostium egeruntur reliquiae ciborum. Ergo naturae opifex sic nostrae studuit verecundiae, sic decorum illud et honestum in nostro custodivit corpore, ut ductus quosdam atque exitus cuniculorum nostrorum post tergum relegaret atque ab aspectu nostro averteret, ne purgatio ventris visum oculorum offenderet. De quo pulchre apostolus ait: [2] *Quae videntur, inquit, membra esse corporis infirmiora, necessaria sunt, et quae putamus ignobiliora esse membra corporis, his abundantiorem honorem circumdamus, et quae inhonesta sunt nostra, honestatem abundantiorem habent.* Etenim imitatione naturae industria auxit gratiam. Quod alio loco etiam altius interpretati sumus, [3] ut non solum abscondamus ab oculis, verum etiam quae abscondenda accepimus, eorum indicia ususque membrorum suis appellationibus nuncupare indecorum putemus.

---

1) Gen. 6, 16. 2) 1. Cor. 12, 22 seq. 3) Lib. 1. de Noe et arca cap. 8.

79. Denique si casu aperiantur hae partes, confunditur verecundia; si studio, inpudentia aestimatur. Unde et filius Noe Cham [1] offensam retulit, quia nudatum videns patrem risit: qui autem operuerunt patrem, acceperunt benedictionis gratiam. Ex quo mos vetus et in urbe Roma. et in plerisque civitatibus fuit, ut filii puberes cum parentibus, vel generi cum soceris non lavarent, ne paternae reverentiae auctoritas minueretur, licet plerique se et in lavacro, quantum possunt, tegant, ne vel illic, ubi nudum totum est corpus, huiusmodi intecta portio sit.

80. Sacerdotes quoque veteri more, sicut in Exodo legimus, bracas accipiebant, sicut ad Moysen dictum est a domino: [2] *Et facies illis bracas lineas, ut tegatur turpitudo pudoris. A lumbis usque ad femora erunt, et habebit eas Aaron et filii eius, cum intrabunt in tabernaculum testimonii et cum accedent sacrificare ad aram sanctuarii et non inducent super se peccatum, ne moriantur.* Quod nonnulli nostrorum servare adhuc feruntur, plerique spiritali interpretatione ad cautionem verecundiae et custodiam castitatis dictum arbitrantur.

CAPUT XIX.

Decorum quomodo describatur ab oratore: an et quantum ad virtutem conferat formositas: postremo qua cura, ne quid adfectatum aut effeminatum in nobis adpareat, efficiendum.

81. Delectavit me diutius in partibus demorari verecundiae, quia ad vos loquebar, qui aut bona eius ex vobis recognoscitis, aut damna ignoratis. Quae cum sit omnibus aetatibus, personis, temporibus et locis apta, tamen adulescentes iuvenilesque annos maxime decet.

82. In omni autem servandum aetate, ut deceat quod

---

1) Gen. 9, 22 seqq. 2) Exod. 28, 42 seq.

agas et conveniat et quadret sibi ordo vitae tuae. Unde Tullius etiam ordinem putat in illo decore servari oportere, idque positum dicit in formositate, ordine, ornatu ad actionem apto, quae difficile ait loquendo explicari posse, et ideo satis esse intellegi.

83. Formositatem autem cur posuerit, non intellego, quamvis etiam ille vires corporis laudet. Nos certe in pulchritudine corporis locum virtutis non ponimus, gratiam tamen non excludimus, quia verecundia et vultus ipsos solet pudore offundere gratioresque reddere. Ut enim artifex in materia commodiore melius operari solet, sic verecundia in ipso quoque corporis decore plus eminet, ita tamen, ut etiam ipse non sit adfectatus decor corporis, sed naturalis, simplex, neglectus magis, quam expetitus, non pretiosis et albentibus adiutus vestimentis, sed communibus, ut honestati vel necessitati nihil desit, nihil accedat nitori.

84. Vox ipsa non remissa, non fracta, nihil femineum sonans, qualem multi gravitatis specie simulare consueverunt, sed formam quandam et regulam ac sucum virilem reservans. Hoc est enim pulchritudinem vivendi tenere, convenientia cuique sexui et personae reddere. Hic ordo gestorum optimus, hic ornatus ad omnem actionem adcommodus. Sed ut molliculum et infractum aut vocis sonum aut gestum corporis non probo, ita neque agrestem ac rusticum. Naturam imitemur; eius effigies formula disciplinae, formula honestatis est.

CAPUT XX.

Ad conservandam verecundiam intemperantium hominum consortia, convivia extraneorum ac mulierum commercia vitanda; sed otium nostrum domi in piis honestisque studiis insumendum.

85. Habet sane suos scopulos verecundia, non quos ipsa invehit, sed quos saepe incurrit, si intemperantium incidamus

consortia, qui sub specie iucunditatis venenum infundunt bonis. Hi si adsidui sunt et maxime in convivio, ludo ac ioco, enervant gravitatem illam virilem. Caveamus itaque ne, dum relaxare animum volumus, solvamus omnem harmoniam, quasi concentum quendam bonorum operum; usus enim cito inflectit naturam.

86. Unde prudenter factis convenire ecclesiasticis et maxime ministrorum officiis arbitror declinare extraneorum convivia, vel ut ipsi hospitales sitis peregrinantibus, vel ut ea cautione nullus sit opprobrio locus. Convivia quippe extraneorum occupationes habent, tum etiam epulandi produnt cupiditatem. Subrepunt etiam fabulae frequenter de saeculo ac voluptatibus; claudere aures non potes; prohibere putatur superbiae. Subrepunt etiam praeter voluntatem pocula. Melius est tuae domui semel excuses, quam alienae frequenter, et ut ipse sobrius surgas, tamen ex aliena insolentia condemnari non debet praesentia tua.

87. Viduarum ac virginum domos, nisi visitandi gratia, iuniores adire non est opus, et hoc cum senioribus, hoc est, cum episcopo vel, si gravior est causa, cum presbyteris. Quid necesse est ut demus saecularibus obtrectandi locum? Quid opus est, ut illae quoque visitationes crebrae accipiant auctoritatem? Quid si aliqua illarum forte labatur? cur alieni lapsus subeas invidiam? Quam multos etiam fortes inlecebra decepit! Quanti non dederunt errori locum, et dederunt suspicioni!

88. Cur non illa tempora, quibus ab ecclesia vacas, lectioni inpendas? Cur non Christum revisas, Christum adloquaris, Christum audias? Illum adloquimur, cum oramus, illum audimus, cum divina legimus oracula. Quid nobis cum alienis domibus? Una est domus, quae omnes capit. Illi potius ad nos veniant, qui nos requirunt. Quid nobis cum fabulis? Ministerium altaribus Christi, non obsequium hominibus deferendum recepimus.

89. Humiles esse decet, mites, mansuetos, graves, patientes, modum tenere in omnibus, ut nullum vitium esse in moribus vel tacitus vultus vel sermo adnuntiet.

CAPUT XXI.

Iracundiam, priusquam oriatur, praecavendam; si oborta fuerit, reprimendam ac mitigandam; si nec id adsequi valuerimus, linguam saltem a conviciis coercendam, ut sint motus nostri puerilium commotionum similes. Dictum Archytae memoratur ostenditurque Davidem ipsi hac in re factis et scriptis praeivisse.

90. Caveatur iracundia aut, si praecaveri non potest, cohibeatur; mala enim inlex peccati indignatio est, quae ita animum perturbat, ut rationi non relinquat locum. Primum est igitur, si fieri potest, ut morum tranquillitas usu quodam, affectione, proposito, in naturam vertatur. Deinde quoniam ita plerumque motus infixus est naturae ac moribus, ut evelli atque evitari non queat, si praevideri potuerit, ratione reprimatur. Aut si prius occupatus fuerit animus ab indignatione, quam consilio prospici ac provideri potuerit, ne occuparetur, meditare quomodo motum animi tui vincas, iracundiam temperes. Resiste irae, si potes; cede, si non potes, quia scriptum est: [1] *Date locum irae.*

91. Iacob fratri indignanti pie cessit et Rebeccae, id est, patientiae instructus consilio abesse maluit et peregrinari, quam excitare fratris indignationem et tunc redire, cum fratrem mitigatum putaret. [2] Et ideo tantam apud deum invenit gratiam. Quibus deinde obsequiis, quantis muneribus fratrem ipsum reconciliavit sibi, ut ille praereptae benedictionis non meminisset, meminisset delatae satisfactionis? [3]

92. Ergo si praevenerit et praeoccupaverit mentem tuam iracundia et ascenderit in te, non relinquas locum tuum.

---

1) Rom. 12, 19. 2) Gen. 27, 42 seq. 3) Ibid. 32, 3 seq.

Locus tuus patientia est, locus tuus sapientia est, locus tuus ratio est, locus tuus sedatio indignationis est. Aut si te contumacia respondentis moverit et perversitas inpulerit ad indignationem; si non potueris mitigare mentem, reprime linguam tuam. Sic enim scriptum est: [1] *Cohibe linguam tuam a malo et labia tua, ne loquantur dolum.* Deinde *inquire pacem et sequere eam.* [2] Pacem illam Iacob sancti vide, qua tu primum sedato animum; si non praevalueris, frenos linguae inpone tuae; deinde reconciliationis studium non praetermittas. Haec oratores saeculi de nostris usurpata in suis posuere libris; sed ille sensus huius habet gratiam, qui prior dixit.

93. Vitemus ergo aut temperemus iracundiam, ne sit eius aut in laudibus exceptio aut in vitiis exaggeratio. Non mediocre est mitigare iracundiam, non inferius, quam omnino non commoveri. Hoc nostrum est, naturae illud. Denique commotiones in pueris innoxiae sunt, quae plus habent gratiae, quam amaritudinis. Et si cito pueri inter se moventur, facile sedantur et maiori suavitate in se recurrunt. Nesciunt se subdole artificioseque tractare. Nolite hos contemnere pueros, de quibus dominus ait: [3] *Nisi conversi fueritis et efficiamini sicut puer iste, non intrabitis in regnum caelorum.* Itaque ipse dominus, hoc est, dei virtus, sicut puer, cum malediceretur, non remaledixit; cum percuteretur, non repercussit. [4] Ita ergo te conpara, ut quasi puer iniuriam non teneas, malitiam non exerceas: omnia a te innocenter proficiscantur. Non consideres quid ab aliis in te revertatur. Locum tuum serva, simplicitatem et puritatem tui pectoris custodi. Noli respondere irato ad iracundiam eius, sive inprudenti ad inprudentiam. Cito culpa culpam excutit. Si lapides teras, nonne ignis erumpit?

1) Psalm. 33, 14. 2) Ibid. v. 15. 3) Matth. 18, 3. 4) 1. Petr. 2, 23.

94. Ferunt gentiles, ut in maius omnia verbis extollere solent, Archytae Tarentini dictum philosophi, quod ad vilicum suum dixerit: O te infelicem, quam adflictarem, nisi iratus essem! Sed iam David et armatam dexteram in indignatione conpresserat. [1] Et quanto plus est non remaledicere, quam non vindicare? Et bellatores adversus Nabal ad ultionem paratos Abigail deprecatione revocaverat. Unde advertimus tempestivis quoque intercessionibus non solum cedere nos, sed etiam delectari oportere. Eo usque autem delectatus est, ut benediceret intervenientem, quod ab studio vindictae revocatus foret.

95. Iam dixerat de inimicis suis: [2] *Quoniam declinaverunt in me iniquitatem, et in ira molesti erant mihi.* Audiamus turbatus in ira quid dixerit: [3] *Quis dabit mihi pennas sicut columbae, et volabo, et requiescam?* Illi ad iracundiam provocabant, hic tranquillitatem eligebat.

96. Iam dixerat: [4] *Irascimini et nolite peccare.* Moralis magister, qui naturalem affectum inflectendum magis ratione doctrinae, quam exstirpandum noverat, moralia docet; hoc est: Irascimini ubi culpa est, cui irasci debeatis. Non potest enim fieri, ut non rerum indignitate moveamur; alioquin non virtus, sed lentitudo et remissio iudicatur. Irascimini ergo ita, ut a culpa abstineatis. Vel sic: Si irascimini, nolite peccare, sed vincite ratione iracundiam. Vel certe sic: Si irascimini, vobis irascimini, quia commoti estis, et non peccabitis. Qui enim sibi irascitur, quia cito commotus est, desinit irasci alteri; qui autem vult iram suam iustam probare, plus inflammatur et cito in culpam cadit. Melior est autem secundum Salomonem, [5] qui iracundiam continet, quam qui urbem capit, quia ira etiam fortes decipit.

---

1) 1. Reg. 25, 32 seq. 2) Psalm. 54, 4. 3) Ibid. v. 7. 4) Psalm. 4, 5. 5) Prov. 16, 32.

97. Cavere igitur debemus, ne in perturbationes prius incidamus, quam animos nostros ratio conponat; exanimat enim mentem plerumque aut ira aut dolor aut formido mortis, et inproviso percellit ictu. Ideo praevenire pulchrum est cogitatione, quae volvendo mentem exerceat, ne repentinis excitetur commotionibus, sed iugo quodam rationis et habenis adstricta mitescat.

CAPUT XXII.

De cogitationibus et appetitu, deque decoro sermonis in confabulatione ac disceptatione servando.

98. Sunt autem gemini motus, hoc est, cogitationum et appetitus; alteri cogitationum, alteri appetitus, non confusi, sed discreti et dispares. Cogitationes verum exquirere et quasi emolere muneris habent; appetitus ad aliquid inpellit agendum atque excitat. Itaque ipso genere naturae suae et cogitationes tranquillitatem sedationis infundunt et appetitus motum agendi excutit. Ita ergo informati simus, ut bonarum rerum subeat animum cogitatio; appetitus rationi obtemperet (si vere, ut illud decorum custodiamus, animum volumus intendere), ne rationem excludat rei alicuius affectus; sed ratio quid honestati conveniat examinet.

99. Et quoniam ad conservationem decori spectare diximus, ut sciamus in factis dictisve quis modus, prior autem ordo loquendi, quam faciendi est; sermo in duo dividitur, in conloquium familiare et in tractatum disceptationemque fidei atque iustitiae. In utroque servandum, ne sit aliqua perturbatio, sed tamquam mitis et placidus et benivolentiae plenus et gratiae sine ulla sermo ducatur contumelia. Absit pertinax in familiari sermone contentio; quaestiones enim magis excitare inanes, quam utilitatis aliquid adferre solet. Disceptatio sine ira, suavitas sine amaritudine sit, monitio sine asperitate,

hortatio sine offensione. Et sicut in omni actu vitae id cavere debemus, ne rationem nimius animi motus excludat, sed teneamus consilii locum, ita etiam in sermone formulam eam teneri convenit, ne aut ira excitetur aut odium aut cupiditatis nostrae aut ignaviae aliqua exprimamus indicia.

100. Sit igitur sermo huiusmodi de scripturis maxime. Quid enim magis nos oportet loqui, quam de conversatione optima, adhortatione observationis, disciplinae custodia. Habeat caput eius rationem et finis modum. Sermo enim taediosus iras excitat. Quam vero indecorum, ut, cum omnis confabulatio habere soleat incrementum gratiae, habeat naevum offensionis!

101. Tractatus quoque de doctrina fidei, de magisterio continentiae, de disceptatione iustitiae, adhortatione diligentiae, non unus semper, sed, ut se dederit lectio, nobis et arripiendus est et, prout possumus, prosequendus; neque nimium prolixus, neque cito interruptus, ne vel fastidium derelinquat, vel desidiam prodat atque incuriam. Oratio pura, simplex, dilucida atque manifesta, plena gravitatis et ponderis non adfectata elegantia, sed non intermissa gratia.

CAPUT XXIII.

Iocos etsi nonnumquam honesti sint, tamen in ecclesiasticis viris omnino proscribendos; vocem autem puram ac simplicem esse oportere.

102. Multa praeterea de ratione dicendi dant praecepta saeculares viri, quae nobis praetereunda arbitror, ut de iocandi disciplina. Nam licet interdum honesta ioca ac suavia sint, tamen ab ecclesiastica abhorrent regula, quoniam quae in scripturis non reperimus, ea quemadmodum usurpare possumus?

103. Cavenda enim etiam in fabulis, ne inflectant gravitatem severioris propositi. *Vae vobis, qui ridetis, quia*

flebitis! ait dominus; [1] et nos ridendi materiam requirimus, ut hic ridentes illic fleamus? Non solum profusos, sed omnes etiam iocos declinandos arbitror, nisi forte plenum suavitatis et gratiae sermonem esse, non indecorum est.

104. Nam de voce quid loquar, quam simplicem et puram esse satis arbitror; canoram autem esse naturae est, non industriae. Sit sane distincta pronuntiationis modo et plena suci virilis, ut agrestem ac subrusticum fugiat sonum, non ut rhythmum adfectet scenicum, sed mysticum servet.

CAPUT XXIV.

Tria in vitae actibus observanda, nimirum ut rationi appetitus subiciatur, ut in studiis iusta servetur moderatio, denique ut suo quaeque tempore atque ordine gerantur. Quae omnia in sanctis veteris testamenti viris adeo praefulserunt, ut manifestum sit eos cardinalibus, quas vocant, virtutibus egregie instructos fuisse.

105. De ratione dicendi satis dictum puto, nunc de actione vitae quid congruat consideremus. Tria autem in hoc genere spectanda cernimus: unum, ut rationi appetitus non reluctetur; hoc enim solummodo possunt officia nostra illi decoro convenire. Si enim appetitus rationi obediat, facile id, quod deceat, in omnibus officiis conservari potest. Deinde ne maiore studio, quam res ipsa est, quae suscipitur, vel minore, aut parvam magno ambitu suscepisse, aut magnam inferiore destituisse videamur. Tertium de moderatione studiorum operumque nostrorum, de ordine quoque rerum et de oportunitate temporum non dissimulandum puto.

106. Sed primum illud quasi fundamentum est omnium, ut appetitus rationi pareat; secundum et tertium idem est, hoc est, in utroque moderatio. Vacat enim apud nos speciei liberalis, quae pulchritudo habetur, et dignitatis contemplatio.

---

1) Luc. 6, 21.

Sequitur de ordine rerum et de oportunitate temporum. Ac per hoc tria sunt, quae videamus, utrum in aliquo sanctorum consummata possimus docere.

107. Primum ipse pater Abraham, [1] qui ad magisterium futurae successionis informatus et instructus est, iussus exire de terra sua et de cognatione sua et de domo patris sui, nonne multiplicatae necessitudinis praestrictus affectu, tamen appetitum rationi obedientem praebuit? Quem enim terrae suae, cognationis, domus quoque propriae gratia non delectaret? Et hunc ergo mulcebat suorum suavitas, sed imperii caelestis et remunerationis aeternae consideratio movebat amplius. Nonne considerabat uxorem inbecillem ad labores, teneram ad iniurias, decoram ad incentiva insolentium sine summo non posse duci periculo? Et tamen subire omnia, quam excusare consultius diiudicavit. Deinde cum descenderet in Aegyptum, monuit, ut diceret se sororem esse, non uxorem ipsius.

108. Adverte, quanti appetitus! Timebat uxoris pudori, timebat propriae saluti, suspectas habebat Aegyptiorum libidines, et tamen praevaluit apud eum ratio exsequendae devotionis. Consideravit enim quod dei favore ubique tutus esse posset, offenso autem domino etiam domi non posset inlaesus manere. Vicit igitur appetitum ratio et obedientem sibi praestitit.

109. Capto nepote [2] non perterritus, neque tot regum turbatus populis, bellum repetit; victoria potitus, praedae partem, cuius ipse fuit auctor, recusavit. Promisso quoque sibi filio, cum consideraret emortui corporis sui vires depositas sterilitatem coniugis et supremam senectutem etiam contra usum naturae deo credidit. [3]

110. Adverte convenire omnia. Appetitus non defuit,

---

1) Genes. 12, 1 seq. 2) Ibid. 14, 14 seqq. 3) Ibid. 15, 1 seqq.

sed repressus est; animus aequalis gerendis, qui nec magna pro vilibus, nec minora pro magnis duceret, moderatio pro negotiis, ordo rerum, oportunitas temporum, mensura verborum. Fide primus, iustitia praecipuus, in praelio strenuus, in victoria non avarus, domi hospitalis, uxori sedulus.

111. Sanctum quoque eius nepotem Iacob [1] delectabat domi securum degere; sed mater voluit peregrinari, ut daret fraternae iracundiae locum. Vicit appetitum consilii salubritas. Exsul domo, profugus a parentibus, ubique tamen convenientem mensuram negotiis tenuit et temporibus oportunitatem reservavit. Acceptus domi parentibus, ut alter maturitate provocatus obsequii benedictionem daret, alter amore pio propenderet; fraterno quoque iudicio praelatus, cum cibum suum fratri cedendum putasset, [2] delectabatur utique alimento secundum naturam, sed secundum pietatem cessit petito. Pastor domino gregis fidus, socero gener sedulus, in labore inpiger, in convivio parcus, in satisfactione praevius, in remuneratione largus. Denique sic fraternam mitigavit iracundiam, ut cuius verebatur inimicitias, adipisceretur gratiam. [3]

112. Quid de Ioseph loquar, [4] qui utique habebat cupiditatem libertatis et suscepit servitii necessitatem? Quam subditus in servitute, quam in virtute constans, quam benignus in carcere, sapiens in interpretatione, in potestate moderatus, in ubertate providus, in fame iustus, ordinem laudis rebus adiungens et oportunitatem temporibus, aequitatem populis officii sui moderatione dispensans?

113. Iob [5] quoque iuxta secundis atque adversis rebus inreprehensibilis, patiens, gratus deo atque acceptus, vexabatur doloribus; sed se consolabatur.

---

1) Genes. 27, 42 seqq. 2) Ibid. 25, 34. 3) Ibid. 33, 1. 4) Ibid. 39, 1 seqq. 5) Iob. 2, 3 seqq.

114. David [1] etiam fortis in bello, patiens in adversis, in Hierusalem pacificus, in victoria mansuetus, in peccato dolens, in senectute providus, rerum modos, vices temporum per singularum sonos servavit aetatum, ut mihi videatur non minus vivendi genere, quam canendi suavitate praedulcis inmortalem deo sui fudisse meriti cantilenam.

115. Quod his viris principalium virtutum officium defuit? Quarum primo loco constituerunt prudentiam, quae in veri investigatione versatur et scientiae plenioris infundit cupiditatem; secundo iustitiam, quae suum cuique tribuit, alienum non vindicat, utilitatem propriam neglegit, ut communem aequitatem custodiat; tertio fortitudinem, quae et in rebus bellicis excelsi animi magnitudine et domi eminet corporisque praestat viribus; quarto temperantiam, quae modum ordinemque servat omnium, quae vel agenda vel dicenda arbitramur.

CAPUT XXV.

Exposito cur ductum non fuerit a memoratis virtutibus exordium, easdem in veteribus patribus exstitisse pressius demonstratur.

116. Haec forsitan aliquis dicat primo loco poni oportuisse, quoniam ab his quattuor virtutibus nascuntur officiorum genera. Sed hoc artis est, ut primo officium definiatur, postea certa in genera dividatur. Nos autem artem fugimus, exempla maiorum proponimus, quae neque obscuritatem adferunt ad intellegendum, neque ad tractandum versutias. Sit igitur nobis vita maiorum disciplinae speculum, non calliditatis commentarium, imitandi reverentia, non disputandi astutia.

117. Fuit igitur in sancto Abraham primo loco prudentia, de quo dicit scriptura: [2] *Credidit Abraham deo et reputatum est illi ad iustitiam.* Nemo enim prudens, qui

---

1) 1. Reg. 17, 8 seq. 2) Genes. 15, 6.

deum nescit. Denique insipiens dixit [1] quia *non est deus*; nam sapiens non diceret. Quomodo enim sapiens, qui non requirit auctorem suum, qui dicit lapidi: [2] *Pater meus es tu;* qui dicit diabolo, ut Manichaeus: Auctor meus es tu? Quomodo sapiens Arius, qui vult inperfectum auctorem habere atque degenerem, quam verum atque perfectum? Quomodo sapiens Marcion atque Eunomius, qui malunt deum malum, quam bonum habere? Quomodo sapiens, qui deum suum non timet? *Initium enim sapientiae timor domini.* [3] Et alibi habes: [4] *Sapientes non declinant de ore domini, sed tractant in confessionibus suis;* simul quoque dicente scriptura: *Reputatum est ei ad iustitiam;* alterius virtutis ei gratiam detulit.

118. Primi igitur nostri definierunt prudentiam in veri consistere cognitione. Quis enim illorum ante Abraham, David, Salomonem? Deinde iustitiam spectare ad societatem generis humani. Denique David ait: [5] *Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in aeternum. Iustus miseretur, iustus commodat.* Sapienti et iusto totus mundus divitiarum est. Iustus communia pro suis habet, sua pro communibus. Iustus se ipsum, priusquam alios, accusat. Ille enim iustus, qui nec sibi parcit et occulta sua latere non patitur. Vide quam iustus Abraham. [6] In senectute susceperat filium per repromissionem, reposcenti domino negandum ad sacrificium, quamvis unicum, non putavit.

119. Adverte hic omnes virtutes quattuor in uno facto. Fuit sapientiae deo credere, nec filii gratiam anteferre auctoris praecepto; fuit iustitiae acceptum reddere; fuit fortitudinis appetitum ratione cohibere. Ducebat hostiam pater, interrogabat filius, temptabatur affectus patrius, sed non vincebatur.

---

1) Psalm. 13, 1. 2) Hierem. 2, 27. 3) Psalm. 110, 9. 4) Prov. 24, 7. 5) Psalm. 111, 9. 6) Genes. 22, 3 seqq.

Repetebat filius appellationem paternam, conpungebat paterna viscera, sed non minuebat devotionem. Accedit et quarta virtus, temperantia. Tenebat iustus et pietatis modum et exsecutionis ordinem. Denique dum sacrificio necessaria vehit, dum ignem adolet, dum filium ligat, dum gladium educit, hoc immolandi ordine meruit ut filium reservaret.

120. Quid sapientius sancto Iacob, [1] qui deum vidit facie ad faciem et benedictionem meruit? Quid iustius, qui ea, quae adquisierat, oblatis muneribus cum fratre divisit? Quid fortius, qui cum deo luctatus est? Quid modestius [eo], qui modestiam ita et locis et temporibus deferebat, ut filiae iniuriam mallet praetexere coniugio, quam vindicare, eo quod inter alienos positus amori potius consulendum, quam odia colligenda censebat?

121. Noe [2] quam sapiens, qui tantam fabricavit arcam! Quam iustus, qui ad semen omnium reservatus solus ex omnibus et praeteritae generationis superstes est factus et auctor futurae, mundo potius et universis magis, quam sibi natus! Quam fortis, ut diluvium vinceret! Quam temperans, ut diluvium toleraret; quando introiret, qua moderatione degeret, quando corvum, quando columbam dimitteret, quando reciperet revertentes, quando exeundi oportunitatem captaret, agnosceret!

CAPUT XXVI.

In inquirenda veritate contra sua praecepta peccasse philosophos, Moysen vero illis sapientiorem se praebuisse. Eo maiori studio enitendum ad conparandam sapientiam, quo maior est ipsius dignitas, ad quam omnes ipsa natura inpelluntur.

122. Itaque tractant in veri investigatione tenendum illud decorum, ut summo studio requiramus quid verum sit, non

---

1) Genes. 32, 1 seqq. 2) Ibid. 6, 14 seqq.

falsa pro veris ducere, non obscuris vera involvere, non superfluis vel inplexis atque ambiguis occupare animum. Quid tam indecorum, quam venerari ligna, quod ipsi faciunt? Quid tam obscurum, quam de astronomia et geometria tractare, quod probant, et profunda aeris spatia metiri, caelum quoque et mare numeris includere; relinquere causam salutis, erroris quaerere?

123. An non ille eruditus in omni sapientia Aegyptiorum Moyses probavit ista? Sed illam sapientiam detrimentum et stultitiam iudicavit et aversus ab ea intimo deum quaesivit affectu ideoque vidit, interrogavit, audivit loquentem.[1] Quis magis sapiens, quam ille, quem docuit deus, qui omnem sapientiam Aegyptiorum omnesque artium potentias operis sui virtute vacuavit? Non hic incognita pro cognitis habebat hisque temere adsentiebatur; quae duo in hoc maxime naturali atque honesto loco vitanda discant qui sibi nec contra naturam esse, nec turpe iudicant saxa adorare et a simulacris auxilium petere, quae nihil sentiant.

124. Quanto igitur excelsior virtus est sapientia, tanto magis enitendum arbitror, ut adsequi eam possimus. Itaque ne quid contra naturam, ne quid turpe atque indecorum sentiamus, duo haec, id est, et tempus et diligentiam ad considerationem rerum examinandi gratia conferre debemus. Nihil est enim, quo magis homo ceteris animantibus praestet, quam quod rationis est particeps, causas rerum requirit, generis sui auctorem investigandum putat, in cuius potestate vitae necisque nostrae potestas sit, qui mundum hunc suo nutu regat, cui sciamus rationem esse reddendam nostrorum actuum. Nihil est enim, quod magis proficiat ad vitam honestam, quam ut credamus eum iudicem futurum, quem et occulta non fallant et indecora offendant et honesta delectent.

---

1) Exod. 3, 1 seqq.

125. Omnibus igitur hominibus inest secundum naturam humanam verum investigare, quae nos ad studium cognitionis et scientiae trahit et inquirendi infundit cupiditatem. In quo excellere universis pulchrum videtur, sed paucorum est adsequi, qui volvendo cogitationes, consilia examinando, non mediocrem inpendunt laborem, ut ad illud beate honesteque vivendum pervenire possint atque operibus adpropinquare. *Non enim qui dixerit*, inquit, [1] *mihi: Domine, domine, intrabit in regnum caelorum, sed qui fecerit ea, quae dico.* Nam studia scientiae sine factis haud scio an etiam involvant magis.

CAPUT XXVII.

Primum officii fontem esse prudentiam, ex qua derivatae tres aliae virtutes, ita cum ea atque inter se conexae sunt, ut a se invicem divelli ac separari nequeant.

126. Primus igitur officii fons prudentia est. Quid enim tam plenum officii, quam deferre auctori studium atque reverentiam? Qui tamen fons et in virtutes derivatur ceteras; neque enim potest iustitia sine prudentia esse, cum examinare quid iustum quidve iniustum sit non mediocris prudentiae sit; summus in utroque error. *Qui* enim *iustum iudicat iniustum, iniustum vero iustum exsecrabilis apud deum. Ut quid abundant iustitiae inprudenti?* Salomon ait. [2] Neque iterum prudentia sine iustitia est; pietas enim in deum initium intellectus. Quo advertimus illud ab huius saeculi translatum magis, quam inventum sapientibus, quia pietas fundamentum est omnium virtutum.

127. Iustitiae autem pietas est prima in deum, secunda in patriam, tertia in parentes, item in omnes: quae et ipsa secundum naturae est magisterium. Siquidem ab ineunte aetate,

---

1) Matth. 7, 21. 2) Prov. 17, 15 seq.

ubi primum sensus infundi coeperit, vitam amamus tamquam dei munus, patriam parentesque diligimus, deinde aequales, quibus sociari cupimus. Hinc caritas nascitur, quae alios sibi praefert, non quaerens quae sua sunt, in quibus est principatus iustitiae.

128. Omnibus quoque animantibus innascitur primum salutem tueri, cavere quae noceant, expetere quae prosint: ut pastum, ut latibula, quibus se a periculo, imbribus, sole defendant, quod est prudentiae. Succedit quoque, ut omnium genera animantium congregabilia natura sint, primo generis sui ac formae consortibus, tum etiam ceteris, ut boves videmus armentis, equos gregibus et maxime pares paribus delectari; cervos quoque cervis et plerumque hominibus adiungi. Iam de procreandi studio et sobole, vel etiam generantium amore quid loquar, in quo est forma iustitiae praecipua?

129. Liquet igitur et has et reliquas cognatas sibi esse virtutes: siquidem et fortitudo, quae vel in bello tuetur a barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel a latronibus socios, plena sit iustitiae; et scire quo consilio defendat atque adiuvet, captare etiam temporum et locorum oportunitates prudentiae ac modestiae sit; et temperantia ipsa sine prudentia modum scire non possit; oportunitatem noscere et secundum mensuram reddere sit iustitiae; et in omnibus istis magnanimitas necessaria sit et quaedam fortitudo mentis, plerumque et corporis, ut quis quod velit inplere possit.

CAPUT XXVIII.

Societatem constare iustitia et beneficentia; illius partes duas ultionem et privatam possessionem a Christianis non agnosci; quod vero de rerum communitate ac mutuo auxilio tradunt Stoici, hoc eos e scripturis sacris mutuatos esse. Quantus iustitiae splendor et quinam scopuli accessum ad illam praepediant?

130. Iustitia igitur ad societatem generis humani et ad communitatem refertur. Societatis enim ratio dividitur in duas

partes, iustitiam et beneficentiam, quam eandem liberalitatem et benignitatem vocant: iustitia mihi excelsior videtur, liberalitas gratior: illa censuram tenet, ista bonitatem.

131. Sed primum ipsum quod putant philosophi iustitiae munus apud nos excluditur. Dicunt enim illi eam primam esse iustitiae formam, ut nemini quis noceat, nisi lacessitus iniuria; quod evangelii auctoritate vacuatur; vult enim scriptura,[1] ut sit in nobis spiritus filii hominis, qui venit conferre gratiam, non inferre iniuriam.

132. Deinde formam iustitiae putaverunt, ut quis communia, id est, publica pro publicis habeat, privata pro suis. Ne hoc quidem secundum naturam; natura enim omnia omnibus in commune profudit. Sic enim deus generari iussit omnia, ut pastus omnibus communis esset et terra foret omnium quaedam communis possessio. Natura igitur ius commune generavit, usurpatio ius fecit privatum. Quo in loco aiunt placuisse Stoicis, quae in terris gignantur, omnia ad usus hominum creari; homines autem hominum causa esse generatos, ut ipsi inter se aliis alii prodesse possint.

133. Unde hoc, nisi de nostris scripturis dicendum adsumpserunt? Moyses enim scripsit, quia dixit deus:[2] *Faciamus hominem ad imaginem nostram et secundum similitudinem, et habeat potestatem piscium maris et volatilium caeli et pecorum et omnium repentium super terram.* Et David ait:[3] *Omnia subiecisti sub pedibus eius, oves et boves universas, insuper et pecora campi, volucres caeli et pisces maris.* Ergo omnia subiecta esse homini de nostris didicerunt et ideo censent propter hominem esse generata.

134. Hominem quoque hominis causa generatum esse in libris Moysi reperimus dicente domino:[4] *Non est bonum*

---

1) Luc. 9, 56. 2) Genes. 1, 26. 3) Psalm. 8, 8 seq.
4) Genes. 2, 18.

esse hominem solum, faciamus ei adiutorium simile sibi. Ad adiumentum ergo mulier data est viro, quae generaret, ut homo homini adiumento foret. Denique antequam mulier formaretur, dictum est de Adam: [1]) *Non est inventus adiutor similis illi;* adiumentum enim homo nisi de homine habere non poterat. Ex omnibus igitur animantibus nullum animal simile et, ut absolute dicamus, nullus adiutor hominis inventus est; muliebris igitur sexus adiutor exspectabatur.

135. Ergo secundum dei voluntatem vel naturae copulam invicem nobis esse auxilio debemus, certare officiis, velut in medio omnes utilitates ponere et, ut verbo scripturae utar, adiumentum ferre alter alteri vel studio, vel officio, vel pecunia, vel operibus, vel quolibet modo, ut inter nos societatis augeatur gratia. Nec quisquam ab officio vel periculi terrore revocetur, sed omnia sua ducat vel adversa vel prospera. Denique sanctus Moyses pro populo patriae bella suscipere gravia non reformidavit, nec regis potentissimi trepidavit arma, nec barbaricae inmanitatis expavit ferociam, sed abiecit salutem suam, ut plebi redderet libertatem.

136. Magnus itaque iustitiae splendor, quae aliis potius nata, quam sibi communitatem et societatem nostram adiuvat, excelsitatem tenet, ut suo iudicio omnia subiecta habeat, opem aliis ferat, pecuniam conferat, officia non abnuat, pericula suscipiat aliena.

137. Quis non cuperet hanc virtutis arcem tenere, nisi prima avaritia infirmaret atque inflecteret tantae virtutis vigorem? Etenim dum augere opes, aggerare pecunias, occupare terras possessionibus cupimus, praestare divitiis, iustitiae formam exuimus, beneficentiam communem amittimus. Quomodo enim potest iustus esse qui studet eripere alteri quod sibi quaerat?

---

1) Genes. 2, 20.

138. Potentiae quoque cupiditas formam iustitiae virilem effeminat. Quomodo enim potest pro aliis intervenire qui alios sibi subicere conatur, et infirmo adversus potentes opem ferre qui ipse gravem libertati adfectat potentiam?

CAPUT XXIX.

Iustitiam in bello etiam atque ipsis hostibus servari oportere Moysis atque Helisaei exemplis ostenditur; ab Hebraeis mutuo veteres accepisse, ut hostes appellarent nomine molliori; denique iustitiae fundamentum in fide esse ac formam in ecclesia.

139. Quanta autem iustitia sit ex hoc intellegi potest, quod nec locis, nec personis, nec temporibus excipitur, quae etiam hostibus reservatur, ut, si constitutus sit cum hoste aut locus aut dies praelio, adversus iustitiam putetur aut loco praevenire aut tempore. Interest enim, utrum aliquis pugna aliqua et conflictu gravi capiatur, an superiore gratia vel aliquo eventu. Siquidem vehementioribus hostibus et infidis et his, qui amplius laeserint, vehementior refertur ultio, ut de Madianitis, [1] qui per mulieres suas plerosque peccare fecerant ex plebe Iudaeorum, unde et dei in populum patrum iracundia effusa est. Et ideo factum est, ut nullum Moyses victor superesse pateretur; Gabaonitas autem, [2] qui fraude magis, quam bello temptaverant plebem patrum, non expugnaret Iesus, sed conditionis inpositae afficeret iniuria. Syros vero Helisaeus, quos obsidentes in civitatem induxerat, momentanea caecitate percussos, ut quo ingrederentur videre non possent, volenti regi Israel percutere non adquiesceret dicens: [3] *Non percuties quos non captivasti in lancea et in gladio tuo; pone eis panem et aquam, ut manducent et bibant et remittantur et eant ad dominum suum*, ut huma-

1) Num. 31, 3 seqq. 2) Iosue. 9, 20 seqq. 3) 4. Reg. 6, 22.

nitate provocati gratiam repraesentarent. Denique postea in terram Israel venire piratae Syriae destiterunt.

140. Si ergo etiam in bello iustitia valet, quanto magis in pace servanda est? Et hanc gratiam propheta his detulit, qui ad eum corripiendum venerant. Sic enim legimus, quod in obsidionem eius miserat rex Syriae exercitum suum cognito quod Helisaeus esset, qui consiliis et argumentationibus eius obviaret omnibus. Quem videns exercitum Giezi servus prophetae de salutis periculo trepidare coepit? Cui dixit propheta: [1] *Noli timere, quoniam plures nobiscum sunt, quam cum illis.* Et rogante propheta ut aperirentur oculi servo suo, aperti sunt. Et vidit itaque Giezi totum montem equis repletum et curribus in circuitu Helisaei. Quibus descendentibus ait propheta: [2] *Percutiat dominus, caecitate exercitum Syriae.* Quo inpetrato dixit ad Syros: [3] *Venite post me, et ducam vos ad hominem, quem quaeritis.* Et viderunt Helisaeum, quem corripere gestiebant et videntes tenere non poterant. Liquet igitur etiam in bello fidem et iustitiam servari oportere, nec illud decorum esse posse, si violetur fides.

141. Denique etiam adversarios molli veteres appellatione nominabant, ut peregrinos vocarent; hostes enim antiquo ritu peregrini dicebantur. Quod aeque etiam ipsum de nostris adsumptum dicere possumus; adversarios enim suos Hebraei allophylos, hoc est, alienigenas Latino appellabant vocabulo. Denique in libro regnorum primo sic legimus: [4] *Et factum est in diebus illis, convenerunt alienigenae in pugnam ad Israel.*

142. Fundamentum ergo est iustitiae fides; iustorum enim corda meditantur fidem, et qui se iustus accusat, iustitiam supra fidem, collocat; nam tunc iustitia eius adparet, si

---

1) 4. Reg. 6, 16. 2) Ibid. v. 18. 3) Ibid. v. 19.
4) 1. Reg. 4, 1.

vera fateatur. Denique et dominus per Hesaiam: *Ecce, inquit,* [1] *mitto lapidem in fundamentum Sion,* id est, Christum in fundamenta ecclesiae. Fides enim omnium Christus; ecclesia autem quaedam forma iustitiae est, commune ius omnium: in commune orat, in commune operatur, in commune temptatur. Denique qui se ipsum sibi abnegat, ipse iustus, ipse dignus est Christo. Ideo et Paulus fundamentum posuit Christum, [2] ut supra eum opera iustitiae locaremus, quia fides fundamentum est; in operibus autem aut malis iniquitas aut bonis iustitia est.

CAPUT XXX.

De beneficentia et eius partibus, benivolentia et liberalitate; quomodo illae simul iungendae sint, quaenamve adiuncta, ut liberalitatem cum laude ac merito quis exerceat, requirantur.

143. Sed iam de beneficentia loquamur, quae dividitur etiam ipsa in benivolentiam et liberalitatem. Ex his igitur duabus constat beneficentia, ut sit perfecta. Non enim satis est bene velle, sed etiam bene facere; nec satis est iterum bene facere, nisi id ex bono fonte, hoc est, bona voluntate proficiscatur; *hilarem enim datorem diligit deus.* [3] Nam si invitus facias, quae tibi merces est? Unde apostolus generaliter: [4] *Si volens hoc ago, mercedem habeo; si invitus, dispensatio mihi credita est.* In evangelio quoque multas disciplinas accepimus iustae liberalitatis.

144. Pulchrum est igitur bene velle et eo largiri consilio, ut prosis; non ut noceas. Nam si luxurioso ad luxuriae effusionem, adultero ad mercedem adulterii largiendum putes, non est beneficentia ista, ubi nulla est benivolentia. Officere enim istud est, non prodesse alteri, si largiaris ei,

1) Hesai. 28, 18. 2) 1. Cor. 3, 11. 3) 2. Cor. 9, 7. 4) 1. Cor. 9, 17.

qui conspiret adversus patriam, qui congregare cupiat tuo sumptu perditos, qui inpugnent ecclesiam. Non est haec probabilis liberalitas, si adiuves eum, qui adversus viduam et pupillos gravi decernit iurgio, aut vi aliqua possessiones eorum eripere conatur.

145. Non probatur largitas, si quod alteri largitur alteri quis extorqueat; si iniuste quaerat et iuste dispensandum putet, nisi forte, ut ille Zacchaeus, [1] reddas prius quadruplum ei, quem fraudaveris et gentilitatis vitia fidei studio et credentis operatione conpenses. Fundamentum igitur habeat liberalitas tua.

146. Hoc primum quaeritur, ut cum fide conferas, fraudem non facias oblatis; ne dicas te plus conferre et minus conferas. Quid enim opus est dicere? Fraus promissi est; in tua potestate est largiri quod velis. Fraus fundamentum solvit et opus corruit. Numquid Petrus [2] ita indignatione efferbuit, ut Ananiam exstingui vellet vel uxorem eius? Sed exemplo eorum noluit perire ceteros.

147. Nec illa perfecta est liberalitas, si iactantiae causa magis, quam misericordiae largiaris. Affectus tuus nomen inponit operi tuo; quomodo a te proficiscitur, sic aestimatur. Vides quam moralem iudicem habeas. Te consulit, quomodo opus tuum suscipiat; mentem tuam prius interrogat. *Nesciat,* inquit, [3] *sinistra tua quid faciat dextra tua.* Non de corpore loquitur, sed etiam unanimus tuus, frater tuus, quod facis, nesciat, ne, dum hic mercedem quaeris iactantiae, illic remunerationis fructum amittas. Perfecta autem est liberalitas, ubi silentio quis tegit opus suum et necessitatibus singulorum occulte subvenit; quem laudat os pauperis et non labia sua.

148. Deinde perfecta liberalitas fide, causa, loco, tem-

---

1) Luc. 19, 8. 2) Act. 5, 1 seqq. 3) Matth. 6, 3.

pore commendatur, ut primum opereris circa domesticos fidei. Grandis culpa, si sciente te fidelis egeat; si scias eum sine sumptu esse, fame laborare, aerumnam perpeti, qui praesertim egere erubescat; si in causam ceciderit aut captivitatis suorum aut calumniae, et non adiuves; si sit in carcere et poenis et suppliciis propter debitum aliquod iustus excrucietur (nam etsi omnibus debetur misericordia, tamen iusto amplius); si tempore adflictionis suae nihil a te inpetret; si tempore periculi, quo rapitur ad mortem, plus apud te pecunia tua valeat, quam vita morituri. De quo pulchre Iob dixit: [1]) *Benedictio perituri in me veniat.*

149. Personarum quidem deus acceptor non est, quia novit omnia. Nos autem omnibus quidem debemus misericordiam; sed, quia plerique fraude eam quaerunt et adfingunt aerumnam, ideo, ubi causa manifestatur, persona cognoscitur, tempus urguet, largius se debet profundere misericordia. Non enim avarus dominus est, ut plurimum quaerat. Beatus quidem, qui dimittit omnia et sequitur eum; sed et ille beatus est, qui, quod habet, ex affectu facit. Denique duo aera viduae illius divitum muneribus praetulit, [2]) quia totum illa, quod habuit, contulit, illi autem ex abundantia partem exiguam contulerunt. Affectus igitur divitem conlationem aut pauperem facit et pretium rebus inponit. Ceterum dominus non vult simul effundi opes, sed dispensari, nisi forte ut Helisaeus [3]) boves suos occidit et pavit pauperes ex eo, quod habuit, ut nulla cura teneretur domestica, sed relictis omnibus in disciplinam se propheticam daret.

150. Est etiam illa probanda liberalitas, ut proximos seminis tui non despicias, si egere cognoscas. Melius est enim, ut ipse subvenias tuis, quibus pudor est ab aliis sumptum deposcere, aut alicui postulare subsidium necessitati,

1) Iob. 29, 13. 2) Luc. 21, 2. 3) 3. Reg. 19, 20 seq.

non tamen, ut illi ditiores eo fieri velint, quod tu potes conferre inopibus; causa enim praestat, non gratia. Neque enim propterea te domino dicasti, ut tuos divites facias, sed ut vitam tibi perpetuam fructu boni operis adquiras et pretio miserationis peccata redimas tua. Putant se parum poscere? Pretium tuum quaerunt, vitae tuae fructum adimere contendunt, et se iuste facere putant. Et accusat quod eum divitem non feceris, cum te ille velit aeternae vitae fraudare mercede.

151. Consilium prompsimus, auctoritatem petamus. Primum neminem debet pudere, si ex divite pauper fiat, dum largitur pauperi, quia Christus pauper factus est, cum dives esset, ut omnes sua inopia ditaret. [1]) Dedit regulam, quam sequamur, ut bona ratio sit exinaniti patrimonii; si quis pauperum famem reppulit, inopiam sublevavit. Unde *et consilium in hoc do,* apostolus dicit [2]); *hoc enim vobis utile est, ut Christum imitemini.* Consilium bonis datur, correptio errantes coercet. Denique quasi bonis dicit: [3]) *Quia non tantum facere, sed et velle coepistis ab anno praeterito.* Perfectorum utrumque est, non pars. Itaque docet et liberalitatem sine benivolentia et benivolentiam sine liberalitate non esse perfectam. Unde ad perfectum hortatur dicens: [4]) *Nunc ergo et facere consummate, ut quemadmodum prompta est in vobis voluntas faciendi, ita sit et perficiendi ex eo, quod habetis. Si enim voluntas prompta est, secundum id, quod habet, acceptum est, non secundum quod non habet. Non enim ut aliis refectio sit, vobis autem angustia, sed ex aequalitate; in hoc tempore vestra abundantia sit ad illorum inopiam, ut et illorum abundantia sit ad vestram inopiam, ut fiat aequalitas, sicut scriptum est: Qui multum, non abundavit: et qui modicum, non minoravit.*

---

1) 2. Cor. 8, 9. 2) Ibid. v. 10. 3) Ibid. 4) Ibid. v. 11 sqq.

152. Advertimus quemadmodum et benivolentiam et liberalitatem et modum conprehendit et fructum atque personas. Ideo modum, quia inperfectis dabat consilium; non enim patiuntur angustias nisi inperfecti. Sed et si quis ecclesiam nolens gravare, in sacerdotio aliquo constitutus aut ministerio, non totum, quod habet, conferat, sed operetur cum honestate, quantum officio satis est, non mihi inperfectus videtur. Et puto quod hic angustiam non animi, sed rei familiaris dixerit.

153. De personis autem puto dictum: *Ut vestra abundantia sit ad illorum inopiam et illorum abundantia ad vestram inopiam;* id est, ut populi abundantia sit bonae operationis ad illorum sublevandam alendi inopiam, et illorum abundantia spiritalis adiuvet in plebe inopiam meriti spiritalis et conferat ei gratiam.

154. Unde exemplum optimum posuit: *Qui multum, non abundavit, et qui modicum, non minuit.* Bene hortatur ad officium misericordiae omnes homines istud exemplum, quoniam et qui plurimum auri possidet, non abundat, quia nihil est, quidquid in hoc saeculo est; et qui exiguum habet, non minuit, quia nihil est, quod amittit. Res sine dispendio est, quae tota dispendium est.

155. Est etiam sic intellectus bonus: Qui plurimum habet, et si non donat, non abundat, quia quantumvis adquirat, eget semper, quia plus concupiscit; et qui exiguum habet non minuit, quia non multum est, quod pauperem pascit. Similiter ergo et ille pauper, qui confert spiritalia pro pecuniariis, etsi plurimum habeat gratiae, non abundat; non enim onerat gratia, sed allevat mentem.

156. Sed etiam sic potest intellegi: Non abundas, o homo! Quantum est enim, quod accepisti, etsi tibi multum est? Ioannes, quo nemo maior est inter natos mulie-

rum, inferior tamen erat eo, qui minor est in regno caelorum. [1]

157. Potest et sic: Non abundat dei gratia corporaliter, quia spiritalis est. Quis potest eius aut magnitudinem aut latitudinem conprehendere, quam non videt? Fides si fuerit sicut granum sinapis, montes transferre potest, et non tibi datur ultra granum sinapis. Si abundet in te gratia, non est verendum, ne mens tua tanto munere incipiat extolli, quia multi sunt, qui ab altitudine cordis sui gravius corruerunt, quam si nullam habuissent dei gratiam? Et qui parum habet, non minuit, quia non est corporeum, ut dividatur; et quod parum videtur habenti, plurimum est cui nihil deest.

158. Consideranda etiam in largiendo aetas atque debilitas, nonnumquam etiam verecundia, quae ingenuos prodit natales, ut senibus plus largiaris, qui sibi labore iam non queunt victum quaerere. Similiter et debilitas corporis, et haec iuvanda promptius. Tunc si quis ex divitiis cecidit in egestatem, et maxime si non vitio suo, sed aut latrociniis aut proscriptione aut calumniis quae habebat amisit.

159. Sed forte dicat aliquis: Caecus uno loco sedet et praeteritur, et iuvenis validus frequenter accipit. Et verum est, quia obrepit per inportunitatem. Non est illud iudicii, sed taedii. Nam et dominus ait [2] in evangelio de eo, qui iam clauserat ostium suum, si quis ostium eius procacius pulset, quia surgit et dat illi propter inportunitatem.

CAPUT XXXI.

Acceptum beneficium largiori manu remetiendum terrae praecipitur exemplo; nec non adductus ad eandem rem Salomonis de convivio locus postea spiritali sensu exponitur.

160. Pulchrum quoque est propensiorem eius haberi rationem, qui tibi aut beneficium aliquod aut munus contulit,

1) Matth. 11, 11 et Luc. 7, 28. 2) Luc. 11, 8.

si ipse in necessitatem incidit. Quid enim tam contra officium, quam non reddere quod acceperis? Nec mensura pari, sed uberiore reddendum arbitror, et usum pensare beneficii, ut et tu subvenias, quantum eius aerumnam repellas. Etenim superiorem non esse in referendo, quam in conferendo beneficio, hoc est minorem esse, quoniam qui prior contulit tempore superior est, humanitate prior.

161. Unde imitanda nobis est in hoc quoque natura terrarum, quae susceptum semen multiplicatiori solet numero reddere, quam acceperit. Ideo tibi scriptum est: [1] *Sicut agricultura est homo insipiens et tamquam vinea homo egens sensu. Si reliqueris eum, desolabitur.* Sicut agricultura ergo etiam sapiens, ut tamquam fenerata sibi maiore mensura semina suscepta restituat. Terra ergo aut spontaneos fructus germinat aut creditos uberiore cumulo refundit ac reddit. Utrumque debes quodam hereditario usu parentis, ne relinquaris sicut infecundus ager. Esto tamen, ut aliquis excusare possit, quod non dederit, quomodo excusare potest, quod non reddiderit? Non dare cuiquam vix licet, non reddere vero non licet.

162. Ideo pulchre Salomon ait: [2] *Si sederis caenare ad mensam potentis, sapienter intellege ea, quae adponuntur tibi, et mitte manum tuam sciens, quod oportet te talia praeparare. Si autem insatiabilis es, noli concupiscere escas eius; haec enim obtinent vitam falsam.* Quas nos imitari cupientes sententias scripsimus. Conferre gratiam bonum est; at qui referre nescit, durissimus. Humanitatis exemplum ipsa terra suggerit. Spontaneos fructus ministrat, quos non severis; multiplicatum quoque reddit quod acceperit. Negare tibi pecuniam numeratam non licet, quomodo licet acceptam non referre gratiam? In proverbiis quoque habes, [3] quod ita

---

1) Prov. 24, 30 seq. 2) Ibid. 23, 1—3. 3) Sirac. 3, 31.

plurimum redhibitio ista gratiae apud deum consuevit valere, ut etiam in die ruinae inveniat gratiam, quando possunt praeponderare peccata. Et quid aliis utar exemplis, cum dominus ipse remunerationem uberiorem sanctorum meritis in evangelio polliceatur atque exhortetur, ut operemur bonum opus, dicens: [1] *Dimittite et dimittetur vobis; date et dabitur vobis; mensuram bonam, commotam, supereffluentem dabunt in sinum vestrum?*

163. Itaque et illud convivium Salomonis non de cibis, sed de operibus est bonis. Quo enim melius epulantur animi, quam bonis factis? Aut quid aliud tam facile potest iustorum explere mentes, quam boni operis conscientia? Qui autem iucundior cibus, quam facere voluntatem dei? Quem cibum solum sibi dominus abundare memorabat, sicut scriptum est in evangelio: [2] *Meus cibus est, ut faciam voluntatem patris mei, qui est in caelo.*

164. Hoc cibo delectemur, de quo ait propheta: [3] *Delectare in domino.* Hoc cibo delectantur qui superiores delectationes mirabili ingenio conprehenderunt, qui possunt scire, qualis sit munda illa et intellegibilis mentis delectatio. Edamus ergo panes sapientiae, et saturemur verbo dei, quia non in solo pane, sed in omni verbo dei vita est hominis facti ad imaginem dei. De poculo vero satis expresse dicit sanctus Iob: [4] *Sicut terra exspectans pluviam, sic et isti sermones meos.*

CAPUT XXXII.

Praemisso quid gratiae ob memorati convivii fercula sit referendum, variae reddendi beneficii rationes recensentur; ubi et de benivolentiae laude, effectis atque ordine disseritur.

165. Pulchrum est ergo, ut divinarum scripturarum umescamus alloquio et quasi ros sic in nos dei verba de-

1) Luc. 6, 37 seq. 2) Ioann. 4, 34. 3) Ps. 36, 4. 4) Iob. 29, 23.

scendant. Cum igitur sederis ad illam mensam potentis, intellege quis sit iste potens, et in paradiso delectationis positus atque in convivio sapientiae locatus considera quae adponuntur tibi. Scriptura divina convivium sapientiae est, singuli libri singula sunt fercula. Intellege prius quae habeant ferculorum dapes et tunc mitte manum, ut ea, quae legis vel quae accipis a domino deo tuo, operibus exsequaris et conlatam in te gratiam officiis repraesentes, ut Petrus et Paulus, qui evangelizando vicem quandam largitori muneris reddiderunt, ut possent singuli dicere: [1]) *Gratia autem dei sum quod sum, et gratia eius egena in me non fuit; sed abundantius illis omnibus laboravi.*

166. Alius ergo fructum accepti beneficii, ut aurum auro, argentum argento rependit; alius laborem, alius, haud scio an etiam locupletius, solum restituit affectum. Quid enim, si referendo nulla facultas suppetit? In beneficio reddendo plus animus, quam census operatur, magisque praeponderat benivolentia, quam possibilitas referendi muneris; gratia enim in eo ipso, quod habetur, refertur. Magna igitur benivolentia, quae, etiam si nihil conferat, plus exhibet, et cum in patrimonio nihil habeat, largitur pluribus; idque facit sine ullo sui dispendio et lucro omnium. Et ideo praestat benivolentia supra ipsam liberalitatem. Ditior haec moribus, quam illa muneribus; plures enim sunt qui indigent beneficio, quam qui abundant.

167. Est autem benivolentia coniuncta liberalitati, a qua ipsa liberalitas proficiscitur, cum largitatis affectum sequitur largiendi usus, et separata atque discreta. Ubi enim deest liberalitas, benivolentia manet, communis quaedam parens omnium, quae amicitiam conectit et copulat, in consiliis fidelis, in prosperis laeta, in tristibus maesta, ut unusquisque beni-

---

1) 1. Cor. 15, 10.

volentis se magis, quam sapientis credat consilio, ut David, [1] cum esset prudentior, Ionathae tamen iunioris consiliis adquiescebat. Tolle ex usu hominum benivolentiam, tamquam solem e mundo tuleris, ita erit, quia sine ea usus hominum esse non potest, ut peregrinanti monstrare viam, revocare errantem, deferre hospitium (non igitur mediocris virtus, de qua sibi plaudebat Iob dicens [2]: *Foris autem non habitabat hospes, ianua mea omni venienti patebat)*, aquam de aqua profluenti dare, lumen de lumine accendere. Benivolentia itaque in his est omnibus tamquam fons aquae reficiens sitientem; tamquam lumen, quod etiam in aliis luceat, nec illi desit, qui de suo lumine alii lumen accenderit.

168. Est etiam illa benivolentiae liberalitas, ut, si quod habes debitoris chirographum, scindens restituas, nihil a debitore consecutus debiti. Quod exemplo sui facere nos debere Iob sanctus admonet. [3] Nam qui habet, non mutuatur; qui non habet, non liberat syngrapham. Quid igitur, etiam si ipse non exigas avarus, malivolis heredibus reservas, quam potes cum benivolentiae tuae laude sine damno pecuniae repraesentare?

169. Atque, ut plenius discutiamus, benivolentia a domesticis primum profecta personis, id est, a filiis, parentibus, fratribus, per coniunctionum gradus in civitatum pervenit ambitum et de paradiso egressa mundum replevit. Denique cum in viro et femina benivolentem deus posuisset affectum, dixit: [4] *Erunt ambo in una carne* et in uno spiritu. Unde Eva serpenti credidit, quoniam quae benivolentiam acceperat esse malivolentiam non opinabatur.

---

1) 1. Reg. 20, 42. 2) Iob. 31, 32. 3) Ibid. v. 35 seq. 4) Gen. 2, 24.

CAPUT XXXIII.

Benivolentiam in ecclesia maxime et earundem aut affinium virtutum hominibus perseverare.

170. Augetur benivolentia coetu ecclesiae, fidei consortio, initiandi societate, percipiendae gratiae necessitudine, mysteriorum communione. Haec enim etiam appellationes necessitudinum, reverentiam filiorum, auctoritatem et pietatem patrum, germanitatem fratrum sibi vindicant. Multum igitur ad cumulandam spectat benivolentiam necessitudo gratiae.

171. Adiuvant etiam parium studia virtutum. Siquidem benivolentia etiam morum facit similitudinem. Denique Ionatha filius regis imitabatur sancti David mansuetudinem, [1]) propter quod diligebat eum. Unde et illud: [2]) *Cum sancto sanctus eris,* non solum ad conversationem, sed etiam ad benivolentiam derivandum videtur. Nam utique et filii Noe simul habitabant, et non erat in his morum concordia. [3]) Habitabant etiam in domo patris Esau et Iacob, sed discrepabant. [4]) Non erat enim benivolentia inter eos, quae sibi praeferret alterum, sed magis contentio, quae praeriperet benedictionem. [5]) Nam cum alter praedurus, alter mansuetus esset, inter dispares mores et studia conpugnantia benivolentia esse non poterat. Adde quia sanctus Iacob paternae degenerem domus virtuti praeferre non poterat.

172. Nihil autem tam consociabile, quam cum aequitate iustitia, quae velut conpar et socia benivolentiae facit, ut eos, quos pares nobis credimus, diligamus. Habet autem in se benivolentia etiam fortitudinem; nam cum amicitia ex benivolentiae fonte procedat, non dubitat pro amico gravia vitae sustinere pericula: [6]) *Et si mala mihi,* inquit, *evenerint per illum, sustineo.*

---

1) 1. Reg. 19, 2 seq. 2) Psalm. 17, 26. 3) Genes. 9, 22 seq. 4) Ibid. 25, 27. 5) Ibid. 27, 14 seqq. 6) Sirac. 22, 31.

CAPUT XXXIV.

Alia nonnulla benivolentiae commoda memorantur.

173. Benivolentia etiam gladium iracundiae extorquere consuevit. Benivolentia facit ut amici vulnera utilia, quam voluntaria inimici oscula sint. [1] Benivolentia facit ut unus fiat ex pluribus, quoniam, si plures amici sint, unus fiunt, in quibus unus spiritus et una sententia est. Simul advertimus etiam correptiones in amicitia gratas esse, quae aculeos habent, dolores non habent. Conpungimur enim censoriis sermonibus, sed benivolentiae delectamur sedulitate.

174. Ad summam: non omnibus eadem semper officia debentur, nec personarum semper, sed plerumque causarum et temporum praelationes sunt, ut vicinum quis interdum magis, quam fratrem adiuverit. Quoniam et Salomon dicit: [2] *Melior vicinus in proximo, quam frater longe habitans.* Et ideo plerumque amici se benivolentiae quisque committit, quam fratris necessitudini. Tantum valet benivolentia, ut plerumque pignora vincat naturae.

CAPUT XXXV.

De fortitudine, quae dividitur in bellicam atque domesticam: primam sine iustitia et prudentia virtutem non esse, alteram maxime in tolerantia esse positam.

175. Satis copiose iustitiae loco honesti naturam et vim tractavimus. Nunc de fortitudine tractemus, quae velut excelsior ceteris dividitur in res bellicas et domesticas. Sed bellicarum rerum studium a nostro officio iam alienum videtur, quia animi magis, quam corporis officio intendimus, nec ad arma iam spectat usus noster, sed ad pacis negotia. Maiores

---

1) Prov. 27, 6. 2) Ibid. 27, 10.

autem nostri, ut Iesus Nave, Hierobaal, Samson, David summam rebus quoque bellicis retulere gloriam.

176. Est itaque fortitudo velut excelsior ceteris, sed numquam incomitata virtus; non enim se ipsam committit sibi; alioquin fortitudo sine iustitia iniquitatis materia est. Quo enim validior est, eo promptior, ut inferiorem opprimat, cum in ipsis rebus bellicis iusta bella an iniusta sint spectandum putetur.

177. Numquam David nisi lacessitus bellum intulit. Itaque prudentiam fortitudinis comitem habuit in proelio. Nam et adversus Goliam, inmanem mole corporis virum, singulare certamen dimicaturus arma, quibus oneraretur, respuit; [1] virtus enim suis lacertis magis, quam alienis integumentis innititur. Deinde eminus, quo gravius feriret, ictu lapidis hostem interemit. Postea numquam nisi consulto domino [2] bellum adorsus. Ideo in omnibus victor proeliis, usque ad summam senectutem manu promptus, bello adversum Titanas suscepto ferocibus bellator miscebatur agminibus, gloriae cupidus, incuriosus salutis. [3]

178. Sed non haec sola praeclara fortitudo est, sed etiam illorum gloriosam fortitudinem accipimus, qui per fidem magnitudine animi *obstruxerunt leonum ora, exstinxerunt virtutem ignis, effugerunt aciem gladii, evaluerunt de infirmitate fortes;* [4] qui non comitatu et legionibus succincti communem cum multis victoriam, sed nuda virtute animi singularem de perfidis retulerunt triumphum. Quam insuperabilis Daniel, [5] qui circa latera sua rugientes non expavit leones! Fremebant bestiae, et ille epulabatur.

---

1) 1. Reg. 17, 40 seqq. 2) 2. Reg. 5, 19 seqq. 3) 2. Reg. 21, 15 seqq. 4) Hebr. 11, 33 seq. 5) Dan. 14, 38.

CAPUT XXXVI.

Fortitudinis officium aliud esse, ut iniuriam a debiliori depellamus; aliud, ut non rectos animi motus coerceamus; aliud demum tum, ut aspernemur humilia, tum ut honesta infracto animo prosequamur. Quae ab universis quidem Christianis, sed potissimum ab ecclesiasticis viris praestanda demonstrantur.

179. Non igitur in viribus corporis et lacertis tantummodo fortitudinis gloria est, sed magis in virtute animi; neque in inferenda, sed in depellenda iniuria lex virtutis est. Qui enim non repellit a socio iniuriam, si potest, tam est in vitio, quam ille, qui facit. Unde sanctus Moyses hinc prius orsus est temptamenta bellicae fortitudinis. Nam cum vidisset Hebraeum ab Aegyptio iniuriam accipientem, defendit ita, ut Aegyptium sterneret atque in harena absconderet. [1] Salomon quoque ait: [2] *Eripe eum, qui ducitur ad mortem.*

180. Unde igitur hoc vel Tullius vel etiam Panaetius aut ipse Aristoteles transtulerint, apertum est satis. Quamquam etiam his duobus antiquior dixerit Iob: [3] *Salvum feci pauperem de manu potentis et pupillum, cui adiutor non erat, adiuvi. Benedictio perituri in me veniat.* Nonne hic fortissimus, qui tam fortiter pertulit impetus diaboli et vicit eum virtute mentis suae? Neque vero de eius dubitandum fortitudine, cui dicit dominus: [4] *Accinge sicut vir lumbos tuos, suscipe altitudinem et virtutem; omnem autem iniuriosum humiliato.* Apostolus quoque ait: [5] *Habetis fortissimam consolationem.* Est ergo fortis qui se in dolore aliquo consolatur.

181. Et re vera iure ea fortitudo vocatur, quando unusquisque se ipsum vincit, iram continet, nullis inlecebris emollitur atque inflectitur, non adversis perturbatur, non extollitur

---

1) Exod. 2, 11 seqq. 2) Prov. 24, 10. 3) Iob. 29, 12 seq. 4) Ibid. 40, 2. 5 seq. 5) Hebr. 6, 18.

secundis et quasi vento quodam, variarum rerum circumfertur mutatione. Quid autem excelsius et magnificentius, quam exercere mentem, afficere carnem, in servitutem redigere, ut obediat imperio, consiliis obtemperet, ut in adeundis laboribus inpigre exsequatur propositum animi ac voluntatem?

182. Haec igitur prima vis fortitudinis, quoniam in duobus generibus fortitudo spectatur animi. Primo, ut externa corporis pro minimis habeat et quasi superflua despicienda magis, quam expetenda ducat; secundo, ut ea, quae summa sunt, omnesque res, in quibus honestas et illud *πρέπον* cernitur, praeclara animi intentione usque ad effectum persequatur. Quid enim tam praeclarum, quam ut ita animum informes tuum, ut neque divitias, neque voluptates, neque honores in maximis constituas, neque in his studium omne conteras? Quod cum ita affectus animo fueris, necesse est, ut illud honestum ac decorum praeponendum putes illique mentem ita intendas tuam, ut quidquid acciderit, quo frangi animi solent, ut patrimonii amissio aut honoris inminutio aut obtrectatio infidelium, quasi superior non sentias; deinde ut te salutis ipsius pericula pro iustitia suscepta non moveant.

183. Haec vera fortitudo est, quam habet Christi athleta, qui, nisi legitime certaverit, non coronatur. [1] An mediocre tibi videtur praeceptum fortitudinis: [2] *Tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio autem spem?* Vide quot certamina, et una corona! Quod praeceptum non dat, nisi qui est confortatus in Christo Iesu, cuius caro requiem non habebat. Afflictio undique: foris pugnae, intus timores. Et quamvis in periculis, in laboribus plurimis, in carceribus, in mortibus positus, animo tamen non frangebatur, sed proeliabatur, adeo ut potentior suis fieret infirmitatibus. [3]

1) 2. Tim. 2, 5. 2) Rom. 5, 3 seq. 3) 2. Cor. 11, 24 seqq.

184. Itaque considera quemadmodum eos, qui ad officia ecclesiae accedunt, despicientiam rerum humanarum habere debere doceat. *Si ergo*[1] *mortui estis cum Christo ab elementis huius mundi, quid adhuc velut viventes de hoc mundo decernitis? Ne tetigeritis, ne attaminaveritis, ne gustaveritis, quae sunt omnia ad corruptelam ipso usu.* Et infra:[2] *Si ergo consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite.* Et iterum:[3] *Mortificate ergo membra vestra, quae sunt super terram.* Et haec quidem adhuc omnibus fidelibus; tibi autem, fili, contemptum divitiarum, profanarum quoque et anilium fabularum suadet declinationem, nihil permittens, nisi quod te exerceat ad pietatem, quia corporalis exercitatio nulli rei usui est, pietas autem ad omnia utilis.[4]

185. Exerceat ergo te pietas ad iustitiam, continentiam, mansuetudinem, ut fugias iuvenilia opera, confirmatus et radicatus in gratia bonum fidei subeas certamen; non te inplices negotiis saecularibus, quoniam deo militas. Etenim si is, qui imperatori militat, a susceptionibus litium, actu negotiorum forensium, venditione mercium prohibetur humanis legibus, quanto magis qui fidei exercet militiam, ab omni usu negotiationis abstinere debet, agelluli sui contentus fructibus, si habet; si non habet, stipendiorum suorum fructu? Siquidem bonus testis est qui dicit:[5] *Iuvenis fui et senui et non vidi iustum derelictum, nec semen eius quaerens panem.* Ea est enim tranquillitas animi et temperantia, quae neque studio quaerendi afficitur, neque egestatis metu angitur.

---

1) Coloss. 2, 20 seq. 2) Col. 3, 1 seq. 3) Ibid. v. 5. 4) 1. Tim. 4, 7 seq. 5) Psalm. 36, 25.

CAPUT XXXVII.

Servandam ut in prosperis, ita et in adversis mentis aequalitatem; mala tamen interdum declinanda.

186. Ea est etiam quae dicitur vacuitas animi ab angoribus, ut neque in doloribus molliores simus, neque in prosperis elatiores. Quod si hi, qui ad capessendam rem publicam adhortantur aliquos, haec praecepta dant, quanto magis nos, qui ad officium ecclesiae vocamur, talia debemus agere, quae placeant deo, ut praetendat in nobis virtus Christi, et ita simus nostro probati imperatori, ut membra nostra arma iustitiae sint, arma non carnalia, in quibus peccatum regnet, sed arma fortia deo, quibus peccatum destruatur, moriatur caro nostra, ut in ea omnis culpa moriatur et quasi ex mortuis viventes novis resurgamus operibus ac moribus.

187. Haec sunt plena honesti et decori officii stipendia fortitudinis. Sed quia in omnibus, quae agimus, non solum quid honestum, sed etiam quid possibile sit quaerimus, ne forte adgrediamur aliquid, quod non possimus exsequi. Unde nos tempore persecutionis de civitate in civitatem concedere, immo, ut verbo ipso utar, *fugere* vult dominus, [1] ne temere aliquis, dum martyrii desiderat gloriam, offerat se periculis, quae fortasse caro infirmior aut remissior animus ferre ac tolerare non queat.

CAPUT XXXVIII.

Adversus futura incommoda mentem exercitatione roborandam, nec non confirmandam praevidentia; et quae hic incurrant difficultates.

188. Nec rursus propter ignaviam cedere quis ac deserere fidem debet metu periculi. Qua gratia praeparandus

1) Matth. 10, 23.

est animus, exercenda mens, stabilienda ad constantiam, ut nullis perturbari animus possit terroribus, nullis frangi molestiis, nullis suppliciis cedere. Quae difficile quidem sustinentur; sed quia omnia supplicia graviorum suppliciorum vincuntur formidine, ideo, si consilio firmes animum tuum, nec a ratione discedendum putes et proponas divini iudicii metum, perpetui supplicii tormenta, potes animi subire tolerantiam.

189. Hoc igitur diligentiae est, ut quis ita se conparet; illud ingenii, si quis potest vigore mentis praevidere quae futura sunt et tamquam ante oculos locare, quid possit accidere et quid agere debeat, si ita acciderit, definire; interdum duo et tria simul volvere animo, quae coniciat aut singula aut coniuncta accidere posse et aut singulis aut coniunctis disponere actus, quos intellegat profuturos.

190. Fortis ergo est viri non dissimulare, cum aliquid immineat, sed praetendere et tamquam explorare de specula quadam mentis et obviare cogitatione provida rebus futuris, ne forte dicat postea: Ideo ista incidi, quia non arbitrabar posse evenire. Denique nisi explorentur adversa, cito occupant. Ut in bello inprovisus hostis vix sustinetur et, si inparatos inveniat, facile opprimit, ita animum mala inexplorata plus frangunt.

191. In his igitur duobus illa est animi excellentia, ut primum animus tuus bonis exercitus cogitationibus mundo corde quod verum et honestum est videat (*beati*[1] enim *mundo corde, quia ipsi etiam deum videbunt*), atque id, quod honestum est, solum bonum iudicet, deinde nullis perturbetur occupationibus, nullis cupiditatibus fluctuet.

192. Neque vero id facile quisquam facit. Quid enim tam difficile, quam dispicere tamquam ex arce aliqua sapientiae opes aliaque omnia, quae plerisque videntur magna et

---

1) Matth. 5, 8.

praecelsa? Deinde ut iudicium tuum stabili ratione confirmes et quae iudicaveris levia tamquam nihil profutura contemnas? Deinde ut si quid acciderit adversi idque grave et acerbum putetur, ita feras, ut nihil praeter naturam accidisse putes, cum legeris: [1]) *Nudus sum natus, nudus exibo. Quae dominus dedit, dominus abstulit* (utique et filios amiserat et facultates), servesque in omnibus personam sapientis et iusti, sicut ille servavit, qui ait: [2]) *Sicut domino placuit, ita factum est; sit nomen domini benedictum;* et infra: [3]) *Sicut una insipientium mulierum locuta es. Si bona suscepimus de manu domini, quae mala sunt, non sustinebimus?*

CAPUT XXXIX.

Fortitudinem adversus omnia vitia dimicare debere, praecipue adversus avaritiam, quod in sancto Iob docetur factum.

193. Non est igitur mediocris, nec discreta a ceteris animi fortitudo, quae bellum cum virtutibus gerat, sed quae sola defendat ornamenta virtutum omnium et iudicia custodiat, et quae inexpiabili proelio adversus omnia vitia decernat, invicta ad labores, fortis ad pericula, rigidior adversus voluptates, dura adversus inlecebras, quibus aurem deferre nesciat, nec, ut dicitur, ave! dicat, pecuniam neglegat, avaritiam fugiat tamquam labem quandam, quae virtutem effeminet. Nihil enim tam contrarium fortitudini, quam lucro vinci. Frequenter pulsis hostibus, inclinata in fugam adversariorum acie, dum exuviis caesorum capitur proeliator, inter ipsos, quos stravit, miserandus occubuit, et triumphis suis deiectae legiones, dum spoliis occupantur, hostem in se revocarunt, qui fugerat.

194. Fortitudo igitur tam inmanem pestem repellat et proterat, nec temptetur cupiditatibus, nec frangatur metu, quia

1) Iob. 1, 21. 2) Ibid. 3) Ibid. 2, 10.

virtus sibi constat, ut fortiter omnia persequatur vitia tamquam virtutis venena; iracundiam velut quibusdam propulset armis, quae tollat consilium et tamquam aegritudinem vitet. Gloriae quoque caveat appetentiam, quae frequenter nocuit inmoderatius expetita, semper autem usurpata.

195. Quid horum sancto Iob vel in virtute defuit, vel in vitio obrepsit? Quomodo laborem aegritudinis, frigoris, famis pertulit? Quomodo despexit salutis periculum? Numquid rapinis divitiae coacervatae, de quibus tanta inopibus adfluebant? Numquid avaritiam census, aut voluptatis studia cupiditatesque excitavit? Numquid trium regum iniuriosa contentio vel servorum contumelia in iram excussit? Numquid gloria sicut levem extulit, qui inprecabatur gravia sibi, si umquam vel non voluntariam celavisset culpam, vel reveritus esset multitudinem plebis, quominus adnuntiaret eam in conspectu omnium? Neque enim consentaneae sunt vitiis virtutes, sed sibi constant. Quis igitur tam fortis, quam sanctus Iob, cui secundus adiudicari potest, qui parem vix reperit?

CAPUT XL.

Virtutem bellicam nostris etiam non defuisse veterum exemplis maximeque praeclaro Eleazari facto demonstratur.

196. Sed fortasse aliquos bellica defixos gloria tenet, ut putent solam esse proeliarem fortitudinem et ideo me ad haec deflexisse, quia illa nostris deforet. Quam fortis Iesus Nave, ut uno proelio quinque reges captos sterneret cum populis suis? [1] Deinde cum adversum Gabaonitas surgeret proelium et vereretur, ne nox inpediret victoriam, magnitudine mentis et fidei clamavit: *Stet sol; et stetit,* [2] donec victoria consummaretur. Gedeon in trecentis viris de ingenti populo

1) Iosue. 10, 5 seqq. 2) Ibid. v. 12.

et acerbo hoste revexit triumphum. [1] Ionatha adulescens virtutem fecit in magno proelio. [2] Quid de Maccabaeis loquar?

197. Sed prius de populo dicam patrum, qui, cum essent parati ad repugnandum pro templo dei et pro legitimis suis, dolo hostium die lacessiti sabbati, maluerunt vulneribus offerre nuda corpora, quam repugnare, ne violarent sabbatum. [3] Itaque omnes laeti se optulerunt morti. Sed Maccabaei considerantes quod hoc exemplo gens omnis posset perire, sabbato etiam, cum ipsi in bellum provocarentur, ulti sunt innocentium necem fratrum suorum. Unde postea stimulatus rex Antiochus, cum bellum accenderet per duces suos Lysiam, Nicanorem, Gorgiam, ita cum orientalibus suis et Assyriis attritus est copiis, ut quadraginta et octo milia in medio campi a tribus milibus prosternerentur.

198. Virtutem ducis Iudae Maccabaei de uno eius milite considerate. Namque Eleazarus [4] cum supereminentem ceteris elephantum, lorica vestitum regia, adverteret, arbitratus quod in eo rex esset, cursu concitus in medium legionis se proripuit et abiecto clipeo utraque manu interficiebat bestiam, atque intravit sub eam et subiecto gladio interemit eam. Itaque cadens bestia oppressit Eleazarum, atque ita mortuus est. Quanta igitur virtus animi, primo, ut mortem non timeret; deinde, ut circumfusus legionibus inimicorum in confertos raperetur hostes, medium penetraret agmen et contempta morte ferocior, abiecto clipeo, utraque manu vulneratae molem bestiae subiret ac sustineret, post intra ipsam succederet, quo pleniori feriret ictu! Cuius ruina inclusus magis, quam oppressus suo est sepultus triumpho.

199. Nec fefellit opinio virum, quamvis regius fefellerit habitus. Tanto enim virtutis spectaculo defixi hostes inermem,

1) Iud. c. 7. 2) 1. Reg. 14, 1 seqq. 3) 1. Maccab. 2, 35 seqq. 4) 1. Maccab. 6, 43 seqq.

occupatum incursare non ausi, post casum ruentis bestiae sic trepidaverunt, ut inpares se omnes unius virtuti arbitrarentur. Denique rex Antiochus Lysiae filius, qui cum centum viginti milibus hominum armatus venerat et cum triginta duobus elephantis, ita ut ab ortu solis per singulas bestias velut montes quidam armorum corusco, tamquam lampadibus ardentibus, refulgerent, unius territus fortitudine pacem rogavit. Itaque Eleazarus heredem virtutis suae pacem reliquit. Sed haec triumphorum sint.

CAPUT XLI.

Laudata Iudae ac Ionathae magnitudine animi, martyrum in tolerando constantia, quae pars est non minima fortitudinis, ob oculos ponitur.

200. Verum quia fortitudo non solum secundis rebus, sed etiam adversis probatur, spectemus Iudae Maccabaei exitum.[1] Is enim post victum Nicanorem, regis Demetrii ducem, securior adversus viginti milia exercitus regis, cum nongentis viris bellum adorsus volentibus his cedere, ne multitudine opprimerentur, gloriosam magis mortem, quam turpem fugam suasit: *Ne crimen*, inquit,[2] *nostrae relinquamus gloriae.* Itaque commisso proelio cum a primo ortu diei in vesperam dimicaretur, dextrum cornu, in quo validissimam manum advertit hostium, adgressus facile avertit. Sed dum fugientes sequitur, a tergo vulneri locum praebuit; ita gloriosiorem triumphis locum mortis invenit.

201. Quid Ionathan fratrem eius attextam, qui cum parva manu adversus exercitus regios pugnans, desertus a suis et cum duobus tantum relictus reparavit bellum, avertit hostem, fugitantes suos ad societatem revocavit triumphi?

202. Habes fortitudinem bellicam, in qua non mediocris

1) 1. Maccab. 9, 8 seqq. 2) Ibid. v. 10.

honesti ac decori forma est, quod mortem servituti praeferat ac turpitudini. Quid autem de martyrum dicam passionibus? Et ne longius vagemur, num minorem de superbo rege Antiocho Maccabaei pueri revexerunt triumphum, quam parentes proprii? Siquidem illi armati, isti sine armis vicerunt. Stetit invicta septem puerorum cohors, [1] regiis cincta legionibus; defecerunt supplicia, cessaverunt tortores, non defecerunt martyres. Alius corium capitis exutus speciem mutaverat, virtutem auxerat; alius linguam iussus amputandam promere respondit: Non solos dominus audit loquentes, qui audiebat Moysen tacentem. [2] Plus audit tacitas cogitationes suorum, quam voces omnium. Linguae flagellum times, flagellum sanguinis non times? Habet et sanguis vocem suam, qua clamat ad deum, sicut clamavit in Abel. [3]

203. Quid de matre loquar, [4] quae spectabat laeta filiorum quot funera, tot tropaea et morientium vocibus tamquam psallentium cantibus delectabatur, pulcherrimam ventris sui citharam in filiis cernens et pietatis harmoniam omni lyrae numero dulciorem?

204. Quid de bimulis loquar, qui ante palmam victoriae acceperunt, quam sensum naturae? Quid de sancta Agne, quae in duarum maximarum rerum posita periculo, castitatis et salutis, castitatem protexit, salutem cum inmortalitate commutavit?

205. Non praetereamus etiam sanctum Laurentium, qui cum videret Xystum episcopum suum ad martyrium duci, flere coepit non passionem illius, sed suam remansionem. Itaque his verbis appellare coepit: Quo progrederis sine filio, pater? Quo, sacerdos sancte, sine diacono properas tuo? Numquam sacrificium sine ministro offerre consueveras. Quid in me ergo

---

1) 2. Maccab. 7, 1 seqq. 2) Exod. 14, 15. 3) Gen. 4, 10.
4) 2. Maccab. 7, 20 seqq.

displicuit, pater? Num degenerem probasti? Experire certe utrum idoneum ministrum elegeris. Cui commisisti dominici sanguinis consecrationem, cui consummandorum consortium sacramentorum, huic sanguinis tui consortium negas? Vide ne periclitetur iudicium tuum, dum fortitudo laudatur. Abiectio discipuli detrimentum est magistri. Quid quod inlustres et praestantes viri discipulorum certaminibus, quam suis vincunt? Denique Abraam filium optulit,[1] Petrus Stephanum praemisit.[2] Et tu, pater, ostende in filio virtutem tuam; offer quem erudisti, ut securus iudicii tui comitatu nobili pervenias ad coronam.

206. Tunc Xystus ait: Non ego te, fili, derelinquo ac desero; sed maiora tibi debentur certamina. Nos quasi senes levioris pugnae cursum recipimus, te quasi iuvenem manet gloriosior de tyranno triumphus. Mox venies, flere desiste, post triduum me sequeris. Sacerdotem et levitam hic medius numerus decet. Non erat tuum sub magistro vincere, quasi adiutorem quaereres. Quid consortium passionis meae expetis? Totam tibi hereditatem eius dimitto. Quid praesentiam meam requiris? Infirmi discipuli magistrum praecedant, fortes sequantur, ut vincant sine magistro, qui iam non indigent magisterio. Sic et Helias Helisaeum reliquit. Tibi ergo mando nostrae virtutis successionem.

207. Talis erat contentio, digna sane de quo certarent sacerdos et minister, quis prior pateretur pro Christi nomine. In fabulis ferunt tragicis excitatos theatri magnos esse plausus, cum se Pylades Orestem diceret, Orestes, ut erat, Orestem se esse adseveraret: ille, ut pro Oreste necaretur, Orestes, ne Pyladem pro se pateretur necari. Sed illis non licebat vivere, quod uterque esset parricidii reus: alter, qui fecisset, alter, qui adiuvisset. Hic Laurentium sanctum ad hoc nullus

1) Gen. 22, 9. 2) Act. 7, 57.

urguebat, nisi amor devotionis; tamen et ipse post triduum, cum inluso tyranno inpositus super craticulam exureretur: *Assum est,* inquit, *versa et manduca.* Ita virtute animi vincebat ignis naturam.

CAPUT XLII.

Potestates non inritandas, neque adulationi praebendas aures.

208. Cavendum etiam reor, ne, dum aliqui nimia gloriae ducuntur cupiditate, insolentius abutantur potestatibus et plerumque aversos a nobis animos gentilium in studia persecutionis excitent atque inflamment ad iracundiam. Itaque ut illi perseverare possint et supplicia vincere, quantos perire faciunt?

209. Prospiciendum etiam ne adulantibus aperiamus aurem; emolliri enim adulatione non solum fortitudinis non esse, sed etiam ignaviae videtur.

CAPUT XLIII.

De temperantia et praecipuis eius partibus, nimirum animi tranquillitate ac moderatione, honestatis cura et decoris consideratione.

210. Quoniam de tribus virtutibus diximus, restat ut de quarta virtute dicamus, quae temperantia ac modestia vocatur: in qua maxime tranquillitas animi, studium mansuetudinis, moderationis gratia, honesti cura, decoris consideratio spectatur et quaeritur.

211. Ordo igitur quidam vitae nobis tenendus est, ut a verecundia prima quaedam fundamenta ducantur, quae socia ac familiaris est mentis placiditati, proterviae fugitans, ab omni aliena luxu, sobrietatem diligit, honestatem fovet, decorum illud requirit.

212. Sequatur conversationis electio, ut adiungamur pro-

batissimis quibusque senioribus. Namque ut aequalium usus dulcior, ita senum tutior est, qui magisterio quodam et ductu vitae colorat mores adulescentium et velut murice probitatis inficit. Namque si hi, qui sunt ignari locorum, cum sollertibus viarum iter adoriri gestiunt, quanto magis adulescentes cum senibus debent novum sibi iter vitae adgredi, quo minus errare possint et a vero tramite virtutis deflectere? Nihil enim pulchrius, quam eosdem et magistros vitae et testes habere.

213. Quaerendum etiam in omni actu, quid personis, temporibus conveniat atque aetatibus, quid etiam singulorum ingeniis sit adcommodum. Saepe enim quod alterum decet, alterum non decet. Aliud iuveni aptum, aliud seni; aliud in periculis, aliud in rebus secundis.

214. Saltavit ante arcam domini David, [1] non saltavit Samuel; nec ideo ille reprehensus, sed magis iste laudatus. Mutavit vultum contra regem, cui nomen Anchus; [2] at hoc si remota fecisset formidine, quo minus cognosceretur, nequaquam levitatis reprehensione carere potuisset. Saul quoque, vallatus choro prophetarum, etiam ipse prophetavit, et de solo quasi indigno memoratum est: *Et Saul inter prophetas!* [3]

CAPUT XLIV.

Officio sibi congruo quemque studere oportere; sed multos inpediri paternorum imitatione studiorum, contra quam ecclesiastici viri faciunt.

215. Unusquisque igitur suum ingenium noverit, et ad id se applicet, quod sibi aptum elegerit. Itaque quid sequatur, prius consideret. Noverit bona sua, sed etiam vitia cognoscat aequalemque se iudicem sui praebeat, ut bonis intendat, vitia declinet.

---

1) 2. Reg. 6, 14. 2) 1. Reg. 21, 13. 3) Ibid. 19, 24.

216. Alius distinguendae lectioni aptior, alius psalmo gratior, alius exorcizandis qui malo laborant spiritu sollicitior, alius sacrario oportunior habetur. Haec omnia spectet sacerdos et quid cuique congruat, id officii deputet. Quo etenim unumquemque suum ducit ingenium, aut quod officium decet, id maiore impletur gratia.

217. Sed id cum in omni vita difficile, tum in nostro actu difficillimum est. Amat enim unusquisque sequi vitam parentum. Denique plerique ad militiam feruntur, quorum militaverunt parentes, alii ad actiones diversas.

218. In ecclesiastico vero officio nihil rarius invenias, quam eum, qui sequatur institutum patris, vel quia gravis deterret actus, vel quia in lubrica aetate difficilior abstinentia, vel quia alacri adulescentiae videtur vita obscurior; et ideo ad ea convertuntur studia, quae plausibiliora arbitrantur. Praesentia quippe plures, quam futura praeferunt. Illi autem praesentibus, nos futuris militamus. Unde quo praestantior causa, eo debet esse cura attentior.

CAPUT XLV.

De pulchro et honesto: quid sit inter illa discriminis tam apud profanos auctores, quam sacros.

219. Teneamus igitur verecundiam et eam, quae totius vitae ornatum attollit, modestiam. Non enim mediocre est rebus singulis modum servare atque inpartire ordinem, in quo vere praelucet illud, quod decorum dicitur, quod ita cum honesto iungitur, ut separari non queat. Siquidem et quod decet honestum est et quod honestum est decet, ut magis in sermone distinctio sit, quam in virtute discretio. Differre enim ea inter se intellegi potest, explicari non potest.

220. Et ut conemur aliquid eruere distinctionis, honestas velut bona valitudo est et quaedam salubritas corporis,

decus autem tamquam venustas et pulchritudo. Sicut ergo pulchritudo supra salubritatem ac valitudinem videtur excellere, et tamen sine his esse non potest, neque ullo separari modo, quoniam nisi bona valitudo sit, pulchritudo esse ac venustas non potest: sic honestas decorum illud in se continet, ut ab ea profectum videatur et sine ea esse non possit. Velut salubritas igitur totius operis actusque nostri honestas est, et sicut species est decorum, quod cum honestate confusum opinione distinguitur. Nam etsi in aliquo videatur excellere, tamen in radice est honestatis, sed flore praecipuo, ut sine ea decidat, in ea floreat. Quid est enim honestas, nisi quae turpitudinem quasi mortem fugiat? Quid vero inhonestum, nisi quod ariditatem ac mortem adferat? Virente igitur substantia virtutis decorum illud tamquam flos emicat, quia radix salva est; at vero propositi nostri radice vitiosa nihil germinat.

221. Habes hoc in nostris aliquanto expressius. Dicit enim David: [1] *Dominus regnavit, decorem induit.* Et apostolus ait: [2] *Sicut in die, honeste ambulate.* Quod Graeci dicunt εὐσχημόνως, hoc autem proprie significat bono habitu, bona specie. Deus ergo primum hominem cum conderet, bona habitudine, bona membrorum conpositione formavit et optimam ei speciem dedit. Remissionem non dederat peccatorum; sed postea quam renovavit eum spiritu et infudit ei gratiam, qui venerat in servi forma et in hominis specie, adsumpsit decorem redemptionis humanae. Et ideo dixit propheta: [3] *Dominus regnavit, decorem induit.* Deinde alibi dicit: [4] *Te decet hymnus, deus, in Sion;* hoc est dicere: Honestum est ut te timeamus, te diligamus, te precemur, te honorificemus; scriptum est enim: [5] *Omnia vestra honeste fiant.* Sed possumus et hominem timere, diligere, rogare,

---

1) Psalm. 92, 1. 2) Rom. 13, 13. 3) Psalm. 92, 1. 4) Ibid. 64, 2. 5) 1. Cor. 14, 40.

honorare; hymnus specialiter deo dicitur. Hoc tamquam excellentius ceteris credere est decorum, quod deferimus deo. Mulierem [1] quoque in habitu ornato orare convenit, sed specialiter eam decet orare velatam et orare promittentem castitatem cum bona conversatione.

CAPUT XLVI.

Proponitur bifida decori divisio; tum postquam ostensum est quod secundum naturam sit, honestum; quod secus, turpe censendum, exemplis illustratur haec ipsa divisio.

222. Est igitur decorum quod praeeminet, cuius divisio gemina est. Nam est decorum quasi generale, quod per universitatem funditur honestatis et quasi in toto spectatur corpore; et etiam speciale, quod in parte aliqua enitet. Illud generale ita est, ac si aequabilem formam atque universitatem honestatis in omni actu suo habeat concinentem, cum omnis sibi eius vita consentit, nec in ulla aliqua re discrepat; hoc speciale, cum aliquem actum in suis habet virtutibus praeeminentem.

223. Simul illud adverte, quod et decorum est secundum naturam vivere, secundum naturam degere, et turpe est quod sit contra naturam. Ait enim apostolus quasi interrogans: [2] *Decet mulierem non velatam orare deum? Nec ipsa natura docet vos quod vir quidem si comam habeat, ignominia est illi, quoniam contra naturam est?* Et iterum dicit: [3] *Mulier vero si capillos habeat, gloria est illi.* Est enim secundum naturam, quoniam quidem capilli pro velamine sunt; hoc est enim naturale velamen. Personam igitur nobis et speciem natura ipsa dispensat, quam servare debemus: utinamque et innocentiam eius custodire possemus, nec acceptam nostra malitia mutaret!

---

1) 1. Tim. 2, 9 seq. 2) 1. Cor. 11, 13 seq. 3) Ibid. v. 15.

224. Habes hunc decorem generalem, quia fecit deus mundi istius pulchritudinem; habes et per partes, quia cum faceret deus lucem [1]) et diem noctemque distingueret, cum conderet caelum, cum terras et maria separaret, cum solem et lunam et stellas constitueret lucere super terram, probavit singula. Ergo decorum hoc, quod in singulis mundi partibus elucebat, in universitate resplenduit, sicut probat Sapientia dicens: [2]) *Ego eram, cui applaudebat .... cum laetaretur orbe perfecto.* Similiter ergo et in fabrica humani corporis grata est uniuscuiusque membri portio; sed plus in commune conpositio membrorum apta delectat, quod ita sibi quadrare et convenire videantur.

CAPUT XLVII.

Ut in vita nostra eluceat decorum illud, quid praestare nos oporteat, quosve appetitus refrenare.

225. Si quis igitur aequabilitatem universae vitae et singularum actionum modos servet, ordinem quoque et constantiam dictorum atque operum moderationemque custodiat, in eius vita decorum illud excellit et quasi in quodam speculo elucet.

226. Accedat tamen suavis sermo, ut conciliet sibi affectum audientium gratumque se vel familiaribus vel civibus vel, si fieri potest, omnibus praebeat. Neque adulantem se, neque adulandum cuiquam exhibeat; alterum enim calliditatis est, vanitatis alterum.

227. Non despiciat, quid de se unusquisque et maxime vir optimus sentiat; hoc enim modo discit bonis deferre reverentiam. Nam neglegere bonorum iudicia vel arrogantiae vel dissolutionis est, quorum alterum superbiae adscribitur, alterum neglegentiae.

1) Gen. 1, 3 seq. 2) Prov. 8, 30 seq.

228. Caveat etiam motus animi sui; ipse enim sibi et observandus et circumspiciendus est et, ut adversum se cavendus, ita etiam de se tuendus. Sunt enim motus, in quibus est appetitus ille, qui quasi quodam prorumpit impetu; unde Graece ὁρμὴ dicitur, quod vi quadam se repente proripiat. Non mediocris in his vis quaedam animi atque naturae est. Quae tamen vis gemina est, una in appetitu, altera in ratione posita, quae appetitum refrenet et sibi obedientem praestet et ducat quo velit et tamquam sedulo magisterio edoceat quid fieri, quid evitari oporteat, ut bonae domitrici obtemperet.

229. Solliciti enim debemus esse, ne quid temere aut incuriose geramus, aut quidquam omnino, cuius probabilem non possimus rationem reddere. Actus enim nostri causa et si non omnibus redditur, tamen ab omnibus examinatur. Nec vero habemus, in quo nos possimus excusare. Nam etsi vis quaedam naturae in omni appetitu sit, tamen idem appetitus rationi subiectus est lege naturae ipsius et obedit ei. Unde boni speculatoris est ita praetendere animo, ut appetitus neque praecurrat rationem, neque deserat, ne praecurrendo perturbet atque excludat eamque deserendo destituat. Perturbatio tollit constantiam, destitutio prodit ignaviam, accusat pigritiam. Perturbata enim mente latius se ac longius fundit appetitus et tamquam efferato impetu frenos rationis non suscipit, nec ulla sentit aurigae moderamina, quibus possit reflecti. Unde plerumque non solum animus exagitatur, amittitur ratio, sed etiam inflammatur vultus vel iracundia vel libidine, pallescit timore, voluptate se non capit et nimia gestit laetitia.

230. Haec cum fiunt, abicitur illa naturalis quaedam censura gravitasque morum, nec teneri potest illa, quae in rebus gerendis atque consiliis sola potest auctoritatem suam atque illud, quod deceat tenere, constantia.

231. Gravior autem appetitus ex indignatione nimia

nascitur, quam acceptae plerumque accendit iniuriae dolor. De quo satis nos psalmi, quem in praefatione posuimus, praecepta instruunt. Pulchre autem et hoc accidit, ut scripturi de officiis ea praefationis nostrae adsertione uteremur, quae et ipsa ad officii magisterium pertineret.

232. Sed quia supra, ut oportebat, perstrinximus quemadmodum unusquisque cavere possit, ne excitetur accepta iniuria, verentes, ne praefatio prolixior fieret, nunc de eo uberius disputandum arbitror. Locus enim oportunus est, ut in partibus temperantiae dicamus quemadmodum reprimatur iracundia.

CAPUT XLVIII.

Repetito compescendae iracundiae argumento tres eorum, qui lacessuntur iniuriis, ordines explicantur, ad quorum perfectissimum apostolus ac David dicuntur pervenisse; ubi ex occasione quaedam huius ac futurae vitae traduntur discrimina.

233. Tria itaque genera esse hominum iniuriam accipientium in scripturis divinis demonstrare volumus, si possumus. Unum est eorum, quibus peccator insultat, convitiatur, inequitat. Iis quia deest iustitia, pudor crescit, augetur dolor. Horum similes plurimi de meo ordine, de meo numero. Nam mihi infirmo si quis iniuriam faciat, forsitan, licet infirmus, donem iniuriam meam. Si crimen obiciat, non sum tantus, ut sim contentus conscientia mea, etiam si me eius obiecti alienum noverim; sed cupio abluere ingenui pudoris notam tamquam infirmus. Ergo oculum pro oculo et dentem pro dente exigo et convitium convitio rependo.

234. Si vero is sum, qui proficiam, etsi nondum perfectus, non retorqueo contumeliam; et si influat ille convitiis et inundet aures meas contumeliis, ego taceo et nihil respondeo.

235. Si vero perfectus sim (verbi gratia loquor; nam

veritate infirmus sum), si ergo perfectus sim, benedico maledicentem, sicut benedicebat et Paulus, qui ait: [1] *Maledicimur et benedicimus.* Audierat enim dicentem: [2] *Diligite inimicos vestros, orate pro calumniantibus et persequentibus vos.* Ideo ergo Paulus persecutionem patiebatur et sustinebat, quia vincebat et mitigabat humanum affectum propositae mercedis gratia, ut filius dei fieret, si dilexisset inimicum.

236. Tamen et sanctum David in hoc quoque genere virtutis inparem Paulo non fuisse edocere possumus. Qui primo quidem, cum malediceret ei filius Semei et crimina obiceret, [3] tacebat et humiliabatur, et silebat a bonis suis, hoc est, bonorum operum conscientia; deinde expetebat maledici sibi, quia maledicto illo divinam adquirebat misericordiam.

237. Vide autem quomodo et humilitatem et iustitiam et prudentiam emerendae a domino gratiae reservaverit. Primo dixit: [4] *Ideo maledicit mihi, quia dominus dixit illi, ut maledicat.* Habes humilitatem, quia ea, quae divinitus imperabantur, aequanimiter quasi servulus ferenda arbitrabatur. Iterum dixit: [5] *Ecce, filius meus, qui exivit de ventre meo, quaerit animam meam.* Habes iustitiam; si enim a nostris graviora patimur, cur indigne ferimus quae inferuntur ab alienis? Tertio ait: [6] *Dimitte illum, ut maledicat, quoniam dixit illi dominus, ut videat humiliationem meam, et retribuet mihi dominus pro maledicto hoc.* Nec solum convitiantem pertulit, sed etiam lapidantem et sequentem inlaesum reliquit, quin etiam post victoriam petenti veniam libenter ignovit. [7]

238. Quod eo inserui, ut evangelico spiritu sanctum David non solum inoffensum, sed etiam gratum fuisse convitianti docerem et delectatum potius, quam exasperatum in-

1) 1. Cor. 4, 12. 2) Matth. 5, 44. 3) 2. Reg. 16, 7 seqq. 4) 2. Reg. 16, 10. 5) Ibid. v. 11. 6) Ibid. v. 11 seq. 7) Ibid. 19, 22.

iuriis, pro quibus mercedem sibi reddendam arbitrabatur. Sed tamen quamvis perfectus adhuc perfectiora quaerebat. Incalescebat iniuriae dolore quasi homo, sed vincebat spiritu quasi bonus miles, tolerabat quasi athleta fortis. Patientiae autem finis promissorum exspectatio, et ideo dicebat: [1] *Notum fac mihi, domine, finem meum et numerum dierum meorum, quis est, ut sciam quid desit mihi.* Finem illum quaerit promissorum caelestium, vel illum, quando unusquisque surgit in suo ordine: [2] *Primitiae Christus, deinde hi, qui sunt Christi, qui in adventum eius crediderunt, deinde finis.* Tradito enim regno deo et patri et evacuatis omnibus potestatibus, ut apostolus dixit, perfectio incipit. Hic ergo inpedimentum, hic infirmitas etiam perfectorum, illic plena perfectio. Ideo et dies illos requirit vitae aeternae, qui sunt, non qui praetereunt, ut cognoscat quid sibi desit, quae terra sit repromissionis, perpetuos fructus ferens, quae prima apud patrem mansio, quae secunda, quae tertia, in quibus pro ratione meritorum unusquisque requiescit.

239. Illa igitur nobis expetenda, in quibus perfectio, in quibus veritas est. Hic umbra, hic imago, illic veritas. Umbra in lege, [3] imago in evangelio, veritas in caelestibus. Ante agnus offerebatur, offerebatur vitulus; nunc Christus offertur; sed offertur quasi homo, quasi recipiens passionem; et offert se ipse quasi sacerdos, ut peccata nostra dimittat, hic in imagine, ibi in veritate, ubi apud patrem pro nobis quasi advocatus intervenit. Hic ergo in imagine ambulamus, in imagine videmus: ibi facie ad faciem, ubi plena perfectio, quia perfectio omnis in veritate est.

---

1) Psalm. 38, 5. 2) 1. Cor. 15, 23. 3) Hebr. 10, 1 seq.

CAPUT XLIX.

Hic servandam in nobis virtutum imaginem, diaboli vero et vitiorum eradendam atque in primis avaritiae, quae libertatem nobis adimit variisque turbatos vanitatibus imagine dei spoliat.

240. Ergo, dum hic sumus, servemus imaginem, ut ibi perveniamus ad veritatem. Sit in nobis imago iustitiae, sit imago sapientiae, quia venietur ad illum diem et secundum imaginem aestimabimur.

241. Non inveniat in te adversarius imaginem suam, non rabiem, non furorem; in his enim imago nequitiae est. Adversarius enim diabolus sicut leo rugiens quaerit quem occidat, quem devoret. [1] Non inveniat auri cupiditatem, non argenti acervos, non vitiorum simulacra, ne auferat tibi vocem libertatis. Vox enim libertatis illa est, ut dicas: [2] *Veniet huius mundi princeps et in me inveniet nihil.* Itaque si securus es, quod nihil in te inveniat, cum venerit perscrutari, dices illud quod dixit ad Laban Iacob patriarcha: [3] *Cognosce si quid tuorum est apud me.* Merito beatus Iacob, apud quem nihil Laban suum potuit reperire. Absconderat enim Rachel simulacra deorum eius aurea et argentea.

242. Itaque si sapientia, si fides, si contemptus saeculi, si gratia tua abscondat omnem perfidiam, beatus eris, quia non respicis in vanitates et insanias falsas. [4] An mediocre est tollere vocem adversario, ut arguendi te non possit habere auctoritatem? Itaque qui non respicit in vanitates, non conturbatur; qui enim respicit conturbatur et vanissime quidem. Quid est enim congregare opes, nisi vanum, quia caduca quaerere vanum est satis? Cum autem congregaveris, qui scias an possidere liceat tibi?

243. Nonne vanum est ut mercator noctibus ac diebus

---

1) 1. Petr. 5, 8. 2) Ioann. 14, 30. 3) Gen. 31, 32. 4) Psalm. 39, 5.

conficiat iter, quo aggregare possit thesauri acervos, merces congreget, conturbetur ad pretium, ne forte minoris vendat quam emerit, aucupetur locorum pretia et subito aut latrones in se invidia famosae negotiationis excitet, aut non exspectatis serenioribus flatibus, dum lucrum quaerit, naufragium inpatiens morae incidat?

244. An non conturbatur etiam ille vane, qui summo labore coacervat, quod nesciat cui heredi relinquat? Saepe quod avarus summa congesserit sollicitudine, praecipiti effusione dilacerat heres luxuriosus, et diu quaesita turpis helluo, praesentium caecus, futuri inprovidus, quadam absorbet voragine. Saepe etiam speratus successor invidiam partae adquirit hereditatis et celeri obitu extraneis aditae successionis transcribit conpendia.

245. Quid ergo vane araneam texis, quae inanis et sine fructu est, et tamquam casses suspendis inutiles divitiarum copias? Quae etsi fluant, nihil prosunt, immo exuunt te imaginem dei et induunt terreni imaginem. Si tyranni aliquis imaginem habeat, nonne obnoxius est damnationi? Tu deponis imaginem aeterni imperatoris et exigis in te imaginem mortis. Eice magis de civitate animae tuae imaginem diaboli et attolle imaginem Christi. Haec in te fulgeat, in tua civitate, hoc est, anima resplendeat, quae oblitterat vitiorum imagines. De quibus ait David: [1] *Domine, in civitate tua ad nihilum deduces imagines eorum.* Cum enim pinxerit illam Hierusalem dominus ad imaginem suam, tunc adversariorum omnis imago deletur.

1) Psalm. 72, 20.

CAPUT L.

Levitas a terrenis cupiditatibus maxime alienos esse debere. Quae sint illorum virtutes ex apostolo quantave in ipsis castimonia requiratur; item quae dignitas eorum atque officium, ad quod primariae virtutes sunt necessariae. Hasce ignotas non fuisse philosophis, sed in ordine illos peccavisse; nonnulla esse natura secundum officium, quae ob adiuncta fiant contra officium; unde colligitur, quantas dotes postulet dignitas levitarum: quae sequitur verborum Moysis tribui leviticae benedicentis expositio.

246. Quod si evangelio domini etiam populus ipse ad despicientiam opum informatus atque institutus est, quanto magis vos levitas oportet terrenis non teneri cupiditatibus, quorum deus portio est. Nam cum divideretur a Moyse possessio terrena populo patrum, excepit levitas dominus a terrenae possessionis consortio, [1] quod ipse illis esset funiculus hereditatis. Unde ait David: [2] *Dominus pars hereditatis meae et calicis mei.* Denique sic appellatur levita, ipse meus, vel ipse pro me. Magnum ergo munus eius, ut de eo dominus dicat: Ipse meus, vel quemadmodum Petro dixit de statere in ore piscis reperto: [3] *Dabis eis pro me et te.* Unde et apostolus cum episcopum dixisset debere esse sobrium, pudicum, ornatum, hospitalem, docibilem, non avarum, non litigiosum, domui suae bene praepositum, addidit: [4] *Diaconos similiter oportet esse graves, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes, habentes mysterium fidei in conscientia pura.* Et hi autem probentur primum et sic ministrent, nullum crimen habentes.

247. Advertimus quanta in nobis requirantur, ut abstinens sit a vino minister domini, ut testimonio bono fulciatur non solum fidelium, sed etiam ab his, qui foris sunt. Decet enim actuum operumque nostrorum testem esse publicam exi-

1) Num. 18, 23. 2) Psalm. 15, 5. 3) Matth. 17, 27. 4) 1. Tim. 3, 8.

stimationem, ne derogetur muneri, ut qui videt ministrum altaris congruis ornatum virtutibus, auctorem praedicet et dominum veneretur, qui tales servulos habeat. Laus enim domini, ubi munda possessio et innocens familiae disciplina.

248. De castimonia autem quid loquar, quando una tantum, nec repetita permittitur copula? Et in ipso ergo coniugio lex est non iterare coniugium, nec secundae coniugis sortiri coniunctionem. Quod plerisque mirum videtur, cur etiam ante baptismum iterati coniugii ad electionem muneris et ordinationis praerogativam inpedimenta generentur, cum etiam delicta obesse non soleant, si lavacri remissa fuerint sacramento. Sed intellegere debemus, quia baptismo culpa dimitti potest, lex aboleri non potest. In coniugio non culpa, sed lex est. Quod culpae est igitur in baptismate relaxatur, quod legis est in coniugio non solvitur. Quomodo autem potest hortator esse viduitatis qui ipse coniugia frequentaverit?

249. Inoffensum autem exhibendum et inmaculatum ministerium, nec ullo coniugali coitu violandum cognoscitis, qui integri corpore, incorrupto pudore, alieni etiam ab ipso consortio coniugali, sacri ministerii gratiam recepistis. Quod eo non praeterii, quia in plerisque abditioribus locis cum ministerium gererent, vel etiam sacerdotium, filios susceperunt, et id tamquam usu veteri defendunt, quando per intervalla dierum sacrificium deferebatur; et tamen castificabatur etiam populus per biduum aut per triduum, ut ad sacrificium purus accederet, ut in veteri testamento legimus; [1]) et lavabant vestimenta sua. Si in figura tanta observantia, quanta in veritate? Disce, sacerdos atque levita, quid sit lavare vestimenta tua, ut mundum corpus celebrandis exhibeas sacramentis. Si populus sine ablutione vestimentorum suorum prohibebatur accedere ad

1) Exod. 19, 10.

hostiam suam, tu inlotus mente pariter et corpore audes pro aliis supplicare, audes aliis ministrare?

250. Non mediocre officium levitarum, de quibus dicit dominus:[1] *Ecce ego eligo levitas de medio filiorum Israel pro omni primogenito aperiente vulvam filiis Israel; redemptiones eorum erunt isti, et erunt mihi levitae. Mihi enim sanctificavi primogenitum in terra Aegypti.* Cognovimus quia non inter ceteros levitae conputantur, sed omnibus praeferuntur, qui eliguntur ex omnibus et sanctificantur, ut primogenita fructuum atque primitiae, quae domino deputantur, in quibus est votorum solutio et redemptio peccatorum. *Non accipies,* inquit,[2] *eos inter filios Israel, sed constitues levitas super tabernaculum testimonii et super omnia vasa eius adstare et super quaecumque sunt in ipso. Ipsi tollant tabernaculum et omnia vasa eius et ipsi ministrent in eo et in circuitu tabernaculi castra ipsi constituant, et promovendo tabernaculum ipsi deponant levitae et constituendo castra rursum ipsum tabernaculum ipsi statuant. Alienigena quicumque accesserit, morte moriatur.*

251. Tu ergo electus ex omni numero filiorum Israel, inter sacros fructus quasi primogenitus aestimatus, praepositus tabernaculo, ut praetendas in castris sanctitatis et fidei, ad quae si alienigena accesserit, morte morietur, positus, ut operias arcam testamenti. Non enim omnes vident alta mysteriorum, quia operiuntur a levitis, ne videant, qui videre non debent et sumant, qui servare non possunt. Moyses denique circumcisionem vidit spiritalem, sed operuit eam, ut in signo circumcisionem praescriberet. Vidit azyma veritatis et sinceritatis, vidit passionem domini; operuit azymis corporalibus azyma veritatis, operuit passionem domini agni vel vituli immolatione. Et boni levitae servaverunt mysterium

---

1) Num. 3, 12 et 13. 2) Ibid. 1, 49 seqq.

fidei suae tegmine; et tu mediocre putas, quod commissum est tibi? Primum ut alta dei videas, quod est sapientiae; deinde ut excubias pro populo deferas, quod est iustitiae; castra defendas tabernaculumque tuearis, quod est fortitudinis; te ipsum continentem ac sobrium praestes, quod est temperantiae.

252. Haec virtutum genera principalia constituerunt etiam hi, qui foris sunt, sed communitatis superiorem ordinem, quam sapientiae iudicaverunt, cum sapientia fundamentum sit, iustitia opus sit, quod manere non potest, nisi fundamentum habeat. Fundamentum autem Christus est. [1]

253. Prima ergo fides, quae est sapientiae, ut Salomon dixit, [2] secutus patrem: *Initium sapientiae timor domini.* Et lex dicit: [3] *Diliges dominum deum tuum, diliges proximum tuum.* Pulchrum est igitur ut gratiam tuam atque officia in societatem humani generis conferas. Sed primum illud decorum, ut quod habes pretiosissimum, hoc est, mentem tuam, qua nihil habes praestantius, deo deputes. Cum solveris auctori debitum, licet ut opera tua in beneficentiam et adiumenta hominum conferas atque opem feras necessitatibus aut pecunia aut officio aut etiam quocumque munere, quod late patet in vestro ministerio: pecunia, ut subvenias; debito, ut obligatum liberes; officio, ut servanda suscipias, quae metuat amittere qui deponenda credidit.

254. Officium est igitur depositum servare ac reddere. Sed interdum commutatio fit aut tempore aut necessitate, ut non sit officium reddere, quod acceperis; ut si quis contra patriam, opem barbaris ferens, pecuniam apertus hostis reposcat; aut si cui reddas, cum adsit qui extorqueat; si furenti restituas, cum servare non queat; si insanienti gladium depositum non neges, quo se ille interimat, nonne solvisse

---

1) 1. Cor. 3, 11. 2) Prov. 9, 10. Cf. Psalm. 110, 10. 3) Deut. 6, 5.

contra officium est? Si furto quaesita sciens suscipias, ut fraudetur qui amiserat, nonne contra officium est?

255. Est etiam contra officium nonnumquam solvere promissum, sacramentum custodire, ut Herodes, [1] qui iuravit quoniam quidquid petitus esset daret filiae Herodiadis et necem Ioannis praestitit, ne promissum negaret. Nam de Iephthe [2] quid dicam, qui immolavit filiam, quae sibi victori prima occurrerat, quo votum inpleret, quod spoponderat, ut quidquid sibi primum occurrisset, offerret deo? Melius fuerat nihil tale promittere, quam promissum solvere parricidio.

256. Haec quanti sit consilii prospicere, non ignoratis. Et ideo eligitur levita, qui sacrarium custodiat, ne fallatur consilio, ne fidem deserat, ne mortem timeat, ne quid intemperantius gerat, ut specie ipsa gravitatem praeferat, nec solum animum, sed etiam oculos continentes habere quem deceat, ne vel ipse frontem sobrietatis fortuitus violet occursus, quoniam: [3] *Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, adulteravit eam in corde suo.* Ita adulterium non solum facti conluvione, sed etiam aspectus intentione committitur.

257. Magna haec videntur ac nimis severa, sed in magno munere non superflua, quando tanta est levitarum gratia, ut de his Moyses in benedictionibus diceret: [4] *Date Levi viros eius, date Levi manifestos eius, date Levi sortem suffragii sui et veritatem eius viro sancto, quem temptaverunt in temptationibus, maledixerunt super aquam contradictionis. Qui dicit patri suo et matri: Non novi te; et fratres suos non cognovit et filios suos abdicavit: hic custodit verba tua et testamentum tuum observavit.*

258. Illi ergo viri eius et manifesti eius, qui nihil in corde doli habeant, nihil fraudis occultent, sed verba eius cu-

1) Matth. 14, 6 seqq. 2) Iud. 11, 30 seqq. 3) Matth. 5, 28. 4) Deut. 33, 8 seq.

stodiant et in corde suo conferant, sicut conferebat et Maria; [1]) qui suos parentes officio suo non noverint praeferendos, qui violatores oderint castitatis, pudicitiae ulciscantur iniuriam, noverint officiorum tempora, quod maius, quod minus sit, quod cui aptum tempori est, et ut id solum sequantur, quod honestum est; sane ubi duo honesta, id quod honestius est, praeponendum putent: hi iure benedicti.

259. Si quis ergo manifestet iustitias dei, incensum inponat: [2]) *Benedic, domine, virtutem ipsius, opera manuum eius suscipe*, ut gratiam propheticae benedictionis inveniat apud eum, qui vivit et regnat in saecula saeculorum, Amen.

---

1) Luc. 2, 19. 2) Deut. 33, 11.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Vitae beatitudinem adquiri honestate, quippe qua Christianus gloriam et favores hominum spernens opera sua deo soli placere in votis habet.

1. Superiore libro de officiis tractavimus, quae convenire honestati arbitraremur, in qua vitam beatam positam esse nulli dubitaverunt, quam Scriptura appellat vitam aeternam. Tantus enim splendor honestatis est, ut vitam beatam efficiant tranquillitas conscientiae et securitas innocentiae. Et ideo sicut exortus sol lunae globum et cetera stellarum abscondit lumina, ita fulgor honestatis, ubi vero et incorrupto vibrat decore, cetera, quae putantur bona secundum voluptatem corporis aut secundum saeculum clara et inlustria, obumbrat.

2. Beata plane, quae non alienis aestimatur iudiciis, sed domesticis percipitur sensibus tamquam sui iudex. Neque enim populares opiniones pro mercede aliqua requirit, neque pro supplicio pavet. Itaque quo minus sequitur gloriam, eo magis super eam eminet. Nam qui gloriam requirunt, his ea merces praesentium umbra futurorum est, quae inpediat vitam aeternam, quod in evangelio scriptum est:[1] *Amen dico vobis, perceperunt mercedem suam;* de his scilicet, qui velut tuba canente vulgare liberalitatem suam, quam faciunt circa pauperes, gestiunt. Similiter et de ieiunio, quod ostentationis causa faciunt: *Habent,* inquit, *mercedem suam.*

---

1) Matth. 6, 2.

3. Honestatis igitur est vel misericordiam facere, vel ieiunium deferre in abscondito, ut mercedem videaris a solo deo tuo quaerere, non etiam ab hominibus. Nam qui ab hominibus quaerit, habet mercedem suam; qui autem a deo, habet vitam aeternam, quam praestare non potest nisi auctor aeternitatis, sicut illud est: [1] *Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.* Unde expressius Scriptura vitam aeternam appellavit eam, quae sit beata, ut non hominum opinionibus aestimandum relinqueretur, sed divino iudicio committeretur.

CAPUT II.

Variae philosophorum de beatitudine opiniones; eam in dei cognitione ac bonorum operum studio consistere, primum probatur ex evangelio; tum ne a philosophis videatur hoc sumptum, prophetarum testimoniis confirmatur.

4. Itaque philosophi vitam beatam, alii in non dolendo posuerunt, ut Hieronymus, alii in rerum scientia, ut Herillus, qui audiens ab Aristotele et Theophrasto mirabiliter laudatam esse rerum scientiam, solam eam quasi summum bonum posuit, cum illi eam quasi bonum, non quasi solum bonum laudaverint. Alii voluptatem dixerunt, ut Epicurus; alii, ut Callipho et post eum Diodorus, ita interpretati sunt, ut alter ad voluptatem, alter ad vacuitatem doloris consortium honestatis adiungerent, quod sine ea non possit esse beata vita. Zenon Stoicus solum et summum bonum, quod honestum est; Aristoteles autem vel Theophrastus et ceteri Peripatetici in virtute quidem, hoc est, honestate vitam beatam esse, sed conpleri eius beatitudinem etiam corporis atque externis bonis adseruerunt.

5. Scriptura autem divina vitam aeternam in cognitione posuit divinitatis et fructu bonae operationis. Denique utriusque adsertionis evangelicum suppetit testimonium. Nam et

1) Luc. 23, 43.

de scientia ita dixit dominus Iesus: [1] *Haec est autem vita aeterna, ut cognoscant te solum verum deum et quem misisti Iesum Christum.* Et de operibus ita respondit: [2] *Omnis, qui reliquerit domum vel fratres aut sorores aut patrem aut matrem aut filios aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet et vitam aeternam possidebit.*

6. Sed ne aestimetur hoc recens esse et prius tractatum a philosophis, quam in evangelio praedicatum (anteriores enim evangelio philosophi, id est, Aristoteles et Theophrastus vel Zenon atque Hieronymus, sed posteriores prophetis) accipiant, quam longe antequam philosophorum nomen audiretur, per os sancti David utrumque aperte videatur expressum. Scriptum est enim: [3] *Beatus, quem tu erudieris, domine; et de lege tua docueris eum.* Habemus et alibi: [4] *Beatus vir, qui timet dominum, in mandatis eius cupiet nimis.* Docuimus de cognitione, cuius praemium aeternitatis fructum esse memoravit, adiciens propheta, quia in domo huius timentis dominum, vel eruditi in lege et cupientis in mandatis divinis: [5] *Gloria et divitiae in domo eius et iustitia eius manet in saeculum saeculi.* De operibus quoque in eodem psalmo subiunxit vitae aeternae suppetere praemium viro iusto. Denique ait: [6] *Beatus vir, qui miseretur et commodat, disponet sermones suos in iudicio, quia in saeculum non commovebitur. In memoria aeterna erit iustus.* Et infra: [7] *Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in aeternum.*

7. Habet ergo vitam aeternam fides, quia fundamentum est bonum; habent et bona facta, quia vir iustus et dictis et rebus probatur. Nam si exercitatus sit in sermonibus et desidiosus in operibus, prudentiam suam factis refellit, et gravius est scire quid facias, nec fecisse quod faciendum cogno-

---

1) Ioann. 17, 3. 2) Matth. 19, 29. 3) Psalm. 93, 12. 4) Ibid. 111, 1. 5) Ibid. v. 3. 6) Ibid. v. 5 seq. 7) Ibid. v. 9.

veris. Contra quoque strenuum esse in operibus, affectu infidum, ita est, ac si vitioso fundamento pulchra culminum velis elevare fastigia: quo plus struxeris, plus corruit, quia sine munimento fidei bona opera non possunt manere. Infida statio in portu navem perforat et harenosum solum cito cedit, nec potest inpositae aedificationis sustinere onera. Ibi ergo plenitudo praemii, ubi virtutum perfectio et quaedam in factis atque dictis aequalitas sobrietatis.

CAPUT III.

Petita e scripturis beatitudinis definitio expenditur demonstraturque nihil ipsi vel propter externa bona accedere, vel decedere propter incommoda.

8. Et quoniam sola rerum scientia explosa est, vel quasi inanis secundum philosophiae disputationes superfluas, vel quasi semiperfecta sententia, consideremus quam enodem de eo scriptura divina absolvat sententiam, de quo tam multiplices et inplicatas atque confusas videmus esse quaestiones philosophiae. Nihil enim bonum scriptura nisi quod honestum adserit virtutemque in omni rerum statu beatam iudicat, quae neque augeatur bonis corporis, vel externis, neque minuatur adversis; nihilque tam beatum, nisi quod a peccato alienum sit, plenum innocentiae, repletum gratiae dei. Scriptum est enim: [1] *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum et in via peccatorum non stetit et in cathedra pestilentiae non sedit, sed in lege domini fuit voluntas eius.* Et alibi: [2] *Beati inmaculati in via, qui ambulant in lege domini.*

9. Innocentia igitur et scientia beatum faciunt. Bonae quoque operationis mercedem esse beatitudinem vitae aeternae superius advertimus. Restat igitur, ut spreto patrocinio voluptatis aut doloris metu, quorum alterum quasi infractum et

---

1) Psalm. 1, 1 seq. 2) Ibid. 118, 1.

molliculum, alterum quasi eviratum et infirmum despuitur, in ipsis doloribus vitam beatam eminere demonstretur. Quod facile doceri potest, cum legerimus: [1]) *Beati estis, cum vobis maledicent et persequentur et dicent omne malum adversum vos mentientes propter iustitiam. Gaudete et exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in caelo. Sic enim persecuti sunt et prophetas, qui erant ante vos.* Et alibi: [2]) *Qui vult venire post me, tollat crucem suam et sequatur me.*

CAPUT IV.

Idem argumentum, scilicet rebus externis non minui, neque augeri beatitudinem veterum exemplis illustratur.

10. Est ergo beatitudo et in doloribus, quos plena suavitatis virtus conprimit et coercet, ipsa sibi domesticis opibus abundans vel ad conscientiam vel ad gratiam. Neque enim parum beatus Moyses, [3]) cum Aegyptiorum vallatus populis et mari clausus per fluctus sibi et populo patrum pedestrem viam piis meritis invenisset. Quando autem fortior, quam tunc, cum extremis circumventus periculis non desperabat salutem, sed exigebat triumphum?

11. Quid Aaron [4]), quando se beatiorem credidit, quam tunc, quando medius stetit inter vivos ac mortuos, et obiectu sui statuit mortem, ne ad vivorum transiret agmina a cadaveribus mortuorum? Quid de puero Daniele [5]) loquar, qui tam sapiens erat, ut inter leones fame exasperatos nulla bestialis saevitiae frangeretur formidine, ita alienus a metu, ut posset epulari, nec vereretur, ne ad pastum exemplo sui feras provocaret?

12. Est ergo et in dolore virtus, quae sibi bonae sua-

---

1) Matth. 5, 11 seq. 2) Matth. 16, 24. 3) Exod. 14, 13. 4) Num. 16, 48 5) Dan. 14.

vitatem exhibeat conscientiae, et ideo indicio est, quod non minuat dolor virtutis voluptatem. Sicut ergo nulla virtuti decessio beatitudinis per dolorem, ita etiam nulla accessio per voluptatem corporis aut commodorum gratiam. De quibus pulchre apostolus ait: [1] *Quae mihi lucra fuerunt, haec duxi propter Christum detrimenta esse.* Et addidit: [2] *Propter quem omnia damna duxi et aestimo stercora, ut Christum lucrifaciam.*

13. Denique Moyses damnum suum credidit thesauros esse Aegyptiorum et opprobrium dominicae crucis praetulit, nec tunc dives, cum abundaret pecunia, nec postea pauper, cum egeret alimento, nisi forte tunc alicui minus beatus videretur fuisse, cum in deserto cotidiana alimonia sibi et populo suo deforet. Sed quod summi boni ac beatitudinis nemo negare audeat, manna ei, hoc est, panis angelorum ministrabatur e caelo, carnes quoque cotidiana pluvia totius plebis epulis redundabant. [3]

14. Heliae quoque sancto panis ad victum deerat, si quaereretur; sed non videbatur deesse, quia non quaerebatur. Itaque diurno corvorum obsequio mane panis, caro ad vesperam deferebatur. [4] Numquid ideo minus beatus, quia erat pauper sibi? Minime. Immo eo magis beatus, quia erat deo dives. Aliis enim, quam sibi divitem esse praestat, ut iste erat, qui tempore famis cibum a vidua petebat, largiturus, ut hydria farinae per triennium et sex menses non deficeret et cotidianos usus olei vas viduae inopi sufficeret ac ministraret. [5] Merito ibi volebat Petrus esse, ubi istos videbat. Merito in monte cum Christo in gloria apparuerunt, quia et ipse pauper factus est, cum dives esset. [6]

15. Nullum ergo adminiculum praestant divitiae ad vitam

1) Phil. 3, 7 seq. 2) Hebr. 11, 26. 3) Exod. 16, 13 seqq. Num. 11, 31 seqq. et Psalm. 77, 27. 4) 3. Reg. 17, 6. 5) Ibid. v. 14. 6) Matth. 17, 4.

beatam, quod evidenter dominus demonstravit in evangelio dicens: [1] *Beati pauperes, quoniam vestrum est regnum dei. Beati qui nunc esuriunt et sitiunt, quia saturabuntur. Beati qui nunc fletis, quia ridebitis.* Itaque paupertatem, famem, dolorem, quae putantur mala, non solum inpedimento non esse ad vitam beatam, sed etiam adiumento evidentissime pronuntiatum est.

CAPUT V.

Quae putantur bona, plerumque inpedimento esse ad beatam vitam, et quae mala, materiam esse virtutum, quod beatitudinis atque aliis exemplis confirmatur.

16. Sed et illa, quae videntur bona, divitias, satietatem, laetitiam expertem doloris detrimento esse ad fructum beatitudinis dominico declaratum iudicio liquet, cum dicitur: [2] *Vae vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram! Vae vobis, qui saturati estis, quia esurietis* et illis, qui rident, quia lugebunt! Sic ergo non solum adminiculo non sunt ad vitam beatam corporis aut externa bona, sed etiam dispendio sunt.

17. Inde enim beatus Nabuthe, [3] etiam cum lapidaretur a divite, quia pauper et infirmus adversus opes regias solo erat affectu et religione dives, ut pecunia regali non commutaret paternae vineae hereditatem, eoque perfectus, quia sanguine proprio defenderet iura maiorum suorum. Inde quoque miser Achab etiam suo iudicio, quia pauperem necari fecerat, ut eius possideret vineam.

18. Certum est solum et summum bonum esse virtutem eamque abundare solam ad vitae fructum beatae, nec externis aut corporis bonis, sed virtute sola vitam praestari beatam,

---

1) Luc. 6, 20 seq. 2) Luc. 6, 24 seq. 3) 3. Reg. 20, 13.

per quam vita aeterna adquiritur. Vita enim beata fructus praesentium, vita autem aeterna spes futurorum est.

19. Et sunt tamen qui in hoc corpore tam infirmo, tam fragili inpossibilem vitam beatam putent, in quo necesse est angi, dolere, deplorare, aegrescere, quasi vero ego in corporis exsultatione dicam vitam beatam consistere et non in altitudine sapientiae, suavitate conscientiae, virtutis sublimitate. Non enim in passione esse, sed victorem esse passionis beatum est, nec frangi temporalis motu doloris.

20. Pone accidere haec, quae gravia ad vim doloris feruntur, caecitatem, exsilium, famem, stuprum filiae, amissionem liberorum. Quis neget beatum Isaac, qui non videbat in senectute et beatitudines suis benedictionibus conferebat? [1] An non beatus Iacob, qui, profugus patria domo, mercenarius pastor exsilium sustinuit, filiae pudicitiam ingemuit esse temeratam, famem pertulit? [2] Non ergo beati quorum fide deus accipit testimonium, cum dicitur: [3] *Deus Abraham, deus Isaac, deus Iacob?* Misera est servitus, sed non miser Ioseph, [4] immo plane beatus, cum dominae libidines in servitute positus coerceret. Quid de sancto David [5] loquar, qui trium filiorum deploravit obitum et, quod his durius, incestum filiae? Quomodo non beatus, de cuius successione beatitudinis auctor exortus est, qui plurimos fecit beatos? *Beati* [6] enim *qui non viderunt et crediderunt.* Fuerunt et ipsi in sensu infirmitatis, sed evaluerunt de infirmitate fortes. Quid laboriosius autem sancto Iob [7] vel in domus incendio, vel filiorum decem interitu momentaneo, doloribus corporeis? Numquid minus beatus, quam si illa non pertulisset, in quibus magis probatus est.

---

1) Genes. 27, 1. 2) Ibid. 31, 1 seq. et 34, 1 seq. 3) Exod. 3, 6 et 4, 5. cf. Marc. 12, 26 et Luc. 20, 37. 4) Genes. 39, 8 seq. 5) 2. Reg. 13, 3 et 18, 33. 6) Ioann. 20, 29. 7) Iob. 1, 14 seqq. et 2, 7 seqq.

21. Esto tamen fuisse in illis aliquid acerbitatis, quem virtus animi non abscondit dolorem. Neque enim profundum mare negaverim, quia vadosa litora sunt; neque caelum lucidum, quia interdum obtexitur nubibus; neque terram fecundam, quia aliquibus locis ieiuna glarea est; aut laetas segetes, quia intermixtam solent habere sterilem avenam. Similiter puta beatae messem conscientiae interpellari aliquo acerbo doloris. Nonne totius manipulis vitae beatae, si quid forte accidit adversi atque amaritudinis, tamquam sterilis avena absconditur, aut tamquam lolii amaritudo frumenti suavitate obducitur? Sed iam ad proposita pergamus.

CAPUT VI.

De utili non quaestuoso illo, sed iusto et honesto, quod etiam damnis quaeritur; ac dividitur in utile corporeum et pietatis.

22. Superiore libro ita divisionem fecimus, ut primo loco esset honestum ac decorum, a quo officia ducerentur, secundo loco quid utile. Et quemadmodum in primo diximus quia inter honestum et decorum est quaedam distinctio, quae magis intellegi, quam explicari possit: sic et cum utile tractamus, considerandum videtur quid utilius.

23. Utilitatem autem non pecuniarii lucri aestimatione subducimus, sed adquisitione pietatis, sicut apostolus ait: [1] *Pietas autem ad omnia utilis est, promissionem habens vitae praesentis et futurae.* Itaque in scripturis divinis si diligenter quaeramus, saepe invenimus quod honestum est utile vocari: [2] *Omnia mihi licent, sed non omnia sunt utilia.* Supra de vitiis loquebatur. Hoc ergo dicit: [3] Licet peccare, sed non decet. In potestate sunt peccata, sed non sunt honesta. Luxuriari promptum, sed non iustum. Non enim deo esca, sed ventri colligitur.

1) 1. Tim. 4, 8. 2) 1. Cor. 6, 12. 3) Psalm. 29, 10.

24. Ergo quia quod utile, id etiam iustum, iustum est, ut serviamus Christo, qui nos redemit; ideo iusti, qui pro eius nomine se morti optulerunt; iniusti qui declinaverunt, de quibus dicit: [1] *Quae utilitas in sanguine meo*, id est, qui iustitiae meae profectus? Unde et illi: [2] *Alligemus iustum, quia inutilis est nobis,* id est, iniustus, qui nos arguit, condemnat, corripit. Licet hoc possit etiam ad avaritiam hominum impiorum derivari, quae perfidiae vicina est, sicut in Iuda proditore legimus, qui avaritiae studio et pecuniae cupiditate laqueum proditionis incurrit atque incidit.

25. De hac igitur tractandum est utilitate, quae sit plena honestatis, sicut ipsis verbis definivit apostolus dicens: [3] *Hoc autem ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum iniciam vobis, sed ad id, quod honestum est.* Liquet igitur quod honestum est utile esse, et quod utile, honestum; et quod utile, iustum, et quod iustum, utile. Neque enim mihi ad mercatores lucri cupidine avaros, sed ad filios sermo est, et sermo de officiis, quae vobis, quos elegi in ministerium domini, inculcare gestio atque infundere, ut ea, quae mentibus ac moribus vestris usu atque institutione inolita atque inpressa sunt, etiam sermone ac disciplina aperiantur.

26. Itaque de utilitate dicturus, utar illo versiculo prophetico: [4] *Declina cor meum in testimonia tua, et non in avaritiam,* ne utilitatis sonus excitet pecuniae cupiditatem. Denique aliqui habent: *Declina cor meum in testimonia tua, et non ad utilitatem*, hoc est, illam quaestuum nundinas aucupantem utilitatem, illam usu hominum ad pecuniae studia inflexam ac derivatam. Vulgo enim hoc solum dicunt utile, quod quaestuosum; nos autem de ea tractamus utilitate, quae damnis quaeritur, ut Christum lucremur, cuius quaestus est pietas cum sufficientia. [5] Magnus profecto quaestus, quo

---

1) Psalm. 29, 10. 2) Hesai. 3, 10. 3) 1. Cor. 7, 35. 4) Psalm. 118, 36. 5) Phil. 3, 8. cf. 1. Tim. 6, 6.

pietatem adquirimus, quae apud deum dives est, non caducis facultatibus, sed muneribus aeternis, in quibus non temptatio lubrica, sed constans et perpetua sit gratia.

27. Est ergo utilitas alia corporalis, alia pietatis, sicut divisit apostolus: [1] *Corporalis enim exercitatio ad modicum,* inquit, *utilis est, pietas autem ad omnia est utilis.* Quid autem tam honestum, quam integritas? Quid tam decorum, quam inmaculatum servare corpus, et inviolatum atque intaminatum pudorem? Quid etiam tam decorum, quam ut vidua uxor defuncto coniugi fidem servet? Quid etiam hoc utilius, quo regnum caeleste adquiritur? *Sunt* [2] enim *qui se castraverunt propter regnum caelorum.*

CAPUT VII.

Utilitatem idem esse atque honestatem; nihil autem utilius dilectione, quae mansuetudine, affabilitate, beneficentia, iustitia aliisque virtutibus comparatur, quemadmodum ex Moysis atque Davidis historia datur intellegi; postremo et e dilectione fidem nasci, et rursus e fide dilectionem.

28. Est igitur non solum familiare contubernium honestatis et utilitatis, sed eadem quoque utilitas, quae honestas. Ideo et ille, qui regnum caelorum volebat omnibus aperire, non quod sibi utile, quaerebat, sed quod omnibus. Unde ordo quidam nobis et gradus faciendus est etiam ab his usitatis et communibus ad ea, quae sunt praecellentia, ut ex pluribus utilitatis colligamus profectum.

29. Ac primum noverimus nihil tam utile, quam diligi; nihil tam inutile, quam non amari; nam odio haberi exitiale ac nimis capitale arbitror. Itaque id agamus, ut omni sedulitate commendemus existimationem opinionemque nostram ac primum placiditate mentis et animi benignitate influamus in affectum hominum. Popularis enim et grata est omnibus bo-

---

1) 1. Tim. 4, 8. 2) Matth. 19, 12.

nitas nihilque, quod tam facile inlabatur humanis sensibus. Ea si mansuetudine morum ac facilitate, tum moderatione praecepti et affabilitate sermonis, verborum honore, patienti quoque sermonum vice modestiaeque adiuvetur gratia, incredibile, quantum procedit ad cumulum dilectionis.

30. Legimus enim non solum in privatis, sed etiam in ipsis regibus, quantum facilitas blandae affabilitatis profecerit, aut superbia verborumque obfuerit tumor, ut regna ipsa labefactaret et potestatem solveret. Iam si quis consilio, usu, ministerio, officiis popularem conprehendat gratiam, aut si quis periculum suum pro universa plebe offerat, non est dubium, quod tantum caritatis a plebe in eum refundatur, ut populus salutem eius et gratiam sibi praeferat.

31. Quantas Moyses a populo inlatas absorbebat contumelias; et cum dominus in insolentes vindicare vellet, se tamen pro populo offerebat frequenter, ut indignationi divinae plebem subduceret? [1] Quam miti sermone post iniurias appellabat populum, consolabatur in laboribus, deliniebat oraculis, fovebat operibus; et cum deo constanter loqueretur, homines tamen humili et grata appellatione affari solebat? [2] Merito aestimatus est supra homines, ut et vultum eius non possent intendere [3] et sepulturam eius non repertam crederent, [4] quia sic sibi totius plebis mentes devinxerat, ut plus eum pro mansuetudine diligerent, quam pro factis admirarentur.

32. Quid eius imitator sanctus David, electus ex omnibus ad plebem regendam, quam mitis et blandus, humilis spiritu, sedulus corde, facilis affectu! Ante regnum se pro omnibus offerebat; rex cum omnibus aequabat suam militiam et partiebatur laborem, fortis in proelio, mansuetus in imperio, patiens in convitio, ferre magis promptus, quam referre iniurias. Ideo

---

1) Exod. 32, 11 seq. 2) Ibid. 33, 8 seqq. 3) Ibid. 34, 29 seqq. 4) Deut. 34, 6.

tam carus erat omnibus, ut iuvenis ad regnum etiam invitus peteretur, resistens cogeretur, senex, ne proelio interesset, a suis rogaretur, quod mallent omnes pro ipso periclitari, quam illum pro omnibus.

33. Ita sibi gratis officiis plebem obligaverat, primum, ut in discordiis populi exsulare in Hebron mallet, [1] quam regnare in Hierusalem; deinde, ut etiam in hoste positam virtutem diligeret; iustitiam etiam his, qui arma contra se tulerant aeque ac suis praestandam putaret; denique fortissimum adversae partis propugnatorem Abenner ducem et inferentem proelia miratus est, et orantem pacis gratiam non aspernatus, honoravit convivio; interemptum insidiis doluit et flevit, prosecutus exsequias honestavit, mortem ultus, conscientiae fidem praestitit, quam filio inter hereditaria iura transcripsit, [2] magis sollicitus, ne innocentis mortem inultam relinqueret, quam quo suam mortem doleret.

34. Non mediocre istud, praesertim in rege, sic obire humilitatis munia, ut communem se exhiberet etiam infimis, alieno periculo cibum non quaerere, potum recusare, [3] peccatum fateri, seque ipsum pro populo offerre morti, ut in se divina indignatio converteretur, cum ferienti angelo offerens se diceret: [4] *Ecce sum, ego peccavi, et ego pastor malum feci, et iste grex quid fecit? Fiat manus tua in me.*

35. Nam quid alia dicam, quod dolum meditantibus non aperiebat os suum, et tamquam non audiens nullum sermonem referendum putabat; [5] non respondebat convitiis; cum sibi derogaretur, orabat; cum malediceretur, benedicebat? Ambulans in simplicitate, superborum fugitans, sectator inmaculatorum, qui cinerem miscebat alimentis suis, cum peccata propria deploraret et potum suum temperabat fletibus? Me-

1) 2. Reg. 2, 2 seqq. 2) Ibid. 3, 32 seqq. 3) Ibid. 23, 13 seqq. 4) Ibid. 24, 17. 5) Psalm. 37, 14 et alib.

rito sic expetitus est ab universo populo, ut venirent ad eum omnes tribus Israel dicentes: [1] *Ecce nos ossa tua et caro tua sumus; heri et nudius tertius, cum esset Saul et regnaret super nos, tu eras qui producebas et inducebas Israel. Et dixit tibi dominus: Tu pasces populum meum.* Et quid plura de eo dicam, de quo huiusmodi dei processit sententia, ut de eo diceret: Inveni David secundum cor meum? [2] Quis enim in sanctitate cordis et iustitia sicut iste ambulavit, ut impleret voluntatem dei, propter quem et delinquentibus posteris eius venia data et praerogativa est reservata heredibus?

36. Quis igitur non diligeret eum, [3] quem videbat ita carum amicis, ut, quia ipse sincere amicos diligebat, aeque diligi se a suis amicis arbitraretur? Denique parentes eum filiis suis, filii praeferebant parentibus. Unde graviter indignatus Saul percutere Ionathan filium suum voluit hasta; quia pluris apud eum valere David amicitiam iudicabat, quam vel pietatem vel auctoritatem paternam. [4]

37. Etenim ad incentivum caritatis communis plurimum proficit, si quis vicem amantibus reddat, nec minus redamare se probet, quam ipse amatur idque amicitiae fidelis pateat exemplis. Quid enim tam populare, quam gratia? Quid tam insitum naturae, quam ut diligentem diligas? Quid tam inolitum atque inpressum affectibus humanis, quam ut eum amare inducas in animum, a quo te amari velis? Merito sapiens dicit: [5] *Perde pecuniam propter fratrem et amicum.* Et alibi: [6] *Amicum salutare non erubescam et a facie illius non me abscondam.* Siquidem vitae et inmortalitatis medicamentum in amico esse ecclesiasticus sermo testatur: [7] et summum in caritate praesidium nemo dubitaverit, cum apo-

---

1) 2. Reg. 5, 1 seq. 2) Psalm. 88, 21. 3) 3. Reg. 11, 12 et 13. 4) 1. Reg. 20, 30 seq. 5) Sirac. 29, 13. 6) Ibid. 22, 31. 7) Ibid. 6, 16.

stolus dicat: [1]) *Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet, caritas numquam cadit.*

38. Ideo David non cecidit, quia carus fuit omnibus, et diligi a subiectis, quam timeri maluit. Timor enim temporalis tutaminis servat excubias, nescit diuturnitatis custodiam. Itaque ubi timor decesserit, audacia obrepit, quoniam fidem non timor cogit, sed affectus exhibet.

39. Prima ergo ad commendationem nostri est caritas. Bonum est ergo testimonium habere de plurimorum dilectione. Hinc nascitur fides, ut committere se tuo affectui non vereantur etiam alieni, quem pluribus carum adverterint. Similiter etiam per fidem ac caritatem pervenitur, ut qui uni aut duobus praestiterit fidem, tamquam influat in animos universorum et omnium adquirat gratiam.

CAPUT VIII.

Nihil ad conciliandam gratiam magis valere, quam consilia; sed eis confidere posse neminem, nisi iustitia nitantur ac prudentia; quantum autem hae duae virtutes eluxerint in Salomone, ex ipsius celeberrimo iudicio palam fieri.

40. Duo igitur haec ad commendationem nostri plurimum operantur, caritas et fides, et tertium hoc si habeas, quod in te admiratione dignum plerique existiment et iure honorandum putent.

41. Et quia consiliorum usus maxime conciliat homines, ideo prudentia et iustitia in unoquoque desideratur et ea exspectantur a pluribus, ut in quo ea sint, illi deferatur fides, quod possit utile consilium ac fidele desideranti dare. Quis enim ei se committat, quem non putet plus sapere, quam ipse sapiat qui quaerit consilium? Necesse est igitur ut praestantior sit a quo consilium petitur, quam ille est, qui petit.

1) 1. Cor. 13, 7—8.

Quid enim consulas hominem, quem non arbitreris posse melius aliquid reperire, quam ipse intellegis?

42. Quod si eum inveneris, qui vivacitate ingenii, mentis vigore atque auctoritate praestet et accedat eo, ut exemplo et usu paratior sit, praesentia solvat pericula, prospiciat futura, denuntiet imminentia, argumentum expediat, remedium ferat in tempore, paratus sit non solum ad consulendum, sed etiam ad subveniendum: huic ita fides habetur, ut dicat, qui consilium petit: [1] *Etsi mala mihi evenerint per illum, sustineo.*

43. Huiusmodi igitur viro salutem nostram et existimationem committimus, qui sit, ut supra diximus, iustus et prudens. Facit enim iustitia, ut nullus sit fraudis metus; facit etiam prudentia, ut nulla sit erroris suspicio. Promptius tamen nos iusto viro, quam prudenti committimus, ut secundum usum vulgi loquar. Ceterum sapientum definitione, in quo una virtus est, concurrunt ceterae, nec potest sine iustitia esse prudentia. Quod etiam in nostris invenimus; dicit enim David: [2] *Iustus miseretur et fenerat.* Quid feneret iustus, alibi dicit: [3] *Iucundus vir qui miseretur et fenerat, disponet sermones suos in iudicio.*

44. Ipsum illud nobile Salomonis iudicium nonne sapientiae plenum ac iustitiae est? Itaque spectemus illud si ita est. Duae, inquit, [4] mulieres in conspectu regis Salomonis steterunt, et dixit una ad eum: Audi me, domine. Ego et haec mulier in uno habitantes cubiculo, ante diem tertium partu edito, singulos filios suscepimus, et eramus una, arbiter nullus domi, nec ulla alia nobiscum femina, nisi nos solae; et mortuus est filius eius hac nocte, ut obdormivit super eum: et surrexit media nocte et accepit filium meum de sinu meo et collocavit eum in sinu suo, et filium suum mortuum posuit

1) Sirac. 22, 31. 2) Psalm. 36, 21. 3) Ibid. 111, 5. 4) 3. Reg. 3, 16 seqq.

in sinu meo. Et surrexi mane, ut lactarem parvulum, et inveni mortuum. Et consideravi illum diluculo et non erat filius meus. Et respondit altera: Non, sed filius meus est hic, qui vivit; filius autem tuus qui mortuus est.

45. Et haec erat contentio, cum utraque filium sibi vindicaret superstitem, defunctum autem suum negaret. Tunc rex jussit adferri machaeram et infantem dividi ac singulas partes dari singulis, dimidiam uni et dimidiam alteri. Exclamat mulier, quae vero erat affectu percita: Nequaquam, domine, infantem dividas; detur potius illi, et vivat, et non interficias eum. At illa respondit altera: Neque meus, neque huius sit infans, dividite eum. Et statuit rex dari infantem ei mulieri, quae dixerat: Nolite interficere eum, sed date eum illi mulieri, quia mota sunt, inquit, viscera eius in filio suo.

46. Itaque non inmerito aestimatus est intellectus dei in eo esse, quoniam quae occulta sunt deo? Quid autem occultius internorum viscerum testimonio, in quae sapientis intellectus velut quidam pietatis descendit arbiter, et velut quandam genitalis alvi vocem eruit, quia maternus patuit affectus, qui elegerat filium suum vel apud alienam vivere, quam in conspectu matris necari.

47. Sapientiae igitur fuit latentes distinguere conscientias, ex occultis eruere veritatem et velut quadam machaera, ita spiritus gladio penetrare non solum uteri, sed etiam animae et mentis viscera; iustitiae quoque, ut quae suum necaverat, alienum non tolleret, sed vera mater reciperet suum. Denique etiam Scriptura hoc pronuntiavit: *Audivit*, inquit, [1] *omnis Israel hoc iudicium, quod iudicavit rex, et timuerunt a facie regis, eo quod intellectus dei in eo esset, ut faceret iustitiam.* Denique et ipse Salomon [2] ita poposcit sapientiam, ut daretur sibi cor prudens audire et iudicare cum iustitia.

---

1) 3. Reg. 3, 28. 2) Ibid. 9.

CAPUT IX.

Quamvis individuae sint iustitia atque prudentia, vulgi tamen cardinales virtutes distinguentis ingenio serviendum esse.

48. Liquet igitur etiam secundum scripturam divinam, quae antiquior est, sapientiam sine iustitia esse non posse, quia ubi una earum virtutum, ibi utraque est. Daniel [1] quoque quam sapienter alta interrogatione fraudulentae accusationis deprehendit mendacium, ut calumniatorum sibi responsio non conveniret? Prudentiae igitur fuit vocis suae testimonio reos prodere; iustitiae quoque nocentes supplicio dare, innocentem subducere.

49. Est ergo individuum sapientiae atque iustitiae contubernium, sed vulgi usu dividitur una quaedam forma virtutum, ut temperantia sit in despiciendis voluptatibus, fortitudo spectetur in laboribus et periculis, prudentia in delectu bonorum, sciens commoda et adversa distinguere, iustitia, quae sit bona custos iuris alieni et vindex proprietatis, suum cuique conservans. Sit ergo nobis communis opinionis gratia quadripartita haec facta divisio, ut ab illa subtili disputatione philosophicae sapientiae, quae limandae veritatis causa quasi ex adyto quodam eruitur, retrahentes pedem, forensem usum ac popularem sensum sequamur. Hac igitur divisione servata revertamur ad propositum.

CAPUT X.

Salutem iusti viri quam prudentis consilio magis committi; eum autem, qui iustitiam ac prudentiam in se coniunxerit, ab omnibus expeti solere; huius rei exemplum fuisse tum Salomonem, de quo verba reginae Sabae exponuntur, tum Iosephum et Danielem.

50. Prudentissimo cuique causam nostram committimus et ab eo consilium promptius, quam a ceteris poscimus.

---

1) Dan. 13, 44 seqq.

Praestat tamen fidele iusti consilium viri et sapientissimi ingenio frequenter praeponderat. *Utilia* [1] *enim vulnera amici, quam aliorum oscula.* Deinde quia iusti iudicium est, sapientis autem argumentum; in illo censura disceptationis, in hoc calliditas inventionis.

51. Quod si utrumque conectas, erit magna consiliorum salubritas, quae ab universis spectatur admiratione sapientiae et amore iustitiae, ut omnes quaerant audire sapientiam eius viri, in quo utriusque virtutis copula sit, sicut quaerebant omnes reges terrae videre faciem Salomonis et audire sapientiam eius, ita ut et Saba regina veniret ad eum et temptaret eum in quaestionibus. *Et venit* [2] *et omnia locuta est quae habebat in corde suo, et audivit omnem sapientiam Salomonis, nec ullum verbum praeterivit eam.*

52. Quae sit ista, quam nihil praetereat, nec sit aliquid, quod ei non adnuntiaverit verus Salomon; cognosce, o homo, ex his, quae audis loquentem: *Verus est,* inquit, [3] *sermo, quem audivi in terra mea de sermonibus tuis et de prudentia tua, et non credidi his, qui dicebant mihi, donec veni et viderunt oculi mei; et nunc non est nec dimidia quidem pars secundum ea, quae adnuntiabant mihi. Adposuisti bona super omnia, quae audivi in terra mea. Beatae mulieres tuae et beati pueri tui, qui adsistunt tibi, qui audiunt omnem prudentiam tuam.* Intellege convivium veri Salomonis et quae adponuntur in eo convivio, intellege sapienter et considera, in qua terra congregatio nationum audierit famam sapientiae verae atque iustitiae et quibus eum viderit oculis, contemplantibus utique quae non videntur. Quoniam *quae videntur, temporalia sunt; quae autem non videntur, aeterna.* [4]

1) Prov. 27, 6. 2) 3. Reg. 10, 2—3. 3) Ibid. v. 6 seq. 4) 2. Cor. 4, 18.

53. Quae sunt beatae mulieres, nisi illae, de quibus dicitur, quia multae verbum dei audiunt et pariunt?[1] Et alibi:[2] *Quicumque enim verbum dei fecerit, ipse meus frater et soror et mater est.* Qui etiam pueri tui beati, qui adsistunt, nisi Paulus, qui dicebat:[3] *Usque in hunc diem sto protestans minori ac maiori?* Symeon, qui exspectabat in templo, ut videret consolationem Israel?[4] Quomodo ergo dimitti posceret, nisi quia adsistens domino discedendi habere facultatem non poterat, nisi voluntatem domini adeptus esset? Exempli causa propositus nobis Salomon est, a quo certatim, ut audiretur eius sapientia, postulabatur.

54. Ioseph[5] quoque nec in carcere feriatus erat, quominus de rebus incertis consuleretur. Cuius consilium Aegypto universae profuit, ut non sentiret septem annorum sterilitatem aliosque populos miserae famis levaret ieiunio.

55. Daniel[6] ex captivis regalium consultorum arbiter factus consiliis suis emendavit praesentia, adnuntiavit futura; ex his enim, quae frequenter interpretatus ostenderat veri se esse adnuntium, fides ei in omnibus deferebatur.

CAPUT XI.

Tertia condicio, quae ad fidem alicui conciliandam valet, in Moyse, Daniele ac Iosepho fulsisse ostenditur.

56. Sed etiam tertius locus de his, qui admiratione digni aestimarentur, Ioseph, Salomonis et Danielis exemplo decursus videtur. Nam quid de Moyse[7] loquar, cuius omnis Israel cotidie consilia praestolabatur, quorum vita fidem faciebat prudentiae admirationemque eius augebat? Quis se non committeret consilio Moysi, cui seniores, si qua supra suum intellectum et virtutem esse arbitrarentur, diiudicanda servabant.

---

1) Luc. 11, 28. 2) Matth. 12, 50. 3) Act. 26, 22. 4) Luc. 2, 25. 5) Gen. 41, 10 seqq. 6) Dan. c. 2. 7) Exod. 18, 13 seqq.

57. Quis Danielis consilium refugeret, de quo deus ipse dixit: [1] *Quis Daniele sapientior?* Aut quomodo homines de eorum dubitare mentibus possent, quibus deus tantam conferebat gratiam? Moysi consilio bella conficiebantur; Moysi meritis de caelo adfluebat alimonia, potus e petra.

58. Quam purus Danielis animus, ut mulceret barbaros mores, mitigaret leones! [2] Quae in illo temperantia! Quanta animi et corporis continentia! Nec inmerito mirabilis factus omnibus, quando, quod vehementer admirantur homines, regalibus fultus amicitiis, aurum non quaerebat, nec delatum sibi honorem pluris faciebat, quam fidem. Quin etiam periclitari malebat pro lege domini, quam pro gratia hominis inflecti.

59. Nam de sancti Ioseph, quem paene praeterieram, castimonia et iustitia quid dicam, [3] quarum altera inlecebras heriles respuit, refutavit praemia; altera mortem contempsit, metum reppulit, carcerem praeoptavit? Quis hunc privatae causae ad consulendum idoneum non iudicaret, cuius ferax animus et mens fertilis temporis sterilitatem quodam consiliorum et cordis ubere fecundavit?

CAPUT XII.

Neminem ab homine vitiis contaminato consilium poscere, nec rursus a moroso et difficili; sed ab eo, cuiusmodi exemplar habemus in scripturis.

60. Advertimus igitur quod in adquirendis consiliis plurimum adiungat vitae probitas, virtutum praerogativa, benivolentiae usus, facilitatis gratia. Quis enim in caeno fontem requirat? Quis e turbida aqua potum petat? Itaque ubi luxuria est, ubi intemperantia, ubi vitiorum confusio, quis inde sibi aliquid hauriendum existimet? Quis non despiciat morum conluvionem? Quis utilem causae alienae iudicet, quem videt inutilem suae vitae? Quis iterum inprobum, malivolum, con-

---

1) Hiezec. 28, 3. 2) Dan. 14, 39. 3) Gen. 39, 8 seqq. et 41, 25 seqq.

tumeliosum non fugiat et ad nocendum paratum; quis non eum omni studio declinet?

61. Quis vero quamvis instructum ad consilii opem, difficilem tamen accessu, ambiat, in quo sit illud, tamquam si qui aquae fontem praecludat? Quid enim prodest habere sapientiam, si consilium neges? Si consulendi intercludas copiam, clausisti fontem, ut nec aliis influat, nec tibi prosit.

62. Pulchre autem et de illo convenit, qui habens prudentiam commaculat eam vitiorum sordibus, eo quod aquae exitum contaminet. Degeneres animos vita arguit. Quomodo enim eum potes iudicare consilio superiorem, quem videas inferiorem moribus? Supra me debet esse, cui me committere paro. An vero idoneum eum putabo, qui mihi det consilium, quod non det sibi, et mihi eum vacare credam, qui sibi non vacet, cuius animum voluptates occupent, libido devincat, avaritia subiuget, cupiditas perturbet, quatiat metus? Quomodo hic consilii locus, ubi nullus quieti?

63. Admirandus mihi et suspiciendus consiliarius,[1] quem propitius dominus patribus dedit, offensus abstulit. Huius imitator debet esse qui potest consilium dare et alienam a vitiis custodire prudentiam, quoniam nihil inquinatum in illam incurrit.

CAPUT XIII.

Declarata divinis testimoniis sapientiae pulchritudine ad probandam eius cum virtutibus aliis societatem transit oratio.

64. Quis igitur tamquam vultu speciem praeferat pulchritudinis et beluinis posterioribus ac ferinis unguibus formae superioris dehonestet gratiam, cum tam admirabilis et praeclara forma virtutum sit et specialiter pulchritudo sapientiae, sicut series scripturae indicat. Est enim haec speciosior sole et super omnem stellarum dispositionem luci conparata in-

---

1) Hesai. 3, 3.

venitur prior. Lucem etenim hanc suscipit nox, sapientiam autem non vincit malitia. [1]

65. Diximus de eius pulchritudine et scripturae testimonio conprobavimus; superest ut doceamus scripturae auctoritate [2] nullum ei contubernium cum vitiis esse, sed individuam cum ceteris virtutibus coniunctionem, cuius spiritus est disertus, sine inquinamento, certus, sanctus, amans bonum, acutus, qui nihil vetet benefacere, benignus, stabilis, securus, omnem habens virtutem, omnia prospiciens. Et infra: [3] Sobrietatem enim docet et iustitiam et virtutem.

CAPUT XIV.

Prudentiam cum omnibus virtutibus coniunctam esse, maxime vero cum opum despicientia.

66. Omnia igitur operatur prudentia, cum omnibus bonis habet consortium. Nam quomodo potest utile consilium dare, nisi habeat iustitiam, ut induat constantiam, mortem non reformidet, nullo terrore, nullo revocetur metu, nulla adulatione a vero deflectendum putet; exsilium non refugiat, quae noverit sapienti patriam mundum esse; egestatem non timeat, quae nihil deesse sapienti sciat, cui totus mundus divitiarum est? Quid enim praecelsius illo viro, qui auro moveri nesciat, contemptum habeat pecuniarum, et velut ex arce quadam despiciat hominum cupiditates? Quod qui fecerit, hunc homines supra hominem esse arbitrantur: *Quis est*, inquit, [4] *hic, et laudabimus eum? Fecit enim mirabilia in vita sua.* Quomodo enim non admirandus, qui divitias spernit, quas plerique saluti propriae praetulerunt?

67. Decet igitur omnes censura frugalitatis, continentiae auctoritas, et maxime eum, qui honore praestet, ne praeeminentem virum thesauri possideant sui, et pecuniis serviat qui

1) Sap. 7, 29 seq. 2) Ibid. v. 22 seq. 3) Ibid. 8, 7. 4) Sirac. 31, 9.

praeest liberis. Illud magis decet, ut supra thesaurum sit animo et infra amicum obsequio. Humilitas enim gratiam auget. Haec plena laudis et digna primario viro, non communem cum Tyriis negotiatoribus et Gaaladitis mercatoribus habere turpis lucri cupidinem, nec omne bonum locare in pecunia et tamquam mercenario munere cotidianos numerare quaestus, calculari conpendia.

CAPUT XV.

De liberalitate. Quibusnam potissimum inpartienda et qua ratione illam tenuioris census homines opera et consiliis exerceant.

68. Quod si ab his sobrium gerere animum laudabile est, quanto illud praestantius, si dilectionem multitudinis liberalitate adquiras, neque superflua circa inportunos, neque restricta circa indigentes?

69. Plurima autem genera liberalitatis sunt, non solum cotidiano sumptu egentibus, quo vitam suam sustinere possint, disponere ac dispensare alimoniam; verum etiam his, qui publice egere verecundantur, consulere ac subvenire, quatenus communis egenorum alimonia non exhauriatur. De eo loquor, qui praeest alicui muneri, ut si officium sacerdotis gerat aut dispensatoris, ut de his suggerat episcopo, nec reprimat, si quem positum in necessitate aliqua cognoverit aut deiectum opibus ad inopiae necessitatem redactum, maxime si non effusione adulescentiae, sed direptione alicuius et amissione patrimonii in eam reciderit iniuriam, ut sumptum exercere diurnum non queat.

70. Summa etiam liberalitas captos redimere, eripere ex hostium manibus, subtrahere neci homines et maxime feminas turpitudini, reddere parentibus liberos, parentes liberis, cives patriae restituere. Nota sunt haec nimis Illyrici vastitate et Thraciae. Quanti ubique venales erant toto captivi orbe, quos si revoces, unius provinciae numerum explere non possint!

Fuerunt tamen qui et quos ecclesiae redemerunt, in servitutem revocare vellent, ipsa graviores captivitate, qui inviderent alienam misericordiam. Ipsi si in captivitatem venissent, servirent liberi; si venditi fuissent, servitutis ministerium non recusarent; et volunt alienam libertatem rescindere, qui suam servitutem non possent rescindere, nisi forte pretium recipere emptori placeret; in quo tamen non rescinditur servitus, sed redimitur.

71. Praecipua est igitur liberalitas, redimere captivos et maxime ab hoste barbaro, qui nihil deferat humanitatis ad misericordiam, nisi quod avaritia reservaverit ad redemptionem; aes alienum subire, si debitor solvendo non sit atque artetur ad solutionem, quae sit iure debita et inopia destituta; enutrire parvulos, pupillos tueri.

72. Sunt etiam qui virgines orbatas parentibus tuendae pudicitiae gratia conubio locent, nec solum studio, sed etiam sumptu adiuvent. Est etiam genus illud liberalitatis, quod apostolus docet: [1] *Ut si quis fidelis habet viduas, subministret illis, ut earum alimoniis Ecclesia non gravetur, ut his, quae vere viduae sunt, sufficiat.*

73. Utilis igitur huiusmodi liberalitas, sed non communis omnibus. Sunt enim plerique etiam viri boni, qui tenues sunt censu, contenti quidem exiguo ad sui usum, sed non idonei ad subsidium levandae paupertatis alienae; tamen suppetit aliud beneficentiae genus, quo iuvare possint inferiorem. Est enim duplex liberalitas; una, quae subsidio rei adiuvat, id est, usu pecuniae; altera, quae operum conlatione inpenditur, multo frequenter splendidior multoque clarior.

74. Quanto inlustrius Abraham [2] captum armis victricibus recepit nepotem, quam si redemisset? Quanto utilius regem Pharaonem sanctus Ioseph [3] consilio providentiae iuvit, quam si contulisset pecuniam? Pecunia enim unius civitatis

1) 1. Tim. 5, 16. 2) Genes. 14, 16. 3) Ibid. 41, 33 seq.

non redemit ubertatem, prospicientia totius Aegypti per septennium famem reppulit.

75. Facile autem pecunia consumitur, consilia exhauriri nesciunt. Haec usu augentur; pecunia minuitur et cito deficit atque ipsam destituit benignitatem, ut quo pluribus largiri volueris, eo pauciores adiuves et saepe tibi desit quod aliis conferendum putaveris. Consilii autem operisque conlatio, quo in plures diffiduntur, eo redundantior manet et in suum fontem recurrit. In se enim refluit ubertas prudentiae, et quo pluribus fluxerit, eo exercitius fit omne, quod remanet.

CAPUT XVI.

Modum in liberalitate servandum, ne profundatur in indignos quod dignioribus debebatur; non tamen nimis parce ac timide ministrandas eleemosynas, sed imitandum beatum Ioseph, cuius prudentia prolixioribus verbis commendatur.

76. Liquet igitur debere esse liberalitatis modum, ne fiat inutilis largitas, cuius sobrietas tenenda est, maxime a sacerdotibus, ut non pro iactantia, sed pro iustitia dispensent. Nusquam enim maior aviditas petitionis. Veniunt validi, veniunt nullam causam, nisi vagandi habentes et volunt subsidia evacuare pauperum, exinanire sumptum, nec exiguo contenti maiora quaerunt, ambitu vestium captantes petitionis suffragium et natalium simulatione licitantes incrementa quaestuum. His si quis facile deferat fidem, cito exhaurit pauperum alimoniis profutura conpendia. Modus largiendi adsit, ut nec illi inanes recedant, neque transcribatur vita pauperum in spolia fraudulentorum. Ea ergo mensura sit, ut neque humanitas deseratur, nec destituatur necessitas.

77. Plerique simulant debita; sit veri examen. Exutos se per latrocinia deplorant; aut iniuria fidem faciat aut cognitio personae, quo propensius iuvetur. Ab ecclesia relegatis sumptus impartiendus, si desit eis alendi copia. Itaque qui modum

servat, avarus nulli, sed largus omnibus est; non enim solas aures praebere debemus audiendis precantium vocibus, sed etiam oculos considerandis necessitatibus. Plus clamat operatori bono debilitas, quam vox pauperis. Neque vero fieri potest, ut non extorqueat amplius inportunitas vociferantium; sed non semper inpudentiae locus sit. Videndus est ille, qui te non videt; requirendus est ille, qui erubescit videri. Ille etiam clausus in carcere occurrat tibi, ille affectus aegritudine mentem tuam personet, qui aures non potest.

78. Quo plus te operari viderit populus, magis diliget. Scio plerosque sacerdotes, quo plus contulerunt, plus abundasse, quoniam quicumque bonum operarium videt, ipsi confert, quod ille suo officio dispenset, securus quod ad pauperem sua perveniat misericordia; nemo enim vult, nisi pauperi proficere suam conlationem. Nam si quem aut inmoderatum aut nimis tenacem dispensatorem viderit, utrumque despiciet, si aut superfluis erogationibus dissipet alieni fructus laboris, aut recondat sacculis. Sicut igitur modus liberalitatis tenendus est, ita etiam calcar plerumque adhibendum videtur. Modus ideo, ut quod benefacis, id cotidie facere possis, ne subtrahas necessitati, quod indulseris effusioni; calcar propterea, qui melius operatur pecunia in pauperis cibo, quam in divitis sacculo. Cave ne intra loculos tuos includas salutem inopum et tamquam in tumulis sepelias vitam pauperum.

79. Potuit donare Ioseph totas opes Aegypti et effundere thesauros regios; noluit tamen de alieno effusus videri; maluit frumenta vendere, quam donare esurientibus, quia, si paucis donasset, plurimis defuisset. Eam liberalitatem probavit, quo abundaret omnibus. Patefecit horrea, [1] ut omnes emerent subsidium frumentarium, ne gratis accipiendo cultus terrarum relinquerent, quoniam qui alieno utitur suum neglegit.

1) Gen. 41, 56 seq.

80. Itaque primum omnium coacervavit pecunias, [1] deinde instrumenta cetera, ad postremum iura terrarum regi adquisivit, non ut omnes exueret suo, sed fulciret; publicum tributum constitueret, quo sua tutius habere possent. Quod ita fuit gratum omnibus, quibus terras ademerat, ut non venditionem sui iuris, sed redemptionem salutis putarent. Denique dixerunt: [2] *Sanasti nos, invenimus gratiam in conspectu domini nostri.* Nam et de proprietate nihil amiserant, qui ius receperant, et de utilitate nihil perdiderant, qui adquisierant perpetuitatem.

81. O virum magnum, qui non largitatis superfluae temporalem captavit gloriam, sed perpetuam commoditatem constituit providentiae! Fecit enim ut tributis populi se iuvarent suis, nec in tempore necessitatis aliena subsidia desiderarent. Melius enim fuit conferre aliquid de fructibus, quam totum de iure amittere. Quintam portionem conlationis statuit, et in providendo perspicacior et in tributo liberalior. Denique numquam postea Aegyptus huiusmodi famem pertulit.

82. Quam praeclare autem collegit futura! [3] Primum, quam argute regalis interpres somnii veritatem expressit! Somnium regis primum hoc fuit. Septem iuvencae ascendebant de flumine, visu decorae et pingues corpore, et ad oram pascebantur fluminis. Aliae quoque vitulae visu deformes ac ieiunae corpore post illas iuvencas ascendebant de flumine et iuxta eas in ipso riparum toro pascebantur; et visae sunt hae vitulae tenues atque exiles devorare illas, quae praestabant et forma et gratia. Et somnium secundum hoc fuit: Septem spicae pingues, electae et bonae de terra surgebant, et post eas septem spicae exiles et vento corruptae ac marcidae se subicere moliebantur, et visum est quod laetas et uberes spicas steriles spicae et tenues devoraverunt.

---

1) Genes. 47, 14 seq. 2) Ibid. v. 25. 3) Ibid. 41, 22 seqq.

83. Hoc somnium ita aperuit sanctus Ioseph, eo quod septem iuvencae septem anni forent, et septem spicae similiter septem anni forent, ex fetu et fructu interpretatus tempora. Fetus enim iuvencae annum exprimit et fructus segetis annum consummat integrum. Quae ideo ascendebant de flumine, quod dies, anni ac tempora fluminum praetereunt modo et cursim labuntur. Annos itaque septem priores uberis terrae fertiles ac fecundos declarat futuros; posteriores autem alios septem annos steriles atque infecundos, quorum sterilitas absumptura foret ubertatem superiorum. Qua gratia prospiciendum admonuit, ut uberioribus annis congregaretur subsidium frumentarium, quod sustentare posset inopiam futurae infecunditatis.

84. Quid primum mirer? Ingenium, quo in ipsum veritatis descendit cubile, an consilium, quo tam gravi atque diuturnae prospexit necessitati, an vigilantiam atque iustitiam, quarum altera inposito sibi tanto munere congregavit tam multiplices commeatus alteraque aequalitatem per omnes servavit? Nam de magnanimitate quid loquar, quod venditus a fratribus in servitutem non retulit iniuriam, sed famem depulit? Quid de suavitate, qua dilecti fratris praesentiam pia fraude quaesivit, quem simulato per elegantiam furto reum statuit rapinae, ut obsidem teneret gratiae? [1]

85. Unde merito ei a patre dicitur: [2] *Filius ampliatus meus Ioseph, filius ampliatus meus zelotes, filius meus adulescentior. Adiuvit te deus meus et benedixit te benedictione caeli a summo et benedictione terrae habentis omnia, propter benedictiones patris tui et matris. Praevaluit super benedictiones montium manentium et desideria collium aeternorum.* Et in Deuteronomio: [3] *Qui visus est*, inquit, *in rubo, veniat super caput Ioseph et super verticem ipsius.*

---

1) Genes. 44, 2 seqq. 2) Ibid. 49, 22 seq. 3) Deut. 33, 16 seq.

Honorificus inter fratres suos. Primitivus tauri decus eius, cornua unicornui cornua ipsius. In ipsis gentes ventilabit simul usque ad extremum terrae. Ipsi decem milia Ephraem et ipsi milia Manasses.

CAPUT XVII.

Quas virtutes in eo, quem consulamus, inesse oporteat et qua ratione iisdem Ioseph ac Paulus ornati fuerint.

86. Talis itaque debet esse qui consilium alteri dat, ut se ipsum formam aliis praebeat ad exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in gravitate, ut sit eius sermo salubris atque inreprehensibilis, consilium utile, vita honesta, sententia decora.

87. Talis erat Paulus, qui consilium dabat virginibus, magisterium sacerdotibus, [1] ut primo se ipsum nobis formam praeberet ad imitandum. Ideo humiliari sciebat, sicut scivit et Ioseph, qui summo ortus patriarcharum genere, non dedignatus degenerem servitutem, exhibebat eam obsequiis, inlustrabat virtutibus. Scivit humiliari, qui et venditores et emptorem passus est et dominum appellabat eum. Audi humiliantem se: [2] *Si dominus meus propter me nihil scit in domo sua et omnia, quaecumque habet, dedit in manus meas, neque subtractum est a me quicquam praeter te, quia uxor illius es: quomodo faciam verbum malum hoc, et peccabo coram deo?* Plena vox humilitatis, plena castimoniae: humilitatis, quia domino deferebat; honorificentiae, quia referebat gratiam; plena quoque castimoniae, quia turpi flagitio contaminari grave peccatum putabat.

88. Talis igitur debet esse consiliarius, qui nihil nebulosum habeat, nihil fallax, nihil fabulosum, nihil simulatum, quod vitam eius ac mores refellat, nihil inprobum ac malivolum, quod avertat

---

1) 1. Cor. 7, 25 seqq. Timoth. 4, 12. Tit. 2, 7. 2) Gen. 39, 8 seq.

consulentes. Alia sunt enim quae fugiuntur; alia, quae contemnuntur. Fugimus ea, quae possunt nocere, quae malitiose possunt in noxam serpere, ut si is, qui consulitur, dubia sit fide et pecuniae avidus, ut possit pretio mutari; si iniuriosus, hic fugitur ac declinatur. Qui vero voluptarius, intemperans, etsi alienus a fraude, tamen avarus et cupidior lucri turpis, hic contemnitur. Quod enim specimen industriae, quem fructum laboris edere potest, quam recipere animo curam ac sollicitudinem, qui se torpori dederit atque ignaviae?

89. Ideo boni vir consilii dicit: [1] *Ego autem didici in quibus sum sufficiens esse.* Sciebat enim omnium malorum radicem esse avaritiam, [2] et ideo suo contentus erat, alienum non requirebat. Satis mihi est, inquit, quod habeo; sive parum, sive plurimum habeam, mihi plurimum est. Expressius aliquid dicendum videtur. Signato verbo usus est: Sufficit mihi, inquit, in quo sum, id est: nec deest, nec superfluit. Non deest, quia nihil quaero amplius; non superfluit, quia non solum mihi habeo, sed pluribus. Hoc de pecunia.

90. Ceterum de omnibus dici potest quia sufficiebant illi praesentia, hoc est, non honorem maiorem, non obsequia uberiora desiderabat, non gloriae inmodicae cupidus, aut gratiam indebite quaerebat; sed debiti finem certaminis, patiens laboris, securus meriti praestolabatur: *Scio,* inquit, [3] *et humiliari.* Non ergo indocta humilitas, sed quae habeat sui modestiam et scientiam, laudi datur. Est enim humilitas formidinis, est inperitiae atque ignorantiae; et ideo scriptura ait: [4] *Et humiles spiritu salvabit.* Praeclare ergo dixit: *Scio et humiliari,* id est, quo in loco, qua moderatione, quo fine, in quo officio, in quo munere. Nescivit Pharisaeus humiliari, ideo deiectus est; scivit publicanus, ideo iustificatus est.

---

1) Phil. 4, 11. 2) 1. Tim. 6, 10. 3) Phil. 4, 12. 4) Psalm. 33, 19.

91. Sciebat et abundare Paulus, [1] quia animum habebat divitem, etsi thesaurum divitis non habebat. Sciebat abundare, qui non quaerebat datum in pecunia, sed requirebat fructum in gratia. Possumus et sic intellegere, quia sciebat abundare qui poterat dicere: [2] *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est.*

92. In omnibus erat inbutus, et saturari et esurire. Beatus qui sciebat saturari in Christo. Non ergo illa corporalis, sed spiritalis est satietas, quam operatur scientia. Et merito scientia opus est, quia *non in pane solo vivit homo, sed in omni verbo dei.* [3] Ergo qui sic sciebat saturari et sic esurire, sciebat, ut semper nova quaereret, esurire deum, sitire deum. Sciebat esurire qui sciebat quia esurientes manducabunt; [4] sciebat et poterat abundare qui nihil habebat et possidebat omnia. [5]

CAPUT XVIII.

Quantum iniqui consiliarii damni adferant, exemplo decem tribuum a rege Roboam desciscentium sat intellegi.

93. Egregie itaque viros alicui praesidentes muneri commendat iustitia, contra iniquitas destituit atque inpugnat. Exemplo nobis est scriptura, quae dicit, quia, cum populus Israel post mortem Salomonis rogasset filium eius Roboam, ut relevaret cervices eorum a servitute dura et paterni imperii temperaret austeritatem, illum spreto senili consilio de suggestione adulescentium responsum dedisse huiusmodi, quia et onus adiceret super patrium iugum et leviora gravioribus suppliciis mutaret. [6]

94. Quo responso exasperati responderunt populi: [7] *Non est nobis portio cum David, neque hereditas in filiis Iesse. Revertere unusquisque in tabernacula tua, Israel,* quo-

---

1) Luc. 18, 11 seq. 2) 2. Cor. 16, 11. 3) Deut. 8, 3. 4) Matth. 5, 6. 5) 2. Cor. 6, 10. 6) 3. Reg. 12, 1 seqq. 7) Ibid. v. 16.

niam hic homo neque in principem, neque in ducem erit nobis. Itaque desertus a populo ac destitutus vix duarum tribuum propter David meritum habere potuit societatem.

CAPUT XIX.

Iustitia et benivolentia et affabilitate plurimos conciliari, sed hanc sinceram esse debere.

95. Claret ergo quoniam et aequitas imperia confirmet et iniustitia dissolvat. Nam quomodo potest malitia regnum possidere, quae ne unam quidem privatam potest regere familiam? Summa igitur benignitate opus est, ut non solum publica gubernacula, sed etiam privata iura tueamur. Plurimum iuvat benivolentia, quae omnes studet beneficiis amplecti, devincire officiis, oppignerare gratia.

96. Affabilitatem quoque sermonis diximus ad conciliandam gratiam valere plurimum. Sed hanc volumus esse sinceram ac sobriam, sine ulla adulatione, ne simplicitatem ac puritatem alloquii dedeceat sermonis adulatio; forma enim esse debemus ceteris non solum in opere, sed etiam in sermone, in castitate ac fide. Quales haberi volumus, tales simus, et qualem affectum habemus, talem aperiamus. Neque dicamus in corde nostro verbum iniquum, quod abscondi putemus silentio, quia audit in occulto dicta qui occulta fecit; et cognoscit secreta viscerum qui sensum visceribus infudit. Ergo tamquam sub oculis constituti iudicis quidquid egerimus in luce positum putemus, ut omnibus manifestetur.

CAPUT XX.

Omnibus multum prodesse bonorum familiaritatem, maxime vero adulescentibus, hoc Iesu Nave ac Moysi aliisque exemplis probatur, quibus subicitur qui aetate sint dispares virtute interdum pares esse, ut Petrus atque Ioannes patefaciunt.

97. Plurimum itaque prodest unicuique bonis iungi. Adulescentibus quoque utile, ut claros et sapientes viros sequantur,

quoniam qui congreditur sapientibus sapiens est; qui autem cohaeret inprudentibus inprudens agnoscitur. Et ad instructionem itaque plurimum proficit et ad probitatis testimonium. Ostendunt enim adulescentes eorum se imitatores esse, quibus adhaerent; et ea convalescit opinio, quod ab his vivendi acceperint similitudinem, cum quibus conversandi hauserint cupiditatem.

98. Inde tantus Iesus Nave, quod eum non solum erudivit ad legis scientiam Moysi copula, verum etiam sanctificavit ad gratiam. Denique cum in eius tabernaculo divina refulgere praesentia videretur maiestas domini, solus erat in tabernaculo Iesus Nave. Moyses cum deo loquebatur, Iesus pariter nube sacra tegebatur. [1] Presbyteri et populus deorsum stabant, Iesus cum Moyse ad accipiendam legem ascendebat. Omnis populus intra castra erat, Iesus extra castra in tabernaculo testimonii. Cum columna nubis descenderet et loqueretur cum Moyse, quasi fidus adstabat minister, nec exibat de tabernaculo iuvenis, cum seniores longe positi divina trepidarent miracula.

99. Ubique igitur inter admiranda opera et reverenda secreta sancto Moysi individuus adhaerebat. Unde factum est, ut qui fuerat socius conversationis, fieret successor potestatis. [2] Merito vir huiusmodi evasit, ut sisteret fluminum cursus, [3] diceret: Stet sol, et staret sol, quasi eius spectator victoriae noctem differret, diem produceret; [4] quid? (quod Moysi negatum est) solus eligeretur, ut populum introduceret in terram repromissionis. Magnus vir fidei miraculis, magnus triumphis. Illius augustiora opera, huius prosperiora. Uterque igitur divina subnixus gratia ultra humanam processit condicionem; ille mari, hic caelo imperavit. [5]

---

1) Exod. 24, 13 seqq. cf. 33, 8 seqq. 2) Deut. 34, 9. 3) Ios. 3, 15 seqq. 4) Ibid. 10, 12 seqq. 5) Exod. 14, 21.

100. Pulchra itaque copula seniorum atque adulescentium. Alii testimonio, alii solacio sunt, alii magisterio, alii delectationi. Omitto quod Abrahae adhaesit Lot adulescentulus etiam proficiscenti, [1] ne forte hoc propinquitatis magis fuisse existimetur et necessariae potius, quam voluntariae adiunctionis. Quid Heliam atque Helisaeum loquamur? [2] Licet non expresse Helisaeum iuvenem scriptura significaverit, advertimus tamen et colligimus iuniorem fuisse. In actibus apostolorum [3] Barnabas Marcum adsumpsit, Paulus Silam, Paulus Timotheum, Paulus Titum.

101. Sed illis superioribus videmus divisa officia, ut seniores consilio praevalerent, iuniores ministerio. Plerumque etiam virtutibus pares, dispares aetatibus, sui delectantur copula, sicut delectabantur Petrus et Ioannes. Nam adulescentem legimus in evangelio Ioannem et sua voce, licet meritis et sapientia nulli fuerit seniorum secundus; erat enim in eo senectus venerabilis morum et cana prudentia. Vita enim inmaculata bonae senectutis stipendium est.

CAPUT XXI.

Plurimum valere ad commendationem, si defendas infirmos aut peregrinos suscipias similiave officia exhibeas, et hoc maxime viris probatis. Ubi iniecta avaritiae vituperatione potissimum prodigalitas in sacerdotibus inprobatur.

102. Adiuvat hoc quoque ad profectum bonae existimationis, si de potentis manibus eripias inopem, de morte damnatum eruas, quantum sine perturbatione fieri potest, ne videamur iactantiae magis causa facere quam misericordiae et graviora inferre vulnera, dum levioribus mederi desideramus. Iam si oppressum opibus potentis et factione magis, quam sceleris sui pretio gravatum liberaveris, egregiae convalescit opinionis testimonium.

---

1) Genes. 12, 4. 2) 3. Reg. 19, 21. 3) Act. 12 et alib.

103. Commendat plerosque etiam hospitalitas. Est enim publica species humanitatis, ut peregrinus hospitio non egeat, suscipiatur officiose, pateat advenienti ianua. Valde id decorum totius est orbis existimatione, peregrinos cum honore suscipere, non deesse mensae hospitalitatis gratiam, occurrere officiis liberalitatis, explorare adventus hospitum.

104. Quod Abrahae laudi est datum, [1]) qui ante ianuam suam speculabatur, ne forte praeteriret peregrinus aliquis et diligenter praetendebat excubias, ut occurreret, ut praeveniret, ut rogaret, ne transiret hospes, dicens: [2]) *Domine, si iuveni gratiam ante te, ne praeterieris puerum tuum.* Et ideo pro hospitalitatis mercede fructum posteritatis recepit.

105. Lot [3]) quoque nepos eius non solum genere, sed etiam virtute proximus propter hospitalitatis affectum Sodomitana a se suisque supplicia detorsit.

106. Decet igitur hospitalem esse, benignum, iustum, non alieni cupidum, immo de suo iure cedentem potius aliqua, si fuerit lacessitus, quam aliena iura pulsantem, fugitantem litium, abhorrentem a iurgiis, redimentem concordiam et tranquillitatis gratiam. Siquidem de suo iure virum bonum aliquid relaxare, non solum liberalitatis, sed plerumque etiam commoditatis est. Primum dispendio litis carere non mediocre est lucrum; deinde accedit ad fructum quod augetur amicitia, ex qua oriuntur plurimae commoditates, quae contemnenti aliqua in tempore postea fructuosae erunt.

107. In officiis autem hospitalibus omnibus quidem humanitas inpartienda est, iustis autem uberior deferenda honorificentia; [4]) *quicumque enim iustum receperit in nomine iusti, mercedem iusti accipiet,* ut dominus pronuntiavit. Tanta est enim apud deum hospitalitatis gratia, ut ne potus quidem

---

1) Gen. 18, 1 seq. 2) Ibid. v. 3. 3) Ibid. 19, 1 seq. 4) Matth. 10, 41 seq.

aquae frigidae a praemiis remunerationis inmunis sit. Vides quia Abraham deum recepit hospitio, dum hospites quaerit. [1]) Vides quia Lot angelos suscepit. [2]) Unde scis, an et tu, cum suscipis hospitem, suscipias Christum, licet in hospite sit Christus, quia Christus in paupere est, sicut ipse ait: [3]) *In carcere eram et venistis ad me, nudus eram et operuistis me?*

108. Suave est igitur non pecuniae, sed gratiae studere. Verum hoc malum iam dudum humanis influxit mentibus, ut pecunia honori sit, et animi hominum divitiarum admiratione capiantur. Inde se inmersit avaritia, veluti quaedam bonorum ariditas officiorum, ut homines damnum putent, quidquid praeter morem inpenditur. Sed etiam in hoc adversus avaritiam, ne quod adferri possit inpedimentum, prospexit scriptura venerabilis dicens: [4]) *Quia melior est hospitalitas cum holeribus.* Et infra: [5]) *Melior est panis in suavitate cum pace.* Non enim prodigos nos docet esse scriptura, sed liberales.

109. Largitatis enim duo sunt genera: unum liberalitatis, alterum prodigae effusionis. Liberale est hospitem suscipere, nudum vestire, redimere captivos, non habentes sumptu iuvare; prodigum est sumptuosis effluere conviviis et vino plurimo; unde legisti: [6]) *Prodigum est vinum et contumeliosa ebrietas.* Prodigum est popularis favoris gratia exinanire proprias opes, quod faciunt qui ludis circensibus vel etiam theatralibus et muneribus gladiatoriis vel etiam venationibus patrimonium dilapidant suum, ut vincant superiorum celebritates, cum totum illud sit inane, quod agunt, quandoquidem etiam bonorum operum sumptibus inmoderatum esse non deceat.

110. Pulchra liberalitas erga ipsos quoque pauperes mensuram tenere, ut abundes pluribus; non conciliandi favoris gratia ultra modum fluere. Quidquid ex affectu puro ac sin-

---

1) Gen. 18, 1 seqq. 2) Ibid. 19, 3. 3) Matth. 25, 36. 4) Prov. 15, 17. 5) Ibid. 17, 1. 6) Ibid. 20, 4.

cero promitur, hoc est decorum; non superfluas aedificationes adgredi, nec praetermittere necessarias.

111. Est maxime sacerdoti hoc convenit, ornare dei templum decore congruo, ut etiam hoc cultu aula domini resplendeat; inpensas misericordiae convenientes frequentare; quantum oporteat largiri peregrinis, non superflua, sed conpetentia; non reduntantia, sed congrua humanitati, ne sumptu pauperum alienam sibi quaerat gratiam, nec restrictiorem erga clericos aut indulgentiorem se praebeat. Alterum enim inhumanum, alterum prodigum, si aut sumptus desit necessitati eorum, quos a sordidis negotiationis aucupiis retrahere debeas, aut voluptati superfluat.

CAPUT XXII.

Modum inter nimiam remissionem ac severitatem esse statuendum; eos enim, qui adfectata remissione in aliorum animos irrepere moliuntur, solidum ac duraturum nihil consequi, quod Abessalonis exemplum satis ostendit.

112. Quin etiam verborum ipsorum et praeceptorum esse mensuram convenit, ne aut nimia remissio videatur aut nimia severitas. Plerique enim remissiores malunt esse, ut videantur boni esse; sed nihil simulatum et fictum verae virtutis esse certum est; quin etiam diuturnum esse non solet. In principio vernat, in processu tamquam flosculus dissipatur et solvitur: quod autem verum ac sincerum, alta fundatur radice.

113. Et ut exemplis adsertiones nostras probemus, quoniam quae simulata sunt, diuturna esse non possunt, sed tamquam ad tempus virentia cito decidunt, ex ea familia, ex qua nobis plurima ad virtutis profectum exempla arcessivimus, unum simulationis et fraudis proferamus testimonium.

114. Abessalon [1] erat David regis filius, decore insignis, egregius forma, praestans iuventa, ita ut vir talis in

---

1) 2. Reg. 15, 1 seqq.

Israel non reperiretur, a vestigio pedis usque ad verticem inmaculatus. Is fecit sibi currus et equos et viros quinquaginta, qui praecurrerent ante eum. Surgebat diluculo et stabat ante portam in via, et si quem advertisset regis iudicia quaerentem, accedebat ad eum, dicens: Ex qua civitate es tu? Respondebat ille: Ex una tribu sum de tribubus Israel, servus tuus. Referebat Abessalon: Verba tua bona sunt et directa, et qui te audiat, non est tibi datus a rege? Quis constituet me iudicem? et quisquis ad me veniet, cuicumque fuerit iudicium necessarium, iustificabo illum. Talibus deliniebat singulos sermonibus. Et cum accederent adorare eum, extendens manus suas adprehendebat atque osculabatur eos. Sic convertit in se corda omnium, dum blanditiae huiusmodi intimorum tangunt viscerum sensum.

115. Sed delicati isti et ambitiosi elegerunt honorabilia et grata ad tempus et iucunda. Ubi parva processit dilatio, quam prudens omnium propheta paulisper cedendo interponendam putavit, non potuerunt tolerare ac sustinere. Denique non dubitans de victoria David commendabat filium dimicaturis, ut ei parcerent. [1] Ideoque nec praelio interesse maluit, ne vel referre arma, parricidae licet, videretur, sed tamen filio.

116. Liquet igitur ea esse perpetua ac solida, quae vera sunt et quae sincere potius, quam dolo congregantur; ea vero, quae simulatione atque adsentatione parata sunt, non posse diu perseverare.

CAPUT XXIII.

Eorum, qui vel pecunia vel ambitu redempti fuerint, fluxam fidem esse.

117. Quis igitur vel illos, qui pecunia ad obedientiam redimuntur, vel eos, qui adsentatione invitantur, fidos sibi arbitretur? Nam et illi frequenter se vendere volunt et isti

1) 2. Reg. 18, 5.

imperia dura ferre non possunt. Levi adsentatiuncula facile capiuntur; si perstrinxeris verbo inmurmurant, deserunt, infesti abeunt, indignantes relinquunt; imperare malunt, quam obedire, quasi obnoxios beneficio, subiectos sibi debere esse existimant, quos praepositos sibi habere debeant.

118. Quis igitur sibi fideles putet, quos vel pecunia vel adulatione sibi obligandos crediderit? Nam et ille, qui pecuniam acceperit, vilem se et despectum iudicat, nisi saepe redimatur. Itaque frequenter exspectat pretium suum, et ille, qui obsecratione ambitus videtur, vult semper rogari.

CAPUT XXIV.

Bonis artibus ad honores nitendum, maxime ecclesiasticos; adeptum vero munus moderate ac sapienter administrandum. Nec inferiores ordines simulatis virtutibus episcopo derogare, nec item episcopum cleri invidum esse debere, sed iustum in omnibus atque conprimis in iudicando.

119. Ergo bonis actibus et sincero proposito nitendum ad honorem arbitror et maxime ecclesiasticum, ut neque resupina arrogantia vel remissa neglegentia sit, neque turpis adfectatio, neque indecora ambitio. Ad omnia abundat animi directa simplicitas satisque se ipsa commendat.

120. In ipso vero munere neque severitatem esse duram convenit, nec nimiam remissionem, ne aut potestatem exercere aut susceptum officium nequaquam inplere videamur.

121. Enitendum quoque, ut beneficiis atque officiis obligemus plurimos et conlatam reservemus gratiam, ne iure beneficii fiant inmemores, qui se graviter laesos dolent. Saepe enim usu venit, ut quos gratia foveris vel aliquo superiore cumulaveris gradu, avertas, si indigne aliquem eis praeponendum iudices. Sed et sacerdotem beneficiis suis vel iudiciis favere convenit, ut aequitatem custodiat, et presbytero vel ministro deferre, ut parenti.

122. Neque hos, quia semel probati sunt, arrogantes

esse oportet, sed magis tamquam memores gratiae humilitatem tenere, neque offendi sacerdotem, si aut presbyter aut minister aut quisquam de clero aut misericordia aut ieiunio aut integritate aut doctrina aut lectione existimationem adcumulet suam. Gratia enim Ecclesiae laus doctoris est. Bonum, opus alicuius praedicari; ita tamen, si nullo studio fiat iactantiae. Laudent enim unumquemque proximorum labia, et non suum os, et commendent opera, non studia sua.

123. Ceterum si quis non obediat episcopo, extollere atque exaltare sese desideret, obumbrare merita episcopi simulata adfectatione doctrinae aut humilitatis aut misericordiae, is a vero devius superbit, quoniam veritatis ea est regula, ut nihil facias commendandi tui causa, quo minor alius fiat, neque si quid boni habeas, id ad deformationem alterius et vituperationem exerceas.

124. Non defendas inprobum et sancta indigno committenda arbitreris, neque iterum urgeas et inpugnes, cuius crimen non deprehenderis. Nam cum in omnibus iniustitia cito offendat, tum maxime in ecclesia, ubi aequitatem esse oportet, ubi aequalitatem habere decet, ut nihil sibi potentior plus vindicet, nihil plus usurpet ditior. Sive enim pauper, sive dives, in Christo unum sunt. Nihil sanctior plus sibi arroget; ipsum enim par est esse humiliorem.

125. Sed nec personam alterius accipiamus in iudicio; gratia absit, causae merita decernant. Nihil sic opinionem, immo fidem gravat, quam si in iudicando potentiori dones causam inferioris, vel pauperem innocentem arguas, divitem excuses reum culpae. Pronum quippe est genus hominum favere honoratioribus, ne laesos sese putent, ne victi doleant. Sed primum si offensam vereris, non recipias iudicium; si sacerdos es aut si quisquam alius, non lacessas. Licet tibi silere in negotio dumtaxat pecuniario, quamquam sit constantiae adesse aequitati. In causa autem dei, ubi com-

munionis periculum est, etiam dissimulare peccatum est non leve.

CAPUT XXV.

Beneficia in pauperes potius conferenda, quam in divites; hos enim aut quaesitam a se beneficii vicem putare, aut indignari, quod videantur hinc facti debitores; pauperes vero et debitorem pro se deum ipsum constituere et libenter accepta beneficia confiteri. Quibus additur ad pecuniae contemptum adhortatio.

126. Quid autem tibi prodest favere diviti? An quia citius amantem remuneratur? His enim favemus frequentius, a quibus referendae vicem speramus gratiae. Sed eo magis infirmo et inopi nos studere convenit, quia pro eo, qui non habet, remunerationem speramus a domino Iesu, qui sub specie convivii [1] generalem virtutis edidit formam, ut his potius nostra conferamus beneficia, qui nobis ea non possunt repraesentare, docens ad convivium atque epulas non eos, qui divites sunt, sed pauperes invitandos. Divites enim rogari videntur, ut ipsi quoque nobis reddant convivium: pauperes, quia non habent quod restituant, cum acceperint, remuneratorem nobis faciunt dominum, qui se pro paupere obligandum obtulit.

127. Ad ipsum quoque saeculi usum conlatio beneficii facta in pauperes magis, quam in locupletes plus iuvat, quia dives dedignatur beneficium et pudet eum debitorem esse gratiae. Quin etiam id, quod conlatum est sibi, meritis suis arrogat, quod velut debitum acceperit, vel ideo datum sit eo quod is, qui dedit, reddendum sibi a divite uberius existimaverit. Ita in accipiendo beneficio, eo ipso quod acceperint divites, dedisse se magis quam accepisse existimant; pauper vero etsi non habet unde reddat pecuniam, refert gratiam. In quo certum est quod plus reddat, quam acceperit; pecunia

1) Luc. 14, 12 seq.

enim nummo solvitur, gratia numquam exinanitur. Reddendo vacuatur pecunia, gratia autem et habendo solvitur et solvendo retinetur. Deinde quod dives refugit, pauper fatetur, quod sit obligatus debito sibique subventum, non honori suo delatum putat: donatos sibi arbitratur filios, vitam redditam, servatam familiam. Quanto igitur melius apud bonos, quam apud ingratos locare beneficium!

128. Unde dominus ad discipulos ait: [1]) *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam;* qua velut falce pullulantem in pectoribus humanis succidit avaritiam. Petrus quoque claudo, qui ex utero matris suae portabatur, ait: [2]) *Argentum et aurum non habeo; sed quod habeo, do tibi. In nomine Iesu Christi Nazareni surge et ambula.* Itaque pecuniam non dedit, sanitatem dedit. Quanto melius est salutem habere sine pecunia, quam pecuniam sine salute! Surrexit claudus, quod non sperabat; pecuniam non accepit, quam sperabat. Sed haec vix in sanctis domini reperiuntur, ut divitiae contemptui sint.

CAPUT XXVI.

Quam vetus malum sit avaritia, multis veteris testamenti exemplis clarum esse, hincque praeterea patere, quam inanis sit pecuniarum possessio.

129. Ceterum ita incubuerunt mores hominum admiratione divitiarum, ut nemo, nisi dives honore dignus putetur. Neque hic recens usus, sed iam dudum, quod peius est, inolevit hoc vitium humanis mentibus. Siquidem cum Hiericho magna civitas tubarum sacerdotalium sono corruisset et Iesus Nave potiretur victoria, [3]) cognovit, infirmatam esse virtutem populi per avaritiam atque auri cupiditatem. Nam cum de spoliis urbis incensae sustulisset Achar vestem auream et ducenta

1) Matth. 10, 9. 2) Act. 3, 6. 3) Ios. c. 7.

argenti didrachmata et linguam auream, oblatus domino negare non potuit, sed prodidit furtum.

130. Vetus igitur et antiqua avaritia est, quae cum ipsis divinae legis coepit oraculis, immo propter ipsam reprimendam lex delata est. [1] Propter avaritiam Balac putavit Balaam praemiis posse temptari, ut malediceret populum patrum [2] et vicisset avaritia, nisi dominus a maledicto eum abstinere iussisset. Propter avaritiam praecipitatus Achar in exitium deduxerat totam plebem parentum. Itaque Iesus Nave, [3] qui potuit solem statuere, ne procederet, avaritiam hominum non potuit sistere, ne serperet. Ad vocem eius sol stetit, avaritia non stetit. Sole itaque stante confecit Iesus triumphum; avaritia autem procedente paene amisit victoriam.

131. Quid? Fortissimum omnium Sampson nonne Dalilae mulieris avaritia decepit? [4] Itaque ille, qui rugientem leonem manibus discerpsit suis, qui vinctus et alienigenis traditus sine ullo adiutore solus dissolutis vinculis mille ex his peremit viros, qui funes intextos nervis velut mollia sparti fila disrupit; is super genua mulieris inflexa cervice truncatus invicti crinis ornatum, praerogativam suae virtutis, amisit. Influxit pecunia in gremium mulieris et a viro discessit gratia.

132. Feralis igitur avaritia, inlecebrosa pecunia, quae habentes contaminat, non habentes non iuvat. Esto tamen, ut aliquando adiuvet pecunia inferiorem, tamen et ipsum desiderantem: quid ad eum, qui non desiderat, qui non requirit, qui auxilio eius non indiget, studio non flectitur? Quid ad alios, si sit ille copiosior, qui habet? Numquid idcirco honestior, quia habet quo honestas plerumque amittitur, quia habet quod custodiat magis, quam quod possideat? Illud enim possidemus quo utimur; quod autem ultra usum est non utique habet possessionis fructum, sed custodiae periculum.

1) Exod. 20, 17. 2) Num. c. 22. 3) Ios. 10, 12 seq. 4) Iud. 16, 4 seqq.

CAPUT XXVII.

In pecuniae contemptu inesse formam iustitiae, quam virtutem, nec non alias nonnullas sectari debent tam clerici, quam antistites; ubi potissimum de non ferenda praecipitanter excommunicatione.

133. Ad summam novimus quod pecuniae contemptus iustitiae forma sit; et ideo avaritiam declinare debemus et omni studio intendere, ne quid faciamus umquam adversus iustitiam, sed in omnibus gestis et operibus custodiamus eam.

134. Si volumus commendare nos deo, caritatem habeamus, unanimes simus, humilitatem sequamur, alter alterum existimantes superiorem sibi. Haec est enim humilitas, si nihil sibi quis arroget, et inferiorem se esse existimet. Episcopus ut membris suis utatur clericis et maxime ministris, qui sunt vere filii; quem cuique viderit aptum muneri, ei deputet.

135. Cum dolore amputatur etiam quae putruit pars corporis et diu tractatur, si potest sanari medicamentis; si non potest, tunc a medico bono absciditur. Sic episcopi affectus boni est, ut optet sanare infirmos, serpentia auferre ulcera, adurere aliqua, non abscidere, postremo quod sanari non potest, cum dolore abscidere. Unde pulcherrimum illud praeceptum magis eminet, ut cogitemus non quae nostra sunt, sed quae aliorum.[1] Hoc enim modo nihil erit, quod vel irati nostro indulgeamus affectui, vel faventes nostrae plus iusto tribuamus aliquid voluntati.

CAPUT XXVIII.

Misericordiam etiam cum invidia propria largius exercendam, ad quod refertur memorabilis vasorum sacrorum in captivorum redemptionem ab Ambrosio fractorum historia et pulcherrima de auri et argenti, quae Ecclesia possidet, legitimo usu praecipiuntur. Hinc postquam ex facto sancti Laurentii quinam veri sint Ecclesiae thesauri ostensum est, regulae in conflandis atque inpendendis vasis initiatis servandae proponuntur.

136. Hoc maximum incentivum misericordiae, ut con-

1) Phil. 2, 4.

patiamur alienis calamitatibus, necessitates aliorum, quantum possumus, iuvemus, et plus interdum, quam possumus. Melius est enim pro misericordia causas praestare, vel invidiam perpeti, quam praetendere inclementiam, ut nos aliquando in invidiam incidimus, quod confregerimus vasa mystica, ut captivos redimeremus, quod Arianis displicere poterat; nec tam factum displicere, quam ut esset quod in nobis reprehenderetur. Quis autem est tam durus, inmitis, ferreus, cui displiceat quod homo redimitur a morte, femina ab inpuritatibus barbarorum, quae graviores morte sunt, adulescentuli atque pueruli vel infantes ab idolorum contagiis, quibus mortis metu inquinabantur?

137. Quam causam nos etsi non sine ratione aliqua gessimus, tamen ita in populo prosecuti sumus, ut confiteremur multoque fuisse commodius adstrueremus, ut animas domino quam aurum servaremus. Qui enim sine auro misit apostolos, [1]) et ecclesias sine auro congregavit. Aurum Ecclesia habet, non ut servet, sed ut eroget, ut subveniat in necessitatibus. Quid opus est custodire quod nihil adiuvat? An ignoramus quantum auri atque argenti de templo domini Assyrii sustulerint? [2]) Nonne melius conflant sacerdotes propter alimoniam pauperum, si alia subsidia desint, quam sacrilegus contaminata asportet hostis? Nonne dicturus est dominus: Cur passus es tot inopes fame emori? Et certe habebas aurum, ministrasses alimoniam. Cur tot captivi deducti in commercio sunt, nec redempti ab hoste occisi sunt? Melius fuerat ut vasa viventium servares, quam metallorum.

138. His non posset responsum referri. Quid enim diceres: Timui ne templo dei ornatus deesset? Responderet: Aurum sacramenta non quaerunt, neque auro placent, quae auro non emuntur. Ornatus sacramentorum redemptio capti-

---

1) Matth. 10, 9. 2) 4. Reg. 24, 13.

vorum est. Et vere illa sunt vasa pretiosa, quae redimunt animas a morte. Ille verus est thesaurus domini, qui operatur quod sanguis eius operatus est. Tunc vas dominici sanguinis agnoscitur, cum in utroque viderit redemptionem, ut calix ab hoste redimat quos sanguis a peccato redemit. Quam pulchrum, ut, cum agmina captivorum ab Ecclesia redimuntur, dicatur: Hos Christus redemit. Ecce aurum, quod probari potest, ecce aurum utile, ecce aurum Christi, quod a morte liberat, ecce aurum, quo redimitur pudicitia, servatur castitas!

139. Hos ergo malui vobis liberos tradere, quam aurum reservare. Hic numerus captivorum, hic ordo praestantior est, quam species poculorum. Huic muneri proficere debuit aurum redemptoris, ut redimeret periclitantes. Agnosco infusum auro sanguinem Christi non solum inrutilasse, verum etiam divinae operationis inpressisse virtutem redemptionis munere.

140. Tale aurum sanctus martyr Laurentius domino reservavit: a quo cum quaererentur thesauri ecclesiae, promisit se demonstraturum. Sequenti die pauperes duxit. Interrogatus, ubi essent thesauri, quos promiserat, ostendit pauperes dicens: Hi sunt thesauri ecclesiae. Et vere thesauri, in quibus Christus est, in quibus Christi fides est. Denique apostolus ait: [1]) *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus.* Quos meliores thesauros habet Christus, quam eos, in quibus se esse dixit? Sic enim scriptum est: [2]) *Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitivi, et dedistis mihi bibere; hospes eram, et collegistis me.* Et infra: [3]) *Quod enim uni horum fecistis, mihi fecistis.* Quos meliores Iesus habet thesauros, quam eos, in quibus amat videri?

141. Hos thesauros demonstravit Laurentius, et vicit, quod eos nec persecutor potuit auferre. Itaque Ioachim, [4]) qui aurum in obsidione servabat, nec dispensabat alimoniae

1) 2. Cor. 4, 7. 2) Matth. 25, 35. 3) Ibid. v. 40. 4) 4. Reg. 24, 13.

conparandae, et aurum vidit eripi et se in captivitatem deduci. Laurentius, qui aurum ecclesiae maluit erogare pauperibus, quam persecutori reservare, pro singulari suae interpretationis vivacitate sacram martyrii accepit coronam. Numquid dictum est sancto Laurentio: Non debuisti erogare thesauros ecclesiae, vasa sacramentorum vendere?

142. Opus est, ut quis fide sincera et perspicaci providentia munus hoc inpleat. Sane si in sua aliquis derivat emolumenta, crimen est; sin vero pauperibus erogat, captivum redimit, misericordia est. Nemo enim potest dicere: Cur pauper vivit? Nemo potest queri, quia captivi redempti sunt; nemo potest accusare, quia templum dei aedificatum est; nemo potest indignari, quia humandis fidelium reliquiis spatia laxata sunt; nemo potest dolere, quia in sepulchris Christianorum requies defunctorum est. In his tribus generibus vasa ecclesiae etiam initiata confringere, conflare, vendere licet.

143. Opus est, ut de ecclesia mystici poculi forma non exeat, ne ad usus nefarios sacri calicis ministerium transferatur. Ideo intra ecclesiam primum quaesita sunt vasa, quae initiata non essent; deinde comminuta, postremo conflata, per minutias erogationis dispensata egentibus, captivorum quoque pretiis profecerunt. Quod si desunt nova et quae nequaquam initiata videantur, in huiusmodi usus, quos supra diximus, arbitror omnia pie posse converti.

CAPUT XXIX.

Deposita viduarum, immo omnium fidelium in ecclesia cum sui etiam periculo defendi oportere: quae res Oniae sacerdotis, Ambrosii ac Ticinensis episcopi exemplis inlustratur.

144. Illud sane diligenter tuendum est, ut deposita viduarum intemerata maneant, sine ulla serventur offensione, non solum viduarum, sed etiam omnium; fides enim exhibenda est omnibus, sed maior est viduarum causa et pupillorum.

145. Denique hoc solo viduarum nomine, sicut in libris Maccabaeorum [1]) legimus, commendatum templo omne servatum est. Nam cum indicium factum esset pecuniarum, quas in templo Hierosolymis maximas reperiri posse Simon nefarius Antiocho regi prodidit, missus in rem Heliodorus ad templum venit et summo sacerdoti aperuit indicii invidiam et adventus sui causam.

146. Tunc sacerdos deposita esse dixit viduarum victualia et pupillorum. Quae cum Heliodorus ereptum ire vellet et regiis vindicare commodis, sacerdotes ante altare iactaverunt se, induti sacerdotales stolas, et deum vivum, qui de depositis legem dederat, flentes invocabant custodem se praeceptorum praestare suorum. Vultus vero et color summi sacerdotis inmutatus declarabat dolorem animi et mentis intentae sollicitudinem. Flebant omnes, quod in contemptum locus venturus foret, si nec in dei templo tuta fidei servaretur custodia, accinctaeque mulieres pectus et clausae virgines pulsabant ianuam: ad muros alii currebant, per fenestras alii prospectabant, omnes ad caelum tendebant manus, orantes ut suis dominus adesset legibus.

147. Heliodorus autem nec his territus, quod intenderat, urguebat et satellitibus suis aerarium saepserat, cum subito adparuit illi terribilis eques armis praefulgens aureis; equus autem eius erat insigni ornatus opertorio. Alii quoque duo iuvenes adparuerunt in virtute inclita, decore grato, cum splendore gloriae, speciosi amictu, qui circumsteterunt eum et utraque ex parte flagellabant sacrilegum sine ulla intermissione continuato verbere. Quid multa? Circumfusus caligine in terram concidit et evidenti divinae operationis indicio exanimatus iacebat, nec ulla spes in eo residebat salutis. Oborta est laetitia metuentibus, metus superbis, deiectique ex amicis

1) 2. Maccab. 3, 10 seq.

Heliodori quidam rogabant Oniam, ut vitam posceret ei, quoniam supremum gerebat spiritum.

148. Rogante itaque sacerdote summo idem iuvenes iterum Heliodoro adparuerunt, isdem amicti vestibus et dixerunt ad eum: Oniae summo sacerdoti gratias age, propter quem tibi vita est reddita. Tu autem expertus dei flagella, vade et nuntia tuis omnibus, quantam cognoveris templi religionem et dei potestatem. His dictis non conparuerunt. Heliodorus itaque recepto spiritu hostiam domino optulit, Oniae sacerdoti gratias egit et cum exercitu ad regem revertitur dicens: Si quem habes hostem aut insidiatorem rerum tuarum, illuc eum dirige et flagellatum recipies eum.

149. Servanda est igitur, filii, depositis fides, adhibenda diligentia. Egregie hinc vestrum enitescit ministerium, si suscepta inpressio potentis, quam vel vidua vel orphani tolerare non queant, ecclesiae subsidio cohibeatur; si ostendatis plus apud vos mandatum domini, quam divitis valere gratiam.

150. Meministis ipsi, quotiens adversus regales impetus pro viduarum, immo omnium depositis certamen subierimus. Commune hoc vobiscum mihi. Recens exemplum ecclesiae Ticinensis proferam, quae viduae depositum, quod susceperat, amittere periclitabatur. Interpellante enim eo, qui sibi illud imperiali rescripto vindicare cupiebat, clerici non tenebant auctoritatem; honorati quoque et intercessores dati non posse praeceptis imperatoris obviari ferebant. Legebatur rescripti forma directior, magistri officiorum statuta, agens in rebus imminebat. Quid plura? Traditum erat.

151. Tamen communicato mecum consilio obsedit sanctus episcopus ea conclavia, ad quae translatum illud depositum viduae cognoverat. Quod ubi non potuit auferri, receptum sub chirographo est. Postea iterum flagitabatur ex chirographo; praeceptum imperator iteraverat, ut ipse per semet ipsum nos conveniret. Negatum est, et exposita divinae legis

auctoritate et serie lectionis et Heliodori periculo vix tandem rationem imperator accepit. Post etiam temptata fuerat obreptio; sed praevenit sanctus episcopus, ut redderet viduae quod acceperat. Fides interim salva est; inpressio non est formidini, quia iam res, non fides periclitatur.

CAPUT XXX.

Libri conclusio per exhortationem ad fugiendos invidos atque ad prudentiam, fidem aliasque virtutes prosequendas.

152. Filii, fugite inprobos, cavete invidos. Inter inprobum et invidum hoc interest: inprobus suo delectatur bono, invidus torquetur alieno; ille diligit mala, hic bona odit, ut prope tolerabilior sit qui sibi vult bene, quam qui male omnibus.

153. Filii, ante factum cogitate, et cum diutius cogitaveritis, tunc facite, quod probatis. Laudabilis mortis cum occasio datur, rapienda est ilico. Dilata gloria fugit, nec facile conprehenditur.

154. Fidem diligite, quoniam per fidem et devotionem Iosias [1] magnum sibi ab adversariis amorem adquisivit, quoniam celebravit pascha domini, cum esset annorum decem et octo, quemadmodum nemo ante eum. Zelo itaque vicit superiores; ita et vos, filii, zelum dei sumite. Exquirat vos dei zelus et devoret, ut unusquisque vestrum dicat: [2] *Exquisivit me zelus domus tuae.* Apostolus Christi zelotes dictus. [3] Quid de apostolo dico? Ipse dominus ait: [4] *Zelus domus tuae comedit me.* Sit ergo dei zelus, non iste humanus, quem invidia generat.

155. Sit inter vos pax, quae superat omnem sensum. Amate vos invicem. Nihil caritate dulcius, nihil pace gratius.

---

1) 4. Reg. 23, 21 seqq. 2) Psalm. 68, 10. 3) Luc. 6, 15. 4) Ioann. 2, 17.

Et vos ipsi scitis quod prae ceteris vos semper dilexi et diligo; quasi unius patris filii coaluistis in affectum germanitatis.

156. Quae bona sunt tenete, et deus pacis et dilectionis erit vobiscum in domino Iesu, cui est honor, gloria, magnificentia, potestas, cum spiritu sancto in saecula saeculorum. Amen.

LIBER TERTIUS.

CAPUT I.

A Davide ac Salomone nobis praeceptum, qua ratione cum corde nostro conversandum sit, proindeque Scipionem dicti, quod ei tribuitur, primum auctorem non reputandum. Quam pulchra in otio suo perpetraverint sancti prophetae, horum atque aliorum otia conferuntur, ostenditurque numquam solum aut in angusto iustum esse.

1. David propheta docuit nos tamquam in ampla domo deambulare in corde nostro et conversari cum eo tamquam cum bono contubernali, ut ipse sibi diceret et loqueretur secum; ut est illud: [1] *Dixi, custodiam vias meas.* Salomon quoque filius eius dicit: [2] *Bibe aquam de tuis vasis et de puteorum tuorum fontibus;* hoc est, tuo consilio utere. *Aqua enim alta consilium in corde viri.* [3] *Nemo,* inquit, [4] *alienus particeps sit tibi. Fons aquae tuae sit tibi proprius; et iucundare cum uxore, quae est tibi a iuventute. Cervus amicitiae et pullus gratiarum confabulentur tecum.*

2. Non ergo primus Scipio scivit solus non esse, cum solus esset, nec minus otiosus, cum otiosus esset; scivit ante ipsum Moyses, qui, cum taceret, clamabat; [5] cum otiosus staret, proeliabatur; nec solum proeliabatur, sed etiam de hostibus, quos non contigerat, triumphabat; adeo otiosus, ut manus eius alii sustinerent, nec minus, quam ceteri, negotiosus,

---

1) Psalm. 38, 2. 2) Prov. 5, 15. 3) Prov. 20, 5. 4) Prov. 5, 17—18. 5) Exod. 14, 15.

qui otiosis manibus expugnabat hostem, quem non poterant vincere qui dimicabant. [1] Ergo Moyses et in silentio loquebatur et in otio operabatur. Cuius autem maiora negotia, quam huius otia, qui quadraginta diebus positus in monte totam legem conplexus est? [2] Et in illa solitudine qui cum eo loqueretur non defuit. Unde et David ait: [3] *Audiam, quid loquatur in me dominus deus.* Et quanto plus est, si cum aliquo deus loquatur, quam ipse secum?

3. Transibant apostoli et umbra eorum curabat infirmos. [4] Tangebantur vestimenta eorum et sanitas deferebatur.

4. Sermonem locutus est Helias et pluvia stetit, nec cecidit super terram tribus annis et sex mensibus. Iterum locutus est, et hydria farinae non defecit, et vas olei toto famis diurnae tempore non est exinanitum. [5]

5. Et quoniam plerosque delectant bellica, quid est praestantius, magnis lacertis, an solis meritis confecisse proelium? Sedebat Helisaeus [6] in uno loco et rex Syriae magnam belli molem inferebat populo patrum diversisque consiliorum acervabat fraudibus et circumvenire insidiis moliebatur. Sed omnes eius apparatus propheta deprehendebat et vigore mentis per gratiam dei ubique praesens cogitationes hostium suis adnunciabat et monebat quibus caverent locis. Quod ubi regi Syriae manifestatum est, misso exercitu clausit prophetam. Oravit Helisaeus et omnes illos caecitate percuti fecit et captivos intrare in Samariam, qui venerant obsidere eum.

6. Conferamus hoc otium cum aliorum otio. Alii enim requiescendi causa abducere animum a negotiis solent et a conventu coetuque hominum subtrahere sese, et aut ruris petere secretum, captare agrorum solitudines, aut intra urbem vacare animo, indulgere quieti et tranquillitati; Helisaeus [7]

1) Exod. 17, 11 seqq. 2) Ibid. 24, 15 seqq. 3) Psalm. 84, 9. 4) Act. 5, 16. 5) 3. Reg. 17, 1 seqq. 6) 4. Reg. 6, 8 seqq. 7) 4. Reg. 2, 8 et 4, 16 seqq.

autem aut in solitudine Iordanem transitu suo dividit, ut pars defluat posterior, superior autem in fontem recurrat, aut in Carmelo resoluta difficultate generandi inopina sterilem conceptione fecundat, aut resuscitat mortuos, aut ciborum temperat amaritudines et facit farinae admixtione dulcescere, aut decem panibus distributis reliquias colligit plebe saturata, aut ferrum securis excussum et in fluvii Iordanis mersum profundum misso in aquas ligno facit supernatare, aut emundatione leprosum aut siccitatem imbribus aut famem mutat fecunditate.

7. Quando ergo iustus solus est, qui cum deo semper est? Quando solitarius est, qui numquam separatur a Christo? *Quis nos,* inquit, [1] *separabit a dilectione Christi? Confido quia neque mors, neque vita, neque angelus.* Quando autem feriatur a negotio qui numquam feriatur a merito, quo consummatur negotium? Quibus autem locis circumscribitur cui totus mundus divitiarum possessio est? Qua aestimatione definitur qui numquam opinione conprehenditur? Etenim quasi ignoratur et cognoscitur, [2] quasi moritur et ecce vivit, quasi tristis et semper laetior, ut egenus et largus, ut qui nihil habeat et possideat omnia. Nihil enim spectat vir iustus, nisi quod constans et honestum est. Et ideo, etiam si alii videatur pauper, sibi dives est qui non eorum, quae caduca, sed eorum, quae aeterna sunt, aestimatione censetur.

CAPUT II.

Quod philosophi de honesti atque utilis conparatione disputant, hoc apud Christianos locum non habere, quibus nihil utile, nisi quod iustum. Quae officia perfecta, quaeve media? Easdem voces diversis diverse convenire; postremo virum iustum numquam alieno incommodo commodum suum quaerere, sed contra semper aliorum studere utilitati.

8. Et quoniam de duobus superioribus locis diximus, in quibus honestum illud et utile tractavimus, sequitur utrum

1) Rom. 8, 35 et 38. 2) 2. Cor. 6, 8 seqq.

honestatem et utilitatem inter se conparare debeamus et quaerere quid sit sequendum. Sicut enim supra tractavimus, utrum honestum illud, an turpe esset, et secundo loco, utrum utile, an inutile; similiter hoc loco, utrum honestum sit, an utile, nonnulli requirendum putant.

9. Nos autem movemur, ne haec inter se velut conpugnantia inducere videamur, quae iam supra unum esse ostendimus, nec honestum esse posse, nisi quod utile; nec utile, nisi quod honestum, quia non sequimur sapientiam carnis, apud quam utilitas pecuniariae istius commoditatis pluris habetur, sed sapientiam, quae ex deo est, apud quam ea, quae in hoc saeculo magna aestimantur, pro detrimento habentur.

10. Hoc etenim *κατόρθωμα*, quod perfectum et absolutum officium est, a vero virtutis fonte proficiscitur. Cui secundum est commune officium, quod ipso sermone significatur non esse arduae virtutis ac singularis, quod potest plurimis esse commune. Nam pecuniae conpendia captare familiare multis, elegantiori convivio et suavioribus delectari epulis usitatum est; ieiunare autem et continentem esse paucorum est et alieni cupidum non esse, rarum; contra autem detrahere velle alteri, non esse contentum suo; nam in hoc cum plerisque consortium est. Alia igitur prima, alia media officia. Prima cum paucis, media cum pluribus.

11. Denique in isdem verbis frequenter discretio est. Aliter enim bonum deum dicimus, aliter hominem; aliter iustum deum appellamus, aliter hominem. Similiter et sapientem deum aliter dicimus, aliter hominem, quod et in evangelio docemur: [1]) *Estote ergo et vos perfecti, sicut et pater vester, qui in caelis est, perfectus est.* Ipsum Paulum lego perfectum et non perfectum. Nam cum dixisset: [2]) *Non quod iam acceperim, aut iam perfectus sim; sequor autem, si comprehen-*

1) Matth. 5, 48. 2) Phil. 3, 12.

dam, statim subiecit: [1] *Quicumque ergo perfecti sumus.* Duplex enim forma perfectionis: alia medios, alia plenos numeros habens; alia hic, alia ibi; alia secundum hominis possibilitatem, alia secundum perfectionem futuri. Deus autem iustus per omnia, sapiens super omnia, perfectus in omnibus.

12. Inter ipsos quoque homines distantia est. Aliter Daniel sapiens, de quo dictum est: [2] *Quis Daniele sapientior?* Aliter alii sapientes, aliter Salomon, [3] qui repletus est sapientia super omnem sapientiam antiquorum et super omnes sapientes Aegypti. Aliud est enim communiter sapere, aliud sapere perfecte. Qui communiter sapit pro temporalibus sapit, pro se sapit, ut alteri detrahat aliquid et sibi adiungat; qui perfecte sapit nescit sua spectare commoda, sed ad illud, quod aeternum est, quod decorum atque honestum, toto affectu intendit, quaerens non quod sibi utile est, sed quod omnibus.

13. Itaque haec sit formula, ut inter duo illa, honestum atque utile, errare nequeamus: eo quod iustus nihil alteri detrahendum putet, nec alterius incommodo suum commodum augeri velit. Hanc formam tibi praescribit apostolus dicens: [4] *Omnia licent, sed non omnia expediunt; omnia licent, sed non omnia aedificant. Nemo quod suum est quaerat, sed quod alterius;* hoc est, nemo commodum suum quaerat, sed alterius; nemo honorem suum quaerat, sed alterius. Unde et alibi dicit: [5] *Alter alterum existimantes superiorem sibi, non quae sua sunt singuli cogitantes, sed quae aliorum.*

14. Nemo etiam suam gratiam quaerat, nemo suam laudem, sed alterius. Quod evidenter etiam in proverbiis declaratum esse advertimus dicente sancto per Salomonem spiritu: [6] *Fili, si sapiens fueris, tibi sapiens eris et proximis; si autem malus evaseris, solus hauries mala.* Sapiens enim

---

1) Phil. 3, 15. 2) Hiezec. 28, 3. 3) 3. Reg. 4, 26 seq. 4) 1. Cor. 10, 22. 5) Phil. 2, 3—4. 6) Prov. 9, 12.

aliis consulit, sicut iustus, quando quidem consors sui est utriusque forma virtutis.

CAPUT III.

Praemissum de non quaerendo proprio emolumento praeceptum urgetur primum a Christi exemplo, tum ab interpretatione nominis, denique ab ipsa membrorum forma et usibus. Unde ostendit quam flagitiosum sit alienae utilitati detrahere, cum hoc scelere naturalis lex aeque ac divina violetur atque insuper illud amittatur, quo praestamus ceteris animantibus, ad postremum leges civiles cum summa infamia conculcentur.

15. Si quis igitur vult placere omnibus, per omnia quaerat non quod sibi utile, sed quod multis, sicut quaerebat et Paulus. Hoc est enim conformari Christo: alienum non quaerere, nihil alteri detrahere, ut adquirat sibi. Christus enim dominus cum esset in dei forma, [1] exinanivit se, ut formam susciperet hominis, quam operum suorum locupletaret virtutibus. Tu ergo spolias quem Christus induit? Tu exuis quem vestivit Christus? Hoc enim agis, quando alterius detrimento tua commoda augere expetis.

16. Considera, o homo, unde nomen sumpseris; ab humo utique, quae nihil cuiquam eripit, sed omnia largitur omnibus et diversos in usum omnium animantium fructus ministrat. Inde appellata humanitas specialis et domestica virtus hominis, quae consortem adiuvet.

17. Ipsa te doceat forma tui corporis membrorumque usus. Numquid membrum tuum alterius membri officia sibi vindicat, aut oculos officium oris, aut os oculi officium sibi vindicat, aut manus pedum ministerium, aut pes manuum? Quin etiam ipsae manus dextera ac sinistra dispartita habent officia pleraque, ut, si usum commutes utriusque, adversum naturam sit; priusque totum hominem exuas, quam membrorum tuorum ministeria convertas, si aut de sinistra cibum

1) Phil. 2, 6—7.

suggeras, aut de dextera fungaris ministerio sinistrae, ut reliquias ciborum abluas, nisi forte poscat necessitas.

18. Finge hanc et da oculo virtutem, ut possit detrahere sensum capiti, auditum auribus, menti cogitationes, odoratum naribus, ori saporem et sibi conferat; nonne omnem statum dissolvet naturae? Unde pulchre apostolus ait: [1] *Si totum corpus oculus, ubi auditus? Si totum auditus, ubi odoratus?* Omnes ergo unum corpus sumus et diversa membra, sed omnia corpori necessaria; non enim potest membrum de membro dicere: Non est mihi necessarium. Quin etiam ipsa, quae videntur infirmiora membra esse, multo magis necessaria sunt et maiorem plerumque tuendi se requirunt sollicitudinem. Et si quid dolet membrum unum, conpatiuntur ei membra omnia.

19. Unde quam grave est ut detrahamus aliquid ei, cui nos conpati oportet, et cui debemus consortium ministerii, ei fraudi et noxae simus? Haec utique lex naturae est, quae nos ad omnem stringit humanitatem, ut alter alteri tamquam unius partes corporis invicem deferamus. Nec detrahendum quicquam putemus, cum contra naturae legem sit non iuvare. Sic enim nascimur, ut consentiant membra membris et alterum alteri adhaereat et obsequantur sibi mutuo ministerio. Quod si unum desit officio suo, inpediantur cetera, ut si eruat oculum manus, nonne sibi operis sui usum negavit? Si pedem vulneret, quantorum sibi actuum profectum inviderit? Et quanto gravius est totum hominem, quam unum membrum detrahi? Iam si in uno membro totum corpus violatur, utique in uno homine communio totius humanitatis solvitur; violatur natura generis humani et sanctae Ecclesiae congregatio, quae in unum conexum corpus atque conpactum unitate fidei

1) 1. Cor. 12, 17.

et caritatis adsurgit. Christus quoque dominus, qui pro universis mortuus est, mercedem sanguinis sui evacuatam dolebit.

20. Quid quod etiam ipsa lex domini hanc formam tenendam edocet, ut nihil alteri detrahas tui commodi servandi gratia, cum dicit: [1] *Non transferas terminos, quos statuerunt patres tui,* cum vitulum errantem fratris tui reducendum praecipit, [2] cum furem mori iubet, [3] cum vetat mercennarium debita mercede fraudari, [4] cum pecuniam sine usuris reddendam censuit. [5] Subvenire enim non habenti humanitatis est, duritiae autem plus extorquere, quam dederis. Etenim si ideo auxilio tuo eguit, quia non habuit unde de suo redderet; nonne impium est, ut sub humanitatis simulatione amplius ab eo poscas, qui non habebat unde minus solveret? Absolvis igitur alteri debitorem, ut condemnes tibi; et hanc humanitatem vocas, ubi est iniquitatis auctio?

21. Hoc praestamus ceteris animantibus, quod alia genera animantium conferre aliquid nesciunt, ferae autem eripiunt, homines tribuunt. Unde et psalmista ait: [6] *Iustus miseretur et tribuit.* Sunt tamen quibus et ferae conferant. Siquidem conlatione sobolem suam nutriunt et aves cibo suo pullos satiant suos; homini autem soli tributum est, ut omnes tamquam suos pascat. Debet istud ipso naturae iure. Quod si non licet non dare, quomodo detrahere licet? Nec ipsae leges nos docent? quae ea, quae detracta sunt alicui cum iniuria personae aut rei ipsius, cumulo restitui iubent, quo furem a detrahendo aut poenis deterreant, aut multa revocent.

22. Pone tamen quod aliquis possit aut poenam non timere, aut multae inludere; numquid dignum est ut aliqui alteri detrahant? Servile hoc vitium et familiare ultimae condicioni; adeo contra naturam, ut inopia magis hoc extorquere

---

1) Prov. 22, 28. 2) Exod. 23, 4. 3) Exod. 22, 2. 4) Levit. 19, 13. 5) Deut. 23, 19. 6) Psalm. 36, 21.

videatur, quam natura suadere. Servorum tamen occulta furta, divitum rapinae publicae.

23. Quid autem tam contra naturam, quam violare alterum tui commodi causa, cum pro omnibus excubandum, subeundas molestias, suscipiendum laborem naturalis affectus persuadeat et gloriosum unicuique ducatur, si periculis propriis quaerat universorum tranquillitatem multumque sibi unusquisque arbitretur gratius, excidia patriae reppulisse, quam propria pericula praestantiusque esse existimet, quod operam suam patriae inpenderit, quam si in otio positus tranquillam vitam voluptatum copiis functus egisset?

CAPUT IV.

Ubi strictius ostensum est eum, qui commodi sui causa noceat alteri, graves conscientiae suae poenas luiturum, colligitur, uni utile nihil esse, quod itidem non sit omnibus; atque adeo propositae a philosophis de naufragis duobus quaestioni locum non esse apud Christianos, quibus ubique caritas atque humilitas exercendae sunt.

24. Hinc ergo colligitur quod homo, qui secundum naturae formatus est directionem, ut obediat ei, nocere non possit alteri; quod si cui noceat, naturam violet, neque tantum esse commodi, quod adipisci sese putet, quantum incommodi, quod ex eo sibi accidat. Quae enim poena gravior, quam interioris vulnus conscientiae? Quod severius iudicium, quam domesticum, quo unusquisque sibi est reus, seque ipse arguit, quod iniuriam fratri indigne fecerit? Quod non mediocriter Scriptura condemnat dicens: [1] *Ex ore stultorum baculus contumeliae.* Stultitiae igitur condemnatur qui contumeliam facit. Nonne hoc magis fugiendum, quam mors, quam dispendium, quam inopia, quam exsilium, quam debilitatis dolor? Quis enim vitium corporis aut patrimonii damnum non levius ducat vitio animi et existimationis dispendio.

---

1) Prov. 14, 3.

25. Liquet igitur id spectandum et tenendum omnibus, quod eadem singulorum sit utilitas, quae sit universorum, nihilque iudicandum utile, nisi quod in commune prosit. Quomodo enim potest uni prodesse quod inutile sit omnibus? Mihi certe non videtur, qui inutilis est omnibus, sibi utilis esse posse. Etenim si una lex naturae omnibus, una utique utilitas universorum, ad consulendum utique omnibus naturae lege constringimur. Non est ergo eius, qui consultum velit alteri secundum naturam, nocere ei adversus legem naturae.

26. Etenim si hi, qui in stadio currunt, ita feruntur praeceptis informari atque instrui, ut unusquisque celeritate, non fraude contendat cursuque, quantum potest, ad victoriam properet; supplantare autem alterum aut manu deicere non ausit: quanto magis in hoc cursu vitae istius sine fraude alterius et circumscriptione quaerenda nobis victoria est?

27. Quaerunt aliqui, si sapiens in naufragio positus insipienti naufrago tabulam extorquere possit, utrum debeat? Mihi quidem, etsi praestabilius communi videatur usui, sapientem de naufragio, quam insipientem evadere, tamen non videtur, quod vir Christianus et iustus et sapiens quaerere sibi vitam aliena morte debeat, utpote qui, etiam si latronem armatum incidat, ferientem referire non possit, ne, dum salutem defendit, pietatem contaminet. De quo in evangelii libris aperta et evidens sententia est: [1] *Reconde gladium tuum; omnis enim, qui gladio percusserit, gladio ferietur.* Quis latro detestabilior, quam persecutor, qui venerat, ut Christum occideret? Sed noluit se Christus persecutorum defendi vulnere, qui voluit suo vulnere omnes sanare.

28. Cur enim te potiorem altero iudices, cum viri sit Christiani praeferre sibi alterum, nihil sibi arrogare, nullum

---

1) Matth. 26, 52.

sibi honorem adsumere, non vindicare meriti sui pretium? Deinde cur non tuum tolerare potius incommodum, quam alienum commodum diripere adsuescas? Quid tam adversus naturam, quam non esse contentum eo, quod habeas, aliena quaerere, ambire turpiter? Nam si honestas secundum naturam (omnia enim deus fecit bona valde), turpitudo utique contraria est. Non potest ergo et honestati convenire et turpitudini, cum haec inter se discreta naturae lege sint.

CAPUT V.

Iustum nihil agere, quod sit contra officium, etiam si latendi spem habuerit, ad hoc ipsum significandum fabulam de Gygis anulo excogitatam esse a philosophis, qua explosa Davidis ac Ioannis Baptistae certa et vera exempla proferuntur.

29. Sed iam ut etiam in hoc libro ponamus fastigium, in quo velut in fine disputationis nostrae dirigamus sententiam, ut nihil expetendum sit, nisi quod honestum; nihil agit sapiens, nisi quod cum sinceritate, sine fraude sit; neque quicquam facit, in quo se crimine quoquam obliget, etiam si latere possit. Sibi enim est reus, priusquam ceteris; nec tam pudenda apud eum publicatio flagitii, quam conscientia est. Quod non fictis fabulis, ut philosophi disputant, sed verissimis iustorum virorum exemplis docere possumus.

30. Non igitur ego simulabo terrae hiatum, quae magnis quibusdam dissiluerit soluta imbribus, in quem descendisse Gyges atque ibi fabulosum illum equum aeneum offendisse a Platone inducitur, qui in lateribus suis fores haberet: quas ubi aperuit, animadvertisse anulum aureum in digito mortui hominis, cuius illic exanimum corpus iaceret, aurique avarum sustulisse anulum. Sed cum se ad pastores recepisset regios, de quorum ipse numero foret, casu quodam, quod palam eius anuli ad palmam converterat, ipse omnes videbat atque a nullo videbatur; deinde cum in locum suum revocasset anulum, videbatur ab omnibus. Cuius sollers factus miraculi, per anuli

oportunitatem reginae stupro potitus, necem regi intulit ceterisque interemptis, quos necandos putaverat, ne sibi inpedimento forent, Lydiae regnum adeptus est.

31. Da, inquit, hunc anulum sapienti, ut beneficio eius possit latere, cum deliquerit. Non minus fugiet peccatorum contagium, quam si non possit latere; non enim latebra sapienti spes inpunitatis, sed innocentia est. Denique *lex non iusto est posita, sed iniusto,* [1] quia iustus legem habet mentis suae et aequitatis ac iustitiae suae normam, ideoque non terrore poenae revocatur a culpa, sed honestatis regula.

32. Ergo ut ad propositum redeamus, non fabulosa pro veris, sed vera pro fabulosis exempla proferamus. Quid enim mihi opus est fingere hiatum terrae, equum aeneum anulumque aureum in digito defuncti repertum, cuius anuli tanta sit vis, ut pro arbitrio suo qui eum sit indutus anulum adpareat, cum velit; cum autem nolit, conspectui se praesentium subtrahat, ut praesens non possit videri? Nempe eo tendit istud, utrum sapiens, etiam si isto utatur anulo, quo possit propria flagitia celare et regnum adsequi, nolitne peccare et gravius ducat sceleris contagium poenarum doloribus, an vero spe inpunitatis utatur ad perpetrandum scelus? Quid, inquam, mihi opus est figmento anuli, cum possim docere ex rebus gestis, quod vir sapiens, cum sibi in peccato non solum latendum, sed etiam regnandum videret, si peccatum admitteret; contra autem periculum salutis cerneret, si declinaret flagitium; elegerit tamen magis periculum salutis, ut vacaret flagitio, quam flagitium, quo sibi regnum pararet?

33. Denique David [2] cum fugeret a facie regis Saul, quod eum rex cum tribus milibus virorum electorum ad inferendam necem in deserto quaereret, ingressus in castra regis, cum dormientem offendisset, non solum ipse non per-

1) 1. Tim. 1, 9. 2) 1. Reg. 26, 2 seqq.

cussit, sed etiam protexit, ne ab alio, qui simul ingressus fuerat, perimereter. Nam cum diceret ei Abisai: [1] *Conclusit hodie dominus inimicum tuum in manibus tuis et nunc occidam eum, respondit: Non consumas illum, quoniam quis iniciet manum suam in christum domini et purus erit?* Et addidit: *Vivit dominus, quoniam nisi dominus percusserit illum, aut nisi hora illius venerit, et moriatur, aut in pugnam descenderit et adponatur mihi, non sit a domino inicere manum meam in christum domini.*

34. Itaque non permisit necari eum, sed solam lanceam, quae erat ad caput eius, et lenticulam sustulit. Itaque dormientibus cunctis, egressus de castris transivit in cacumen montis et coarguere coepit stipatores regios et praecipue principem militiae Abner, quod nequaquam fidam custodiam regi et domino suo adhiberet; denique demonstraret, ubi esset lancea regis vel lenticula, quae erat ad caput eius. Et appellatus a rege lanceam reddidit: *Et dominus*, inquit, [2] *restituat unicuique iustitias suas et fidem suam, sicut tradidit te dominus in manus meas et nolui inicere manum meam in christum domini.* Et cum haec diceret, timebat tamen insidias eius et fugit, sedem exsilio mutans. Nec tamen salutem praetulit innocentiae, cum iam secundo facultate sibi tributa regis necandi noluisset uti occasionis beneficio, quae et securitatem salutis metuenti et regnum offerebat exsuli.

35. Ubi opus fuit Ioanni Gygeo anulo, qui, si tacuisset, non esset occisus ab Herode? [3] Praestare hoc illi potuit silentium suum, ut et videretur et non occideretur; sed quia non solum peccare se propter salutis defensionem passus non est, sed ne alienum quidem peccatum ferre ac perpeti potuit, ideo in se causam necis excitavit. Certe hoc negare

1) 1. Reg. 26, 8 seqq. 2) Ibid. v. 23. 3) Matth. 14, 1 seqq. et Marc. 6, 17 seqq.

non possunt potuisse fieri ut taceret, qui de illo Gyge negant potuisse fieri, ut anuli beneficio absconderetur.

36. Sed fabula etsi vim non habet veritatis, hanc tamen rationem habet, ut, si possit celare se vir iustus, tamen ita peccatum declinet, quasi celare non possit, nec personam suam indutus anulum, sed vitam suam Christum indutus abscondat, sicut apostolus ait: [1] *Quia vita nostra abscondita est cum Christo in deo.* Nemo ergo hic fulgere quaerat, nemo sibi arroget, nemo se iactet. Nolebat se Christus [2] hic cognosci, nolebat praedicari in evangelio nomen suum, cum in terris versaretur; venit, ut lateret saeculum hoc. Et nos ergo simili modo abscondamus vitam nostram Christi exemplo, fugiamus iactantiam, praedicari non expetamus. Melius est hic esse in humilitate, ibi in gloria. *Cum Christus,* inquit, [3] *adparuerit, hunc et vos cum illo adparebitis in gloria.*

CAPUT VI.

Praevalere apud nos emolumentum non oportere. Quid obtendere soleant qui a frumentis lucrum captant, quidve illis debeat responderi? Ubi eisdem evangelica parabola et Salomonis effata sub oculis ponuntur.

37. Non vincat igitur honestatem utilitas, sed honestas utilitatem; hanc dico utilitatem, quae aestimatur secundum vulgi opinionem. Mortificetur avaritia, moriatur concupiscentia. Sanctus in negotiationem introisse se negat; [4] quia pretiorum captare incrementa non simplicitatis, sed versutiae est. Et alius ait: [5] *Captans pretia frumenti maledictus in plebe est.*

38. Definita est sententia, nihil disputationi relinquens, quale controversiarum genus solet dicendi esse, cum alius allegat agriculturam laudabilem apud omnes haberi, fructus

---

1) Coloss. 3, 3. 2) Luc. 9, 36. 3) Coloss. 3, 4. 4) Psalm. 70, 15. 5) Prov. 11, 26.

terrae simplices esse, plus qui seminaverit, eo probatiorem fore, uberiores reditus industriae non fraudari, neglegentiam magis et incuriam ruris inculti reprehendi solere.

39. Aravi, inquit, studiosius, uberius seminavi, diligentius excolui, bonos collegi proventus, sollicitius recondidi, servavi fideliter, provide custodivi. Nunc in tempore famis vendo, subvenio esurientibus; vendo frumentum non alienum, sed meum; non pluris, quam ceteri, immo etiam minori pretio. Quid hic fraudis est, cum multi possent periclitari, si non haberent quod emerent? Num industria in crimen vocatur? Num diligentia reprehenditur? Num providentia vituperatur? Fortasse dicat: Et Ioseph frumenta in abundantia collegit, in caritate vendidit. Num carius aliquis emere conpellitur? Num vis adhibetur emptori? Omnibus defertur emendi copia, nulli inrogatur iniuria.

40. His igitur quantum cuiusque fert ingenium disputatis, exsurgit alius dicens: Bona quidem agricultura, quae fructus ministrat omnibus, quae simplici industria adcumulat terrarum fecunditatem, nihil doli, nihil fraudis interserens. Denique si quid vitii fuerit, plus dispendii est, quia, si bene aliquis seminaverit, melius metet, et si sincerum tritici granum severit, puriorem ac sinceram messem colliget. Fecunda terra multiplicatum reddit quod acceperit; fidelis ager feneratos solet restituere proventus.

41. De reditibus igitur uberis glebae exspectare debes tui mercedem laboris, de fertilitate pinguis soli iusta sperare conpendia. Cur ad fraudem convertis naturae industriam? Cur invides usibus hominum publicos partus? Cur populis minuis abundantiam? Cur adfectas inopiam? Cur optari facis a pauperibus sterilitatem? Cum enim non sentiant beneficia fecunditatis, te auctionante pretium, te condente frumentum optant potius nihil nasci, quam te de fame publica negotiari. Ambis frumentorum indigentiam, alimentorum penuriam, uberes

soli partus ingemescis, fles publicam fertilitatem, horrea frugum plena deploras, exploras, quando sterilior proventus sit, quando exilior partus. Votis tuis gaudes arrisisse maledictum, ut nihil cuiquam nasceretur. Tunc messem tuam venisse laetaris, tunc tibi de omnium miseria congeris opes; et hanc tu industriam vocas, hanc diligentiam nominas, quae calliditatis versutia, quae astutia fraudis est; et hoc tu remedium vocas, quod est commentum nequitiae. Latrocinium hoc, an fenus appellem? Captantur tamquam latrocinii tempora, quibus in viscera hominum durus insidiator obrepas. Augetur pretium tamquam sorte cumulatum fenoris, quo periculum capitis acervatur. Tibi conditae frugis multiplicatur usura; tu frumentum quasi fenerator occultas, quasi venditor auctionaris. Quid inprecaris male omnibus, quia maior futura sit fames, quasi nihil frugum supersit, quasi infecundior annus sequatur? Lucrum tuum damnum publicum est.

42. Ioseph sanctus omnibus aperuit horrea, [1] non clausit, nec pretia captavit annonae, sed perenne subsidium collocavit, nihil sibi adquisivit, sed quemadmodum fames etiam in posterum vinceretur, provida ordinatione disposuit.

43. Legisti, quemadmodum hunc frumentarii pretii captatorem exponat in evangelio dominus Iesus, cuius possessio divites fructus attulit, et ille quasi egens dicebat: [2] *Quid faciam? Non habeo quo congregem; destruam horrea méa et maiora faciam,* cum scire non posset utrum sequenti nocte anima sua ab eodem repeteretur. Nesciebat quid faceret; quasi ei alimenta deessent, haerebat ambiguo. Non capiebant horrea annonam, et ille se egere credebat.

44. Recte igitur Salomon: [3] *Qui continet,* inquit, *frumentum, relinquet illud nationibus,* non heredibus, quoniam avaritiae emolumentum ad successorum iura non pervenit.

---

1) Gen. 41, 56. 2) Luc. 12, 17—18. 3) Prov. 11, 26.

Quod non legitime adquiritur, quasi ventis quibusdam, ita extraneis diripientibus dissipatur. Et addidit: [1]) *Captans annonam maledictus in plebe est; benedictio autem eius in capite, qui participat.* Vides ergo quod largitorem frumenti esse deceat, non pretii captatorem. Non est igitur ista utilitas, in qua plus honestati detrahitur, quam utilitati adiungitur.

CAPUT VII.

Peregrinos tempore famis ex urbe neutiquam expellendos. Egregium hac in re Christiani senis consilium refertur, cui opponitur indignum facinus Romae admissum; nec non utroque inter se conparato, primum cum honestate atque utilitate coniunctum fuisse ostenditur, secus vero secundum.

45. Sed et illi, qui peregrinos urbe prohibent, nequaquam probandi: expellere eo tempore, quo debent iuvare, separare a commerciis communis parentis, fusos omnibus partus negare, inita iam consortia vivendi averruncare; cum quibus fuerint communia iura, cum his nolle in tempore necessitatis subsidia partiri. Ferae non expellunt feras, et homo excludit hominem! Ferae ac bestiae communem putant omnibus victum, quem terra ministrat; illae etiam conformem sui generis adiuvant, homo inpugnat, qui nihil a se alienum debet credere, quidquid humani est!

46. Quanto ille rectius, qui cum iam provecta processisset aetate et famem toleraret civitas, atque, ut in talibus solet, peterent vulgo, ut peregrini urbe prohiberentur; praefecturae urbanae curam ceteris maiorem sustinens convocavit honoratos et locupletiores viros, poposcit, ut in medium consulerent, dicens, quam inmane esset peregrinos eici, quam hominem exueret qui cibum morienti negaret. Canes ante mensam inpastos esse non patimur, hominem extrudimus. Quam inutile quoque tot populos mundo perire, quos

1) Prov. 11, 26.

dira conficiebat tabes; quantos urbi suae perire, qui solerent adiumento esse vel in conferendis subsidiis vel in celebrandis commerciis; neminem famem alienam iuvare, protrahere ut plurimum diem posse, non inopiam repellere, immo tot cultoribus exstinctis, tot agricolis occidentibus, occasura in perpetuum subsidia frumentaria. Hos igitur excludimus, qui victum nobis inferre consuerunt; hos nolumus in tempore necessitatis pascere, qui nos omni aetate paverunt! Quanta sunt quae ab ipsis nobis hoc ipso tempore ministrantur! *Non in solo pane vivit homo.* [1] Nostra illic familia, plerique etiam nostri parentes sunt. Reddamus quod accepimus.

47. Sed veremur ne cumulemus inopiam. Primum omnium misericordia numquam destituitur, sed adiuvatur. Deinde subsidia annonae, quae his inpertienda sunt, conlatione redimamus, reparemus auro. Numquid his deficientibus non alii nobis redimendi cultores videntur? Quanto vilius est pascere, quam emere cultorem? Ubi etiam repares, ubi invenias quem reformes? Adde, si invenias, quod ignarum et alieni usus, numero possis substituere, non cultui.

48. Quid plura? Conlato auro coacta frumenta sunt. Ita nec abundantiam urbis minuit et peregrinis alimoniam subministravit. Quantae hoc commendationis apud deum fuit sanctissimo seni, quantae apud homines gloriae! Hic magnus vere probatus, qui vere potuit imperatori dicere, demonstrans provinciae totius populos: Hos tibi omnes reservavi, hi vivunt beneficio tui senatus, hos tua curia morti abstulit.

49. Quanto hoc utilius, quam illud, quod proxime Romae factum est, eiectos esse urbe amplissima, qui iam plurimam illic aetatem transegerant, flentes cum filiis abisse, quibus velut civibus amoliendum exsilium deplorarent, interruptas conplurium necessitudines, diremptas affinitates? Et certe

1) Deut. 8, 3.

arriserat anni fecunditas, invecticio urbs sola egebat frumento; potuisset iuvari, si peteretur ab Italis frumentum, quorum filii expellebantur. Nihil hoc turpius, excludere quasi alienum et exigere quasi suum. Quid illum eicis, qui de suo pascitur? Quid illum eicis, qui te pascit? Servum retines, trudis parentem! Frumentum suscipis, nec affectum inpertis! Victum extorques, nec rependis gratiam!

50. Quam deforme hoc, quam inutile! Quomodo enim potest utile esse quod non decet? Quantis corporatorum subsidiis dudum Roma fraudata est! Potuit et illos non dimittere et evadere famem exspectatis ventorum oportunis flatibus et speratarum commeatu navium.

51. Quam vero illud superius honestum, atque utile? Quid enim tam decorum atque honestum, quam conlatione locupletum iuvari egentes, ministrari victum esurientibus, nulli cibum defore? Quid tam utile, quam cultores agro reservari, non interire plebem rusticanorum?

52. Quod honestum igitur, utile est; et quod utile, honestum. Et contra quod inutile, indecorum; quod autem indecorum, id etiam inutile.

CAPUT VIII.

Eos, qui honestum utili anteponant, a deo probari Iosue, Caleb et aliorum exploratorum patere exemplis.

53. Quando maiores nostri servitio exire potuissent, nisi id non solum turpe, sed etiam inutile credidissent regi servire Aegyptiorum? [1]

54. Iesus quoque et Caleb [2] missi ad explorandam terram uberem quidem terram, sed a ferocissimis inhabitari gentibus nuntiaverunt. Terrore belli populus infractus recusabat terrae eius possessionem. Suadebant missi exploratores Iesus et Caleb [3]

1) Exod. 12, 34 seqq. 2) Num. 13, 28 seqq. 3) Num. 14, 6 seqq.

terram esse utilem indecorum putabant cedere nationibus, lapidari potius elegebant, quod minabatur populus, quam decedere de honestate. Dissuadebant alii, plebs reclamabat, dicens adversus diras et asperas gentes bellum fore, cadendum sibi in proelio, mulieres suas et pueros direptioni futuros.

55. Exarsit domini indignatio, ut omnes vellet perdere; sed rogante Moyse temperavit sententiam, ultionem distulit, satis esse perfidis supplicii iudicans, et si parceret interim, nec percuteret incredulos; ad eam tamen terram, quam recusaverant, propter incredulitatis suae pretium non pervenirent, sed pueri et mulieres, qui non inmurmuraverant, vel sexu vel aetate veniabiles, caperent eius terrae promissam hereditatem. Denique quicumque erant a vicesimo anno et supra in deserto, eorum membra ceciderunt; sed aliorum dilata poena est. Qui autem ascenderunt cum Iesu et dissuadendum putaverunt, plaga mala statim mortui sunt; Iesus vero et Caleb cum innoxia aetate vel sexu in terram promissionis intrarunt.

56. Pars igitur melior gloriam saluti praetulit, deterior salutem honestati. Divina autem sententia eos probavit, qui honesta utilibus praestare arbitrabantur; eos vero condemnavit, apud quos ea, quae videbantur saluti potius, quam honestati adcommoda, praeponderabant.

CAPUT IX.

Fraudes et turpia lucra maxime dedecere clericos, quorum est utilitati omnium inservire; illos in causis pecuniariis intervenire nequaquam debere, secus vero in capitalibus. Eisdem, ne cui etiam lacessiti noceant, exemplum David, neu autem vitam honestati praeferant, caedes Nabuthe proponitur.

57. Nihil itaque deformius, quam nullum habere amorem honestatis et usu quodam degeneris mercaturae quaestu sollicitari ignobili, avaro aestuare corde, diebus ac noctibus hiare in alieni detrimentum patrimonii, non levare animum ad honestatis nitorem, non considerare verae laudis pulchritudinem.

58. Hinc nascuntur aucupio quaesitae hereditates, continentiae atque gravitatis simulatione captatae: quod abhorret a proposito Christiani viri; omne enim, quod arte elicitum et fraude conpositum est, caret merito simplicitatis. In ipsis, qui nullum ecclesiastici ordinis officium receperint, incongrua iudicatur adfectatae ambitio hereditatis. In supremo fine vitae positos suum habere iudicium, ut libere testentur quod sentiunt, qui postea non sunt emendaturi; cum honestum non sit conpetentia conpendia aliis vel debita vel parata avertere, cum vel sacerdotis vel ministri sit prodesse, si fieri potest, omnibus, obesse nemini.

59. Denique si non potest alteri subveniri, nisi alter laedatur, commodius est neutrum iuvari, quam gravari alterum. Ideoque in causis pecuniariis intervenire non est sacerdotis, in quibus non potest fieri, quin frequenter laedatur alter, qui vincitur, quoniam intercessoris beneficio se victum arbitratur. Sacerdotis est igitur nulli nocere, prodesse velle omnibus; posse autem solius est dei. Nam in causa capitis nocere ei, quem iuvare debeas periclitantem, non sine peccato est gravi; in causa autem pecuniae odia quaerere insipientiae est, cum pro salute hominis graves frequenter fiant molestiae, in quo etiam periclitari gloriosum est. Proposita igitur forma in sacerdotis officio teneatur, ut nulli noceat, ne lacessitus quidem et aliqua iniuria offensus. Bonus est enim vir qui dixit: [1]) *Si reddidi retribuentibus mihi mala.* Quae enim est gloria, si eum non laedimus, qui nos non laeserit? Sed illa virtus est, si laesus remittas.

60. Quam honestum, [2]) quod, cum potuisset regi inimico nocere, maluit parcere! Quam etiam utile, quia successori hoc profuit, ut discerent omnes fidem regi proprio servare, nec usurpare imperium, sed vereri! Itaque et honestas utilitati praelata est et utilitas secuta honestatem est.

1) Psalm. 7, 5. 2) 1. Reg. 24, 5 seqq.

61. Parum est quod pepercit; addidit quod etiam in bello doluit occisum et flebiliter deploravit dicens: [1] *Montes, qui estis in Gelbue, neque ros, neque pluvia cadat super vos; montes mortis, quoniam ibi sublata est protectio potentium, protectio Saul. Non est unctus in oleo et sanguine vulneratorum et ex adipe belligerantium. Sagitta Ionathae non est reversa retro et gladius Saul non est reversus vacuus. Saul et Ionathan speciosi et carissimi, inseparabiles in vita sua, et in morte non sunt separati. Super aquilas leviores, super leones potentiores. Filiae Israel plorate super Saul, qui vestiebat vos vestimenta coccinea cum ornamento vestro, qui inponebat aurum super vestimenta vestra. Quomodo ceciderunt potentes in media pugna? Ionathan in morte vulneratus est. Doleo in te, frater meus Ionathan, speciosus mihi valde. Ceciderat amor tuus in me, sicut amor mulierum. Quomodo ceciderunt potentes et perierunt arma concupiscenda?*

62. Quae mater unicum sic defleret filium, quemadmodum hic deflevit inimicum? Quis gratiae auctorem tantis prosequeretur laudibus, quantis iste prosecutus est insidiatorem capitis sui? Quam pie doluit, quanto ingemuit affectu! Aruerunt montes prophetico maledicto et divina vis sententiam maledicentis inplevit. Itaque pro regiae necis spectaculo poenam elementa solveruut.

63. Quid vero de sancto Nabuthe? Quae fuit causa mortis, nisi honestatis contemplatio? Nam cum ab eo vineam rex posceret, pecuniam daturum se pollicens, indecorum pretium pro paterna recusavit hereditate maluitque morte declinare huiusmodi turpitudinem. *Non mihi*, inquit, [2] *fiat a domino, ut dem tibi hereditatem patrum meorum;* hoc est, tantum mihi opprobrium non fiat, non permittat deus tantum extor-

---

1) 2. Reg. 1, 21 seqq. 2) 3. Reg. 21, 3.

queri flagitium. Non utique de vitibus dicit; neque enim de vitibus cura est deo, neque de terreno spatio, sed de iure loquitur patrum. Potuit utique et aliam vineam de vineis regis accipere et amicus esse, in quo non mediocris saeculi huius utilitas aestimari solet, sed quod turpe erat, iudicavit non videri utile maluitque periculum cum honestate subire, quam utilitatem cum opprobrio, vulgarem utilitatem loquor, non illam, in qua etiam honestatis gratia est.

64. Denique et ipse rex potuit extorquere, sed inpudens arbitrabatur, sed occisum doluit. Dominus quoque mulieris inmanitatem, quae honestatis inmemor turpe antetulit lucrum, congruo supplicio plectendam adnuntiavit.

65. Turpis itaque omnis est fraus. Denique etiam in rebus vilibus exsecrabilis est staterae fallacia et fraudulenta mensura. Si in foro rerum venalium, in usu commerciorum fraus plectitur, potestne inreprehensibilis videri inter officia virtutum? Clamat Salomon: [1] *Pondus magnum et exiguum et mensurae duplices inmundae sunt coram domino.* Supra quoque ait: [2] *Statera adultera abominatio est domino, pondus autem aequum acceptabile est illi.*

CAPUT X.

De fraude in omni contractu fugienda non solum in politico iure cautum esse, verum etiam in sacris litteris, ut Iosue ac Gabaonitarum patet exemplo.

66. In omnibus igitur decora est fides, iustitia grata, mensura aequitatis iucunda. Quid autem loquar de contractibus ceteris ac maxime de coemptione praediorum vel transactionibus atque pactis? Nonne formulae sunt, dolum malum abesse eumque, cuius dolus fuerit deprehensus, duplici poenae obnoxium fore? Ubique igitur honestatis praeponderat con-

---

1) Prov. 20, 10. 2) Prov. 11, 1.

sideratio, quae dolum excludit, fraudem eicit. Unde recte generalem David propheta prompsit sententiam dicens: [1] *Nec fecit proximo suo malum.* Non solum itaque in contractibus, in quibus etiam vitia eorum, quae veneant, prodi iubentur ac, nisi intimaverit venditor, quamvis in ius emptoris transcripserit, doli actione vacuantur, sed etiam generaliter in omnibus dolus abesse debet, aperienda simplicitas, intimanda veritas est.

67. Veterem autem istam de dolo non iuris peritorum formulam, sed patriarcharum sententiam scriptura divina evidenter expressit in libro testamenti veteris, qui Iesu Nave scribitur. Nam cum exisset fama per populos, [2] siccatum esse mare in Hebraeorum transitu, fluxisse aquam de petra, de caelo diurnam ministrari alimoniam tot populi milibus abundantem, corruisse muros Hiericho sacro tubarum sono, ictu et ululatu plebis arietatos, Gethaeorum quoque regem victum et suspensum in ligno usque ad vesperam: [3] Gabaonitae metuentes validam manum, venerunt cum versutia, simulantes se de terra longinqua esse diuque peregrinatos dirupisse calciamenta, detrivisse amictus vestium, quarum veterascentium indicia monstrarent, causam autem tanti laboris emerendae pacis et ineundae cum Hebraeis esse amicitiae cupiditatem, et coeperunt ab Iesu Nave poscere ut secum firmaret societatem. Et quia adhuc erat ignarus locorum atque incolarum inscius, non cognovit fraudes eorum, neque dominum interrogavit, sed cito credidit.

68. Adeo sancta erat illis temporibus fides, ut fallere aliquos posse non crederetur. Quis hoc reprehendat in sanctis, qui ceteros de suo affectu aestimant, et quia ipsis amica est veritas, mentiri neminem putant, fallere quid sit ignorant, libenter credunt quod ipsi sunt, nec possunt suspe-

---

1) Psalm. 14, 3. 2) Iosue 9, 3 seqq. 3) Ibid. 8, 29.

ctum habere quod non sunt? Hinc Salomon ait: [1] *Innocens credit omni verbo.* Non vituperanda facilitas, sed laudanda bonitas. Hoc est innocentem esse, ignorare quod noceat; et si circumscribitur ab aliquo, de omnibus tamen bene iudicat qui fidem esse in omnibus arbitratur.

69. Hac igitur mentis suae devotione inclinatus, ut crederet, testamentum disposuit, pacem dedit, confirmavit societatem. Sed ubi in terras eorum ventum est, deprehensa fraude, quod, cum essent finitimi, advenas se esse simulaverant, circumscriptum sese populus patrum indignari coepit. Iesus tamen pacem, quam dederat, revocandam non censuit, quia firmata erat sacramenti religione, ne, dum alienam perfidiam arguit, suam fidem solveret. Multavit tamen eos vilioris obsequio ministerii. Clementior sententia, sed diuturnior; manet enim officiis poena veteris astutiae, hereditario in hunc diem ministerio deputata.

CAPUT XI.

Inductis per reticentiam rhetoricam fraudum quarundam exemplis, eas atque alias omnes apertius in scriptura damnari ostenditur.

70. Non ego in hereditatibus adeundis digitorum percussiones et nudi successoris saltationes notabo; nam haec etiam vulgo notabilia: non simulatae piscationis conpositas copias, ut emptoris inliceretur affectus. Cur enim tam studiosus luxuriae ac deliciarum repertus est, ut huiusmodi fraudem pateretur?

71. Quid mihi tractare de Syracusano illo amoeno secretoque secessu et de Siculi hominis calliditate, qui, cum peregrinum aliquem repperisset, cognito quod cupidus esset hortorum venalium, ad caenam in hortos rogavit: promisisse invitatum, postridie venisse: offendisse illic magnam piscatorum

1) Prov. 14, 15.

multitudinem, exquisitis copiis adornatum convivium, in prospectu caenantium ante hortulos conpositos piscatores, ubi numquam ante iaciebant retia: unusquisque quod ceperat, certatim offerebat epulantibus: supra mensam pisces ingerebantur, resilientes oculos recumbentium verberabant. Mirari hospes tantam copiam piscium tantumque numerum cymbarum. Responsum quaerenti aquationem illic esse, dulcis aquae gratia innumerabiles eo pisces convenire. Quid multa? Pellexit hospitem, ut sibi extorqueret hortos: vendere volens cogitur, pretium gravatus suscipit.

72. Sequenti die ad hortos emptor cùm amicis venit, navigium nullum invenit. Percontanti, num aliqua piscatoribus eo esset die feriarum sollemnitas, respondetur: Nulla, nec umquam illic praeter hesternum diem piscari solitos. Quam hic redarguendi haberet auctoritatem doli, qui tam turpe captarit aucupium deliciarum? Qui enim alterum peccati arguit, ipse a peccato debet alienus esse. Non ergo huiusmodi nugas ego in hanc ecclesiasticae censionis auctoritatem vocabo, quae generaliter condemnat omnem lucri turpis appetentiam brevique sermonis conpendio excludit levitatem ac versutiam.

73. Nam de illo quid loquar, qui de eo testamento, quod ab aliis licet factum, falsum tamen cognoverit, hereditatem sibi aut legatum vindicet et lucrum quaerat alieno crimine, cum etiam leges publicae eum, qui sciens falso utitur, tamquam reum facinoris adstringant? Regula autem iustitiae manifesta est, quod a vero declinare virum non deceat bonum, nec damno iniusto afficere quemquam, nec doli aliquid adnectere fraudisve conponere.

74. Quid evidentius eo quod Ananias, [1] qui fraudavit de pretio agri sui, quem ipse vendiderat et portionem pretii tamquam summae totius numerum ante pedes posuit aposto-

---

1) Act. 5, 1 seqq.

lorum, sicut reus fraudis interiit? Licuit utique illi nihil offere, et hoc sine fraude fecisset. Sed quia fraudem admiscuit, non liberalitatis gratiam reportavit, sed fallaciae poenam exsolvit.

75. Et dominus in evangelio cum dolo accedentes repudiabat dicens: [1]) *Vulpes foveas habent,* quoniam in simplicitate cordis et innocentia nos iubet vivere. David quoque ait: [2]) *Sicut novacula acuta fecisti dolum,* nequitiae arguens proditorem, eo quod instrumentum huiusmodi ad hominis adhibetur ornatum et plerumque ulcerat. Si quis igitur praetendat gratiam et dolum nectat Doech proditoris [3]) exemplo, ut eum, quem protegere debeat, prodat ad mortem, instrumenti istius conparatione censetur, quod ebriae mentis et titubantis vitio manus vulnerare consuevit, sicut iste malitiae ebrius vino per funestae proditionis indicium Abimelech sacerdoti necem detulit, [4]) eo quod prophetam hospitio suscepisset, quem rex invidiae accensus stimulis persequebatur.

CAPUT XII.

Nihil promittendum, quod sit inhonestum, nec si quid iniustum iuraveris, id observandum; in quo peccasse Herodes demonstratur. Culpatur etiam votum a Iephthe nuncupatum itemque alia omnia, quae sibi exsolvi deus nolit. Denique filia eiusdem Iephthe cum duobus Pythagoreis conponitur iisque praeponitur.

76. Purum igitur ac sincerum oportet esse affectum, ut unusquisque simplicem sermonem proferat, vas suum in sanctificatione possideat, nec fratrem circumscriptione verborum inducat, nihil promittat inhonestum; ac si promiserit, tolerabilius est promissum non facere, quam facere, quod turpe sit.

77. Saepe plerique constringunt se ipsos iuris iurandi sacramento, et cum ipsi cognoverint, promittendum non fuisse,

---

1) Matth. 8, 20. 2) Psalm. 51, 4. 3) 1. Reg. 22, 9. 4) Ibid. v. 18.

sacramenti tamen contemplatione faciunt quod spoponderunt, sicut de Herode supra scripsimus, qui saltatrici praemium turpiter promisit, crudeliter solvit. Turpe quod regnum pro saltatione promittitur; crudele quod mors prophetae pro iuris iurandi religione donatur. Quanto tolerabilius tali fuisset periurium sacramento, si tamen periurium posset dici, quod ebrius inter vina iuraverat, quod eviratus inter saltantium choros promiserat? Infertur disco prophetae caput; et hoc aestimatum est fidei esse, quod amentiae fuit.

78. Neque umquam adducar, ut credam non incaute promisisse principem Iephthe, [1] ut immolaret deo quidquid sibi revertenti intra limen domus suae occurreret, cum et ipsum voti paenituerit sui, postquam filia occurrit sibi. Denique conscidit vestimenta sua et dixit: [2] *Heu me, filia, inpedisti me, in stimulum dolorum facta es mihi.* Qui licet pio metu ac formidine acerbitatem durae solutionis inpleverit, tamen luctum annuum etiam posteris deplorandum statuit ac dereliquit. Dura promissio, acerbior solutio, quam necesse habuit lugere etiam ipse qui fecit! Denique factum est praeceptum et decretum in Israel ex diebus in dies: [3] *Ambulabant,* inquit, *filiae populi Israel, lugentes filiam Iephthe Galaaditidis quattuor diebus in anno.* Non possum accusare virum, qui necesse habuit inplere quod voverat; sed tamen miserabilis necessitas, quae solvitur parricidio.

79. Melius est non vovere, quam vovere id, quod sibi, cui promittitur, nolit exsolvi. Denique in Isaac habemus exemplum, [4] pro quo arietem dominus statuit immolari sibi. Non semper igitur promissa solvenda omnia sunt. Denique ipse dominus frequenter suam mutat sententiam, sicut scriptura indicat. Nam et in eo libro, qui scribitur Numeri, [5] pro-

---

1) Iud. 11, 30 seqq. 2) Ibid. v. 35. 3) Ibid. v. 40. 4) Gen. 22, 13. 5) Cap. 14. v. 12.

posuerat percutere morte et perdere populum; sed postea rogatus a Moyse, reconciliatus est populo suo. Et iterum ad Moysen et Aaron ait: [1] *Dividite vos de medio synagogae eius et consummabo eos simul.* Quibus discedentibus de coetu, Dathan et Abiron subito impios terra praerupto soluta hiatu absorbuit.

80. Praecellentius et antiquius istud exemplum de filia Iephthe, quam illud, quod memorabile habetur apud philosophos de duobus Pythagoreis, quorum alter, cum a tyranno Dionysio capitis damnatus esset, praescripto mortis die poposcit, ut domum pergendi ei facultas daretur, quo commendaret suos, ac, ne revertendi nutaret fides, vadem mortis optulit ea condicione, ut, si ipse deforet ad constitutum diem, vas eius sibi pro eo moriendum agnosceret. Nec qualitatem sponsionis qui offerebatur recusavit constantique animo diem necis praestolabatur. Itaque alter se non subtraxit, alter ad diem recepit. Quod eo usque fuit mirabile, ut tyrannus eos sibi in amicitiam adscisceret, quorum urguebat periculum.

81. Quod ergo in spectatis et eruditis viris plenum miraculi est, hoc in virgine multo magnificentius multoque inlustrius deprehenditur, quae ingemescenti patri ait: [2] *Fac mihi ut exivit de ore tuo.* Sed spatium duorum poposcit mensium, ut cum aequalibus conventum ageret in montibus, quae virginitatem eius praedestinatam neci pio affectu prosequerentur. Nec fletus aequalium movit puellam, nec dolor flexit, nec gemitus retardavit, nec dies praeteriit, nec fefellit hora. Rediit ad patrem, quasi ad votum rediret, et voluntate propria cunctantem inpulit fecitque arbitratu spontaneo ut quod erat impietatis fortuitum fieret pietatis sacrificium.

---

1) Num. 16, 21. 2) Iudic. 11, 36 seq.

CAPUT XIIII.

Iuditham, cum multa pericula pro honestate subisset, multiplicem reportasse utilitatem.

82. Ecce tibi Iudith [1] se offert mirabilis, quae formidatum populis virum Holophernem adit, Assyriorum triumphali saeptum caterva. Quem primo formae gratia et vultus decore perculit, deinde sermonis circumscripsit elegantia. Primus triumphus eius fuit [2] quod integrum pudorem de tabernaculo hostis revexit; secundus quod femina de viro reportavit victoriam, fugavit populos consilio suo.

83. Horruerunt Persae audaciam eius. [3] Utique, quod in illis Pythagoreis duobus mirantur, non expavit mortis periculum, sed nec pudoris, quod est gravius bonis feminis: non unius ictum carnificis, sed nec totius exercitus tela trepidavit. Stetit inter cuneos bellatorum femina, inter victricia arma, secura mortis. Quantum ad molem spectat periculi, moritura processit; quantum ad fidem, dimicatura.

84. Honestatem igitur secuta est Iudith et, dum eam sequitur, utilitatem invenit. Honestatis enim fuit prohibere ne populus dei se profanis dederet, [4] ne ritus patrios et sacramenta proderet, ne sacras virgines, viduas graves, pudicas matronas barbaricae subiceret inpuritati, ne obsidionem deditione solveret; honestatis fuit se malle pro omnibus periclitari, ut omnes eximeret periculo.

85. Quanta honestatis auctoritas, ut consilium de summis rebus femina sibi vindicaret, nec principibus populi committeret! Quanta honestatis auctoritas, ut deum adiutorem praesumeret; quanta gratia, ut inveniret!

---

1) Iudith. 10, 10 seqq. 2) Ibid. 13, 20. 3) Ibid. 15, 1 seqq. 4) Ibid. 8, 10 seqq.

CAPUT XIV.

Helisaei factum quam honestum atque utile fuerit. Eiusdem cum decantato Graecorum facinore conparatio. Ioannem pro honestate vitam inpendisse, nec non Susannam eadem causa se mortis periculo obiecisse.

86. Quid vero Helisaeus, nisi honestatem secutus est, cum exercitum Syriae, qui ad obsidendum eum venerat, captivum introduxit in Samariam, cuius oculos caecitate obduxerat, et dixit: [1] *Domine, aperi oculos eorum, ut videant, et viderunt?* Itaque cum rex Israel percutere ingressos vellet eamque sibi dari a propheta facultatem posceret, respondit non percutiendos, quorum captivitatem non esset manu operatus armisque bellicis, sed magis subsidio alimentorum iuvandos. Denique epularibus refecti copiis numquam postea in terram Israel piratae Syriae revertendum putarunt.

87. Quanto hoc sublimius, quam illud Graecorum, quod, cum duo populi adversum se de gloria imperioque decertarent, et alter ex his haberet copiam, quemadmodum naves alterius populi clanculo exureret, turpe credidit maluitque minus posse honeste, quam plus turpiter! Et isti quidem sine flagitio hoc facere nequibant, ut eos, qui consummandi belli Persici gratia in societatem convenerant, hac fraude deciperent; quam licet possent negare, non possent tamen non erubescere. Helisaeus autem non fraude, deceptos licet, sed potestate domini percussos maluit tamen servare, quam perdere, quia decorum foret hosti parcere et adversario donare vitam, quam potuisset auferre, nisi pepercisset.

88. Liquet igitur id, quod decorum est, semper esse utile. Nam et Iudith sancta decoro contemptu propriae salutis solvit obsidionis periculum et publicam honestate propria adquisivit utilitatem; et Helisaeus gloriosius ignovit, quam perculit et utilius reservavit hostes, quos ceperat.

---

1) 4. Reg. 6, 18 seqq.

89. Quid autem aliud Ioannes, nisi honestatem consideravit, ut inhonestas nuptias etiam in rege non posset perpeti dicens: [1] *Non tibi licet illam uxorem habere.* Potuit tacere, nisi indecorum sibi iudicasset mortis metu verum non dicere, inclinare regi propheticam auctoritatem, adulationem subtexere. Sciebat utique moriturum se esse, quia regi adversabatur; sed honestatem saluti praetulit. Et tamen quid utilius, quam quod passionis viro sancto advexit gloriam?

90. Sancta quoque Susanna [2] denuntiato falsi testimonii terrore, cum hinc se videret urgueri periculo, inde opprobrio, maluit honesta morte vitare opprobrium, quam studio salutis turpem vitam subire ac sustinere. Itaque dum honestati intendit, [3] etiam vitam reservavit: quae si id, quod sibi videbatur ad vitam utile, praeoptavisset, non tantam reportasset gloriam, immo etiam id, quod non solum inutile, sed etiam periculosum foret, poenam criminis forsitan non evasisset. Advertimus igitur quia id, quod turpe est, non possit esse utile, neque rursus id, quod honestum est, inutile, quia conplex honestatis est semper utilitas et utilitatis honestas.

CAPUT XV.

Relato Romanorum generoso consilio maximam fuisse Moysi honestatis curam ex eius factis declaratur.

91. Memorabile ferunt rhetores, quod dux Romanorum, cum ad eum adversarii regis medicus venisset, pollicens daturum se regi venenum, vinctum eum ad hostem remiserit. Et revera praeclarum, ut qui virtutis certamen susceperat, nollet fraude vincere. Non enim in victoria honestatem ponebat, sed ipsam, nisi honestate quaesitam victoriam turpem pronuntiabat.

92. Redeamus ad nostrum Moysen atque ad superiora

---

1) Matth. 14, 4. 2) Dan. 13, 23. 3) Ibid. 60.

revertamur, ut quanto praestantiora, tanto antiquiora promamus. Nolebat Aegypti rex populum dimittere patrum. Dixit Moyses sacerdoti Aaron ut extenderet virgam suam super omnes aquas Aegypti. Extendit Aaron, [1] et conversa est aqua fluminis in sanguinem, et nemo poterat bibere aquam omnesque Aegyptii siti peribant, sincera autem fluenta patribus abundabant. Iactaverunt favillam in caelum, [2] et facta sunt ulcera et vesicae candentes in hominibus et quadrupedibus. Deduxerunt grandinem in igne flammeo, contrita erant super terram omnia. Rogavit Moyses [3] et universa in suam gratiam reverterunt: grando sedata est, sanata ulcera, potus solitos flumina praebuerunt.

93. Iterum caligantibus tenebris operta erat terra per triduum, [4] ex quo Moyses manum levaverat et tenebras infuderat. Moriebatur omne primogenitum Aegypti, [5] cum Hebraeorum omnis esset inoffensa progenies. Rogatus Moyses, ut his quoque finem exitiis daret, oravit et impetravit. In illo praedicandum, quod a fraudis consortio temperaverit; in hoc mirabile, quoniam divinitus intenta supplicia virtute propria etiam ab hoste detorserit, vere nimium, sicut scriptum est, mansuetus et mitis. [6] Sciebat quod fidem rex non servaret promissis; tamen honestum putabat ut rogatus oraret, laesus benediceret, appetitus remitteret.

94. Proiecit virgam, et serpens factus est, qui devoravit serpentes Aegyptiorum, [7] significans quod verbum caro fieret, quae serpentis diri venena vacuaret per remissionem et indulgentiam peccatorum. Virga est enim verbum directum, regale, plenum potestatis, insigne imperii. Virga serpens facta est, quoniam qui erat filius dei, ex deo patre natus, filius hominis factus est, natus ex virgine: qui quasi serpens ex-

---

1) Exod. 7, 20 seqq. 2) Ibid. 9, 10 seqq. 3) Ibid. 9, 29. 4) Ibid. 10, 22 seqq. 5) Ibid. 12, 29. 6) Num. 12, 3. 7) Exod. 7, 12.

altatus in cruce medicinam vulneribus infudit humanis. Unde et ipse dominus ait: [1]) *Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis.*

95. Denique et alterum signum ad dominum Iesum pertinet, quod fecit Moyses: [2]) *Misit manum suam in sinum, et protulit eam, et facta est manus eius, sicut nix. Iterum misit, et protulit eam, et erat sicut carnis humanae species;* significans domini Iesu primum fulgorem divinitatis, postea susceptionem carnis, in qua fide credere omnes gentes populosque oporteret. Merito manum misit, quia dextera dei Christus est, in cuius divinitatem et incarnationem si quis non crediderit, quasi reprobus flagellatur, sicut iste rex, qui, quoniam signis non credidit evidentibus, postea flagellatus orabat, ut veniam mereretur. Quantus igitur honestatis affectus esse debeat, et his probatur et eo maxime, quod se obiciebat pro populo, dicens ut remitteret populo deus, aut certe de libro viventium se deleret. [3])

CAPUT XVI.

Paucis de Tobia iniectis Raguelem honestate philosophis antecelluisse evincitur.

96. Tobias [4]) quoque formam expressit honestatis evidentius, cum relicto convivio mortuos sepeliret et ad cibos pauperis mensae invitaret inopes. Raguel [5]) praecipue, qui contemplatione honestatis, cum rogaretur, ut filiam suam in coniugium daret, vitia quoque filiae non tacebat, ne circumvenire petitorem videretur tacendo. Itaque cum Tobias, filius Tobis, posceret ut sibi daretur puella, respondit, lege quidem ipsi eam deberi tamquam propinquo, sed dedisse eam iam sex viris et omnes eos esse mortuos. Iustus itaque vir plus

1) Ioann. 3, 14. 2) Exod. 4, 6—7. 3) Ibid. 32, 32. 4) Tob. 2, 2. 5) Ibid. cap. 7.

alienis timebat et malebat innuptam sibi manere filiam, quam propter nuptias eius extraneos periclitari.

97. Quam breviter absolvit omnes quaestiones philosophorum! Illi de vitiis tractant domorum, tegenda an prodenda a venditore videantur; noster nec filiae vitia celanda arbitratus est. Et certe non ipse adfectabat ut eam traderet, sed rogabatur. Quanto utique iste honestior sit illis, dubitare non possumus, si conferamus quanto praestantior sit filiae causa, quam rei venalis pecunia.

CAPUT XVII.

Quanto honestatis studio antiqui patres in captivitatem abituri sacrum ignem occuluerint.

98. Consideremus aliud, quod in captivitate gestum summum tenuit honestatis decorem. Nullis enim adversis honestas inpeditur, quae in his eminet et magis praecellit, quam in prosperis. Inter vincula itaque, inter arma, flammas, servitutem, quae liberis omni supplicio gravior est, inter poenas morientium, excidia patriae, vivorum formidinem, peremptorum sanguinem non excidit tamen cura honestatis maioribus nostris, sed inter eversae patriae cineres et favillas in affectibus piis resplenduit et refulsit.

99. Nam cum in Persidem ducerentur patres nostri, [1] qui tunc dei omnipotentis cultores erant, acceptum ignem de altari sacerdotes domini occulte in valle absconderunt. Erat illic velut patens puteus, aquae secessu infrequens, nec populari usui patens, ignoto et ab arbitris remoto loco: ibi obsignaverunt indicio sacro pariter ac silentio ignem reconditum. Non illis studio fuit aurum defodere, argentum abscondere, quod servarent posteris suis; sed inter extrema sua honestatis curam habentes, sacrum ignem servandum putaverunt, ne eum

1) 2. Maccab. 1, 19 seqq.

vel inpuri contaminarent, vel defunctorum sanguis exstingueret, vel deformium ruinarum acervus aboleret.

100. Abierunt itaque in Persidem sola religione liberi, quoniam sola illis per captivitatem extorqueri nequivit. Post vero plurimum temporis, quando placuit deo, dedit hanc mentem regi Persarum, ut restaurari in Iudaea templum et legitimos reparari Hierosolymis ritus iuberet. Cuius gratia muneris Neemiam sacerdotem rex Persarum direxit. At ille secum deduxit illorum sacerdotum nepotes, qui profecturi de patrio solo sacrum, ne periret, ignem absconderant. Venientes autem, ut patrum sermone est proditum, non invenerunt ignem, sed aquam. Et cum deesset ignis, quo adolerent altaria, haurire eos aquam Neemias sacerdos sibique deferre et adspergere super ligna praecepit. Tunc, visu mirabile! cum esset caelum intextum nubibus, sol repente inluxit, accensus est magnus ignis, ita ut omnes in tam evidenti domini gratia factum stupentes laetitia perfunderentur. Orabat Neemias, psallebant sacerdotes hymnum deo, utque consumptum est sacrificium, iussit iterum Neemias residua aqua maiores perfundi lapides, quo facto flamma accensa est, lumen autem refulgens ab altari consummatum ilico est. [1])

101. Hoc patefacto indicio rex Persarum eo loco, in quo ignis fuerat absconditus et postea reperta est aqua, templum fieri mandavit, cui inferebantur dona plurima. Appellaverunt autem illud, qui erant cum sancto Neemia, ephthar, quod interpretationem habet purificationis: a plurimis nephthe vocatur. Invenitur autem in descriptionibus Hieremiae prophetae quod iusserit accipere de igne eos, qui postea essent futuri. Hic est ignis, qui cecidit super sacrificium Moysi et consumpsit illud, sicut scriptum est: [2]) *Quia exivit ignis a domino et consumpsit universa, quae erant super altare*

---

1) 2. Maccab. 1, 32. 2) Levit. 9, 24.

holocausta. Hoc igne oportebat sanctificari sacrificium, ideoque et in filios Aaron, [1] qui alienum ignem inferre voluerunt, exivit iterum ignis a domino et consumpsit eos, ita ut mortui extra castra proicerentur.

102. Veniens autem Hieremias in locum [2] invenit domum in modum speluncae et tabernaculum et arcam et altare incensi intulit illuc et obstruxit ostium: quod cum hi, qui simul venerant, curiosius perscrutarentur, ut notarent sibi locum, nequaquam conprehendere atque invenire potuerunt. Ut autem cognovit Hieremias quod adfectavissent, dixit: *Ignotus erit locus, donec congreget deus congregationem populi et propitius fiat. Tunc dominus ostendet haec, et adparebit maiestas domini.*

CAPUT XVIII.

Superioris eventus, ac potissimum oblati a Neemia sacrificii narratione spiritum sanctum Christianorumque baptisma significari: et eodem etiam Moysis et Heliae sacrificium atque historiam Noe referri.

103. Congregationem populi tenemus, propitiationem domini dei nostri agnoscimus, quam propitiator in sua operatus est passione. Arbitror quod nec ignem istum possimus ignorare, cum legerimus, quia baptizat dominus Iesus in spiritu sancto et igni, sicut in evangelio dixit Ioannes. [3] Merito consumebatur sacrificium, quoniam pro peccato erat. Ille autem ignis typus spiritus sancti fuit, qui descensurus erat post domini ascensionem et remissurus peccata omnium, qui quasi ignis inflammat animum ac mentem fidelem. Unde ait Hieremias accepto spiritu: [4] *Et factum est in corde meo ut ignis ardens, flammigerans in ossibus meis, et dissolutus sum undique, et ferre non possum.* Sed etiam in actibus

---

1) Levit. 10, 1. 2) 2. Maccab. 2, 5 seqq. 3) 1, 33. 4) Hierem. 20, 9.

apostolorum [1] cum descendisset super apostolos spiritus et plerosque, qui exspectabant promissa domini, tamquam ignem dispersas esse linguas legimus. Denique sic vaporabatur animus singulorum, ut musto repleti esse existimarentur qui acceperant linguarum diversitatem.

104. Quid ergo sibi vult quod ignis aqua factus est et aqua ignem excitavit, nisi quia spiritalis gratia per ignem exurit, per aquam mundat peccata nostra? Eluitur enim peccatum et exuritur. Unde et apostolus ait: [2] *Uniuscuiusque opus quale sit ignis probabit;* et infra: [3] *Si cuius opus arserit, detrimentum patietur; ipse tamen salvus erit, sic tamen quasi per ignem.*

105. Quod ideo posuimus, ut probaremus, per ignem exuri peccata. Notum est ergo hunc esse vere ignem sacrum, qui tunc in typo futurae remissionis peccatorum descendit super sacrificium.

106. Hic igitur ignis absconditur captivitatis tempore, quo culpa regnat; tempore autem libertatis promitur. Et licet in aquae speciem mutatus, tamen servat ignis naturam, ut consumeret sacrificium. Nec mireris, cum legeris, quia pater deus dixit: [4] *Ego sum ignis consumens,* et alibi: [5] *Me dereliquerunt fontem aquae vivae.* Ipse quoque dominus Iesus quasi ignis inflammat audientium corda, quasi fons refrigerat; nam ipse in evangelio suo dicit [6] quod ideo venerit, ut ignem in terras mitteret et potum sitientibus aquae vivae ministraret.

107. Heliae quoque tempore descendit ignis, [7] quando provocavit prophetas gentium, ut altare sine igne accenderent. Et cum illi nequissent facere, hostiam suam tertio ipse perfudit aqua et manabat aqua in circuitu altaris et exclama-

---

1) Act. 2, 4 seqq. 2) 1. Cor. 3, 13. 3) Ibid. v. 15. 4) Deut. 4, 24. 5) Hierem. 2, 13. 6) Luc. 12, 49 et Ioann. 7, 37 seq. 7) 3. Reg. 18, 38.

vit et cecidit ignis a domino de caelis et consumpsit holocaustum.

108. Hostia illa tu es. Considera tacitus singula. In te descendit vapor spiritus sancti, te videtur exurere, cum tua peccata consumit. Denique quod consumptum est sacrificium Moysi tempore, sacrificium pro peccato erat. Unde Moyses ait, sicut in Maccabaeorum scriptum est libro, [1] eo quod non sit manducatum, quod erat pro peccato, consumptum est. Nonne tibi consumi videtur, quando in baptismatis sacramento interit homo totus exterior? Vetus homo noster confixus est cruci, apostolus clamat. [2] Illic, sicut patrum exempla te docent, Aegyptius demergitur, Hebraeus resurgit, sancto renovatus spiritu, qui etiam per mare rubrum inoffenso transivit vestigio, ubi baptizati sunt patres sub nube et in mari. [3]

109. In diluvio quoque Noe tempore mortua est omnis caro, iustus tamen cum sua progenie servatus est. [4] Annon consumitur homo, cum absolvitur mortale istud a vita? Denique exterior corrumpitur, sed interior renovatur. [5] Nec solum in baptismate, sed etiam in paenitentia fit carnis interitus ad profectum spiritus, sicut apostolica docemur auctoritate dicente sancto Paulo: [6] *Iudicavi ut praesens eum, qui sic operatus est, tradere huiusmodi satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die domini nostri Iesu Christi.*

110. Prolixior excursus admirandi gratia mysterii factus videtur, dum studemus revelatum plenius sacramentum pandere, quod eo usque plenum honestatis est, ut sit plenum religionis.

1) 2. Maccab. 2, 11. 2) Rom. 6, 6. 3) 1. Cor. 10, 1 seq. 4) Gen. 7, 21 seqq. 5) 2. Cor. 4, 16. 6) 1. Cor. 5, 3 et 5.

CAPUT XIX.

Narratur admissum in levitae cuiusdam uxorem a civibus Gabaa flagitium atque ex illius ultione colligitur quam veteribus illis cordi fuerit honestatis ratio.

111. Quanta autem honestatis cura maioribus fuit, ut unius mulieris iniuriam stupro inlatam intemperantium bello persequerentur et victo populo tribus Beniamin obtestarentur in coniugium se eis proprias filias non daturos! Remanserat tribus sine ullo posteritatis subsidio, nisi fraudis necessariae accepisset licentiam. Quae tamen indulgentia congruo intemperantiae supplicio non videtur vacare, quando illis hoc solum permissum est, ut rapto inirent coniugia, non conubii sacramento. Et revera dignum fuit ut qui alienum contubernium solverant ipsi nuptiarum amitterent sollemnitatem.

112. Quam plena autem miserationis historia? Vir, inquit, [1] levita acceperat sibi iugalem (quam a concubitu concubinam appellatam arbitror), quae aliquanto post quibusdam, ut fieri solet, offensa rebus ad patrem se contulit et fuit illic quattuor mensibus. Et surrexit vir eius et abiit ad soceri sui domum, ut cum sua iugali repararet gratiam et revocaret eam ac reduceret. Occurrit ei mulier atque in domum patris sui introduxit maritum.

113. Laetatus est adulescentulae pater, venit obviam et sedit cum eo tribus diebus; et epulati sunt et quieverunt. Et sequenti die surrexit levita diluculo et retentus est a socero, ut tam cito non desereret convivii iucunditatem. Et alio et tertio die non permisit pater adulescentulae proficisci generum suum, donec laetitia et gratia inter eos omnis consummaretur. Sed die septimo cum iam ad vesperum declinaret dies post mensas et laeta convivia, cum praetexeret finitimae noctis viciniam, ut apud suos potius, quam apud

---

1) Iud. 19, 1 seqq.

extraneos requiescendum putaret, nequivit tenere et dimisit una cum filia sua.

114. Verum ubi facta est aliqua progressio, cum vesper iam propior urgueret et adpropinquatum foret ad urbem Iebusaeorum dicente servulo ut ad eam dominus suus deflecteret, non adquievit dominus suus, quia non erat ea civitas filiorum Israel, sed intendit pervenire usque Gabaa, quae habitabatur a populo tribus Beniamin. Nec erat quisquam, qui advenientes reciperet hospitio, nisi vir peregrinus progressa aetate. Qui cum aspexisset eos et interrogasset levitam: Quo vadis, vel unde venis? quo respondente quod esset viator et repeteret montem Ephraem et non esset qui colligeret eum, hospitium ei optulit et adornavit convivium.

115. At ubi satietas epulandi facta est et mensae remotae, inruerunt pestilentes viri, circumierunt domum. Tunc senior filiam suam virginem et coaequalem eius, cum qua cubitare solita esset, offerebat viris iniquitatis, tantum ne vis inrogaretur hospiti. Verum ubi parum ratio processit et vis praevaluit, cessit levites iugali sua, et cognoverunt eam et tota nocte inluserunt ei. Qua atrocitate vel dolore victa iniuriae ante ostium hospitis, quo vir suus diverterat, proiecit se atque exhalavit spiritum, supremo licet vitae munere affectum bonae coniugis servans, ut exsequias saltem sui funeris marito reservaret.

116. Quo cognito, ne multis morer, omnis prope populus Israel in bellum exarsit, [1] dubioque eventu cum anceps maneret proelium, tertia tamen proeliandi vice traditus est populus Beniamin populo Israel et divina adiudicatus sententia poenas intemperantiae luit. Condemnatus quoque, [2] ne quis ei ex numero patrum filiam suam daret in uxorem, idque confirmatum iuris iurandi sacramento est. Sed conpuncti, quod

1) Iudic. 20, 1 seq. 2) Ibid. 21, 1 seq.

tam acerbam in fratres tulissent sententiam, ita severitatem eius temperaverunt, ut orbatas parentibus virgines in coniugium sibi adsciscerent, quorum patres pro delicto perempti forent, vel rapto copulam sociarent, quia pro tam turpis commissi facinore, qui alieni matrimonii ius violaverant, indignos se inpetrando exhibuere matrimonio. Sed ne periret una populo tribus, fraudis indulta est coniventia.

117. Quanta igitur honestatis cura maioribus fuerit, hinc proditur, ut quadraginta milia virorum stringerent gladium adversus fratres suos de tribu Beniamin, dum ulcisci volunt iniuriam pudicitiae, quia temeratores castitatis non sufferebantur. Itaque in eo bello caesa sunt utrimque sexaginta quinque milia bellatorum et exustae urbes. Et cum inferior primo fuisset populus Israel, tamen nec adversi metu belli percitus vindicandae castitatis sequestravit dolorem. Ruebat in proelium, vel sanguine suo parans commissi flagitii diluere notam.

CAPUT XX.

Post solutam ex Helisaei vaticinio diram Samariae obsidionem, quanta fuerit quattuor leprosis honesti cura, enarratur.

118. Et quid mirum, si populo dei decorum illud atque honestum curae fuit, quando etiam leprosis, sicut in libris regnorum [1] legimus, honestatis non defuit consideratio?

119. Fames erat magna in Samaria, quia obsederat eam Syrorum exercitus. Rex militares excubias supra murum sollicitus revisebat; interpellavit eum mulier dicens: Persuasit mihi haec mulier, ut adferrem filium meum, et attuli et coximus et comedimus eum. Et promisit, ut et ipsa postea suum filium adferret et carnes illius simul manducaremus; nunc autem filium suum abscondit et non vult eum adferre. Motus rex, quod non solum humanis, sed etiam parricidalibus cadaveribus

1) 4. Reg. 6, 25 seqq.

mulieres pastae viderentur, et tam atrocis calamitatis exemplo percitus, Helisaeo prophetae denuntiavit necem, cuius in potestate fore crederet ut obsidionem solveret, propulsaret famem, vel quia non permiserat regi ut percuteret Syros, quos caecitate perfuderat.

120. Sedebat Helisaeus cum senioribus in Bethel [1], et prius quam introiret ad eum regis nuntius, ait ad seniores viros: Si vidistis quoniam filius homicidae illius misit auferre caput meum? Et introivit nuntius et mandatum regis pertulit, denuntiantis praesens capitis periculum. Cui respondit propheta: [2] Hac hora die crastina mensura similaginis siclo et duae mensurae hordei siclo in porta Samariae. Et cum missus a rege nuntius non credidisset dicens: Si pluerit dominus de caelo abundantiam frumenti, nec sic quidem id posset effici, dixit ad eum Helisaeus: Quia non credidisti, oculis tuis videbis et non manducabis. [3]

121. Et factus est subito in castris Syriae velut quadrigarum sonus et vox multa equitum et vox magnae virtutis atque ingens belli tumultus: et arbitrati sunt Syri quod rex Israel in societatem advocasset proelii regem Aegypti et regem Amorrhaeorum; et fugerunt diluculo relinquentes tabernacula sua, quoniam verebantur ne inproviso adventu novorum opprimerentur hostium et coniunctis regum viribus non possent resistere. Id incognitum Samariae erat, quoniam victi metu et fame tabidi nec praetendere audebant.

122. Erant autem leprosi quattuor ad portam civitatis, [4] quibus vita erat supplicium et mori lucrum; et dixerunt ad se invicem: Ecce nos hic sedemus et morimur. Si ingredimur urbem, moriemur fame; si manemus hic, nullum subsidium vivendi suppetit nobis: eamus in castra Syriae, aut conpen-

---

1) 4. Reg. 6, 32 seq. 2) Ibid. 7, 1. 3) Ibid. v. 19. 4) Ibid. 7, 3 seq.

dium mortis erit aut salutis remedium. Perrexerunt itaque et intraverunt castra: et ecce omnia nuda hostium. Ingressi tabernacula primum repertis alimentis fugaverunt famem, deinde auri et argenti quantum potuerunt, diripuerunt. Et cum soli praedae incumberent, disposuerunt tamen nuntiare regi fugisse Syros, quia id honestum arbitrabantur, quam represso indicio fovere fraudis rapinam.

123. Quo indicio egressus est populus et diripuit castra Syriae et commeatus hostium abundantiam fecit, annonae vilitatem reddidit, ut secundum propheticum dictum mensura similaginis siclo et duae mensurae hordei pari pretio constarent. In hac laetitia plebis nuntius ille, in quo requiescebat rex, constitutus in porta, inter exeuntium festinationem et remeantium exsultationem conculcatus a plebe, mortuus est.

CAPUT XXI.

Hesther vitae periculo honestatis decus secutam esse, immo et regem barbarum inlata nece viro amicissimo; amicitiam enim honestati semper coniungendam, ut Ionathae atque Abimelech exempla probant.

124. Quid Hesther regina, [1] nonne ut populum suum periculo exueret, quod erat decorum atque honestum, morti se optulit, nec inmitis regis trepidavit furorem? Ipse quoque rex Persarum [2] ferox atque tumido corde, tamen decorum iudicavit indici insidiarum, quae sibi paratae forent, gratiam repraesentare populumque liberum a servitute eripere, eruere neci, nec parcere ei, qui tam indecora suasisset. Denique quem secundum a se ac praecipuum inter omnes amicos haberet, cruci tradidit, [3] quod dehonestatum se eius fraudulentis consiliis animadvertisset.

125. Ea enim amicitia probabilis, quae honestatem tuetur, praeferenda sane opibus, honoribus, potestatibus; honestati

---

1) Hesth. 4, 16. 2) Ibid. 6, 3 seq. 3) Ibid. 7, 9 seq.

vero praeferri non solet, sed honestatem sequi. Qualis fuit Ionathae,[1] qui pro pietate nec offensam patris, nec salutis periculum refugiebat. Qualis fuit Abimelech,[2] qui pro hospitalis gratiae officiis necem potius sui, quam proditionem fugientis amici subeundam arbitrabatur.

CAPUT XXII.

Honestatem amici causa non deserendam, si tamen adversus amicum testimonium dicendum fuerit, cautionem adhibendam. Inter amicos quis candor in aperiendo pectore, quae generositas in patiendo, quae in arguendo libertas requiratur? Amicitiam virtutum custodem esse, nec nisi in similium morum hominibus inveniri. Eandem in corripiendo mitem atque a propriis commodis alienam esse oportere; et inde quam rari divitibus veri amici! Quanta amicitiae dignitas; quae quo maior, eo detestabilior amici perfidia, ut Iudae atque amicorum Iob exemplis cognoscitur.

126. Nihil igitur praeferendum honestati; quae tamen ne amicitiae studio praetereatur, etiam hoc scriptura admonet de amicitia. Sunt enim pleraeque philosophorum quaestiones: utrum amici causa quisquam contra patriam sentire, necne debeat, ut amico obediat? utrum oporteat ut fidem deserat, dum indulget atque intendit amici commoditatibus?

127. Et scriptura quidem ait:[3] *Clava et gladius et sagitta ferrata, sic homo est testimonium dans falsum adversus amicum suum.* Sed considera quid adstruat. Non testimonium reprehendit dictum in amicum, sed falsum testimonium. Quid enim si dei causa, quid si patriae cogatur aliquis dicere testimonium? Numquid praeponderare debet amicitia religioni, praeponderare caritati civium? In his tamen ipsis requirenda est veritas testimonii, ne amicus adpetatur amici perfidia, cuius fide absolvi debeat. Amicus itaque neque noxio gratificari debet, neque innocenti insidiari.

---

1) 1. Reg. 20, 29 seq. 2) 1. Reg. 21 et 22. 3) Prov. 25, 18.

128. Sane si necesse sit dicere testimonium, si quid in amico vitii cognoverit, corripere occulte; si non audierit, corripere palam; sunt enim bonae correptiones et plerumque meliores, quam tacita amicitia. Et si laedi se putet amicus, tu tamen corripe; et si amaritudo correptionis animum eius vulneret, tu tamen corripe, ne verearis. *Tolerabilia sunt* enim *amici vulnera, quam adulantium oscula.* [1]) Errantem igitur amicum corripe, innocentem amicum ne deseras. Constans enim debet esse amicitia, perseverare in affectu; non puerili modo amicos mutare vaga quadam debemus sententia.

129. Aperi pectus tuum amico, ut fidelis sit tibi et capias ex eo vitae tuae iucunditatem. Fidelis enim amicus medicamentum est vitae [2]) et inmortalitatis gratia. Defer amico ut aequali, nec te pudeat, ut praevenias amicum officio; amicitia enim nescit superbiam. Ideo enim sapiens dicit: [3]) *Amicum salutare non erubescas.* Nec deseras amicum in necessitate, nec derelinquas eum, neque destituas, quoniam amicitia vitae adiumentum est. Ideo onera nostra portemus, sicut apostolus docuit; [4]) dicit enim his, quos eiusdem corporis conplexa est caritas. Etenim si amici secundae res amicos adiuvant, cur non et in adversis amici rebus amicorum adiumentum suppetat? Iuvemus consilio, conferamus studia, conpatiamur affectu.

130. Si necesse est, toleremus propter amicum etiam aspera. Plerumque inimicitiae subeundae sunt propter amici innocentiam, saepe obtrectationes, si restiteris vel responderis, cum amicus arguitur et accusatur. Nec te paeniteat eiusmodi offensionis; iusti enim vox est: [5]) *Etsi mala mihi evenerint, propter amicum sustineo.* In adversis enim amicus probatur; nam in prosperis amici omnes videntur. Sed ut in

---

1) Prov. 27, 6. 2) Sirac. 6, 16. 3) Ibid. 22, 25. 4) Gal. 6, 2. 5) Sirac. 22, 26.

adversis amici patientia et tolerantia necessaria est, sic in prosperis auctoritas congrua est, ut insolentiam extollentis se amici reprimat et redarguat.

131. Quam pulchre in adversis positus Iob dicit: [1] *Miseremini mei, amici, miseremini.* Non quasi abiecta vox ista est, sed quasi censoria. Nam cum iniuste argueretur ab amicis, respondit: *Miseremini mei, amici;* hoc est misericordiam debetis facere: opprimitis autem vos et inpugnatis hominem, cuius aerumnis conpati pro amicitia vos oportebat.

132. Servate igitur, filii, initam cum fratribus amicitiam, qua nihil est in rebus humanis pulchrius. Solacium quippe vitae huius est, ut habeas, cui pectus aperias tuum, cum quo arcana participes, cui committas secretum pectoris tui, ut conloces tibi fidelem virum, qui in prosperis gratuletur tibi, in tristibus conpatiatur, in persecutionibus adhortetur. Quam boni amici Hebraei pueri, quos a sui amore nec fornacis ardentis flamma divisit? [2] De quo loco superius diximus. Bene ait sanctus David: [3] *Saul et Ionathan speciosi et carissimi, inseparabiles in vita sua et in morte non sunt separati.*

133. Hic est amicitiae fructus, non ut fides propter amicitiam destruatur; non potest enim homini amicus esse qui deo fuerit infidus. Pietatis custos amicitia est et aequalitatis magistra, ut superior inferiori se exhibeat aequalem, inferior superiori. Inter dispares enim mores non potest esse amicitia; et ideo convenire sibi utriusque debet gratia. Nec auctoritas desit inferiori, si res poposcerit, nec humilitas superiori. Audiat quasi parem, quasi aequalem; et ille quasi amicus moneat, obiurget, non iactantiae studio, sed affectu caritatis.

134. Neque monitio aspera sit, neque obiurgatio con-

1) Iob. 19, 21. 2) Dan. 3, 16 seq. 3) 2. Reg. 1, 23.

tumeliosa; sicut enim adulationis fugitans amicitia debet esse, ita etiam aliena insolentiae. Quid est enim amicus, nisi consors amoris, ad quem animum tuum adiungas atque adplices et ita misceas, ut unum velis fieri ex duobus, cui te alteri tibi committas, a quo nihil timeas, nihil ipse commodi tui causa inhonestum petas? Non enim vectigalis amicitia est, sed plena decoris, plena gratiae. Virtus est enim amicitia, non quaestus, quia non pecunia paritur, sed gratia; nec licitatione pretiorum, sed concertatione benivolentiae.

135. Denique meliores amicitiae sunt inopum plerumque, quam divitum, et frequenter divites sine amicis sunt, quibus abundant pauperes. Non est enim vera amicitia, ubi est fallax adulatio. Divitibus itaque plerique adsentatorie gratificantur: erga pauperem nemo simulator est. Verum est quidquid defertur pauperi; huius amicitia invidia vacat.

136. Quid amicitia pretiosius, quae angelis communis et hominibus est? Unde dominus Iesus dicit: [1]) *Facite vobis amicos de iniquo mammona, qui recipiant vos in aeterna tabernacula sua.* Ipse nos deus amicos ex servulis facit, sicut ipse ait: [2]) *Iam vos amici mei estis, si feceritis quae ego praecipio vobis.* Dedit formam amicitiae, quam sequamur, ut faciamus amici voluntatem, ut aperiamus secreta nostra amico, quaecumque in pectore habemus, et illius arcana non ignoremus. Ostendamus illi nos pectus nostrum, et ille nobis aperiat suum. *Ideo,* inquit, [3]) *vos dixi amicos, quia omnia, quaecumque audivi a patre meo, nota feci vobis.* Nihil ergo occultat amicus, si verus est; effundit animum suum, sicut effundebat mysteria patris dominus Iesus.

137. Ergo qui facit mandata dei, amicus est et hoc honoratur nomine. Qui est unanimis, ipse amicus est, quod unitas animorum in amicis sit; neque quisquam detestabilior,

---

1) Luc. 16, 9. 2) Ioann. 15, 14. 3) Ibid. 15, 15.

quam qui amicitiam laeserit. Unde in proditore dominus hoc gravissimum invenit, quo eius condemnaret perfidiam, quod gratiae vicem non repraesentaverit et conviviis amicitiae venenum malitiae miscuerit. Itaque sic ait: [1] *Tu vero, homo unanimis, dux meus et notus meus, qui semper mecum dulces capiebas cibos!* Hoc est, non potest sustineri istud, quia unanimis adpetisti eum, qui tibi donaverat gratiam: *Nam si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique;* [2] et ab eo, qui me oderat, absconderem me. Inimicus vitari potest, amicus non potest, si insidiari velit. Illum cavemus, cui non committimus consilia nostra; hunc cavere non possumus, cui commisimus. Itaque ad acervandam peccati invidiam non dixit: Tu vero, servus meus, apostolus meus, sed unanimis meus; hoc est, non meus, sed etiam tuus proditor es, qui unanimem prodidisti.

138. Dominus ipse cum a tribus regibus offensus esset, qui sancto Iob non detulissent, ignoscere his per amicum maluit, ut amicitiae suffragium remissio fieret peccatorum. Itaque rogavit Iob [3] et dominus ignovit. Profuit illis amicitia, quibus obfuit insolentia.

139. Haec apud vos deposui, filii, quae custodiatis in animis vestris; quae utrum aliquid profectus habeant, vos probabitis. Interim copiam multam exemplorum adferunt; nam prope omnia maiorum exempla, plurima quoque dicta his tribus inclusa libris tenentur, ut, etsi sermo nihil deferat gratiae, series tamen vetustatis quodam conpendio expressa plurimum instructionis conferat.

1) Psalm. 54, 14. 2) Ibid. v. 13. 3) Iob. 42, 7 seqq.

ADNOTATIONES

IN

PAULINUM

DE

VITA S. AMBROSII.

P. 1.

Deest inscriptio in A. In E rec. m. praemisit *Paulinus*. B habet hoc lemma a manu saeculi XIV. vel XV. praefixum: *Legenda scti Ambrosii Epi doctoris pcipui et eclesie sancte dei.* In C scribitur: *Incipit pfatio sci paulini* (hiat dein magna lacuna ex rasura relicta) *epi in vitam sci ambrosii epi.* D exhibet: *Incipit prologus in vita Beati Ambrosii episcopi.* F: *Incipit vita sci Ambrosii Epi scripta a paulino epo.* In ed. Med. exstat hoc lemma: *VITA SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI SECUNDUM PAULINUM EPISCOPUM NOLANUM AD BEATUM AUGUSTINUM EPISCOPUM.* Sed falso hic tribui vitam S. Ambrosii Paulino episcopo Nolano satis notum est; fuit enim Paulinus noster ecclesiae Mediolanensis presbyter et Ambrosii notarius.

---

§. 1. 2—3. *prosecuti*] Ita codd. et edd. exceptis Maur. atque Gilb., in quibus legitur *prosequuti*. 3. *vitam* A B C E F c. ed. Med., *vitas* D et vulgati libri. De singularis numeri usu vid. Interpretes ad Cornel. Nep. Praefat. in fin. et Epaminond. IV. 6. ed. Bardili. 4. *sicut* om. C. 5. *Severus* ab al. m. in marg. habet F. Tum *dei servus* A E F; *luculento*, quod edd. Maur. et Gilb. ante *sermone* exhibent, codd. nostri ceterique libri editi om. Quare expunximus. Dein *contexit* A. Pro *sic*, quod abest ab A B C E F, in D et ed. Med. scribitur *ita*. Mox *beati* dant codd. nostri omnes veteresque edd., item Erasm. et Cost., *beatissimi* Maur. atque Gilb. 6. *mediolanensis epi* omissa voce *ecclesiae* D. 7. *muri sunt ecclesiarum* C. 10. *et* pro *ea* A E F. Mox *adstiterunt* unus A, *astiterunt* D E F, *asstiterunt* B C. Eodem modo variant codd. I. 12. et ap Ambros. I. 50. §. 250, 12., ibid. 254, 5. I. 47. §. 227, 4. I. 4. §. 15. p. 37, 3. II. 28. §. 137, 3. Ceterum vide *Wagner*. de orthographia Vergil. p. 408. 11. *a sorore* codd. omnes c. ed. Med., *ab sorore* edd. rell. Dein *illius* F. 12. Verba *cum illi adstarem*, quae absunt a cod. B et ed. Med., D in mg. habet. *Astarem* dant E F veteresque edd. c. Erasm. et Cost. Mox codd. omnes *ab his*, quod praeferendum. De quo usu pronominis demonstrativi *hic* pro *is* cum relativo coniuncti, cuius passim reperiuntur exempla in nostris Paulini codicibus et in Ambrosii libris de officiis, vid. *Kritzium* ad Salust.

Catil. II. 4 et 5. *Forcellin*. tot. Latinit. Lexic. ed. Schneeb. s. v. *hic*. Dein *agnovi* codd. A B C et a m. pr. D. Item vett. edd. c. Erasm. et Cost. De utriusque verbi confusione haud insolita vid. adnotatt. ad §. 10. p. 6, 4. §. 27, 1. §. 28. p. 15, 13. Conf. *Ochsner*. ad Ciceron. Eclogg. collectt. ab Oliveto p. 48. 13. *in* om. C. Mox *ipsius* pro *eius* exhibent idem liber veteresque edd. c. Erasm. et Cost., *eius vidisse se* B D. Pronom. *se*, quod in A ante *vidisse* superscriptum est, equidem expunxerim, cum facile subintelligi possit. Vid. *Ramshorn*. Grammat. Lat. P. II. p. 635. coll. quae adnotavi ad §. 9, 9. §. 19. l. penult. §. 21, 7 et 9. §. 30, 5. §. 33. p. 18, 8. §. 44, 5. §. 46, 4. §. 50. p. 26, 1. Add. *Ambros*. de Offic. I. 14, 56. I. 32, 169. 14. *narraverunt* C E F. Deest *scripta* in C, *ad ipsum conscripta* habent BD. Tum *obisse* codd. omnes, *obiisse* vulg. 15. *nescier̄* (i. e. *nescierunt*) E F. 3. ab extr. *in occulto sermone* B et pr. D. In seqq. *tamen brevitas* exhibent codd. omnes veteresque edd. c. Erasm. et Cost., *brevitas tamen* Maur. Gilb.

P. 2.

2. Deest *non* in A E F. Mox *verborum* om. Maur. et Gilb. Tum *in faleras* habet A. 3. *virtutum* E F. 4. *expectare* iidem libri c. ed. Med., *expetaret et conveniret* (sic) B. De permutatione verborum *spectare* et *exspectare* sive *expectare* vid. ad Ambros. de off. I. 1. §. 1. 5. *fontem* pro *forte* A C, *fonte* B et a m. pr. D. Item ed. Med. 6. *profluentes rivos* A C. Tum *repperire* A B C D. Sed vid. *Wagner*. de orthogr. Vergil. p. 463. 7. *ordeacius* B C D F c. ed. Med., *ordeatius* A E. Vid. eundem *Wagner*. libr. cit. s. voc. *hordeum*. Mox *dulcior* C. Dein *soleat* B D E F c. ed. Med. 8. *cotidiani* a m. pr. B, in quo r. m. alt. *t* supra addidit; *cottid*. codd. rell., *quotid*. vulg. Statim *convivi* A. Tum *copiam* B D, *copia* E F. Dein iidem *ructuare*. 10. *consuerunt* A E F, *consueverunt* vulg. In B C D haec verba desunt.

§. 2. 2. *iste liber* F. Tum *dicimus* pro *scripsimus* A B C D. Amerb. Erasm. Cost. De qua utriusque verbi confusione vid. adnot. ad §. 3. p. 3, 2. 3. *nec me quisquam putet* E F. 4. *nil* B D. 5. *nos* om. F. Dein *omnium nostrorum sermonum* al. ord. habent E F. 7. *tamen* om. A. 8. *etiam ipse minus aut audire potui aut videre* inverso verborum ordine E F. 9. *a nativitatis eius die* C. Post *viri* in B superscriptum est *dei* et quod sequitur *ab* erasum in A. Tum *a cunabulis* exhibent B D, *ab ipsis cunabulis* C et ed. Med.

§. 3. In C D praemittitur hoc lemma: *Incipit vita sci Ambrosii epi*. 1. *in amministratione* B D. 2. *natus est Ambrosius*] Ita codd. omnes c. edd. Amerb. Erasm. et Cost., *natus Ambr.-est* Maur. Gilb. 3. *in cunabulis* B D. Amerb. Erasm., *incunab*. AC, *in cunis* ed. Med., *in cuna* edd. rell. 4. *apium* E. Conf. adnot. ad p. 3, 4. Tum *os* A B C D, *ora* vulg. Deinde *implevit* A B D. 5. *ingrediendi* (*ingre-*

diendum, ut videtur, pr.) ∵ *iter frequentarent* (sic) omisso vocab. *vices* A. Ceterum inverso ordine *frequent. vices* exhibent B C D E F editionesque Med. Amerb. Erasm. Cost., *vic. freq.* Maur. Gilb. Dein *quae* erasum in A, in B E mutatum in *quas*, quod legitur in C F. 6. *pater eius* B. Tum *qua* (littera *a* ex mutatione enata) *propter eum* " *egrediens* (*s* in ras. posita) " *matre vel filia* (sic) habet A; *qui prope* scribitur in C D F, *quippe cum matre* (supra *cum* ab al. m. notato *dum*) in B. Deleto *vel* in C r. m. saec. XIV. supra lin. posuit *et*. Mox *ne abiicerentur* ed. Med. 7. *nutriendi, clauderetur* (sic) intermediis, quae exciderant, a r. m. ad mg. adnotatis, post vero a bibliopego imperito maxima ex parte abscisis exhibet A. 8. Verba *sollicita enim erat* in B r. m. corrupit in *solliciti — erant*, in C *enim* deest. Tum *exspectabant* ex mutat. r. m. habet B; *expectabat tamen* dant B C E F et edd. Med. Amerb. Erasm. 2. ab extr. *post aliquantulum*] Ita A E F, *post aliquandiu* B D, *post aliquamdiu* C et vulg. libri. Mox *in tantam altitudinem aëris* F.

P. 3.

2. *enim* om. C. Mox *servi sui* habet E, *servis suis* F. 3. *scriptum est* codd. omnes et ed. Med., *dictum est* edd. rell. De qua permutatione vid. ad §. 2, 2. Dein *favi* E F c. edd. Med. Maur. Gilb., *favus* A B C D, *favum* Amerb. Erasm. Cost. 4. *examen boni apum* C, *apium* E F. Cf. ad §. 3, 4. Deinceps *quod scriptum est* a m. pr., ab rec. *scriptorum* (*quod* deleto, retento autem *est*) A. 5. *generat* A. Tum *dona celestia adnunciarent* idem liber, *adnuntiare*[n]*t* B, *adnuntiaret* D, *annuntiarent* C E F Maur. Gilb. Scribendum esse *nuntiare, nuntius* per *t* monuit *Wagnerus* libr. cit. p. 460. 6. *erigere*[n]*t* B, *erigeret* D.

§. 4. 1. *adulevisset*, ut ubique in codd. vetustissimis ac praestantissimis scribitur, pro *adolevisset* sponte dedi, itemque infra l. 9. *adulescentem* pro *adolescentem*. Conf. *Osann.* ad Cic. de re publ. p. 58 seq. 2. *cum matre* [sua] *vidua* B, ubi *sua* glossam redolet. Tum *fuerat iam professa* E F Med. 3. *virgine* supra additum in F. Dein *cuius nomen candida* habent BD. 4. *et ipsa est* A C. Amerb. Erasm. Mox *Kartagine* F. *Karthago*, non *Carthago* esse scribendum docuerunt *Wagnerus* libr. cit. p. 444 et *Osannus* in Excurs. III. ad Cic. de re publ. Dein *iam degit anus* B D, *deget* C, item Amerb. 5. *di*[s]*ceret* (*s* ab al. m. superscr.) pro *videret* A. Tum *sacerdotum* C, *sacerdotis* Cost. De dativi usu pro genitivo vid. *Ramshorn.* Gramm. Lat. §. 120. not. 2. Similiter Noster §. 10: *oranti et inponenti manus vestimenta attigit.* Dein *a domestica sororis vel matris* recte C E. Amerb. Erasm., *a domestica*[is], *sorore vel matre* F, *a domestica*[is], *sorore vel matre* D. Med. Cost. Maur. Gilb. et

a m. pr. AB, quorum prior ab r. m. habet *a domesticis, sorori vel matri* (sic), alter *domesticas, sorores vel matres*. De re vid. §. 9. c. fin.

6. *dexteram* (*eis* a r. m. praefixo) B, *dextram* C. 7. *ab eis fieri* A B D. Amerb. Erasm. Cost. 8. *memorarat* A B, *memoraret* a m. pr., a sec. *memorarat* E, *memoraret* edd. Med. Amerb. Erasm. Mox *enim* ab al. m. inter versus habet B itemque A *in eo* pro *in illo*. Dein *spiritus sanctus* B C D E F. Amerb. Erasm. Cost., *sanctus spir.* A, *spir. domini* edd. Med. Maur. Gilb. 9. *illae* (*illa* pr.) — *respuebant* (ex mutat. r. m.) A, *ille* — *respuebant* E, *ille* — *respuebant* F. Desunt haec verba in C.

§. 5. 1. *edoctus est* A B C D. Amerb. Erasm., *doctus* (om. *est*) E F. 2. *profectusque in adiutorium* (pr. *adiutorio*) ex mutat. r. m. A, *profectusque in additorium* ed. Med. 3. *perorabat* A B C D. Amerb. Erasm. Cost., *peroravit* E F c. edd. Med. Maur. Gilb. Tum *egeretur* pr., e corr. *e le geretur* A. Sed syllabam *le* r. m. mutavit in *li*, ut exhibent editi. Dein pro *illustri* scr. *inlustri*. Ita A ex parte in ras., *illustrissimo* D. 4. E v. *consilium*, quod om. F, in B enatum est *consulatum*. Statim *postquam* C. 6. *perrenitque* D, *provenitque* pr., e corr. *venitque* B.

§. 6. 1. *arrianae* (dupl. *r*) codd. omnes idque constanter. Item edd. Maurinam antecedentes. 3. *incubabat ecclesiae* C et Cost., *ecclesiae inc.* B D, *inc. ecclesiam*, ut edd. Med. Amerb. Erasm. Maur. Gilb., primo A, ubi nunc est *irrumbebat* (sic) *ecclesiam*, E F exhibent *irrumpebat ecclesiam*. Mox *in petendo surgeret episcopo* A, *surg. in petendo episcopum* C, item ed. Med. Desunt haec apud Amerbachium et Erasmum. Costerius habet *ad seditionem esset commotus, esseique*. Pronom. *illi* om. E F, *cura illi* scripsit Costerius. 5. *ne* supra addit A. Deinde *in periculo* — *converteretur* EF. 6. *ubique* E. 2—1. ab extr. desiderantur verba: *ad cuius vocis sonitum* — — *Ambrosium episcopum* in A C F, item in edd. Amerb. et Erasm. *Sonitum* pro *sonum* recepi ex codd. B D E atque ed. Med. L. sq. *itaque* A B C D. Amerb. Erasm., *ita* codd. et edd. rell. Costerius male addidit *ut*. Dein *ante* E F.

P. 4.

1. Prius *sibi* om. C. 2. *ordinarii* (alt. *i* ab r. m. add.) E, *ordinariis* C. Mox *in* om. A. Med. et Cost. itemque *unum*, quod D ab ead. m. inter versus habet, A B C.

§. 7. 1. *ecclesiam* (*m* ab r. m. add.) E. Tum *sibi tribunal* C. 3. *tuncque* D. Statim *contra morem suum* E F. Deinceps *tormenta personis iussit adhiberi* pro *torm. iuss. pers. adhib.* codd. omnes c. ed. Med., *torm. pers. iuss. adhibere* Amerb., *torm. iuss. pers. adhibere* Erasm. Cost. 4. *clamabat* C. 5. *hic* c. ed. Med. codd. omnes, *is* edd.

rell. Vid. ad §. 1. p. 1, 12. 6. *clamavit tunc* C. 7. *eius* A E F et ed. Med., *huius* B C D ceterique editi. 8. *fideli vero voce* A. 9. *illi* om. id. lib. Dein *baptismi* c. ed. Med. habet C. Statim *promittebat* A. 10. *Ambrosius* pro *ille* D, *turbatus ille* A. Mox *ilico philosophum profiteri voluit se futurum. Sed verus* C, *voluit securus. Sed verus* E F. Pro *sed*, quod D et exemplar Med. omittunt, Costerius posuit *scilicet*. 12. *secuturus* A B C D veteresque edd. c. Erasm. et Cost., *sequuturus* Maur. et Gilb., *secutus* E F. 13—14. Verba: *non fucis — — missi* ab manu saec. XIII. in mg. habet A. 14. *vera* E F. 16. *publicasque* (*que* ab r. m. adiecto) B. Tum *ingredi facit* C. 3. ab extr. *populis* (sic) *ab intentione revocaretur* C, *populus ab intent. vocaretur* A D, *pop. ab intent. sua voc.* (*sua* ab r. m. supra add.) B, *populi intentio revoc.* E F vulgatique libri. 2. ab extr. *populus magisque clamabat* pr. A. Postea vero *que* erasum.

§. 8. 1. *nil* B D. Tum *suam intentionem* E F, *sua intentione* ed. Med. Deinde *proficere posse* B C D c. edd. Med. et Cost., *perf. posse* A. 2. *Egressus igitur* B D, *egressusque* E F, ut Cost. Maur. et Gilb., *egressus* sine *igitur* vel *que* A C. 3—4. Verba: *cum Ticinum — — ad portam civitatis Mediolanensis* in contextu omissa ab r. m. in mg. habet A. *Ticino* E F. Mox *Mediolanensium* D, nec *Mediolanensis*, nec *Mediolanensium* agnoscit ed. Med. Dein *roma* pro *romana* scribit F. Proxime *dominus* pro *deus* c. ed. Med. exhibent E F. 5. *suae* om. D. Tum *paravit* dant A C. Statim *adversum* E F. 6. *eius* pro *suos* C. Deinde *turrim* A B D, *turrem* rell. c. edd. 3 ab extr. Deest *contra* in A E F itemque in edd. Med. Amerb. et Cost.; omisso voc. *contra* D scribit *hereticorum perfidiam*, B *hereticorum perfidia*, C *ob perfidiam hereticorum*. 2. ab extr. *custoditur* A. Mox *missa est relatio* B D. Additur *de eo*, quod glossam sapit, in D. L. sq. *tunc* om. B D et Cost.

P. 5.

1. *iudices a se directi ad sacerdotium peterentur*] Ita c. edd. Med. Amerb. et Erasm. codd. omnes, *iudex — directus — peteretur* Cost. Maur Gilb. 2. *enim* pro *etiam* E F. Mox *quia* pro *quod* codd. nostri et exemplar Med.

§. 9. 1. *iterum* om. C. 2. *aliquandiu* (vulg. *aliquamdiu*) A et Cost. Recte; nam litteram *m* in compositis ante *d* mutari in *n* e codd. antiquissimis et optimis satis apparet. Vid. *Wagner*. libr. cit. p. 453. *Osann*. ad Cic. de re publ. p. 142. Scribendum igitur eadem ratione *quendam*, *quandam*, *eundem*, *eandem*. Dein *latuit* E F c. ed. Med., *latebat* B D. 3. *relatione* A C. 4. *enim* om. E F. 5. *proficiendis* A. De qua confusione vid. ad §. 8, 2. 6. *sibi si vellent* C, *si sibi v.* E F. 7. *Productus itaque* B D. Amerb. Erasm. Dein *et* om. C. 9. *postulavit non se nisi a catholico episcopo baptizari* scribitur in B C D E F

et in editis libris excepto Cost., in quo exstat *se non nisi;* sed cod. A om. pronomen *se*, quo carere possumus. Vid. ad §. 1, 13. Quare expungendum censeo. 10. *debere* (*deberi* A) *baptizari* B C D. Amerb. Erasm. Tum B C D E F et editi fere omnes: *sollicitam enim habebat perfidiam*. Erasa voce *sollicitam* r. m. in A supra lin. posuit *exosam*. Equidem cum Costerio scripsi *sollicite* — *cavebat perfidiam*. Verba sqq. usque ad *igitur,* in B omissa, D in mg. supplet. 11. *namque* pro *itaque* A. Mox *omnia officia ecclesiastica* D E F, *omnia eccles. officia* rell. c. edd. 12. *octavo* A C E F et ed. Med. Dein A lacunam habet ex ras. relictam. Ante *ordinatus* in D erasum videtur *est*, quod post *ordinatus* om. F. Tum *summa gratia* exhibent D E F, item ed. Med., *cum summa gratia* A C et edd. Amerb. atque Erasm. 13. *quatuor* pro *aliquot* D E F. 3. ab extr. *defuncta matre* B D. L. seq. *illi* om. C. Proxime *manus* habent E F.

§. 10. 1. *Tyberim* B. Amerb. Erasm. Cost. Dein *quandam* codd. omnes!, item edd. Med. Erasm. et Cost., *quamdam* edd. rell. Vid. ad §. 9, 2. 2. Ad v. *clarissimam* in B r. m. supra adiecit *feminam*, quod glossam sapit. Mox *invitatus ut* B C. Amerb. Erasm. Cost., *invitat' ut* pr. A. Sed apostrophus pro *us* evanuit, et rec. manus superscripsit *esset*. Post *in domo* ibidem similis manus supra notavit *eius*, quod ab al. m. inter versus habet B. 3. *atque* pro *quae* A B, item Amerb. Dein *paralytico* E. Seq. *in* om. E F et pro *lecto* C habet *domo*. 4. *sacerdotem domini* D E F. Tum *eandem* codd. omnes editionesque Med. Amerb. Erasm. Cost., *eamdem* Maur. Gilb. Vid. supra. 5. *in quam* — *advenerat* D F, *in qua* — *adv.* E, — *adveniret* (*ebat* a r. m. superscr.) A. Mox *oranti et inponenti* (ita etiam B C D F) *illi manus vestimenta eius attigit* (*illi* et *eius* a r. m. supra add.) id. lib., *oranti et imponenti* E, item edd. Med. Amerb. Erasm. Cost., *orantis et imponentis* Maur. Gilb. Cf. adnot. ad §. 4, 5. Dein *attingit* D F et pr. E, in quo correctum est *attigit,* quod recte exhibent etiam B C; male *adtigit* Maur. et Gilb.; nam *d* ante *t* mutari solet in *t*. Vid. *Wagner*. l. c. p. 409, 8. Scripsi igitur *attaminare*, *attentus*, *attexere*, *attollere*, *attrahere*, *attritus*. In fin. *quod dictum est* pro *dictum* B C. Proxime *his maiora* C.

P. 6.

2. *ut* in ras. ab r. m. E. Mox *et* pro *nec* C. Tum *occultum permansit* A. 4. *agnovi* (sic) C. Post vero syllaba *co* et lineola ducta sub *a* erasae sunt. Vid. ad §. 1, 12.

§. 11. 1. *Syrmium* C. Dein *Anemium* D E F c. edd. Med. Maur. et Gilb.; *anenmium* A B. Amerb. Erasm. Cost.; *anenimum* pr., *anemium* per ras. C. 3. Leg. *coadunata*. Verba *pelleretur* — *ecclesia* in ordine omissa ab r. m. in mg. habet A, ita tamen, ut ibi legatur *ab arrianis*

hereticis eps; B *et* (ex corr.) *arrianis*, C *arrianus* a m. pr., a sec. per ras. *arrianis*, quae posterior lectio exstat quoque in edd. Med. Erasm. et Cost.; rell. vero codd. c. ed. Amerb. exhibent *arrianus*, Maur. et Gilb. *Arianus*. Mox *eadem* om. B. 7. *adprehenso* A B, *apprehenso* rell., ut vulg. 8. *adtrahere* A E. Med. Maur. Gilb., *attrah.* rell. libri et scripti et editi. Conf. ad §. 10, 6. 9. *ab ecclesia* D E F. Praeposit. om. exemplar Med. Dein *audivit* codd. omnes veteresque edd. c. Erasm., *ai ei* Cost. Maur. Gilb. Conf. §. 30. p. 16, 2. Tum *ipse ut* C. 10. *sum* om. id. lib. 11—12. *in qualicumque sacerdote* ibidem legitur. 12. *inicere* antiquo scribendi more A C D E F et ex emend. B, *iniicere* vulg. Vid. *Wagner*. l. c. p. 445. *Osann*. ad Cic. de re publ. p. 452. Verba seqq.: *unde debes vereri* — — —. *Quod dictum* exciderunt in A, habentur tamen in mg. ab m. saec. XIII. addita, sed syllabis aliquot abscisis. *Debes*, quod recepi pro *deberes* (ita Maur. et Gilb.), exhibent A B C. Amerb. Erasm. Cost., *debuit* D E F c. ed. Med. Tum *dei vereri iudicium* C. 13. *ne tibi aliquid eveniat* recte B C. Amerb. Erasm., *ne illi aliq. eveniret* D. Med., *ne illi aliq. evenerit* E F. *Ne tibi* habet etiam Cost. et Maur. Sed *mali*, quod post *aliquid* addunt, merum est glossema. *Eveniat*, cuius loco in A scribitur *contingat*, item habet Cost., *eveniret* dederunt Maurini. 14. *alia die* C F. Mox *sepulchrum* A B D E F veteresque edd. c. Erasm. et Cost., *sepulcrum* C. Maur. Gilb. Vid. *Wagner*. libr. cit. p. 421. 15. *Sed hoc factum* codd. omnes et vett. edd. c. Erasm.; praetuli tamen *et h. f.*, quod receptum est iam a Costerio et h. l. aptius videtur. De confusione conf. adnot. ad §. 15, 15. Mox *et pacem* A. Dein *catholicae ecclesiae* D E F.

§. 12. 1. *mediolanium* B. Conf. ad §. 21, 6. §. 23, 1. §. 25, 2. §. 31, 1—2 et 8. §. 36, 3 ab extr. 2. *ibi itaque* A. Tum *iustinae supra dictae mulieris* D E F c. ed. Med., *supra dict. mul. iust.* B. Deinceps *nimias insidias* C. 4. *populos excitabat* ed. Med., *populos excitavit* D E F. Proxime *infirmi* C, *mentes* pro *animi* Amerb. Erasm. Cost. 6. Pro *iis* codd. nostri c. edd. Med. Amerb. et Erasm. *his*, de qua permutatione vid. quae adnotavi ad §. 1, 12. 2. ab extr. *euthimius* D E F et ed. Med., *eutimius* A B. Amerb. Erasm., *eutimus* C. Dein *tanto furore* codd. omnes, item edd. Amerb. Erasm. Cost., *in tantum furorem* Med. Maur. Gilb. In seqq. *construeret* pro *pararet* D E F. Mox *in eandem* F. Deinde *karrum* B. Sic littera *k* pro *c* scribitur ap Ambros. II. 3. §. 8. c. f. in codd. Mcd *kathedra* et passim in Md *karitas*, *karus*, *karissimus*. Conf. *Wagner*. l. c. p. 444. *Osann*. Excurs. III. ad Cic. de re publ.

P. 7.

1. *superposito* AE. Tum *perduxisset* BC et Amerb., *deduceret* DEF c. ed. Med. Conf. supra §. 12. p. 6. l. 5—4. ab imo. 2. *Sed in*

verticem ipsius iniquitas eius descendit C. Pro *ipsius* ed. Med. habet *eius*. 3. *etenim* om. C. Mox *illum se rapere* scribunt DEF. 5. *id* deest in A. 6. *in eodem carpento* exhibent BDEF et exemplar Med., *in eodem* ^{die} *dirigeretur* (v. *die* ab r. m. supra notato) dat C. 7. Scripsi *solacii* pro *solatii*. Vid. *Wagner*. libr. cit. p. 472. *Solacium* B, *solatium* EF c. ed. Med.

§. 13. 2. *vesanorum* codd. AB et edd. Med. atque Cost., *vessanorum* pr. EF, *vesanam* D. A cod. C hoc adiectivum abest. Pro *vaesanorum*, quae vera videtur esse huius vocabuli scriptura (vid. *Wagner*. libr. cit. p. 478) mendose legitur *voces sonorum* in edd. Amerb. et Erasm., in quibus *dementiam* item corruptum est in *clementia*. Mox *depressit* a m. pr. videtur habuisse F. Dein *maiori* AF, *maiora* E. Pro *etenim* recepi *enim*, quod suavius in aures cadit, e BC editisque Amerb. Erasm. et Cost. 3. *dementia accensi* DEF, *amentia acc.* Cost. Item primo A. Tum *porcianam* recte solus F, *Portianam* rell. libri et scripti et editi. Conf. §. 18, 4. 4. *enim* pro *etiam* AE, *etenim* F. 5. *ecclesiam catholicam* C. 6. *suis* om. D, item *suae* l. sq. C. 8. *adversis scutis* ABC. Med. Amerb. Erasm. Cost. Paulo post *ne*^{o} D, *ne* EF. 9. *egredi solummodo* F. 10. *Sed* om. id lib. 11. *nisi ut* CDEF veteresque edd. c. Erasm. Tum *adclamarent* (vulg. *acclam.*) AC, *acclamaretur* Amerb. et Erasm. 12. *primum* om. A, *primo* habent B. Amerb. Erasm. Dein *et* pro *ac* scripsi cum codd. omnibus et vett. editis. In fin. *verum etiam* CEF. Statim *per omnes paene provincias occidentis* B, *per omn. pene prov. occidentis* AC. Med. Amerb. Erasm., *per omnes pene occid. prov.* Cost. Maur. Gilb., *pene per omn. prov. occid.* DEF.

§. 14. 1. *prothasius* F. Amerb. Erasm., *gervasius et protasius* C. De re vid. *Ambros*. Epist. XXII., *Augustin*. et Confess. IX. 7 et de civit. dei XXII. 8. 3. Post v. *corpora* DEF inserunt *sanctorum*. 5. *prothasii* F. Amerb. Erasm., *protasi* E. Abest *martyrum* a CDEF. Mox *sepultura incognita erat* c. ed. Med. exhibent codd. omnes, *sepultura incognita erant* (sic) Amerb. et Erasm. Tum *eorum* pro *ipsorum* C. Mox *sepulchra* cum adspiratione codd. omnes veteresque edd. c. Erasm. et Cost., *sepulcra* utroque loco Maur. Gilb. Vid. ad §. 11, 14. L. ult. *sci* pro *sanctorum* C. Verba proxima: *ab iniuria sepulchra defendebantur. Sed ubi sanctorum martyrum,* ibidem desunt

P. 8.

1. *sunt corpora levata* ABC. Amerb. Erasm., *sunt* ante *levata* superscriptum in D. 3. *perdocentur* E, *perdocebantur* F. Dein *quidem* pro *etiam* C. 4. *in qua* ABCEF. Amerb. Erasm., *quo* ed. Med. 5. *sunt corpora translata* C. In seqq. *vestimenta* pro *vestem* CDEF, *martyrum vestem* A. 6. *attigit* codd. omnes veteresque edd. c. Erasm. et Cost.,

adligit Maur. Gilb. Conf. ad 10, 6. 6—7. *ab spiritibus* ADEF. Amerb. Erasm., *a spirit.* Cost. Maur. Gilb. 7. *repedabant* ADEF (*da* ab r. m. in A inserto). 8. *his* pro *iis* receptum e codd. et vett. edd. Mox *catholicae ecclesiae* DEF, *catholicae* om. C.

§. 15. 3. *Tamen quoniam* ACD. Med. Ambr. Erasm., *tamen epm* (lineola sub vocab. poster. ducta) *qm* E, *t. epm quo* F. Tum *pallatium* ed. Med. Dein *arrianorum manus* C. 4. *deridebant* pr. A, *residebat* DEF c. ed. Med. Mox *dei* om. E. 5. *suae* receptum e BC et vett. edd., quibuscum consentiunt Erasm. et Cost. 6. *venerabilem qui*[dem] (*qui*[dem] e *que* enato) A, *venerab. quidem* E, *venerab. virum quidem* F. 8. *ita*, quod Gilbertus seclusit et codd. BC, itemque ed. Med. omittunt, agnoscunt A et Cost.; rell. autem libri c. edd. Amerb. et Erasm. exhibent *ut*. Dein *sicuti* pro *sicut et* scribit B. 10. *subpares* A, *compares* B. Mox *scilicet* om. C. 11. *belsebub* E. Tum *eicit* (vulg. *eiicit*) ABCDE, item e corr. F. Vid. ad §. 11, 12. 12. Alterum *de* abest a D. 13. *operatur* A. Voc. *spiritus* in mg. habet D. 15. *sed* (pro *et*) *arriani* DEF c. ed. Med. De utriusque particulae permutatione conf. adnot. ad §. 11, 15. 16. *scimus* pr. A. Post *nescimus* in C erasum *vos*. Dein *martyres esse* scribit A. 5. ab extr. Post *dominum* omisi *Iesum*, quod glossam redolet, praeeuntibus libris manu scriptis omnibus editisque Amerb. atque Erasm. In seqq. *qui* (*quia* pr. C) *sis filius dei* ABCDE, *quis sis fil. dei* F, *qui es dei fil.* ed. Med. Scribendum videtur: *qui sis, fil. d.* Conf. *Sabatier.* ad h. l. et ad Luc. IV, 34. Tum *Iudaei dixerunt* ABC. Amerb. Erasm. Cost. 2. ab extr. Ante *miseriores* r. m. in B superscripsit *omnibus* et post *arriani* addidit *sunt*. Mox in DE et in ed. Med. legitur *negent*.

P. 9.

1. Deletis vocabulis *suis scis* (sic) post *a perfidis* in cod. B r. m. post *diu* addidit *scis suis*. 2. Pro *a spiritu inmundo* scribitur *a diabolo* in A; rell. autem libri manu exarati c. edd. Amerb. Erasm. et Cost. om. *a*. 3. *eos debere* habet F. 4. *negabant* B. 6. *debuerunt* DEF. Mox *tali penitentiam confessione agere* A. 7. *in piscina* B. Amerb. Erasm. Deinceps *dimersum* pro *demersum* c. ed. Amerb. codd. omnes permutatione frequenti. 8. *iungentes* BC. Amerb. Erasm. Cost. 9. *summa necessitas* ADEF et exemplar Med. Scribendum fort. *dira necess.* 10. *reservavit* ABC. Amerb. Erasm. Cost. Mox *cotidie* BD, *cottidie* codd. rell., *quottidie* ed. Med., *quotidie* vulg. Conf. ad §. 1. p. 2, 8. Omisso vocab. *amore* E habet *coram* [deo] *et hominibus*, in B r. m. *coram* supra adiecit.

§. 17. 2. *acer nimis nimium* ADE, *acer nimis et nimium* F, *acerrimus nimium* BC, ut editi. Sed scribendum potius est *acer nimis* aut *acer nimium* i. e. *acerrimus*. De superlativi per adv. *nimis* vel *nimium* circumlocutione vid. *Forcellini* tot. Latinitat. Lexic. s. v. *nimis*

et *nimium*. Mox *et* pro *atque* CF. 3. *His* a m. pr., a sec. *iis* F. 4. *postea loquebatur* DEF. Tum *angelum xpi* DE, *angelum dei* F. 5. *xpi* pro *episcopi* A. In seqq. *angeli* om. A. 6. *nunciare* F et Cost. Proxime v. *conversus* post *expugnabat* interponit C.

§. 18. 2. Post *qui* A infert *cum*. Dein *tractandam* habent BC. Amerb. Cost. 3. *audiendum* E. 4. Correxi *Porcianam* pro *Portianam* praeeuntibus CF et exemplari Med. Vid. ad §. 13, 3. Tum *affuturos* BDEF et edd. ante Maur. omnes. 6. *promissionum* C. Statim *contempnentes* ACDF c. ed. Med. 8. *dominicorum dictorum* C. 9. *ex istis minimis* F. 4. ab extr. *ut dimergatur* A, *et dim.* CDEF. 3. ab extr. *conscendentes rhedam*] Ita ed. Med., *consc. redam* ABDEF, *consc. exedram* C, *consc. in aedem* Amerb., *consc. in equos* Erasm. et Cost., *asc. in rhedam* Maur. Gilb. 2. ab extr. *vel plebe* c. ed. Med. codd. omnes. Tum *in basilica constituta* ed. Med. Proxime *qui finis* ABCE veteresque edd. c. Erasm. et Cost., *quis fin.* DF. Maur. Gilb. Vid. *Ramshorn*. Gramm. Lat. p. 564 seq. Cf. infr. §. 46, 4.

P. 10.

1. *horresco referre* DEF, *orresco referre* A, *horresco referens* recte c. editis codd. BC; respexit enim, ut videtur, Paulinus *Virgil.* Aen. II. 204. In seqq. *de reda* ABDEF, *de e^{xe}dra* (*xe* ab r. m. superscr.) C. 2. *corpora eorum* CD, item ed. Med. Tum *traditae* E. 3. *ignorasset* B. Dein *q^{o}d* pro *quid* C. Amerb. Erasm. 4. *ne diutius plebem teneret* C. Statim *ascendens* codd. omnes, item vett. edd. c. Erasm. atque Cost., *adsc.* Maur. et Gilb. 6. *cupio solvendum* Maur. et Gilb. Ita et ipse *Ambrosius* de incarnationis dominicae sacramento Cap. I. §. 1. Sed *curo solv.*, quod recepi, ABCEF. Amerb. Erasm. Cost., *video solv.* Med., *scio solv.* D. 7. *quae* (ab r. m.) B. Deinceps *in libro scripta sunt* DEF et exemplar Med. 8. *domini* om. DE, item ed. Med. Pro *intitulatur* e codd. et ed. Med. rescripsi *titulatur*. *Locutione titulare aliquem alicuius appellatione* sive *nomine* legitur apud *Tertullian.* adversus Judaeos c. 9., adversus Marcionem I. 25 et III. 13. et de anima c. 13. Verbo *intitulare*, quod a *Vossio* de vitiis sermonis IV. 11. p. 730 barbarum dicitur, usus est *Rufinus* I. Invectiv. in Hieronym. 8. notante *Furlanetto* in Appendic. ad Forcellin. tot. Latinitatis Lexic. p. 92.

§. 19. 1—2. *de recipiendi corporis eius causa* DEF et exemplar Med. 2. *a maximo* EF. 4. *epistulam ad Valentinianum iuniorem datam*] Vid. Epist. XXIV. 5. *approbabit* BDEF veteresque edd. c. Erasm. et Cost., *adpr.* AC. Maur. Gilb. 8. *segregabat* ADEF. Dein *ammonens* B. Mox *effuso sanguine* ed. Med., *effusio^{ne}* (ex mutat. r. m.) E, *effusione* F, *pro effusione* D. Tum *sui domini* C. 11. Pro *superbo spiritu* dedi *superbus spiritu* praeeuntibus libris manu scriptis omnibus et ed. Med. 3. ab extr. *et regnum*] Ita codd. c. ed. Med., *regnumque* vulg. In seqq. ADEF *et*

procuratorem, BC *ut se proc.*, editi omnes *ut proc. se*. Pronomen autem *se*, quod glossam redolet, expunxi. Vid. adnot. ad §. 1, 13. Dein *rei publicae* recte ACDEF c. ed. Med., *rei puplice fuisse confiteretur* B, *reipublicae nomine praefuisse confit.* Amerb. Erasm. Cost., *confitetur* ADEF.

§. 20. 1. *cum quidam aruspex* codd. omnes veteresque edd. *Aruspex* item Erasm. et Cost. Sed scribendum est *haruspex*. Vid. *Cellar*. orthogr. Lat. p. 95 et *Wagner*. de orthogr. Vergil. p. 441. 2. *cum* (*in* om.) *causa* AE, rell. codd. et vett. edd. h. l. om. *cum*, quod Erasmus post *maleficiorum* posuit; *quum pro causa* habet Cost. Dein *muleficorum* B, item ex mutat. C. 3. *interrogaretur* CEF. Amerb. Erasm. 4. *ab angelo sibi tormenta maiora adhiberi* DEF, *sibi maiora torm. adh.* (*sibi* ab r. m. superscr.) B; ed. autem Med. om. *sibi*. 4—5. *eo, quod custodiret* BDEF, item e corr. A pro *eo qui cust.*, quae lectio reperitur etiam in C; ed. autem Med., quod mireris, ita habet: *ei qui non communicaret Ambrosio et custodiret Ambrosium*. 7. *media* A. In seqq. DEF exhibent *aut* pro *et*. 4. ab extr. *populi* in mg. supplet F. 2. ab extr. *Misisse etiam se daemones*] Ita codd. omnes c. edd. Med. et Cost., *misisse etiam se et daem.* Amerb. Erasm., *mis. se etiam et daem.* Maur. Gilb. Dein *necarent* DEF et per ras. A, ubi primo legebatur *internecarent*, quod h. l. idem est, quod *necarent* aut *enecarent*. Mox *se minime non solum ad ipsum adpropinquare posse* codd. nostri veteresque edd., *se non solum ad ips. approp. minime posse* edd. rell. Ceterum *ad illum* CDEF. Tum *adpropinquare* AB, *approq.* vulg., *propinq.* C.

P. 11.

1. *non posse* (*non* a r. m. superscr.) F. Dein *verum* (*etiam* om.) *ne* DEF, *etiam ne* BC. 2. *quoniam* codd. omnes et ed. Med., *quia* vulg. Voc. *ignis* om. C. 3. *muniebat* exhibet id. lib. Mox *atque* ante *ita* merito om. ABDEF et exemplar Med. Quare expunxi. Deest *ita* in C. 4. *adversum* ADEF c. ed. Med. 5. *arbitrabantur* F et ex mutat. rec. m. B. 6. *usque* om. C. Vocc. *exserta in aera,* quae post *dextera* addiderunt Maur. et Gilb., exterminavi, utpote omissa in omnibus libris scriptis et antiquioribus editis. Inverso ordine F habet *obrigente dextera*, tum *permansit* C. 8—10. *brachium cum ostenderetur, quod obriguerat sanatum confessione est* scribit C. 9. *cum inique* B. Mox *riguerat* Amerb. Erasm. Cost. Dein *sanatum confessione est* pro *sanatum est confessione* recepi ex BCDEF. Voc. *confessione* om. A.

§. 21. 1. *vir* abest ab ed. Med. Scripturam *inlustris* praebuerunt AB, *illustris* legitur in codd. rell. et vulgat. libris. 2. *inmundo* (pro *immundo*) *spiritu* ABD, *spir. inmundo* C. 3. *egressum urbem* A et pr. B c. edt Med., *egress. urbe* CDEF et a s. m. B, in quo supra *urbe* ab alt. m. notatum est *roma*; *egress. urbe* item Amerb. Erasm. Cost., *egress. ex urbe*

Maur. et Gilb. Ceterum verbo *egredi* cum accusativo utitur Noster etiam §. 7, 1. et §. 8, 2—3. Conf. *Ambros.* III. 20. §. 122, 3—4. et p. 218, 1—2. 4. *ad scm virum* BC. Tum *deduci* primo F. 5. *in eo* C. Statim *dominatio diaboli* DEF. Dein scr. *apparuit* et l. 9. *apparuisset.* 6. *de mediolano* (*de mediolanio* pr. AB) codd. omnes itemque Amerb. et Erasm.; *de* vulg. abest. Mox *urbem* c. gl. *romam* a r. m. superscr. B. Dein *venit* (praeposit. *per* eras.) id. lib. 7. *quem* (pro *qui illum*) C; *ante* A c. ed. Med. Vulg. *antea.* Neutrum habet B. Post *vexare* omisi *eum* auctoribus libris mss. ABDEF et edd. Med. Amerb. Erasm. 8. *fuisset mediolani* codd. c. ed. Med., *fuit* Amerb. Erasm. 9. *in illo non apparuisset* CD, *non illum arripuisset* F, *non illum apparuisset* a m. pr., ab rec. *non illum arrip.* E. Dein vulg. legitur *timuisse se*, itemque in CD. Pronom. *se* recte omissum in AEF et in ed. Med. cod. B ab r. m. superscriptum habet. Quare expungendum censui. 3. ab extr. *et ideo* Amerb. Erasm. Cost. Maur. Gilb., *ideoque* D. Sed ABEF coniunctionem *et*, quae glossam sapit, merito non agnoscunt. Dein *recessisset* C et a m. pr. B, item Amerb., *recesserat* EF. Vocc. *ad tempus* post *exspectasse* repetuntur in AB. Desunt verba *ad tempus atque exspectasse in illo loco, ubi ab illo recesserat* in D. Praeposit. *in* ante *illo loco* al. m. supra addidit in A. Paulo post codd. omnes excepto C, in quo est *repetierit*, exhibent *repetisset*, item Amerb. Erasm. Cost., *repetiisset* Maur. et Gilb. Sed scribendum potius est *repetisse*, ut legitur in ed. Med.

§. 22. 1. Excidit *itaque* in edd. Maur. et Gilb. Ante *posito* cod. A inserit *et*. 2. *episcopo* deest in B, *constituto episcopo* habent DEF. 3. *christianissimis* DEF. — *synagoga Iudaeorum*] Vid. *Ambros.* Ep. XL. §. 6 seqq. et ep. seq. §. 1. 4. *luci* F et ex mutat. r. m. E, *lucos* pr. D, *lacus* C, *locus* AB. Statim *valentiniorum* F. De re vid. Ep. XL. §. 16. 6. *autem* pro *enim* B. Dein *haereses* — *colunt* Amerb. 3. ab extr. *luci* pro *loci* (erasa ante h. v. particula *et*) F. Verba proxima: *in monachos* — *vindicaretur*, desunt ap. Amerb. et Erasm.; *non* pro *vero* habet ed. Med. L. ult. *viri* om. ABDEF. Al. ord. in DEF scribitur *episcopi Ambrosii.* — *direxit ad imperatorem epistulam*] Ep. supra cit. XL., ubi vid. §. 1 et 7.

P. 12.

1. *occurrere* D, tum *potuit* DEF. 2. *qua* (*quo* AEF) in C enatum est e *quia*. 3. *deberi* C, item Amerb. et Erasm. Pro *ab eo* recepi *ab illo* ex codd. et ed. Med. Mox pro *quia*, cuius loco Amerb. Erasm. et Cost. habent *quoniam*, codd. omnes dant *qui*, itemque ed. Med. 4. *sibi* pro *si* B. *Dignum* utroque loco Amerb. Pro *qui* eraso B a r. m. habet *ut*. Dein *non esset etiam* C. 5. Post *preces*, quod in marg. supplet D, particulam *aut*, utpote omissam in AC et ed. Med., expungendam censui. 6. *cui* deletum in A, omissum in C. Eius loco in A r. m. uperscripsit

ac, quod exhibent etiam DEF. Pro voculis *aut cui* in B erasis ibidem r. m. supra ras. adnotavit *et*. In seqq. idem liber scribit *se etiam pro tali negotio esse*. 8. *inperatorem* A. De qua scriptura vid. *Wagner*. de orthogr. Vergil. p. 411. Conf. ad §. 23, 3.

§. 23. 1. *cum* pro *quam* ABCDE. Amerb. Erasm. Cost., item F a r. m. supra lin. *Mediolanum* correctum est e *mediolanium* (ita B) in AD, ut passim. Tum *revertitur* Amerb. Erasm. Cost., *reverteretur* ABDEF, *revertisset* C. 3. *inperatore* C. Conf. supra adnotata. 4. *proposuit* pro *introduxit* C. Mox *imperatore* a m. pr., ab r. *imperatorē* A. De re vid. Epist. XL. §. 22. 4. *tibi* om. C. 5. *tibi ego* scribit id. lib. Deest *tibi* ap. Amerb. et Erasm. 6. *paraverat* (vulg. *praeparaverat*) restitui ex codd. et ed. Med. Verba: *ego inimicum tuum in potestatem tuam redegi* desiderantur in BC. Post *dedi* A statim exhibet *triumphare sine labore feci* intermediis omissis. Ceterum *in potestate tua redegi* perperam legitur ap. Amerb. et Erasm. 7. Pro *redegi* scribitur *dedi* in DEF. 8. *ego te sine labore feci triumphare* exhibet C. 9. *tuis* pro *meis* inepte B. In seqq. *de exedra* (Maur. et Gilb. *de exhedra*) c. ed. Med. habent codd. omnes, *exedram* Amerb. et Erasm., *exhedram* Cost. Mox *x̄pe* pro *episcope* A. Vid. Epist. XLI. ad sororem. §. 27 et 28. 12. *loculum* codd. et edd. exceptis Maur. atque Gilb., in quibus est *loquutum*. Dein *imperator ait* C, in seqq. v. *inquit* non omittens. Tum *re vera* disiunctim ed. Med. 14. *tunc* pro *in tempore* F. 16. *vobiscum quidem aliter mihi agendum est* C. 18. *fidem suam* B. 19. *illud* F et C, in quorum posteriore r. m. addidit *d*. Verb. *debere* cod. D in mg. supplet. Proxime *ergo age* DEF. Tum *fidem tuam* B. 4. ab extr. *ago* F. Dein *fidem meam* B. L. seq. Quod in omnibus fere editis ante *securus* infertur *iam*, utpote omissum in codd. et ed. Med., exterminavi. Statim c. codd. ABC scripsi *pergebat — divina mysteria celebrare*; rell. libri c. ed. Med. exhibent *pergit — — celebr*. Vulg. legitur *peregit — mysteria*. Paulo post pro *habuit* restitui *habuerat* e codd. et ed. Med.

P. 13.

1. *de baculo nuceo*] Vid. Epist. XLI. §. 1 seqq. Dein *ieremia* CF c. ed. Med.

§. 24. 1. Vox *causa* deest in C. 2. *tribulatio successit sacerdoti* DEF. Qua de re exposuit *Ambrosius* Epist. LI. §. 6 seqq. 2—3. *repperisset* B. Mox *inperator illi* DEF. 6. *gladio civitas est donata* exhibent editi omnes excepto Med., in quo, ut in codd. ABDEF, *gladio* deest; *glad. est civit. donata* scribit C. Post *civitas* in B r. m. addidit *eis*, quod glossam redolet. *Damnata est* pro *donata est* legitur in E, *dampnata est* in DF. Ceterum *donata* h. l. idem significat, quod *data* vel *tributa*. Post *interempti* in B r. m. addidit *sunt*, *inter*^emp^*tis* (*emp* a r. m. superscr.) habet A. Voluit librarius *interempti s̄* (i. e. *sunt*,

quod merum est glossema). 7. *Quo facto* ADEF et pr. B, item ed. Med. 8. *ingrediendae ecclesiae* ADEF. *Prius* deest in C. 9. *coetui* BE. Amerb. Erasm. Cost., *cetui* CD. Tum *aut* pro *vel* ABC. Dein *communioni* C. Amerb. Erasm. Cost. 10. *Tum* pro *cui* DEF. 11. *e contra* ABC et ed. Med. Mox *adulterium et homicidium simul* B. 12. *responsum ilico est* ABCD. Amerb. Erasm. Cost., *resp. est ilico* DE, *resp. est illico* (ex mutat.) F; *illico* edd. Med. Cost. Maur. Gilb. Recepi scripturam *ilico*, de qua vid. Cl. *Ritschelius* Prolegg. ad Plaut. Tom. I. Pag. CII et CXXII seq. Conf. adnot. ad Ambros. II. 30. §. 153, 2. Proxime *secutus*, ut solent, codd. et edd. ante Maur. et Gilb., in quibus est *sequutus*. Infra *correptionis* pro *correctionis* habent AF et pr. B c. ed. Med.

§. 25. 1. *duo* superscriptum in F. 2. *venire* E et pr. D. Statim *mediolanium* pr. B. 4. *usque ad horam* DEF. Amerb. Erasm. Cost. 5. *fere tertiam* c. iisdem libris editis habet cod. C. Proxime *disputarent* C et ex mutat. r. m. A, *disputassent* (sic, puncto subposito) D. Tum *admirantes* sine *que* AD. 6. *Et* om. C moxque *se* A. 7—8. *coperant* (sic) D.

§. 26. 1. *constantinopolim* codd. omnes.

P. 14.

1. *repen*[tina] (duabus litteris post *repen* erasis et *tina* ab r. m. superscripto) A, *reparanda* F. Tum *ex* pro *et* AF. Dein *caerimoniarum* (vulg. *caerem.*) recte B, *cerim.* codd. rell. Vid. *Cellar.* orthograph. Lat. p. 81. 2. Post *ubi* in B r. m. superscripsit *hoc*, quod ex glossemate fluxit. 3. *relationis*] Exstat Symmachi relatio in Ambrosii Opp. T. II. p. 828 seqq. 5. *praeclarissimum libellum*] Vid. Epist. XVIII. in Ep. Cl. I. 6. *unquam* C et ed. Med. 7—8. *in viennensi civitate, quae est Gallorum civitas* ABCEF, item ed. Med., in quam per typothetae errorem irrepsit *menensi*; *in viennensi civit. Gallorum* D. *Est* cod. E ab r. m. supra lin. additum habet. Pro *Gallorum* vulgo legitur *Galliarum*. 9. *imperium suscepit* A. Tum *regnare* pro *imperare* D. Mox *non multum post*, quod recipere debebam, c. ed. Med. habent codd. AB. Ita etiam §. 34. p. 19, 2. codd. omnes excepto C et §. 47, 5. p. 24, ubi legitur *multos post dies*. 10—11. *aram Victoriae*] B in mg. *erigi iussit*. Dein *et sumptibus* AEF, nec aliter pr. B, in quo pro *et*, quod erasum est, r. m. supra lin. adnotavit *ex*. Conf. ad p. 14, 1. D *cum sumptibus*. Statim *caerimoniarum* AE, *cerim.* codd. rell. c. ed. Med. et Amerb., *caerem.* Erasm. Cost. Maur. Gilb. Conf. ad l. 1. Verba: *quod Valentinianus — denegaverat* absunt a D, *denegaverat* intercidit in EF. Dein *suae fidei* D, mendose *concessum* B.

§. 27. 1. *agnovit* codd. c. ed. Med. omnes (conf. ad §. 1, 12.), *audivit* Amerb. Erasm. Cost. 2. *Bononiensem*] *honorensem* F. 3. *mi-*

gravit ABDEF c. ed. Med., *se migravit* C, *emigravit* vulg. Dein *inde fafentiam* A, *inde* om. B, *faventiam inde* scribitur in DE, *favenciam inde* in F, *fabentiam* habent Amerb. Erasm. Cost. Qua de re vid. Ambros. Epist. LVII. §. 1. et LXI. §. 2. 4. *thusciam* iidem editi. Conf. ad §. 31, 1 et 50, 1. 5. *descendit*] *perrexit* B. Mox *aspectum* BC et edd. Med. Amerb. Erasm. Cost., *adspectum* Maur. et Gilb. Vid. *Wagner*. de orthogr. Vergil. p. 408. 7. *Aspectus* habent ADEF. 6. *eundem* et codd. et edd. Med. Amerb. Erasm. Cost., *eumdem* Maur. et Gilb. Vid. ad §. 9, 2. 7. *ipsius* EF pro *illius*. Mox *e multis* AB c. ed. Med., *de multis* rell. libri scripti et editi. 9. *tunc* pro *tumen* B. Mox *deus* excidit in ed. Cost.; *deus, qui corda* habent ADEF. Amerb. Erasm. Cost. Pro *hominum* in codd. et ed. Med., ut in *Ambrosii* Epist. LVII. §. 7., est *omnium*, quod praestat; respexit enim Noster illud καρδιογνῶςα πάντων in Actt. 1, 24. 10. *conscientiam eorum* (pro *interiorem*) C. Tum *novit*, *interrogat* A. 12. *vos falli* F, *vos* in C deest. Mox *selare* perperam F. Post *celare* in Epist. cit. additur *quidquam*, in D *consilia vestra*. Pro verbis: *Non cecidit in animum tuum quicquam?* utpote omissis vacuum est in D; *hoc non cecidit in animum tuum?* habet Cost., ut legitur in *Ambrosii* Epist. 13. *quicquam* ABCEF et ed. Med., *quidquam* vulg. Vid. *Osann*. ad Cic. de re publ. p. 99. In seqq. *perseverantes* A. 14. *summi et* om. C. 15. *perseverantibus* A, *perseverantis*, ut videtur, a m. pr., a sec. *perseveranter* E. Ita etiam F. 5—4. ab extr. *negare quod erat ininiuria? sacrilegis?* (sic) a m. pr., a sec. *sacrilegis negare quod erat* „dei„ *ininiuria?* B; *quod erat in iniuriam sacrilegis* CDEF, sed duo libri posteriores *in* ante *iniuriam* omittunt; *quod erat iniuria sacrae legis* habet ed. Med.; *quod erat iniuria sacrilegis* A una cum edd. Amerb. Erasm. et Cost. Mox in iisdem editis pro *quoniam* legitur *quomodo*, quod e compendio male intellecto *quō̄* enatum est. In fin. *ut* om. Amerb. Erasm. et Cost. *Declinando* receptum e codd. ADEF. Tum *consulerer* perperam ABE. Mox *tibi* om. A, *ibi* habet E, *potuit ibi* pr. F. In Epist. cit. §. 11. legitur: *quia pon potui tibi credere modeste*.

P. 15.

§. 28. 1. *Decentii* A c. ed. Med., *decenti* C, *CC* (*ti* ab r. m. superscr.) B, *etentii* DE, *ententii* (sic) F, *Decentis* vulg. 2. *manerent* B. Dein *pansosius* AB, *pantofius* C. 4. *ipsius* om. D. 5. Verba: *subita infirmitate correptus* desunt in B. 6. *exalavit* ABCEF. Conf. *Wagner*. libr. cit. p. 441. Mox *mater vidua religiosa* C. Tum id. lib. *ac plena* et l. sq. *et timore*. Proxime *de superiori parte* AB. 8. *atque* pro vulg. *ac* recte codd. et ed. Med. 9. *in lecto*, ut supra, ADEF, itemque ed. Med., *in lectulo* rell. libri et scripti et editi. 10. *illo tempore* C et a m. pr. F, ubi s. m. *ī* superscripsit. Dein *misertus* (littera *a* eras.) A. 12. *ipsius infantis* DEF. Mox *promeruit* C, *meruit vivum reddere*

Amerb. Erasm. Cost., *unum* pro *vivum* Med. 13. *invenit* D. Tum *atque etiam* AB c. ed. Med. Coni. *etiam* erasa est in E, omissa in F. *Ad infantulum* habet ed. Med. Post *infantulum* F addit *ipse*; *infantulo* scribit B, *infanti* A. Dein *aetatis infantia* pro *per aet. infantiam* exhibent Amerb. Erasm. Cost. Mox iidem *agnosceret*. Vid. ad §. 1, 12. 3. ab extr. *Veruntamen* CF et Cost. Inserui deinceps *a se* ex ADEF. 2. ab extr. *suis scriptis* habet C. In seqq. *commemorare* om. CDEF.

§. 29. 1. *etiam* superscriptum in B. 2. *reliquias martyrum Vitalis et Agricolae*] Vid. *Ambros*. Exhortat. virginitatis C. 1. 3. *bononiense* EF, *bononiensiū* pr., ut videtur, C. 5—6. *ecclesiae ipsius* C, *ipsi* pro *ipsius ecclesiae* Amerb. Erasm. Cost. 6. *relevassent* pr. B, *revelarent* Amerb. Erasm. Cost. Paulo post iidem *quod — constitutum est*. 2. ab extr. *sancta* B, *laetitiae* A. Dein *atque* om. D. Mox *poena*[que] (*que* ab ab r. m. superscr.) habet B, *poenae* dederunt Amerb. et Erasm.

§. 30. 1. *adversus* (*adversum* vulg.) c. ed. Med. codd. omnes. 4. *in coniugio*, moxque *sciret utrum* E. Tum *se nosse* pro *nosse se* DEF et ed. Med. Sed pronomen personale *se*, quod suspectum videtur, merito om. C. Vid. *Ochsner*. ad Ciceron. Eclogg. collectt. ab Oliveto p. 49 sq. Cf. quae supra adnotavi ad §. 1, 13. Quare expunxi.

P. 16.

1. *ab illo* pro *ab eo* c. ed. Med. exhibent codd. omnes. Item *et* pro *atque*. Mox *convivari cum illo* scribit B, *ab illo conv.* C. 2. *ab illo diligeris viro* F. 3. *ideo ego posui*] Ita cod. A; *ego ideo posui* rell. libri manu exarati (excepto C, in quo legitur *ego p. ideo*) et editi omnes. 4. *sanctus* om. A. Dein *apud barbaras gentes agnosceretur* ACDEF c. ed. Med., *ap. barbaros agnosceretur* B, *ap. barbaras gentes, legentes agnocant* vulg. 5—6. *arbogaste* DEF. 6. Ante *cognovimus* r. m. in B superscripsit *hoc*. Proxime F. om. *tunc*, cuius loco in E legebatur *etiam*, quod postea erasum est. 7. *enim* om. F. Mox *loquebatur* recte, ut mihi videtur, C. Ita etiam edd. Amerb. Erasm. et Cost. Tum *viri* EF, *ubi* ed. Med.

§. 31. 1. *Thusciae* Amerb. Erasm. Cost., ut supra ad §. 27, 4. Dein *mediolanium*, ut solet, B. Vid. ad §. 12, 1. 2. *egresso* om. C. Id. lib. primo habebat *eugenio* (i superscr.). Sed *o* (i superscr.) postea erasum. 3. *ibique*, quod probo, ABDEF et edd. Med. Amerb. Erasm. Cost., *ubique* C. 4. *traderetur hominibus iniustis* EF. Praeposit. *in* ante *se* om. A. Idem in seqq. habet *peccatoris*. 6. *nec* pro *ne* EF. Scripsi deinde *ad iniquitatem* pro *ad iniquitates* praeeuntibus libris manu exaratis omnibus editisque Med. et Cost. 7. *flamanus* ed. Med. 8. *mediolanio* C et a m. pr. A, *mediolanium* B. Mox *reversi victores* D. 10. Conf. *Ambros*. in Psalm. XXXVI. Enarrat. §. 25. Tom. I. p. 789. 14—15. *respuebantur*. *Sed dominus*

(intermediis om.) A. 18. *a satellitibus eius* Amerb. et Erasm., *a satellit. suis*, ut referunt *Zosimus* Hist. IV. 58. *Socrat.* V. 25. *Sozomen.* VII. 24., Cost. Vocabulo *satellitibus* in C. al. m. addidit *que*. Post *cum* r. m. superscripsit gl. *ambrosius* in B. Dein quod post *illi* vulgo infertur *alia* merito om. DEF. 5. ab extr. *maior cura* pro *cura maior* exhibent codd. omnes. Paulo post *pro his* ABCDE. Med. Amerb. Erasm., *pro hⁱis* F, *pro iis* Cost. Maur. Gilb. Conf. ad §. 1, 12. Tum *renatos* male Amerb. Erasm. Cost.; bene enim habet voc. *reatus*, quo inprimis delectatus est *Ambrosius*. Vid. Epist. II. §. 23. Epist. V. §. 1. De obitu Valentiniani consolat. §. 25. De Noe et arca Cap. I. §. 2. De Abraham L. II. c. 4. §. 16. Ceterum, quod Paulini locutionem attinet, similis est in Psalm. 114, 3., ubi legitur: *Pericula inferni invenerunt me.* Deinde *obsecrans* pro *obsecratus*, ut legitur in edd. Amerb. Erasm. Maur. et Gilb., habet cod. B c. ed. Med. Quod vulgo sequitur *est* om. BD. *Obsecravit* e coniectura, ut videtur, dedit Costerius. Sed frustra. Scribendum potius aut *obsecrans est* cum ed. Med.; simili enim circumlocutione per verbum *sum* utitur Noster §. 39. init. et §. 46, 8—9., itemque perfectum c. praesente iungit §. 45, 7., aut, quod praefero, *obsecrans* sine *est*. De re ipsa vid. *Ambros.* Epist. LXII. §. 3. 2. ab extr. *tunc profectus est* B. Mox *confugerunt* B. Amerb. Erasm., *confugierunt* (sic) C. Tum *et etiam ipse* C. *Ipse*, quod om. DEF, in B erasum, ibique r. m. supra addidit gl. *episcopus*. Dein *aquilegiam* AF.

P. 17.

1. *praecatum* (pr. *praedicatum*) B, *precatum* ed. Med., *precatus* Amerb. et Erasm., *precandum* DEF. Conf. infr. adnot. ad §. 37, 3. Tum *pro reis* E. 2. *Christianissimus* Cost. Mox *ad pedes* ABDEF et ed. Med., *pedibus* edd. rell.

§. 32. 1. Post *itaque* r. m. in B superscripsit gl. *ambrosius*. Tum *aquilegensi* id. lib., *aquileyensi* C, *aquileia* ed. Med. 3. *in ecclesiis* C. 4. Verbo *supervixit* in B r. m. supra adiecit gl. *episcopus ambrosius*. 7. *in Romana*] Praepositionem om. E. In B r. m. superscripsit gl. *via*. Mox *etiam* pro *autem* C, *enim* BDEF veteresque edd. c. Erasm. 8. *in quo* codd. omnes et ed. Med., *quo* edd. rell. 9. *in hodiernum diem* CDEF. Amerb. Erasm. Cost. Conf. ad §. 48, 14. 10. *eadem die*] Ita codd. omnes et vett. edd. c. Erasm., *eodem die* edd. rec. 11. Verba *ipsius, quod ab impiis fuerat abscisum* desunt ap. Amerb. Erasm. et Cost. *Abscisum* exhibent codd. omnes, *abscissum* edd. Med. Maur. Gilb. Dein *ita etiam* C. Post *integrum* in B a r. m. supra additum est *fuit*. Voc. *capitis* om. id. lib. Dein scribit *et barba*. 13. *locatum* pro *lotum* C. Ad h. v. in B r. m. addidit *esse*. 15. *in hoc evangelio* a m. pr., a corr. m. *hoc in evangelio* F, *hoc in evang.* etiam ABDE editionesque Med. Amerb. Erasm. Cost., *in evang. hoc* C. Deest *hoc* in edd. Maur.

et Gilb. 16. *Periret* (*ret* in ras. posito) A; rell. c. Amerb. Erasm. Coster. item *periret*.

§. 33. 1. *et* om. C. 4. *ante* (vulg. *antea*) ABDEF. 5. *signum erat* CDEF. Post *revelati* expunxi v. *corporis*, utpote omissum in codd. omnibus et edd. Maurinam antecedentibus. 6. Alterum *ad* om. DEF. Tum *antea numquam* legitur in F, *nunquam antea* in DE; item in edd. Amerb. Erasm. et Cost. Pro *antea*, quod om. BC, A habet *ante*. Dein *fuerat ingressus* F. Sed *ingressus*, quod r. m. in E superscripsit, glossam redolet. Pro *fuerat*, *oratum isset* cod. C perperam habet *oratum fuisset isset*, A *oratum esse cognovimus*. 7. *Cognoscimus* C. Dein *ab custodibus* A. Post *ipsius* ABDEF addunt *dictum*, itemque ed. Med. 8. *suis* om. C. Amerb. Erasm. Cost. Post *discedere* r. m. in B superscripsit *eos*. L. penult. *vere thesauri magni* exhibent DEF. Ult. *exterminet* BC, item ed. Med., *extermine*ⁿ*t* (*n* ab r. m. supra addit.) A. Tum *nec* ABC.

P. 18.

1. *effodiant et furentur* BCDEF et exemplar Med., *furentur* pr. etiam A. 2. Post *aula caelestis* repetunt *est* codd. BDEF, itemque edd. Med. Amerb. Erasm., in C autem corr. m. verbum illud delevit. Pro *fuit* scribitur *est* in eod. libro. 3. *corpore*] *tempore* pr. B. 4. *ubi pridie* codd. omnes c. edd. Amerb. et Erasm. Mox *apostolorum* om. A. 5. *cum summa* — *devotione* habet B. 6. *spiritu repletus inmundo* C. 8. n̄ ^te^ *torquet* A, *te* ab r. m. superscr., unde coniici potest pron. *te* ex glossemate fluxisse. Conf. adnot. ad §. 1, 13. 9. *illuc* om. A, *illo* dant Amerb. Erasm. Cost. 10. *homines ascendere* codd. nostri c. ed. Med., *asc. h.* Amerb. Erasm. Cost., *adsc. h.* Maur. et Gilb. 12. *prostratusque est in terram* codd. omnes, *prostratusque in terram* (*in terra* Amerb. et Erasm.) *est* vulgati libri. Mox *obstrepi* Amerb. et Erasm., dein *possit* c. iisdem libris codd. AB.

§. 34. 1. Pro v. *tempore*, quod in edd. Cost. Maur. et Gilb. post *consulatus sui* additur et h. l. ferri non potest, e cod. F recepi *die*. Similiter *Ambrosius* de virginibus II. 4. §. 23. *Venit coronae dies*. Rell. libri scripti et editi neque *tempore* habent, neque *die*. 2. *in urbe Mediolanensium*] Ita Maur. et Gilb. Eodem modo *Ambrosius* Ep. LXI. §. 1. *ab urbe Mediolanensium*. Ep. LI. §. 6. *in urbe Thessalonicensium*. Sed tu scribe *Mediolanensi* c. codd. et rell. edd. Vid. §. 32, 1. coll. §. 8, 3—4. §. 24, 1. §. 26. p. 14, 7—8. §. 27, 1—2. §. 29, 3. §. 50, 1. Dein corrige *Libycarum* pro *Lybicarum*, quod ex edd. Maur. et Gilb. irrepsit; *libic*^a^*norum* exhibet D, *libicanarum* ed. Med. 3. *populoque* D. Tum *illuc* om. C, *illucque* habet F. Statim *concurrent*^i^*e* B, *concurrenti* ed. Med. 4. *tunc* a r. m. supra additum in A, *a stilichone* scribunt DE.

Voc. *comite* ex corr. inter versus habet D. Proxime *crisconius* AC et ed. Med., *crisconicus* EF. 8. *duces duos* (vulg. *duces suos*) recepi ex codd. ABCEF et ed. Med. Ita pr. legebatur etiam in D, ubi *duces* posthac erasum est. 9. *adversus* (vulg. *adversum*) *paucos* obtulerunt ABC et ed. Med. Mox *crisconio* CE, *crisconico* F. 11. *prostratus sacerdos* A. 12. *in* ^eodem^ *tempore* (*eodem* a r. m. supra addito) B, *sed quum* (om. *in tempore*) ed. Cost. Tum *reversi essent* B eademque ed. 13. *his* pro *iis* (conf. ad §. 1, 12.) codd. omnes. Mox *destinati fuerant* C. 4. ab extr. *triumphabant* om. C. Pro *reliquerunt* in F est *dimiserunt*. 3. ab extr. omisso verbo *vidit* C post *comes* exhibet *audivit*. E scribit *stilicho*. Dein *motus ivit satisfacere sacerdoti* F. Post *illum* in B r. m. supra adposuit *redderet*. Ult. *oblatus* A. Mox *dimisit*, quod om. BC, inter versus habet A, *restituit* ponunt DEF. Tum *quia* e *quam* enatum in B. Id. lib. post *gravissimorum* addit *quidem*.

P. 19.

1. ^n̄^ *poterat* (n̄ a r. m. supra notat.) C. Tum ^nisi^ *ad exilium* (*nisi* ab r. m. superscr.) *distinaretur* B, *destina*^vit^ A. 2. *non multum post* ABDEF, *non multo post* C editique libri. Vid. ad §. 26. p. 14, 9. Deinceps ^vidimus eum^ *indulgentiam prosequentem* e corruptione r. m. B.

§. 35. 1. Post *cum* r. m. superscripsit gl. *eps scs* in B. Ibidem *que* ad *eum* r. m. addidit. Pro lectione *Theodulo* a Maurinis et Gilberto perperam inducta (*Theodolo* exhibent edd. vett. c. Erasm. et Cost.) codd. nostri recte scribunt *Theodoro*. Vid. *Ughell*. Italia sacr. Tom. II. p. 99. s. ed. Rom. Vocab. *notario* in B tribus punctis insignitum. 3. *post ea* id. lib. Dein *cum summa gratia* D; in F deest *cum*. 4. *lapsus esset* c. ed. Med. dant ABC, *dilapsus esset* DEF. Tum *stratus* pr. A. 5. *et in terra rideret* F, (omisso *et*) item *in terra rideret* AE, *in terra* om. D. Tum *ridente* (sic) B. Quod sequitur *factum* om. Amerb. Erasm. et Cost. *Sacerdos* deest in C. 6. *his* pro *is* perperam F. 7. *doluit suum* ADEF.

§. 36. 1. Vocc. *per idem tempus* om. Cost., scribens deinde *Fritigildis vero*; *Frithigil* habet C. 2. Praepositionem *a* ante *quodam* om. A. Mox *forte* abest a DEF. 3. *audierit* exhibet A. 4. *recognoverat servum* B. 5. *missisque Mediolanum muneribus* receperunt Cost. Maur. et Gilb. Sed nomen *Mediolanum*, quod glossam redolet, merito om. codd. omnes et edd. rell. Paulo post pro *ut* A perperam scribit *in*. 6. *ipsius* om. C. 6—7. *at quam* mendose habet F, *at ille* C. 8. *etiam* ^eam^ *ammonuit* B, *ammonuit* item C, *ammonet*-AB. Verba: *viro Romanis pacem servare. Qua accepta epistula mulier suasit*, desunt in C. Pro *viro* l. 8 et 9 in A exstat *virum*. Priori loco B et ed. Med.

habent *virum suum*, altero B item *virum*, ed. autem Med. *viro*. 10. *suo* om. A. Dein *traderet se romanis* scribitur in F et *qui* pro *quae* in AB. Mox *advenisset* exhibent C et ed. Med. Statim *mediolanium* B et a m. pr. A. Conf. supra ad §. 12, 1. Dein *doluit plurimum* A. Pro *festinarat* (ita Erasm. Cost. Maur. Gilb.) e codd. AC veteribusque edd. rescripsi *festinaverat*, cuius loco in DE legitur *destinaverat*, in B *ire destinaverat* (*ire* ab r. m. praemisso), et *venire disponebat* in F. Mox *repperisset* (vulg. *reperisset*) commode obtulerunt codd. BC et vett. edd. c. Erasm. Conf. adnotata ad Ambros. I. 12. §. 44, 1—2. Dein *migravit* CF.

§. 37. 1. *retro* r. m. addidit in A. 2. *ad praetorii* (sic) C. Statim *macedoni* a m. pr., ab r. *macedonii* E. Tum *magistro* D, qui mox vocc. *pro quodam* om. 3. *intercedendum* B. Maur. Gilb. (conf. ad §. 31. p. 17, 1), *intercedendo* A et edd. rell., *intercedere* DEF, *intercedendi gracia* C. Equidem ex coniectura scripsi *intercessum*. 5. *venis* (*e* ab al. m. supra adiect.) A. Dein *nec clausa ianua* C, *nec clausis*, *sed apertis ianuis* ed. Med., *nec clausas ianuas invenies quam* Amerb. et Erasm., *quam nec tu ingrediere*, *ianuis licet non clausis* Cost., *nec — non invenies* CF. Tum *qua* D, *quo* AEF. Mox *quod et factum est* DF c. ed. Med. In C haec verba desunt. 7. *etenim* pro *enim* receptum e codd. ABCEF et edd. Maurinam antecedentibus; neque *etenim*, neque *enim* habet D. Paulo post *repperire* scribunt ACDE.

§. 38. 1. *Ipse autem vir venerabilis episcopus erat*] Ita BCDE c. edd. Med. Amerb. Erasm., *ipse aut. venerab. episc. erat* F, *ipse enim vir venerab. ep. erat* A, *erat autem venerab. ep.* Cost., *vir aut. ipse venerab. ep.* Maur. et Gilb. 2. *et multarum vigiliarum* ABDEF c. ed. Med., *et vigil. mult.* edd. rell. Vocc. *et laborum*, quae vulg. adduntur, om. codd. ABDEF; *vel laborum* habet C, unde merito coniici potest ex glossemate ea fluxisse. Quare expunxi. Statim *cotidiano* BE, *cottid.* ACD, *cottidie* F, *quotidiano* edd. Dein *macerat* E, *macerabat* F.

P. 20.

2. *sabati* B, *sabbato* Amerb. et Erasm. Tum *natalicia* (vulg. *natalitia*) recte ABCF et exemplar Med. 3. Post *etiam* in B r. m. superscripsit *ei*, item *erat* post *assiduitas*. 4. *opera* AB. 5. *adtineretur* B, ut edd. Maur. et Gilb. Sed male (vid. ad §. 10, 6. §. 11, 8. §. 14. p. 8, 6.); *teneretur* (ex mutat.) A, *attenuaretur* C, *attereretur* DEF. Mox *enim* pro *etiam* BCDEF veteresque edd. c. Erasm. 6. *omnium ecclesiarum sollicitudo* inverso verborum ordine F. Post *interveniendi* omisi *etiam* suasoribus libris AB. Ceterum B habet *interveniendique* (*que* ab r. m. adposito). 7. *consuetudo* pro *constantia* C. 8. *quod solus implere solitus erat circa baptizandos* ABCDE c. ed. Med., *quod solitus erat im-*

plere solus circa baptis. F, *quod solit. erat circ. bapt. sol. impl.* Maur. et Gilb., *quod impl. solit. erat circ. bapt.* Amerb. Erasm. Cost. 9. *carne decessit* (*carne* ab r. m. superscr.) B, *discessit* DEF. 10. *et iam* (*iam* a r. supra add.) *pro pauperibus et captivis nimium* A, eundemque verborum ordinem sequuntur BCDEF veteresque edd. c. Erasm., *etiam nim. pro paup. et capt.* exhibent Cost. Maur. et Gilb. Ceterum in B post *captivis* r. m. supra adiecit *erat*. 11. *nam et* DE, *et* supra adpositum in F. 12. *omne* om. A. Dein *et argentum* scribit F. 13. *Predium etiam quod habebat* C. 14. *usufructu*] Ita editi, *usu fructus* ADEF et a pr. m. B, in quo r. m. scripsit *usu fructuario*, quod reperitur etiam in C. In seqq. cod. D particip. *derelinquens* in mg. supplet. Paulo post *est factus* (*est* a r. m. praefixo) habet B.

§. 39. 1. Desinit liber D in verbb. *et flens cum*. 2. *quotienscumque* c. ed. Med. obtulerunt codd. omnes, *quotienscunque* habent Amerb. Erasm. Cost., *quotiescumque* Maur. et Gilb. Mox B *ad* pro *ob*. 4. Rescripsi *etiam* pro *et* e codd. et ed. Med. 5. *quae ille* Maur. et Gilb.; *illi confitebantur* C. Amerb. Erasm. Cost., *illi confitebatur* B. 6. *soli* om. A. 8. *magis apud deum*] Ita codd. nostri c. ed. Med., *ap. deum magis* Cost. Maur. Gilb., *ap. deum sint, magis quam* Amerb. et Erasm. 9. *huiuscemodi* (vulg. *huiusmodi*) ABEF et ed. Med. 10. *ē caritas* (*ē* ab r. m. praefixo) A, *est caritas* EF. Mox *accusator est sui* iidem libri. Conf. infra l. ult. et p. seq. 3. ab extr. Correxi *absolvat* (ita codd. et ed. Med.) pro vulg. *allevet*. In seqq. *accusator sui est sui* (sic) F.

P. 21.

1. *enim* om. C. 2. *crimina criminationis* habet id. lib. 3. *in confessione confringet* F. Mox codd. omnes male exhibent *nota sunt omnia*; respexit enim Paulinus illud epistolae ad Hebr. 4, 13.: *πάντα δὲ γυμνά*. 4. *magis vult peccatoris vitam* A. 5. *pene* pro *paenitenti* C. 6. *paenitenda non faciat* c. ed. Med. codd. omnes. Vulg. *non fac. poenit.* 7. Desunt verba: *humiliet etiam animam suam* in A; B a m. pr. habebat: *Sicut david sc̄s humiliat* (r. m. emendavit *humiliet*) *etiam animam suam*. Postea vero vocc. *sicut david sc̄s* a m. emendatrice sunt deleta marginique adpicta, ut post *animam suam* inserenda. 9. *in humiliacione peccati* F. In seqq. *cum* ante *fletu* om. AB.

§. 40. 1. *quotienscumque* BCEF, *quocienscumque* ed. Med., *quotienscunque* Amerb. et Erasm., *quotiescunque* Cost., *quotiescumque* Maur. et Gilb., *quociescumque* A. Conf. ad §. 39. 2. Quod sequitur *forte* r. m. superscripsit in A, Dein *illi nunciatum* inverso ordine legitur in F itemque mox *obitu sc̄i sacerdotis* in EF. 3. *videremur* obtulerunt ut Maurinorum libri, ita et nostri omnes una cum edd. Med. Amerb. et Erasm., *niteremur* habent Cost. Maur. et Gilb. 5. *flere se* A. Tum *qui*

(ab r. m. superscr. *quod) recesserat* B. 6. *se praecesserat* codd. omnes veteresque edd. c. Erasm. Omittunt *se* Cost. Maur. et Gilb. 7. *difficile est* C, *diff. erat* F. Tum *inveniri* ACEF et exemplar Med. 8. *habeatur* iidem libri. 9. *quo* A. Dein *usque in pascha* C, *usque pascha* ABE, item edd. Maurinam praecedentes; *usque pasca* F. L. sq. *hinc* c. ed. Med. om. codd. ABEF.

§. 41. 1. *Ingemescebat* pro *ingemiscebat* sponte scripsi ad normam antiquissimorum codicum. Conf. quae adnotavi ad Cyprian. de cathol. eccles. unitate Cap. XVIII. n. 5. Mox *videt* A. Tum *omnium radicem malorum* C, *hominum* perperam Amerb. Verbum *pullulare,* quod in cod. C et edd. Amerb. Erasm. Cost. Maur. Gilb. post v. *avaritiam* insertum legitur, codd. ABEF recte om. 3. *magis et magis* C. Seq. verbum *increscere* in A per ras. mutatum in *crescere*, quod exhibent EF, *incresceret* mendose scribit B. 4. *in his* pro *in iis* codd. nostri omnes, item edd. Amerb. et Erasm. Vid. ad §. 1, 12. Dein *constituti erant* invers. ord. B. 6. *p̄cia* A; *p̄dia*, in mg. „*vel p̄tia*“ (ab r. m.) B. Mox *omne malum primo* optime codd. omnes c. ed. Med., *primo omne malum* vulgo. 7. Post *exinde* delevi *et*, quod om. AB et exemplar Med., *et exinde* dant Amerb. Erasm. atque Cost. Unde liquet particulam istam e glossemate fluxisse. Pro *vergun1tur* C scribit *vehuntur*. 3. ab extr. Post *ita* r. m. in B supra adposuit gl. *avaricia*. Mox *qui* ibidem mutatum in *quae*.

P. 22.

1. *ceperit* om. A; *cepit* a r. m. habet B, in quo primo legebatur *coeperunt*; *ceperat* dant EF. 2. *et* a m. pr., ex emend. *ut* F. Deinceps *illum* (nec aliter pr. B) *etiam ipsi* ABC, unde correxi *illam etiam ipsi*. Vulg. *etiam ipsi illam*, E *etiam illum ipsi*, F *etiam illam ipsi appelantur*, ed. Med. *illi etiam ipsi*. Mox *ve mihi misero* ACEF c. ed. Med., *vae mihi misero* Amerb. Erasm. Cost., *vae nobis miseris* Maur. et Gilb. 4. *dimergat* perperam C et primo F, in quo per ras. enatum est *dimergit*, quod exhibent etiam AE, *quo dimergimur* exstat in edd. Amerb. Erasm. et Cost. *Usque* praebuerunt codd. et ed. Med. 5. *de mammona* (*mamona* ed. Med.) *iniquitatis* optime codd. omnes, itemque edd. Med. Amerb. Erasm. Cost., *de iniquo mammona* Maur. et Gilb. 7. *disruptis* AC, item a m. pr. B et ed. Med. Vulg. *diruptis*. Recepi formam *disrupisse,* quae gravius sonat et huic loco adcommodatior videtur, quam vulgata *dirupisse*. Similiter *Ambrosius* II. 26. §. 131, 6.: *qui funes intextos nervis velut mollia sparti fila disrupit*, ubi item fluctuant libri scripti et editi inter utramque scripturam, ut ap. *Plaut*. Bacchid. III. 3, 37. ed. Ritschel. et ap. *Cic*. de Offic. III. 5, 2. ed. Heusing. et Zumpt. Conf. *Orell*. §. 21. Not. 22. 9. *intentiones eius*. *Hic omnes intentiones eius allidet* (pr. *adlidet*) C. 10. *est petra* id. lib. 11. *permanens* B.

Mox *faciet eum* EF, *faciens illum* C. 12. *nequissimi veteriores* (sic) *partus* F, *de stercoris partus* possime C. 13. Ante *ita* B a r. m. inter vers. habet *facit*. 3. ab extr. *domine* ABC. Mox *cui* superscriptum in F; (om. *cui*) *nichil in hoc seculo est quod appetat* habet C. Dein *illi vere porcio xps* (sine *est*) id. lib.; *illi vere port. est Christus* Maur. et Gilb., *illi vero p. est Chr.* Amerb. et Erasm., item (om. *vero*) Cost.; *illius vera p. xps est* AB, *illius vere p. xps est* E, *illius vero porcio* (*xps* a corr. m. margini adscr.) *est* F, *illius portio christus est* ed. Med. Proxime *recipiet* C.

§. 42. 1. *vero*] *namque* AC. 2. *et* om. nostri codd. veteresque edd. c. Erasm. 3—4. *ignis cooperuit caput atque* AC, *ign. coop. caput eius* B. Mox *in modum habitaturi* EF, *in domo* Amerb. et Erasm. 5. *postquam* AEF et pr. B. Mox *tamquam* (*tanquam* E) *nix* pro *velut nix* recepi ex codd. ACF et ed. Med. Tum *postea vero* commode obtulerunt codd. et edd. omnes exceptis Maur. et Gilb., in quibus legitur *et postea*. 7. *stupore percussus*] Ita ABEF veteresque edd. c. Erasm.; C et edd. rell. exhibent *perculsus*, quod monente *Rich. Bentleio* ad Horat. Epod. XI. v. 2. in re graviore aptius vocabulum est; *perculsus terrore, metu, formidine, clade, ruina, damno, discordiis* passim in auctoribus occurrunt. Contra in leviore affectu *percussus* potius dixeris, ubi animus scilicet est *ictus*, *saucius*, non eversus tamen et consternatus. Conf. Noster §. 54, 5. et p. 28, 2—3. Ceterum de utriusque verbi usu et frequenti permutatione praeter *Bentleium* exposuerunt *Bremius* ad Cornel. Nep. Dion. Cap. V. §. 3. et ad Sueton. vit. Tiber. Cap. XI. p. 252 sq. ed. 2., *Waltherus* ad Tacit. Annal. I. 12. ibique *Ecksteinius* in adnotatt. indic. s. v. *percellere* et nuperrime *Kritzius* ad Sallust. Catil. Cap. VI. §. 4. 8. *postea quam* (disiunctim) codd. omnes c. ed. Med., *posteaquam* vulg. 9. *in tempore* c. edd. vett. et Erasm. libri mss. omnes, *in eo tempore* Cost. Maur. Gilb.; in B r. m. supra adiecit gl. *ipso*. Mox *divinae scripturae* EF. 11. *implere non potuit* B. Dein pro *visum a me fuerat* c. codd. nostris omnibus et ed. Med. scripsi *a me visum fuerat*. 3. ab extr. *rettuli* ed. Med. Vid. ad Ambros. I. 12. §. 44, 1—2. In seqq. *dei* om. EF. L. seq. pro vulgata lectione *edocuit* recepi *docuit* e codd. et ed. Med. Dein *ex lectione* (praepositione ab al. m. praemissa) exhibet B.

P. 23.

§. 43. 1. *cum* h. l. om. AB. Dein *Stilichonis* dant AE. 2. *quem* (*qui* pr.) *a demonio* (praepositione ab al. m. superscr.) *laboraverat* (sic) A, *quem a dem. liberaverat* E c. ed. Med., *quem a demonibus liberav.* F. Dein AB ponunt *cum*, quod in F r. m. superscripsit, codd. autem CE hanc particulam repetunt, itemque edd. Amerb. et Erasm. 3. *com-*

mendaret E. 4. *enim* r. m. lineola insignivit in B. Mox *facere* scribunt AC, nec aliter primo legebatur in B, ubi r. m. dedit *ut faceret*. *Faceret* sine *que* habet E c. ed. Med., *facere falsas epistolas tribunatus compertum est* invexerat Amerbachius, eumque secuti sunt Erasmus et Costerius; *falsos tribunatus* mendose offert C. 6. *a persona* et l. sq. *per oms* (pro *pervenit*) *stilicomes* (sic) *ipse in servo noluit vindicare* exhibet A, *stilico comes ipse in serv. suo nol. vind.* B, *stilicho comes ipse in serv. n. v.* C, *comes stilicho ipse in serv. n. v.* dant EF, *com. stilico ipse in serv. n. v.* exstat in ed. Med. et in Amerb., quae eo tantum differt, quod post *servo* addit *suo*; *comes Stilico*, *noluit in eum v.* legitur in Cost. Maur. atque Gilb. Equidem igitur e codicum auctoritate scribendum putavi: *pervenit Stilico comes, ipse in servo n. v.* 10. *egressus est* EF. 12. *esse auctorem* (*esse* ab r. m. superscr.) B. 13. Deest *talia* in C. Quod post h. v. in eodem libro et in edd. Amerb. Erasm. Maur. atque Gilb. additur pron. indef. subst. *aliquis* expunxi praeeuntibus codd. ABEF et ed. Cost. 4. ab extr. *sacerdotis sancti* C. Mox pro *arreptum*, quod deest, idem liber post *discerpere* interponit *eum*. 3. ab extr. *ammiratione* AB. 2. ab extr. *Multis diebus ipsis* C; *ipsis* item exhibent edd. Amerb. Erasm. Cost.; *multis diebus* sine *illis* EF. Cuius loco in E comparet rasura. *Illis* pro *illo* habet C. Mox *ab spiritibus* pr., *a spirit.* per ras. B. Tum *purgatos esse vidimus* id. lib., *purgatum* EF.

§. 44. 1. *Nicetius* BCEF, vulg. *Nicentius*, ut scribitur hoc nomen in *Ambros.* Epistol. 5. Cl. I. Tom. II. p. 767. §. 8.; *nicecius* A, *Moentius* ed. Med. Tum *ex notario et tribuno* C. 2. *tanto* pro *ita* idem lib. 4. *casu* ibidem intercidit. 5. *nec se* (*se* ab r. m. superscr. in B) vulg.; codd. autem ACEF et ed. Cost. merito om. *se*. Conf. ad §. 1, 13. Mox *in tempore* EF.

§. 45. 1. *hoc* pro *hos* A. 2. *incidit infirmitatem* BEF poetarum more, quem imitantur interdum recentiores prosae scriptores. Vid. *Ambros.* de offic. I. 2. §. 5, 6 et 20. §. 85 init. Dein *qui a plurimis diebus cum detineretur* A, *qui pl. d. cum det.* B, *qua pl. d. cum d.* CEF, quos secuti sumus. Conspirat etiam ed. Med. Vulg. legitur *qui cum pl. d. det.* 3. *Stilicho* ACEF c. ed. Med. Mox *quia* pro *quod* EF. 4. *inmineret* AB. Sed vid. *Wagner.* de orthogr. Vergil. p. 410. 5. *nobilissimis* codd. omnes et exemplar Med., *nobilibus* vulg. 6. *illis* (*s* a r. m. add.) E. 7. *persuadet* pro *persuasit* receptum ex AB. Dein *ad sanctum sacerdotem pergerent* recepi ex ABC, *perg. ad sanct. sac.* habent rell. c. editis.

P. 24.

1. *suaderentque*] *que* r. m. addidit in C. 2. *Quod ubi ille* EF. Tum *audivit ab illis* (vulg. *ab illis audivit*) ABC. 3. *mori timeo* B. 4. *bonum dominum* BCEF.

§. 46. 2. *Polemius* om. EF, *polonius* habet C. 3. *diacones* ACEF, *dia*[coni] (c. lacunula) *secum* B, *diacones* etiam ed. Med. Vulg. *diaconi*. Tum *vocem secum tractarent voce* C, *vocem* — *pressam* pr. B, *vocem* — *presserunt* (*erunt* a r. m. in ras. add.) A. 4. *se invicem* Maur. et Gilb. Sed pronomen personale om. ABEF itemque ed. Med., post *invicem* illud inferciunt C et edd. Amerb. Erasm. atque Cost. Idcirco expungendum censui. Dein *qui* (*quis* Maur. et Gilb.) ACEF veteresque edd. c. Erasm. et Cost. Vid. ad §. 18. p. 9 in f. *Et qui* primo exhibebat B, posthac vero partic. *et* erasa est. 5. *esset* om. A. Pro *tamquam* (*tanquam* exhibent EF. Amerb. Erasm. Cost.) B habet *quasi*. 7. *adprobans* ABC, *approbans* vulg. Post v. *senex* in B r. m. supra adposuit gl. *est*. Tum [s] *et bonus* (sic) scribitur in C. Mox *enim* om. AEF. 8. *expavescentes fuerunt*] Ita c. ed. Med. codd. AEF, ita in contextu etiam B, ubi r. m. saec. XIV. vel XV. ad mg. adnotavit „al. *fugerunt*", quam lectionem corruptam Amerbachius et sequentes editores temere in textum receperunt. *Fugierunt* (sic) habet C. De circumlocutione per verbum *sum* exempla dedit *Ruddimannus* Institutt. Grammat. Lat. ed. Stallbaum. P. I. p. 305. Conf. Noster §. 39. 1. 9. Pro *successit* in EF legitur *surrexit*, cui F adponit *illi*. 3. ab extr. *autem* om. id. lib. Dein *vel* pro *et* exhibent BEF. Tum *polonius*, ut supra, scribit C. L. seq. *diaconi* E.

§. 47. 2. *basiano* B. Amerb. Erasm. Coster., *blasiano* C. De Bassiano episcopo vid. *Ambros*. Epist. IV. §. 1. ibique Maurinorum notam. 4. *venisse* B. Mox *et* ibidem deest. Dein *adridentem* scribit A. Sed vid. ad Ambros. de offic. I. 1. §. 1, 1. 5. *multo*[s] *post dies* (*s* post *multo* ab r. m. superscr.) C. Vid. ad §. 26. p. 14, 9. *Est* om. C. 6. *a nobis* praebuerunt codd. BCEF itemque exhibent edd. Med. Amerb. et Erasm.; rell. libri om. *a nobis*. 7. *diei undecima* invers. ord. legitur in EF. Ante *qua* CEF una cum vett. edd., itemque Erasm. et Cost. praeposit. *in* omittunt. 9. *vidimus* EF. Deinceps *vocem autem eius* C. 10. *Vercellensis* recte codd. veteresque edd. c. Erasm. et Cost., *Vercellis* Maur. et Gilb. Tum *in superiore* (i. e. *parte*) *domus* scripsi cum cod. A, *in superiori* (quod enatum est e *superiore*) *domo* exhibet B, *in superiori domo* item Coster., *in superiora domus* dant CEF veteresque edd., *in superioribus domus* Maur. et Gilb. 4. ab extr. *ad* r. m. supra addidit in B. 2. ab extr. *est* om. CF. Tum *reversus* pro *recessurus* male scribit A. Mox [ei] *sanctum* (*ei* ab r. m. supra add.) id. liber; in B pronomen istud al. m. ad fin. lin. adposuit. Lectionem *sanctum*, quam pro *sancto* recepi, confirmant BEF et exemplar Med.

P. 25.

1. *ut in virtute esset animae refectio* AB, *ut in virt. escae esset animae refectio* ed. Med., *animae refectio* item EF. 2. *vitam* recte

Cost., *vita* codd. et edd. rell. In A hic locus prorsus detritus. 3. *laetetur* solus C, *laetatur* rell. libri mss. Ante *regibus* in B a r. m. insertum est *cessit*, quod glossam sapit. 4. *ita et iste*] Sic codd. omnes editionesque Med. Amerb. et Erasm., *ita nec iste* Cost. Maur. Gilb. Pro *timore* C habet *amore* verbo *loqui* omisso. Tum *veritus non est* pro *veritus est* recepi ex codd. CEF et ed. Med.; *veritus* n̄ *est* scribit A, *non* *verit. est* (*non* a r. m. supra adnot.) B.

§. 48. 1. *antelucanam horam* ABCEF. 2. *defunctum est corpus* C. 3. *qua* inter vers. habet a r. m. F. 4. *viderent* (*u* ab al. m. superscr.) A. Mox *aliquis* B, *aliquem* A. 5. *eum in cathedra vel in tribunali diceret* (*eum* et *vel* a r. m. supra adiect.) B. Praeposit. *in* ante *tribunali* c. edd. Med. Amerb. et Erasm. recte, ut videtur, om. EF, *et in trib.* dedit Cost. Tum *ascendentem* (*ambulantem* exstat in edd. Cost. Maur. et Gilb.) reposui ex codd. ABEF et rell. edd. In C verba: *alii vero asc. — ostenderent*, desunt. 6. *illis videntibus* exhibent EF. 7. Pro *mundatos* c. codd. nostris et ed. Med. scripsi *tam mundos*. 8. *super corpus* C. Proxime *videre* pro *vidisse* obtulerunt codd. omnes veteresque edd. c. Erasm. et Cost. 10. *per ecclesiam* A. 11. *ibi*, quod a r. m. inter vers. habet C, F om. Dein *turbae clamabant* sumpsi ex AB, *turba clamabat* legitur in rell. libris tam scriptis, quam editis. 12. *ut et eiulatus* BEF, *et* in C supra est adnotatum. Dein *illorum* ABEF, item e corr. C pro *eorum*, quod deletum est; vulg. libri *eorum*. Tum *possint* AB et pr. E, *possit* C. 13. Ante *non solum* E infercit *est*. 14. *in hodiernum*. Additur *diem* in BEF, quibuscum faciunt edd. Med. et Cost. Conf. ad §. 32, 9. *Manet* a r. m. superscriptum in A. Mox *enim* pro *etiam* B. 16. *sanctum* pro *sancti* ABE et in mg. F. In seqq. *erant — turbae innumerabiles* receptum e codd. ABEF et ed. Med., *erat — turba innumerabilis* legitur in rell. edd.; *turba totius innumerabilis dignitatis* habet C, *totiusque dignitatis* B. 3. ab extr. *paene* AB, *pene* vulg. Scripsimus deinde *non solum Christianorum, sed paganorum* praeeunte cod. A (vid. *Ramshorn*. Grammat. Lat. §. 190. B. p. 832 sq.); *male sed et paganorum* B, *sed et iudeorum et pagan.* E, item ed. Med.; *sed etiam iud. et pag.* CF ceterique editi. Reliqua desiderantur in A. Pro *tamen* C habet *etiam* moxque *fuerunt* B.

§. 49. 1. *Eadem tamen*] Ita c. ed. Med. codd. omnes, *eadem vero* Maur. et Gilb., *eodem vero quo* Cost.; in Amerb. et Erasm. exstat neque *tamen*, neque *vero*. Dein *die, qua obiit* F, *die qua vir dei obiit* ed. Med. 2. *a decessore* inepte CEF, nec aliter pr. B. Tum *ipsius* pro *eius* praebuerunt codd. omnes et ed. Med. 4. *viventem nobiscum* B. Mox id. lib. v. *usque* ex corr. r. m. habet. 5. *cuiusdam viri sci* exhibent EF, haec verba cum praecedentibus *in monasterio* iungentes.

Conspirant edd. vett. et Erasm. Pro *sanctis viris*, ut legitur ap. Cost. Maur. et Gilb., c. codd. BC mutato ordine scripsi *viris sanctis*. Tum *apparuit* BEF editique libri. 6. *diem* om. E. 7. *diem esse illum* (postremo vocab. ab r. m. adposito) B.

§. 50. 1. *In tuscia* C, *intra Thusciam* Amerb. Erasm. Cost. Conf. supra ad §. 27, 4. et §. 31, 1. Deinde (omisso *in*) *civitate Florentia* Cost., *in civit. florentiana* CEF, item Amerb. et Erasm.

P. 26.

1. *promiserat se petentibus illis* dant codd. nostri et veteres edd. c. Erasm. 2. *illos saepius visitaturum* BC c. ed. Med., *illos se saep. vis.* Amerb. Erasm. Cost., *eos se saep. vis.* Maur. et Gilb., *illum saep. vis.* E, *saep. illum vis.* F. At pronom. personale *se* ex glossa accessisse satis apparet. Conf. quae supra adnotavi ad §. 1, 13. *Petentibus* om. Cost. Ceterum *illos* praebuerunt libri scripti et veteres editi. Mox vocc. *ad altare* primo omisso r. m. supplevit in B. 3. Verba: *constituta est*, *visum orare ipso*, exciderunt in EF. 4. *Visum* in B r. m. mutavit in *visus est,* quod habet Cost. Post v. *orare,* ubi delendum est comma, om. *ipso* BC et ed. Med., in qua deinceps legitur *sanctum virum*. Tum *senovio* F et pr. B. 5. *eadem* e corr. inter vers. habet B. Mox id. lib. *eugenius,* F *eugenium* superscripto vocabulo *biennio* F. 6. *radegaisus* ed. Med., ita etiam C a m. pr., ex mutat. autem c. E *redegaisus*, B *redegausus,* F *redegysus*. Dein *civitatem supra dictam* inverso ordine C. 7. *enim* pro *iam* B. Mox *desperasset* pr. id. lib. et l. seq. *eps* *apparuit* (gl. *eps* a r. m. superscr.), itemque §. 51, 3. 9. *adfuturam* a m. pr., ab r. *affut.* id. lib., *futuram* EF. Deinceps *quo revertente* pr. B moxque *recreati* pro *erecti*. 10. *stilichone* E. 2. ab extr. *pansosia* et l. seq. *pansosi* B, *pansophi* EF.

§. 51. 1. *Masciseli* BF c. ed. Med., *massicelli* a m. pr., ab r. *Massicello* C, *Masciseli* E. Tum *desperante* C, item Amerb. et Erasm. Vocc. *de salute* om. C. 2. *ductabat* a r. m. in B mutatum in *ducebat,* quod reperitur etiam in C. 3. *Ad quem* pro *atque* BE. Mox *volveretur* C. 4. *mascisel* BCE una cum ed. Med., *masciseli* F. Deinde *in terram* BCF, *in terra* E, item Amerb. et Erasm. Statim *senis* BE. 5. *apparuerat specie* C. 6. *inlectum* pr. B. 7. *se* om. C editionesque Amerb. et Erasm. Quod sequitur *in* r. m. superscripsit in B. 8. *domini* om. id. lib., *viderat domini* habet F moxque *die tertio*. 9. *et inchoavit* Amerb. Erasm. Cost. Coniunct. *et* r. m. supra adiecit in B. 10. *eo* C, nec aliter a m. pr., e corr. tamen *ea* F, *eam* Amerb. et Erasm. Tum *mediolano* EF, *mediolanio* C. Deinde *mascisele* BEF, *masceseli* Amerb. et Erasm., *manscisello* C. Quae inter *referente* et *securius* (l. penult.) intersunt verba, desiderantur in EF. 4. ab extr. *haec* ante *scribimus* (*describimus* exhibent Amerb. Erasm. et Cost.) ab editoribus recentio-

ribus illatum omittunt codd. BC et exemplaria Med. Amerb. atque Erasm. Idcirco additamentum istud exterminavi, eodemque modo infra post *securius* idem pronomen omisi praeeuntibus libris scriptis veteribusque editis, nec non Erasm. atque Cost. Dein pro *nobis cognita* (ita Maur. et Gilb.) e codd. et ed. Med. restitui *nobis ante cognita*; inverso ordine *ante nobis cognita* habent Amerb. Erasm. Cost. Statim pro *adiungere arbitrati sumus* c. codd. BC editioneque Med. scripsi *arbitrati sumus adiungere*.

§. 52. 1. *Sisinni* F et pr. B, itemque Amerb. Erasm. Cost., *Sisinnii* vulgo. *Etiam,* cuius loco in B est *enim*, om. C. 3. *coronas* BEF c. ed. Med. 4. *susceperimus* B, *susceperamus* C, *susceperunt* Amerb. et Erasm. 5. Pro *cognovimus* codd. et exemplar Med. habent *didicimus*. Ita Noster §. 50. p. 26, 4—5. Sed conf. §. 30. p. 16, 5—6. §. 50. p. 26, 12. §. 51, 10 et 12—13. §. 52, 5. 6. *die* intercidit in edd. Amerb. et Erasm. Iidem libri mox habent *lectulo* pro *loculo*. Conf. p. 27, 10. 7. *eo, quod* recte codd. nostri editionesque Med. Amerb. et Erasm., *eo* in Cost. Maur et Gilb. deest. Pro *noctis* C perperam scribit *nobis*.

P. 27.

1. *navem* in B r. m. mutavit in *navim,* quod reperitur etiam in C. Tum *adpropinquantem* (*approp.* legitur vulg.) receptum e BC editioneque Med., *appropinquare* exhibent Amerb. Erasm. Cost. Dein *litori* recte BC, *littori* vulg., *litore* E, *littore* F. Statim *in quo* F. 2. *virorum* om. C. 3. *deprecaretur* sumpsi ex BEF pro vulg. *precaretur*; *deprecaretur de turba* al. ord. habet F. Librarius codicis C aberrans ad alterum *deprecaretur* verba intermedia omisit. Tum *scirent* F. Ante *viri* delevimus *ii,* utpote omissum in BEF et exemplari Med. Pro *audierit* sponte scripsimus *audivit*. Statim post *Ambrosium* r. m. in B supra addidit gl. *esse*. 5. *audiret* EF et pr. B, *audierit,* ut supra, edd. Med. Amerb. Erasm.; *ab eo ait* C. Post *Mediolanum* (*mediolanium* pr. B) quod male est illatum v. *ait* lineola infra ducta deletum est in C. 7. *asserebat* codd. et ed. Cost., *disserebat* Amerb. c. Erasm. Mox *litore* B et ed. Cost., *littore* rell. libri et manu scripti et typis expressi. 8. *Dalmateno* Amerb. Erasm. Cost. Mox *venisse ante* inverso ordine c. ed. Med. optime codd. nostri. 8. *asserebat* codd. et edd. excepta Med., in qua h. v. deest. Infra *coepisset* CEF et ed. Med.

§. 53. 1. *pene grave videre* C, *videre* item Amerb. 2. *promissionis nostrae* (*promissi nostri* vulg.) codd. omnes, item ed. Med. 3. *locutus,* ut solent, et codd. et edd. exceptis Maur. atque Gilb., in quibus est *loquutus*. Dein *completum* Amerb. Erasm. Cost. Statim *doceamur* B. Post *fratrem suum* F om. partic. *et*. 6. *eradiceris* BEF veteresque editiones c. Erasm. atque Cost., *radiceris* C, *eradicemini*

Maur. et Gilb. 7. *his* pro *iis* codd. nostri editionesque Med. Amerb. Erasm. Cost. Vid. ad §. 1, 12. Dein *cum* pro *qui* C.

§. 54. 3. *detraheretque* C. 4. *aspernantibus* CEF veteresque edd. c. Erasm. et Cost., *adspernantibus* Maur. Gilb., *spernentibus* (a superscr.) ex mutat. r. m. B. Vid. *Wagner*. libr. cit. p. 408 sq. 5. *gravi* ab m. pr., ab r. *gravit̄* (i. e. *graviter*) E, *graviter* sine compendio F. 6. *sublevatus* EF. Amerb. Erasm. Cost. Mox *atque abductus* a m. pr., ab r. in mg. *atque inde ad sepulchrum usque perductus* B. Pro *sepulchrum* F *sepulturam*. Dein *perductus*, ut B, etiam Amerb. Erasm. Cost. Maur. Gilb., *adductus est* EF, *deductus* solus C una cum ed. Med. Conf. §. 11, 14. 7. Scripsi *Karthaginiensi* per litteram K, qua h. l. utuntur etiam BE. Vid. ad §. 4, 4. 8. *diaconem* pro *diaconum*, quod in F corr. m. addidit, recepi e BC et ed. Med. Conf. infra l. 11. et §. 46, 3. 9—10. *colositano* codd. nostri una cum ed. Med. Mox *bulitano* EF. In seqq. *episcopis et presbyteris et diaconibus* C. Tum *murano etiam* EF. Infra *superius* om. C.

P. 28.

1. *de se* c. lineola infra ducta B. Dein *suo exitu* C, item edd. Amerb. Erasm. Cost.; *sui ictu* pr., ex mutat. *suo exitu* B, *suo ictu* EF. De usu genitivi *sui* vid. *Ramshorn*. Grammat. Lat. §. 157. 2. p. 531. Ita Noster §. 6, 5. *in periculum sui*. *Ambrosius* de Off. I. 32. §. 168, 3. *exemplo sui*. II. 15. §. 73, 3. *ad sui usum*. Epist. V. §. 6. *ad sui probationem*. De excessu fratris sui Satyri I. §. 6.: *Non perdidi usum tui*. Ibid. *Melior mei portio est*. Mox *nostri pars maior* et *uberior tui portio*. Statim *comprobabit* E, *comprobabat* F. 3. *aliis manibus* F. Tum *ad lectulum* id. lib., *ad lectumque* Amerb. et Erasm. 4. *atque inde* (*ad* superscr.) *domum* B, *atque inde in domum* ed. Med., *atque in domum* EF et *ubi* pro *in qua* F. Mox *hospitaretur* E. Pro *deductus*, quod exhibent Maur. et Gilb., recepi ex codd. et rell. edd. *reductus*. 5. *Is* (a m. r.) B, *hic* CF, *iste* ed. Med. Proxime *virorum fuit detrahentium* C omisso *illi*, quod abest etiam ab edd. Amerb. Erasm. et Cost. Verba: *quem videntes — admirati sunt*, desiderantur in CF. *Aderant* a m. r. inter versus habet B, *audierant* E, *erant* ed. Med., tum *ammirati sunt* B.

§. 55. 1. *et obsecro* in mg. supplet C. 2. *sancti* om. et codd. et edd. omnes exceptis Maur. et Gilb. 3. *si mavult* BC, *si magis vult* ed. Med. 4—5. Post *detrahentibus* Maurini et Gilb. habent *illis*, *illi* Amerb. Erasm. Cost. Sed codd. et exemplar Med. neutrum agnoscunt. Quare *illis*, quod e glossemate fluxisse satis apparet, expunxi. 5. Verba: *quod nullus sapiens non declinat*, desunt in EF. Negationem *non* r. m. superscripsit in B.

§. 56. 1. *Augustine* om. BEF, item ed. Med. Sed conf. §. 1, 1. 2. *et*, quod abest ab edd. Maur. et Gilb., praebuerunt c. rell. edd. codices omnes. 3. *Christi* et l. 6. *mihi* om. C.

ADNOTATIONES

AD

S. AMBROSIUM

DE

OFFICIIS MINISTRORUM.

In lemmate nostri codd. ad unum omnes exhibent *de Officiis*. Vocab. autem *ministrorum* ab editoribus Maurinis ex mss. optimis quibusque ac frequentissimis, ut aiunt, adiectum iure retinendum putavimus.

LIBER I.

Cap. I.

P. 31.

§. 1, 1. *adrogans* (*r* ab al. m. superscript.) W. Item II. 25. §. 127, 5. *adrogat* Ma. I. 14. §. 55, 8. *adriserit* W, *adris.* (ex mut. r. m.) Ma. Contra II. 24. §. 122, 1. *adrogantes* Bb, §. 124, 7. *adroget* Bc, *adrogat* W. Bc et pr. Ma. Apud *Paulin.* §. 47, 4. *adridentem* A. Praetuli scripturam *arrogare, arridere,* cum littera *d* ante *r* in antiquissimis codd. Virgilianis constanter mutetur in *r*. Vid. *Cellar.* de orthograph. Lat. p. 31 seq. *Wagner.* de orthogr. Vergil. p. 409. 2. *magister humilitatis* codd. Mon. et Bb. Tum *dicat* Mbcdg. 4. *ut* pro *et* post *licet* ab r. m. Ma. Mendose *verecundia* Mg. Quod sequitur *eius* in Ba omissum, in Bb superscriptum est. Dein *spectaret* W c. ed. Amerb., *expectaret* a m. pr., ab r. *exsp.* Ma, *expectaret* rell. Mon. De permutatione verborum *spectare* et *exspectare* vid. ad I. 16. §. 59. p. 53, 1. I. 25. §. 118, 3. I. 41. §. 203, 1. II. 8. §. 41, 2. 9. §. 49, 3. III. 1. §. 7. III. 8. §. 50, 4. III. 13. §. 83, 6. et adnotat. ad Paulin. §. 1. p. 2, 4. 5. *timorem enim* pr. Mb. Post *domini* Mg infercit *docebo vos*. Mox *conmunis* Md. 6. *insigne verecundiae* codd. W. Monacc. omnes et Bc c. edd. Col. Rom. Maur. et Gilb., *insigne documentum verecundiae* Bab et edd. Med. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Sed voc. *documentum* merum est glossema. 7—9. Verba: *quoniam timentes deum — beatitudinis*, utpote in textu omissa W ab ead. m. in mg. habet; *dnm* pro *deum* dant libri Monacc. et Bc, quibuscum conspirant edd. Col. ac Med. Mox *docendae* Mbcdfg c. edd. Col. et Rom. Dein *prudenter* pro *evidenter* Pistor. in mg., *pudenter* ed. Rom. et in mg. Erasm.

§. 2, 2. *quā illi* (pr. *illis*, ut videtur) *infudit spiritus sapientiae* Bb, *illis infudit spiritus sapientiae* Ba. 3. *et per illum* W. Monacc. et

Bbc cum edd. Col. atque Amerb., *ea per illum* Ba ceteraeque edd. Dein *usu comperta* Bab, itemque edd. Med. Erasm. Cost. Pistor. Rom.; *visu comp.* Bc, *visu* in mg. Pistor., *comperta sunt exemplo* Mfg et Vindob. CCLXXXIX. saec. XII. (vid. *Denis.* Codd. MSS. theologg. Biblioth. Palat. Vindob. Vol. II. P. I. p. 522). Adnotavit Denisius: *Paene ita cum codice malim legere.* Nec aliter exhibent Mbcd, eo tantum discrimine, ut ante *exemplo* distinctionis notulam ponant. *Conperta* pro *comperta* scripsi c. Mg et exemplari Col. Ita primo exhibebat etiam W. Pro *atque,* quod om. Mg, in Me reperitur *eque,* quod in Ma ab r. m. mutatum est in *hecque.* Typothetae errore in ed. Col. irrepsit *nobis.* Mox *liberius* dant Mbcd. Tum *tradidimus* et in seqq. *possemus* ed. Med. *Possumus* Ba et pr. Ma c. Bb. Adstipulatur Amerb. 8. *autem* om. W. *Praedicatores* pro *pastores* habet ed. Pistor. in mg.

P. 32.

§. 3, 1. *apostolorum mihi* Mbcdg, *michi* Bc constanter, Mdf et exemplar Col. Huc pertinet etiam *nichil.* De hac barbara medii aevi scriptura vid. *Osann.* ad Cic. de re publ. p. 363 seq. Tum *vendico* Bab. Mbcdefg, item a r. m. W. Ma. Bc una cum edd. Col. Med. Amerb. Rom. et mg. Pistorianae. 2. *hoc audeat* Bab et ed. Med. Mox *filius dei elegit* Bab. 3. *non vigilantiam et virtutem* ed. Med., *vigilantiam* pro *virtutem* Pistor. in mg. 5. *adsequi* pr. W, *adsequi* (*s* a r. m. superscr.) Ma, *assequi* et codd. et edd. rell. Mox *posuit deus* Mg. 7. *dicere* Bb, *dicere* Me. Statim *est enim unus verus magister* Bab. 8. *omnes homines doceret* Bb, *homines* Pistor. in mg. Tum *enim* pro *autem* Mbcdg.

§. 4, 1. *nec ipsum mihi* Mbcdg. 2. *amministrationis* W. Ba. Mef. 4. *quod* pro *ut* Mg. Idem *quam discerem.* 5. *non vacavi enim* Mg; *vacavi* item Mbcdf c. edd. Col. et Amerb., nec aliter a m. pr. Ma. Post *discere* edd. Amerb. ceteraeque Maurinam antecedentes addunt: *Et quantumlibet quisque profecerit, nemo est qui doceri non egeat, dum vivit.*

Cap. II.

§. 5, 1. *etiam debemus* (*etiam* a r. m. superscr.) Ma, *etiam debemus* Mbef, *ē deb.* Mg. Dein *magis quam* (*magis* a r. m. supra notato) Ma, *discere magis quam* Mbcdefg. 2. *possim* Bc. Mox *condempnet* Bb. Mbdg et ed. Col. 3. *absolvet* (*a* ab ead. m., ut videtur, superscr.) W. 4. *condempnaberis* Bb. Mbdfg. Item l. seq. *condempnationis* c. ed. Col. 6. *Conplures* Bac et Mb, *compl.* codd. rell. excepto Mg, in quo legitur *quam plures,* ut ap. Maur. et Gilbert.; *compl.* etiam edd. superiores. De permutatione vid. infra ad III. 7. §. 49. p. 192 l. extr. Deinde *in peccatum incidisse* Bab. Sed non opus est praeposit. *in* ante *peccatum*; construitur enim v. *incidere* non solum a poetis, sed etiam a prosae

scriptoribus recentioris aevi saepius cum simplici accusativo. Vid. Noster I. 20. §. 85, 2—3. I. 38. §. 190, 4. I. 49. §. 243 in fin. II. 6. §. 24 in fin.; de Abraham I. 9. §. 91. T. I. p. 312: *adolescentula laqueum infirmitatis suae timet incidere*; de virginibus II. 4. §. 23. T. II. p. 168. A.: *ne incideret insidiatores pudoris*. Conf. ad *Paulin.* §. 4. 5, 2. Similiter *Ambros.* exhortat. virginitatis c. 12. §. 86. T. II. p. 300. D.: *peccatum incurrimus*. Mox *quenquam* et hic et l. 9. Mb. 7. *tacere nosse*] Adnotat *C. Barthius* (Advers. VIII. 21. p. 406): „Elegantes duo iambi exstant apud B. Ambrosium libro I. de Offic. cap. II.: *Tacere nosse, quam loqui difficilius. Loqui plerosque, cum tacere nesciant.* Quos duos ex fabula quapiam memoriae sanctissimi eruditissimique viri haesisse autumo, et sunt Phaedri Epimythiis quam simillimi. Et in eodem opere observavimus alios tales non paucos.“ 9. *proderit* W. 3. ab im. *dei* om. W et ed. Col. L. ult. *accepit* Bab c. ed. Med.

P. 33.

2. *usque in tempus* W. Mcdf et pr. Ma. Item edd. Col. ac Med.

§. 6, 1. *sancti viri quia sciebant quod vox hominis* Mg, *dñi* pro *hominis* Ba. 2. *adnuntia* Bb, *adnuntia* (n superscr.) W, *adnuntia* pr., ab al. m. *annuntia* Ma, *annuntia* Mbdef, *adnuncia* Cost. et Pistor., *annuncia* Mc editionesque Col. Amerb. et Erasm., item a m. pr. Mg, in quo per ras. factum est *nuncia*, male *annuntiatio* habent Bab editionesque Med. Maur. et Gilb. Placuit scriptura *adnuntia* per *t*, quae optimis libris commendatur. Vid. *Wagner.* de orthogr. Vergil. v. *nuntiare.* In ed. Rom. exstat *peccato adiuncta,* ut in mg. Pistorianae. Verba *et initium* (*inditium* scribitur in Mb) — *sermo est* in mg. supplet Md, *erroris humanus sermo est* habet Mg. 3. *sermo est. homines amabant tacere* W. Item Ma, in quo post *homines* litteris minutulis superscriptum legitur *enim sancti*, quae vocabula in rell. Monacc. textum occuparunt. E *domini* in Bb enatum est *david*, quod reperi in ed. Med. 5. *profectionis* W. 6. *a flagello linguae suae,* quod friget, habent codd. nostri omnes conspirantibus edd. Col. et Med. Vulgata autem lectio egregie confirmatur a Nostro I. 41. §. 202. p. 103, 12.: *Linguae flagellum times* et Libr. II. de Jacob et vita beata, ubi c. 11. §. 45. T. I. p. 476. C. ita loquitur: — *maioraque probas linguae nostrae flagella, quam tua verbera*, moxque: *tu nostrae vocis flagella non potes sustinere.* 7. *Verberamur enim* — — *iudicio conscientiae* in mg. supplet W, *verebamur* utroque loco pr. exaratum fuit in Mg. 8. *obprobrio* Monacc. omnes, Babc et ed. Col. c. Med. eodemque modo fluctuant libri scripti et editi inter *obprobrium* et *opprobrium* I. 20. §. 86, 4. II. 4. §. 13, 2. III. 9. §. 63, 7 et p. 97. l. 7. III. 15. §. 90, 3. Admisi assimilationem monente *Wagnero* de orthogr. Vergil. p. 413, 17. Mox *enim* pro *etiam* W, *ē* pr. exhibebat Mg, in quo r. m. restituit *etiam*. 10. *cum sauciatur* (con superscr.) W, *sauciatur* Mg. 11. *conluvione* (l superscr.)

W, *conluv.* Mae, *colluv.* c. vulg. libris codices rell. Dein *ut* pro *aut* Mg. 4. ab im. *neminem sciebat* Erasm. Cost. Pistor. et editor Rom. Correxit iam *C. Barthius* (Advers. XXXV. 1. p. 1586) e cod. prisco *videbat.* Dein *castum os* edd. ante Maur. omnes, si excipias Amerbachianam. 3. ab im. *observare* Bb. L. seq. *posuit* Mcd. Infra *possit* W. Mae.

§. 7, 2. *mihi dixi* W. Mabcefg. Babc, item edd. Col. ac Med. Om. haec Erasm. et Cost. 3. *indixi*] Praepositionem in cod. Ma vermis corrosit, unde in Me, qui descriptus est ex illo libro, habetur *dixi.* 4. *atque aliae, quas debemus custodire* Bab. 5. Post *custodire* iidem libri inferciunt *vias.* 7. *Non dicit* praebuerunt codd. et edd. omnes exceptis Maur. et Gilb., in quibus legitur *non dixit. Sed audi,* quod in Ma r. m. supra addidit, om. Mbcdfg. Dein *lapsa* in Ba mutatum est in *labsa.* Idem liber infra habet *labsus.* Conf. ad I. 7. §. 24, 2; 11. §. 37, 13; 20. §. 87, 6. De qua scriptura vid. *Wagner.* de orthogr. Vergil. p. 462, 2. 9. *dei*, quod om. Mbcdfg, in Ma r. m. supra adiecit, *domini dei* legitur in ed. Col. 2. ab im. *iuvenior* recte Bab. Maef et a m. pr. W, quibuscum faciunt edd. Col. Amerb. Cost. et Pistor. c. Rom., pro *iunior,* quod exhibent W (per ras.). Bc. Mbcdg et edd. rell. Ceterum antiquior illa comparativi forma *iuvenior* in codd. mss. frequenter oblitterata (vid. *Oudendorp.* ad Apuleii Metamorph. VIII. 21. P. I. p. 708. ed. Hildebrand.) restituenda est etiam *Cypriani* libris de orat. domin. p. 210 et de opere et eleemos. p. 243. ed. Baluz., ubi legitur: *Iunior fui et senui,* et alibi ex vetustissimis et optimis libris. Dein *vias suas* dant Macd. Ante *custodiendo* Bab om. *in.* Tum *vias* pro *verba* habet W. In seqq. Bab scribunt *et non delinques* conspirantibus Amerb. Erasm. Cost. Pistor. atque Rom. De usu coniunctionis final. *ut* c. negat. *non* vid. *Ruddimann.* Institutt. Grammat. Lat. p. 346. *Zumpt.* Grammat. Lat. §. 347.

§. 8, 1. *condempnetur* Mbdg et ed. Col.

P. 34.

1. *reddit unusquisque* W. Mabefg, *unusquisque reddit* Mcd. 2. *graviora sunt enim* pro *grav. enim sunt*, quod Bb. Maur. et Gilb. habent, recepi ex ceteris codd. editisque libris. 4. *verbo* ab al. m. superscriptum in Bc. 4—5. Leg. *impietatis.* 5. *solvitur* Bab.

Cap. III.

§. 9, 1. *nos* omissum in Ba, superscriptum in Bb. 2. *est* *etenim tempus* (*est* a r. m. supra add.) Ma, *est etenim* (*enim* postea eras.) Me. Alterum *est* om. Bc. 3. *pro verbo otioso* dant W. Mabefg, *pro ocioso sermone* Mcd. Post *reddamus* Mbcd om. *et.* Tum *negotiorum silentium* habet W, *negotium sil.* Ba. 5. *egit plus* Bb. 6. *cum deo* Bab. Proxime *magis* pro *maius* W et Monacc. omnes. 10. *enim* pro *igitur* Bb. Mox *nullatenus posse falli* Mcd. 11. *orabat* pro *operabatur* W. Dein *salu-*

tem omnium c. ed. Med. et mg. Pistor. codd. nostri omnes excepto Bc, in quo, ut in rell. edd., exstat *salut. hominum*. L. seq. *indixit sibi* Mb.

§. 10, 2. *ut* r. m. superscripsit in Mg. Tum *custodiamus os* habent Bab, *os* om. Bc. 3. Deest *tibi* in Bab. 4. *habebat* in W correctum ex *habeat*, in Mg est *habuit*. 5. *Hesaias* sponte dedi, *Esaias* praebent W. Made editionesque omnes praeter Col., in qua, ut in Bb et Mbcfg, legitur *ysaias*. Tum *dicit* Mg; *ego* om. W. In seqq. post *propheta* r. m. in Mg addidit *inquam*. Mox *labia habebat* scribit Bb. Dein *habeamus* Bc.

P. 35.

§. 11, 2. *Saepi* (vulg. *sepi*) W. Maef. Bc. Item l. 8. Vid. *Cellar*. l. c. p. 123. *Wagner*. l. c. p. 469 sq. *Osann*. ad Cic. de re publ. p. 88. Coniunct. *et* ante *argentum* agnoscunt codd. nostri et edd. omnes excepta Col. Dein *argentum tuum et aurum alliga* exhibent Mbf et Med. ed., ut in Graeco legitur, ubi omisso *καὶ* exstat: *τὸ ἀργύριόν σου καὶ τὸ χρυσίον κατάδησον*, *argentum tuum et aurum tuum all.* scribit Mg, *aurum et argentum tuum all.* dant edd. Col. Amerb. ceteraeque Maurina antiquiores. 4. *Possessio enim* Bab. Mox *est cor tuum* W. Om. *est* Mg. 5. *argentum et aurum tuum* exhibet Bb, *aurum* (superscripto ab r. m. *argentum*) *tuum* Ba. 6. Excidit *eloquia* in Mg. 7. *mens bona est* scribunt Mbcdfg. Dein *bona* pro *pretiosa* Pistor. in mg. 8. *hanc ergo* Bab. 9. *spinis sollicitudinis* codd. Monacc. omnes et Ba, *spinis, sollicitudinibus* W, ut ed. Maur., *spinis* [id est] *sollicitudinibus* (pr. *sollicitudinis*) Bb, *spinis sollicitudinum* Bc, item edd. Col. Med. Amerb. Erasm. et Cost. c. Pist., *spinis: piis sollicitudinibus* Gilb., *piis sollicitudinibus* (om. v. *spinis*) Rom. et in mg. Pistor. 10. *incurrent* W. 11. *diripiant*] (a) *disrumpant* Pistor. in mg. 12. *Custodi ergo* Mg. 4. ab im. *fastidiare* (sic) Bc. 2. ab im. Omisso *est* W habet *collige ergo*.

§. 12, 1. Abest *tuum* a Bc. Dein *luxuriet et lasciviat* dant Bab, *lasciviet* Mbfg. 3. *coerceatur* W. Mde, *coherc.* (h) Macg et ed. Col. c. Med. De adspiratione conf. *Wagner*. l. c. p. 440. Proxime *colligit lutum* libri Monacc. 5. *nec oleum* W. Tum *alligatura* Bc.

§. 13, 2. *obseratur* W et pr. Ma. Mox [in] *iracundiam* ab ead. m. W. 3. *Audistis* Mbcdg. 6. *de ore nostro non proferamus* ed. Col., *de ore nostro* om. Mbcdfg. In seqq. *et mensura* scribunt Ba et Mbcdg. Mox *tua* om. Bb. Dein *restringat* exhibet Ba.

P. 36.

1. *frenos* codd. omnes editionesque Col. Med. et Erasm., *fraenos* Amerb. Cost. atque recentiores. Vid. *Cellar*. l. c. p. 93. Conf. infr. ad I. 21. §. 92. p. 64, 8. *Frenos suos habeat* scribunt Mbcdg, *frenos habet suos* exstat in ed. Col. Pro *habeat* in Mg primo legebatur *hanc*.

3. Omisi *atque* ante *in verbis modus* praeeuntibus libris Bab. Mbcdg et ed. Col.; praestat enim asyndeton.

Cap. IV.

§. 14, 3. *nec prius loquendo* a m. pr., ab r. „*se temperat* *ne prius loquatur, quam interroget* (ita pr., posthac *interrogetur*, quod exhibet etiam Bc) etc. Ma; *se temperat*, *ne* — *loquatur*, *quam interrogetur* etc. Me, nec aliter Mbcdfg, qui deinceps sic habent: *et expendit atque examinat.* Dant *interrogetur* item edd. Col. Med. et in mg. Pistor. Tum *expendet* (a superscr.) legitur in W, *expediat* in ed. Col. 4. *si custodiendum hoc* Ba; *hoc* inter vers. Bb. Mox *adversum* W. Mabdefg et Bab c. edd. Col. Med. Amerb. Erasm. Pistor. 5. *est* om. W et Monacc. omnes, nec discrepant edd. Col. atque Med., *sit huius* exstat in Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. Tum *his* (*hiis* Mg et ed. Col.) pro *is*, quod in ed. Med. deest, W. Mabc et Bc, item pr. Mef, in quibus *h* posthac erasa est. Mox *exerceat* Mbcdg. 7. *in* ante *sermonem* et l. 8 ante *verbis* om. Bb. 9—10. *postremo ne sermo* Mbcdfg, itemque edd. Amerb. ceteraeque ante Maur., *postremus* (o superscr.) Ma, *postrem*ᵛ*s* (*o* ante *s* eras.) Me.

§. 15, 2. *a nobis* Mbcdfg, *in nobis* Mg et ed. Col. c. Med. 3. *parat*] *ministrat* Bab. Dein *audistis* Mbcdg, item edd. Col. et Amerb. cum ceteris Maurinam antecedentibus. Tum *legi* om. Bab. 4. *liberavit* soli W et Mcdg c. Bc, *liberabit* Mabef. Bab et ed. Med. 5. Vocc. *et a verbo aspero*, in Ba omissa, Bb in mg. habet. Dein *si monachus* Mg. Statim *verbum inritationis* (r superscr.) W, *inritationis v.* Bc, *irritat. v.* rell. et vulg. libri. 6. Post *alii* ab al. m. superscriptum *verbum* in Bb. Mox *sermo noster est* exhibent codd. omnes veteresque edd. c. Erasm., *est sermo noster* Cost. Pistor. Rom. Maur. Gilb. Dein *sed etiam ipsi non minus adversario loquimur. nobis plerumque* Mbcdfg; *ipse* pr., dein *ipsi* et e corr. r. m. *ipse* moxque *adversarius*, ita tamen, ut supra *us* erasa sit *o*) Ma. Vocc. seqq. *quod excipiat inimicus*, utpote pr. omissa, correctoris manus supplevit in Ba. Tum *gladio nostro* W et ed. Med. 9. *est* om. Ba.

§. 16, 1. Legit *C. Barthius* (Advers. XXXV. 1. p. 1587) in suis membranis *cocuit*, unde scribendum suspicatur *coacuit*.

P. 37.

3. *nodum mihi mortis astringam* Cost. et Pistor., *nod. mihi mort. adstr.* editor Rom., *mihi astringam* Mb, *astringam mihi* Mcdefg et Bb c. ed. Med., *astringam michi* Col., *adstringam* recte Bc, item a m. pr. W et Ma, in quibus al. m. scripsit *asstringam*; *astringam* (s superscr.) habet Ba. Conf. ad I. 21. §. 97, 7. Proxime *sentit hunc adversarium praesentem esse* dedi praeeuntibus libris W et Macdefg pro *hunc advers. sent. prae-*

sentem esse, ut vulg. legitur, quam lectionem reperi etiam in Babc; *hunc sent. advers. praes. esse* scribit Mb. 5. Pro *tuo* corrige *suo.* Ba post *locum* infercit *ori suo*, quae vocabula in Bb expuncta sunt.

Cap. V.

§. 17, 2. *inritat*[r] W, *irritat* rell. libri scripti et editi. Verba: *quicumque irritat, quicunque* (sic) *incitat, quicumque exasperat* in contextu omissa Me in mg. habet, *quicumque exasperat, quicumque incitat* alio ordine scribunt Mbcdf, *quicumque incitat* om. Mg. 3. *luxoriae*[v] W. 5. *tam*[v] *silentium*, *tum sil.* Mbdef et pr. Mc. 6. *Peccator enim est* W.

§. 18, 1. Alterum *si* om. Ba. Dein *dissimiles* (ita ed. Col.) pr. habebat Ma. 2. *si* pro *sed* codd. Monacc. et Bb. 3. *victum se putat* Bab, *vict. se reputat* edd. Amerb. ceteraeque ante Maur. 4. *inrisum* Maef et Bc, *inrisum*[r] W, *irris.* Mbcd, ut edd. Tum *post habendum* (disiunctim) Mfg, moxque *inlusum* Bb, *inlus.*[l] (*l* ab al. m. superscr.) Ma, *illus.* Bab et Mbcde, ut vulg. libri, *inludum* Mf. 5. *parem quia* Ba, *parem*[b] *quia*[a] Bb. 5—7. *Si enim non taceas*, *dicitur: Ambo conviciati sunt* (sic) Mg, *si taceas enim* Mf. 6. *dicitur* codd. omnes excepto Bc, in quo est *dicetur,* sicut in editis. Mendose *dicitur illi*: *Conviciatus est huic* Ba et pr. Bb; in posteriore tamen alt. m. scripsit *ille conviciatus.* Recte W et Bc una cum edd. Amerb. atque Erasm. *convitiatus* per *t* pro *c*, de qua scriptura vid. *Fleckeisen.* in Museo philolog. Rhenano ann. VIII. p. 227. Item l. sq. W. Mabde. Bac. Amerb. Erasm. *convitiati* et l. 2. ab im. W. Bac. Mbde et a r. m. Ma c. Amerb. atque Erasm. *convitio.* Conf. §. 20, 5 et 21, 1, 4, 6. Ceterum scripsi: *ille convitiatus est huic, contempsit iste,* pronomen demonstrat. *huic* recipiens e W et Mae, quibuscum faciunt etiam vett. edd. c. Erasm. Cost. Pistor. atque Rom. De usu verbi *convitiari* c. dativo constructi vid. Cap. seq. §. 21. *Ille conviciatus est, hunc cont. iste.* habent codd. et edd. rell. Pro *contempsit* (ita Mabcdef. Babc et edd. omnes praeter Maur. et Gilb., in quibus est *contemsit*) W offert *contempserat.* 7. *dicitur* pro *dicetur* codd. nostri, ut supra. In seqq. *utrique* (pr. *utique*) *condemnantur* W, *uterque condemnatur* Bac, *uterque condempnatur* Bb. Mbdfg et ed. Col., *uterque condempnantur* Me, *uterque condemnantur* Ma. 8. *inritet*[r] W, *irrit.* codd. rell. et vulg. libri. 9. *iusti autem est* codd. Monacc. 10. *bonae conscientiae fructum* Bab, *fructum bonae conscientiae* codd. Monacc. editionesque Cost. Pistor. atque Rom., *bonum fructum conscientiae* Amerb. et Erasm. Tum *bonorum committere iud.* Mb. 11. *contemptum* pr. W et Bc. 12. Legendum putat *C. Barthius* (Advers. XXXV. 1. p. 1587) *sileri a bonis.* L. penult. *esse* om. Bb.

§. 19, 2. *humilior nolit videri* Mbcdfg. Deinde *hoc ergo* Ba et a m. pr. Bb, e corr. *hic ergo*. 3. *contempnat* Bab. Mbdfg et ed. Col., *comperiat* W. Tum *loquitur* Mf et pr. Mb. 4. *adversus me* W. Ma. Bc et ed. Col. Mox *ei* om. Bab. 5. *maestificare* recte Bc et a corr. m. Ma, *mestificare* codd. rell., *moestificare* vulg. Scripsi ubique *maestitudo, maestus, maerere, maeror*. Vid. *Cellar*. l. c. p. 105 sq. *Wagn*. l. c. p. 453. *Osann*. ad Cic. de re publ. p. 233. Conf. infra ad I. 12. §. 45, 3. §. 46, 5. I. 15. §. 57, 4. 6. *Hoc ergo* Ba, *huc ergo* Bb. Proxime *non sim vir* Mb. 7. *me* ante *non possim* in Ma r. m. supra addidit. *Barthius* l. c. ita distinguit: — *ut mihi iniurias faciat! quasi vir non sim! quasi vindicare me non possim!* 8. *graviora in eo* W, item edd. Col. Amerb. Erasm., *in eo grav*. Mabcdef, *in eo non possim grav*. Mg, *grav. in eum* edd. Med. Cost. Pistor. Rom. Maur. Gilb.

§. 20, 2. *sine temptatione. Temptator* W. Monacc. Babc veteresque edd., *sine tent. Tentat*. vulg. Post *temptator* Mbcdg interponunt *enim*, quod glossam sapit. Dein *ipse enim tales* scribit W et pro *opiniones* Mbcdfg exhibent *temptationes*. 5. *convitium* W. Mabe. Bc, ut supra; *convicium* rell. c. vulg. libris. 5 et 6. *tacet* W et Monacc., itemque edd. Col. Amerb. Erasm. Cost. et Pistor. c. Rom. Ita I. 5. etiam Bc, qui verba seqq.: *etsi infirmus contumeliam faciat, iustus tacet*, omittit. 6. *facit* W et Macdef. 7. *respondet* Mabefg c. Bc, item edd. Col. Amerb. Erasm. et Cost., *respondit* a m. pr., *respondet* e corr. W, *tacet* pro *non respondet* Mcd. Contra *taceat* utroque loco et *respondeat* Bab conspirantibus edd. Med. Maur. atque Gilb. 7. *arma iustitiae* W.

Cap. VI.

§. 21, 1. *convitia* W. Mabde. Ba. Amerb. Erasm. Cost. Conf. ad §. 18, 6. 2. *quur* pro *cur* W et ita passim. Dein *ommutui* pr., *obmutui* ex emend. r. m. Ma. Conf. *Wagner*. l. l. p. 412, 16. 3. *non hoc fecit* Mbcdfg. 4. *Immo* codd. omnes veteresque edd. c. Erasm. et Rom., *imo* edd. rell. Ita ubique scripsi, codicum et meliorum editionum auctoritatem secutus. Vid. *Cellar*. p. 99. *Wagner*. p. 443. *Osann*. ad Cic. de re publ. p. 375. Proxime *convitiaretur* W. Mbd et edd. supra laudatae. 5. Post *filius* omisi *Iemini*, quod exstat in edd. Maur. et Gilb., praeeuntibus libris mss. W. Mabcdef. Bac editisque Col. et Med., *Gemini* habent Mg et a r. m. inter vers. Bb. Accedunt Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Conf. L. I. c. 48. §. 236. Contra ed. Rom. *Gera filii Iemini*. Mox *septus* et codd. et edd. Sed vid. ad I. 3. §. 11, 2. 6. *convitium* W. Mabe. Ba et edd. supra laudatae. Tum *eo usque* codd. omnes et ed. Med., *eousque* edd. rell. 7. *sarbiae* Bc, *sarine* ed. Col. Paulo post *permisit* Ba et pr. Bb. 8. *tanquam* Mbde. Mox *nec commovebatur* W, *neque movebatur* Bab.

P. 39.

1. *convitiis* pro *conviciis* W. Mabe. Ba editionesque supra commemoratae. 2. *habundabat* c. edd. Col. atque Med. codd. Mbdf et pr. W, *abundat* Me. Ceterum *habundare* in codd. nostris, ut semel moneam, sexcenties scribitur.

§. 22, 1. Pro *is* in Bc invenitur *est* (sic). 2. *videri* ab al. m. superadditum in Bb. Mox *dum se vult ea indignum probare* Mbcdfg, *probari* enatum e *probare* in W et Ma. 3. *contempnit* Bab. Mbdefg et exemplar Col. utroque loco. 5. *torquetur*, quod deest in W. Babc et in edd. Col. atque Med., Ma ab al. m. inter vers. habet.

Cap. VII.

§. 23, 2. *prohoemio* Ba, *prohemio* W et Ma, *prohemio* Mef, *proemio* Bb, *praemio* Bc. 3. *Idithum* edd. Cost. Pistor. Rom. Maur. Gilb., nec aliter W et Bc, *ydithum* (*ithidum* pr.) Mg, *Idithim* edd. Col. ac Med., *idithun* Monacc. rell. Bab. Amerb. Erasm. Dein *suadeo tenendum* Bc. 5. *ex his* W. Mabcdef. Babc. Amerb. Erasm. et posteriores, *ex hiis* Mg c. ed. Col., *ex iis* ed. Med. Vid. quae supra adnotavi ad Paulin. §. 1, 12. et ad Nostrum infr. I. 9. §. 27, 2 ibique p. 41, 7. 6. *oportunitatem*] Ita codd. omnes et edd. Col. Amerb. Erasm. Pistor. Rom. Conf. ad I. 24. §. 105. 106. 111. I. 25. §. 121, 8. I. 27. §. 129. I. 44. §. 216, 3. I. 47. §. 232, 4. III. 5. p. 186, 1. III, 7. §. 50, 4. Conf. lexic. Latinitatis vet. Vatican. apud *Angel. Maium* (in classicc. auctoribus e Vaticc. codd. editt. Tom. VIII. p. 391). Contra edd. Med. Cost. Maur. et Gilb. exhibent *opportunitatem*. L. ult. *succedit* Ba.

§. 24, 1. *etiam si* Mabdef et Ba. Dein *quiadam* W. 2. *scribseerint* pr. Bc. Conf. ad I. 2. §. 7, 7. 3. *dixi* pr. W, *duximus* Mbcdg. Dein praepositionem *a* om. codd. W. Monacc. Bac et ed. Med., *nro muneri* scribit Bb. 4. *Tullius* post *filium* ponitur in Ba. De re vid. *Cic.* de offic. I. 2. 5. *ad vos instruendos* Bb. Tum *vos minus* Mbcdg. 7. *est* om. W. 9. Post *saeculo* r. m. superscripsit *conmanere videmus* in Ma, *quam quos commanere videmus in hoc tantum saeculo* exhibent Mbcdef, *quam quos comman. nob. vid. tantum in h. s.* dat Mg. In seqq. *dididiceant* Bc. Litterarum *e* et *i* confusione in codd. nostris nihil frequentius est.

P. 40.

3. *caritati pondus* c. ed. Med. codd. Mae. Babc et pr. W, *charitati p.* male Amerb. Erasm. Cost., *p. caritati* Mbcdg. 4. *ad eum diligendi* W. Post *probare* in Ba r. m. supra addidit *te oportet*. Statim *quod diligas* scribitur in W. Mae et Bac, tum *quos elegeris* in W.

Cap. VIII.

§. 25, 1. *Ergo* om. Mg, *quoniam* abest a W. 4. *repperiatur* W. Mae. Bc. 5. *quod quasi adhortabatur* Mbcdg, *quod quasi hortabatur* Mf. Mox *spiritus sanctus* om. Ba. 6. *optulit nobis* Md, *nobis optulit* Mae et Bc. De scriptura *optulit* vid. *Wagner*. l. l. p. 414. Conf. ad I. 40. §. 197, 5. I. 41. §. 205. p. 104, 8. II. 6. §. 24, 3. II. 25. §. 126 fin. II. 29. §. 148, 7. III. 12. §. 80, 7. III. 19. §. 114 fin. Vulg. *obtulit nobis*. 7. *Zacharias* codd. et edd. Tum *ommutuisset* Bc et pr. Ma. Vid. ad I. 6. §. 21, 2. Proxime *et* om. W, *et non posset loqui* dant Mbcdg. Ceterum *loqui* ab r. m. superscriptum in Bb. 10. *a nobis* om. Mbcdfg.

§. 26, 1. *ipsa* supra additum in Md. 3. *litera* Bb et Mef. 4. *ea agamus* Bb. Dein *non nulli* (sic) W. Idem liber *et prosint* (*et* ab al. m. superscr.).

Cap. IX.

§. 27, 1. *Officia*] *Cic.* de offic. I. 3, 9. Mox *duci* (*dici* superscr.) Mg, *dici* Bab. Tum *estimarunt* Mg, *aestimaverunt* ceteri codd. c. ed. Col., *extimaverunt* ed. Med., *aestimaverint* Amerb., *existimaverunt* recte Erasmiana et posteriores, si excipias Romanam, quae habet *existimarunt*. De permutatione verborum *aestimare* et *existimare* vid. ad I. 12. §. 44, 3. 2. *his* W. Mabcdef. Babc, item ed. Med., *hiis* Mg et ed. Col., *iis* Amerb. cum recentioribus editis. Dein *quod praestet* Mbcdg moxque *incedere* W. Maef. Bbc et exemplar Col.

P. 41.

1. Alterum *duo* om. W. 2. *quid utilius, quid honestius* Ba. Tum *primo* W et Monacc. omnes, *primum* Babc una cum editis libris. 3. *quid* om. W et Ba. 5. Scrib. *elegendi*. Bc habet *elegendi* (*i* superscr.). Dein *primam* W. Monacc. Babc, *prima* edd. Codd. Mbcdg addunt *igitur*. Pro *dicunt* W. Monacc. Bc et Col. ed. exhibent *aiunt*. Mox *secundam* codd. omnes, *secunda* edd. 7. *de his* pro *de iis* c. ed. Med. codd. nostri omnes excepto Mg, ubi, ut in ed. Col., legitur *de hiis*. Pro *elegendis*, cuius loco in Mb et in edd. Maur. atque Gilb. exstat *eligendis*, corrig. *elegendi* (ita primo W), *eligendi* idem liber a s. m. ceterique mss. et edd. omnes. — *Haec illi*] *Cic.* de offic. I. 3.

§. 28, 2. *metuntur* pr., *metimur* a corr. m. in mg. Mg. Tum *formulam* Mdg. Deinde *nihil utile* sine *que* codd. Monacc. 5. *neque* (sic) W. 6. *reiciantur* c. ed. Col. codd. omnes, *reiiciantur* edd. rell. 7. *ea quae* pr. Ma, *ea q̄* ed. Med. Ante *oneri* in W erasa est *h*. Recte. Vid. *Wagner*. l. l. p. 461. Post hanc vocem expunctum *magis* in Bb, ed. autem Med. habet *cum veniunt magis extimantur*, W *aestimare* (sic), Ma *aestimare* (*i* superscr.), ed. Col. *estimamus*.

§. 29, 1. *opus est* Ba. 2. *diver'sā — regulā* codd. Monacc., in quibus Ma per mutationem recentioris manus; *exstimamus,* moxque *extimaverunt* ed. Med. Supra *atque* r. m. in Ma notavit *eque* (sic) *ut,* quas voculas merum glossema redolentes ceteri libri Monacc. in contextu habent. 3. *secundi scli* Ba. Tum *dicunt* W. Deinde *haec* *etiam* Bb, *hoc etiam* ed. Col., *etiam hec* Mbcdg, *etiam haec* Mf. 5. *hic* om. Ba. Mox *consolationem illic* dant Mbcdg. 7. *sermonem sup lectilem* (*v* et *el* ab al. m. superscriptis) W, *sermonem suplectilem* (sic) Ma et qui ex eo descriptus est Me ab m. pr., ubi nunc legitur *sermoni sup lectilem*; *sermonum suppellectilem* exhibent Mbdfg, *sermonum subpellectilem* scribit Mc. 8. *sed* al. m. addidit in W. Dein *simpliciter* habet Mcd. Voc. *gratiam* om. Ba.

Cap. X.

§. 30, 1. *Dequorum* (sic) Maf, *decorum* e corr. in ras. Me, *de eorum* Mb, *deum* Mg. De re vid. *Cic.* de offic. I. 27. Tum *in nris scriptis* Ba, *in scripturis nostris* Mcdg, itemque Mb, in quo pr. fuit *scriptis in nris.* 2. Verba: *quod Graece πρέπον dicitur* om. Mg.; *prepon* habent Bab et Mbcdf, *praepon* W. Mae. Bc, item ed. Med., *ΠΡΗΠΟΝ* (subscripto *prepon*) Md, *preponi* ed. Col. Ante *instruimur* in Ma r. m. supra addidit *id est,* quod in ceteris Monacc. in contextum irrepsit; *instituimur* dant Mbcd.

P. 42.

1. *ymnus* W. Mbcdefg. Bab et ed. Col., in Ma erasa est *h.* Tum *sion* solus W, *syon* ceteri codd. et edd. Costerianam antecedentes. Graeca verba, quae in codd. et edd. Col. atque Amerb. mire quam depravata habentur, liber Mg et exemplar Med. prorsus omittunt. 3. *quae decet* vitiose Bbc. 4. Verba: *et pp quē oma* ab al. m. in mg. superiore habet Bc, item l. 5. *in gloriam.* 6. *consummari* libri mss. c. editis. *Consummare* (τελειῶσαι) recepi ex vet. vers. (ita scribit et cod. Claromont.); nam *e* et *i*, ut supra monui, passim confunduntur.

§. 31, 1. *Nunquid* utroque loco Md, altero Me. 2. *ipse et* Bc. 4. *suis* ab al. m. superscr. in W. Proxime *ut* om. Me. 5. *inhiberet usum* Ba et Mbcd, sine voc. *usum* Mg scribit *inhibuerat* addito signo ⁘|. 6. *ut non* Mbcdfg. Tum *minueret* Mbcdfg. 9. *at* pr., *aut* e corr. W.

§ 32, 1. *adsequi* Ma et Bc, ut Maur. atque Gilb, *adsequi* W, *assequi* rell. scripti et editi. Dein *cotidie* recte ed. Col., *cottidie* codd., *quotidie* vulg. 2. *in procincto* (*v* ab al. m. superscr.) W et Ma. Tum *proludit* Babc, deinde *ad plium* Ba, *plium* etiam Mbcdefg c. ed. Med., *prelium* Col., *praelium* edd. rell. excepta Amerb., quae, ut cod. W et

Ma, habet *proelium*, quod praestat. Vid. *Cellar.* l. c. p. 116. *Wagner.* l. c. p. 414. 4. *vires*[que] Bb. 5. *optutu* Bbc. Conf. ad I. 8. §. 25, 6. Huius antiquae scripturae exemplis ibi adlatis ex nostris codicibus haec addere nunc liceat: *optinent* I. 31. §. 162, 5., *opreptio* II. 29. §. 151. p. 173, 2—3., *optemperet* I. 22. §. 98, 8., *optrectatio* I. 18. §. 76, 4., *supditus* I. 24. §. 112, 3., *supieciati* I. 28. §. 133, 6. Pro *navim* cum W. Maeg. Bac et ed. Med. scripsi *navem*, quod h. l. suavius in aures cadit. Tum perperam *in mare* Mb. Inverse *gubernaculis regere* Mbcdg. 7. *proludit* Ba, ut supra. In seqq. *adfectant* Bc, *adfectant* W, *affectant* rell. c. edd. 8. *excitat* W. 9. *legitimo certamine luctandi* Mcd, *legitimo luctandi certamine* Mabefg. 10. *cotidiano* W et Ma, *cottid.* ceteri libri scripti, *quotid.* vulg. Post v. *usu* Ba inepte ponit *sub.* Syllaba *bra* vocis *membra* et proxima verba: *nutrientes patientiam* — — *in parvulis docet* exciderunt in Ba. Mox *durantes membra, nutrientes patientiam, laborem adsuescunt* habet W, *durantes, membra nutrientes patientia* (*patientiam* a m. pr.) *laborem adsuescunt* Ma, *durantes*, *membra* (*menbra* Me) *nutrientes patientia laborem assuescunt* dant Bb et Me, *durantes*, *membra nutrientes*, *patientia laborem ass.* Mbcd, *durantes.* (distinctionis nota recentiorem prodit manum) *membra nutrientes. patientiā labore* (pr. *laborē*) *ads.* Bc, *durantes*, *membra nutrientes pcientiam* (sic) *laborem assuescunt* (in mg. ab al. m. *asswescunt*) Mg, *durantes menbra nutrientes patientia laborem ass.* (sic) Mf, *durantes membra*, *nutrientes patientiam, laborem ass.* edd. Col. Amerb. et Erasm., item Maur. atque Gilb., quae ab illis eo differunt, quod exhibent *adsuescunt.* Ed. Med. absque ulla interpunctione dat *labori ads.* Pro *labori*, quod item legitur in Cost. Pist. et Rom., de coniectura *Latini Latinii* (Biblioth. sacr. et prof. Tom. I. p. 131. col. 2.) scripsi *labore,* quod tuetur Bc. Confusione enim litterarum *e* et *i* in codd. nihil frequentius est. Ceterum de usu verbi *assuesco* cum ablativo constructi adi *Ramshorn.* Grammat. Lat. §. 142. p. 428 seq. *Freund.* Lexic. ling. Lat. s. v. init. *Laborem* probat *C. Barthius* Advers. XXXV. 1. p. 1588.

§. 33, 1. *Nec non ipsa natura* Bb et edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *nam ipsa n.* W, *haec ipsa n.* codd. rell. c. edd. Med. Maur. et Gilb. Pro *quod* Ma in litura habet *qui,* quod legitur etiam in ceteris Monacc. et edd. Col. ac Med. 3. *excitatio* W. Mabef. Bbc. Consentiunt edd. Col. Med. Amerb. et Erasm., quae posterior in mg. habet: „al. *exercitatio*", quam lectionem recepit Costerius et editores posteriores probarunt. Dein *quaedam est et palaestra vocis* inverso verborum ordine dant Mbcd.

P. 43.

1. *sunt* r. m. superscripsit in Me. 2. *enim* erasum in Ba. 3. *sugeatur* W et pr. Bc.

§. 34, 2. *inritanti* Bc, *inrilanti* (r superscr.) W, *irrit.* c. edd. codices rell. 4. *non audiebam* et *non aperiebam os meum* Mg, *os illis suum* al. ord. W, *os suum illis* Ba. Deest *illis* in Mbcdf et ed. Med.

§. 35, 3—5. Verba: *Scio loqui plerosque — — cum sibi non prosit loqui* desiderantur in Ba. 5. *quenquam* Mb et ed. Med. 6. *quam* (pro *quid*) *dicat* Ba. Dein *et cui dicat* W. Mabcdef et Bc c. ed. Col., *et cui loquatur* Mb, *aut cui dicat* Bab editionesque Med. Amerb. et posteriores. Neque *et*, neque *aut* invenitur in Mg. 7. *quo in tempore* Mb, *quo tempore* Mcd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *et quo in temp.* ed. Col., *aut temp.* Ba et Med. L. ult. *facti* Bb. Maur. Gilb., *factis* W. Mabcdef. Bac editionesque Med. Amerb. et Erasm., *in factis* Mg et edd. Col. Cost. Pistor. atque Rom. Dein *est igitur* Col. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *igitur* (est superscr.) Mg, *igitur est* exemplar Med. Tum mutato verborum ordine *mensuram officii tenere* Mbcdfg.

Cap. XI.

§. 36, 1. *est* post *medium*, non post *perfectum* ponitur in Mbcdfg. De re vid. *Cic.* de offic. L 3, 8. 2. Pro *aeque* Bb male scribit *ea quae.* 3. *enim* Ba. Item pr. B, e corr. *etenim*; *etiam* perperam Mbcdg. 4. *dicit ille* Babc. Mg et edd. Med. Amerb. ceteraeque ante Maur., *dicit illi* W c. rell. Monacc. et ed. Col.

§. 37, 1. *Denique* om. Mbcdfg. Tum *aduliscens* habet W, ut passim. Scripsi igitur *adulescens.* 3. *omnia, quae habes, et da* Mbcdg. 5. *et sequere* Ba. Deinde *habes scriptum* praebuerunt codd. omnes editionesque Col. Med. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. pro *ita est scriptum,* quod exstat in Maur. et Gilb. Mox *inimicos* om. Mbcd. 6. *calumpniantibus* dant Mbcdfg et exemplar Col. 7. *debere* W. Monacc. Bac, nec differunt edd. Col. atque Med. 8. *esse* ab al. m. superscriptum in W. 9. *solem* om. id. lib., *solem suum* habet ed. Col., quae *suos* post *radios* omittit; *radios effundere* scribunt Bb et Mbcdg. 10. *pluviam et ros et terras* W et Bac, *pluviam et ros* (rē superscr.) *et terr.* Ma, *pluviam et rorem et terr.* rell. Mon. Conspirat ed. Med.; omittit tamen *et* ante *terras.* Dein *sine ulla pinguescere discretione* inverso verborum ordine exhibent Mbcd. 13. *aliquos* om. Mbcdg. Dein *habere lapsus* dant Mbcdfg. *Lapsus* e *lapsos* r. m. correxit in W et Ma, *labsus* scribitur in Ba. Conf. ad I. 7. §. 24, 2.

§. 38, 2. *quia et imitamur* Mf. Pro *tam* W mendose *tamen.* Tum *conmendat* Mb. 5. *generant* W. 8. *suam* om. libri Monacc.

§. 39, 2. *vestis* codd. Monacc. Mox *indues iustitiam* Bc et exemplar Col. Pro *iustitiam* c. W scripsi *iustitia*, quod fecisse nunc paenitet. 4. *adquirit* Bc et Mb, *adquirit* (o superscr.) (*c a r. m. superscr.*) W, *acquirit* Bb et

rell. Monacc., *adquiret* ed. Med., *acquiret* Ba, item edd. Col. Amerb. et ceterae Maurinam antecedentes. 7. *potuit dicere* Mbcdfg. Mox *et pes* Bb una cum edd. Col. Med. atque Pistor. 9. *umeri* Bc antiqua orthographia. Vid. *Wagner*. p. 477.

P. 45.

3. *erumpnam* Mbfg et ed. Col.

Cap. XII.

§. 40, 5. *gaudere* in W correctum e *gaudent*. 6. *et liberis* (*et* a r. m. superscr.) Ma, *et lib.* rell. Monacc., ut solent. Sed particula ista merum est glossema.

§. 41, 2. *propter ea* W. Tum *pronuntiabant* W. Mabef. Bc, *pronunciabant* vulg. 3. *fecundo* c. ed. Col. codd. omnes, *faecundo* ed. Med., *foecundo* posteriores. 4. Desunt verba: *inhorrentemque vibicibus*, *exaratum vulneribus* in ed. Col. Coniunct. *que* om. Bb, ut edd. Pistor. et Rom. Pro *vibicibus* libri Monacc. et Bab c. edd. Med. Amerb. et (in contextu) Erasm. pessime habent *vili cibo*, W et Bc *vili cybo*, Mg scribit *in cilicio*. Vid. *Gronov*. Observat. in scriptoribus eccles. p. 679. ed. Frotscher. 6. *adsertionem* pr. W, ex mutat. *assertionem*, ut exhibent rell. libri scripti et editi. Dein *pro peccata mea* (sic) W. 7. *quur*, ut passim, id. lib. Tum *inpii* Mb. Retinui *impii* ceterorum codicum auctoritate nixus. Conf. *Wagner*. l. c. p. 412 init. Mox *inveterarunt* W. Mae. Bb, *inveteraverunt* rell. c. editis. 9. *domus eorum* Bab.

§. 42, 2. *advertit* Bc. In seqq. *sanctus praemisit iob* Babc et vulg. libri, *sanct. iob p̄misit* Mbcdefg, *s. iob premisit* Ma, *s. iob promisit* W, *s. promisit iob* ed. Col. 3. *dein deridete* W. Mbde et a s. m. Ma, *deiñ* (i. e. *deinde*) *deridete* (lineola supra *n* a r. m. ducta), *deinde deridete* Mf, *deinde ridete minā et si* Bc.

P. 46.

1. *honus* pr. W. Conf. *Wagner*. p. 461. In seqq. *dicturus sum enim* Mbcd. 4. *me* om. W, *non potest me* exhibent Mbcdeg. 6. *arguetis* W. 8. *adteri* Bc. Mc et pr. W. Ita etiam Maur. et Gilb. Rectius autem rell. scripti et editi exhibent *atteri*. Vid. *Wagner*. p. 409, 8. 9. *servivimus ei* W et ed. Col., *servimus ei* Amerb. Erasm. Cost. et Pistor. cum Rom. 10. *eorum* pro *ipsorum* praebuerunt codd. W. Monacc. et Bc, item edd. Maurinam antecedentes. Mox *inpiorum* dant Bb et Mb. Vid. supra.

§. 43, 1. *in policia* Mf editionesque Col. et Amerb., *in politica* Mg c. ed. Med. Respexit Noster *Plat.* Politiam p. 358. A—D et 361. E seq. Tum *eum posuit* Mbcdg. 3. *veniam delictorum*, ut mg. ed. Pistor., libri Monacc. omnes et pr. W. 4. *gratiam*, *illam* W et Bc, *gratia* e *gratiam*

correctum in Ma. Dein *illam* — *inpositam* W. Bc. Mg, item a m. pr. Ma, ab rec. per rasur. *illa* — *inposita*, quod irrepsit in Mcef, *illa* — *impositam* scribunt Mbd, *gratia illa* — *impositam* habet ed. Col. 5. *eo usque*, ut ed. Med., exhibent codd. W. Babc et Monacc. excepto Mg, ubi legitur *eousque*, quod exstat etiam in edd. Amerb. Erasm. et posterioribus. 6. *de re publica* Babc. Mabcdef et e corr. Mg una cum exemplaribus Col. ac Med., *de republica* edd. recentiores. Mox *dicendam* W. Maeg et Bc, quibus accedunt edd. Col. Amerb. Erasm. ceteraeque ante Maur.

§. 44, 1—2. *repperit*] Ita W. Macdef et Bac, nec discrepant edd. Col. Med. Amerb. atque Erasm., *reperit* Bb et Mbg c. edd. rell. Ita plures etiam codd. et antiquiores edd. infr. I. 18. §. 78, 4. *repperit*, I. 18. §. 72, 4. *repperissem*, III. 11. §. 71, 3. *repperisset*, II. 11. §. 59. *reppulit*, II. 15. §. 74. fin. Huc pertinet etiam *rettulit* II. 16. §. 84, 7. Vid. *Wagn.* l. c. p. 462. Conf. adnotat. ad Paulin. §. 36. c. fin. 2. *falerundae* Babc, *faleratae degratia* (sic) W, *faleratae* etiam Mabcdf, *falerate* Meg, quorum hic pr. habebat *fallerate*. Tum *gratiam* perperam Ma (ab al. m.) et Mbcdef. 3. *p̄mittendā* Mabcdef, *p̄termittenda* ed. Col. Tum *extimavit* Med., *aestimavit* codd., quorum Ma pr. *aestimabit*, nec aliter vulgares edd. excepta Cost., ubi recte legitur *existimavit*. De utriusque verbi confusione vid. adnot. ad I. 9. §. 27, 1. 4. *enode* W. Dein *subiciens* codd. omnes praeter Ba, in quo scribitur *subitiens*, et ed. Col., *subiiciens* vulg. 5. *dn̄m* W. Tum *sapientiae et scientiae doctorem* Mbcdefg, *sapientiae et disciplinae* om. ed. Col. 7. *secundum* in mg. supplet Md. Statim *forenses* W. Inverso ordine *beatitudinem aestimandam singulorum* idem liber. 10. *atque praemiorum* Mbcdg. Statim *arbitra*^ndum^ ex mutat. divers. m. W, *arbitr*^i^*a* (*i* ab r. m. supra addit.) Ma, *arbitria* Mbcdef, *arbitra* unus Mg. 11. *voluntatis propriae* Mbcdfg, In fin. *foris* om. Mbcdg. Tum *et deliciis* exhibent tam codd., quam edd. ante Maur. omnes. Pro *diffluat* male *defluat* Bab et Mg c. ed. Med., *affluat* Mb. *Cicero* de offic. I. 30. §. 106: *intelligemus*, *quam sit turpe diffluere luxuria et delicate ac molliter vivere.* Eodem modo Graeci utuntur verbo διαῤῥεῖν. *Synes.* de regno p. 1. C.: λόγους — — οὔτε ἤθει διαῤῥέοντας, οὔτε λέξεσι κομμωθέντας. Ibid. p. 2. B.: Κρέα οὐκ ἐῶ διαῤῥυῆναι ξυφότης ἁλῶν. Calv. Encom. p. 74. D.: — τὸν Ὀδυσσέα παίζουσιν οἱ μνηστῆρες, μειράκια κομῶντα καὶ διαῤῥέοντα. Conf. *Philo* Iud. ed. Mangey T. I. p. 305. *Lucian.* Anachars. c. 29. Add. *Matthaei* ad novv. Eclogg. Io. Chrysost. p. 287. Quod sequitur *et* om. codd. editionesque ante Maurinam omnes. Corrige igitur: *et deliciis diffluat*, *odoribus fragret.* *Fraglet* mendose scribunt Bab. Mbcdf, *flagret* W. Mae. Bc, quibus adstipulatur ed. Maur., *fragret* servavit solus Mg idque reduxit Gilbertus.

P. 47.

1. *exit* Mcf, *exiit* Mbd, *exuit* Mg. 2. *secum* om. W. Monacc. et

Babc, item exemplar Med. Mox *epulatus fuerat* exhibent Bb. Mg. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. Dein *referens boni* W et Babc c. ed. Med. Ita pr., a r. m. *ref. bonorum* Ma, *ref. bonorum* c. ed. Pistor. etiam ceteri Monacc., *referens*, *boni nichil secum afferens* ed. Col., *referens*, *bonorum* Amerb. Erasm. Cost. Rom. Tum *aferens* (*u* post *a* eras.) Md, *aferenens* (sic) Bc. Statim *pretia scelerum suorum* scripsi c. codd. et edd. Costerianam antecedentibus, *p̄cium scel. suor.* offert Ba, *scel. suor. precia* dedit Cost., *scel. suor. pret.* habent edd. Rom. Maur. et Gilb.

§. 45, 6. *Vita* [et] *enim* W, *vita* [enim] Md, *vita enim* Ba et Mcg. Dein *sompnium* Mg et exemplar Col. 2. ab im. *iam dum* Bb. Mox *impiorum* Bb et Mb. Vid. ad §. 41, 7. In seqq. *est* W. Bac et vett. edd. pro *sit*, quod Ma ex corr. habet.

§. 46, 1. *eius conscientiam* W. Macdefg. Babc, item exemplaria Col. Med. Amerb. Erasm. 2. *faetet* Bac et Mef, *fetet* W. Bb. Mbcdg. 4. *vivices* a m. pr., e corr. *vibices* W. E *vivices*, quod pr. scriptum fuerat etiam in Ma, postea enatum est *iudices*, quod reperitur quoque in ceteris Monacc.; *vivaces* dat Bb. 5. *et* om. W. Ma. Bc, *cordis*[que] (*que* a serior. m. supra addit.) est in Ma, *cordisque* in rell. Monacc. et Bb, nec differunt ab his libris edd. Amerb. Erasm. ceteraeque Maurina antiquiores. 7. *videtur* Mbcdfg. 2. ab im. *ipse* om. Bc et Mbcdfg. Infra *ex ipso* scribit Ba.

Cap. XIII.

§. 47, 1. *divisione* [.facta.] *p̄terisse* W, *facta* in contextu habent Mabcdef, nec aliter pr. scriptum fuerat in Mg, ubi deleto vocab. *divisione* a corr. m. ad mg. adiectum est *digressione*. *Praeterisse* pro *praeteriisse* item exhibent libri Monacc. et Babc editionesque Col. Amerb. Erasm. Dein *qua* pro *quia* W et Bbc c. edd. Col. ac Med., *eam* (ita ab al. m.), *qua* Ma, *eam, qua*, ut solent, etiam ceteri Mon.

P. 48.

3. *putent* Ba. Mf et ed. Med., *putentque* Bbc, *putentque vel nihil de nobis deum curare* W c. Mabcdeg, *vel nihil de nobis deum curare* etiam Babc, *vel nihil de bonis deum cur.* ed. Med., *putant vel nihil de nobis deum cur.* Col. et Amerb., *putant vel nihil deum cur. de nobis* Erasm. et posteriores. Mox *epicuri* Mb, *epycuri* Mg. 4. *optant* pro *putant* coni. *C. Barthius* l. c. 6. *quidam* ab al. m. superscriptum habet W. 7. *eiusmodi* Mbcdfg. 8. *miseros se* Ba. 9. *ipsis facilius* Mbcd. Tum *crediderint* Bb.

§. 48, 1. *decursu* pr. Bc. Pro *aestimo* ed. Med. *extimo*. 2. *adsertionem* W. Ma a m. pr., Bc editionesque Maur. Gilb., *assertionem* Ma (a sec. m.) et rell. libri tam scripti, quam editi. L. seq. *adserit* Bc. Maur. Gilb., *ad*[s]*serit* W, *asserit* codd. et edd. rell. De re vid. *Diog.*

Laërt. V. 1. p. 118. 19. ed. Cobet. 6. *non regere, n ne est maior* (*non* et *ne* ab r. m. superscr.) Ma, *non regere* Mbcdef. Verba *regere, nonne maior est iniuria*, utpote in contextu omissa, Mg a corr. m. in mg. habet; *est maior* (*est* ab ead. m. supra addit.) Bb. 7. *cum* dant codd. et edd. ante Maurinam atque Gilbertianam, in quibus est *quum*.

§. 49, 2. *aut bestiarum* Mbg et pr. Me, *vel bestiarum* Ba. 3. *condempnant* Bab et Mbdefg c. ed. Col. Dein *ut per omnia* Ba, inverso ord. *ire deum* c. exemplari Col. codd. omnes, *ire dominum* ed. Med., *deum ire* Amerb. Erasm. Cost. Maur. Gilb. Sed vid. *Virgil.* Georg. IV. 221. et Aen. I. 223—226 et 229 seq. 4. *adserunt*, ut Maur. et Gilb., etiam Bc, item a m. pr. W c. Ma, *asserunt* uterque hic liber a sec. m., ceterique scripti et editi excepto Ba, in quo habetur *asserant*. 6—7. *nihil nobis praestantius* Mb, *nihil praest. nobis* Mcd omisso *ipse*.

§. 50, 2. *irrideant* Mg. 3—4. *suis esse contentum finibus* W, *content. suis esse f.* Mcd, *contemptum esse* Bc. 4. Verba *et p̄scripti regni modo degere* ab al. m. in litura habet Mb, *p̄scripti* etiam Mg, *prescripti* Mcdf, *praescriptum* W, *praescripta modo regni* ed. Col. 5. *locuntur* Mabcdeg et Bab, *loquuntur* W. Bc. Mf c. vulgg. libris. Ut hic *locuntur*, ita infra p. 49, 2. scripsi *secuntur*. Vid. quae adnotavi ad Cypriani de catholic. eccles. unitate librum p. 48. Add. *Wagn.* l. c. p. 450. 5. *ferunt in tres esse divisum* exhibent W. Maef. Babc, *fer. inter tres esse div.* Mbcdg conspirantibus edd. Colon. ac Med., *in tres fer. esse div.* Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *inter tres fer. esse div.* Maur. et Gilb. Quod sequitur *ut* superscriptum est in Md, *et* pro *ut* habet Bb. Mox *infernum* id. lib. Dein *cohercenda* W et Maefg, item edd. Col. Erasm., *cohercendi* Med. Pro *imperio* Mg *inperio*, W. Bb. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. et editor Rom. *imperii*. 7. *invenerint* Mbcdf, *invenerunt* Mg. L. seq. *intra se* ed. Med. Tum *bellum exerceant* Mbcdfg. Mox *adserit* W a m. pr., Bc. Maur. Gilb., *asserit* codd. et edd. rell.

P. 49.

1. Ante *terrarum* r. m. in Ma superscripsit gl. *deus*, quae in ceteris Monacc. textum occupavit. Voc. *curam* a m. pr. omissam in Mg r. m. supplevit et pro corrupta lectione *hanc* in ora correxit *habeat*. 2. *excludant* W. Dein *secuntur* codd. omnes, si excipias Bb, in quo est *sequuntur*, ut in vulgg. libris. Conf. supra.

Cap. XIV.

§. 51, 2. *curam* c. ed. Col. codices W et Me, item a m. pr. Ma, a ser. per ras. *cura*, quod etiam in Bc e *curam* enatum est. *Praeterit* c. ed. Col. codd. omnes, *praeterierit* edd. posteriores. 3. *audiet* Bb. Tum *et qui finxit* W. Monacc. Bc; omittunt *et* Bab editique fere omnes. Conf. §. seq. l. 9—10. Delenda videntur aut verba *non videt*, quae

omittit Bb, aut sequentia *non considerat,* quae in W erasa, in edd. Col. ac Med. omissa sunt. Suspicatur *C. Barthius* l. c. ante *non considerat* excidisse *qui cor* vel *qui consilium.*

§. 52, 1. *p̄terit* (alt. *i* a sec. m. superscr.) W; *non considerat, non praeterit? haec vana opinio; scos prophetas* (ita pr., posthac *scus propheta*) *denique david inducit* exstat in Ma; *non considerat, non praeterit? Haec vana opinio. Scs propheta dd inducit eos* in Mbcd, a quibus Mef eo tantum differunt, quod adv. *denique* retinent. *Non considerat, non p̄terit. Haec vana opinio. Sanctus propheta david inducit* scribitur in Mg. Ceterum libri mss. Monacc. paene omnes cum Ba exhibent *praeterit*, quod h. l. pro perfecti forma contracta *praeterît* accipiendum est. Vid. *Wagn.* l. c. p. 464. *Praeteriit,* ut vulgo, legitur in Bbc. 6. *et dixerunt* superscriptum in Md. 7. *intelleget* Bac, *intelliget* Bb et Mcdfg, ut vulg., *intellegit* W et Mae, *intelligit* Mb et exemplaria Col. ac Med. Mox *respondet* soli Ba et Mg, *respondit* rell. 8. *Intellegite* W. Ma. Bc, *intelligite* ceteri libri mss. c. editis. Quod sequitur *nunc* om. Mcdfg. 9. *audiet* id. lib. Sed in Graeco est ἀκούει. 11. *arguet et qui* W, *arguet* (ἐλέγξει) *qui* recte Monacc. Bab. Amerb. Erasm. Cost. Rom., *arguet aut qui* Pistor., *arguit aut qui* ed. Med., *arguit qui* Bc editionesque Col. Maur. Gilb. 11. *Deus scit* Ba. 12. *ea* om. Bb. 13. *sancta sunt* tuentur mei libri omnes excepto Bc, qui inverso ord. habet *sunt sancta.* Contra in edd. Amerb. ceterisque ante Maurinam perperam legitur *facta sunt.* 15. Praepositionem ante *opere* om. W. Tum in ed. Med. exstat *in autore* (item infra *autor.* Sed vid. Cellar. p. 78), Mabe dant *in actore,* nec aliter pr. habebat Mf, *in auctore est* legitur in Ba. 2. ab im. *supra esset* scribit Bb. Vocc. seqq.: *cuius meritum ignoraret actor*, utpote in contextu omissa, in Md ead. m. ad mg. addidit. Ceterum *actor* exhibent etiam Mbc.

§. 53, 1. *est satis* W. Dein *quod* pro *qui* codd. omnes excepto Mg.

P. 50.

3. *et evangelista*] Ita W, ceteri c. editis om. *et.* 4. *enim* abest a Bb.

§. 54, 1. *nos* pro *non* Ba et exemplar Med. Tum *poterat* libri mss. omnes, si excipias Bc. Pro *satis C. Barthius* (Advers. XXXV. 22. p. 1627) coni. *sanos.* Eidem in mentem venit, cum in membranis *satus* exstare vidisset, fortassis *status* esse reducendum. „Est autem *status*", inquit, „compositio hominis ad dimicandum, quae cum conturbatur statu homo moveri dicitur." 2. *esse supra se iudicem* Mf, *supra esse se iudicem* Mb, *supra se iudicem esse* Md. 3. *fallit* Mbcdefg. Mox *dicere* (*vel dare* superscr. ab r. m.) Ma, *dicere* item Mbcdef. 5. *fur erit* Mbcdg c. ed. Col., *surrexit* Mf. 6. *oculis* ed. Med. 6. *consideravit* Mabef. 8. *enim* deest in W. Tum *fugit lucem* al. ord. exhibent Mbcd. 9. *profundum* excidit in Bb. 12. Scribendum *me videt* iubentibus libris mss.

editisque Col. ac Med. *Siracid.* 23, 18.: *Τίς με ὁρᾷ;* Dein *operiunt* (*co* eraso) W, *operiunt* codd. rell., item edd. Col. ac Med. *Siracid.* l. c.: *σκότος κύκλῳ μου, καὶ οἱ τοῖχοί με καλύπτουσι.* 13. *dicat* pro *cogitet* Mb.

§. 55, 2. *quidquam* (*c* ab r. m. superscr. et puncto sub *d* posit.) W, *quicquam* codd. rell. editionesque Col. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Corrige igitur *quicquam*. Vid. ad Paulin. §. 27, 13. Mox *est luminis* Mbcdfg. 4. *inrumpat* Ma, *inrumpat* W, *irrumpat* rell., ut vulg. Tum *negat* Mbcdg. 5. *iberna* (*h* ab r. m. supra praemiss.) W, *hibernae* Ba. Dein *constrinserint* W, *constrinxerint* Ma, *constrinxerint* Ba. Ceterum formam *xs* probat *Osann.* ad Cicer. de re publ. I. 1. p. 5. 6. *Norunt enim amborum* Ba. Pro *occultam*, quod ex ed. Maur. irrepsit, leg. *occulta*. Ita paulo ante *interiora terrarum*. Epist. II. §. 15. *divitiarum superflua*. Epist. V. §. 16. *secreta domus*. Epist. XXXIX. §. 1. *secreta montium*. Conf. *Grysar* in libello vernac.: Andeutungen über die Eigenthümlichkeiten in der Darstellung und Latinität des Geschichtschreibers Tacitus p. 15. u. *Otto* z. Tacitus Annal. I. 61. p. 220. 7. *fetu* ed. Col. 8. *adriserit* W, *adris.* (ex mutat. r. m.) Ma, *arriserit* rell. mss. c. editis. Conf. adnot. ad I. 1. §. 1. Mox *terras effundit* Ba.

§. 56, 2. *se inserit* exhibent Amerb. Erasm. Cost. recentioresque. At codd. c. edd. Col. et Med. omnes pronom. *se* merito omittunt. Intell. potius e praecedentibus *lumen suum*.

P. 51.

2. *in* ante *cogitationes* a corr. m. superscriptum in W. 6. *quando-, quidem, volunt* (*quidem* a r. m. supra adiecto) Ma, *quandoquidem* cet. Monacc. *Volunt* r. m. addidit in Mg.

Cap. XV.

§. 57, 1. *et* ab al. m. inter vers. habet Bc. 3. *resedit* W una cum Monacc., *residet* Babc editique libri. 4—5. *efficiantur et egeant* W. 6. *dives* post *purpura* ponit Ba. 7. *induebatur* ab al. m. superscriptum in W. Statim *cotidie* W et Bb, *cotidiae* Ma, *cottidie* codd. rell., *quotidie* vulg. 8. *plenus ulceribus* Bb. Mox *collegebat* Bc. 9. *abraae* edd. Med. Amerb. Erasm. Cost. 10. *dives autem* codd. W. Mabcdef. Babc, item edd. Col. Med. Amerb. Erasm., *dives aut* (pro *aut̄* i. e. *autem*) Mg, *autem* om. edd. Cost. Pistor. Rom. Maur. Gilb.

§. 58, 4. *certavi bonum* Ba. 5. *quid reliquum?* Mbcdfg. Post *reliquum* Maur. et Gilb. invitis codd. et edd. superioribus addunt *est*. 6. *reddit* Ma et pr. W c. Me. Mox adiect. *iustus* al. m. inter vers. ad-

didit in Bc. 7. *et his* Mbf, ut versio antiqua; *hiis* ed. Col., ex *hiis* correctum *his* in W, *iis* habet ed. Med., contra *et omnibus* exstat in Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom.

P. 52.

1. Verba: *In illa, inquit, die reddet, non hic,* ab al. m. in mg. suppleta sunt in Bc. *Reddit* pr. W. 2—3. *certabat* Bb. 3. *quia sciebat* a corr. m. superscriptum in Md. Proxime *per tribulationes multas* exhibent Mbcdg. 5. *nisi qui legitime certaverit* scribit Bc.

Cap. XVI.

§. 59, 5. *divino iudicio* Mbcdfg. Mox *erumpna* Mbdfg c. ed. Col. Dein pro *humana*, quod exhibent Ba editionesque Med. Maur. et Gilb., scribe cum ceteris codd. editisque libris *humano.* 6. Post *esuriunt* Ba addit *et cetera* reliquis usque ad *gaudete* omissis. Aptius codd. Monacc. et Bb *quoniam* pro *quia*, quod libris mss. W et Bc cum editis commune est. 8. Pro *quoniam ipsis miserebitur deus* Bb habet *quoniam ipsi misericordiam consequentur.* 3. ab im. *propere* Mbcd et pr. Ma, in Me p̄ erasum, *properare* dat exemplar Col. L. extr. Pro *epulari Casp. Barthius* Adversariorum Lib. XXXV. 22. p. 1627 in membranis vidit *deligari.* „Si plures in eam scripturam codices consentiant", ait *Gronovius* Observatt. in scriptoribus eccles. p. 691, „lego *deliciari,* cuius τὸ *epulari* interpretatio est."

P. 53.

1. *spectat* soli W et Bbc, *exspectat* Mb, *expectat* (*s* a serior. m. superscr.) Ma, *expectat* Ba et Mcdefg. Vid. ad I. 1. §. 1, 4. Mox *in scammate* recte W. Mabceg. Ba et a m. pr. Md, ut legendum proposuit *Latinus Latinius* l. l. et primus in contextu dedit Cost. Vitiose *in scamate* Mdf, *in scaemmate* Bc, *in scemate* Bb c. ed. Col., *in schemate* Med., *in stemmate* Amerb. et Erasm. Addunt Maf in mg. gl. *locus certaminis* et Mc *in exercitio pugnae.* Ceterum de voc. *scamma* vid. *Forcellin.* tot. Latinit. Lexic. s. v. Laudat *Casp. Barth.* Adversar. l. c. *Aurelian.* medic. L. II. Tardorum c. 1.: *Ordinat praeterea idem in arenae spatio deambulationem et quod appellant scamma atque transcensum lignorum.* Ipse Noster de Elia et ieiunio c. 21. Tom. I. p. 560. A. ita habet: *quando certamina, tunc populus in spectaculo, luctator in scammate, pulvis in stadio.* Ibidem E.: *Progressus in scamma, necesse est, ut excipias pulverem.*

§. 60, 2—3. *sub scripserint* (*sub* a corr. m. praefixo) Me, *subscripti erunt* Mbg, *scripti erunt* Mcd. 4. *perfundant* (u superscr.) Ba. 5. *oblinunt* W. Babc editique Med. Maur. et Gilb., *oblinunt* (*i* ab al. m. superscr.) Ma, *obliniunt* ceteri Monacc. c. editis rell. In seqq. *expectat* W. Macdef et

Ba, *expectet* Bbc. Dein *unguentati* c. gl. *deliciosi*, *redolentes* Bc. Perperam *spectatores solent non decertare* Bb. 7. *ergo* om. Bc. Tum codd. et edd. ante Cost. exhibent *ipsi*. 9. *hinc* pro *hic* Mbcdfg. Proxime
as
coronae (*as* ab r. m. superscr.) W, ubi v. *gloriam* excidit. Mendose *vinceritis* Mg. Tum *vindicabitis* a m. pr., *vendicabitis* a r. Ma, *vendic.* etiam rell. Monacc. et Babc.

§. 61, 1. *in luxoriae rapinis* W. 2. *studia sua posuerunt* Mb,
runt
posue (*runt* ab al. m. supra addito) W. 3. *quam* ab al. m. superscriptum in eod. libro. Dein *proeliatores* Ma c. ed. Amerb., *praeliatores* ceteri libri scripti et editi, quae tamen scriptura minus probatur. Vid. *Cellar.* Orthograph. Lat. p. 116 sq. Mox *laborum* Mbcdg. 4—5. *diviciarum aggregant acervos* Mbcd, *divic. aggerant ac.* Mf, *aggerant divit. ac.* W. Mae. Babc, ut editi libri. Vid. ad I. 28. §. 137, 3.; 49. §. 242. p. 116, 1. Deinde *seram scilicet* Bb. 6. *requies in infernis* Bac editionesque Med. Maur. et Gilb., *requies infernus* (sic) W et Monacc., *req. in inferno* Bb una cum ceteris editis. 7. *tua vero* Mbcdg Sed *vero*, quod glossam redolet, rell. mss. merito om. 8. *eos vigilare* Mbcdfg.
re xps
In fin. *surrexit* (*re* et *xps* a s. m. supra adiectis) Bc.

§. 62, 2. *ut parvulus cogitare* om. Ba. 3. *Perfectior* Mbcdg. 4. *per* ante *speciem* om. Mbcd. 5. *sed opere* pro *redopertae* W, vel
rē a
non opertae (ex mut. r. m.) Ma, *non opertae* Mbcd, *non operte* Mfg,
co
non aperte Me. 6. *possit* Bb, dein *agnoscere* Me, *agnoscere* Maur.
o
Vid. ad Paulin. §. 1, 12. Mox *dives ille* Mbcdfg. 7. *petens* Ba.

§. 63, 1. *Forte* Ba.

P. 54.

2. *potenti etiam* W. 3. *nunquid* Mb c. ed. Med., *numquam* W. Dein *nunquid* Md. 4. Ante v. *subvenire* in W repetitur *non*, quod erasum est in Ma. In seqq. *ut non* W. Mabefg et Babc, item edd. Colon. Med. Amerb. Erasm. 5. Verba: *nonne tibi scriptum est: Erue* (sic) *iniuriam accipientem,* in mg. a r. m. habet Mg. Idem deinceps in contextu: *Nonne* (ita utroque loco etiam edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom.) *tibi scriptum est: Eripiet te* (quo deleto r. m. in mg. correxit: *Eripite*) *pauperem* Mg. *Eripite*, quod in Bb erasum, in edd. Maur. atque Gilb. omissum est, item exhibent W, rell. Monacc. et Bac editionesque Maurina antiquiores. Recte; legitur enim in Psalm. 81, 4.: Ἐξέλεσθε πένητα κ. τ. λ. Corrige igitur: *Eripite pauperem*. 8. *et* om. W. Monacc. et Bab, item exemplar Med.; *abundanti liberis: Honoribus cumulavi* exhibent edd. Col. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. Pronom. *te*, quod in Bc et in edd. Col. ac Med. ante *cumulavi* ponitur, a nostris mss. abest. 9. Pro vulgata lectione *famule meus*

recepi *famulus meus* e codd. W. Macdefg et Babc, quibuscum facit etiam ed. Col. De usu nominativi pro vocativo positi vid. *Zumpt.* Grammat. Lat. §. 492. 10. *quis contristavit* Bb, *contristavit* a m. pr. etiam W. 12. *gereris* (sic) W et Ma, *gesseris* moxque *pervenerint* habet Bb.

§. 64, 1. *collegere* W. 4. Prius *aut* om. codd. Monacc. 7. *obfensue* Bc.

Cap. XVII.

§. 65, 3. *adulescentia* sponte scripsi. Dein *sectanda* Mg. De re vid. *Cic.* de off. I. 34. init. Verba *ut cum aetate adcrescant simul; est igitur bonorum* a r. m. in mg. super. habet Bc. 4. *Simul* c. seqq. male coniungunt Bab et Mbcdef; in Mg r. m. ad mg. adnotavit voc. *virtutes* ut post *simul* addendam, contra edd. Amerb. ceteraeque ante Maur. exhibent *studia bonorum actuum.* Mox *adulescentium* Bc et Mbcdef, *adulisc.* W, *adolesc.* rell. libri scripti et editi. 5. Post *habere* W perperam infert partic. *et.* Dein codd. Monacc. *honorem* cum praecedentibus iungunt, post *senioribus* addentes v. *reverentiam,* quod Ma ab r. m. inter versus habet, ceteri autem in ordinem receperunt. Conspirant edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *deferre parentibus, honorem habere senioribus, castitatem tueri* primi ex suis codd. restituerunt Maurini, hancque lectionem confirmant W et Babc, a quibus exemplar Med. eo differt, quod ante *honorem* non distinguit. Verbum *deferre* absolute h. l. positum idem est quod *honorem deferre, revereri.* Vid. *Forcellin.* tot. Latinitat. s. v. et *Cang.* Gloss. med. et infim. Latinit. s. v. coll. Nostro §. seq. 2 et 5. ibique Adnotatt., item II. 17. §. 87. c. f. Plene idem I. 27. §. 126, 2., 47. §. 227, 2—3. 6. *aspernari* codd. omnes editionesque Maurinam antecedentes, in qua exstat *adspernari.* Conf. ad Paulin. §. 54, 4. Inverso ord. W scribit *diligere humilitatem, clementiam.*

P. 55.

2. *in iuvenilibus* W. Mox *in adolescentibus* et codd. et vulg. libri.

§. 66, 1. *ysaac* B et Mbcdfg c. ed. Med. Statim *deum* iidem libri scripti et ed. Col. Dein *patri habrahae* Ba, *habrahae* item W, *habrahe* Mf, *abraae* ed. Med., *Abraae* Amerb. Erasm. Cost. Vox *indoles* h. l. est *genuina soboles*, ait *C. Barthius* (Adversar. XXXV. 22. p. 1627), qui laudat *Papiam* in dictionario, ubi haec sunt: *Indoles, origo, nobilitas generis, incrementum, soboles, virtus vel bona spes.* 2. Post *patri,* quod om. Ba, Ma ab r. m. superscriptum habet *honorem*, quae glossa in rell. libris Monacc. et in edd. Med. atque Amerb. textum invasit; *honor. def. patri* scripserunt Erasmus, Costerius, Pistorius et editor Romanus. Vid. ad §. 65. p. 54. Dein *usque* [eo] (*eo* ab al. m.) W, *eo* in ord. habent Maef et Babc, neque aliter legitur in edd. Col. Amerb. et ceteris Maurinam antecedentibus; *eo usque* dant Mbcdg; sed *usque adeo*, quod exstat in edd. Med. Maur. et Gilb., equidem non mutaverim.

De adv. *usque* c. *adeo* coniuncto vid. *Freund.* Lexic. ling. Lat. v. *adeo* A et B. 3. *quoque* erasum in Ba. Tum *sompniasset* exhibent cod. Mg et exemplar Colon. 4—5. *sedulo* — *obsequio deferebat patri* W et Babc. Recte. Ita etiam Ma pr., ex mutat. autem r. m. *sedulum* — *obsequium def. p.,* quae lectio depravata rell. quoque libros Monacc. occupavit. 5—6. *nisi pudicum vellet audire* Bc. 10. Pro *mallet* libri Monacc. et Bb exhibent *vellet,* $\overset{ma}{\textit{vellet}}$ Bac (*ma* ab al. m. superscr.), *velit* offert W. Probo *vellet*; adv. enim *magis* ante *quam* saepius omitti notum est. Vid. *Ramshorn.* Grammat. Lat. p. 499. 11. *hyeremias* Bc, *iheremias* Bb, *ieremias* Mcfg editionesque Col. et Med. 12. *quod peterent* Ba.

Cap. XVIII.

§. 67, 2. *in ipsis* om. Bb. 3. *nemo dum* perperam W. Mabcdef et pr. Bc. Unde sciolus post *loquendi* in Ma superscripsit: *modum tibi disturbet,* quae verba in ceteris Monacc. in contextu leguntur. *Ne modum* habent Bab. Mg et ex emend. Bc. Quod sequitur v. *progrediaris* tuentur libri omnes. Adnotat *C. Barthius* p. 1628: „*Progredi* Ambrosio est h. l. *egredi, exire,* et mutandum non est. *Claudianus* [in Eutrop. I. 419]: *Militia Eunuchi numquam progressa cubile.*" Sed fluctuant hic codd. inter *progr. cubile* et *progr. cubili*, unde Burmannus praeeunte Heinsio scripsit *transgressa cubile. Dübnerus* Selectt. novv. ex Patribus Lat. Tom. II. p. 146: „*Modum progredi* au lieu de *egredi, excedere* est une locution inusitée. Le saint docteur a peut-être écrit *praegrediaris,* qui est souvent employé pour *praetergredi.*" Corrigendum potius videtur *ne extra modum progrediaris.* Similiter *Cicero* de offic. I. 39. §. 140.: *ne extra modum sumptu et magnificentia prodeas,* quae verba *Heusingerus* recte interpretatur τῷ *ne modum excedas.* Pro *loquendi* Mg scribit *loquendo.* 4. *sermo tuus resonet* Mbcdf. De re vid. *Cic.* de offic. I. 37. §. 134.

P. 56.

1. *verecundiae* W et libri Monacc. 2. *legere* pro *psallere* Ba. 3. *verecundiae principia* W, *verecundia princ.* Mg et typothetae errore Cost.

§. 68, 3—4. *si verecundiae laude ducitur* Bb. 5. *dampnum* Ba et Mbfg. 7. *casta verecundi$\overset{a}{e}$* (ex ém. al. m.) *loqui* W, *c. verecundiae* (per ras. *verecunde*) *loqui* Ma, *c. verecundae loq.* Me, *verecunde cast. loq.* Mbcdg, *verecundiae c. l.* Mf, *loqui* etiam Ba. Mox *intueri ora virorum* Mbcdg, *virum* Bc.

§. 69, 3. *bonus ergo enim* Mf. Sed *enim* linea subducta insignitum. 4. *si praetendat quae*] Ita Me, *si praetendat et quae* W. Bac et pr. Ma, in quo *et* posthac merito erasum est. Noster infra I. 38. §. 190.: *Fortis ergo est viri non dissimulare, cum aliquid immineat, sed praetendere et tamquam explorare de specula quadam mentis et obviare cogitatione*

provida rebus futuris. I. 47. §. 229: *Unde boni speculatoris est ita praetendere animo, ut appetitus neque praecurrat rationem, neque deserat.* I. 50. §. 251. — *praepositus tabernaculo, ut praetendas in castris sanctitatis et fidei.* Conf. *Gronov.* Observatt. in Scriptoribus eccles. p. 560. *Si praetendant et quae* Bb, *si praetendatur quae* Mbcdfg, *qui se praetendat et quae* ed. Med., item Col., sed *qui* pro *quae*; *si se praetendat ad ea quae* edd. posteriores. *Gilbertus* in adnot. coniectat: *si se praetendat et quae.* 5. *temerari* edd. Amerb. Erasm. et recentiores, *temptari,* quod malim, codd. c. ed. Med. omnes, *temptare* exemplar Col., *tentare* Gilb. in not. Tum *sinit* Mbcdg, *sinet* Mf. 6. *tanquam* Mbdeg et edd. Maurinam antecedentes excepta Rom. 7. *elegeretur* Bc et pr. W, qui a s. m. habet *eligeretur,* ut rell. libri scripti et typis expressi. Ceterum adi. *dignam* post *eligeretur* ponunt Mcd. 9. *in* ante *introitu* omissum in Mbcd, superscriptum e corr. r. m. in Mg. 10. *peregrinam turbatur* editi, *peregrinatur* codd. excepto Bc, ubi legitur *peregrinatus.* 11. *salutantem* ante *non resalutavit* omisi praeeuntibus libris mss. W. Monacc. et Bbc. Conspirant etiam editi exceptis Med. Maur. atque Gilb. 14. *referret* (ex aliquot mss.) Maur. et Gilb., *refelleret* Amerb. Erasm. Cost. Pistor. et editor Romanus, *praeferret* c. edd. Col. ac Med. codd. omnes, si excipias Mg, in quo scribitur *proferret.*

§. 70, 1. *placet* r. m. supra addidit in Me. 2. *conciliant* W. Deinde *apud* ab al. m. superscriptum in Bb, et *dominum* (per compendium) pro *deum* habet ed. Col. Post *deum* in Ma initio lineae al. m., ut videtur, adiecit v. *cor*, quod in rell. Monacc. textum occupavit. 3. *ne* pro *nec* Ba. 4. *ad caelum audebat levare* codd. Monacc. Mox *domini magis iudicio* Mabcdef.

P. 57.

1. *pharisaeus ille* Ba. 3. *ut petrus ait* Ba. Tum *magna est igitur modestia* Mbcd c. ed. Med., *magna igitur est* (om. v. *modestia*) Mf. 5. *inter vires* Col. Amerb. Erasm. Pistor., *intra vires* recte codd. editionesque Med. Cost. Rom. Maur. Gilb. Ita ex scripto emendavit etiam *C. Barthius* l. c., laudans *Propert.* [III. 9, 2.]: *Intra fortunam qui cupis esse tuam*, ubi conf. *Vulp.* 6. *apud deum est* Bb. Post alterum *dives* r. m. in Mg addidit *autem,* 7. Prius *est* superscriptum habet Md. Mox *dei portio est* praebuerunt W. Monacc. Bac editionesque Col. et Med., *portio dei est* dant Bb. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. et editor Romanus, item Maur. Gilb. 8. *deferre* pr. Ma. Tum *praecipit* Bc. 9. *vult esse* om. Mbcd, *orationis futurae formam esse voluit* exhibet Mg. 10. *quasi colorem pudoris obducat* codd. et edd. Col. Med. c. Amerb. Correxit Erasmus *quasi colore pud. obducta,* quam emendationem receperunt editores recentiores. 11. $\overset{i}{q}$ *quo plus* ($\overset{i}{q}$ ab al. m. praemisso) Ma, *qui quo plus* etiam rell. Monacc., excepto tamen Mg, in quo scribitur *que*

pro *qui*. Paulo post *eo* pro *hoc*, quod ab al. m. supra additum est in W, habent Bb. Mf. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. et editor Romanus. Dein *meretur* perperam Bb.

§. 71, 1. *Est etiam in ipso motu* etc.] Vid. *Cic.* de off. I. 35. init. Voc. *gestu* ab al. m. superscriptum in W. 2. *vero* pro *enim* Ba. 4. *contra gravior*] *stupidior* Pistor. in mg. 5. *vox quaedam animi* (om. *est*) Maef, *vox animi quaedam* (item omisso *est*) Mbcdg, in quorum novissimo r. m. scripsit *vox quaedam est animi*. Dein v. *motus* pr. omiss. idem liber a r. m. in mg. habet.

§. 72, 1. *quemdam* Maur. atque Gilb., *quendam* et codd. et edd. rell. Recte. Vid. quae adnotavi ad Paul. §. 9, 2. Pro *cum*, quod excidit in Ma, idem liber ab r. m. inter versus habet *dum*, quod in Me enatum est e *cum* et in ceteros Monacc. irrepsit. 2. *commendare* ed. Col. Mox *in clerum* libri typis exscripti, *in clero* codd. W et Monacc. 4. *quoque*] *vero* Ba. Tum *repperissem* optime W. Mabdef et Bac c. edd. Med. atque Amerb. Vid. ad I. 12. §. 44, 1—2. Recte deinceps *iubere* codd. omnes veteresque edd. c. Erasm. et Pistor. pro *iussisse*, quod post Costerium et editorem Romanum receperunt Maurini, Pistorius tamen in marginem reiecit; infinitivum enim praesentis post *memini* poni solere etiam tironibus notum est. Mox *unquam* Mbdeg editionesque Col. Amerb. Erasm. et Cost. c. Pistor. 6. *dixi* a m. pr., a s. *ᵉdixi* Bc. 7. *muneri*] Superscriptum a r. m. est *officio* in Bc. Dein ᵉᵗ *hoc solum* (partic. *et* ab al. m. praemiss.) Ma, *et h. s.* ceteri Monacc. Tum *sententiam* W et pr. Mg, in quo vocibus *nec* et *sententiam* iugulatis r. m. *nec me — sententia mea* scripsit. 8. *vero* pro *enim* Ba. 9. *arrianae* codd. et edd. Col. Med. Amerb. Maur. 12. *incessu* superscriptum in Md, *incessus* perperam habet Ba.

§. 73, 1. Pro *imitentur* (ita quidem W) scr. *imitantur*. 2—3. *histricos* Pistorius. *C. Barthius* l. c. ex MS. *histrionios* [immo *histrionicos*] legendum monet. 4. *servare* tuentur codd. nostri et edd. omnes, *observare* ex suis membranis protulit *Barthius*. Ceterum h. l., cuius colores ex *Cic.* de off. I. 36. §. 131. duxit Noster, egregie interpretantur *Barthius* et *Heusingerus* ad Cic. l. c.

§. 74, 1. *Nec cursim ambulare honestum arbitror*] Imitatur eundem *Ciceronis* locum. 3. *videmus anhelos* Mae, *anhel. torquere ora videmus* Mbcdf, *anhel. torq. ora videamus* Mg. 4. *naevus iustae offensionis est* pro *naevus est iustae off.*, ut legitur ap. Cost. Pistor. Maur. et Gilb., una cum edd. Col. Med. Amerb. atque Erasm. multo aptius exhibent codd. omnes excepto Mg, in quo scribitur: *inest nevus iuste off.* 6. *iugis et* om. Bb. Mox *vertit* habent Bac. Tum praepositionem *in* al. m. superscripsit in Bb. 7. *ego* Bab et edd. Med. Pistor. Maur. Gilb., *ergo* ceteri libri manu scripti et litterarum formis expressi. Mox *in* ante *istis* om. Bb. 8. *excursorum* Mf. Tum *ruinam* Ba.

§. 75, 1. *Stet iam gressus* Bb. 2. *auctoritatis gravitatisque* Babc editionesque Col. Amerb. Erasm. Pistor. et Rom. c. Maur. atque Gilb., *autoritatis gravitatis* Med., *author. gravitatisque* Cost., inverso ordine *gravitatis auctoritatisque* W et Monacc. 3. *adfectatio* pro vulg. *affectatio* sponte scripsi, *affectio* pr. habebat Bb. 4. *atque simplex* Ba et Mbcdfg. In seqq. *informat* pr. Bb.

§. 76, 1. *ista* om. Ba, *ipsa* habet Pistor. Dein *quam* pr., *quanto magis* a corr. m. W. 3. *cybus inquinat* id. lib. et Bc, *cib. inquinat* Ba c. edd. Col. ac Med., *cib. inquin. hominem* Mabdefg itemque Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *cibus coinquinat* Bb. Maur. Gilb., *cib. coinquinat hominem* Mc. Tum *iniustitia* Bc. 4. *optrectatio* W. Ita supra I. 10. §. 32, 5. *optutu* Bc, ubi vid. adnot. Mox *obscenitas* codd. omnes et edd. Col. atque Med., *obscaenitas* Amerb. Vid. *Wagn.* l. c. p. 470 sq. Male *obscoenitas* Erasm. et editores recentiores. Ceterum conf. *Cic.* de off. I. 35. §. 127. 4—5. *pudoris* Bc. 5—6. *in honestate* W. 6. *non incutit* W et Babc una cum edd. Col. Med. Amerb. Erasm. Ita pr. etiam Ma, ubi r. m. *aut* (*non* eraso) *incutiat* scripsit; *aut incutiat* dant etiam ceteri Monacc. Dein *sed non solum* W. Bc et Mabef, *sed nec solum* Mg, contra Mcd agnoscunt neque *et*, neque *sed*. 7. Pro *ipsi* Mf *sibi*. Neutrum est in Mbcdg. 8. Verba: *sicut Ioseph — audiret verecundiae* Bc a corr. m. in mg. habet.

§. 77, 1. *est* pro *sit* Ba. Tum *pudor maximus* codd. W et Monacc., *pudori maximo* Bab c. edd. Med. Erasm. et posterioribus, *pudori maxime* Col. Ita et Bc, in quo pr. scriptum fuerat *pudori maximo*; *pudori maximum* habet Amerb. 2. *fortuito* Mbcd c. edd. Cost. Erasm. Pistor. atque Rom., *forte* Bb. Dein *acciderit* Mbg, *accidit* Mcdf, *accedat* ed. Col. 3. *nunquid* Mbd, nec aliter edd. Col. Med. Erasm. Cost. Pistor.

P. 59.

1. *Nec haec ipsa natura* W et Bb, (*nec* omisso) *haec ipsa nat.* exemplaria Med. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *nec hoc ipsa nat.* Amerb. 2. *corporis nostri* Mb. 4. *decori* Bc. Mg ac Med., *decori aspectus* Col., *decori aspectu* Amerb., *decorae aspectu* Erasm. Cost. Pistor. Rom., *ad aspectum* codd. omnes, *ad adspectum* Maur. et Gilb. Vid. ad Paulin. §. 27, 5. 5. *ut et figurae* Ba. 7. *naturale obsequium necessitatis* codd. W. Monacc. et Bac, item edd. ante Erasm. 8. *p̄beret* libri quinque Monacc. 9. *amendavit* pr., deinde *emendavit* W, *emendavit* etiam Monacc. cum editis Col. Med. Amerb. Erasm., *aemendavit* Bc, *amandavit* recte Ba editionesque Cost. Pistor. Rom. Barth. l. c. Maur. Gilb., inepte *commendavit* Bb, ut Erasm. in mg. In fin. *agendas,* in ora *tegendas* Ba. De re vid. *Cic.* de off. I. 35.

§. 78, 3. *deceat* Mbcdg. — *appellatam arbitror*] Conf. *Cic.* I. 40. §. 142. Pro *id quod* Ba *vel quod.* 4. *repperit* W. Mabcdef et Bac c.

edd. Col. Med. Amerb. Erasm., *reperit* Bb. Mg. Cost. et recentiores. Vid. adnotat. ad I. 12. §. 44, 1—2. Tum *opperuit* Mg, dein *texuit* edd. Col. et Amerb. De permutatione conf. ad Paulin. §. 1, 5. Post *illud* r. m. in Ma supra addidit gl. *tegebatur*, quam ceteri Monacc. in contextu habent. 5. *illa* om. Bc. 8. *decorum et honestum illud* W. 9. *aque* pro *atque* ed. Col., *aquae* addito commate Bc editionesque Amerb. et ceterae ante Maur. 10. *exitus cubi cupiculorum* (sic cum lacunula ex ras. enata) W, *cumulorum* ed. Col. Mox *religaret* W et Monacc. 11. *usum oculorum* edd. Col. Amerb. Erasm. et Pistor., quarum posterior *visum* in mg. habet. 13. *menbra* Me et ed. Col., item in seqq. Verbum *esse* addidi ex codd. W et Monacc. Tum *necessaria* pro vulg. *necessariora* restitui e codd. Mbcdfg, nec aliter primo legebatur in Ma. Ita haec optime congruunt cum verbis Paulinis: τὰ δοκοῦντα μέλη τοῦ σώματος ἀσθενέστερα ὑπάρχειν ἀναγκαῖά ἐστιν. 15. *circumdamus. Etenim* intermediis omissis Mg. 17. W *industria* ab m. pr, a sec. *industriae*. Dein ^{h}*ausit* (*h* ab r. m. add.) Ma, *hausit* ceteri Monacc. 19. *accepimus* unus Mg, *accipimus* rell. mss. omnes itemque edd. Col. ac Med.

P. 60.

§. 79, 1. Pro *aperiantur* Mb *appareant*. 2. *inprudentia* (in mg. ab recentissima manu „vel *impudentia*") Mc, *imprudentia* Mbdf, *impudicitia* Bc. 6. *filii* (*sibi* pessime Mg) *cum parentibus puberes* nostri codd. et edd. ante Maur. omnes. Vocc. seqq. *cum soceris* tacite addiderunt Maurini ex *Cic.* de off. I. 35. c. f., ubi vid. *Heusinger*. 8. *lavachro* Ba et Mf. 9. *nudum est totum corpus* Mbcdg, *nud. tot. corp. est* ed. Col. 10. *portio sit* W. Mae. Babc, item edd. Col. Med. Amerb. Erasm., *sit portio* Cost. Pistor. Rom. Maur. Gilb., *portio est* Mbc, *porcio est* Mdfg.

§. 80, 2. *bracas* codd. omnes, *braccas* Maur. et Gilb., *brachas* edd. antecedentes. Item l. 3. Desunt verba: *bracas accipiebant — — — a domino* in ed. Col. Pro *ad Mosen* (ita Erasm. et editores posteriores) c. codd. et exemplaribus Med. et Amerb. scripsi *ad Moysen*. 3. *bracas* h. l. agnoscit etiam exemplar Col.; *tegatur* pr. omiss. r. m. in cod. Mg ad mg. addidit. Dein *pudoris turpitudo* dant libri Monacc. Sed vulg. lectionem tuentur W et Bab; *turpitudo sudoris* legitur in Bc et ed. Col. 4. *A lumbis erunt usque ad genua* Mbcd, *a lumb. usque ad genua erunt* Mfg; *ad foemora* Ba. 5. *ea* pro *eas* W. Babc et pr. Ma. 6. *accedunt* codd. exceptis Bac. Dein *sc̄i* (i. e. *sancti*) pro *sanctuarii* W. Mabcdef

al. *scūarii*

et Bab, *sc̄i* (v. *sanctuarii* ab r. m. superscr.) Bc, *sancti* sine compendio Mg, item edd. praeter Maur. et Gilb. omnes. Lectionem *sanctuarii* editores Gallici e congregatione S. Mauri vel ex ed. Rom. vel ex antiqua bibliorum versione Latina, quae cum Graeco textu non accurate convenit, tacite receperunt; legitur enim ap. LXX.: ἢ ὅταν προσπορεύωνται λειτουργεῖν πρὸς τὸ θυσιαστήριον τοῦ ἁγίου, quibus optime respondet

Cyprianus Epist. 64. p. 111. 68. p. 117 et 72. p. 129: *et cum accedunt ministrare ad altare sancti.* Patet igitur apud Nostrum scribendum esse *ad aram sancti.* 7. *ne moriantur* om. Mbcdfg. 8. *nrum* Bb. Tum *adhuc servare* Mbcdfg. Mox *spirituali* Mb et exemplar Col.

Cap. XIX.

§. 81, 1. *Delectat* Mg, *diutius* h. l. om. Mbcdfg. Pro *demorari* Mb habet *inmorari,* Mc *immorari.* Post *verecundiae* scribitur *diucius, quia* in Mfg, *diutiusque* in Mbcd. Tum *loquebamur* (*mur* ab r. m. in ras. adiecto) Ma, eademque varietas invenitur in ceteris Monacc., si excipias Mg, qui habet *loquor.* 3. *dampna* Mbfg c. ed. Col. Proxime *sit* om. Ba. 5. *iuvenalesque* W. Bac et pr. Ma.

§. 82, 1. *aetate servandum* W.

P. 61.

1. *vitae suae* Mb et pr., ut videtur, Ma, nec non Mg et edd. Col. Amerb. Erasm. atque Pistor. 2. *putet* (a supra) W. Idem liber *servare* et a m. pr. Ma. De re vid. *Cic.* de off. I. 35. §. 126. 4. *ait* om. W.

§. 83, 1. Ante *intellego* (ita pro vulg. *intelligo* W. Mae et Bac) omisi *satis* praeeuntibus libris mss. omnibus editisque Col. atque Med. 2. *etiam ille* scripsi cum codd. nostris et ed. Med., *enim* pro *etiam* exhibent Col. atque Amerb., in quibus haec cum seqq. iunguntur, *ille etiam* correxerat Erasmus eumque secuti sunt editores posteriores. Ceterum Pistor. ante *quamvis* puncto et post *laudet* commate distinguit. 5. Pro *obfundere,* quod habent Maur. et Gilb., quibuscum faciunt Mcd, recepi *offundere* (vid. *Wagn.* l. c. p. 413. 17) ex Mae et Babc. Mendose *offendere* scribunt W et Mbf, *effundere* dant Mg editique Col. ac Med., *perfundere* Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. 7. *decore corporis* Ba. Paulo post *ipsi* pr., a corr. m. *ipse* Ma. 8. *adfectatus* sponte dedi, *affectatus decus* (sic) exhibent W. Bac et a m. pr. Ma, in quo *or* vocis *decor* a corr. m. in ras. additum est, *affect. decor* dant ceteri codd. et edd. omnes. 9. *expeditus* vitiose W. Mabcdf et a m. pr. Me. — *albentibus adiutus* (*indutus* Pistorius in mg.) *vestimentis*] „Non video", ait *C. Barthius* l. c., „cur *albentia vestimenta* nitori nimio det, nisi si censeas nimia cura cretata, ut nihil maculae insit; sed tum certe alia voce opus erat; scitum omnibus et Romanos et Graecos vulgo albis vestimentis usos. Ego vero hoc *Ambrosii* loco *olentibus* emaculandum suspicor; nam magna luxuriae pompa odoris in habitu suavitatem aucupabant, ut mures peregrinos pellium olentium gratia trans mare accerserent. *Hieronymus* Lib. II. in Jovinianum cap. VII.: *Odoris autem suavitas et diversa thymiamata, et amomum, oenanthe, muscus et peregrini muris pellicula, quam dissolutis et amatoribus conveniant nemo nisi dissolutus negat.*"
10. *nihil* r. m. superscripsit in Me.

§. 84, 2. *speciem* W, *speciem* Macde. Pro vulgato *consuerunt*, quod legitur etiam in Babc, e codd. W et Monacc. editioneque Med. recepi *consueverunt*. Dein *ac regulam et succum virilem* scriptionis mendo, ut videtur, *C. Barthius* l. c.; *et reg. ac sucum v.* Babc, item edd. Col. Med. Amerb., *et reg. ac succum v.* Erasm. et posteriores edd., *et reg. et sucum v.* mss. W et Monacc. *Sucus*, non *succus* esse scribendum monuit *Wagn.* l. c. p. 474. Conf. infra adnotat. ad I. 23. §. 104, 4., ubi codd. omnes veteresque edd. exhibent *plena suci virilis*. *Sucus virilis* (i. e. *robur* et *vires*) mollitiae femineae opponitur, ait *Barthius*. 6. *accommotus*, ut videtur, a m. pr., *accommo*[du]*s* e corr. per ras. W, *accommo*[da]*tus* Ma, *accommodatus* ceteri Monacc. Pro *accomodus*, quod legitur in Babc et in vulg. libris, scripsi *adcommodus* assimilatione non admissa. Vid. *Wagner*. l. c. p. 407. 2. Conf. ad I. 43. §. 213. fin. 8. *ac rusticam naturam* W et Bac, *aut rusticam naturam* codd. rell. c. ed. Med. Post *imitemur* in Ma r. m. supra adiecit „*vel affectemus*", quod ceteri Monacc. in contextu habent. Dein [neque] *eius effigiem* (ex mutat. r. m.) est in W. Tum *formula honestatis* pro *forma honestatis* recepi ex codd. W et Monacc.

Cap. XX.

§. 85, 1. „*Habet sane suos scopulos* de re dicitur admodum difficili atque interrupta periculis. Simile in dicto Caesaris *scopuli* instar fugiendum verbum aliquod priscum." *C. Barthius*. 2. *sed* pro *si* a m. pr. habet W; correctoris autem manus superscripsit *si*, quod postea erasum et ad mg. adiectum est. Contra in Bac legitur *sed ne*. Deinceps *in intemperantium incidamus consortia* exhibent W et Babc editionesque Col. ac Med. Ita coniecit etiam *Latinus Latinius* l. l. Sed nihil mutandum. Vid. quae supra adnotavi ad cap. II. §. 5, 6.

P. 62.

1. *iocunditatis* libri Monacc. et Bb, itemque edd. ante Maur. omnes. De scriptura vid. *Osann.* ad Cic. de re publ. p. 7. 2. *Hii* Bc et Mefg c. ed. Col. Quod sequitur *si* om. Mabcdf et Ba, habet tamen a m. recentissima inter lineas Me. Dein pro *assidui* scripsi *adsidui*. Mox *in eo convivio* dat Bc. 4. *armoniam* exhibent, ut edd. Col. ac Med., codd. omnes. 5. *quendam* et scripti et editi ante Maur. et Gilb., ubi exstat *quemdam*. Vid. quae adnotavi ad Paulin. §. 9, 2.

§. 86, 1. *Unde quia prudenter factis* W, *unde quam prud. factis* Monacc. una cum edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. Maur., *unde quod pr. facitis* edd. Med. atque Gilb. Sed *quod* om. Bac et e *facitis* enatum est *factis* in Bc. *Unde prudenter factis* recepi ex Bb et exemplari Col. 3. *velut* utroque loco male W. Maef et Bac. 4. *opprobrii*

habent W et Monacc., excepto tamen Mg, in quo exstat *obprobrii,* contra *obprobrio* dant Bab cum edd. Col. ac Med., *opprobrio* edd. rell. Ita et in Bc correctum est ex *opproprio.* Vid. ad I. 2. §. 6, 8. 5. Pro *occupationes Barthius* l. c. non dubitat scribendum esse *aucupationes. Aucupari* enim dicimur, inquit, quod dedito studio velut dolose venamur et quaerimus, laudans *Ambrosium* L. III. c. 11. §. 72.: *Quam hic redarguendi haberet auctoritatem doli, qui tam turpe captarit aucupium deliciarum?* De metaphorico usu verbi *aucupari* conf. etiam II. 6. §. 26, 6. Deinde *cum* pro *tum* W et Mabef veteresque edd. Mox *producunt* exemplar Med. 6. *suprepunt* et h. l. et in seqq. W, de qua scribendi ratione conf. *Osann.* ad Cic. de re publ. p. 241; *surrepunt* Ba. Mg. Amerb. Erasm. Cost. Tum *et fabulae* Bc. 8. Legendum videtur *superbia.* 9. Post *excuses,* cuius loco scribitur *excludi* in Bb, in Ma r. m. supra apposuit *necessitati satisfaciendo,* quae vocabula rell. Monacc. in contextu habent et e cod. scripto iam protulit *Barthius* l. c. Dein *alienam frequentes* Mbcdg. Statim *ut et ipse sobrius fugas* (sic) Bc. Pro *tamen* W *tam,* moxque *condempnari* (*condemnari* Mcg) *praesentia tua non debet.* Mbcdfg, *condempnari* item Me c. ed. Col.

§. 87, 1. Vocc. *viduarum ac virginum domos* ab al. m. in ras. habet Mb, *domus* scribunt W et Mae. 2—3. *hoc est, cum episcopo* codd. nostri omnes, *hoc est, cum presbiteris* (*pbris* ed. Med.) *vel si gravior est causa, cum episcopo* exemplaria Col. ac Med., *hoc est, vel cum episcopo, vel — cum presbyteris* edd. posteriores. 4. *obtrectandi locum saecularibus* Mbcdfg. 5. *est opus* libri Monacc. Tum *arripiant* ed. Med. 6. *Quod si* W et Mcd, itemque ed. Col. Dein, *labatur forte* Bb, *labitur* ed. Col. et a s. m. Bc. 6. *labsus* Ba. Conf. ad I. 2. §. 7, 7. 7. *inlecebra* pro vulg. *illecebra* scripsi c. W. Ma et Bc. Tum *decipit* habent Bac editionesque Col. ac Med. In seqq. partic. *et* pro *sed* capienda est. Vid. *Ramshorn.* Gramm. Lat. §. 188. 4. p. 810 seqq.

§. 88, 2. *alloquaris,* ut edd., codd. Monacc. et Babc, *alloqueris* W. 3. *adloquimur* id. lib. c. Bc, *alloquimur* rell., ut edd. 4. *audiamus* pr. Bc. 7. *altaris* a m. pr. W, *altaribus* (*bus* in ras. ab al. m. posito) Ma. Mox *recipimus* W et Bc, *recepimus* (ex mutat. r. m.) Ma.

§. 89, 1. *nos,* quod ante *esse* invexerunt Amerb. Erasm. et sequentes editores, recte om. codd., nec non edd. Col. atque Med., inverso autem ordine W. Maef et Babc una cum edd. Col. ac Med. exhibent *decet esse,* dein *mites decet* W et Babc, quibus adstipulantur edd. Col. atque Amerb. Alterum *decet,* quod Maef cum v. *mansuetos* iungunt, post *mites* distinguentes, merito expunxit Erasmus. Ceterum *mites* deest in Mbcdg. 2. *deum* pro *modum* Bb. 3. *adnuntiet* W. Bc. Mf. Ita etiam Ma, qui syllabam *et* e corr. in litura habet; *annuntiet* vel *annunciet* legitur vulgo.

Cap. XXI.

§. 90, 1. *Caveatur iracundia*] Ob oculos habuit *Cic.* de off. I. 25. c. f. — *aut* (ita W et Bab c. editis) in Ma corruptum est in *ac*, quod et ceteros Monacc. invasit. Dein *p̄varicari* Ba. 2. *inlex* W et pr. Bc. Postea vero in hoc libro erasum *in*. Rell. codd c. edd. Col. Cost. et sequentibus exhibent *illex*, item ab al. m. in ras. Ma; *index* ed. Med., *lex* Amerb. et Erasm. Adnotavit *C. Barthius* l. c.: „Scribendum *mala enim fax* ex libris duobus veteribus, licet in altero sit adscriptum glossae vicem. Vid. Notas *Nicol. Rigaltii* ad fabulas Phaedri." 4. Pro *morum* errore typothetico in ed. Med. irrepsit *motum*, unde Gilbertus *mutuum* legendum esse censet. 5. *et affectione* (*affectatione* Med.) *propositum in naturam vertat* edd. Col. ac Med., *affectione* quidem a m. pr., a sec. autem *affectionē* Bc, *affectione* (*i suae* superscr.) ex mutat. r. m. Ma, *affectioni suae* in textu Mbcdf et ed. Amerb., item Erasm. (omisso tamen *suae*), *affectionis* ed. Rom., *affectionis suae* Mg, *affectionis quae* (*quae* ex *suae* enato) Me. Mox *vertat* Bc, ut edd. Col. et Med. 7. *provideri* c. edd. Col. Med. et Pistor. codd. omnes, *praevideri* edd. rell. Tum *non potuerit* Mg et Amerb. 10. *animi vincas tui* pr., e corr. *animi tui vincas* W.

§. 91, 1. *idem* pro *id est* vitiose Mae. 2. *patientiae* om. Ba. 7. Alterum *meminisset*, cuius loco in ed. Col. exstat *sed*, intercidit in W.

§. 92, 1. *et occupaverit* Bc et Mbcdg. 2. *ascenderit* codd. et edd. omnes praeter Maur. atque Gilb., in quibus legitur *adscenderit*.

P. 64.

1—2. *locus tuus est ratio, sapientia est locus tuus* etc. Babc. 2. *tuus* in Ma r. m. supra lin. supplevit. 7. *persequere* Bab. Tum *eam, pacem illam iacob sancti. Vide quanta. Primum* etc. Bac; *sancti iacob* Bb. Mc, item edd. Amerb. et seqq. ante Gilb. omnes. 8. *qua tu* ex aliquot codd. dederunt Maurini, *qua primum* (*qua* e *quam* enato) W, *qua primum* item Bb. Mbcdg. Amerb. Erasm. Pistor., *quam primum* Maef, *quanta sit. Primum sedato* edd. Med. et Gilb., *quantam. primum sed.* Col., *quanta primum sedatio animi?* Cost. atque Rom. Mox *frenos* codd. omnes excepto Mg, in quo est *frenum*. *Frenos* exhibent etiam vett. edd. c. Erasm. atque Pistor., *fraenos* Cost. Rom. Maur. Gilb. Conf. ad I. 3. p. 36, 1. *Tuae* om. Mb. 11. *habet gratiam huius* dant Mbcdfg.

§. 93, 1. *ergo* superscriptum in Md. Pro *aut* omisso Ma supra lin. a divers. m. habet *vel*, quod agnoscunt ceteri quoque Monacc. 2. *Nec mediocre* codd. W et Monacc. 4. *non moveri* W, *non conmoveri* ed. Col. Tum *hoc nrae est naturae. Ille denique commotiones* Ba, *illud naturae. Illae denique comm.* Bb. 7. *maiore* W. Monacc. et Bc. Mox *currunt* W, *recurrent* Mf. Tum *subdole se* W. Proxime *contempnere* W. Ba et Mbdfg c. ed. Col. 10. *introibitis* W. Mabceg et Bab con-

spirante cd. Med. 11. *Itaque ipse* codd. omnes, *itaque et ipse* vulgo. Dein pro *hoc est* Mbcd scribunt *Iesus*, Mf om. *est*. 12. *pateretur* pro *percuteretur* W. Tum *non percussit* pr. Bc. 13. *conpara* W. et a m. pr. Bc, *contempera* Bb. Ante *teneas* Mbcd om. *non*, quod eadem manus superscripsit in Me. 14. *malitiam coerceas* Bb. 15. *Non* h. l. fortius negat, quam *ne*. Vid. *Heindorf.* ad Horat. Sat. II. 5, 91. *Theod. Schmid.* ad eiusdem Epist. I. 18, 72. *Ramshorn.* Grammat. Lat. p. 697. Not. 1. *Madvig.* Grammat. Lat. §. 456. not. 2. Conf. Nostrum infr. II. 24. §. 124, 1. ibique adnotat. et II. 24. §. 125, 7—8. Mox *ab* om. W. Pro *revertatur* Ma ab r. m. in litura habet *referatur*, quod reperi quoque in Me et Bab, itemque in edd. Med. Amerb. et seqq. ante Maurin., *amittatur* scribit Mg. 17. *ad* corr. m. supplevit in W. Quod sequitur *eius* om. Ba. Mbcdg et exemplar Med. 2. ab im. *cita* Bb, Mg *ira cito culpam excutit.* Deest v. *culpa* in Mbcd.

P. 65.

§. 94, 2. *Archytae* e codd. unus W, ceteri *architae*, ut edd. Col. Med. Maur. et Gilb. Dein *terrentiani* pr., postea vero priori *r* erasa *terentiani* W, *terentiani* item Bc, *terratiani* Mabcdf et pr. Me, in quo nunc est *terrantiani.* Mg a m. pr. habebat *terraciani.* Quo deleto r. m. ibi correxit *tarentini.* Hoc Archytae dictum veterum plures commemorant, de quibus vid. *Angelum Maium* ad Cic. de re publ. I. 38. ed. 2. p. 63, cuius egregiam adnotationem repetiverunt *Moserus* ad eundem Ciceronis locum p. 155 et *Osannus* p. 122 seq. Mox *vilicum* W. Bc et pr. Ma, itemque ed. Med. De qua scriptura, quam priscam et rectam esse censet *A. Maius* l. c., docte exposuit *Osannus* l. c. Conf. *Beier.* ad Cic. Oratt. Fragment. p. 31 et *Wagner.* l. c. p. 454. v. *mille.* *Vilicum* (*l* a r. m. praemissa) Ma, *villicum* ceteri libri manu exarati et typis exscripti. 3. *dix̃* (i. e. *dixit*, ut sine compendio scribitur in Mg) exhibent Mbcd. Proxime *quam* codd. omnes una cum edd. Col. Med. Amerb. 2. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *quem* Amerb. 1. Maur. Gilb. Additur *te* in Erasm. Cost. Pistor. Rom. *Adflictarem* recepi ex cod. Bc pro vulg. *afflictarem*, quod Pistorius, qui in textum invexit *affligerem*, ad mg. reiecit. 4. Praepositionem *in* ante *indignatione* om. W. et Monacc., si excipias Mg, qui, ut ed. Col., habet *in indignationem*, quam varietatem reperi etiam in Bac. 6. *Et* om. Mbcd. Post *bellatores* Bb addit *suos*. 7. *abigae* W, *abige* pr. Ma et Bc, *abig*^ail a s. m. Ma, *abigail* rell. libri manu scripti et editi. 7. *tempestivis* (ultima syllaba ab r. m. addita) Ma. Paullo post *credere* Bc. 9. *Eo usque* disiunctim codd. omnes c. edd. Med. et Rom., *eousque* vulg. Tum *delectatus est autem* Mbcd, *est david delectatus* Mg. 10. *a studio* Bb. Pro *revocatus foret* Ba *revocatur.*

§. 95, 1. *Forte iam* Ba. Mox *suis* om. Bab. 2. Voculae *in me* desunt in Ba. Dein *iniquitatem* a m. pr. Ma, item edd. Col. Maur. Gilb.

Convenit haec lectio cum Graeco: ὅτι ἐξέκλιναν ἐπ' ἐμὲ ἀνομίαν. Ceteri codd. c. vulg. libris dant *iniquitates*. 3. *quid turbatus in ira dixerit* Bb. 4. *Illi ergo* codd. Monacc. editionesque Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. 5. *hic ergo* Mb, *hic vero* Mcdfg. Tum *eligebat tranquillitatem* W. Ma et Bab, *elegebat* (quod recipiendum erat) *tranquillitatem* Bc.

§. 96, 3. *exstirpandum* Ba et Mbcdfg c. ed. Col., *ex tirp.* W et Bb, *extirp.* Me et pr. W itemque Ma conspirantibus edd. Med. ceterisque recentioribus. Dein *noverit* W et pr. Ma. Mox *dicit* pro *docet* Bab. 4. Post *culpa est* in Ma r. m. superscripsit *nisi sciatis,* quae duo vocabula in Mbef in textum irrepserunt. Eorum loco in Mcd legitur *ut sciatis*, Mg pr. exhibebat *vel nichil sciatis*, ubi deleto *nichil* r. m. ad mg. addidit *nisi*. Dein Mcdf habent *irasci cui debeatis*. 5. *rerum indignatione* scribit Bb. Tum Mg *animus moveatur*. Vid. *Cic.* de off. I. 38. §. 136. 6. *lenitudo* Amerb. Erasm. Cost. et pr. Bc, itemque in contextu Pistorius, in mg. autem *lentitudo*. Barthius, qui in suo cod. legit *nihitudo*, coni. *vilitudo*. 7. Praepositionem ante *culpa* corr. m. superscripsit in Bb. 8. Verba: *nolite peccare* — — *si irascimini* pr. omissa corr. m. ad mg. addidit in Me. In seqq. v. *certe* om. Mg. 9. Pro *vobis irascimini*, quod exhibent codd. et edd., Maur. et Gilb. tacite dederunt *vob. irascamini*. 10. Deest *cito* in Mbcdf. Tum *motus est cito* habet Ba, *motus est* reperitur etiam in W et Mae. 2. ab im. *salemonem* Mbcd. Mox *continet* in Md suppletum in mg. Paulo post *decepit* (ita W a s. m.) c. edd. Col. et Amerb. habent Mabef.

P. 66.

§. 97, 2. *animae noostrae* libri Monacc. Dein *examinat* W. Ba et Mbcdf c. edd. Col. atque Amerb., *examina* (*t* erasa) Mg. 3. *mortis* Md in mg. supplet. 4. *inproviso* Bac. Mcg et alt. *o* ex corr. in ras. posit.) Ma, *improviso*, ut edd., Bb c. Mbd, *in provisu* W, *inprovisu* (a m. pr. *inprovisum*) Mf, *inprovisum* Me. Conf. ad III. 20. §. 121, 6. In seqq. *cogitationē* Macdefg. 7. *adstricta* Bc. Maur. et Gilb., *asstricta* W, *astr.* Mae et Bab editionesque Col. ac Med. (conf. ad I. 4. §. 15. p. 37, 3. III. 11. §. 73, 5.), *constricta* Mbcdfg. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom.

Cap. XXII.

§. 98, 2. *adpetitus* Bc, *appetitu* (sic) Ba. Verba: *alteri cogitationum, alteri appetitus*, utpote pr. omissa, Md in mg. habet. Respexit Noster *Cic.* de off. I. 36. §. 132. Bc, ut ante, ita et hic et l. 4. 6. 8. scribit *adpetitus*. 3. *et discreti et impares* Ba. 4. Pro *emolere Barthius* coni. *evolvere* repugnante *Io. Fred. Gronovio* (Observatt. in eccl. c. 25. p. 692), qui vulgatam lectionem tam scriptis, quam editis libris sonfirmatam Ambrosiani sermonis consuetudine optime defendit, laudans Epist. 72 (immo 62. in edd. antiquiorr., apud Maurinos 64. §. 3 et 4. Tom. II. p. 1050. B.):

Denique illa mulier, quae bene emoluerit, adsumetur: ea autem, quae male emoluerit, derelinquetur. Emole ergo et tu fidem tuam. In Lucam L. VIII. [§. 63. Tom. I. p. 1486. E.: — *naturae quidem vinculis alligatus, ut verbum emolat, deum quaerat.* Conf. eiusdem de poenitentia L. I. c. 15. [§. 82. Tom. II. p. 412. A.]. Tum *premium* *muneris* (*prem.* a r. m. superscr.) Ma, rell. Monacc. gl. *p̄mium* in contextu habent. Mox *ad aliquid* om. Mcd. Dein *agendum inpellit* Bc et Mabg, *agendum impellit* W. Bab. Mef (*impellit ag.* vulg.), *ag. inpendit* Mc, *ag. impendit* Md. 7. *informati sumus* Bac. Mbcd et ed. Col. c. Amerb., *infirmati* (*informati* a corr. m. in mg.) *sumus* Mg. 8. *optemperet* Bc. Conf. *Wagn.* l. c. p. 413 sq. *Osann.* ad Cic. de re publ. p. 240. 9. *possumus* pro *volumus* a r. m. in ras. Ma, item ceteri Monacc. in ord. 10. *alicuius rei effectus* Mb, *effectus* etiam Mcdefg, *aeffectus* W, *effectus* (*e* ab al. m. praefix.) Ma.

§. 99, 1. *ad conservationem*] Conf. *Cic.* de offic. I. 37. Tum *decoris* codd. et edd. ante Cost. omnes. 2. *qui modus* Babc. Mox *aut* pro *autem* Mb. 3. *loquendi ordo* Mf et pr. Me. 5. *aliqua sit* Ba. 7. *ducatur sermo* Monacc. c. Ba. Ceterum *sermo* in Md superscriptum est. In fin. W. Maef et Bc distinguunt ante *sit*; ed. autem Med. *incisum* om. Dein W et Monacc. perperam habent *motio.*

P. 67.

1. *vitae actu* Ba. Tum *hoc* pro *id*, quod Mg om., Bac et Mcd, *ac* Mb. 2. *ne rationem* superadditum in Md.

§. 100, 1. *huius modi* W. 2. *quam* om. Bc. 3—4. *Habeat*] Conf. *Cic.* de off. I. 37. ad calc. 5. *iras* pro *iram* restitui ex codd. W. Monacc. et Bab. Concordant edd. Amerb. Erasm. Cost. Rom. Verba: *Quam vero indecorum, ut cum* desunt in Ba.

§. 101, 3. *et* in Md erasum, in Mbcg omissum. 5. *per fastidium delinquat* Mf. 6. *generet* pro *derelinquat* Mb, *inferat* Bb. Idem liber in seqq. *oratio sit.* Infra et codd. et edd. *affectata.*

Cap. XXIII.

§. 102, 2. *saeculares viri*] Vid. *Cic.* de offic. I. 37. et de seqq. I. 29. §. 103—104. 2—3. *de iocunda disciplina* W. 3. *ioca*, in qua voce et codd. et edd. mirifice consentiunt, demendum esse sine causa censebat Latinius. 4. Expuncto verbo *abhorrent* r. m. in Mg. ad marg. adnotavit *aberrant.* 5. Post *in scripturis* codd. omnes et edd. Col. atque Med. om. adiect. *sanctis*, quo omnino carere possumus. Quare expunxi. 5. *repperimus* W. Mabe et Ba c. ed. Med.

§. 103, 1. *Cavenda enim etiam* W. Bc. Maur. Gilb., *cavenda etiam* Bab. Pro *enim* Ma in ras. ab r. m. habet *sunt*, quod item legitur in ceteris Monacc., *cavendum est etiam* dant vett. edd. c. Erasm., *caven-*

dum etiam Cost. Pistor. Rom. Sed mutatione non est opus; intelligatur potius ad *cavenda* ex praecedentibus v. *ioca*. Tum *in fabulis etiam* pr. Bb. 2. *ppositi* Ma. Mox *et* pro *quia* Mb.

P. 68.

1. *dns ait* W. Mabcde et Bac. 2. *ut* om. Mbcd, *hic* excidit in Mf. Pro *illic* W habet *illuc*, Mg *ibi*. Tum *praefusos* Bc. 3. *nisi forte* om. Ba. Pro *nisi forte plenum* edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. et Rom. exhibent *plenum tamen*, dein *gravitatis* codd. omnes, item vett. edd., *suavitatis* Erasm. et posteriores. In fin. *est* om. Erasm. Cost. Pistor. Rom.

§. 104, 1. *de voce*. Vid. *Cic.* de off. I. 37. §. 133. 4. *suci* codd. omnes veteresque edd., *succi* Erasm. et recentiores. Vid. ad I. 19. §. 84, 3. 5. Pro *adfectet* (ita Bc. Maur. et Gilb., *affectet* codd. et edd. rell.) Ba habet *observet* (sic). Tum *scaenicum* Amerb. Erasm., *caenicum* W et Mb, *scenicum* ceteri libri scripti et typis expressi praeter Pistor., ubi exstat *scoenicum*. Vid. *Wagn.* l. c. v. *scaena*. Deinde *mixtum* Bb. Pro *servet* Pistor. in mg. *sonet*.

Cap. XXIV.

§. 105, 1. *De oratione* Mb. Deest *satis* in ed. Col. 2. *Tria*] Vid. *Cic.* de off. I. 39. §. 141. 3. *spectanda* om. Mbcdfg. Mox *adpetitus* Bb, item l. 5 et §. 106, 2. 4. *solum modo* Erasm. Maur. Gilb., *solo modo* Bc. 5. *oboediat* Ma. De qua scriptura, cuius passim in codd. vetustis habentur exempla (conf. infra ad §. 108, 6. I. 36. §. 181. p. 95, 4. I. 47. §. 228, 8 et 229, 7. II. 22. §. 117, 1. et p. 162, 4. §. 123, 1. III. 4. §. 24, 2. III. 22. §. 126, 5.), vid. *Osann.* ad Cic. de re publ. III. 29. 41. p. 291. 7. *ne* om. W, *nec* scribit Ba. Dein *maiori* exhibent Bab et Mb. Ita pr. etiam Ma. 8. *minorem* W c. Ba, *minore* rell. Post *suscepisse*, non post *destituisse* Mb addit *videamur*. 9. *inferiorem* W. Bac. Mef et pr. Ma. In fin. *oportunitate* W. Monacc. Bbc, item ed. Col., *opportunitate* Ba c. vulg. libris. Vid. ad I. 7. §. 23, 6.

§. 106, 1. *est* al. m. superscripsit in Bb. 3—4. *specialis* (*s* finali ab r. m. add.) *liberalisque* Ma, eademque lectio corrupta reperitur in Mbcdef, *speciei liberalisque* dat Ba. Tum *et habetur* Mb, partic. *et* ante *dignitatis* om. Ba.

P. 69.

1. *oportunitate*, ut supra, codd. omnes (excepto Ba) et ed. Col. pro vulg. *opportunitate*. Ceterum praepositionem *de* al. m. supra praefixit in Bc. 3. *possumus* pr. W. Tum idem liber *dicere* ab m. pr., *dicere* ed. Med.

§. 107, 1. *ipse* al. m. addidit in Bc. Dein *igitur pater* idem liber. *Abraam* Bc. Amerb. Erasm. 4. *multiplicis* coniecit Latinius. 5. *appetitu*

W, *adpetitum* Bc. Tum *oboedientem* Ma et Bac, 6. *cognitionis* Ba. Idem liber om. *quoque*. 7. Pro *ergo* Mcd *quoque*. Mox *inperii* Mg. 8. *vomebat* (*movebat* a corr. m. superscr.) Ma. 9. *inbecillem* Macefg et Ba c. ed. Med., *imbecillem* Mbd et Bb, ut vulg., *inbecillam* W et Bc, *imbecillam* ed. Col. Tum *ad laborem* libri Monacc. 10. *ad incentivam* Bac. Dein *sine summo periculo duci non posse* Mcd. Post *duci* male repetitur *posse* in Ba. 13—14. *non uxorem* om. Bb. Pro *ipsius* Ba scribit *eius*.

§. 108, 1. *adpetitus* Bc. 2. *habebat* r. m. superscripsit in Me. 4. *totus* pr. W, *tutius* pr. Ma, *tutus esse posset ubique* inverso verborum ordine Ba. 5. *possit* moxque *posset* Mg, utroque loco *possit* W et ceteri Monacc. Tum pro *domi* W *dominum*. 6. *Vicit ergo* W. Dein *adpetitum* Bc moxque *oboedientem* Ma et Bac, ut supra.

§. 109, 1. *Capto igitur* Mcd. 2. *populus* W. Tum *repetit* (i. e. *repetît* forma e *repetiit* contracta, vid. *Wagn*. l. c. p. 464) c. edd. Maur. et Gilb. exhibent codd. omnes pro *repetiit*, quod legitur in edd. superioribus. 3. *cuius auctor ipse fuit* Ba. 4. *mortui sui corporis* moxque *depositam* Ba.

§. 110, 1. *Adpetitus*, ut solet, Bc.

P. 70.

1. *repressus est animus* codd. Monacc. et Bc. Deinde *gerendis* (u superscr.) Ma, *gerendus* Monacc. rell. Post v. *moderatio* in Ma ab r. m. superscriptum legitur *illi erat*, quod rell. codd. Monacc. in ordine habent. 3. *oportunitas* codd. et exemplar Col., *opportunitas* vulg. 4. Leg. *proelio*.

§. 111, 2. *eum peregrinari* Bb. 3. *locum* a corr. m. superscriptum in Me. Dein *adpetitum* Bc. 4. *a domu* (*domū* pr. Ma), *a domu* item Me, *a domo* ceteri Monacc. Mox *convenientibus* Mbcdfg, tum *negotiis mensuram tenuit* Mg. Dein *oportunitatem* c. ed. Col. codd. omnes excepto Ba. 6. *acceptus* male mutatum in *acceptum* in Ma. 10—11. *petitio* Ba, *potito* Mcd. 11—12. *in labore inpiger* Maeg et Bc, *in lab. impig.* W c. Bab et edd. Col. ac Med., *inpig. in lab.* Mc, *impig. in lab.* codd. et edd. rell.

§. 112, 1—2. *habebat libertatis* sine v. *cupiditatem* Mbc, *habebat libertatem* Md, *habuit libertatis bonum* Mg. 3. *supditus* W (conf. *Osann*. ad Cic. de re publ. p. 241), *subd. in libertate* Mg. Deinde *quam constans in virtute* Mcd, *in virt. quam constans* Ba, *quam in servitute const.* Mg. 4. *in caritate* a m. pr., *in carcere* a s. Bb. Tum *sapiens interpretatione* Ba. 6. *oportunitatem* codd. omnes et ed. Col. Post *temporibus* in Ma superscripta est gl. *aptans*, quam ceteri Monacc. in ordine habent.

§. 113, 1. *iustus* pro *iuxta* Bb, *secundis iuxta* Mcd, *inde* pro *iuxta*, quod Mf om., scribit Mg. 2. Post *acceptus* male insertum *pro-*

batur in W et Monacc. 3. *se*, cuius loco Bb habet *spe*, ab r. m. superscriptum in Bc.

§. 114, 2. *in illa hrm* W, *in hyerusalem* Bc, *in ierusalem* Bb. Mdfg et ed. Med., *in iherusalem* Col. 4. *videatur* pr., ex mutat. per ras. *videtur* Ma, *videatur mihi* Mcd, *videat. michi* Bc et Mg. Ceterum de vitiosa scriptura *michi, nichil*, quae medio aevo increbuit, vid. ad l. 1. § 3, 1. 5. *canendi* om. Ba. 5—6. *inmortalem* W. Mae. Bac, *immort.* Bb et edd. Col. Med. Maur. Gilb., *mortalem* Mf, *moralem* Mbcd editionesque Amerb. Erasm. Cost. Rom.; item in contextu Pistor., in mg. *immortalem*. Dein *meriti* ab r. m. superscriptum in W, *cantilenam meriti* habent Bac. Adnotat *Barthius* l. c.: „*Moralis cantilena* est, cum sanctitas morum laudibus congruit divinis. Sed posteriora verba ex MS. ita legenda putem: *Deo sui fudisse metri cantilenam*, licet illud vulgatum *meriti* legatur in omnibus priscis editionibus, contra quas etiam non pugnabo. *Ierusalem* etiam non exprimitur in membranis, sed *herem* legitur. Et τὸ *moralem* diductum et rasum apparet. Forte scribendum *harmonialem* ab errore contractionis, ut cap. XX. [§. 85. p. 62, 4—5.]: — — *solvamus omnem harmoniam, quasi concentum quendam bonorum operum.*"

§. 115, 1. *Quid* W et pr. Ma. Deinde c. ed. Col. *hiis* Mg et pr. W, *istis* Bb. Tum *virtutum principalium* W. Mae et Babc, item edd. Col. atque Med. Imitatur *Cic.* de off. I. 5. 3. *veri* correctum e *veteri* in Bb. 4. *suum unicuique* Ba, *suum quoque* Bb. 5—6. *aequalitatem* W. 6. *fortitudo* W. Bc et pr. Ma. In seqq. *et corporis praestat* Mg, *corporis et praestat* Mbcd. Mox *quartā* Mcd.

Cap. XXV.

§. 116, 1. *dicat aliquis* Ba, *aliquis dicit* Bb. 2. Perperam *noscuntur* W. 3. *genera* om. Ba. Idem deinde habet *sed artis est hoc.* Vid. *Cicero* de off. I. 2. §. 7. 4. *in certa genera* Bb. 5. *qui* W, *nec* Mcd. Dein *adferunt* Bc. Maur. Gilb., *afferunt* Mabcdef et Bab editionesque superiores excepta Rom., quae, ut Mg, habet *afferant*. Mendose *efferunt* W. 6. *nec versutias ad tractandum* Mcdg, *versutias non ad tractandum* Mbf. 7. *vita nobis* Mbcdg. Dein *malorum* W. 8. *commentarium*] Ita cum edd., quas inspexi, mei codd. omnes. Adnotat autem *Barthius* l. c.: „*Reducendum commemoratorium, quod expresse in vetustis membranis exaratum est*", idemque vocabulum ex Nostri h. l., quod mireris, excitat *Freundius* in Lexic. linguae Lat. s. v. Statim *reverentiā* Mbeg et *astutiā* Mbg.

§. 117, 1 et 2. *abraam* Bc. 3. *est* om. idem liber. Tum *ei* pro *illi* scribunt Babc.

P. 72.

2—3. Verba: *non diceret* — *requirit* in contextu omissa W in mg.

supplet. Post *quomodo* Ba om. *enim*. 4. *diabulo* W. Verba proxima: *Quomodo sapiens arrius — — atque perfectum* in mg. habet Md. 5. *ut arrianus* dant W. Mbefg et Babc; ita pr. etiam Ma, ubi *ut* postea erasum. *Arrius* scribitur in Mcd. Dein *vult* pro *mavult* (*muvolt* Mg) receptum e W. Intelligendum *magis*. Vid. *Ramshorn*. Gramm. Lat. §. 154. B. Not. 3. Noster I. 41. §. 205. p. 104: *Quid quod inlustres et praestantes viri discipulorum certaminibus, quam suis vincunt?* 7. Ante *marcion* (*marcon* Ba, *martion* Mabcdef et Bc) W et Babc inferciunt *ut*, quod in Ma erasum est. Dein *et* pro *atque* Ba. Pro *malunt*, quod exstat in edd. Col. Amerb. ceterisque recentioribus, in W scribitur *magis vult, mavult* in rell. et ed. Med. Idcirco legendum mihi videtur *vult*, ut supra; perstringit enim Ambrosius his verbis potissimum Eunomium. Deinceps *dum malum* perperam codd. omnes conspirante editione Col. 9. *enim* om. Bab. 11. *dicendo* codd. W. Monacc. et Bbc, item edd. omnes exceptis Med. Maur. atque Gilb. In seqq. *gratiam ei* Mbfg.

§. 118, 1. *Primi* W et Babc c. edd. Col. Med. Rom. Maur. Gilb., *primum* codd. et edd. rell. 2. *constare* Ba. Dein *abraam* Bc. 3. *et salomonem* Ba, *salemonem* Mbcdg. Tum pro *deinde iustitiam* W mutile *de iustitiam*, quod in Monacc. immutatum est in *de iustitia*. Post *spectare*, cuius loco Babc sollemni confusione habent *expectare* (vid. ad I. 1. §. 1, 4.), *disputare* (in mg. ab al. m.) Mg, in Ma superscripta est gl. *potuit*, quae in ceteris Monacc. textum occupavit, ubi haec verba cum praecedente *quis* iunguntur. 5. *manet in seculum* Ba. 6. *Sapienti et iusto totus mundus divitiarum est*] Sine causa suspicatur *Barthius* l. c. delitere minus usitatam vocem *divitiarium*, similia multa congerens. Respexit enim Noster Proverb. XVII. 6.: Τοῦ πιστοῦ ὅλος ὁ κόσμος τῶν χρημάτων pluribus locis (conf. II. 14. §. 66., de Abraham II. 7. §. 37., de Jacob et vita beata I. 8. §. 37., de Nabuthe Iezraelita c. 12. §. 50.). Vid. *Gronov*. Observatt. in eccl. p. 692. 7. *Communia pro suis iustus habet* inverso verborum ordine scribit Bc. 8. *prius quam* Mab et Bac, *pluris quam* Mc. 10. *quam iustum abraham susceperat in senectute filium* W; *abraham* superscriptum in Me, *abraam*, ut solet, dat Bc. Dein *susceperat in senectute*, ut W, etiam Mae et Babc, *in senectute suscepit* Mcd.

§. 119, 4. *adpetitum* Bc. 5. *temptabatur* codd. omnes veteresque edd. pro *tentabatur*.

P. 73.

1. *Repellebat* Ba. Verba: *conpungebat paterna viscera, sed non minuebat devotionem*, utpote in ordine omissa, W in mg. habet. 2. *Accidit* Ba. 3. *Temperantiam* (praefixo puncto) *tenebat iustus* codd. Monacc. et Bab. 4. Pro *denique* W *de quibus*. 6. *immolando* Bc.

§. 120, 1. *dum vidit* codd. Monacc. et ed. Med. 2. *benedictionem*

meruit c. edd. Col. atque Med. codd. omnes, *meruit bened.* edd. posteriores. Dein post *iustius* et infra post *fortius* in Ma r. m. superscripsit *eo*, quod ceteri Monacc., quibuscum facit ed. Amerb., in contextu habent, codd. autem Babc recte omittunt. 2—3. *qui ea* in mg. supplet Md. 4. *molestius* W. Quod codd. omnes veteresque edd. c. Maur. et Gilb. addunt *eo* seclusi. 5. *in locis* Mbcdfg. 7—8. *odia collegenda* W, *odio colligendum* Mbcd.

§. 121, 2. *reservatur* Mbcdg. Iidem l. seq. om. *est*. 4. *futuro* (*o* in lit. posita) W. 5. *vicerit* moxque *toleraverit* codd. omnes excepto Ba. Post *toleraverit* in Ma superscriptum legitur *et exploraverit*, quod ineptum glossema in ceteris Monacc. textum occupavit. L. penult. *oportunitatem* constanter codd. omnes et ed. Col. Conf. ad I. 7. §. 23, 6. Dein *caperet* Bc et pr. W. Deest *agnosceret* in Mg, *et agnosceret* exhibent Mb et ed. Med.

Cap. XXVI.

§. 122, 1. *Itaque in veri investigatione tractant* Mcdfg, *in veri itaque invest. tract.* Mb, *tractatum* ed. Med., *tractatu* Babc et exemplar Col. Pronom. *illud* om. Mbcdg. Respexit *Cic.* de off. I. 4. §. 13. et 5. §. 15.

P. 74.

1. *dicere* Bc et Mcd c. ed. Med. 2. *vel ambiguis* Mb. 3. *lignum* Bb et Mbcdfg, *signa* in contextu, *ligna* in mg. Pistor. Dein *et quod*. 5. Ante *probant* in Ma r. m. superscripsit *non*, quod in ceteris Monacc. illatum est in contextum. Tum *profunda* recte W et Monacc., *profundi* Babc, ut vulg. *Spacia* deinceps W et Mcdfg editionesque Col. Amerb. et cet. Maurinam antecedentes. Sed vid. *Wagn.* l. c. p. 473. 6. *causam* codd. W et Monacc., quibuscum faciunt edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *causas* Babc editique Col. Med. Maur. Gilb. Mox pro *errores*, quod receperunt Maurini conspirantibus quidem W et Ba, ex praecedentibus libris editis ceterisque mss. restitui *erroris*.

§. 123, 1. *An non* W. Monacc. et Bc, item edd. Med. Amerb. ceteraeque Maurina antiquiores, *annon* Bab, *an* sine *non* exemplar Col., *nonne* Latinius, *at non* tacite Maurini, quos secutus est Gilbertus. Dein *aegyptiorum sapientia* Babc. 2. *probabit* permutatione sollemni W. 3. *adversus* Mg et ed. Col. Mox *dominum* (per compend.) pro *deum* codd. nostri, *domini* (sic) exemplar Col. 4. *audivitque* Ba, *audivit loquentem, interrogavit* Mbcdfg. 5—6. *aegyptiorum sapientiam* W et Mac editionesque Col. ac Med. 6. *omnesque* (*que* e corr.) Bb, *omnemque — potentias* (sic) W. 7. *virtute* in *virtutis* mutatum in Ba. Dein *vacuavit* recepi ex codd. W. Monacc. et Bb, quibuscum conspirant edd. Med. atque Amerb. (conf. I. 28. §. 131, 4.) pro *evacuavit*, quod exhibent Bac una cum rell. editis. 8. *ne*[c] *temere* libri Monacc. Statim *adsentiebatur*

Bc. Maur. Gilb., *assentiebatur* Mabefg et Bab, item edd. rell., si excipias Coloniensem, in qua exstat *assenciebat* (sic), *assentiabatur* perperam W, *assentabatur* Mcd. Tum *qui* (*i* in ras.) *duo* Ma, *qui duo* item Me. 9. *at* pro *atque* Ba. Mox *dicant* W et Bbc una cum edd. Col. ac Med., *dic*[u]*ant* (ab ead. m.) Ma, *dicunt* Mbcdef, item Amerb. Erasm. Cost. Pistor., *dicitur eligere et qui* Mg. L. sq. *neque turpe* Ba. Mox *adoranda* Bb. L. ult. *auxilium sibi poscere* Ba. Tum *sentiunt* ex mutat. Ma, *sentiunt* etiam rell. Monacc.

§. 124, 2. *enitendum esse* Mbcdfg. Pro *ut adsequi eam possimus* Ma in ras. habet *nobis, qui eam possumus habere,* quae etiam in ceteros Monacc. irrepserunt. *Itaque* omissum in Mbcdefg, additum tamen ab al. m. in Ma. 3. *neque turpe* Bb. 4. Prius *et* om. Monacc. 5. *examinandi*[que] *gratiam* ex mutat. Ma, *examinandique gratiam* cet. Monacc. 6. *magis quo* Bc veteresque edd. c. Erasm. Cost. Pistor., *magis quod* ceteri mss. Deinde *animalibus* Mb et *praesit* Bab. 9. *nutu suo* Mbcdfg. Tum *regit* Monacc. 3. ab im. *Nihil enim est* Ba. Proxime *proficiat ad honestam vitam* Mbd, *ad honest. vit. prof.* Mc.

P. 75.

§. 125, 2. *nos* om. Bab. 3. *trahat* Ba. Mox *infudit* W et Ba. 6. *ut illud* W. 8. *inquit* om. Mbcdfg, *mihi, inquit* habet Bb. L. sq. *haut* W. Bb et Mbcdf, [h]*au*[d]*t* Ma, *aut* Bc. Tum *aut* (pro *an*) — *involvunt* Me; *etiam* om. Bb et Mcdf. Dein *magis involvant* scribit Mf.

Cap. XXVII.

§. 126, 1. *Primus ergo* Mcd. Tum *est prudentia.* Vid. *Cic.* de off. I. 6. 2. *deferri* Mbcdfg. 4. *potest esse iustitia sine prudentia* inverso verborum ordine Mcd. 5. *quid iustum sit quidve iniustum sit* Mbcdg. 6. *est* pro *sit* Bb. Mox *in utroque* a corr. m. inter versus habet W, *in utraque* scribit Bc. 7. *autem* pro *vero* Babc et Mbefg editionesque Col. et Med. c. Amerb., *aut iniustum iustum* Mcd. Post *exsecrabilis* edd. Col. et Med. addunt *est*, cuius loco in Ma superscriptum legitur *erit*, quod rell. Monacc. in contextu habent. Reperitur haec glossa etiam in edd. Amerb. Erasm. ceterisque Maurina antiquioribus. 8. *iniusticiae* Ba. Deinde *salemon* Mbcd. 9. *est sine iusticia* Bb. 10. *Quod* (ita edd. Col. et Med.) pro *quo* pr. W c. Ma. In clausula *virtutum omnium* habent W. Mabcfg et Bac, item edd. Col. ac Med.

§. 127, 1. *Iustitiae autem pietas*] Vid. *Cic.* de off. I. 7.

P. 76.

3. *Hic* Mcdg. Tum *karitas* Md, ut passim. 4—5. *principatus est* Ba.

§. 128, 1. Ob oculos h. l. habuit Noster *Cic.* de off. I. 4. — *primo* Babc. 3. *a periculis* Mbcdfg et edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom.

4. *omnia* Mbcdg. 5. *sint* (in ras. ab al. m.) Ma. 6. *formam* pr., *forma* ex mutat. W. Mox *boves videmus* inverso ordine scripsi c. codd. W. Maef et Babc, quibuscum faciunt edd. Col. et Med. L. penult. *subole*, quod placet, Ba. Vid. *Wagn.* l. c. p. 473. *Sobolis* pro *sobole* exhibent edd. Erasm. Cost. Pistor. Rom. Proxime *generandi* (*di* in ras.) W, *generant* (*ū* a r. m. superscr.) Ma, *generantū* Bac et Mce. Tum *quid loquar amore* Mbcdfg, itemque Amerb. Dein *iustitiae forma precipuae* W, *iust. f. praecipua* Mae et Babc conspirantibus edd. Col. atque Med., *f. praecipua iusticiae* Mbg, *p̄cipua f. iusticiae* Mcd. Excidit *praecipua* in Mf.

§. 129, 1. Alterum *et* om. libri Monacc. et Bc. Mox *cognitas* Bc, item pr. W et Ma. 3. *domi* om. Ba. 4. *plenae* W. Idem c. Monacc. sex et Bab *iustitiae sit*, Mg *iust. est* (*est* a r. m. adiecto). 5. *oportunitates* codd. paene omnes, nec non edd. Col. Amerb. Erasm. Pistor. Rom., *oportunitatis* Bc, *oportutatis* (sic) Ba, *opportunitates* edd. Med. Cost. Maur. Gilb. 6. *sive prudentia* Mbcdfg. 7. *non* iidem libri om. Mox *oportunitatem* codd. omnes et edd. supra laudatae, *opport.* Med. Cost. Maur. Gilb. 8. *sit* om. W. 9. *necessaria ē equidem mentis* sine *fortitudo* Mg. Deest *fortitudo* etiam in Mbcdf.

Cap. XXVIII.

§. 130, 1. *Iustitia*] Vid. *Cic.* de off. I. 7. 2. *communitatem* Md. Mox *in partes duas* W. Mae. Babc. Conspirant ed. Col. ac Med.

P. 77.

1. *beneficientiam* Bbc. 2. *celsior* Ba. 3. Post voco. *censuram tenet* Mcd statim addunt *apud nos excluditur* intermediis omissis.

§. 131, 1. *munus iustitiae* Mbfg. 3. Voc. *iustitiae* abest a W. Ba et Mbdfg; *iustitiae formam* om. Mc. Tum *neminem* habet Mb. 4. Post *quod* in Mc r. m. addidit *non*. Dein *evangelica auctoritate* scribit Bb.

§. 132, 3. *Nec* pro *ne* Mbcdg et Bb. Ita etiam edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. 4. *in conmune* W. 5. *pastus* e corr. Ma, *partus* W et Mbcdfg. Post *terra* codd. omnes, si excipias Mg, inserunt *ergo*, quod reperitur etiam in edd. Col. Amerb. et Erasm. 6. *ius in commune* (*conmune* Mg) Mbcdfg. 8. *Stoicis* om. Ba. Deinde *gignuntur* exhibent libri Monacc. In fin. *alius alii* Bb.

§. 133, 1. *de scripturis nostris* codd. omnes, item edd. Col. atque Med. 2. *adsumpserunt* W. Ma et Bc, *adsumserunt* Maur. Gilb., *assumpserunt* Mbcdefg, quibuscum conspirant edd. Col. et Med., *assumpserint* Bb, *assumpserit* Ba, *sumpserunt* edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. 2. *dixit* e corr. r. m. in ras. Mc, *deus dixit* inverso ordine Bb. 3. *ad imaginem et similitudinem nostram* Mbcdfg c. edd. Col. atque Med. 5. Alterum *et* om. Maef et Bac, *pecorum omniumque* dant

Mcd, *pecor. omnium et* Mb editionesque Col. ac Med. Dein *serpentium* W et Monacc. 6. *supiecisti suppedibus* W. 7. *universa* W. Mae et Bc, ante, non post h. v. distinguentes. 8. *subiecta omnia esse homini* W et Mae, *subi. hom. esse omn.* Mb, *subi. esse hom. omn.* (ita etiam Mg) *didicerunt* Mf. *Omnia* om. Mcd. Pro *consent* in Ba irrepsit *cessent.*

§. 134, 2. *Moysi*] Hac genitivi forma utitur Noster etiam infr. II. 11. §. 57, 4. et 20. §. 98, 2. Dein *repperimus* exhibent W. Maef et Bc conspirante ed. Med. Deest hoc verbum in Ba.

P. 78.

1. *hominem esse solum* Bac*et Mbefg editique Col. ac Med., *hominem sol. esse* W et Macd. Mox *similem* W, ante h. v. distinguens. Ita pr. exhibebat etiam Ma. 5. *homini* (*hominis* Bc) pro *homo — haberi* Ba. Mox *animalibus* pro *unimantibus* c. edd. Col. Med. atque Amerb. dant codd. omnes exceptis Bb et Md. 7. *animal* *homini* *simile* Ma (gl. *homini*, quam rell. Monacc. in contextu habent, a r. m. superscr.) Dein *ut* excidit in Mbcd. Post *hominis* ed. Med. addit *similis*, quod Pistorius in mg. reiecit. Mox *est inventus* scribunt Mcd. Iidem libri deinceps *adiutorium* pro *adiutor.* Tum *expectabitur* Bb.

§. 135, 1. *dei* om. Bb. 2. *auxilio esse* inverso ordine exhibent Bab. 4—5. *vel periculi* (ita pr., ex mutat. *o* pro *i*) *peccunia* (sic) W. 5—6. *augeatur societatis gratia* Ba. Deinceps *ne*^c W, *ne* Monacc. omnes et Bbc. Male *quicquam* Mg. 7. *revocatur* Ba. Idem liber *sed omnia* om. Ceterum conf. *Cic.* de off. I. 9. §. 30. 8. *patrū* (*ū* in ras.) Ma eandemque lectionem habent ceteri codd. Monacc., quibuscum faciunt edd. Amerb. Erasm. et Rom. Legitur quidem cap. seq. §. 139. *in populum patrum* et paulo post *plebem patrum.* Verumtamen lectio *patriae,* utpote confirmata codicibus W et Babc editisque libris Col. ac Med., quibuscum consentiunt Cost. Pistor. et Maur., immutanda non videtur. 9. *non formidavit* Bb. Post vocc. *regis potentissimi* Ba exhibet *non reformidavit aut trepidavit.* In fin. *obiecit* mss. nostri omnes, si excipias Bab, qui c. editis habent *abiecit*, quod praestat. Tum *suam* om. Mcd. Mox *libertatem redderet* dant codd. veteresque edd. c. Erasm. Sed praeferenda vulgata.

§. 136, 1. *splendor iusticiae* Mbcdfg. De re vid. *Cic.* de off. I. 7. §. 20. 2. Pro *quam sibi* corrupte *qua si* Bb. Respexit Noster *Ciceronem* de re publ. III. 8. monente *A. Maio.* Dein *conmunitatem* Mg.

§. 137, 1. *cupiat* pr. Bb. 2. *avaritia*] Vid. *Cic.* de off. I. 7. c. f. et 8. 3. *aggerare* Maef et Bac, itemque edd. Maurinam antecedentes, *aggerere* W, *aggregare* Bb et Mbcdg adstipulantibus Maurinis et Gilberto. Conf. adnot. ad I. 49. §. 242. p. 116, 1. 4. ^et *praestare* (*et* a r. m. superscr.) Ma, ceteri Monacc. *et* in ordine babent. 5. *beneficientiam* Ba et ex mutat. Bb. Tum *conmunem,* ut solet, Mg. Dein *amittimus* optime

codd. W et Monacc., nec non edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *amisimus* Babc editionesque Col. Med. Maur. Gilb. Mox *potest esse iustus* Md. Dein *quaerat* recte Mae et Babc, ut editi, *queret* W, *querit* Mbcdfg.

P. 79.

§. 138, 1. *Potentiae — cupiditas*] De hac re copiose disserit *Cic.* de off. I. 8. §. 26. 3. *subiicere*, ut vulgo legitur, a m. pr., *subicere* ex corr. W, *subicere* etiam rell. libri scripti. Mox *adversum* codd. omnes, item edd. Col. atque Med., *adversus*, quod gravius sonat, edd. recentiores 4. *affectat* codd. et edd. Maurina antiquiores.

Cap. XXIX.

§. 139, 2. *tempori* Bc. 3. *reservavit* W. De re vid. *Ciceronem* de off. I. 11. §. 34. Mox *ʰoste* W. 4. *praelio* (corr. *proelio*) om. Ba, *praelium* scribit Bb. Tum *adversum* exhibent Babc. Dein *proelium putetur* offert Ba. 5—6. *aliqui pugna, aliqui et conflictu — capiantur* codd. Monacc., *aliqui — aliqua — capiatur* W et Bac. 8. *ʰis* (e corr. r. m.) W, *hiis* Mg c. ed. Col., *iis* Med. Praeposit. *de* ante *Madianitis* om. Mbcdg, nec non edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. 9—10. *fecerunt* W et Monacc. Tum *in plebem* pro *ex plebe* Mg. 11. Verba: *Et ideo factum est*, desunt in Bc. 12. *sui victor* scribit Ba. Dein *gabaonites* W, *gabaonitas* e corr. Ma, eandemque lectionem exhibent codd. rell. c. vulgatis libris. 13. *temptaverant*] Ita codd. omnes veteresque edd., *tentaverant* Erasm. et posteriores. 14. *ihesus* exemplar Col. Tum *condictionis* Ba, *conditionis* W. Mabcdef et Bbc et edd. Med. recentioresque, idque probat *Fleckeisenius* in Museo philolog. Rhenan. Ann. VIII. p. 233. Alteram scripturam *condicionis*, quae comparet in Mg et ed. Col., defendit *Wagn.* l. c. p. 422. Conf. *Osann.* ad Cic. de re publ. p. 24 et 268. Tum *inpositae afficeret* W et Mabcg, *inpositae adfic.* Bc, *impos. affic.* ceteri mss. editique exceptis Maur. et Gilb., in quibus legitur *adficeret*. 15. *in civitatem duxerat* Monacc. et Ba. Tum *momentaria caecitate* Babc editionesque ante Maurinam omnes. Similiter habet Noster Epist. 2. §. 24. *momentarias vices rerum.* 16. *percussit ut eum cum quo* Mg, *percussos percutere* (intermed. om.) Mc, *percussus* Ba. Dein W *cumque* a m. pr., a s. *cum quo*, quae posterior scriptura legitur etiam in Mabef et Babc, ut in edd. Maurinam antecedentibus, *ut quo* solus tuetur Md. 17. *Israel* om. Ba, *israhel* c. edd. Col. ac Med. exhibent W et Bbc. Dein *adquiesceret* W. Mad et Bbc itemque edd. Med. Maur. Gilb., *acquiesceret* codd. et edd. rell. Paulo post *captasti* Bc. Tum *in gladio et lancea tua* Bac, *in gladio et arcu tuo* Bb. L. penult. *ut manducent* editi, conspirantes cum versione antiqua, *et mand.* codd. Recte; legitur enim in Graeco καὶ φαγέτωσαν. Mox *ut remittantur* Ba.

P. 80.

2. *israhel* Bc. Mdf et exemplar Col.

§. 140, 2. *is* (h superscr.) W, *hiis*, ut solent, Mg et ed. Col. 4. *in obsidione* Babc et Mcd c. edd. Col. ac Med. De ablativo absoluto *cognito*, quo utitur etiam III. 11. §. 71, 3 et de obitu Valentiniani consolat. §. 4., vid. *Zumpt.* Grammat. Lat. §. 647. *Ramshorn.* Grammat. Lat. §. 171. III. 3. 6. *giezi* h. l., infra *giezet* W, *gyezi* utroque loco Bc, *gezi* Bb, *hiezi* Ba, *iezi* Mbcdefg. 10. *sunt* al. m. addidit in Bc. 11. Vocc. *in circuitu* diversa manus scripsit in W, ubi deinceps hiat lacuna ex ras. relicta. 12. *Percutiat dns* W. Babc et Mcd editionesque ante Maurinam omnes, *percutiet dns* Mabefg, *percute, deus* Maur. et Gilb., ut versio antiqua. Ceterum deleatur comma. Tum *caecitate exercitum Syriae* dant W et Ma, ut legitur in versione antiqua, eundemque verborum ordinem tuentur editi libri omnes. Contra Mbcdf exhibent *exerc. syriae caecitate*, quod cum Graeco convenit. 13. *imperato* Mf. Dein *ad syros dixit* inverso ordine W. Mae et Babc. 14. *vos* superscr. in Bb. 16. *servare* W et Mabefg.

§. 141, 2—3. *hostes — peregrini dicebantur*] Vid. *Cic.* de off. I. 12. 6. *in libro regum* Mbcd.

§. 142, 1. *est ergo* W. Tum *iusticiae est fides* Ba, *iustitiae* om. Bc. De re vid. *Cic.* de off. I. 7. §. 23. 2. W *accussat.* Sic idem liber I. 47. §. 229, 11., III. 12. §. 78. c. f. *accussare*, III. 8. §. 55, 2. *recussaverant*, III. 9. §. 63, 4 et 12. §. 80, 9. *recussavit.* De qua scriptura vid. *Wagn.* l. c. litt. S. 2. p. 468 sq. *Osann.* ad Cic. de re publ. p. 20. 3. Post *fidem* deleatur comma. Tum *ei apparet* W, *apparet* item ceteri scripti vulgatique libri.

P. 81.

1. *esaiam* W. Macde. Bac. Amerb. Erasm. et posteriores, *esayam* Mf, *isaiam* ed. Med., *ysaiam* c. Col. codd. Bb et Mbg. 2. *in fundamentum*] Ita cum editis libris codices Bac. Malim tamen *in fundamenta* (εἰς τὰ θεμέλια, ut legitur in Graeco ap. Hes. 28, 16.) c. W et Macdefg, *in fundamento* habet Mb, *in fundamentis* Bb. 3. *in fundamenta* codd. omnes excepto uno Bc, qui habet *in fundamentum*, ut edd. Maurinam antecedentes. Tum *fides enim omnium in commune orat* Ma, verbis intermediis ad mg. ab al. m. adiectis, et Mbf, *fides enim in commune omnium orat* Mcd, *fid. enim omn. in comm. operatur* Mg. *Hominum* pro *omnium* ed. Col. 5—6. *temptatur* codd. omnes veteresque edd., *tentatur* primus dedit Erasm., quem secuti sunt recentiores. 7. *est Christo* codd. omnes c. edd. Col. et Med., *Christo est* edd. posteriores. Tum *ideoque et* Monacc. 8. *super eum* iidem libri. 9. Prius *aut* in W erasum, in Mcd omissum.

Cap. XXX.

§. 143, 1. *de beneficientia* Bac et Mbcdg. Item l. 3. et §. 144, 4, nec aliter his locis ex mutat. Bb. Proxima verba: *loquamur* — — *con-stat beneficentia* desunt in Mbcdg. 2. *benevolentiam* W, *beniv.* Maef et Babc, veteresque editiones, *benevol.* Erasm. et recentiores. Dein *liber-tatem* Mf et pr. Bc. 3. *duabus*] Ita W. Maef. Amerb. Erasm., *duobus* ceteri scripti et editi. 4. Verba: *bene velle, sed etiam bene facere* in mg. addit W. Alterum *bene* om. Mcd. Tum W exhibet ^{nec} *iterum be*^{ne} *facere* (*nec* et *ne* ab al. m. superscr.). 5. *id* om. Mbcdg. 6. Deest *enim* in W et Mcd. 7. *facies* dant Monacc. Mox *unde et apostolus* Ba. Post *generaliter* in Ma ab r. m. superscriptum est *inquit*, quod ceteri Monacc. in contextu habent. 9. *dispensatio, inquit* W, *inquit*, quod reperitur etiam in edd. Col. atque Med., a r. m. supra additum in Bab, *inquam* c. lin. subduct. habet Ma. L. ult. *accipimus* Bab. Tum *liber-tatis* Ba et a m. pr. Bc.

§. 144, 1. *largiori* Ba. 2. Pro *ut*, quod ante *prosis* in Ma deest, ab al. m. ibidem superscriptum legitur *quo* idque in ceteris Monacc. textum occupavit. Alterum *ut* om. Ba. De re vid. *Cic.* de off. I. 14. *Num ut* deinceps a m. pr. habebat Me. Tum *luxuriosos* — —, *adul-teros* — — *largientes putes* scribit Bb. 4. *beneficientia* codd. omnes excepto Mf. Mox *nulla est intus* Mbg, *nulla intus est* Mcd. Pro *bene-volentia* (ita W. Erasm. Cost. et recentiores) e codd. Mabcdef et Babc receptum *benivol.*, quod legitur etiam in vett. edd., *bnvol.* habet Mg.

P. 82.

4. *pupillam* Ba.

§. 145, 1. *largitas*] Vid. quae de hac re exposuit Tullius l. c. I. 14. §. 43. 2. *querat et iustae* (sic) a r. m. superscriptum in W, *iniuste dispensandum* exhibent Macde. 3. *reddas prius ei quadruplum* W. Macdefg et Babc, item edd. Col. atque Med., nec non *prius* omisso Mb.

§. 146, 1. *fidem* W. Monacc. Ba. 4. *velles* Bc. 5. *conruit* idem liber idque constanter (vid. infr. §. 157, 7. II. 26. §. 129, 5. III. 10. §. 67, 7.); sed vid. *Wagner.* l. c. p. 410. 11. Dein *nunquid* Md et ed. Med. 6. *annaniam* W et Ma c. edd. Col. atque Amerb.

§. 147, 1. *illa est perfecta liberalitas* Mcdfg, *illa est liberal. perf.* Mb. Respexit *Ciceronem* l. c. I. 14. §. 44. 3. *existimatur* ed. Col. 4. *consulet* W, *consu*^{it}*let* (*it* a r. m. superscr.) Ma. Dein *et quomodo* libri Monacc. 5. *opus suscipias tuum* Babc, *suscipiet* Mae et pr. W, *suscipit* Mbf. 6. *fac̄* (i. e. *facit*) Ba. 7. *unanimis* Bb et Mbcd. Quod sequitur *tuus* om. Macdefg. Dein *quid facis* exhibent Mbcd. 9. *fructum remunerationis* Ba. 10. *re*^{t}*git* (*t* a r. m. superscr.) Ma, *regit* Mbcd. 11. *quam laudat* Monacc. omnes.

P. 83.

§. 148, 1. *fide* Ba. 2. *si* al. m. inter vers. notavit in Bc. Vocc. seqq. *te sciente fidelis* a r. m. in ras. habet Mb. 3. Verbum *esse* om. W et Monacc. Recepi deinde *fame laborare* ex codd. W et Monacc., quibuscum faciunt edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *famem tolerare* dant Babc, item edd. Col. Maur. et Gilb., *famen tolerare* habet exemplar Med. 3. *erumpnam* Mbfg c. ed. Col. 4. *erubescebat* Bb. 5. *calumpniae* Mbf, *calumpnie* Mg et ed. Col. 6. *subpliciis* W. 7—8. Verba: *si tempore adflictionis suae nihil a te inpetret* desunt in Mg; pro *inpetret* in Mc scribitur *peteret*. In fin. *veniet* Ba.

§. 149, 1. *quidem* om. Bb. 2—3. *misericordiam debemus* Mbcdfg. In seqq. *fingunt* Mfg. Amerb. Erasm. 4. *erumpnā* Mbfg c. ed. Col. 5. *urguet* W. Bc et Mbd, *urgüet* Ma, *urget* rell. scripti et editi. De forma *urguere* vid. *Wagner*. l. c. p. 478. Conf. Noster infra I. 41. p. 105, 1. II. 29. §. 147, 2. III. 12. §. 80. in f. 15. §. 96, 2. 6. *enim* om. Bb. Dein *est dominus* c. ed. Med. exhibent codd. Mbcdfg. 8. *quid quod* W. Pro *facit* in contextu codicis Ma legitur *habet*, in mg. autem ab al. m. adnotatum est „vel *facit*.“ *Habet* dant etiam Mef, *non habet* Mbcdg. 10. *ex habundantia* W. Bb. Mbf, item edd. Col. ac Med., *ex habundanti* Mcdg. Scriptura *habundantia, habundans, habundare* cum adspiratione in codd. nostris nihil frequentius est. Tum *partem aliquam contulerunt* Mbcdfg. Mox *aut pauperum* habet Bb, *aut pauperem aut copiosam* Ba. Post *caeterum* (sic) ed. Med. addit *autem*. Pro *dominus* legitur *deus* (*ds̄*) in codd. omnibus, quibuscum conspirant edd. Amerb. Erasm. Cost. atque Pistor. 13. *forte* in Md superscriptum.

§. 150, 1. *illa* om. Mbcdfg. 2. *non despicias*] Conf. *Ciceronem* l. c. I. 17. §. 58. 3. *enim* om. Ba. Pro *pudor est* W habet *pudorem*. 4. *alicubi* Mbcdg.

P. 84.

1. *illi* ab al. m. inter versus habet Bb. Mox *ut* male repetitur ante *quod* in Ba. 2. *praestet* Mbg. 5. *tua redimas* Ba. 7. Verba: *et se iuste facere putant* om. nostri codd. omnes, quibuscum faciunt vett. edd. et Erasm. Nec discrepant plerique Maurinorum libri mss., item Dresd. et Goth. ap. Gilb. 7. *accusant* Bb et Mg.

§. 151, 1. *prompsimus* Mabcde et Babc, *promsimus* W. Maur. Gilb., *promisimus* Mfg c. ed. Med., *praemisimus* Col. Amerb. et posteriores ante Maur. Pro *petamus* Pistorius in mg. habet *quaeramus*. Deinceps *primum igitur* scribunt codd. Monacc. conspirantibus edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. 3. *quod* pro *quia* W. 4. *inopia sua* Mbcd. 5. *exhinanito* a m. pr., a s. *exhinaniti* (sic) Bc. 6. *reppulit* Mabef et Bb, item Amerb. c. Erasm., *repulit* ceteri, ut edd. rell., si excipiatur Mg, qui habet *repulerit*. Deinde in eodem libro m. pr. scripserat *subveniat*.

Qua lectione iugulata r. m. in mg. correxit *sublevavit.* Perperam *sublevabit* dant Ba et Mbf. 7. *do* ab al. m. inter vers. habet Bc. Mox *enim* om. Bb. 8. *et datur et correptio* Mbg, *et correptio* item Mcd. 9. *sicut* pro *quasi* W. Mox *non* ibidem superscriptum. 10. *et* om. Ba. 11. *utrunque* habet ed. Med., *utique* scribunt Mcd. Tum *non est pars* Mbcd. 14. *et* ante *facere* om. Ba. 14—15. *est prompta* Mbcd, *prompta* item rell. Monacc. et Bab editique ante Maur. 16. Pro lectione *prompta est* invenitur *est prompta* in Mbcdg, *est proposita* in Mf, *proposita est* in Mae et Bac, quibus accedit ed. Col. 17. *quod non habes* Ba. 18. *refectio sit, ut aliis* Mbf, *sit refectio* Mcd. Dein ante *sed* commate et post *ex aequalitate* semicolo distinxi praeeunte codice W; Mae utroque loco ponunt punctum. Conf. et Graecum textum. 4. ab im. *ut et vestra habundantia sit* Mcd. Recepi *sit* oblatum etiam a W. Maeg et Bbc, neque discrepant edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. Verba proxima: *ut et illorum abundantia sit ad vestram inopiam,* desunt in Mc; in Mg, qui *ut* om., ab r. m. in mg. habentur. Pro simplice *ut,* quod reperitur in Mf et in edd. Col. Maur. atque Gilb., c. codd. Mabe et Bbc, quibuscum consentiunt edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., rescripsi *ut et,* cum in Graeco legatur ἵνα καί. *Et* pro *ut et* (*ut ad* perperam Ba) exhibent W. Mdg, itemque ed. Med. Dein *ut sit aequalitas* Ba. Mox *non* r. m. superscripsit in Ma. Tum *abundabit* et mox *minorabit* permutatione frequentissima Ba.

§. 152, 2. *ut fructum* Bc. 7. *satis est* codd. W et Monacc. editionesque ante Costerianam, quae c. Babc habet *sat est,* quod legitur etiam in Maur. et Gilb. 8. *ut* pro *et* Ba. Dein *puto non angustiam hic, non animi, sed rei familiaris dixeris* W.

§. 153, 3. *sit* om. W. 5. *spiritualis* utroque loco scribit Mb. Tum *adiuvat* W.

§. 154, 2. *abundabit* Ba. 4. Idem liber *auri possit.* 5. *quicquid* W. Macdefg. Babc. Adstipulantur edd. Col. Amerb. ceteraeque ante Romanam; *quidquid* recte edd. Med. Rom. Maur. Gilb. (vid. *Wagn.* l. c. p. 467. *Osann.* ad Cic. de re publ. p. 99), *quod* habet Mb. Abest *hoc* a W. Ma et ed. Med. Non male. Verba: *et qui exiguum habet — — — quod amittit* ab al. m. in super. mg. sunt adiecta in Bc. 6. *minuet* Bab.

§. 155, 3. Pro *qui plus* e codd. W et Monacc., quibuscum facit ed. Med., recepi *quia plus.* Ma pr. habebat *concupiscat.* 5. *spiritualia* scribitur in Mb. Tum praeposit. *pro* om. Ba. 6. *honerat* W. Conf. *Wagn.* l. c. p. 461 s. v. *onus.* L. ult. pro *gratia* codd. Mabcdef exhibent *gravia,* quod ex male intellecto compendio *gra* (ita Mg) enatum videtur. Tum *adlevat* Bc.

§. 156, 1. *Sed* [*istud*] *etiam* (*istud* a r. m. superscr.) Ma, *sed istud etiam* Mbcdef in ord., *sed etiam istud* Mg. 3. Post *iohannes* (ita W. Monacc. et Bac, nec non edd. praeter Med. Cost. Pistor. atque Rom. omnes) in

Ma superscriptum legitur *tamen*, quam glossam ceteri Monacc. in contextu habent. V. *maior* in Md al. m. in mg. supplevit.

P. 86.

1. *tamen* in Ma erasum, in ceteris Monacc. omissum. Tum *eo erat* scribitur in Bb.

§. 157, 1. *Potest et sic* (*intelligi* ab al. m. supra adiecto) Ma. Gl. *intelligi*, quae in Mefg textum invasit, reperitur quoque in edd. Med. Amerb. Erasm. ceterisque Maurinam antecedentibus. *Potest et sic intellegi* habet Ba, *accipi* pro *intellegi* Bb. V. *corporaliter* om. Mbcdfg. 2. *Quis enim eius potest* Mcd, item edd. Cost. et Rom., *quis autem eius pot.* Mg, *eius pot.* etiam W. Mabef et Babc. Accedunt edd. Col. Med. Amerb. Erasm. Pistor. Dein *aut*, cuius loco in Mb legitur *aut̄* (i. e. *autem*), abest a Mcdg, *aut latitudinem* om. Mbcdfg. 4. *et tibi non datur* Mbcdg. 5. *abundat* Bc. Deinde *non* in Ma erasum, in ceteris Monacc. et edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. atque Rom. omissum est. 6. *verecundum* W. 7. *conruerunt* Bc, ut I. 30. §. 146, 5. *conruit*. 8. *dei* receptum e W et Monacc., quibuscum faciunt edd. Med. Amerb. Erasm. Cost. Pistor., *domini* exhibent Babc, item edd. Col. Rom. Maur. atque Gilb. Desunt verba: *Et qui parum habet — ut dividatur*, in Mcd, *et qui parum videtur* (intermediis om.) dant Mbf, *et qui parum habuit* scribitur in W. In f. *habenti videtur* legitur in Ba.

§. 158, 1. *Consideranda*] *Considerandum* Mf. De re vid. *Cic.* I. 14. §. 45. et II. 18. Tum *enim* exstat in ed. Col. 4. Post *similiter* in Ma r. m. supra addidit gl. *consideranda est*, quam ceteri Monacc. in contextu habent. 5. *Tunc* recte W et Monacc., *tum* Babc, ut edd. Dein pro *cecidit* Mcd *excidit*. 6—7. Verba: *suo, sed aut latrociniis aut proscriptione* a m. pr. omissa Mg ab rec. in mg. habet. 7. *proscriptionibus* Ba. Tum *calumpniis* Mbdf, item ed. Col.

§. 159, 1. *in uno loco* Ma (*in* superscr.), *in uno loco* ceteri Monacc. Statim *sedit* W, *sed et praeteritur* a m. pr., *sedet et pr.* a sec. Me. Tum *accipiet; verum est* codd. Monacc. Ceterum coni. *et* non habent etiam edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. *Est* pr. omissum r. m. supra addidit in Mg. 3. *inoportunitatem* Bb. 5. *suum* pro *eius* W. In fin. *inoportunitatem* Mg.

Cap. XXXI.

§. 160, 1. *Pulchrum*] Vid. *Cic.* I. 15. §. 47.

P. 87.

2. *mensuram parem, sed uberiorem reddendam* Bb. Mox *ut tu* Bac. 4. *quanto* Bc, *quando* Ba. Tum *erumpnam* Mbfg et exemplar Col. 5. *non* om. Bb. Item vocc. *quam in conferendo*. 7. *humanitate et prior* (*et* a r. m. superscr.) Ma, *hum. et prior* Me, ceteri Monacc. *et hum. prior*.

§. 161, 2. *multiplicatiore* Mabefg et Babc, *multipliciore* Med. Respexit Noster *Cic.* I. 15. §. 48. 3. *est tibi scriptum* Amerb. et Erasm. Omittunt *est* W. Mabcde et Bbc, item edd. Cost. Pistor. atque Rom., *tibi sicut scriptum agricultura* etc. habet Mg, *scriptura* pro *scriptum* sine *est* Ba. 4. *agri cultura* Mbc. Voc. *homo* Mbcd om. 5. *eam* Mabcdef. 5. *agri cultura* Mc. Ceterum codd. Monacc. et Bb, item edd. Col. ac Med. vocc. *sicut agricultura* cum praecedentibus iungunt. 6. *ut* in Ma erasum, in ceteris Monacc. et in Bb omissum. 7. *recepta restituat* W, *restituit* Ma, *restituet* Mbcdef, *restituitur* Mg. 8. Pro *uberiore* W *superiore*. 11. Verba: *quod non dederit, quomodo excusare potest,* desunt in Mbcdfg. Mox *reddidit* habet Mg. In seqq. *vix* om. Mbcdfg. Conf. *Cic.* l. supra cit.

§. 162, 1. *salemon* Mbcdg. Mox *caenare* W. Mabcef. Bc, *cenare* Bab. Mdg et exemplar Col., *coenare* edd. rell. Conf. *Cellar.* p. 84 sq. 3. *oportet* (*opport.* duplicata *p*, ut alibi, Ba) *te* Bab. et Mcdfg editionesque Med. ac posteriores, *te oportet* Col. Omittunt pron. *te* W. Mabe et Bc. Conf. adnotat. ad Paulin. §. 1, 13. Legitur tamen ap. LXX.: ὅτι τοιαῦτά σε δεῖ παρασκευάσαι. 5. *haec* recte W. Bac. Amerb. et edd. recentiores omnes, *hec* Bb et exemplar Col. Ex *haec* in Ma enatum est *hae*, quod in rell. quoque libros Monacc. irrepsit et in ed. Med. reperitur. *Hee* scribit Mg. *Haec* pro *hae* antiquo more positum. Vid. *Zumpt.* Gramm. Lat. §. 132. *Ochsner.* ad Cicer. Eclogg. collectt. ab Oliveto p. 44. *Fleckeisen.* in Mus. philolog. Rhenan. T. VIII. p. 221. Conf. Nostrum infra I. 33. §. 170, 3. et III. §. 28. in f. Dein *optinent* W. Bc. Mdg c. ed. Med., *optinet* Mb. Pro *vitam fallacem,* quam lectionem Pistorius in mg. habet et Maurini in textum invexerunt, ex codd. et superioribus editis restitui *vitam falsam.* Legitur in Graeco: ταῦτα (i. e. ἐδέσματα) γὰρ ἔχεται ζωῆς ψευδοῦς. Statim *quem nos* Erasm. Cost. Pistor. Rom., *quam non* Bb et Amerb. 7. *atque referre. Nescit durissimus humanitatis exemplum. Ipsa terra suggerit spontaneos fructus, ministrat* etc. Ba, *aut qui* Mabef, *sed qui* Mg, *sed eam referre nescit durissimus* Bb, *durissimum humanitatis exemplum. Ipsa* libri Monacc. In seqq. W pr. habebat *reddet,* quod in Mb enatum est ex *reddit* et in ceteris Monacc. quoque reperitur. Dein *quos acceperit* W. Proxime *peccuniam muneratam* (sic) idem liber.

P. 88.

1. *redibitio* W. Mabcef. Bab, *redibicio* Mg et ed. Col. Eodem errore I. 50. §. 249, 1. Ba scribit *exibendum.* III. 19. p. 216, 6. W et Bc dant *exibuere.* Pro *deum* Bc *dominum.* 4—5. *sanctorum operetur* (intermed. om.) Ba. 6. *dimitte* W. Dein *et dimittemini* Babc una cum ed. Col. *Vobis* om. exemplar Med. Verba seqq.: *date et dabitur vobis* desiderantur in W. Paulo post *superaffluentem* mendose exhibent Macdefg.

§. 163, 1. *salemonis* Mbcdg. 2. *epulentur* Mb. 4. *expellere* pro *explere* W. Mox *conscientia est* Ba. 5. *iocundior* codd. W. Monacc. et Bbc, itemque edd. ante Rom. omnes. Vid. ad I. 20. §. 85. p. 62, 1. 6. *solum sibi* W. Monacc. et Ba, *sibi solum* Bbc c. editis. Pro *memoravit,* quod habent edd. Maur. atque Gilb., e codd. et edd. superioribus reduxi *memorabat.* In f. *qui in caelo est* al. ord. scribunt Bbc, *qui in celis est* (*est* ab al. m. supra addito) habet Ba.

§. 164, 2. *delectatur* Bc. 4. *munda illa*] Ita codd. c. ed. Col. omnes, *illa munda* vulg. 5. *saturamur* W. Tum *in* *verbo dei* (*in* ab al. m. superscr.) W, *in verbo d.* ceteri scripti et editi exceptis Cost. Pistor. atque Rom., in quibus *in* recte omissum est. 7. *vero* ex corr. inter vers. habet W. Dein *expresse satis* dant Mbcdf. 8. *meos* om. Bb.

Cap. XXXII.

§. 165, 1. Voc. *scripturarum,* quod excidit in Mg, a diversa manu supra additum est in Mb, *divina* (*rum* eraso) *misceamus* habet Md, *divinarum rerum misceamus* Mc, *misceamus* etiam Mbcefg et in contextu Ma, in mg. tamen *umescamus,* quam scripturam pro vulg. *humescamus* (itemet Bb) a me receptam egregie confirmant Bac. De forma *umesco* vid. *Wagn.* l. c. p. 478. *Vescam* *ur* (*ur* ab al. m. supra adnotato) legitur in W. Dein *alloquio* exhibent W et Bac, item edd. Col. Amerb. Erasm. et recentiores, *eloquio* Ma et Bb c. ed. Med., *eloquia* Mbcdefg. Voc. *vos* in Me r. m. supra addidit. Mox *discedant* W.

P. 89.

1. *Cum ergo* Mb. 2. *quis iste sit* codd. et edd. Col. atque Med. 3. *locatus* Babc, item edd. Col. Med. Maur. Gilb., *clocatus* (i. e. *conloc.*) W, *colloc.* Monacc. editionesque Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. Dein *quae habeant ferculorum dapes* dant codd. Monacc. omnes et Ba c. edd. Maur. et Gilb. Ita et W, qui eo ab iis differt, quod perperam scribit *ferculorum.* Ceteri libri tam manu exarati, quam typis expressi mirum in modum variant. E cod. Dresd., quocum concordant edd. Mediolanenses, Gilbertus protulit: *quid habeant ferculorum dapes.* In Bc legitur: *quae habeantur ferc. dap.*, in Bb: *quas habeat ferculum dapes.* In edd. Col. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. et Rom. exstat: *quae habeantur in ferculis dapes.* Gilbertus suspicatur: *quas habeant ferculorum dapes,* scilicet singuli libri scripturae. Sed nihil mutandum videtur; verba enim illa: *quae habeant ferculorum dapes,* ita sunt capienda: *welche kostbare Gerichte das Mahl biete.* 6. *manum tuam* Mb. 7. *collocatam* ed. Med. 8. *officii* W. Monacc. et Bab. Dein *praesentes* Bc. 10. *possent* Maur. et Gilb., *possint* codd. c. ceteris edd. Tum *autem* ab al. m. superscriptum in W, omissum in Bb. Mox *id sum* Mb, *sum id* Mcdfg et Bab veteresque edd. cum Erasm. Cost. Pistor. Rom. Sed pronomen demonstrat.,

quod om. W. Mae et Bc, merito expunxerunt Maurini; legitur enim in Graec. εἰμὶ ὅ εἰμι. 11. *egena non fuit in me* Mg, *in me egena non fuit* edd. Col. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *in me vacua non fuit* Bb. Omittunt *in me* Mbcd.

§. 166, 3. *solum restituit affectum*] De hoc loco vid. *Cic.* de off. II. 20. §. 69. 3—4. W *referendo,* quod accipiendum videtur pro *ad referendum.* Similiter *Cicero* epist. ad familiares XV. 13, 3.: *mihi ad remunerandum nihil suppetat.* *Referendi* (*i* in ras. adpicta) habet Ma eademque lectio reperitur in ceteris Monacc., *reddendi* est in Babc, ut in editis libris. Dein *subpetit* scribunt W et Mb. Tum *in beneficio reddendo* exhibent codd. omnes itemque edd. Amerb. Erasm. Cost. et Pistor. c. Rom., *in beneficio referendo* Babc et edd. Col. Med. Maur. atque Gilb. Conf. *Cic.* de off. I. 15. §. 48. 5. *operetur* Ba. 8. *et si* Mg. 9. *facit nullo* Mbcdg.

§. 167, 1. *Est enim* W. Monacc. et Bb. Mox *etiam*, quod post *benivolentia* invexerunt Maurini (Babc et edd. Col. atque Med. exhibent *et*) praeeuntibus scriptis omnibus ceterisque editis omisi. 2. *affectu* Mf, *affectus* Bab, *effectum* Mbcd, *effectus* Mg. Dein $\bar{n}$ *sequitur* ($\bar{n}$ ab al. m. superscr.) Ma, $\bar{n}$ *sequitur* ceteri Monacc. in contextu. 3. *usu* Mbcdfg. Tum pro *et* Ma ex mutat. habet *est*, quod reperitur quoque in ceteris Monacc., quibuscum conspirant edd. Amerb. et Maurinam antecedentes omnes. 4. Post *communis quaedam* in Mc fol. 40, b. lin. extr. male turbatus est foliorum ordo. Seqq. enim habentur fol. 49, a. l. 1. 5. *omniumque* libri Monacc. Pro vulg. *connectit* c. W. Mbcd et Babc scripsi *conectit.* Vid. *Wagner.* l. c. p. 455. litt. N. 3. *A. Maius* et *Osann.* ad Cic. de re publ. p. 246. Conf. II. 10. §. 51, 1. III. 3. §. 19. p. 181 in f. Similia sunt *conivere* III. 19. §. 116. p. 216, 7. et *conubium* II. 15. §. 72, 2. III. 19. §. 111, 8. Add. *Osann.* ad l. c. p. 231. 6. *et* pro *ut* Bab. Dein *unusque* pr. W. Tum *benivolentiae se* Bac.

P. 90.

1. *credit* Bb. 2. *tamen ionathae* Mb. 4. *tollerit* (sic) in contextu, in mg. „vel *tuleris*" W. De re vid. *Cic.* Lael. c. 13. §. 47. 7. *sibi* superscr. in Md. Dein *plaudit* Bb. 8. *patuit* Mb. 9. *de lumine descendere* W, *accendere*, *benivolentiae est.* *Itaque* Bb; *itaque* om. W. 10. *est* defit in Mbcd. 11. Partic. *et*, quam Maur. intulerunt ante *tamquam,* recte om. codd. et edd. praecedentes. Tum *quae* pro *quod* perperam Bc. Mox *illi desit*, *qui* — *alii* — *accenderit* exhibent W et Monacc., *illis desit*, *qui* — *aliis* — *accenderint* Babc c. editis.

§. 168, 3. *consequutus* h. l. W, ut Maur. et Gilb. Pro *debiti* Ba habebat *p̄mii*, quod erasum est. Proxime *nos facere* Ba, *facere nos facere* (sic) Bc. 4. *sanctus iob* Ba. Tum *ammonet* W. Maef et Ba c.

vel i
ed. Col. 5. *singrapham* („vel i" ab al. m. superscr.) Ma, *syngraphiam* Mb, *singraphiam* ceteri Monacc., *cyrographum* (superscr. „vel *singrafum*") Bb, *syngraphū* Amerb. Tum *quod* pro *quid* ed. Med. Mox *si* om. Mcd. 6. *avaris* (*u* ab s. m. superscr. et quod sequitur commate delet.) *malivolis heredibus* Ma, *avarus, malivolis hered.* ceteri Monacc., *avaris, maliv. hered.* W, *avaris hered.* Bac, ut edd.; item Bb, ubi *avaris* ab al. m. supra additum est. Probavi *avarus* (quod h. l. accipiendum est pro *ut avarus*), *malivolis hered.* Vid. ad II. 4. §. 12. p. 128, 7. Dein *servas* Babc et edd. Col. ac Med. Statim *quod* Bb et Amerb. L. sq. *tuae,* quod Bb. Amerb. Erasm., item recentiores om., praebuerunt ceteri scripti et editi. Dein *dampno* Mbdf.

§. 169, 1. *discutiamus benivolentiam* W. Babc et pr. Ma. Ita edd. quoque Col. atque Med. Vocc. *a domesticis* om. Ba. 3. *coniunctionē* male W et Mbcdfg, *coniunctionū* (*ū* a r. m. in ras. adpict.) Ma. Tum *perveniat* Ba. Conf. *Cic.* de off. I. 16 et 17. 5. *et in femina* ed. Col., *et in foem.* Med., *et femine benivolentia* pr., dein *et femina benivolentiae* W. 6. Pro *erunt* idem liber habet *vixerunt.* Mox *unde et* Bb, *unde se* Ba, *se* etiam Monacc. editionesque Med. et posteriores, *unde eva se serp.* Col. At pron. *se,* quod glossam redolet, merito om. W. Vid. ad Paulin. §. 1. p. 1, 13. Quare expunximus. Paulo post *malivolentiam esse* Babc.

Cap. XXXIII.

P. 91.

§. 170, 1. *Augeatur* Bc. Respexit Noster h. l. *Cic.* de off. I. 17. §. 55. 2. *initiandae* W. Tum *p̄cipiende* Ba. 3. *ministeriorum* W. Dein *conmunione* exemplar Col. Quod sequitur *haec* exhibent W et Babc una cum editis, nec aliter pr. legebatur in Maf, in quibus postea littera *c* erasa est; *hae* scribunt etiam Mbcde et *hee,* ut solet, Mg. Vid. quae de usu τοῦ *haec* pro *hae* adnotavi ad I. 31. §. 162, 5. 6. *spectant* Mb.

§. 171, 1. *parium studia virtutum*] Conf. *Cic.* l. c. 2—3. *ionatha* W. Mabdefg et Bb, item pr. Bc, *ionatha*ˢ (*s* ab al. m., ut videtur, superscr.) Mc, *iónathas* Ba et a s. m. Bc una cum editis. Conf. adnotat. ad I. 40. §. 196. p. 101. III. 9. §. 61, 8. et 22. §. 132. c. f. 3. *sancti david imitabatur* sine v. *mansuetudinem* Ba. 6. *nam et filii utique* Mbcdg. 8. *in domo patris* W veteresque edd. c. Erasm. Pist. et Rom., *in d. patria* codd. Monacc. et Babc, quibuscum conspirant Cost. Maur. atque Gilb. 9. *Non erat enim benivolentia* W. Mae et Babc c. ed. Med., *non enim erat beniv.* Mbf, itemque edd. Col. et Amerb., *non enim erat benev.* Erasm. et posteriores, *non enim beniv. erat* Mcdg. Verba mox sequentia: *quae sibi praeferret alterum, sed magis contentio* desunt in Mcd. *Praeferet* habet ed. Med., *praeferrent* Mg. Dein *alterutrum* Mabefg. 11. *cum* a r. m. superscriptum in Bb. Tum idem *praedurus esset,*

l. autem sq. om. *esset.* Infra *iob* pro *iacob* scribitur in Ba et Mbe, et mox *deferre* in W. Omittit haec cod. Mg.

§. 172, 1. *tamen* pro *autem* Mbcdfg. De hoc loco vid. *Cic.* de off. I. 17. §. 56. 2. *conpar et socia benivolentiae* W et Bc, *compar et soc. beniv.* Ba, item edd. Col. atque Med., *compar — — benev.* Erasm. et recentiores. In libris Monacensibus haec foede corrupta sunt; *conparem et sociam benivol.* exhibet Bb, *comparem et sociam benivolentiam* Amerb., Tum *fac et* pro *facit* Bc. Seq. *ut* a r. m. superscriptum in W. 4. *etiam* om. Babc. 6. *inquit* deest in W, *inquit, mihi* habent Bab et Mcd eundemque ordinem observant Bc et Mf. Distinxi post *per illum* c. codd. Mcd. Congruit *Sirac.* 22, 26.: *καὶ εἰ κακά μοι συμβῇ δι' αὐτόν, πᾶς ὁ ἀκούων φυλάξεται ἀπ' αὐτοῦ.* Ante *per illum* incisum habent W. Mabfg et Bbc, item edd. Amerb. et posteriores ante Maur. atque Gilb., in ceteris autem libris tam scriptis quam editis nulla est interpunctionis notula.

Cap. XXXIV.

P. 92.

§. 173, 1. Habet Mg hoc enuntiatum in mg., utpote in contextu omissum. 2. *vulnera utilia* sine *magis* recte exhibent W et Babc, item edd. Med. et Maur.; nam adv. *magis,* quod edd. Amerb. Erasm. Cost. et Pistor. c. Rom. atque Gilb. post *utilia* inferunt, codd. autem Monacc. huic vocabulo praemittunt, e glossemate fluxisse manifestum est. Etiam comparativo *utiliora,* quem habet ed. Col., iure carere possumus. Intell. potius *magis.* Vid. *Ramshorn.* Gramm. Lat. p. 498 sq. Conf. Noster infr. II. 10. §. 50. p. 141, 2. Add. I. 41. §. 205. p. 104, 7. 3. *inimici voluntaria* Bb. 3—4. *ut unus fiat ex pluribus*] Vid. *Cic.* de off. I. 17. §. 56. 4. *amici s̄* (i. e. *sunt*) W, *sunt amici* Monacc. Tum *unus fiunt* Bac veteresque editiones c. Erasm. Maur. et Gilb., *unum fiunt* W. Monacc. Bb, item edd. Cost. Pistor. atque Rom. 5. *spiritus unus,* Babc. Congruunt edd. Col. et Med. 7. *dolores* recepi ex codd. et vett. editt., *dolorem* habent edd. posteriores. Conf. *Cic.* de off. I. 17. §. 58 in f. Mox *censoris* Ba, nec aliter pr. Bc. L. sq. *benevolentiae* W, ut vulg., ita pr. etiam Bc, e corr. autem *benivolentiae.* E *benivolentiae* in Ma enatum est *benivolentia,* quod reperitur quoque in ceteris Monacc. et Ba. Mox *set* (d superscr.) *utilitate* W, *sed utilitate* Mabcdef et Ba, *sed utilitatis* Mg.

§. 174, 1. *non in omnibus* ed. Col. 4. *et* om. W. Dein Mbcd scribunt *salemon* et pro *dicit* Mb habet *dixit.* Statim *melior vicinus* dederunt Maur. et Gilb. respicientes, opinor, Prov. 27, 10.: *κρείσσων φίλος ἐγγύς.* *Melior est vicinus* exhibent W et Monacc., nec discrepant edd. Amerb. ceteraeque Maurinam antecedentes, *melius est vic.* dant Bac et exemplaria Col. ac Med. Om. *est* Bb. Scribendum videtur in Graeco *κρεῖσσον* et ap. Nostrum *melius vic.* Vid. *Ramshorn.* Grammat. Lat. §. 92, 1. a. p. 274. 6. *conmittit* Bc. 7. Deest *fratris* in Mbcdfg.

Cap. XXXV.

§. 175, 1. *honestati* (sic) W. 2. Post *tractemus* puncto distinguens pro *quae* Mg habet *fortitudo*. Ceterum conf. *Cic*. de off. I. 18. §. 61. 4. *a nostro officio intendimus* (intermed. om.) Mc. Adv. *iam* in Mc r. m. superscripsit.

P. 93.

1. *ierobaal* Mcg, *Heroboal* Pistor., *hieroboal* Bb et Mbd, item edd. Amerb. atque Erasm., *hyeroboal* ed. Col., *ieroboal* Mf, *hieroboam* Ba c. ed. Med., *hyeroboam* Bc. Pro *Samson* scrib. *Sampson*, quod in eodem libro e *sampso* correctum est.

§. 176, 2. *conmittit* ed. Col. 3. *fortitudo sine iustitia iniquitatis materia est*] Respexit Noster *Cic*. de off. I. 19. 4. *obprimat* Bc. 5. Excidit *bella* in Mcd.

§. 177, 3. *et* om. Mbcdfg. Deinde *Golian* Bac. Mox *singulare certamen dimicaturus* recepi ex codd. W et Mabcdef, *singulari certamine dim*. exhibent ceteri, ut vulg. libri. 5. *integumentis*] Ita Mbf et edd. omnes, *integimentis* W. Mae et Babc, *tegumentis* Mg, *tegimentis* Mcd. Conf. *Wagn*. l. c. p. 475. v. *tegumen*. Pro *nititur* (ita Babc et edd. Col. Med. Erasm. ac posteriores) recepi *innititur* e codd. W et Monacc., quibuscum concordat etiam Amerb. 8. *adorsus* a m. pr., a s. *adorsurus* Ma. Haec posterior lectio in ceteros libros Monacc. irrepsit. In seqq. *ad summum* Bb. 9. *promptus*] *pro preciis* ed. Col. Tum *bellū*^{o} Mf. Dein *adversus* Babc et Mbcd c. edd. Col. atque Med. Mox *titanos* libri Monacc. L. sq. *bellator* om. Ba, *bellaturus* habet Bb. Tum *admiscebatur* Mc. Mendose *cupidis*, *ingloriosis* Mg, *ingloriosus* Macde, *inglorius* Mbf.

§. 178, 1—2. *sed et* Ba. 3. *ora leonum* Mbcd. Tum *extincxerunt* W et Bc. Ita II. 2. §. 6, 15. Bb *subiuncxit* et II. 7. §. 31. 2. ab im. Bc *devincxerat*, 23. §. 117. p. 162, 2. Bc *perstrincxeris*. De qua scriptura vid. *Wagn*. l. c. p. 422 infr. *Ang. Mai* et *Osann*. ad Cic. de re publ. II. 19. init. *Otto Jahn* in Praef. ad Flor. p. XXXIII. *Extinxerunt* habent ceteri codd. et edd. omnes excepta Gilb., in qua legitur *exstinxerunt*. 4. *effugerunt* (ἔφυγον) W editionesque Col. Cost. Rom. Maur. Item vet. versio Lat., *effugerunt* Ma, *effugarunt* (vel *arunt*) Mbcdef et Bbc, *effugaverunt* Ba et Mg c. edd. Med. atque Gilb., item pr. Mf. Tum *evaluerunt* optime codd. omnes praeter Bb et Mg, in quibus, ut in vett. edd. ceterisque, exstat *convaluerunt*. Ceterum *evaluerunt*, quod cum *ↄvaluerunt* (i. e. *convaluerunt*) facile permutari poterat, tuetur etiam cod. Claromontanus epistolarum S. Pauli. Conf. Noster II. 5. §. 20, 5 ab extr. ibique adnotat. Post *fortes* in Ma r. m. superscripsit *extiterunt*, quae glossa irrepsit in codd. Mbcdef, qui ante *fortes* distinguunt, ut etiam Mg, ubi male scribitur *fortes extinxerunt*. Mox *leonibus* Ba,

dein *suncincti* W, *subiecti* Bac, *subiectis* ed. Col. 2. ab extr. *danihel* W. Ma et Bc. Tum vitiose *rugentes* Bb, *rudentes* c. ed. Col. codices W. Bc et pr. Ma.

Cap. XXXVI.

P. 94.

§. 179, 1. V. *corporis* r. m. addidit in Mg. De re vid. *Cic.* de off. I. 23. 3. Praeposit. *in* ante *inferenda* et *depellenda* om. Mbcdg. Ante *depellenda* eam non agnoscunt W et Maef c. Babc. Ceterum in W v. *est* al. m. adposuit. 5. *moises* Mc. 6. *temptamenta* codd. omnes veteresque edd., *tentamenta* Erasm. et posteriores. 8. *in arena* (i. e. *in harena*) Bc, *in harena* Mbcdfg c. ed. Med. De qua scriptura vid. *Wagn.* l. c. p. 441. Vulg. legitur *in arena.* Verba proxima: *Salemon* (ita etiam Mbc) — — — *ad mortem,* utpote in ordine omissa, in mg. habet Md.

§. 180, 1. *igitur hoc* r. m. superscripsit in Me, *hoc igitur* habent Mbcdfg. Abest *hoc* ab ed. Col. 2. *aut etiam ipse* Bb. Pro *transtulerint* in Mbcdg scribitur *transtulerunt* (per compendium *trāstulert* habet ed. Col.). 4. *cui non erat adiutorium* Ba. 5. *veniebat* Bab. 6. *qui* om. Ba. Mox *inpetus* Mbg. 7. *eum* om. Ba. In seqq. *dominus dicit* scribitur in Ba proximeque *lumbos tuos sicut vir.* Infra vocc. *quoque ait* ibidem desunt. Verba extr.: *Est ergo fortis* etc. om. Mbcdg.

§. 181, 1. *ea* om. Bb. 2. *semetipsum* habet Ba. Dein *mollitur* Mcd. Verba seqq.: *atque inflectitur* — — *non extollitur* desunt in Mbcdg.

P. 95.

1. Ante *quasi* in Ma r. m. superscripsit *non,* quod etiam Md inter vers., ceteri Monacc. in contextu habent. Tum *rerum variarum* inverso ordine dat Ba. De re conf. *Cic.* de off. I. 20. §. 68 seq. 3. Post *carnem* omisi *et* ducibus libris W et Mabdefg conspiranteque ed. Col. Dein pro *servitudinem,* quod exstat in edd. Maur. et Gilb., e codd. ceterisque edd. recepi *servitutem.* 4. *oboediat* antiquo scribendi more (vid. quae adnotavi ad I. 24. §. 105, 5.) exhibet Ma.

§. 182, 1—2. Imitatur Noster *Cic.* de off. I. 20. §. 66. 2. *flectitur* pro *spectatur* Bbc et exemplar Col. Mox *hesterna* W et Mbcd, *externa* ex emend. in ras. Ma. 3—4. *magis despicienda* Mbcdfg. 4. *exspectanda ducat* ed. Col. 5. *honestum illud proponi* Bb. Post *illud* ed. Med. infercit *idē.* 6. *ΠΡΕΠΟΝ* c. gl. *decorum* litteris minutulis superscripta Ba, *p̄poni* W, *praeponi* pr., deinde *praepon* Ma, ubi al. m. supra addidit gl. *decorum,* ut ante *praepon* inserendam; *decorum p̄poni* scribunt ceteri Monacc., *decorum praeponendum* dant edd. Med. et Amerb.; ita pr. etiam Bc, ubi *praeponendum* posthac mutatum est in *preponendum* (conf. infra l. 11.); *dec. proponendum* habet Col. Deest *animi* in Mbcdg. 6. *ad effectum*] Ita codd. et edd. omnes exceptis Maur. atque Gilb., in

quibus legitur *ad affectum*. 7—8. *ita animum tuum informes* W et Mabefg c. edd. Amerb. ceterisque Maurinam antecedentibus, *animum tuum ita informes* Mcd, *ita animum infirmes* (sic) *tuum* ed. Col. Retinui lectionem *ita animum informes tuum*, quam exhibent edd. Med. Maur. et Gilb. Similiter Noster infr. l. 12.: *mentem ita intendas tuam*. Mox *nec voluptates* Mg, *voluntates* Bbc. 9. *in his* om. Mg. 12. *ita mentem intendas tuam* Bb, *mentem tuam ita intendas* Mf, *mentem intendas tuam ita* Ba. Deest *ita* in Mbcdg et ed. Col.; *intendes* scribit W. Tum *quicquid* codd. et edd. praeter Med. Rom. Maur. atque Gilb. Conf. adnotat. ad I. 30. §. 154, 5. Dein *accenderit* W. 13. Pro *animi* Pistor. in mg. habet *homines*. Mox *amissi*, deinde *imminuti* Ba.

§. 183, 1. *est* om. Mbcdg. 2. *nisi legitime certaverit*] Ita W. Mabcde et Babc editionesque ante Maur., in qua legitur *nisi legitimo certamine*. Pro *nisi* in Mf est *non* et ita pr. exhibebat quoque Mg. Tum *coronabitur* Ba et ed. Col. c. Med. 3. *Tribulatio vero* Ba. 4. *vero* pro *autem* W et Monacc. c. edd. Amerb. ceterisque praeter Maur. et Gilb. 7. *adflictio* Bc. L. sq. verba: *Et quamvis in periculis — — in carceribus* ab al. m. in mg. habet Bc, item proxima: *in laboribus — — in mortibus* Md in mg. supplet. Post *carceribus* Mg infercit *frequenter*.

P. 96.

§. 184, 1. *quemammodum* Ba. 2. *despicientia* W, *despicientiū* Ba, *despiciendā rerum humanarum* ^{voluptatē} *habere* (v. *voluptatē* ab r. m. superscr.) Ma, *despiciendam r. h. voluptatem h.* Monacc. rell. Pro *habere debere doceat* (ita codd. omnes et edd. Med. Cost. Pistor. Rom. Maur. atque Gilb.) in exemplaribus Col. et Amerb. est *habere deceat*, quod Erasmus in *habere doceat* transmutavit. Sed nihil est, quod offendaris cacophonia, si qua sit in verbis *habere debere*. Similia ex Ciceronis operibus congessit exempla *Osannus* ad eundem de re publ. p. 469 sqq. et ex Graecis scriptoribus *Foertschius* Observatt. critt. in Lysiae oratt. p. 15. 5. *adtaminaveritis* W et Macef, *attaminaveritis* ceteri Monacc. c. Babc, ut vulg. Quae posterior scriptura omnino praeferenda. Conf. ad Paulin. §. 10, 6. 7. *enim* pro *ergo* exhibent Mbcdg. 7. Quae post *quaerite* in edd. Maur. et Gilb. adduntur verba: *non quae super terram*, et codd. et editiones superiores omittunt. Quare expunxi. 8. Deest *ergo* in Bb. Tum *menbra* c. ed. Col. habent Mef, ut alibi. 10. *prophanarum* W. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Paulo post *nil permittens* Mbcd.

§. 185, 1. *ergo* om. Mbcdg. Mox *continentia, mansuetudine* habet W, *continentia ad mansuetudinem* Amerb., *mansuetudines* Ba. 5. *hi qui — militant, — prohibentur* Bab, *hi qui — militant, — prohibetur* Bc, *hii* ed. Col., *ii* Med. Ceterum Mb scribit *inperatori*, Bb *imperatoribus*. Praeposit. *a* ante *susceptionibus* om. Bc. Mox ^{et} *actu* (*et* a r. m. supra notato) dat Ma, *et* ceteri Monacc. in contextu habent.

8. *agelli* Mbcdg. 10. *qui dicat* Bac. Tum *etenim senui* seq. particula *et* omissa Mbcdg. 3. ab extr. *Ea enim est* Mf. V. *est* om. Mbcd. Paulo post *acquirendi* habet Ba. Dein *adficitur* Bc.

Cap. XXXVII.

P. 97.

§. 186, 1. *Ea* om. cod. Bb et edd. Amerb. ceteraeque Maurinam antecedentes; *enim* pro *etiam* habent Bc et Mf. 3. *laetiores* Mbcdfg. Respexit Noster h. l. *Cic.* de off. I. 20. §. 69. et 26. §. 90. Item de seqq. I. 20. §. 72. et 25. §. 85. 6. *deo placeant* Ba. Tum *p̄tendatur* Bb. 7. *inperatori*, ut supra, Mb. Dein *menbra* Mef, ut passim.

§. 187, 3. *quod honestum — quod possibile* Ba. Adi. *honestum* superscriptum in Md, in quo, ut in Mc, additur *sit*. Mox iidem libri *sit* om. Dein *quaerimus* (*a* ab corr. m. supra notata) W. 4. *possumus* Mabcdef. De re conf. *Cic.* de off. I. 21. §. 73. in fin. 5. *persequutiones* W. Praepositio *con* verbi *concedere* erasa est in Ma, *cedere* cum edd. Amerb. Erasm. Pistor. atque Rom. exhibent ceteri quoque libri Monacc. 6. *utamur* Bb. Dein *timere* pr. Ma, ab r. m. *timens*, quod legitur etiam in Monacc. rell. Infra Ba scribit *animus portare*.

Cap. XXXVIII.

§. 188, 1. *ac* perperam ante *quis* superscriptum in Bb.

P. 98.

1. *stabilienda* (coni. *ac* ab r. m. superaddit.) Ma, *ac*, ut solent, ceteri Monacc. in ordine habent. 3. *quidem* supra adiectum in Md. 5. *nec ratione* Babc et exemplar Col. 6. *putes discedendum* Ba. Tum *perpetui* (*q;* ab r. m. supra add.) Ma, *perpetuique* rell. Monacc.

§. 189, 1. *est* om. Mbcd. Pro *quis* iidem libri c. Mg exhibent *quisque*. 2. *illud* (*ad* a r. m. superscr.) Ma, *ad illud* ceteri Monacc. 3. *ventura sunt* Mcdfg, *sunt ventura* Mb, *etiāquae* (sic) pro *et tamquam* Ba. 3—4. *accedere* W, *accedere* Bb. 5. *animoque* Bab. Tum *conitiat* W. Babc. Mcfg, *conitiat* (sic) Mabde, itemque ed. Col., *coniiciat* edd. rell. 6. *accedere*, ut supra, W et Bc.

§. 190, 1. *Fortis ergo viri est* Ba, *f. viri est ergo* W. 2. *inmineat* W. Bc. Md. Praeferenda tamen lectio (geminata *m*), quam codd. rell. et vulg. libri servant; ita enim scribitur in voll. quoque Herculan. P. II. Col. I. l. 7. Vid. *Wagner*. l. c. p. 410, 12. Proxime *explorare* om. Ba. Dein *ex specula* scribit idem liber. 4. *in ista incidi* cod. Dresd. ap. Gilb., edd. Med. et Rom., item Latinius. Sed mutatione non est opus. Vid. quae adnotavi ad I. 20. §. 85, 2. 6. *inprovidus* Bc, Infr. *explorata* Ba.

§. 191, 1. *ergo* pro *igitur* Mbcdg, item edd. Amerb. et posteriores ante Maur. omnes. 2. *tuus* om. Mbcdg. Tum *exercitus* a m. pr. Bc et Mfg, quorum ille ab r. m. *exercitatus,* hic *exercitiis.* *Exercitatus* habent etiam Bab. Mb, per ras. Mc et in mg. Ma, neque discrepant edd. ante Maur. excepta Pistor., in qua legitur *excitatus.* Ma in contextu scribit *exercitiis*, quod reperitur quoque in Mdef. Vid. infra ad II. 15. §. 75, 8. 3. *et* r. m. supra addidit in Mg. Dein *est* om. Bab. 4. *q̄m* i. e. *quoniam* pro *quia* Ba. Inverso ordine Mabcde *etiam ipsi* et Mf *etiam deum ipsi.* In Bbc et Mg *etiam* deest.

§. 192, 1. *quisque* Mg, *quis faciet* Ba. 2. *dispicere* recte W. Bc et pr. Ma. Item Maur. atque Gilb. Male Ma ab s. m. *despicere*, quod irrepsit in rell. libros tam manu exaratos, quam typis exscriptos. 3. *videntur* abest a Ba.

P. 99.

2. *contem[p]nas* W, *contempnas* Ba. Mbdfg et exemplar Col. 3. *id* sine *que* Md, *quod* pro *idque* ab r. m. in ras. Mc. Dein *acervum* W. Bc et pr. Ma permutatione frequenti. Conf. ad I. 40. §. 196. p. 101, 1., II. 5. §. 21. p. 131. §. 21, 1 et 7. III. 1. §. 5, 4—5. III. 12. §. 78, 5. III. 19. §. 116. p. 216, 1. 6. *utique [qui] filios* (*qui* et *ique* a poster. m. in ras. scriptis) Mc, *et utique* Babc. 7. *serves te* Mbcdg. Tum *moribus* pro *omnibus* ab al. m. in ras. Mc. Statim *personam* om. Mbcdfg. 10. *loquuta* W, ut Maur. et Gilb. 11. *mala autem quare non sustineamus?* Mbcdfg. Ceterum *sustineamus* exhibent etiam edd. Col. ac Med., *sustinemus* W. Mae et Babc, *sustinebimus* (ὑποίσομεν) optime edd. Amerb. et recentiores omnes.

Cap. XXXIX.

§. 193, 2. Post *bellum* glossatoris cuiusdam manus in Ma superscripsit *non tantummodo,* quod ceteri Monacc. in contextu habent. 4. *inexpiabili* a m. pr., *inexplicabili* ab rec. Bc. Mox *decernat* [vel *decertet*] Ma. 7. *have* W. — *pecuniam neglegat*] Conf. *Cic.* de off. I. 20. §. 68. 9. *vinci lucro* Mbcdg. 10. *et inclinata* Maur. et Gilb. Deinde *in fuga* W et Ba. 3. ab extr. *exubiis* pro *exuviis* W. Ita idem liber infra §. 195, 4. *coacerbatae* pro *coacervatae* et III. 19. §. 116 fin. pro *coniventia* Bb *conibentia.* Mox *ipsos* om. Mbcdg. Tum *revocaverunt* edd. Col. Maur. Gilb.

§. 194, 2. *templetur* codd. praeter Mg, qui perperam scribit *temptatur.* Alteram lectionem tuentur etiam vett. edd., *tentetur* primus dedit Erasmus.

P. 100.

1. *perseque[a]tur* Bc. 2. *virtus* Bb. Dein *veluti* Bb. Ante *armisque* (ita a m. pr.) in Ma r. m. superscripsit *arietibus*, ibidemque

post *tollat* al. m. inter versus supplevit *consilium*. Dein idem liber a genuina manu habet *et convicia tamquam egritudinem vitet*. Mcdefg dant *propulset* (*propulset et* pr. Mg, ubi part. *et* postea expuncta est) *arietibus armisque tollat et convicia tanquam* (*tamquam* Mf) *egrit. vit.*, Mb autem scribit *propuls. velut quibusd. arietibus armisque toll. et convitia tanq.* etc. Statim *gloriam quoque caveat adpetentiam* perperam legitur in Bc, in Ba *adpetentiam* correctum est ex mendosa scriptione *ad penitentiam*. Ceterum conf. *Cic.* de offic. l. c. 5. *aut* pro *autem* Ba.

§. 195, 2. *frigora, fames* Ba, *frigores* (sic), *fames* Bb. 3. *dispexit* W et pr. Ma. Proxime *nunquid* et hic et in seqq. Mbd editionesque Med. Erasm. Cost. Pistor., *nūquid* h. l., *nunquid* in seqq. exemplar Col. 4. *coacerbatae* W. Vid. ad §. 193, 3 ab extr. Tum *inopia* Mbcdfg, *in operibus* Ba. 5. *affluebant* (sic) Md, *affluebat* Mfg. Mox *ac* pro *aut* Ma. Tum *voluptatibus* W et Bb. 6. *cupiditatesque* om. Mbcdf, *cupiditatisque* habent W et Mae. Dein *regum trium* Mbcdfg. 7. *in ira* Mb. 8. *qui* in Mg ab r. m. suppletum. 9. *vel voluntariam* Ba. Dein *celaverit* W et Mabcdef. Conspirant edd. Col. atque Med. *Caelaverit* habet Amerb., *celavit* Mg, *celavisset* correxerat Erasm. eumque secuti sunt editores posteriores. Mox *esset* om. Mbcd. 10. *adnuntiaret* W. Ma. Bc, *adnunc.* Ba, *annunt.* Mbdef, quibuscum faciunt edd. Rom. Maur. et Gilb., *annunc.* codd. et edd. rell. In seqq. *enim* om. W et Mcd. Tum *sed* *q^e sibi* habet Bb. Dein *consistant* W. In f. *reperit* Bb et Mg, item edd. Col. Erasm. recentioresque, *repperit* codd. et edd. rell.

Cap. XL.

§. 196, 1. *bella defix^o us gloria* W, *belli* (*i* ex mutat. in ras.) *defixos* (*o* ex *u* enata) *gloria* (pr. *gloriam*) Ma, *belli* etiam ceteri Monacc. 2. *pute^n t* (*n* ab al. m. superscr.) W et Ma. Mox *proeliarem* Bc, *praeliarem* Ba editionesque Col. Med. Cost. et seqq., *praelialem* Amerb. c. Erasm., *p̄liatorem* W, *p̄liator^u em* Ma, *p̄liatorum* ceteri Monacc. 3. *deflix^u isse* (*u* atramento subpallido superscr.) W. In seqq. *IHCOY nave* Bb. 5. *adversus* Mg et exemplar Col. Deinde *surgeret* praebuerunt codd. omnes veteresque edd. c. Erasm. Cost. et Pistor., *urgeret* exhibent Maur. atque Gilb. 6. Statim *vereretur* W. Babc. Me et ex corr. Ma, ut editi, *revereretur* Mcd, *reverteretur* Mbfg et pr. Ma. Proxime *stetit sol* codd. W et Monacc. c. ed. Amerb. In seqq. *tricentis* W. Mox *populo* om. Bb.

P. 101.

1. *acervo* W. Vid. ad p. 99, 3. In seqq. *ionatha* W. Monacc. et Bab c. ed. Col., *ionathas* Bc et edd. Coloniensi recentiores. Conf. ad I. 33. §. 171, 2—3.

§. 197, 1. *de populo patrum dicam* Bb. 3. *lacessitis* W et Ma. 5. *se leti* Mbcdg. Statim *optulerunt* Mab, *opulerunt* (sic) Amerb., *obtulerunt* libri rell. manu exarati et typis exscripti. Vid. adnot. ad I. 8. §. 25, 6. Ceterum inverso ordine Babc editionesque Col. ac Med. exhibent *se morti obtulerunt*. 6. *possit* W et Mabcdef. 7. *ipsi cum* Babc. Post *ulti* r. m. in W supra addidit *sunt*. 8. Idem liber habet *stimulatur*. 9—10. *lysian* W, *lisian* Bc. 10. *orgiam* Ba. 11. *attritus*] Ita codd. paene omnes et editi libri, *adtritus* Bc et Mc (conf. ad Paulin. §. 10, 6.), *contritus* Mg. Statim *opus*, in mg. *copiis* a r. m. Mg. Proxime *XL. VIII.* sine *milia* Macdefg, *quadraginta VIII.* item sine *milia* Mb, *XL et VIII. milia* W et Ba. Ceterum *milia* exhibent vett. quoque edd. c. Erasm. Cost. et Rom., *millia* Pistor. Maur. atque Gilb., moxque *milibus* et codd. et edd. exceptis Pistor. Maur. atque Gilb. omnes. De qua varietate multus est *Wagn.* l. c. p. 454.

§. 198, 1. *duces iudae* Bc, *iudae ducis* Bb. Omittit *iudae* Ba. 2. *ceteris* om. Ba. 3. *elefantum* W. Babc et pr. Ma, *elephantem* Mfg editionesque Amerb. Erasm. Cost. et Pistor. c. Rom., *elefantem* Ma (a s. m.) et Mbcde. 4. *in ea* Mf. Statim *rex esset* codd. omnes, itemque edd. Col. ac Med., *esset rex* Amerb. et posteriores. Dein *cursu concito* W. Monacc. et Bb. Conspirant edd. Amerb. Erasm. Cost. et Pistor. c. Rom. Recte tamen *cursu concitus* habent Bac, quibuscum faciunt edd. Col. Med. Maur. Gilb. Ita *Virgilius* Aen. XII. 901 sq.:

Ille manu raptum trepida torquebat in hostem,
Altior insurgens et cursu concitus heros.

In medio W et Monacc. 5. *clipeo* Mabdefg et Bbc, item edd. Col. ac Med., *clippeo* Ba et Mc, *clypeo* W ceteraeque edd. Scribendum esse *clipeus*, non *clypeus* docet *Wagn.* l. c. p. 486. Mox codd. nostri et vett. edd. c. Erasm. Cost. atque Pistor. exhibent: *interficiebat* (*suchte zu tödten*) *bestiam atque intravit sub eam et subiecto gladio interemit* (*interimit* W) *eam*. Nec aliter legitur in codd. Babc. Goth. et Dresd. ap. Gilb.; Maurini autem ex ed. Romana et paucioribus MSS. post *interficiebat* invexerunt *donec pervenit* (*d. perveniret* ed. Rom.) *ad bestiam*. Tum *itaque* om. W. 9. *ut fusis legionibus* Bb. Deinde *consertos* Bab. 10. *penetret* pr. Bc. Mox Ma habet *con**tenta* (*tra* ab r. m. superscr.) *mortē* (*ē* ex *e* enat.). Unde *contra mortem* et rell. Monacc. 4. ab im. *clipeo* recte Bb. Mbde et per ras. Mg, nec discrepant edd. Col. ac Med., *clippeo* Ba et Mcf, *clypeo* W. Ma. Bc editionesque rell. Conf. supra adnotata ad l. 5. Dein *vulneratae* om. Ba. Statim *bestiae molem* inverso ord. scribit Mf. 3. ab extr. *intra ipsam* codd. et vett. edd., *infra ipsam* primus dedit Erasm. eumque secuti sunt editores recentiores. L. seq. *pleniore* codd. omnes veteresque edd. Mox *obpressus* W et Mc.

§. 199, 1. Post *virum* Ba scribit *veru* (sic) *regius habitus fefellerit*, Bb *falleret*.

P. 102.

2. *ee* (pro *se*) Mabef, *sese* Mcd, *se esse* Mg. Mox *arbitraremur* ed. Med. 3. *qui* Mg a r. m. in mg. habet. Quod sequitur *cum* om. Bac. Statim *centum XX.* scribit Mb, *CXX.* Mg. 4. *hominum milibus* Bbc editionesque Col. ac Med.; *milibus* item rell. codd. et edd. omnes praeter Maur. atque Gilb., in quibus exstat *millibus*. Conf. ad §. 197, 11. Tum *armatus* et codd. et edd. exceptis Maur. et Gilb., in quibus legitur *armatis*. Proxime *et XXX. duobus* Mb, *cum XXX. duobus* Mf, *cum XXXII 9* Mg, *cum triginta duo* Bc. 5. *ab hortu* W antiquo scribendi more. Vid. *Wagn.* l. c. p. 440, 3. Conf. ad §. 200, 8. 6. *quidam montes* Mbcdfg. Voc. *splendor*, quod hic ex ed. Rom. tacite invexerunt Maurini, et codd. et edd. praecedentes merito omittunt. *Corusco* in Ma ab r. m. perperam transmutatum est in *coruscorum*, eademque lectio corrupta in ceteros irrepsit Monacc. Adiectivum *corusco* cum genitivo coniunctum h. l. substantivi vim habet. Ita Noster Epist. 64. §. 2. p. 1049. D. *resplendens veritatis corusco*, de Officc. II. 5. §. 21, 7. *aliquo acerbo doloris*. De viduis c. 3. §. 19. *pluvia non terrarum humido, non nebuloso concreta montium*. De obitu Theodosii Or. §. 30. *in hoc saeculi istius lubrico*. De hoc adiectivi usu plura dederunt exempla *Grysar: Andeutungen über die Eigenthümlichkeiten in der Darstellung und Latinität des Geschichtschreibers Tacitus* p. 15. et *Otto* zu Tacit. sechs ersten Büchern p. 122 sq. 220. 231. 7. *refulgerent* praebuerunt codd. et edd. omnes praeter Rom. Maur. atque Gilb., in quibus perperam legitur *refulgeret* (i. e. *splendor*). Male *pacem rogaret* W. Babc et pr. Ma editionesque Amerb. et posteriores, *pacem rogavit*, quod recepi, Ma (ex corr.) et Mef, item exemplaria Col. ac Med., *rogavit pacem* Mbcdg. 8. *pacem relinquit* Ba. Desinunt haec in Mc fol. 56, b. Seq. cap. ibi incipit fol. 41, a.

Cap. XLI.

§. 200, 2. *probatur adversis* Bb. Adv. *nunc*, quod post v. *spectemus* exhibent edd. Med. Maur. et Gilb., a codd. omnibus ceterisque edd. abest. Quare expunxi. 4. *adversus XX. milia* W et Mabeg, *milia* item habent codd. rell. c. edd. Col. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *millia* Med. Maur. atque Gilb. Mox *regis* r. m. in Mg ad mg. adscripsit. 4—5. *cum octingentis* om. voc. *viris* Ba. 8. *hortu* pr. Ma. Post vero *h* eras. Cf. ad §. praeced. l. 5. 9. *in vesperam* W et Mae, item edd. Col. Med. ceteraeque, *in vesperum* codd. rell.

§. 201, 1. *ionathan* codd. W. Monacc. Bb editionesque Med. Amerb. Erasm. Cost. Pistor., *ionatham* Bac. Accedunt edd. Col. Maur. atque

Gilb. Dein *adtexam* Bbc. Mc et edd. Med. Maur. Gilb., *adlexam* (t superscr.) e corr. r. m. Ma, *attexam* aptius ceteri tam scripti, quam editi. Vid. ad Paulin. §. 10, 6. 2. *adversum exercitus* W. Tum *pugnas* (*set* a r. m. superscr.) idem liber. 4. *fugientes* W et Mg.

§. 202, 1. *in quo* mendose W. Bbc et pr. Ma. Item ed. Col.

P. 103.

3. *vagemur* codd. omnes, nec non edd. Col. et Amerb., *evagemur* edd. rell. 3—4. *num minorem — — revexerunt triumphum?* restitui ex codd. W. Monacc. et Bac, quibuscum faciunt edd. Col. et Amerb., *non minorem — revex. triumphum* habet Bb editionesque Med. et seqq. exceptis Maur. atque Gilb., in quibus exstat *non minores — — revex. triumphos*. 7. *cessaverunt*] Ita W et Monacc., *cesserunt* Babc et vulg. libri. Dein *terrores* ed. Col. 8. *corio* Ba, *coriis* Bb. Paulo post *ad amputandum* pr. idem liber. 10. *Non solos* recepi ex W et Monacc. Accedunt edd. omnes, si excipias Maurinam et Gilbertianam, quae conspirantibus Babc *non solum* dant. Tum *loquentes audit* W. 11. *Mosen* Pistor. 12. *voces omnium* (i sonum superscr.) ex mutat. r. m. Ma, *hominum* Ba.

§. 203, 1. Pro *spectabat* Bab sollemni confusione exhibent *expectabat*. Conf. adnot. I. 1. §. 1, 4. In fin. *omni lira dulciorem* Mbcdg.

§. 204, 1. *bibulis* pr. Bb. 2. *agne* W et Bac, ut vulg., *agnete* Mf, *agna* Mbcdg c. Bb, *agnae* (pr. *agne*) Mae. 4. *mortalitate* quinque Monacc. Dein *conmutavit* Bc.

§. 205, 1. *etiam* om. Mbcdfg. Quod sequitur *sanctum* a r. m. inter vers. habet Mg. 2. *xystum* W. Ma et Bb, ut Rom. Maur. atque Gilb., *xistum* exemplar Med., *xixtum* Mbe, *sixtum* Mc et edd. Col. Amerb. Erasm. Cost. Pistor., *syxtum* Bac et Mdf. 5. *sine ministro properas* (pron. adi. *tuo* omisso) Ba. *Tu numquam* Mg c. ed. Amerb. Dein *sine diacono offerre* Ba.

P. 104.

1. *Num ergo* Mbcdfg. 2. *eligeres* Mb. 3. *cui consummandorum* (*commisisti* superscr.) (v. *commisisti* ab r. m. superscr.) Ma. Glossam istam rell. Monacc. in contextu habent. 4. *tui sanguinis* exhibent nostri codd. c. edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. 6. *magisterii* Maur. et Gilb. 7. *et* W c. Bc om., *illustres p̄stantes* (*que* superscr.) *viri* (*tam* superscr.) *discipulorum* ex corr. r. m. habet Ma. Glossulae istae in ceteris Monacc. contextum invaserunt. Ceterum v. *praestantesque* in Md superscriptum legitur. *Illustrius praestantes* dant Ba et ed. Med., *illustres praestantius* exemplar Col., *illustres et praestantes* Bb ceterique editi. Post v. *certaminibus* Costerius et sequentes editores inferciunt *magis*, quo opus non est. De hoc loquendi usu vid. *Grysar* in libello supra laudato p. 16. 8. *Abraam* W. Bc et edd. Med. Amerb. atque Erasm., *Abraham* libri rell. scripti et

editi. Dein *optulit* pro *obtulit* praebuerunt Mad et Bc. Vid. ad I. 8. §. 25, 6. In seqq. Bb scribit *herudisti.*

§. 206, 1. *Xystus* W et Bb c. edd. Rom. Maur. atque Gilb., *xistus* Ma et exemplar Med., *xyxtus* Ba, *xixtus* Mbe, *sixtus* Mcg editique Col. Amerb. Erasm. Cost. Pistor., *syxtus* Bc et Mdf. Conf. ad §. 205, 2. Tum *fili, te* Bc, *fili* om. Bb. Mox *derelinquo ac desero* W. Mabceg et Ba una cum edd. Col. atque Amerb., *derelinquo, nec desero* Mf, *desero ac derelinquo* Md, *desero, fili, ac derel.* ed. Med., *desero ac relinquo* Bb, *relinquo ac desero* Bc, item Erasm. et recentiores. 3. *recepimus* W et exemplar Med. Dein *iuvenem magnum manet* Bb. 4. *veniens* Ba. 5—6. *Inter sacerdotem et levitam hic medius numerus decet* exhibent omnes fere edd. adstipulante codice Bc. Praeposit. *inter* a W. Bab et ed. Maur. merito omissam male restituit Gilbertus. *Sequeris sacerdotem, levita* (pr. *levitā*). *hic m. n. d.* habet Ma, *sequeris, sacerdotem levita. Hic* Mb, a quo ceteri Monacc. eo differunt, quod post *sequeris* distinctionis notam omittunt. 8. Excidit pron. *tibi* in Mbcg, *hereditatem tibi* scribit Md. Quod sequitur *eius* deest in Mg. 9. *fortes* om. Mbcd. 10—11. *non indigent magistro* habet Bc. Tum *sicut et* dant Mbcdg. Verbo *reliquit* Ba addit *et virtutem non abstulit.* Sequentia: *Tibi ergo — — — pro Christi nomine* (§. 207, 2.), utpote in contextu omissa, Bc in mg. supplet.

§. 207, 1. *de quo* W. Bb et pr. Ma, *de qua* rell. libri tam scripti, quam editi. Iunge voculas *de quo* (i. e. *eo*, *de quo*) cum verbis: *quis prior pateretur.* 2. *levita* pro *minister* Bb. 4. *horestē* W, *horesten* exemplar Med., *orestem* libri Monacc. c. ceteris editis, si excipias Coloniensem, ubi, ut in Babc, utroque loco legitur *oresten.* Statim *horestes*, tum *horesten* ed. Med. 5. *asseveraret* codd. et edd. exceptis Maur. et Gilb., in quibus est *adseveraret.* Mox *horeste* et *horestes* ed. Med. 6. *piladem* Bb c. ed. Col., *piladen* Bac. Hausit Noster ex *Cic.* de finibus bon. et mal. V. 22 et ex eiusdem Lael. c. 7. §. 24. 2. ab im. *uterque eorum* Bb. In seqq. *adhuc* pro *ad hoc* W. Mabefg. Bbc et ed. Col.

P. 105.

1. *urguebat* W et Mabde, *urgebat* Babc, item Mcfg, ut editi. Vid. quae adnotavi ad I. 30. §. 149, 5. 3. *virtute animi* recepi ex W. Maef et Babc, quibuscum faciunt edd. Col. ac Med., *animi virtute* dant rell. libri manu exarati et typis exscripti.

Cap. XLII.

§. 208, 2—3. *plerunque* Md et exemplar Med. Dein *adversos* pr. W, *aversos* e corr. Md. Quae sequitur praepositio *a* in W alio atramento supra lin. est notata; *a nobis* om. Bb. 3. *gentilium animos* inverso ord. Mg. Tum *persequutionis* W. 5. *perire* superscriptum in Md. E *faciunt* in Ma enatum est *faciant,* quod reperitur etiam in ceteris Monacc.

§. 209, 1. *Prospiciendum*] Respexit *Cic.* de off. I. 26. §. 91. 2. *autem* pro *enim* Ba.

Cap. XLIII.

§. 210, 2. *temperantia ac modestia*] Adeas *Cic.* I. 27. 4. *gratia* om. Mbcd, Mg autem scribit *pondus moderationis*. 5. *ac* pro *et* codd. Monacc.

§. 211, 2. *ducatur* (*n* a r. m. superscr.) Ma. 3. *est* ibidem erasum, in ceteris Monacc. omissum. Mox *ppter ui ae* (sic, post *vi* rasura comparente) W, *proterviae* a m. pr. Ma, a s. autem *proterviam*, quod invenitur etiam in Bb et Mef, ut in edd. Col. Med. Amerb. Erasm. Pistor., *pravam viam* exhibent Mbcdg. Genitivum *proterviae* iure optimo restituerunt editor Romanus et Maurini; participium enim *fugitans* cum genitivo saepius construit Noster. E. gr. infra II. 7. §. 35, 5. habet *superborum fugitans*. II. 21. §. 106, 3—4. *fugitantem litium*; de fuga saeculi cap. 2. §. 7. *fugitans suorum* et in seqq. *fugitans corporis*, *fugitans passionum*. De virginibus II. 4. §. 22. *fugitans publici visus*. Epist. 2. p. 24. *fugitans parricidii*. Dein *ab omni aliena luxuria* scribitur in Mabcdef, *ab omni luxuria aliena* in Mg.

§. 212, 1. *conversionis* Bb. De re vid. *Cic.* de offic. I. 34. et II. 13. §. 46.

P. 106.

2. *quodam* om. Ba. Tum *ductu* (*a* ab r. m. superscr.) Ma, unde *ducatu* Me. 4. *hii* Mg c. ed. Col., *ii* Med. Sed vid. ad Paulin. §. 1, 12. Mox *solertibus* (alt. *l* a r. m. superscr.) Ma, *sollertibus* recte Bab et Mbcdef (*solleritibus* Mg), item Amerb. Erasm. Vid. *C. L. Schneider.* Grammat. Lat. Vol. II. P. 2. p. 416. *Solertibus* Bc ceterique editi. 6. Pro *aggredi* scripsi *adgredi* cum Bc, *aggredi vitae* inverso ordine exhibent Mbcdfg. 7. *aut* pro *et* Ba. 8. *quam* supra additum in Md.

§. 213. 1. *quis personis* Ba. *Quid*, quod ante *temporibus* repetunt Mf. Maur. et Gilb., omisi, *quid personis conveniat, temporibus atque aetatibus* habet Bb, *quid temporibus, personis conveniat atque aetatibus* Bc. 3. *accommodum* vulg. Ed. Col. exhibet *acconmodum*. Dedi *adcommodum*, de qua scriptura vid. ad I. 19. §. 84, 6. 5. *in* om. Babc.

§. 214, 2. *samuhel* W. Mabde. Bac. Tum *ideo* om. W. Babc editionesque Col. ac Med., *id* (*ob* sic ex mut.) habet Ma. Unde *ob id* rell. Monacc. 3. *ctra*, *corā rege* (*regē* pr.) W, *coram rege* Bab et Mdg, item edd. Amerb. Erasm. Cost. et Pistor. c. Rom. idque recte. Legitur enim in Graeco: ἠλλοίωσε τὸ πρόςωπον αὐτοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ. *Contra regem* exhibent Mabcef et Bc, quibuscum conspirant edd. Col. Med. Maur. Gilb., quos sequi non debebam. Vocc. *cui nomen* in mg. supplet Md. Dein *anchus* W. Bc et ed. Col., item pr. Ma, in quo r. m. superscripsit „vel

achis"; *auchus* pr., post vero per ras. *anchis* Me, *achis* ceteri codd. Monacc. et edd. rell.; *abimelech achus* Ba, *abimelech* Bb. Statim *accusatur hoc* pro *at hoc* Bb.

Cap. XLIV.

§. 215, 1. *suum ingenium noverit*] Ob oculos habuit *Ciceronem* de off. I. 31. §. 114. 2. *adplicet,* quod reponendum est, Bc. Conf. *Wagn.* l. c. p. 407. 5 et p. sq. Mox *itaque prius quid sequatur consideret* Bac, *itaque prius quid sequatur*, *vitia cognoscat* (intermed. om.) Bb, *quod sequatur* Mcdg. 3. *consideret, ut noverit* W et Mabef, *ut novit* Mg, *ut non solum noverit* Mcd, *non solum noverit* edd. Med. Amerb. ceteraeque Maurinam antecedentes. 3—4. *sed et vicia noverit et cognoscat* Ba.

P. 107.

§. 216, 1. *psalmis* Bb. 2. *malo spiritu laborant* Mbd. 3. *oportunior* codd. omnes, *opport.* vulg. Vid. adnotat. ad I. 7. §. 23, 6. 4. *officii* in Ma mutatum est in *officio*, quod etiam in ceteris Monacc. legitur. Tum *quod* pro *quo* Ba, *quod enim* Bc, *ad quod enim unumquenque* ed. Med. In fin. *implet* Bb et edd. rell.

§. 217, 1. *quod* pr., *cum* e corr. Mg. Idem liber *tn̄* (i. e. *tamen*) pro *tum*. Deinceps *in actu nostro* Mbcdfg. Verba: *Amat enim unusquisque vitam sequi parentum,* utpote a m. pr. in ordine omissa, Ma in mg. ab r. m. habet, *vitam sequi parentum* item scribit Me. Desunt haec in Mbcdfg. Copiose de hac re exposuit *Cic.* de off. I. 32. §. 116. 4. *parentes* om. Ba.

§. 218, 1. *invenies* codd. Monacc. et Ba. 2. *sequitur* Mbd. Tum *instituta* Bc. Mox *graves deterrent actus* Bb et Mfg editionesque Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *graves deterret actus* mendose Mbce, *graves act. deterret* Md. 4. *alacri*, quod ab r. m. superscriptum legitur in Ma, ceteri Monacc. om. Dein *vita videtur obscurior* inverso ord. habet Mf, *videtur vita maiorum obscur.* ed. Med. 5. *convertentur* Bb. In f. *attentior* W. Babc. Mbdeg editique exceptis Maur. et Gilb., in quibus exstat *adtentior*, ut in codd. Macf. Sed litteram *d* ante *t* mutari in *t* iam monui ad Paulin. §. 10, 6.

Cap. XLV.

§. 219, 1. Pro *et eam* Ba habet *etiam*. 2. *attollit* W. Babc et Mg omnesque edd. exceptis Maur. et Gilb., in quibus est *adtollit*; *attulit* dant Made, *adtulit* Mbcf. Conf. not. praeced. 3. *impartire* edd. Col. ac Med. Utrum in W et Bc legendum sit *inpartire*, an *inpertire* propter compendium, per quod in his libris secunda syllaba scribitur, discerni non potest. Activam formam *imp.* per compend. habent Bab, *impartiri* edd. Amerb. atque posteriores, *impertiri* Ma et procul dubio Mdfg, in quibus, ut in Mbce, ubi exstat *inp.*, h. v. per compend. exprimitur.

Vid. ad III. 7. §. 47, 3. ibidemque p. 193, 6. coll. cap. 3. §. 17, 5. Ceterum *atque inp.* in Bc excurrenti lineae al. m. adiecit. 4. *decore* W. Mox *quod ita* (in mg. additur *coheret*) *cum honesto vel dū dr̄, ut* habet Md. Pro *iungitur* Mb scribit *ducitur,* Mc *unum dicitur,* Mf *dicitur* sine *unum.* Dein (*n̄* eraso) Mc *nequeat,* quod reperitur etiam in Bb, *non queat* in ras. Md, *n̄ quaeat* Ma. De re vid. *Cic.* de off. I. 27. 7. *Differri* perperam W. Monacc. et Bab. Tum *eam* pro *ea* Bc. Deinde *potest intellegi* Md, *pot. intelligi* Mbcfg. Recepi formam *intellegi* ex codd. W. Made et Bac.

§. 220, 2. *valitudo* et h. l. et in seqq. constanter exhibent libri scripti c. vett. edd. et Erasm. pro *valetudo,* quod in recentioribus legitur editis. Respexit Noster h. l. *Cic.* de off. I. 27. §. 95.

P. 108.

1. *tamquam* intercidit in Mb. Vocc. *sicut enim* (*enim* item codd. Mbcdf) *pulchritudo*, utpote in contextu omissa in Mg, r. m. ad mg. adiecit. Tuentur *ergo* libri rell. tam manu exarati, quam typis exscripti. 2. *supra salubritatem* praebuerunt codd. omnes veteresque edd., *super salubr.* dant Erasm. et posteriores. 7. Pro *operis* Mg *corporis.* 10. *sic̄ flos ē in p̄pucio* pro *sed flore praecipuo* idem liber. 11. *Quid est enim* optime codd. nostri omnes c. edd. Col. ac Med., *quid enim est* Amerb. ceteraeque recentiores. Tum *nisi qui* Mbcdef et pr. Ma, *nisi quod* Mg. 12. *fugiet* W et pr. Ma. 13. *adferat* W et edd. Maur. atque Gilb., *afferat virenti. Igitur* Col., *afferat virenti? Igitur* Med. Ceterum *afferat* c. edd. Amerb. ceterisque Maurina antiquioribus exhibent codd. Monacenses et Bambergenses. *Virenti* W. Ba, item pr. Ma. 14. *decorum velut flos emicat* Ba, *aliud tanquam* Mb, *aliud emicat tanquam flos* Md.

§. 221, 3. Omisso v. *ait* Ba habet: *Sicut in die, inquit, ambulate* sine *honeste.* Bb autem scribit *ambulemus.* Dein *quod graeci dicunt euschemos* c. ed. Med. libri Bab, *quod grece dicunt euschemodos* (sic) Bc, *quod grece dicitur euschemos* (*euskemos* Mbcdfg) codd. W. Monacc. et ed. Col., *quod graece dicitur ἐύσχήμονώς* (sic) utraque Amerbachiana. Corr. Erasmus: *quod Graece dicitur εὐσχημόνως*, eumque secuti sunt Cost. Pistor. et editor Romanus. Denique Maurini scripserunt: *quod Graeci dicunt εὐσχημόνως.* W in mg. habet *EUSCHEMOS GRECE. LATINE BONO HABITU. BONA SPECIE.* 4—5. *significat bona habitudo, bona species* Bc et edd. Col. ac Med. Pro *bono* Ba *homo.* Tum *hominem primum adam condiderat.* 6. *bona membrorum habitudine et compositione* Ba, *menbrorum* Mdef. 7. *speciem ei dedit* Mf. 8. *postea quam* codd. W. Monacc. Bb et edd. Col. atque Amerb., *posteaquam* edd. rell., *postea cum* Ba. 9. *venit* Ba. Verba *redemptionis hum.* — — *decorem* Ba ab corr. m. in mg. habet. 3. ab im. *ut timeamus* Mf, *timeamus te, diligamus te, precemur te, honorificemus te* Mbcdg, *te dep̄cemur* Ba.

P. 109.

1. *honorificare* Mb. 3. *in* (praepositione *in* om. Mg) *habitu ornata* (o superscr.) ex corr. r. m. Bb, *in habitu ornatu* W, *in habitu* (et superscr.) *ornatu* (*et* a r. m. superscr.) Ma, *in hab. et ornatu* Mef, (praepos. *in* om.) *hab. et ornatu* Mbcd.

Cap. XLVI.

§. 222, 1. *praeminet* Bac una cum edd. Med. Amerb. ceterisque ante Maur., *p̄minet* per compend. W. Bb. Mbdefg, *prem.* Mc et a m. pr. Ma, in quo sec. m. *e* commutavit cum *ae*. Recte *praeeminet* edd. Col. Maur. atque Gilb. De re vid. *Cic.* de off. I. 27. §. 96. 2—6. Verba: *quasi generale — in toto spectatur corpore* et seqq. usque ad *universitatem honestatis*, in contextu pr. omissa, r. m. in Bc ad mg. addidit. 4. *cum* (pro *quod*) *aliqua in parte* sine v. *enitet* scribit Ba, *enitet* agnoscunt W editionesque Med. Amerb. et posteriores, *nitet* dant Monacc., *eminet* habet exemplar Col. 6. *continentem* confusione facillima Mcdg c. ed. Med. 7. *vita eius* Ba. Deest *aliqua* in Mb. Paulo post in Mbcdg legitur *habet in virtutibus suis*, tum *praeminentem* in Bc, quocum concordant edd. Med. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. atque Rom., *p̄min.* in codd. rell., *preem.* in ed. Col. Correxerunt denique Maurini *praeem.*

§. 223, 2. Vocc. *secundum naturam* ante *degere* ab r. m. in mg. habet Mg. *Degere* supra additum est proximaque verba: *et turpe est, quod sit contra naturam* a corr. m. ad mg. sunt adiecta in Bc. 5. *docet nos* Mg adstipulantibus edd. Col. atque Med., *nos docet* Amerb. Erasm. Cost., nec non Pist. et Rom. Recte tamen *docet vos* (διδάσκει ὑμᾶς) codd. rell. c. edd. Maur. atque Gilb. 8. *ei pro velamine* dat Mg. L. seq. *nobis* om. Bb, *et speciem nobis* habent Bac. Mg et exemplaria Col. atque Med. Dein *ipsa natura* scribit Ba. 2. ab im. *utinam et* Mg. Partic. *et* om. rell. libri Monacc., itemque *eius* Babc. Tum *possimus* exhibent codd. omnes editionesque Col. Amerb. Erasm. Cost. et Pistor. c. Rom. In fin. *mutaret malitia* Mbcdfg et exemplar Med.

§. 224, 1. *hunc decorem generalem*] Ita et codd. et edd. Maurinam antecedentes, in qua exstat *hoc decorum generale*. 2. *huius* pro *istius* scribit Ba. Pro *pulchritudinem* Mbcdfg exhibent *plenitudinem*. 5. *et stellas* om. Ba. 8. *adplaudebat* habet Bc, *plaudebat* Bb. 10. *gratia est* W et Ma, per compendium *gr̄a ē* Bac et Mef, *grata gr̄a ē* Mbcdg, *grata ē* solus Bb. Tum *vel uniuscuiusque* Mbcd. Dein *menbri* et l. sq. *menbrorum*, ut alibi, Mef. Mox *conmune* Mg.

Cap. XLVII.

§. 225, 1. *equalitatem* Mg et ed. Col. 2. *servat* Ba et Mg c. exemplari Med. 4. *velut* pro *illud* Ba. Tum *excellet* W et Mabef. Deinde *in speculo quodam* W.

§. 226, 1. *sibi* om. Bab. Tum *audientium affectum* inverso ord. exhibent Mbcdg. 4. *praebeat* in contextu, *exhibeat* e corr. in mg. Bb. 5. *alterum vanitatis* Mg.

§. 227, 1. *quod* pro *quid* confusione frequenti Mg et ed. Col. 2. *scit* pro *discit* Bb, *dicit* Bc. 3. *adrogantiae* Bc. Vid. adnot. ad I. 1. §. 1, 1. 4. *adscribitur*, ut edd. Rom. Maur. et Gilb., codd. Ma et Bc, *ascribitur* edd. Med. Amerb. Erasm. Cost. Pistor., *a^s scribitur* (pr. *s* a r. m. supra notat.) W, *asscrib.* codd. rell. et ed. Col. Conf. ad Paulin. §. 1, 10.

P. 111.

§. 228, 1—2. *et observandus sibi* Mbcdfg. Tum *adversus se* Mb. 4. *adpetitus* Bc. Ita in eodem libro scribitur infra l. 7. 8. et §. seq. l. 6. 8. 12. §. 231, 1. et passim. Voc. *impetu* ex corr. inter vers. habet W. 5. *unde* ibidem omissum. Dein *dicitur HOPME* Mbcdf. Mox *vi quadam se ipse te proripiat* Col., *vi quadam serpente pror.* W. Maefg et Bbc, *in quadam* (sic etiam ed. Med.) *serpente pror.* Mg, *in q^o dā serp. pr.* Mb. Veram lectionem servarunt soli Ba et Med. 8. *refrenet* recte codd. et edd. Romana antiquiores, ~~in~~ qua exstat *refraenet*, quam scripturam sequi non debebant Maur. et Gilb. Vid. adnot. ad I. 3. p. 36, 1. Mox *oboedientem* Mab. Cf. ad I. 24. §. 105, 5. Tum *quod* pro *quo* pr. Bc. 10. *fieri debeat* Mbcdg. Dein *evitare* W.

§. 229, 2. *quidquam* W et edd. Med. Rom. Maur. atque Gilb. Sed scribendum potius est *quicquam* c. ceteris codd. et vulgat. libris. Vid. *Osann.* ad Cic. de re publ. p. 99. 3. *possumus* Mbcdg. Deinceps *reddere rationem* iidem codd. et Mf. Proxime *nostri* ab al. m. supra additum in W. Tum *et si* pro *etsi* habent codd. omnes et edd. vett. c. Erasm. atque Pistor. Item l. 5., ubi corr. *et si*. 5. *possimus nos excusare* Babc. Mbcdg editisque Col. ac Med., *nos excusare possimus* Mf. Mox *quaedam vis* Ba. 7. *oboedit*, ut supra et alibi, W. Ma. Babc. 10. *excludat eam, deserendo destituat* W et Bbc, *excl. eam^ve* (ex mut. r. m.) *deser.* Ma, *eamve deser.* Mef, *eam vel d.* Mbcdg, *perturbet eam atque excludat, deser. dest.* Ba. 11. *accussat* W. De qua scriptura vid. ad I. 29. §. 142, 2. 13. *effrenato* Mabcdef. Tum *inpetu* Mg. Firmatur tamen vulg. *impetu* voluminibus Hercul. P. II. Col. I. l. 8. Vid. *Wagn.* l. c. p. 412. Dein *fraenos* edd. Rom. Maur. et Gilb. Sed *frenos* optime c. rell. editis codd. nostri omnes. Conf. ad §. 228, 8. 3. ab im. *plerunque* ed. Med. Item infr. §. 231. p. 111, 1. Conf. §. 208, 2—3. Tum *nec solum amittitur* Mg, *^nec amittitur* (*nec* a r. m. superscr.) Ma, *nec amitt.* Mbcde, *nec admitt.* Mf, *exagitati amittit rationem* Bb. In fin. *nimiam gestit leticiam* (sic) Bab.

§. 230, 1. *abicitur* antiquo scribendi more codd. omnes et ed. Col., *abiicitur* edd. rell. Vid. ad Paulin. §. 11, 12. Dein *illa quaedam naturalis censura* Mbcdg. 3. *potest sola* Mb. 4. *ad illud* edd. Col.

atque Med., *illam, quam deceat tenere constantiam* Bb, *constantiam* item Bac et Mabefg, quibus adstipulantur edd. Col. et Med.

P. 112.

§. 231, 2. *quos* pro *quem* Ba. 3. *et* om. Mcd, *hoc et* habent Mbg. Mox *descripturi* Mbcdfg. 4. *adsertione* Bc. Maur. Gilb., *assertione* ceteri libri scripti et editi.

§. 232, 1. *Et* pro *sed* permutatione non insolita codd. W et Monacc. 2. *quē ammodū* Ba. Pro *cavere* idem liber *capere*. 4. *oportunus* codd. omnes conspirantibus edd. Col. atque Erasm., *opportunus* vulgo. Vid. ad I. 7. §. 23, 6. 5. *quēammodū temperata reprimatur* Ba.

Cap. XLVIII.

§. 233, 1—2. *accipientum* Ba. 3—4. *conviciatur* (,) *inquietat. His* ed. Med., *conviciatur, inaequitat* (superscr. ab al. m. „vel *inequitat*"). *His* Ba, *convitiatur, inequitat. Iis* correxit Erasmus eumque secuti sunt editores posteriores praeter Pistorium, qui in contextu habet *inquietat* altera lectione in mg. notata. In ceteris codd. editisque libris foede corrupta sunt haec verba; legitur enim in Bb: *convitiatur iniquitates. At his quia*; in W: *conviciatur* (,) *inquit* (,) *inaequitatis; at his*; in Ma: *convitiatur, inquā* (*ā* in ras.) *iniquitatis. At his*; in Mb: *convitiatur* (,) *inquā iniquitatis. At his.* Mcdef exhibent: *conviciator* (*convitiator* Md) (,) *inquam* (,) *iniquitatis. At his* (*is* Me), Mg scribit: *conviciatur* (,) *inquam* (,) *filius inquitatis. At hiis.* In Bc est *convitiatur in nequitiis* (*iis* per ras.) Quod sequitur *iis* idem liber om. conspirante ed. Col. Amerbachiana habet: *convitiatur iniquitate. At his.* Ceterum pro *iis*, quod Erasm. dedit, e codd. recipiendum videtur *his*. 5. *de eo ordine* Bc. 6. *facit* Bb. 7. *obiciat* cum ed. Col. exhibent codd. omnes, ut supra §. 230, 1. *abicitur*, excepto Mb, in quo levi errore scribitur *obitiat*. 8. *eius me obiecti* (*obiectu* Mb) dant Mbcdg, *me* *eius* *obiecti* (*eius* a r. m. superscr.) Me. In fin. *n̄ exigo* Mbcdg. Dein pro *convicium convicio* Ma. Bb et edd. Amerb. Erasm. Cost. atque Pistor. *convitium convitio*, Bc *convitium convicio*. Vid. ad I. 5. §. 18, 6. coll. §. seq. l. 2. §. 237. c. f. §. 238, 2—3.

§. 234, 1. *ipsum* pro *is sum* W. Mox corr. *et si,* ut exhibent codd. et edd. Romanam antecedentes. 2. *non influat* edd. Col. ac Med. Dein *convitiis* (*iis* a r. m. in ras. corr.) Ma c. Md. Ita primus emendavit Erasmus, a quo non discrepant Costerius et Pistorius, *conviciis* scribunt Mbcefg conspirante ed. Rom., *convitium* male exhibent Bac et Amerb., *convicium* W. Bb et a m. pr. Ma, nec aliter edd. Col. Med. Maur. Gilb. 3. *non respondebo* Bb.

§. 235, 1. *profectus* Mcd et *sum* pro *sim* Bb c. Mb. Verba parenthesis signis inclusa proximaque: *si ergo perfectus sim*, desiderantur in Mbcdfg.

P. 113.

1. *perfectus sim* (pr. *sum*) moxque *sicut et benedicit Paulus* Me, *benedicat* (ex mut. r. m.) *et P.* Ma, *benedicit et P.*, *qui dicit* Mf, itemque, omisso tamen *et*, Mcd; *benedixit et P.*, *qui dicit* Mb. Ceterum part. *et* om. etiam Ba. 4. *pro calumpniantibus* Me c. ed. Col., *pro persequentibus et calumpniantibus* Mbfg, *pro perseq. et calumn.* Mcd. 6. *vincebatur* Mf. Mox *affectum humanum* Mbcdfg. Post *dilexisset* in Bc expuncta est quae irrepsit particula *et*.

§. 236, 1. *quoque in hoc virtutis genere* Mbcdg. 3. Deletum voc. *filius* in Md, *semei filius gemini* habet Mg. Tum *crimen* scribunt Mbcdfg. 4. *obiceret* c. ed. Col. codd. omnes, *obiiceret* vulg. Conf. ad §. 230, 1 et 233, 7. Dein *tacebat* r. m. supra adiecit in Me. Tum *humiliatus est et siluit* Ba. 5. *a bonorum operum conscientia* Bb. Dein *expetebat* (superscr. ab r. m. „vel *spectabat*") Ma. 6. *divinam adquirebat misericordiam* W. Ma. Bc, item edd. Med. Maur. Gilb., *div. acq. mis.* Bab et Mef c. ed. Col. Contra *acq. div. mis.* Mbg, *acq. mis. div.* Mcd, *div. exquir. mis.* Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom.

§. 237, 2. *emerenda a domino gratia* ab s. m. (pr. recte *emerendae a d. gratiae*) Ma. 3. *dominus* om. idem liber. 4—5. *inperabantur* Mbdf, *imperabantur* W et Maceg una cum edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. *Imperantur* Babc editionesque Col. Med. Maur. Gilb. 6. *Et iterum* Bb. Tum *exiit* Bb. Statim *de utero meo* W et Monacc., *de ventre meo* Babc editique libri. 9—10. *Dimitte, ut videat* intermed. om. Ba, *dimittite* Bc et Mg. Deest *illum* in Bb. 10—11. *retribuet* (ἐπιστρέψει) optime W. Mabefg et Ba. Concordant edd. Amerb. ceteraeque Maurinam antecedentes, *retribuit* Bc, *retribuat* Bb, quocum faciunt edd. Col. Med. Maur. atque Gilb. Dein *mihi benedictionem dominus* Med. In Graeco est μοι ἀγαθά. Unde Pistor. in mg. *bonum*. Mox *nec iam solum* Col.

§. 238, 1. *eo*, quod receperunt Amerbachius, Erasmus, Costerius, Pistorius et editor Romanus, egregie confirmat W. Conf. I. 50. §. 249, 4. Ceteri libri scripti et editi exhibent *ideo*, quod glossam sapit. Vid. quae adnotavi ad Cyprian. de lapsis p. 78. Tum *evangelice* ^per^ *spm* (*ce* et *per* ex mutat.) dat W. Pro *spiritu*, quod Mbg omittunt, Mf autem in mg. supplet, scribitur *more* in Mcd. 2. *gratum* om. Ba.

P. 114.

3. *spiritu*] Ita codd. W. Monacc. et Bb c. edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom.; omittunt h. v. Bac et edd. rell. 5. *dicebat ideo* Ba. 5—6. *Notum mihi fac* W et Babc c. ed. Med., *fac not. mihi* Mabcdeg. Tum *domine, finem meum* W et Mae, item edd. Col. Med. Amerb. atque posteriores, *finem meum, domine* Mbcd, *fac. not. finem meum michi domine* Mf. 7—8. *Finem illum caelestium quaerit promissorum* Macdefg,

fin. ill. querit celest. prom. Mb. Vulgatam vero lectionem tuentur W et Babc. Proxime *surgit in suo ordine* W. Maef et Babc cum ed. Col., *in suo ordine surgit* Mbcdg, *surget in s. o.* edd. Med. Amerb. ceteraeque praeter Pistor., in qua exstat *surget suo in ord.* 9. *hi* om. Mcdf. 11. *deo patri* libri Monacc., *deo* [et] *patri* (*et* ab al. m., ut videtur, superscr.) Bb. 12. *ait* pro *dixit* Ba. 13. *perfectio plena* Ba. 14—15. *pereunt* Bc. 4—3. ab im. *desit, quae apud patrem mansio* (intermed. om.) Mbcd. Transit post voc. *patrem* Mc a fol. 48, b ad fol. 57, a. 3. ab im. *quaerens* pro *ferens* pr. Ba. 2. ab im. *et tertia* Babc. Dein *ploratione* Ma, *meritorum pro ratione* Mbcdfg. Scripsi deinde *requiescit* pro *requiescet* cum codd. W. Monacc. et Bc, quibuscum concordant edd. Col. Amerb. Erasm. Pist. Rom.

§. 239, 1. *igitur*] *ergo* Amerb. Erasm. et Cost. c. Pistor. atque Rom. Dein *nobis expectanda* habet Bb, *sunt nobis expetenda* legitur apud *Petr. Abaelardum* in libro, qui inscribitur: *Sic et Non,* nuper ab Henkio et Lindenkohlio in lucem prolato, Cap. CXVII. p. 286. 2. Ibidem exstat *hic imago est, illic veritas in caelestibus* (intermed. om.) 4. Pro *agnus* in eadem editione habetur *aqua,* in cod. autem Tegernseensi Nr. 926. fol. 77, b. l. 6. ab im., quo editores usi sunt, ex *aqua* (ab eadem manu) correctum est *agn*. Vocc. *offerebatur vitulus* (Maurini invitis codd. et edd. superioribus scripserunt *offerebatur et vitulus*) desiderantur in Abaelardi libro, in quo statim adiungitur *nunc Christus offertur quasi homo* (sic). Vocc. *sed offertur,* quae exciderunt in Mg, r. m. ibi ad mg. adiecit. 6. *offert se ipsum quasi sacerdos* male Abaelardi liber, *offert quasi sacerdos se ipse* codd. Mbcdfg. 7. *in* ante *imagine* om. W. Mox *ibi* (pro *ubi*) *apud patrem quasi advocatus pro nobis intervenit* exhibet Abaelardus. 8. *Hinc* pr., ex corr. *hic* Ma. 9. *ibi facie* W et Mabcdef, *ibi* primo omissum a r. m. inter versus habet Mg, *illic* dant Babc editique omnes. In f. *omnis perfectio* Mb.

Cap. XLIX.

§. 240, 2. Pro *ad veritatem,* quod W et Mbcd om. et Ma ab r. m. inter vers. habet, Mf scribit *ad perfectionem.* Mox *imago in nobis* dant Mbcdg. Tum iidem libri om. *sit.* 3. *veniemus* offert Bb.

§. 241, 2. *enim* a corr. m. superscriptum in Bc. 6. *Venit* moxque *invenit* Ba. 8. *in te nihil* inverso ordine W et Mabcdfg, *in te inveniat nihil* Me, *in te* om. Ba. 9. *dicens* pr. W et Ma. 3. ab im. *est apud me*] Ita codd. omnes veteresque edd., *apud me est* Erasm. Cost. Pistor. et Rom. c. Maur. atque Gilb. Post *Iacob* in cod. Ma r. m. superscripsit gl. *hoc dixit,* quae in ceteris Monacc. textum invasit. 11. *nil* ed. Col. Tum *suum laban.* Mb. Pro *potuit* Bc *poterit* et *repperire* W. Mabef. Bac, *invenire* Bb.

§. 242, 3. *et in insanias* W et Mbc. 4. *vocem adversario tollere* Mbcdg. 5. *in vanitatem* Mb. 6. Verba: *qui enim respicit, conturbatur*, pr. omissa Bc et Mg a r. m. in mg. habent. In f. *qui sciat* Bc, *quis sciat* ed. Co¹., *quid scias* W et Mae c. ed. Med., *an tibi liceat possidere qui scias?* Mbcd, *an t. lic. poss. quid scias?* Mf, *an t. lic. poss.*, *unde scies* Mg.

P. 116.

1. *quo aggerare* Bc, *quo aggerere* Bb, *quod aggere* (*ggere* ab al. m. adiecto) Ba, (*quo* om.) *coaggerare* W, *quo congregare* Mg. Conf. ad I. 16. §. 61, 4—5.; 28. §. 137, 3. 3. *locum* Ba. Tum *aut latronis in se invidiam famose negociationis excitet* idem liber, a quo ed. Med. eo tantum differt, quod post *negotiationis* voc. *immensitas* infercit. 5. *in naufragium* ed. Col. Sed vid. quae monui ad I. 2. §. 5. Tum *paciens more* (sic) ed. Col., *patiens mortem* Mbcdg et Pistor. in mg., *pat. more* (litt. *a* ab r. m. superscr.) Ma.

§. 244, 1. *Aut non* W. 4. *helluo* W et Babc c. edd. Amerb. ac posterioribus. In Bb superscriptum est *vorax*. *Heluo* habet Gilb., *eluo* Col., *elluo* Med. Libri autem Monacc. h. voc. om. In Ma primo legebatur *turpis praesentium coetus*, post vero correctum est *coecus* (*cecus* scribit Me). Rell. Monacc. exhibent *turpis p̄sentium cetus* (excepto uno Mf, in quo est *caetus*). Proxime *addite* Ba c. ed. Col., *avidae* Bb. Tum *transcribit* recte Maf et Bc editionesque Maurina antiquiores, *transscribit* ceteri codd. et edd. Maur. atque Gilb. Conf. ad II. 7. §. 33. c. f.

§. 245, 1. *araneam* Babc. Ita pr. etiam Ma, per ras. autem *aranea*, quod transiit in Me. Dein *texit* e *texis* Ma, e *texat* Me. 2. *suspendes* W et pr. Ma. Mox *vitiorum* pro *divitiarum* libri Monacc. 3. *exuent* Bb, *exeunt* Ba. 4. *induent* Bb. Pro *tyranni* Mcd *terreni*. 5. *damnationis* W et Macde, *dampnationis* Mbfg. 6. *eterni imperatoris imaginem* Mbcd. Pro *exigis* leg. *erigis*. Voculas *in te* om. libri Monacc. 7. *Eice* codd. omnes conspirante ed. Col., *eiice* vulg. Vid. ad Paulin. §. 11, 12. 8. *adtolle* Bc et Mbc, item Maur. c. Gilb., *adtolle* ex corr. r. m. Ma, *attolle* recte Bab et Mdefg ceterique editi. Vid. ad Paulin. §. 10, 6. 9. *anima* (praepos. ab r. m. superscr.) Ma, *in anima* ceteri Monacc. veteresque edd. c. Erasm. Cost. Pistor. Rom. Om. *in* W. Maur. Gilb. Post *anima* additur *tua* in ed. Med. Dein *qua oblata delentur viciorum ymagines* pessime scribit Mg. Pro vulg. *obliterat* recepi *oblitterat* e codd. W. Ba et Me, quibuscum facit ed. Amerb., *oblitlurat* habet exemplar Col., *oblita erat* Mf, nec aliter pr. legebatur in Ma, in quo s. m. correxit *obliterat*. Contra *oblita erit* dant Mbcd. 10. *ait* om. Bc. 11. *deducis* W. Mae. Bc, item exemplar Col., optime ceteri libri et manu exarati et typis exscripti *deduces*, quod cum Graeco ap. LXX. interpretes

convenit, ubi legitur ἐξουδενώσεις. *Pinxerit* praebuerunt codd. omnes editionesque Col. ac Med. pro *depinxerit*, quod exstat in recentioribus editis. Receptum deinde *illam* e cod. W et edd. Amerb. Erasm. Cost. atque Pistor. Tum *dns hierusalem* scribunt Mabcde, *dns ierus.* Mfg, *ierus. dominus* habet ed. Med., *iherus. dns* Col., *herus. dns* Bb. *Delebitur* pro *deletur* dat Ba. In Bc hoc enuntiatum, utpote pr. omissum, diversa manus ad mg. adscripsit.

Cap. L.

P. 117.

§. 246, 1. *ipse* om. Bc. Dein *ad dispicientiam* pr. Ma, *ad despiciendam opum* (sic) Mb, *ad despiciendam opum congregacionem* Mg, *ad despiciendas opes* Mdf. His addit Mc *et cupiditates*. 3. *n teneri terrenis cupiditatibus* pr. Ma, ex corr. autem *n terren. ten. cupid.*, quem verborum ordinem agnoscunt etiam Mbefg, *n ten. terr. cup.* Mcd. 5—6. *dns aeternae possessionis* Babc. 6. *ipse illis e et funiculus* W, *ipse funic. esset* (om. *illis*) Mbcdfg. 11. *his* pro *eis* Bab, *hoc* Bc. Dein *et te* W. Monacc. et Ba itemque ed. Col., *et pro te* Bbc una cum edd. rell. 14. *bene* om. W. Tum *addicit* Mf. 4. ab im. *ee oportet* Mbcd, *ee oportere* Mf. In seqq. *turpis lucri sectatores* Ba. 2. ab im. *hii* Mefg et exemplar Col., *hic* Ba. Mox *et* in Ma r. m. mutavit in *ut*, quod item reperitur in Mbf.

§. 247, 2. *animo* (superscr. *vino*) Bb. 3. *etiam his* Mbcdf, *etiam hiis* Mg, *etiam ab hiis* ed. Col. Paulo post ad v. *existimationem* W addit *attestationem*, quod pro *existimationem* exhibent Mbdefg. Cuius loco in Mc legitur *adtestationem*, in Ma *adtest.* (superscr. *t*) (ex corr. r. m.); *existimationem et attestationem* iunxerunt Amerb. Erasm. Cost. Pistor. et editor Romanus. Sed v. *attestationem* merum est glossema.

P. 118.

1. *rogetur* (superscr. *de*) (*de* ab corr. m. superscr.) Ba. Tum idem liber *et* pro *ut*. 2—3. *et deum* Ba. Mox *habet* Bb.

§. 248, 2. *et ipso* Bb. 4. *coniunctionem sortiri* Mcdg, *coniunctione sort.* Mbf, *sort. coniugium* pr., ex corr. tamen *sort. coniunctionem* Me. 6. *progativa* W et Ma. 7. *lavachri* male Mf. Mox *fuerit* W, *n fuerit* (superscr. *n*) (ex mutat. r. m.) Ma. 8. Inter *debemus* et *quia* Ba infert *quod in coniugio copula, non culpa sit posita.* Statim *in baptismo* exhibent codd. W et Monacc., quibuscum conspirant edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. 9. *mitti* (superscr. *a*) (litt. *a* ab s. m. superscr.) W. 10. *culpa est* Ba. Tum idem liber *relaxantur*. 12. *esse hortator* Mbcdg, *orator esse* ed. Col. Post *qui* in Ma erasum *in*. Pro *ipse* perperam legitur *ipsa* in W, Monacc. et Ba, quibus adstipulantur edd. Col. atque Amerb.

§. 249, 1. *exibendum* Ba. Conf. ad I. 50. §. 249, 1. 3. *integro corpore* Bb. Mbcdfg et pr. Ma c. edd. Amerb. ceterisque ante Maurinam. Voc. *consortio* Md inter vers. habet. 4. *sacri misterii* (sic) Bb et ed. Col. Dein *quod eos* (*s* a r. m. addit.) *n̄ praeterit* Ma, eademque corruptio ceteros Monacc. invasit. Quod sequitur *quia* in Ma mutatum in *qui*, nec aliter legitur in ceteris. Monacc. Statim *additioribus* Mbg, *adit.* Mc, *dicioribus* Mf. 6. *ingererent* Bbc et Mbcdfg editionesque Col.
i
ac Med., *ingererent* Me, *ingererint* Ma, *ingenerit* (sic) W. 9. *per triduum*] Ita codd. W et Monacc. conspirantibus edd. Amerb. atque Erasm., abest *per* a ceteris libris et scriptis et editis. 10. Post *legimus* pro
bat
semicolo ponantur duo puncta. Dein *lavat* Bc, *lavat* (ex mutat. r. m.) Ma, *lavabat* Bab et Mbefg, itemque edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *lavabant,* quod receperunt Maurini et Gilbertus, tuentur W et Mcd, *lavet* exhibent edd. Col. ac Med. 3. ab im. *et levita* Bb. Tum codd. Mabcdef *sua* pro *tua*. In f. *prohibeatur* Mb, *prohibebantur* Ba.

P. 119.

§. 250, 2. *ego eligo* recte Mbcdfg; legitur enim in Graeco ἐγὼ εἴληφα. In codd. autem W. Mae et Babc, ut in vulgatis libris, *ego* deest. Differt ab iis ed. Rom., in qua exstat *tuli ego*. Mox W. Bac. Mf et ed. Col. et hic et in seqq. exhibent *israhel*. 3. *in filiis* dant Mbcdg editionesque Amerb. Erasm. Cost. Pistor., *a filiis* ed. Rom. Tum *redemptionis* male scribunt W et Bab, *praecium redemptionis* habet ed. Med., *redemptiones* (λύτρα) confirmant ceteri codd. editionesque Maurina antiquiores, in qua exstat *redemtiones*. Mox *iusti* pro *isti* perperam Mbcdg. 7. *leguntur*
es
ex omnibus Ba, *ex omnibus eliguntur* Mb. 10. *accipiet* Ba, *accipias* Mg. Mox *et* pro *sed* frequenti permutatione W. Mabefg et Bbc veteresque edd. c. Erasm. Dein *constituas* Pistor., *levitas constitues eos* Mg, *const. eos lev.* Bb c. ed. Col. 11. *super tabernacula* W. 12. *adstare*
s
exhibent W. Bac editionesque Med. Maur. et Gilb., *adstare* (ex mutat. r. m.) Ma, *astare* Mbcdf c. edd. Col. et Amerb., *asstare* Me, cuius verbi loco invexerunt Erasm. Cost. et Pistor. *altare*; *super altare* habet Mg. Tum *et super omnia quaecumque sunt* scribitur in codd. Mbcdfg, *et super ea quaecunque sunt* in ed. Med. Legitur autem ap. LXX.: καὶ ἐπὶ πάντα τὰ σκεύη αὐτῆς καὶ ἐπὶ πάντα ὅσα ἐςὶν ἐν αὐτῇ. Ex quo apparet v. *adstare,* quod neque in cod. Bb, neque in ed. Rom. reperitur, iure exterminandum esse. Deinceps *in eo* pro *in ipso* habet ed. Col., *in illo* Mg. 4. ab im. *in circuitum tabernaculum* Bc. Tum *castra constituent ipsi* dant Mbcd.

§. 251, 1. *Tu vero* Mcdf. Dein *electus es* edd. Med. Maur. Gilb. Sed reliqui libri typis expressi, ut manu scripti om. *es*. 2. *positus* Ba, *propositus* Bc. 3. *precedas* Mg. 3—4. *atq.* (i. e. *atque*) *si* codd. omnes

et ed. Col., *at quae si* Pistor. Proxime *moriatur* codd. W. Monacc. et Bbc, itemque ed. Med., *mo*[re]*riatur* (sic ex mutat. r. m.) Ba. Ad *positus* in Ma r. m. supra addidit gl. *es ad hoc*, quae in ceteris Monacc. textum occupavit. 5. *aperias* W. Mbcdfg et pr. Ma. 8. *namque* pro *denique* Bb. Pro *spiritualem* (ita Maur. et Gilb.) e codd. et edd. superioribus recepi *spiritalem*. 3. ab im. *corporalibus asymis* Mbcdfg.

P. 120.

1. *putas* a r. m. in mg. Mg. 2. *altare dei* Bb. 5. Verba: *te ipsum continentem* — — — *temperantiae* om. Mbcd; *concinentem* male scribit W.

§. 252, 2. *hii* Mdefg c. ed. Col. Mox *commutati* Ba, *communitatem superioris ordinis* Mbcdfg. 3. *sapientiam* Ba. Tum *iudicaverint* pr. Ma. Mox *fundamentum sit iustitiae*, *opus sit* W. Maefg et Babc, *iustitiae opus sit* Mb, item edd. Col. ac Med., *iustitiae opus* (*sit* omisso) Mcd. De re vid. *Cic.* de off. I. 43.

§. 253, 1. *salemon* Mbcdg. 2. *dixit* codd. W et Monacc. 3. *diligis* et mox *diliges* W, *diligis* utroque loco Bc. Om. *deum* Babc. 4. Pro *est enim* (ita Babc c. edd. Col. ac Med.) ex ceteris codd. et editis libris restitui *est igitur*, cuius loco Mg habet *igitur est*. 6. Post *decorum* expunxi *est* praeeuntibus mss. omnibus editisque libris Col. atque Med. Ceterum de h. l. conf. *Cic.* de off. I. 45. c. f. 7. *quia* pro *qua* pr. Bc. In eodem libro v. *habes* corr. m. superscripsit. Mox *deo putes* exhibent Mbcdf. Proxime *auctoris* legitur in Ba et l. sq. ibidem *in beneficientia*, in Bc *in beneficientiam*. 4. ab im. *latere* Ba. L. seq. alterum *ut* om. W. Monacc. et Bac. Mox *suscipiat* habet W. Dein *metuat*, ut edd. Maur. atque Gilb., dant codd. Babc, item a m. pr. Ma, ex mutat. autem r. m. *metuerat*, quod reperitur etiam in ceteris Monacc., *metuit* edd. Col. Amerb. ceteraeque Maurina antiquiores.

§. 254, 1. *debitum servare* Mb. Tum *credere* pro *reddere* W. 2. *conmutatio* idem liber c. Mbd. De re vid. *Cic.* de offic. I. 10. 4. *apertos hostes* (pr. *hostis*) W et Ma, *apertos hostes* Ba c. Mbe, *apud apertos hostes* Mf, *in apertos hostes* Mg. 5. *adsit* W et Bc editionesque Med. Rom. Maur. Gilb., *ad*[s]*sit* (ex mutat. r. m.) Ma, *assit* rell. libri scripti et editi. Conf. ad Paulin. §. 1, 10.

P. 121.

1—2. Desunt verba: *Si furto quaesita sciens suscipias* etc. in W et Mbcdfg, leguntur tamen in Babc et in Ma ab m. saec. XII. ad mg. adscripta, item in Me; *adquisita* habet ed. Med., tum *suscipiat* Col.

§. 255, 1. *Est autem* dant libri Monacc. Dein *contra* om. Ba. Mox *promissum solvere* scribunt Babc. De re adeas *Cic.* de off. I. 10. §. 32. 3. *quicquid* et h. l. et l. 6—7. codd. Monacc. et Babc, nec discrepant edd. Col. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Pro *petitus* ap. Pistor. in mg.

legitur *petitum*. 4. *iepthae* W et Bc, *iepte* Ba. 5. *inmolavit* W. Praestat tamen vulgat. *immolavit*. Vid. *Wagner*. l. c. p. 410. 12. 6. *responderat* pr. Mg. In f. *nil* Mbcdg. Dein *premissum* Ma et c. Me atque ed. Med. *patricidio*, inverso ordine *prom. parricid. solvere* Mcdg, *parric. prom. solv.* Mb.

§. 256, 1. *sit consilii*] Ita W. Mae et Babc, item edd. Col. atque Med., *sint consilii* Mf, *cons. sit* vulg. 2. *elegitur* W, *eligatur* Bc et exemplar Med. Tum *qui* a corr. m. superscriptum in W. 4. *ipse* Ba. Dein idem liber *gravitate*. 5. *decet* Bb. 7. *ad concupiscendum eam* W. Babc et Mbe, *ad concupiscendum etiam eam* Mf. In f. *conluvione* W. Bc et Md, *conluvione* (ex mutat. r. m.) Ma, *colluv.* codd. rell. et vulg. libri. Mox *aspectus* codd. et edd. omnes exceptis Maur. atque Gilb., in quibus legitur *adspectus*. Conf. ad Paulin. §. 27, 5. Dein *conmittitur* W et Bc.

§. 257, 3. *diceret in benedictionibus* Mb, *in bened. dicat* Mf. In seqq. *viros* scripsi cum codd. nostris omnibus, quibuscum faciunt edd. Maur. et Gilb. Superiores enim edd. habent *veros*. Altera autem lectio comparet etiam ap. Pistorium in mg. Conf. Maurinorum not. 5. *sancto suo* pro *viro sancto* Ba. Mox *temptaverunt in temptationibus* codd. omnes veteresque edd., *tentaverunt in tentationibus* primus scripsit Erasmus. 3—2 ab im. *et fratres non cognovit suos* Bc. Tum *si* pro *hic* Bb. Dein *custodiet* — *observabit* ed. Col., *custodiat* — *observabit* Amerb., *custodit* — *observabit* codd. W. Monacc. Bb et a s. m. Bc, ad quos accedunt edd. Med. Erasm. Cost. Pistor., *custodit* — *observavit* Maur. et Gilb. Verissime codd. Ba et a m. pr. Bc *custodivit* — *observavit*, nec differt ed. Rom.; legitur enim ap. LXX.: ἐφύλαξε τὰ λόγιά σου καὶ τὴν διαθήκην σου διετήρησε.

§. 258, 1. *veri* Bc editionesque Col. Med. et Amerb. cum ceteris Maurinam antecedentibus. Conf. ad §. 257, 3.

P. 122.

4. *quod minus* om. Bc. 5. *cuique aptum sit tempori* Mcd, item edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *cui aptum sit temp.* Mbfg, *cuie apt. temp. sit* Me. Tum *sequatur* codd. W. Maef et pr. Bc. Conspirat ed. Col. 6. *bonum honestum* pro *honestius* Ba. 7. *putet* W. Mae. Bbc, *ponat* Mf, *ponent* Mbcg, *pponent* (*a* ab al. m. superscr.) Md. Tum *in* (pro *hi* per ras.) *iure* Ma, *in iure* irrepsit etiam in Mbcdef, *in iurie* scribit Mg.

§. 259, 1. Deest *ergo* in W. Tum *manifeste* Bac et ed. Col., *manifestae* exemplar Med. Pro *dei* Ba *domini* per compendium. Dein ante *incensum* in Ma r. m. superscripsit *et*, quod in ceteris Monacc. textum

occupavit. Reperitur eadem particula etiam in edd. Amerb. ceterisque Maurinam antecedentibus. Pro *inponat* libri Monacc., ut edd. Col. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. et Rom., exhibent *ponat*. Quae post *inveniat* adduntur verba om. non solum nostri codd. exceptis Bab, sed multi etiam Maurinorum, itemque Gothanus et Dresdensis ap. Gilb., ad quos accedunt edd. Col. ac Med. Idcirco equidem non dubitaverim haec ab alia manu esse adiecta.

LIBER II.

Cap. I.

§. 1, 1. *Superiori* Bb. Respexit *Ciceronem* de off. II. 1. 2. *arbitrabamur* (*ba* in ras.) Ma, eademque lectio reperitur in ceteris Monacc., quorum Mg a r. m. in mg. habet „al. *arbitramur*." *Arbitrabamur* legitur etiam in edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. Pro *nulli dubitaverunt* Ma in ras. scribit *minime dubitamus* idque agnoscunt Mbcdef et ed. Pistor.; *minime dubitabamus* dat Mg. Conspirant edd. Amerb. Erasm. Cost. Rom. 7. *et* a r. m. superscriptum in Mg. In f. *scli* pro *saeculum* Ba.

§. 2, 5. *requirit* W. Dein *his* ex *hiis* per ras. correctum in eodem libro, item l. 8.; *hiis* utroque loco habent Mg et ed. Col., *iis* dat Med. 7. *Amen amen* ed. Med. 3. ab im. *tuba canenti* W et Bbc, *canendo* edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. Tum *vulgari* (*i* in ras.) Ma et Ba.

§. 3, 4. *quaeret* pr. Ma. Quod sequitur *habet* r. m. superscripsit in W. 6. *Amen amen* W. Maef. Ba. 8. *sit* (ex mutat. r. m.) Ma. Gl. *sic* rell. Monacc. in contextu habent. In f. *aestimandum* pr., ab r. m. *aestimanda* Ma, *aestimanda* etiam ceteri Monacc. editionesque Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *extimandum* Med.

Cap. II.

§. 4, 2. De Hieronymo philosopho vid. *Cic.* de finibus II. 3. §. 8 et 9. 5. §. 16. 6. §. 19. 13. §. 41. et Tusc. Disp. V. 30. §. 84. al.; de Herillo vid. *Cic.* de finibus V. 25. §. 73. coll. 8. et Acad. prior. II. 42. 6. *Epicurus*] Vid. *Cic.* Tusc. Disp. III. 18. et alib.; de Calliphonte et Diodoro adeas *Cic.* de finibus II. 6. §. 19 et 11. §. 34. V. 25. §. 73. V. 8. §. 21. Acad. prior. II. 42. §. 131. Tusc. Disp. V. 30 et 31. §. 85 et 87, de offic. III. 33. §. 119. 8. *alter* om. Ba. 9. *posset* Bac. Tum *zeno* Mbcdg, *Zenosticus* Mf. De Zenone Stoico vid. *Cic.* Acad. poster. I. 10. 10—11. *Aristoteles — Theophrastus et ceteri Peripatetici*] Vid. *Cic.* de finibus V. 5. §. 12. 3. ab im. *et* pro *vel* Ba. In fin. post v. *corporis* rec. m. in Ma superscripsit gl. *voluptatibus*, aliaque ad mg. apposuit *egregiis*, utpote ante *voluptatibus* inferendum. Eadem reperiuntur glossemata in Me, in quo *egregiis* primo post *asseruerunt* ad-

notatum, postea vero transfossum marginique adiectum est. Ceterum gl. *voluptatibus* comparet in rell. quoque Monacc.

§. 5. *Scriptura divina autem* W. Dein *vitam beatam* Bc.

P. 125.

1. *sic dixit* Ba. Tum *dominus ihus xpus* Mg. V. *dixit* pr. omissum ser. m. in mg. supplevit ut post *xpus* inserendum. 4. Vocc. *aut patrem,* moxque *aut uxorem,* quae vulgo post *aut matrem* adduntur, om. W et Babc, habet autem a r. m. inter versus Ma. *Aut uxorem* item om. ed. Med. Idcirco expunxi. Convenit Graecus textus, in quo ita legitur: *καὶ πᾶς ὅςτις ἀφῆκεν οἰκίας, ἢ ἀδελφοὺς ἢ ἀδελφὰς ἢ πατέρα ἢ μητέρα ἢ τέκνα ἢ ἀγρούς.* 5. *aut* ante *agros* r. m. superscripsit in W.

§. 6, 3. Post *philosophi* in Ma r. m. superscripsit *erant,* quam glossam ceteri Monacc. in contextu habent. 4. Desunt vocc. *atque Hieronymus* in Bc. 5. *ante* pro *antequam* moxque *per hos* habet Ba. 6. Idem liber om. *aperte.* 7. *Beatus homo* Mg et ed. Col. 9. *cupit* Bab, *volet* Mbcdg. 11. *adiciens* c. ed. Col. codd. omnes excepto Ba, in quo est *adicies.* Vulg. *adiiciens.* Vid. ad Paulin. §. 11, 12. Tum *qui* pro *quia* pr., post vero *quae* (superscripto ab r. m. *sint*) Ma, *que sint* Mbdg, *quae sint* Mce, item edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *quae sunt* Mf. 13. *gloriae* W, quocum conspirant edd. ante commemoratae. Post *gloria* r. m. supra addidit v. *inquit* in Ma, *gloria, inquit* in contextu habent Mbcde, a quibus non discrepant eaedem edd.; sed Mfg glossam istam merito omittunt. Statim vocc. *in domo eius*, quae desunt in edd. Col. Med. Maur. atque Gilb., praebuerunt codd. nostri omnes, quibuscum faciunt etiam edd. rell. 15. *subiuncxit* Bb. Vid. adnot. ad I. 35. §. 178, 3. Dein *subpetere* Bb, *competere* Ba. 16. *misseretur* W. Idem c. Md *conmodat.* Statim *et disponet* Bc. Proxime *quia in eternum non conmovebitur* Mg.

§. 7, 2. *bonum est* Bb. Dein *habet* Mg. In seqq. *et* ante *rebus* a r. m. inter vers. est additum in W. 4. *suam* om. Ba. Quod mox sequitur *refellit* tacite ex coniectura, ut videtur, scripserunt Maurini; codd. enim et superiores edd. exhibent *repellit.* 5. *ne* pr. Bc. V. *fecisse* om. Ba.

P. 126.

1. *affectum* W et Ba. 3. *quo plus* ex mut. r. m. Ma, *quod quo plus* ceteri Monacc. in contextu, nec discrepant edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. Pro *exstruxeris* (ita Maur. et Gilb.) e codd. editisque libris rell. recepi *struxeris.* Tum *corruet* Bb, deinceps *quia* r. m. inter versus addidit in Mg. 4. *bona* om. Babc. Statim *manere non possunt* scribit Ba. 5. *navim* Bab. Dein *harenosum* cum adspiratione W. Mabcdef et Bc, item ed. Med. Vid. *Wagn.* l. l. p. 441. *Arenosum* habent Mg ceterique editi. In f. ante v. *sobrietatis* codd. Monacc. et edd. Amerb. ceteraeque Maurina antiquiores sine causa inferunt *est.*

Cap. III.

§. 8, 2. Post *inanis* in Ma superscriptum est *ac*, quod in ceteris Monacc. in contextum irrepsit. Deinde *superflua* (*s* finali erasa) Ma, *superflua* etiam rell. Monacc. 3. *semiperfecta sententia* (*s* ab r. m. supra adiecta) W. 4. *scriptura divina* pro *div. script.* praebuerunt codd. et edd. Col. atque Med., *scriptura absolvat divina* habet Me. Verba: *sententiam, de quo tam multiplices et inplicatas atque confusas* exciderunt in Mbcdf, Mg autem, in quo item desiderantur, post *absolvat* exhibet *quaestionem. Videmus enim diversas esse quaestiones.* 5. *at* pro *atque* ed. Col. Dein *esse inanes quaestiones* Mcd, *quaestiones esse* W et Babc. 6. *honestum est* Mg. 12. Ante *cathedra* praepositionem om. Bb, *kathedra* scribunt Mcd. Conf. ad Paulin. §. 12. p. 6. l. extr. Paulo post *fuit,* quod om. Mf, supra additum est in Me, *voluntas eius fuit* habet Bb et Mbcdg.

§. 9, 3. *igitur* om. Mbcdg.

P. 127.

1. Pro *despuit* — — *demonstret* (ita Maur. et Gilb. conspirantibus codd. W et Babc) ex libris Mabcdeg recepi *despuitur* — — *demonstretur.* Mf perperam scribit *despuitur* — — *demonstratur*, in edd. Amerb. ceterisque ante Maur. exstat *despuitur* — — *demonstrem*, Col. habet *despuit* — — *demonstrem,* Med. *despicit* — — *demonstrem.* 3. *vos maledicent* Bab et Mbcdg. 4—5. *adversum vos mentientes*] Ita W et Monacc. editionesque Amerb. Erasm. Cost. et Pistor. c. Rom., *adversum vos* (om. *mentientes*) Bac et ed. Med., *adversus vos* sine *mentientes* Bb c. edd. Col. Maur. atque Gilb. 6. *persequuti* Maur. atque Gilb. 8. Ante *crucem* Bc om. *suam.*

Cap. IV.

§. 10, 1. *et beatitudo* Ba. 4. *patrum* Bc. 5. *mari* pr., ex mutat. *mare* Maef. 6. *tunc erat* Pistor. et editor Rom., *tunc erat moyses* Mbcdg editionesque Amerb. Erasm. et Cost.

§. 11, 1. *beatiorem se* Babc. 2. *et* pro *ac* Mg. Tum *obiecto* W. Ba. Mfg et pr. Ma. 4. *demihel* W, *danihel* Ma et Bc, *danihele* Md, *daniel* Bab et Me c. ed. Col. 5. *fortis* pro *sapiens* Mg. Dein *bestiali saevitiae* Maef et pr. W, *bestiali saevitia frangeretur* sine v. *formidine* Mbcdg. Scripsi *frangeretur formidine* praeeuntibus libris W. Maef et Babc. Conspirant edd. Col. ac Med., *form. frang.* exhibent edd. posteriores. Verba seqq.: *ita alienus a metu, ut posset* — — *vereretur,* desunt in Mbcdg. 7. *possit* W. Maef et Bc. Deinde *veretur* W et Ba. Statim *nec* Mg.

§. 12, 1. *et* om. Bb.

P. 128.

1. *conscientiae exhibebat* (sic) Bb. Tum *et ideo* omiss. Mg scribit *indicio esse.* 2. *virtus* W, correctum tamen in mg. *tis.* Mox *discessio*

pr. Ba. Tum idem liber *per dolorem beatitudinis*. 4. *gratia* W et Ba. 7. *dampna duxi* Mf c. ed. Col., *duxi dampna* Mbdg, *duxi damna* Mc, item edd. Amerb. ceteraeque ante Maur. Ante *stercora* delevi particulam comparativam *ut*, in codd. omnibus, si excipiatur Ba, merito omissam. Vid. *Obbarius* ad Horat. Epist. 10. Lib. I. v. 5. p. 14 sq. *Theod. Schmid.* ad Horat. Ep. I. 2. v. 28 et I. 15. v. 37. coll. Nostro III. 22. p. 222, 4. Pro *ut* in Bc scribitur *esse*. Dein *xpo* habent Maef.

§. 13, 1. *dampnum* Mbdfg et ed. Col. 2. *thesauros egyptiorum esse* Bb. Dein *obprobrium* W. Mabcefg et Babc, item edd. Col. atque Med. Mox *pertulit* per compendium Mbcdg et pr. Me. 3. *tunc* om. Mbcdg. 3—4. *pauperū* pro *pauper cum* Ba. Dein *videtur* Pistorius in mg. 5. *fuisse* om. Mg. Mox pro vulg. *quotidiana* (*cottidiana* exhibent libri MSS. omnes) dedi *cotidiana*. 8. *carnes* recepi ex codd. W. Monacc. et Bab editionibusque Maurinam antecedentibus. Cuius loco Bc et exemplaria Col. Med. Maur. atque Gilb. habent *carnis*. Tum *cottidiana* iterum codd. omnes, *quotid.* editi. In f. *epulis* superscriptum in Bb. Dein pro *redundabat* correxi *redundabant* suadentibus libris Mbcdg, itemque edd. Amerb. ceterisque Maurina antiquioribus.

§. 14, 4. *Nunquid* male Md editionesque Med. Erasm. Cost. et Pistor., cum in vetustissimis et optimis libris mss. littera *m* ante *q* constanter retineatur. Idem vitium in uno alteroque codice et aliquot editionibus recurrit, infra II. 5. §. 26. c. f. II. 26. §. 132, 6. et III. 3. §. 17, 1. Tum *q̇ erat pauper sibi* Bb, *quia erat pauper? Sibi minime. immo* Bc, *erat pauper* exhibent etiam ceteri codd. et edd. Col. ac Med., *pauper erat* legitur vulgo. 5. *q̇*, ut supra, pro *quia* Bb, *erat* om. Mbcdg editionesque Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *deo erat* habet Mf. 6. W et Babc post *enim*, non post *divitem* ponunt *esse*, quod posteriore loco in Ma rec. m. superscripsit. 8. *menses sex* Ba. 9. *et* [per] *cottidianos* (*per* a r. m. superscr.) Ma, *et per cott.* ceteri Monacc., *et per quot.* edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *ad quot.* Col. et Med. Tandem *et quot.* correxerunt Maurini, *et cott.* habent W et Babc. In fine *pauper ipse* Bb.

§. 15, 1. *amminiculum* Ba et edd. Col. atque Med.

P. 129.

1. *demonstravit in evangelio*] Ita W. Mae et Bc veteresque edd., *demonstrat in evangel.* Ba, *in evangel. demonstravit* codd. et edd. rell. 4. *qui* om. Bb.

Cap. V.

§. 16, 2. *dolore* W. 4—5. *Ve* Mbcdefg et Bb c. edd. Col. ac Med. Tum *qui habetis* Bc. 5. *Ve illis* sine *et* Mg, *et* [ve] *illis* Me. 6. *Si ergo* Bc, item pr. W et Ma. Reliqua desunt in Mbcdfg. — *amminiculo* habet Ba c. ed. Col.

§. 17, 1. *Nabuthe* editi. Ita apud Nostrum legitur etiam in exhortat. virginitat. Tom. II. c. 5. §. 30. et in Epist. XXXVIII. §. 8., *nabuthae* scribit Bb, *naboth* exhibent W. Mabf et Bab, *nabaioth* Mcg. Ita pr. etiam Me, ex mutat. *naboth*. Mendose *nabaiohl* Md. 2. *et* om. Mg. 3—4. *conmutaret* Mbdg. 5. *defenderit* Ba. 6. *etiam* om. Babc. Tum *iudicio suo* habet Bb.

§. 18, 1. *virtutem esse* Bab. 3. *aut* om. Mbcdg. Dein *opibus* (superscr. *corporis*) *bonis* dat Md. Mox *vitam praestare beatam* exhibent W. Maef et Bb, *praestare vit. beat.* Mbcd, *praestari vit. beat.* scribit Mg.

P. 130.

2. *spes est futurorum* Ba.

§. 19, 1. *Et sunt tamen*] Ita W. Macdefg et Bbc veteresque edd., *et tamen sunt* habet Mb. Partic. *et* om. Erasm., quem secuti sunt editores posteriores; *tamen* abest a Ba. 2. *vitam beatam* — — *dicam* desiderantur in ed. Col. Tum *putant* exhibent W et Monacc., item edd. Amerb. ceteraeque Maurinam antecedentes, *putent* Babc editionesque Med. Maur. et Gilb. Sed tu scribe *putant*. Vid. *Theod. Schmid.* ad Horat. Ep. I. 6, 4—5. II. 2, 182. 3. *angi dolore* W c. Mg, ita pr. etiam Ma. Mox *vere* Mabcdeg. 7. *metu* ed. Med. Post *doloris* in Ma r. m. addidit *metuentem*, quod, ut edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. atque Rom., etiam ceteri libri Monacc. habent, istud participium cum v. *accidere* in §. seq. iungentes.

§. 20, 1. *Pone accidere* in Ma manus saeculi XV. praefixit; a ceteris autem Monacc. abest *pone*, quod tamen agnoscunt Bbc; Ba perperam scribit *pene*. *Accidere* in W et Bc corruptum est in *accedere*. 2. *auxilium* Bc. Tum *famen* W c. ed. Med. 4. *et* om. Ba. Dein *filiis suis* moxque *conferebatur* scribit Mg. 5. Post *patria* interpungunt Bbc. Pro *mercenarius* (ita quidem Bc. Mg et vulgati libri) scribe c. ceteris codd. *mercennarius*. Conf. infr. ad II. 14. §. 67. p. 146, 6. 7. *famen*, ut supra, W. 8. *accepit* Bc. 12. Post *filiorum* r. m. ad mg. codicis Ma addidit *ammon et absolon atque infantuli ex ea quae fuit uriae nati*. Eadem verba, quae ex glossemate fluxisse manifestum est, item post *filiorum* in contextu habet Me, rell. autem Monacc. et edd. Amerb. Erasm. atque Pistor. post *obitum* inferciunt. Ceterum Mcg scribunt *amon*. Dein Me c. edd. cit. exhibet *absalon*; Mg, ut Ma, *absolon*. Mox *his* a corr. m. superscriptum in W. 13. Post *filiae* in Ma r. m. superaddidit gl. *quae dicebatur thamar*, quae verba in Me textum occuparunt; rell. autem Monacc. libri, quibus adstipulantur edd. Amerb. ceteraeque Maurina antiquiores, voci *filiae* iniungunt *thamar*. 15. *enim* abest a Mbcdg. In seqq. *fuerunt enim et ipsi* habet Bb. 16. *humilitatis*, superscripta tamen vera lectione *infirmitatis* alteraque deleta, dat Ma. Exstat deinceps in edd. Maurinam antecedentibus *convaluerunt* pro *evaluerunt*; *evaluerunt* per

compendium scriptum legitur in Bb et Mcd permutatione praepositionum *e* et *ē* sane facillima, nec in eodem verbo composito insolita, de qua dixi I. 35. §. 178, 4. 4. ab im. Praepositio *in* ante *domus incendio* superaddita est in Md, *incendio* (gl. *ruina* ab r. m. supra notata) habet Ma, *vel in domus ruina, vel gregum incendio* Mg. Codd. Dresd. et Goth. teste Gilberto addunt *seu subitaneo casu.* 3. ab im. Maurini tacite scripserunt *interitu momentaneo* conspirantibus libris Monacc. et Bb. Praeferendum tamen videtur *momentario,* quod excepto Bc, in quo est *momentaneis doloribus*, ceteri codd. et edd. exhibent. Nec aliter pr. m. dedit in Ma. Similiter Noster Epist. II. §. 24.: *Adstipulatur etiam momentarias esse vices rerum etiam sancti David frequenter variatus status.* Vocabulo *doloribus* in Ma r. m. supra adiunxit *que*, quod rell. Monacc. in contextu habent; edd. autem ante *doloribus* inferunt *vel*, quod Maurini expunxerunt, et post *vel* Col. atque Med. inferciunt praepositionem *in*. Ceterum pro *corporeis* codd. omnes praeter Ba, qui mendose scribit *dolorib; corporib; corporis*, et edd. Maurina antiquiores dant *corporis.* Dein *nunquid* habent Ba (inter vers. a ser. m.) et Md, itemque edd. Med. Amerb. Erasm. et Cost. c. Pistor. Vid. supra ad §. 14, 4. Paulo post adv. *magis*, quod om. Mg, in Md ead. m., alio tamen atramento, adscripsit.

P. 131.

§. 21, 1. *Est tamen in illis fuisse* Bb. Tum *acervitatis*, ut infra l. 7. *acervo,* W et pr. Ma. Conf. ad I. 38. §. 192. p. 99, 2. Adiungunt *et si putaveris* W et Bb, quibuscum facit ed. Amerb. Post *dolorem* ponatur interrogationis nota. 3. *navigaverim* W, *navigaverim* (*ne* ab r. m. superscr.) Ma. Dein *litora sunt* W. Mabd et Bb c. ed. Col. itemque ex corr. Bc, *littora sunt* Ba. Mcefg et pr. Bc conspirantibus edd. Med. Amerb. Erasm. Cost., *sunt litora* editor Rom., *sunt littora* Pistor. Maur. Gilb. 4. *obtegitur* Mg. Respexit Noster haud dubie *Virgilii* illud (Aen. XI. 611.): *caelumque obtexitur umbra.* Tum *fecundam* W. Monacc. Bb editioque Col., *faecundam* Bac et ed. Med. c. Amerb. atque Pistor., *foecundam* edd. rell. 6. *sterilem* superscriptum in Md. Tum *havenam* habet Bc. Apte cum h. l. comparant Maurini *Cic.* de finibus V. 30. §. 91. 7. *beatae esse conscientiae* W et Bb, *beatae esse conscientiae* (correctione *messem* ab r. m. facta) Ma, *beatam esse conscientiam* Ba. Deinceps *interpolari* e corruptione r. m. Ma. Mox *acervo* W et pr. Ma, in quo *doloris* perperam mutatum est in *dolore,* quod reperitur, ut in ceteris Monacc., etiam in Bb. Conspirant edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. Inverso ordine *doloris acerbo* scribitur in Ba. Adiect. *acerbo* h. l. substantivi vim habere luce clarius est. De hoc loquendi usu dixi ad I. 40. §. 199. p. 102, 6. 8. *totis* Bb. Tum *sed* pro *si* Ba. 9. *adversi ac-*

cidit Babc. Mox *havena,* ut supra, Bc. In seqq. W et pr. Ma *abducitur.*

Cap. VI.

§. 22, 1. *Superiori,* ut II. 1. §. 1, 1, Bb. Quod sequitur v. *libro,* a m. pr. omissum, in Mg corr. m. ad mg. adnotavit. 2. *et decorum* Babc. 3. *quem ammodum* Ba. 4. *eius* pro *est* W. 5. *intellegi* in eodem libro enatum est ex *intellege.* Ceterum *intellegi* pro vulgat. *intelligi* exhibent etiam Mad et Babc. 6. *quid utilius*] Vid. *Cic.* de offic. II. 3.

§. 23, 1. *pecunuari* W, *pecuniarum* Bb. 3. *autem* (a corr. m.) Mg. 3—4. *vitae aeternae. Itaque* Ba. 5. Post *vocari* in Mg ex praecedentibus male additum *apostolus ait.* 6. *sunt utilia* W. Maef. Babc editionesque Col. ac Med., *utilia sunt* Amerb. et recentiores. Deest *sunt* in Mbcdg. 7. Pro *hoc* ab r. m. Ma in ras. *nunc.* Ita etiam ceteri Monacc., quibuscum conspirant edd. Amerb. atque Erasm. 3. ab im. *licet* pr. Ma, eoque deleto r. m. supra notavit *decet.*

P. 132.

§. 24, 1. Deest *quia* in Mg. Post *id* ibidem deletum *quod* et prius *iustum* in Md erasum. Idem liber et Mbcg om. *est.* 3. *se morti* scripsimus cum W. Mae et Babc, quibuscum congruunt etiam edd. Col. atque Med., *morti se* habent codd. et edd. rell. Pro vulgat. *obtulerunt* ex Made receptum *optulerunt.* De qua scriptura vid. ad I. 8. §. 25, 6. Ad verba *in sanguine meo* codd. Mbcdg editionesque Amerb. et posteriores Maurinam antecedentes sine causa addunt *dum descendo in corruptionem.* Mox *qui* corr. m. superscripsit in Ma, *quis* male habent Mfg et edd. Amerb. ceteraeque ante Maur. 7. *condempnat* Mabdefg, item ed. Col. In seqq. *impiorum hominum* Babc. L. extr. *incurrit atque* om. Ba. De construendi ratione verborum *incurrere* et *incidere* cum accusativo sine praepositione *in* vid. adnot. ad I. 2. §. 5, 6.

§. 25, 2. *diffinit* Mg. 3—4. *iniciam* W. Bbc. Mfg, item ed. Col., *initiam* Mabcd et Ba (*vobis initiam* Me), *iniiciam* vulg. Vid. ad Paulin. §. 11, 12. 4. *nobis* Mg. Post *honestum est* Mg addit *horter,* Bb *provocem,* quae verba glossam redolent. 5. Verba *et quod utile honestum* om. W et Monacc., itemque exemplar Med., *quod honestum est, utile et iustum esse, et quod utile honestum et iustum, et quod iustum utile et honestum* exhibent edd. Col. Amerb. ceteraeque ante Maur. Sequentia: *et quod utile iustum, et quod iustum utile,* utpote primo omissa, in Mg r. m. ad mg. adscripsit. Hunc locum in editis tam foede corruptum demum ad codicum fidem restituerunt Maurini. 8. *vobis electis* dant Mcdg, *quos* om. Mf, *eligi* habet Mb. 2. ab extr. *p̄sa* pro *inpressa* W.

§. 26, 1. *illo versu* Ba. 2. Pone *et non* Mcdg statim collocant v. *ad utilitatem* (l. 5.) intermediis omissis. 3. Deest *in* ante *avaritiam* Bb. 5. *illam* excidit in Mbcdfg. Verba *quaestuum nundinas aucupantem*

utilitatem illam in mg. addunt Mae, quorum hic vocc. *utilitatem illam* omittit. 7. *utile* r. m. adiecit in Mg. 2. ab im. *dampnis* Mbfg.

P. 133.

2. *temptatio* W. Mabcdef. Babc, item edd. Med. et Amerb., *temptacio* Mg et ed. Col., *tentatio* Erasm. et recentiores.

§. 27, 1. *ergo* W et Monacc., nec aliter edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *igitur* Babc una cum edd. Col. Med. Maur. atque Gilb. 2. *autem* pro *enim* Mbcdfg, *igitur* ed. Med. Mox *ad omnia est utilis* scripsi c. codd. W. Mae. Bbc et ed. Med., *ad omn. util. est* legitur vulgo; *est*, quod om. Ba, Mg a r. m. inter versus habet. 5. *incontaminatum* Bb et Mcfg, item edd. Amerb. ceteraeque Maurinam antecedentes. 6. *ut* a r. m. supra additum in Mg. Idem male *servat*.

Cap. VII.

§. 28, 1. *Est enim* W et Monacc. 3. *hominibus* pro *omnibus* Bc. Conf. p. 135, 3. 2. ab im. *conmunibus* Mbg. In f. *colligamus* Bc.

§. 29, 1. *norimus* Bc. Tum *ut diligi* Mg. De re vid. *Cic.* de off. II. 7. 4. *conmendemus* W et Mbg. 5. *estimationem* Ba. 6. *Popularis* r. m. adiecit in Mg. Dein *et* om. Bb.

P. 134.

1. *humanis sensibus inlabatur* W et Ma, *hum. sens. illabatur* Mbcdefg, *hum. inlab. sens.* Bc, *hum. illab. sens.* Ba c. edd. Col. atque Med., *illabatur hum. sens.* edd. rell. 2. *cum* pro *tum* Bb. 3. *adfabilitate* Bc. Dein *verborumque* Bb, statim *onere* Bb et Amerb., *ordine* Ba. 5. *ad cumulum dilectionis*] Conf. *Cic.* de offic. II. 14.

§. 30, 2. *adfabilitatis* Bc. 3. *offuerit* Babc. 4. *solveret potestatem* Ba. 5. *comprehendit* Mf. Tum *si qui* Ba. 6. *per universam plebem* Mae, *per universalem plebem* Mbcdfg; *plaebe* Amerb. Ita et l. sq. §. 31, 4. *plaebem* et l. 2. ab im. *plaebis*. §. 32, 2. *ad plaebem*. 2. ab imo *karitatis* Md. Conf. §. 37, 1. De qua scriptura vid. *Ald. Manut.* de vett. notarum explanat. Comment. p. 87 sq., *Zaccaria* Istituz. antiquario-lapid. p. 324 et 436 sq. *Wagner*. l. c. p. 444. *Osann*. Excurs. III. ad Cic. de re publ. Tum *refunditur* Mbcdfg. Mox *ad salutem eius* Bc, *eius salutem* W, *salutem eius et gratiam eius* Mbcdfg.

§. 31, 1. *absolvebat* Babc. 5. *deliniebat* W. Monacc. Bab, *delinibat* Bc veteresque edd. c. Erasm. Cost. Pistor. Rom. Maur., *delenibat* Gilb. Eodem modo codd. et edd. fluctuant infra II. 22. §. 114. p. 161, l. 11. *Deliniret* legitur Epist. LXVI. §. 10. Ceterum conf. *Zumpt*. ad Cic. de offic. II. 14, 2. 6. *fovebat*, quod om. Mbcdfg, Ma in mg. ab al. m. habet. Vocc. *cum deo* non agnoscit W. Dein Mbcdfg inverso ordine scribunt *loqueretur constanter*. 7. *adfari* exhibet Bc. 8. *et ut* Mg. Tum *vultui* edd. Col. Amerb. ceteraeque Maurina antiquiores. Mox *possint*

W et pr. Ma. Proxime *eius* om. libri Monacc. 2. ab im. *devincxerat* Bo. Vid. ad I. 35. §. 178, 3. In calc. *ad mirarentur* Md, *ammirarentur* Ba et ed. Col.

§. 32, 1. *David* om. Ba. 2. *quam* (pro *et*) *blandus* Ba. 4. *suam aequabat militiam* Ba. 5. *fortis in plio* Ba, *fort. in praelio* Bc, *fort. in prelio* Bb, *pedes* (*i* ab r. m.) *in plio* W, *pedes in proelio* Ma, *pedes in plio* ceteri Monacc. excepto Mg, qui scribit *pedes vel fortis in plio.* Om. *mansuetus* W et Ba. Tum *in inperio* habent Bb et Mg.

P. 135.

1. *tam omnibus carus erat* W. In Ba excidit *erat*. 2. Pro *cogeretur* W habet *cognosceretur*. Tum *ut non* pro *ne* Bb. 3. *homines* Bc.

§. 33, 2. *chebron* W et pr. Ma c. Bc, in quibus littera *c* erasa est, *ebron* Bb. Mdfg et exemplar Col. 3. *regnare in hierusalem* W. Mae et Bab, *regn. in hyerus.* Bc, *regn. in iherus.* edd. Col. atque Med., *in hierus. regn.* Mcd, a quibus non discrepant edd. Amerb. et posteriores, *in ierus. regn.* Mbfg. Mox *propositam* Bb, *positam virtutem* Be, *posita* (sic) *virtutem* Mg. Verbum *diligeret* in eodem libro r. m. addidit. 4. *his etiam* Bab. 6. *abenner* W. Ma et pr., ut videtur, Bc, *abner* codd. rell. c. editis libris, item ex mutat. Bc. 7. *adspernatus* Maur. et Gilb. De forma *aspernatus*, quam codd. et superiores edd. exhibent, vid. *Wagn.* l. c. p. 408 sq. 8. *interemtum* solae Maur. et Gilb., dein *prosequutus* iidem libri c. Ma. Tum Mg *obsequias*, et commate apposito idem ita pergit: *honestavit mortem*, *fultus conscientia fidem praestitit.* Contra Mbcd dant *honestavit mortem*, *vultus conscientiae fidem praestitit*, nec aliter primo legebatur in W, in quo v. *conscientiae* per ras. in *conscientia* mutato al. m. ad mg. adscripsit „vel *conscientiae*"; in Mbe *honestavit* enatum est ex *honoravit* et *ultus* in Mf e *vultus*. 3. ab im. *transcripsit* recte Mbfg et Bbc, item edd. Amerb. ceteraeque ante Maur. Vid. *Wagner*. Lectt. varr. ad Virgil. Aen. VI. 671. ed. Heyn. Cf. quae adnotavi ad I. 49. §. 244, 7—8. *Transcripsit* (*s* ab al. m. supra addit.) Ma, *transscripsit* Ba et Mcde una cum edd. Med. Maur. atque Gilb., *transcribit* exemplar Col., *transscribit* W. Proxime *mortem ultam*, *inultam* (sic) W. Dein *cum* pro *quam* idem liber et a m. pr. Ma, qui *quam* ab al. m. in ras. habet. In fin. *suo* pro *suam* Ba.

§. 34, 1. *illud* . *istud* W. Mox *obire* (*oed* a r. m. superscr.) Ma, *obedire* Mb, *obire* in ras. Mf, *obire* ex *obedire* correctum in Me, *habere* dant Mcdg. 2. *conmunem* Mg. Mox *infirmis* W et pr. Ma. 3. *non* om. Mg. 6. *ecce reus sum* (*reus* a r. m. superscr.) Ma, *reus* in ord. Monacc. rell., *ecce ego sum qui peccavi* Bab.

§. 35, 1—2. *non aperiebat os suum*] Ita W. Monacc. et Bac c.

edd. Col. ac Med., *non aperit os suum* Bb, *os suum non aperiebat* Amerb. et posteriores edd. 5. [et] *superborum* (*et* a glossatoris manu superscr.) Ma. Partic. *et,* quam ceteri Monacc. in contextu habent et Amerbachius recentioresque editores receperunt, praeeuntibus W. Babc et edd. Col. ac Med. omisimus. Pro *superborum* in Bb legitur *superbos,* quod glossam redolet (vid. ad I. 43. §. 211, 3.), et pone *fugitans* r. m. in Ma per rasuram inseruit *arrogantiam* supraque lin. adiecit vocc. *sectator extitit.* Glossemata *arrogantiam* et *extitit* ceteri Monacc., quibus adstipulantur edd. Amerb. Erasm. Cost. atque Pistor., in contextu habent. *Arrogantiam* recepit etiam editor Romanus, sed verbum *extitit* abiecit.

P. 136.

1. *expeditus* W et a m. pr., ut videtur, Ma. 2 et 4. *israhel* W. Bb. Mf et exemplar Col. Ita prior. loc. etiam Ma. 3. *regnasset* Ba. 5. *tibi* om. Bb. Tum *pascis* habet Bc. 6. *huiusmodi dei sentencia processit* Mf, *huiusmodi* (ita etiam Bb) *sententia proc.* sine v. *dei* Mbcdg. 7. *diceret dn̄s* Md, *dic. deus* Mg. Ad nomen *David* idem liber adiungit *virum* et pro vocc. *secundum cor meum* scribitur *servum meum* in Ba. 8. *inpleret* bene Mg. L. ult. *servata* c. ed. Col. dat Mg itemque primo habebat Mf.

§. 36, 3. *suis* om. Mg. 4—5. *indignatus est* Ba. 5. *ionathan*] Ita codd. et edd. omnes exceptis Bc et Med. Pistor. atque Gilb., in quibus legitur *ionatham.* Dein *filium suum* W et Monacc. omnes c. edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. Omittunt *suum* libri rell. manu scripti et typis expressi. Statim *voluit hasta* exhibent W et Mabefg, *hasta voluit* Bac una cum editis, *volebat hasta* Mcd, *hasta volebat* Bb.

§. 37, 1. *karitatis* Md, uti §. 30, 2. ab im. Tum *c*[on]*munis* (*on* ab al. m. superscr.) W, *conmunis* Mbg. 3. *p̄bet* W. Mox *patet* pr. Ma, *fiat* pro [s] *pateat* Bab, *faciat* Bc. 5. *incitum* idem Bc. Mox *diligentem te* Mg. 7. *inducas animum* Mbcdfg. 3. ab im. *abscondam me* iidem libri. Paulo post *test*[a]*etur* e corr. r. m. W, *testatur* e *testetur* enatum in Ma. Ceterum in eadem lectione consentiunt rell. Monacc. et Bab editionesque omnes praeter Col., quae habet *testetur,* ut ex mutat. s. m. legitur in Bc. L. extr. *in karitate* Md. Ita et p. sq. l. 2. *karitas,* §. 38, 1. *karus,* §. 39, 1. *karitas* idque constanter in seqq. Conf. supra ad §. 30.

P. 137.

1. *ait* pro *dicat* W. 2. Pro *cadit* idem liber *exc*[i]*edit* (ex emend. r. m.), *excidit* Mg, *excidet* Mbcd.

§. 38, 1. *numquam cecidit* Ba. Dein *omnibus fuit* Mbcdg. 3. *tuta*[s] *minis* (*s* a corr. m. supra addita) W. Respexit Noster h. l. *Cic.* de offic. II. 7. §. 23. 4. *ubi* in W corr. m. superscripsit. Mox *non timor fidem cogit* Mbcdfg.

§. 39, 1. *ad nostri conmendationem* (*ad* a r. m. superscr.) Mg, *c̄mendationem* (i. e. *conmend.*) Mbd. De re conf. *Cic.* II. 8. §. 30. 3. *c̄mittere* W et Mbd, *conmittere* Mg. 5. Leg. *ad* pro *ac.*

Cap. VIII.

§. 40, 1. *ad emendationem* (*e* pro *c̄* a r. m. superscr.) W. 2. Ante *caritas et fides* in cod. Ma glossatoris manus supra lin. notavit *id est* et post *hoc* item addidit *est consilium.* Utraque haec glossa, quae in ceteris libris Monacc. contextum invasit, enata est ex nota ad marginem codicis Ma antiquiore manu adpicta, ubi ita legitur: *De duabus virtutibus id est, caritate et fide, et tercio, quod est consilium.* 3. *existimet iure* pr. W. Qua de re vid. *Cic.* de off. II. 9.

§. 41, 2. *desiderantur*, dein *exspectantur* (*n* a corr. m. supra addit.) W, *expectantur* Ma, *expectatur* Bc, *spectatur* Ba. Quod praecedit pronomen *ea* Mg e corr. r. m. inter versus habet. 4. *eo quod* scribit idem liber. Cum h. l. conf. *Cic.* de off. II. 9. §. 33. 5. *conmittat* Bc et Mg. Dein *putat* Bb.

P. 138.

1. *enim* om. Bb. 2. *repperire* W. Mae. Bac.

§. 42, 1. *Quid si* Mg. Idem liber l. 2. *ei* pro *eo.* 3. *praesentia solvat, pericula prospiciat futura* Mbcd, omisso verbo *prospiciat* Mg. *futura* cum sequentibus iungit. 4. *inminentia* W et Mcdf. Sed praestat *imminentia,* quod ceteri codd. et edd. tuentur. Vid. *Wagner.* l. c. p. 410. 12. 5. Vocc. *in tempore* coniungunt Bbc cum *paratus sit.* 7. Scr. *et si* disiunctim, ut exhibent W. Mcefg et Bab, quibuscum congruunt etiam vett. edd. itemque Erasm. Cost. Pist. Dein post *per illum* recte distinguunt Bc. Maur. Gilb., non ante, uti W. Mag et Bab, ad quos accedunt edd. Amerb. ceteraeque Maurina antiquiores. Omittunt interpunctionis signum rell. libri. Conf. adnot. ad I. 33. in calc. Tum *sustinebo* scribitur in Bb.

§. 43, 1. *salutis nostrae existimationem* Bb. 2. *conmittimus* Bc, *c̄mittimus* per compendium Mb, *conmittamus* Mg. Dein *ut supra dictum est* Bb. 3. *Facit — iustitia*] Vid. *Cic.* de offic. II. 10. §. 33. 4. *enim* pro *etiam* Ba. Dein *ut nulla erroris suspicio sit* exhibent codd. et edd. ante Cost., qui primus meliorem verborum ordinem restituit; neque eo secius deteriorem secutus est Pistorius. Ante *tamen* Mg infercit *nos.* 5. *conmittimus* W. Bc. Mg. 6. *Denique* pro *ceterum* Babc, item edd. Col. ac Med. Tum *sapientium* Col. Med. Amerb. Recte deinceps W. a m. pr. *in quo,* quod postea corruptum est *in qua* W. 7. *est virtus* moxque *prudentia esse* Mbcdfg. De re vid. *Cic.* de offic. II. 10. 35. 3. ab im. *fenerat*] Ita codd. et edd. Col. atque Med., male *foenerat* Amerb. et posteriores edd. Tum *quod* ed. Med. Dein *feneret* W. Maef. Babc editionesque Col. et Med., *fenerat* Mbcdg, *foeneret* Amerb. cum

editoribus recentioribus. 2. ab im. *iocundus* codd. praeter Bc omnes, item edd. ante Maur. et Gilb. Deinde *misseretur* W. Statim *fenerat* codd. c. edd. Col. ac Med., *foen.* Amerb. et recentiores. Tum *disponit* Bc.

§. 44, 1. *salemonis* Mbcdg, nec aliter l. 3. Proxime *plenum* post *iustitiae* ponitur in Mg. 5. *habitamus* pr. Mg. 7. *nobiscum alia femina* Mcd, *alia femina nobiscum* Bb et Mg conspirante ed. Rom., *alia foem. nobiscum* Amerb. Erasm. Cost. Pistor. 3. ab im. *filius huius* Bb. Mox *et obdormivit* W una cum Mf, *et* a m. pr., ex corr. *ut* Ma, *ut* pr. Md, rell. c. editis recte *ut*; legitur enim in Graeco ὡς ἐπεκοιμήθη ἐπ' αὐτόν. 2. ab im. *desino* (sic) *meo* Bc. In seqq. *in sinu suo* exhibent W et Monacc., quibus accedunt edd. Amerb. ceteraeque Maurina antiquiores, *in gremio suo* dant Babc et edd. Med. Maur. atque Gilb. Desunt in exemplari Col. verba: *et collocavit eum in sinu suo et filium suum mortuum posuit in sinu meo.*

P. 139.

1. *surrex̄* i. e. *surrexit* W. 2. *eum mortuum* Mabcdef et edd. Amerb. ceteraeque Maurinam antecedentes. Tum *consideravit* W. Dein *eum* pro *illum* Mbcdefg, item ed. Col. 3. *est* om. Mbcdfg. *Hic*, quod defit in edd. Maur. atque Gilb., praebuerunt et codd. et superiores edd. omnes. 4. *qui* om. Bb.

§. 45, 1. *sibi filium* Bac, item edd. Col. ac Med. Tum *vindicarent* Ba, nec discrepant exemplaria Col. Med. Maur. atque Gilb. E *vindicarent* in Bc enatum est *vendicarent*, quod habet Bb. 2. *defectum* W. Dein *negaret* W. Monacc. et Bc, itemque edd. Amerb. et ceterae Maurina antiquiores, *negarent* Bab editionesque Col. Med. et Maur. c. Gilb. Statim Bac et exemplar Med. *tum* pro *tunc*. Qua de discrepantia vid. *Osann.* ad Cic. de re publ. p. 171. 3. *ac* Babc una cum edd. Col. Med. Maur. et Gilb., *et* ceteri libri tam scripti, quam editi. 4. *dari* codd. Babc, item edd. omnes, *dare* codd. W et Monacc. Mox *dimidiam partem uni* Bb. Tum *exclamavit* codd. Monacc. et Bb, item edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. 5. *vero affectu erat percita* Bb. Om. *vero* ed. Med. Pro *percita* Col. habet *permota*, inepte *parens* Mg, moxque idem liber *dividas infantem.* 7. *At illa* om. Bc. In edd. Amerb. ceterisque ante Maur. deest *illa.* Tum *altera respondit* exhibent Bb. Mbcdefg et ex corr. Ma. 2. ab im. *eum ei mulieri* W. Post *mulieri* Ma inter vers. habet gl. *ut vivat*, quae in rell. libris Monacc. textum invasit.

§. 46, 2. *esse in eo, in quo occulta sunt dei* Bb. Verba: *quae occulta sunt deo*, desiderantur in Ba; *dō*, quod pr. habebat Ma, ab r. m. ibidem corruptum est in *decernit*, nec aliter legitur in rell. Monacc.; in edd. autem Amerb. ceterisque Maurinam antecedentibus est *dei*, ut in Med., quae addit hoc interpretamentum: *per ipsum revelata sunt.* Exemplar Col., quocum conspirat cod. Dresd. apud Gilbertum, exhibet *occulta sunt, deo inspirante cognovit.* Veram lectionem, quam resti-

tuerunt Maurini, e codd. nostris soli servant W et Bc. Dein *autem* om. Mg. 3. Post *occultius* in W legitur *quam — testimonio*, et ita pr. habebat etiam Ma; recentior autem manus in hoc libro v. *testimonio* in *testimonium* mutavit, eademque lectio reperitur in ceteris Monacc. Tum *intellectus sapientis* inverso ordine scribunt Mbcdefg. 5. *vocem meruit* perperam W. Bc et a m. pr. Ma. Pro *quia* (ita edd. Med. Maur. et Gilb.) codd. W. Bc et Monacc. una cum edd. Amerb. ceterisque Maurinam antecedentibus dant *qua*, quod in Mf enatum est e *quam*, ut legitur in Bab et ed. Col. 6. *qui* primo quidem Ma, ex mutat. autem *quae*, quod invenitur etiam in ceteris Monacc. Dein *elegerat* codd. W. Monacc. Bb editionesque Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *elegerit* Ba c. ed. Med., *eligeret* Bc. Maur. Gilb., *eligere* Col.

§. 47, 4. *negaverat* Babc. 6. *pronuntiat* Mbd et ed. Rom., *pronunciat* Mcg, quibuscum faciunt edd. Col. ceteraeque ante Maur. 7. *israhel* W. Bb. Mf, itemque exemplar Col. Dein *hoc iudicasset, iudicium quod iudicavit* (sic, vocabulis *iudicium quod* ab al. m. superscriptis) W. Statim *rex salomon* Bc. 3. ab im. *esset in eo* Mbcdfg conspirante ed. Col. 2. ab im. *salemon* Mbcdg. Mox *ut* a corr. m. superscriptum in W.

Cap. IX.

P. 140.

§. 48, 3. *danihel* W. Mad. Bac. 5. *calumpniatorum* Mbfg et ed. Col. 7. *dari* W.

§. 49, 1. *Est — individuum sapientiae atque iustitiae contubernium*] Imitatur *Ciceronem* de re publ. III. 8. monente *A. Maio* p. 152. not. 1., et in seqq. eundem de off. II. 10. §. 35. 2. *unaquaeque* (ultima ab al. m. mutata) Ma, eademque lectio corrupta reperitur in ceteris Monacc. 3. *expectetur* Ba permutatione frequenti. Vid. adnot. ad I. 1. §. 1, 4. 4. *peculiis* a m. pr., a sec. *periculis* Ma, *in periculis et laboribus* Mg, *et peric. et lab.* Mbf, *ex peric. et lab.* Mcd. Mox *in dilectu* Bc, *in delicto* W et pr. Ma, *intellectu* Ba. Tum *bonorum proprium* Mbg, *proprium bon.* Mcd. 5. *amota* pro *commoda* Bb. 6. *suum cuique proprium* Mbcdg. 7. *conmunis* Mbg. Dein *quadripertita* (sic, puncto supra *e* ab r. m. posito) Ma, in Babc hoc vocabulum per compendium est scriptum. 8. *philosophicae* om. Ba, *philosophiae sapientiaeque* W. Monacc. et Bc, item edd. Col. ac Med., *philosophiae sapientiaeque quae* Amerb. et Erasm., *philosophicae sapientiae quae* primus correxit Costerius. Nec eo secius Pistorius Amerbachianam et Erasmianam secutus est lectionem. Tum *ex aditu* W, *ex adito* (*b* a r. m. superscr. et *o* ex *u* enat.) Ma, *ex abdito* rell. Monacc., *ex adito* Bbc editionesque Col. Med. et Amerb., *ex auditu* Ba. Dein *erutum* ed. Col. Mox *et* pro *ac* Bb. Infra *revertamur* (*ut* a r. m. superscr.) Ma, *ut* in ord. ceteri Monacc.

omnes, Bac et exemplaria Col. atque Med., in quibus libris haec cum seqq. iunguntur.

Cap. X.

§. 50, 1. *conmittamus* Mg.

P. 141.

1. *iusti viri consilium* Bb. De re vid. *Cic.* de offic. II. 9. §. 34. 2. Pro *utilia* r. m. in Ma sine causa scripsit *utiliora*, quod exhibent ceteri quoque Monacc. et editiones Coster. Pistor. atque Rom. Vid. quae adnotavi ad I. 34. §. 173, 2. Tum *amica* W. 3. *adulatorum* (in mg. *alienorum*) *oscula* Bb. In seqq. Mg om. *est*. 4. *aut* W pro *autem*, quod om. Mbcd. Mox *disceptationis* e corr. in ras. habet Md, *disputationis* scribit W. Verba proxima: *in hoc calliditas est inventionis*, utpote pr. omissa in Mg, r. m. ad mg. addidit.

§. 51, 1. *conectas* W. Mabcdf. Babc, item ed. Amerb., *coniectas* pr., e corr. *conectas* Me, *connectas* Mg et editi libri. De scriptura *conectere* dixi ad I. 32. §. 167, 5. 2. *ammiratione* W et Maf c. ed. Col. Conf. infr. ad §. 56, 1. 4. *utrius* pr. Me. 5. *salemonis* Mbcdg. 6. *ita* om. Mg. Dein *ut saba* exhibent Babc. Mox *temptaret* codd. omnes veteres-
vel *in questionibus*
que edd., *tentaret* Erasm. et posteriores. 7. *in enigmatibus* Me. Tum *loquuta* W et Ma, ut edd. Maur. atque Gilb. 8. *salemonis* Mbcdg moxque *praeteribit* Bc.

§. 52, 1. *Quaeris istam* Bb. 2. *salomon verus* W et Macf conspirante ed. Amerb., *salemon verus* Mbcdg. Statim *cognosce, homo* Mg. 3. *verus, inquit, sermo est* Ba. 5. *credebam* Bb. 6. *ipsa veni* Bb. 7. *adnuntiabantur* Ma et ed. Med., *annuntiabantur* Mbef, item ed. Rom., *annunciabantur* c. ceteris editis libri Mcdg. Confirmatur activa forma Graecis verbis καθὼς ἀπήγγειλάν μοι. 11. *salemonis* Mbcdg. Tum *apponunt* Mae. 3. ab im. *undique* Mbcdf. Quod deinceps ante *quae* Maurini inseruerunt pronom. *ea* nec codd., nec edd. superiores agnoscunt. Quare expunxi. Tum *non viderentur* ed. Med.

P. 142.

§. 53, 2. *multae audiunt verbum dei* libri Monacc. 3. *enim* om. Ba. Dein *fecerit verbum dei* inverso ord. Babc. Mox *et frater* W. Mae. Bc itemque ed. Med. 4. *tui* erasum in Ma, omissum in ceteris Monacc. Ba et in exemplari Med. Sed conf. §. 52, 9. 6. *atque maiori* libri Monacc. Deinde *Symeon* W. Mabdefg. Babc, item edd. Amerb. Erasm. Pistor. et Rom. c. Maur., *Simeon* c. edd. rell. liber Mc. Praemittunt editi libri partic. *et*, quam codd. non agnoscunt. 7. *israhel* Bb. Tum *ergo* recepi ex codd. W. Mabcdeg. Babc, quibuscum concordant edd. Amerb. ceteraeque Maurinam antecedentes; *igitur* scribit Mf, *enim* habent edd. Col. Med. Maur. Gilb. Dein *discendi* Bc. 10. *nobis* om. ed. Col., *nobis salomon* (*salemon*

Mbcdf) *est* exhibent W. Monacc. Bbc itemque edd. Col. Med. et Amerb., *nobis est salomon* scribit Ba, *est nobis S.* dederunt Erasm. et recentiores.

§. 54, 2. *de* om. W. 4. *alios quoque* Bc.

§. 55, 1. *Danihel* W. Mad. Ba, ut passim. 2. *et adnuntiavit* Bc, 3. *vere* Bb, nec aliter ed. Col., *vera* Bac. 4. *nuntium* Me, *nuncium* Md, *adnuntiatum* Bc, *annuntiatum* Bb, *annunciatum* Ba c. ed. Col.

Cap. XI.

§. 56, 1. *de hiis* Mg et ed. Col. Tum *ammiratione* W. Mag congruente ed. Col., *animi ratione* mendose Mbcdf. De re vid. *Cic.* de offic. II. 10. §. 36. 2. *et salomonis* Babc. 3. *Israhel* Bbc. 4. *cotidie* Ba, *cottidie* W. Monacc. et Bbc, *quotidie* vulg. Mox *fidem sciebat* Bc, *fid. sociabat* edd. Col. ac Med. 5. *ammirationemque* Mg et ed. Col. 5. *Qui* pr. Bc. 6. *cum seniore* W. 7. *deiudicanda* W.

§. 57, 1. *danihelis* et l. 2. *danihele* W. Mad. Ba. 3. *possunt* W et Maef. 4. *Moysi* — *moisi* ed. Med. De hac ipsa genitivi forma vid. ad I. 28. §. 134, 2. et II. 20. §. 98, 2. coll. III. 17. §. 101, 8. et 18, §. 108, 4. 5. *est* (scribi potius debebat *ex*) *petra* W, *ex petra* Monacc.

§. 58, 1. *danihelis* W. Mad. Ba. 3. *corporisque* Bb et ed. Med. 4. *quod* al. m. addidit in Bc. 6. *plus* Babc et edd. Col. ac Med.

§. 59, 1. *pene* W. Monacc. et Bb, ut edd. 2. Post v. *iustitia* Mg ita scribit: *Sapiens gloria viri mulier, quid dicam? quarum altera glorias heriles respuit.* Mutile *qua altera* Bc. 3. *pu eriles* (littera *h*, ut videtur, erasa) W. 4. *reppulit* W. Mae. Bac editionesque Col. ac Med. Vid. adnot. ad I. 12. §. 44, 1—2. Dein *pobtavit* Ba. 7. *fecundavit* recte codd. omnes editionesque Col. ac Med., *faec.* Amerb., *foec.* edd. rell. Vid. *Cellar.* orthograph. Lat. p. 91.

Cap. XII.

§. 60, 1. *quod inquirendis cons.* Maef et Ba, *quod inqrend. cons.* Bb, *quod querend. cons.* Mbcdf. 3. *caeno* W. Maf. Bbc, de qua scriptura vid. *Wagner.* l. c. p. 419; *coeno* edd. Med. ac posteriores, *ceno* Ba et Mbcde c. ed. Col., *seno*, postea *sceno* Mg. 4. *Quis turbidam aquam* Ba. 6. *despiciet* Bb et Mbcdg. 8. *suae vitae* optime W. Mabcdeg. Babc editionesque Col. ac Med., *vitae suae* Mf et edd. rell.

P. 144.

1. *confugiat* pro *non fugiat* W. De re vid. *Cic.* de off. II. 10. §. 36.

§. 61, 2. *difficili* Ba et pr. W. Dein *si qui* W. Ma. Bc. Vid. *Ramshorn.* Grammat. Lat. §. 159 sq. Ceteri codd. et edd. omnes *si quis.* 4. *sapientiam* [qui] *conmaculat eam vitiorum sordibus* (intermed. om.) W. 5. *pro fluat* (sic, *in* eraso in lacunula) Ma, *profluat* etiam ceteri Monacc.

§. 62, 2. *conmaculat* ut W, ita et Mag. Bc et exemplar Col., *com-*

maculat codd. et edd. rell. probante *Wagnero* l. c. p. 410. 12 in fin. 3. *vita ingenua* Bb. Ob oculos habuit Noster *Virgil.* Aeneid. IV. 13. 4. *potest* W, *potes sum* Babc. 6. *eum idoneum* iidem libri. 7. *debet,* in mg. *det* a m. diversa Ma, *debet* item a m. pr., ab al. *dat* Mg, *dedit* Ba. 8. *voluptas occupet* (*occupent* a m. pr.) W. Dein *libido devincit, avaritia subicit, cupiditas perturbat* Mg. In fin. *quietis* Mabcdfg et Bc, *quiet⁹* Me.

§. 63, 1. *Ammirandus* Mg c. ed. Col. Tum *sus piendus* (rasura in med. facta) W, *suspiciendus* a m. pr., ex mutat. *suscip.* Ma, *suscip.* item Ba et Mbcdeg c. edd. Col. atque Med. Recte *suspic.* Mf et Bbc. 4. *quo* pro *quō* (i. e. *quoniam*) Bb, *quo* — *incurrat* exemplar Col., *incurrit in illam* Ba, *in illam concurrit* Mg.

Cap. XIII.

§. 64, 2. *beluinis*] Ita codd. paene omnes et maxima pars editorum librorum; nam *belluinis* male habet solus Mg c. edd. Med. Maur. atque Gilb. 5. *haec* om. Bbc. 6. Deest *omnem* in libris Monacc. Tum *dispositionem stellarum* scribit Ba. Deinde *prior invenitur* habet Mf, *invenitur prior luce. Etenim* dant Bb et exemplaria Col. atque Med., *invenitur purior* Mbcdeg et a r. m. Ma, itemque Erasmus, nec differt in contextu Pistorius, qui alteram lectionem in mg. reiecit.

P. 145.

1. *hanc* om. Ba.

§. 65, 5. *sine coinquinamento* Ba. Tum *vere* (in ras. ab al. m.) pro *certus* Ma, *vere* etiam Mbcdef, *verus* Mg. 6. *vetat* Bc. Dein *bene facere* Bbc. Inter v. *stabilis* et *securus* legitur *certus* in codd. W. Mabcdef et Bbc, ut in edd. Col. Med. atque Amerb.; in Mg desunt verba: *acutus, qui nihil vetet benefacere, — — securus.* L. extr. addidi *enim* e codd. W et Monacc., quibuscum congruunt edd. Amerb. atque Rom. Omittunt h. l. Erasm. Cost. Pistor. Dein ed. Rom. habet *et prudentiam edocet, iustitiam et fortitudinem. Veritatem* pro *virtutem* scribit Bb.

Cap. XIV.

§. 66, 1. Post *prudentia* W inserit *et*, quo bene carere possumus. Conf. *Cic.* de offic. II. 11. 3. *ut induat* om. Ba. Mox pro *formidet* scripsi *reformidet* cum W. Monacc. et Bab, quibuscum faciunt etiam veteres edd. 5. *quod* pro *quae* (intell. *prudentia*) male Bb. 7. Post *mundus* in Ma r. m. superscripsit *plenus*, quod in Mbcdeg textum occupavit; sed vid. adnotat. ad III. 1. §. 7, 6—7. 8. Pro *illo* (ita Amerb. et posteriores edd.) codd. omnes cum exemplaribus Col. atque Med. exhibent *eo*. 11. Abest *inquit* a Mbcdfg. Dein *hic* om. Mae. Babc editionesque Col. Med. Amerb. Erasm. Mox *laudamus* dant Bac.

§. 67, 1. *fragilitatis* Bc. 2—3. *praeminentem* Bc et per compendium *p̄minentem* Bab.

P. 146.

2—3. *auget gratiam* Babc. 4. *galatis* W. Ma. Bab, *Galatis* Cost., *galathis* Mbcde veteresque edd. c. Erasm. et Pistor., *galathitis* Mf, *calathis* Mg. 6. Scrib. *mercennario*, ut exhibent W. Macdefg. Bab. Amerb. Erasm. Conf. supra ad II. 5. §. 20, 5. Mox *cotidianos* recepi ex W et Ba, *cottid.* dant Monacc. atque Bbc, *quotid.* vulg. libri.

Cap. XV.

§. 68, 1. *animum gerere* Babc. 2. *si dilectionem multitudinis liberalitate adquiras*] Vid. *Cic.* de offic. II. 9. §. 32 et 15. §. 54.

§. 69, 1. *sunt* superscriptum est in W. De re vid. *Cic.* de offic. II. 18. 2. *cotidiano* dedit Ba, *cottidiano* habent ceteri codd., *quotidiano* vulgat. libri. 2. *vitam suam sustinere* scripsi praeeuntibus libris W. Monacc. et Ba editionibusque Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. pro *vitam sust. suam*, quod legitur in ceteris codd. et edd. 4—5. *ut* pro *quatenus* Ba. 5. *De eo loquor* W et Mabcdef omisso *enim*, quod interponitur in Babc et in editis libris; *de eo loquar* scribit Mg. 7. *aut* pro *ut* Bb. 3. ab im. *adulescentiae* W et Bc, *adolescentiae* c. edd. ceteri mss. In fin. *non queat* supra additum in Md.

§. 70, 3. *turpitudine redimere, reddere* W, *redimere* pro *reddere* Babc et edd. Col. atque Med. 4. *illiciti* Mg. 6. *possent* Bc, *possit* Mbcdfg.

P. 147.

2—3. *qui invident* Bac, *quam invident Italiae. Nam misericordiam* Bc conspirante ed. Col.; *alienae misericordiae* per ras. Ma eademque lectio reperitur in ceteris Monacc. 4. *servituti* Bbc. 6. *posesunt* Ma, *possunt* Bb. Mox *p̄cium emptori recipere* Bb.

§. 71, 2—3. *ac misericordiae* Bb. 4. *in solvendo* (*in* a r. m. superscr.) Ma, *in solvendo* ceteri Monacc. Mox *artetur* recte codd. W. Mabcdeg. Babc veteresque edd. c. Erasm. et Rom., de qua scriptura vid. *Wagn.* l. c. sub v. *artus*; *arctetur* Cost. Pistor. Maur. Gilb., *hortetur* Mf. 5. *nutrire* Bac et exemplaria Col. et Med.

§. 72, 2. Scripsi *conubio* suadentibus libris W. Mabcdef. Babc, quibuscum concordat etiam ed. Amerb., *connubio* exhibent cod. Mg et posteriores edd. Conf. adnotat. ad I. 32. §. 167, 5. Mox *non solum* Babc. 3. *illud genus* iidem libri c. edd. Col. atque Med. 5. *aelymosinis aecclesiae* (sic) W.

§. 73, 2—3. *sint censu* W. Bc. Mbcdef, *sint cesnsu* Ma, *sint* enatum est e *sunt* in Mg. 4. *subpetit* Mc. Dein *alium* W, *aliis* Bbc. 5. *ut beneficientiae* Bc, *beneficientiae* etiam Ba c. ed. Col. Mox *possint* pr., per ras.

possit W, *possent* Bc et ed. Col. 6. *duplex*] Vid. *Cic.* de offic. II. 15. §. 52. 7. *multo*[que] (*que* ab r. m. addito) Ma, *multoque* ceteri Mon.

§. 74, 1. *inlustrius* Bc, *inlustrior* W, *inlustrior* (*9* a r. m. superscr.) Ma, *illustrior* Mbcdfg, *illustrius* Bab et Me c. vulg. libris. Dein *abraam* Bc, item ed. Med. 4. *pecuniam contulisset* Bb.

P. 148.

1. *redimit* Bc et exemplaria Col. Cost. Pistor. Rom., *redimeret* Bb. Proxime *per septennium* recepi ex libris Monacc. et Bb, quibuscum congruunt edd. Med. Cost. Pistor. Rom., *per septennium quinquennium* scribit W, *per quinquennium* exhibent Bac et edd. rell. Conf. cap. seq. §. 82 et 83. 2. *famen* ed. Med. Tum *reppulit* pro vulgat. *repulit* recepi ex codd. Mae. Bac et edd. Med. Amerb. atque Erasm. Vid. quae adnotavi ad I. 12. §. 44, 1—2.

§. 75, 4. *alii* Bac. 6. Corrige *diffunditur*. Tum Ma *manet* a m. pr., ab r. *manut*, idque exhibent etiam Mbe. 7. *Ipsa* pro *in se* W. 8. *exerci*[ta]*tius* (*ta* ab r. m. superscr.) Ma, unde *exercitutius* Me, quod item reperitur in ed. Med. Vid. ad I. 38. §. 191, 2.

Cap. XVI.

1. *Liquet igitur*] Vid. *Cic.* de offic. II. 15. §. 55.

§. 76, 2. *cuius*, quod om. Babc et edd. Maur. atque Gilb., inserui ex codd. W et Monacc., quibuscum faciunt etiam superiores edd. omnes. Dein *a sacerdotibus* scripsi cum codd. omnibus et exemplaribus Col. ac Med. Ab edd. posterioribus praepositio abest. 6. *vacuare* habent W editionesque Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. 7. *habitu vestium* Ba. 9. *si qui* pr. Bb. Tum *fidem deferat* W. Babc itemque edd. Col. atque Med. Dein *exannit* pr., ex emend. *exinanit* W, *exinanit* etiam Monacc., neque discrepant exemplaria Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *exhaurit* Babc editique rell. 10. *futura* (ab al. m. inter versus) Bc. Statim *modus largiendi adsit* Bc editionesque Med. Maur. et Gilb., *m. larg. assit* Bab c. ed. Col., *m. adsit larg.* W, item ed. Rom., *m. ad*[s]*sit larg.* (*s* ab al. m. superscr.) Ma, *m. assit larg.* ceteri Monacc. adstipulantibus Amerb. Erasm. Cost. Pistor. 11. *transcribatur* W. Ma. Bac una cum edd. Col. ac Med., *transscrib.* ceteri libri mss. c. editis. In fin. *deseratur*] *distruatur* pr. W et Ma, ex mutat. ille *destruatur*, hic *deseratur*. Tum *dest*[r]*uatur* (*e* ex *i* enata et *r* superscripta) W, *distituatur* Ma; *destituatur*, *neque destruatur* Mbcdfg. Vulgatam lectionem servarunt Babc et Me.

§. 77, 1. *se tueri* pro *sit veri* perperam Bb. 3. *iuvetur* Bab et a m. pr. Bc, quibuscum faciunt edd. vett., *iubetur* W. Monacc. et a s. m. Bc, *iuventur* Erasmus et editores posteriores. Vocc. *ab ecclesia* cum

praecedentibus iunguntur in W. Monacc. et Bbc. Pro *relegatis* Bb et Dresd. habent *religatis,* quod item legitur in edd. Col. atque Amerb. Ceterum vid. quae de h. l. monuerunt Maurini. 4. *impertiendus* Mae c. ed. Med., *impart.* Amerb. et seqq. edd. In ceteris codd., ut in ed. Col., secunda huius verbi syllaba per compendium scripta est, quo aeque *per* et *par* significari solet. Vid. quae adnotavi ad I. 45. §. 219, 3. Ceterum leg. *inpartiendus.*

P. 149.

2. *praecantum* Bc, *p̄cantū* W. Mabcde, *precantum* ed. Med., *p̄cancium* Mg, *p̄cationū* Mf. 3. *clamabat* pr. Bc, *clamet* Mbcdfg. Dein *bono operatori* Babc et Mcd, item edd. Col. ac Med. 5. *vociferantū* W. Mac et Ba. 7. *requirendus est* codd. omnes veteresque edd. Omittunt *est* Erasm. et posteriores. 8. *adfectus* Bac. 9. Pro *personet* Ma in ras. *pulset*, quod reperitur etiam in ceteris Monacc.

§. 78, 1. *populum* Bc. 2. *qui* pro *quo* Bac. Dein *contulerint* W et Monacc. 3. *ipse* W, *ipse* Ma. 4—5. *quod ad suam perveniat misericordiam* Ba, *sua misericordia perveniat* Mbcdg. 6. *suam proficere collationem* Bb. Pro *collationem* W. Ma et Bc *conlationem*, Mf *consolationem*, ed. Col. *prof. collationem suam.* 7. *utrunque* edd. Med. Erasm. Cost. Pistor. Iidem libri infra l. 10. *plerunque.* Tum *displicet* W. Mabcdef et Babc, *sibi displicet* Mg. 9. *recedat sacculis* W, *recondat sacculus* ed. Col. Ita pr. etiam Ma, dein *recond. succulos*, quod ceteri quoque Monacc. habent. 10. *adhibendus videtur modus* W. Bc. Mg, *adhibendus* a m. pr. etiam Ma, eademque lectio corrupta invenitur in Mbcd et Bb, qui ante *modus* puncto distinguunt. De re vid. *Cic.* de offic. II. 15. §. 54. 11. *bene facis* disiunctim Mabcdef et Bbc, item ed. Med. Dein *cotidie* Ba, *cottidie* codd. rell., *quotidie* vulg. 3. ab im. *operat'* W. Voc. *pecunia* om. Bb. L. seq. *Caveto* W.

§. 79, 1. *totas* (*omnes* Me) *opes Aegypti* W. Monacc. et Bb editionesque Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *tot. Aegypti opes* codd. et edd. rell. 5. *quae abundaret* Bc. Fort. *qua.*

P. 150.

§. 80, 1. *primo* codd. et edd. Col. atque Med. 2. *ad postremū* W et vulgati libri, item pr. Ma, postea *at postremo*, quod reperitur quoque in Mbdefg, *ac postremo* habet Mc. 3. *publicū* Ma. Conf. *Cic.* de offic. II. 21. §. 72 et 74. 4. *possint* W. Bc et a m. pr. Ma. 5. *gratum fuit* Bb. 9. *acceperant* Bc. Mox *adquisierant* Bac. Maur. Gilb., *adquaesierant* W, *acquisierant* codd. et edd. rell.

§. 81, 1. *O virum magnum*] Conf. *Cic.* de off. II. 23. §. 83. 5. *enim* om. Bb. 6. Ante *iure* abest *de* ab eodem libro. Statim pro *conlationis* Bc dat *consolationis.* 7. *prospicatior* W. 8. *postea* om.

Bac et ed. Col., *postmodū* habet Mg. Dein *aegyptius* moxque *famen* exemplar Med.

§. 82, 1. *futura primum* Ba. 3. *toro* recte W. Ma. Bbc et edd. Rom. atque Gilb., *t oro* (*h* ab r. m. superscr.) Ba, *thoro* codd. et edd. rell. Pro *hae* Bc *eae*. 9. *Et somnium*] Ita edd. excepta Col., in qua legitur *et sompnium*. Codd. W et Monacc. exhibent *at somnium*. 4—3. ab im. *postea* W. Mox *a vento* W et Monacc. Rectius tamen edd. praepositionem omittunt. Dein cum edd. Col. et Med. codices omnes scribunt *madidae*. 2. ab im. *subicere* codd. et ed. Col., *subiicere* vulg. L. sq. *spicae steriles* Babc et ed. Med., *spicae tenues et steriles* ed. Col. Tum *devoraverunt* Md, *devoraverint* W et ceteri Monacc., *devorarent* Bbc.

§. 83, 1. *sompnium* ed. Col. 3. *fetu* Bc et Mbcdfg c. ed. Col. 4. *fetus* Bbc et Mcdg, quibuscum etiam concordat exemplar Col.; ceteri libri scripti et editi pro simplici *e* male diphthongum habent. 5—6. *qa et anni et tempora* Bb, *dies anni* (commate non interposito) exhibent W et edd. vett. c. Erasm. atque Pistor., *anni* om. codd. Monacc. Dein W scribit *fluminum praetereunt modum*. Et ita primo legebatur in Ma, in quo r. m. dedit *ad fluminum — modum*. Ceteri Monacc. hanc lectionem in ord. habent. Mox *cursum* pr. Mf. 7. *uberes* W. Bbc et Mbcdfg, quibus adstipulantur edd. vett. c. Erasm. et Pistor. Ex *uberes* in Ma enatum est *ubertate*, quod offert etiam Me. Nec aliter legitur in edd. Cost. et Rom. Tandem *uberis* correxerunt Maurini. 8. *fructus* (*futuros* a r. m. superscr.) Bb. 9. *ac infecundos* idem liber. Tum *adsumptura* Bc. 9—10. *ammonuit* W. Mabeg et Bb c. ed. Col.

§. 84, 1—2. *quo in ipso — descendit* Ma, *quod in ipsum — descendit* Me, *quod in ipsum — ascendit* ceteri Monacc.; *in ipso* W et Ba. 4. *quorum* W. Maef. Bab. Dein *alteram* Me et pr. Ma. 5. *commeatos* W, item a m. pr. Ma, ex correctione autem *commeatus*. Tum *altera quae* W et Bac cum edd. Col. atque Med. In Ma *quae*, ut pr. m. scripserat, a r. mutatum est in *qua*, quod in ceteris quoque Monacc. reperi. Omittunt *que* Bb et edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. 7. *rettulit*, quod non displicet, exemplar Med. De qua scriptura dixi ad I. 12. §. 44, 1—2. Mox *famen* W conspirante ed. Med. 8. *quod* cum eadem ed. codd. Bab et Mbcdf. Ita pr. etiam Ma, ex corr. tamen *qua*.

§. 85, 1. *dicitur a patre* Bb. Tum *filius ampliatus meus ioseph, filius meus* (hiat hic magna lacuna ex rasura exorta) *ampliatus, zelotes filius meus, filius meus adoliscentior* W, — — — — *filius ampliatus, zelotes filius meus, fil. m. adolesc.* libri Monacc. et Bb. Sed Mbef ante v. *zelotes* non distinguunt. *Filius meus amplius ioseph filius meus amplius zelotes filius meus adolescentior* sine ulla distinctionis nota ed.

Med., *filius meus ampliatus Ioseph, filius meus ampliatus zelotes, fil. m. adolesc.* ed. Col., *filius ampliatus meus Ioseph, filius meus ampliatus, zelotes filius meus, fil. m. adol.* edd. Amerb. Erasm. Cost. et Pistor., *filius meus ampliatus, Ioseph filius meus ampliatus, zelo appetitus, fil. m. adol. revertere ad me* editor Romanus versionem antiquam respiciens, *filius ampliat. m. Ioseph, fil. ampliat. m., zelotes fil. m. adol.* Bac. Maur. Gilb. Graecus autem textus ita habet: υἱὸς ηὐξημένος Ἰωσήφ, υἱὸς ηὐξημένος μου ζηλωτὸς κ. τ. λ. 3. *adiuvet* W et Bbc adsentientibus edd. Col. Med. Amerb. Erasm. Cost. Pistor., *a iuventute* Ba. Quod sequitur *te* om. Bb. Pro *deus* Bac exhibent *dominus*. Tum *benedicat* Bb et exemplaria Col. Med. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Pronom. *te* h. l. om. W, in ed. Rom. legitur *tibi*. 4. *et*, quod Graeco textu confirmatur, abest a codd. omnibus, ut ab edd. Romanam antecedentibus. Voc. *terrae* male bis ponitur in Babc, ut in edd. Maur. et Gilb. 5. *Praevaleas* Cost. et in mg. Pistorius. 6. *montium manentium*] Huius cacophoniae, si qua est, similia plura congessit exempla *Otto* Exc. XII. ad Cic. de re publ. ed. Osann. et ad Tacit. Ann. I. 24. p. 144. 2. ab im. *Qui visus est — in rubo, veniat* rescripsi ex codd. W et Monacc., quibuscum concordant edd. Amerb. ceteraeque ante Maurinam omnes; *qui visus es — —, ut veniat* habet exemplar Col.; *qui visus es — —, ut venias* exstat in Med. Maur. atque Gilb.

P. 152.

1. Ad *fratres* addidi *suos* ex codd. W. Monacc. et Bb. Congruunt edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. Voc. *primitivus* cum praecedentibus coniungunt Amerb. et Erasm., Col. autem atque Cost. post *primitivus tauri* distinguunt. Desunt interpunctionis notae in Med. Ceterum *primitivi* scribitur in Mcd et *ei* pro *eius* in Bb. 3. *unicornis* habent Babc et Mf c. edd. Col. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *unicorni* dat Med., *unicornium* Mg. Post *unicornis* Bb scribit *ipsius cornua*, voculas seqq. *in ipsis* omittens, Ba una cum Bc et ed. Col. *in ipsius cornua gentes ventilabit.* Apud Maurinos et Gilbertum post *cornua ipsius* legitur: *In ipsius cornu gentes ventilabit,* quod ad Graeca verba interpretum LXX minime quadrat. Scribendum potius erat cum edd. Med. Amerb. ceterisque Maurina antiquioribus *in ipsis gentes vent.* Haec lectio codicibus W et Monacc. egregie confirmatur Graecisque verbis: ἐν αὐτοῖς ἔθνη κερατιεῖ, optime convenit. 3. *ad extremum mare* Mf. Tum *milia* codd. omnes, item edd. Col. Amerb. Erasm. et Cost. c. Rom., *millia* Pistor. Maur. atque Gilb., *millia* priore loco etiam Med., altero tamen *milia*. Dein *Effraim* W et Monacc., quibuscum conspirant etiam Amerb. Erasm. Cost. atque Pistor., *Ephraim* scripsit editor Romanus, *effrem* habent Bb et edd. Col. atque Med., *efrem* Bac. 4. *manases* ed. Med.

Cap. XVII.

§. 86, 1. *dat* codd. W et Monacc., item ed. Med., *det* Babc et edd. rell. 3. *sit ei sermo* Bb, in Bc v. *sermo* al. m. adiecit.

§. 87, 2. *primo* codd. nostri exceptis Babc et Mg, in quibus, ut in editis libris, legitur *primum*. Dein *nobis formam praeberet* e codd. W et Monacc. recepi, *formam nobis praeberet* exhibent Babc adstipulantibus editionibus Col. Med. Maur. atque Gilb., *praeb. nob. form.* edd. rell. 3. Quod post *ideo* additur *et* in vulgatis libris et codd. Babc, W et Monacc. non agnoscunt. Post *humiliari* W et Maefg inserunt *se*, quo opus non est. Conf. infra l. 6. 6. *venditores et emptorem* reduxi ex edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. et Rom., quibuscum concordant codd. W. Monacc. et Bb, *venditorem* habent Bac editionesque Col. Med. Maur. atque Gilb., nec aliter primo legebatur in Mb. 8. *p̄ter me* W. Mbdf et Ba, *prel̄ me* Mc, *praeter me* (sine compendio) edd. Med. Amerb. Erasm. Cost. Pistor., *p̄ter me* (te) Ma, *p̄ter te* Me, *nichil scit in domo sua preter te* Mg. Recte tamen *propter me* Bbc, item edd. Col. Maur. atque Gilb.; exstat enim in Graeco δι' ἐμέ. Post *nihil* in Bb deletum *aliud*. 10. *quicquam* W. Mabcdef. Babc. Congruunt edd. Col. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. *Quitquam* scribit Mg, *quidquam* dant edd. Rom. Maur. et Gilb., *quidquid* habet Med. Ceterum in Bb inverso ord. legitur *quicquam a me*. Dein *quae uxor* Bab. 11. *es* om. Ba. Mox *verbum* al. m. superscripsit in Bb. Tum *coram deo* (ἐναντίον τοῦ θεοῦ) W et Maeg, item ed. Rom., *coram eo* Mbcdf una cum Cost., *coram dn̄o* Babc, quibuscum faciunt etiam edd. rell. Bc addit *meo.*. Statim *plena humilitatis forma* scribitur in Mg. Vocc. seqq.: *plena castimoniae* (et) *humilitatis* (sic) in Ma deleta, in ceteris Monacc. omissa sunt. 3. ab im. *qui a dn̄o deferebat honorificentiae gratiam* (sic) Bc, *domino deferebat honorificentiam* Mabcdeg et Bab, quibus adstipulantur edd. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *d. p̄bebat honorificentiam* Mf, *deferebat domino honorificentiam* Amerb. Veram huius loci emendationem demum a Maurinis ex mss. optimis quibusque ac numerosissimis, ut aiunt, restitutam e nostris codd. solus servavit W eandemque exhibent edd. Col. ac Med. Nec aliter primo legebatur in Ma, ubi ultima vocis *honorificentiae* syllabam a m. imperita per rasuram corrupta est in *ā*. Dein vocc. *plenā* (sic) *quoque* ab al. m. in mg. habet Bb et mox *qui* pro *quia*.

§. 88, 2. *nihil fabulosum*] Ita codd. W et Monacc. editionesque Amerb. Erasm. Cost. et Pistor. c. Rom. Desunt haec in ceteris libris et scriptis et editis. Tum *vita* Ma, *vitam ac mores eius* al. ord. exemplar Col. Dein *refellant* W.

P. 153.

1—2. *contempnuntur* Mabcdefg et Bbc, item ed. Col. De re conf.

Cic. de offic. II. 10. §. 36. 2. *Fugimus enim ea* Bb. Tum *possunt malitiose* Mbcdg. 3. *in notam* Mg. 4. *pecuniae sit avidus* Bb. 5. *et declinatur* Mg, *ac declinetur* Mf. *Si* pro *qui* Mabcdefg. Dein *voluptarius* W. Mabcdef. Amerb. Cost. et editor Rom. Ita ab m. pr. etiam Bb, a sec. *voluptuarius*, ut Erasm. Pistor. Maur. Gilb., *voluptuosus* Mg, *voluntarius* Bac et edd. Col. atque Med. 6. *interpraetans* Bc. Tum *et si* W et Mabcdef itemque edd. ante Rom. 7. *contempnitur* Mabdefg et Bac una cum ed. Col. Proxime *speciem* Bc. 9. *corpori* idem liber.

§. 89, 1. *Ego autem* W et Monacc., item edd. Amerb. ceteraeque ante Maur., *ego enim* Babc et edd. rell. 2. *sum* edd. Erasm. Cost. Pistor. Rom. Maur. Gilb., *sim* W. Mabefg et Bac, *possim* Mcd, *scio* edd. Col. Med. atque Amerb., *sufficiens esse scio* cod. Claromont., *sciam suffic. esse* Bb. 3. *erat* deletum in Ma, omissum in ceteris Monacc. 4. *Satis mihi, inquit, est* W. Ma. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. et editor Romanus, *sat. est, inquit, mihi* Mbcdfg, *sat. est mihi, inquit* ed. Med., *sat., inquit, mihi est* Me. Secutus sum editionem Maur., quacum facit Coloniensis. 6. *Efficit* W et Bac editionesque Col. ac Med. Ita primo etiam Ma, ab al. m. inter vers. „vel *suff.*" 7. *ne deest* pr. idem liber.

§. 90, 1. *efficiebant* W et Bac, *effic.* (vel *suf*) Ma. 3—4. *grae* (*e* in ras. ab al. m. adscr.) *indebite* (supra adiecta gl. *munus*) Ma, ceteri Monacc. *gratiae indebitae munus*; *gratiam indebitam* Ba c. ed. Med., *gratiam indebite* recte W et edd. Col. Amerb. atque posteriores. 7. *laudatur* Bab. 8. *est et inperitiae* Mbcg, *est et imp.* W et Madef una cum edd. Amerb. ceterisque Maurina antiquioribus. In fin. *idem iustificatus est* Bc.

P. 154.

§. 91, 1. *animam* edd. Col. ac Med. 2. *et si* libri Monacc. et Bab, item edd. ante Pistor. Dein *thesaurorum diviciis* Mf, *thesaurorum divitias* Mbcdg. 3. *qrebat* (*e* superscr.) *fructum* Bb.

§. 92, 1. *saturare* Mc, *saturare* (*i* superscr.) Md. 3. *spiritalis* codd. omnes veteresque edd. c. Erasm. Cost. Pistor. atque Rom., *spiritualis* Maur. atque Gilb. Quod sequitur *est* om. libri Monacc. Dein edd. Col. Amerb. Erasm. Cost. et Pistor. c. Rom. exhibent *saturitas* refragantibus mss. nostris et editione Med. Deleto vocabulo *scientia* r. m. in Ma superscripsit *iusticia*, quod invenitur etiam in ceteris Monacc. 4. *scientiae est opus* Babc et exemplar Med. Mox *in solo pane* Mcdg c. ed. Med. 5. *sic* erasum in W. Tum idem liber et Ma pr. *saturare*, e corr., u ceteri Monacc., *satiari*. 6. *nova requireret* Mg. Dein *esuriret* W editionesque Med. Maur. et Gilb., *esuriret* (*et* a r. m. superscr.) Ma, *et esuriret* Mbcde, *et esurire* Mfg, (omisso *et*) *esurire* Bab editionesque Col. Amerb. et ceterae Maurina antiquiores sine *deum*. Contra *esurire*

et deum Bc. 7. *et deum sitire* Ba, *sitiret deum* W, *sitiret* *in domino* *deum* Ma, *sitiret in domino* Mbcdef, *sitire in domino* Mg, *et sitire in dominum* ed. Col., *sitiret in dominum* Med. Maur. Gilb., *scitiret* (sic) *in dominum* Bc, *et sitire dominum* edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. Tum *in dominum sciebat esurire* Ba. Obtemperavi codici Bb, in quo est *esurire deum*, *sitire deum*.

Cap. XVIII.

§. 93, 1. *possidentes* W. 2. *et contra iniquitas* Babc, *et contra iniquitatis* W, *et* item libri Monacc. c. edd. Col. atque Med., *e contra* Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. De re conf. *Cic.* de off. II. 22. §. 77. 3. *quia*, *cum*] Ita codd. omnes, neque discrepant edd. Col. Med. et Amerb. Sed *quia* male eiecerunt Erasmus, Costerius, Pistorius et editor Romanus seclusitque Gilbertus. De hoc anacolutho vid. *Ramshorn*. Gramm. Lat. T. II. §. 207, 6. a. Mox *israhel* W et Bb c. ed. Col. 4. *salemonis* Mbcdg. Tum *robam* Ma. 6. *sterilitatem* pro *austeritatem* Bac. Quod sequitur *illum* in Bc superscriptum est. *Ferunt illum* habent Mcd, *ille* — — *responsum dedit* scribitur in Mf, *ille* — — *fertur dedisse* exstat in edd. Col. atque Med. 7. *quo* pro *quia* exhibent W et Monacc., *quod* edd. Erasm. Cost. Pistor. Rom. 8. *super patrium iugum* Med. Maur. Gilb., *super patris iug.* W et Mabcdef, quibuscum faciunt edd. Amerb. ceteraeque ante Maur., *supra patris iug.* Mg, *super paternum iug.* exemplar Col.

§. 94, 3. *unusquisque* om. Bb. Mox *tua* superscriptum in Bc. Tum *israhel* Bb.

P. 155.

1. *in iudicem* sine *erit nobis* Mabcdef, *in iudicem erit* (om. *nobis*) Mg, *erit nobis* abest etiam a W et Bac itemque ab edd. Col. ac Med., legitur tamen in Bb.

Cap. XIX.

§. 95, 1. *et* om. Babc. De hac re conf. *Cic.* de offic. II. 8. §. 29. et 11. §. 40 in fin. 6—7. *devincere* W. Monacc. et Bc una cum edd. Col. ac Med. Tum *obpignerare* codd. omnes et exemplar Col.

§. 96, 1. *sermonis quoque* libri Monacc. 3. *ulla* superscriptum in Md. 4. *adloquii* Bc, *alloqui* Mb. 6. *habere* W, *volumus habere* (ex corr. r. m.) Ma et Bc, *vol. haberi* rell. Monacc. Conf. *Cic.* de off. II. 12. §. 43. 8. *ab eo abscondi* Bb. Dein *silentio qui audit* (post *silentio* verbis *in auribus illius* a r. m. superscriptis) Ma, *sil. in aur. ill. qui audit* in ord. Mbcdefg, *sil. ab eo qui aud.* edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *qui aud.* W et Bc. Tum *in occulta* W et pr. Ma. L. sq. *infundit* Bb et a m. pr. Bc. Conspirat ed. Rom. Infra *quicquid* Mabcdef

et Babc, item edd. Col. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Dein *egerimus* codd. W et Monacc., *gerimus* Babc, ut vulgo legitur.

Cap. XX.

§. 97, 1—2. *adulescentibus*] Conf. *Cic.* de off. II. 13. §. 46.

P. 156.

1. *congraditur* Mbcd. 2. *inprudens* deest in W. Ma et Bab, ut in edd. Col. atque Amerb. Cuius loco in Ma r. m. superscripsit *stultus esse,* quod commentum Mef in ord. habent; *stultus* sine *esse* dant Mbcdg. Horum novissimus liber scribit *agnoscetur.* 3. Post *itaque* cod. Bb et edd. Amerb. ceteraeque ante Maurinam e praegressis inferciunt *bonis iungi.* 4. *ut ostendant se adolescentes eorum imitatores esse* ex corruptione r. m. habet Ma, in quo haec cum praecedentibus iunguntur eandemque lectionem in ceteris Monacc. reperi.

§. 98, 1. *hiesus* et hic et in seqq. W. Ma. Ba, *Ihesus* ed. Col., *iesu* Bb. 2. De genitivi forma *Moysi* monui supra ad I. 28. §. 134, 2. 3. *in* — *tabernaculum* W. Bbc et ex mutat. Ma, nec aliter ceteri Monacc. et edd. Col. atque Amerb. Tum *refulgeret praesentia, videretur* W, *refulgeret* — *et* *vid.* (*et* a r. m. superscr.) Ma. Partic. *et* in ord. habent ceteri Monacc. et Bb. Conspirant edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. Recte tamen *refulgere praes. videretur* iam Col. et Med., quibuscum faciunt codd. Bac. 5. *h* *iesus* Ba, *ihesus* Me et ed. Col., *iesu* Bb. Dein *cum domino* Monacc. et Bac, item edd. Col. ac Med. Tum *ihesus,* ut solet, Col., *hiesus* Me itemque c. Ba in seqq. 7. *adscendebat* Maur. et Gilb. 8. *in castra* *is* (ex mutat. r. m.) *erat* Ma, ceteri Monacc. *in castris.* 9. *columpna* Mbfg, ut ed. Col. Dein *cum Moysi* Ma et pr. W. Mox *s* *adstabat* ex mutat. r. m. Ma, *asstabat* Mbd, *astabat* Bab. Mcfg c. ed. Col., *assistebat* Me. Conf. ad Paulin. §. 1, 10. Tum *magister* W. Deinde *exiebat* W. Maef. Bb. Novissimus liber: *Iuvenes cum senioribus* — — *trepidabant.*

§. 99, 1. *ammiranda* W. Maefg et ed. Col. 2. *sancta* Bc. 4. *evasit*] Ante h. v. Ma inter vers. a r. m. habet gl. *in tale robur,* quae in ceteros quoque Monacc. irrepsit. 5. *staret* omisso *sol* Bb, *stetit sol* Bc. 6. *quid* a m. pr., a sec. per ras. *qui* W. 7. *ut* *solus* (*ut* a r. m. superscr.) Ma, *ut solus* ceteri Monacc. Tum *elegeretur* W. Bc et pr. Ma.

P. 157.

1. *copula seniorum atque adulescentium*] Respexit Noster *Cic.* de senect. C. 8. §. 26.

§. 100, 2. Pro *solatio* recte *solacio* W et Mfg. 3. *delectationi* a m. pr., ab r. *delectioni* Ma, *dilectioni* Mef. Dein *obmitto* Mg, *ommitto* Mf. *Habrahae* W. Tum *Loth* codd. et edd. ante Roman. Om. hoc nomen Mf.

3—4. *etiam adolescentulus* ed. Col. 5. *aestimetur* libri Bamb. 8. *collegimus* W. Ma. Bc. 9. *sumpsit* Mf. Fluctuant deinde codd. et edd. inter *Silam*, *Silan*, *Syleam*, *Sylan*, *Sileam* et *Silean*.

§. 101, 1. *de illis superioribus* W et Monacc. Abest *illis* ab ed. Med. 5. Vocc. *et sua voce* in Ma erasa, in ceteris Monacc. omissa sunt. 7. *et in cana prudentia* Bc et pr. Bb. In seqq. Bc habet *stipendio*, idem et Bab om. *est*.

Cap. XXI.

§. 102, 1. Deest *hoc* in Mcd, *quoque hoc* exhibent W. Mabefg. Amerb. Tum *aestimationis* scribit Bb. 2. *dampnatum* Mbfg et (a s. m.) Bc, item ed. Col. 4. *iactantiae causa magis* W. 6. *oppressum opibus potentis*] Vid. *Cic.* II. 14. §. 51 in fin.

P. 158.

§. 103, 1. *hospitalitas*] Conf. *Cic.* de offic. II. 18. §. 64. 3. *suscipiatur hic* Bb. 4. *urbis existimationi* Bbc, *existimationi* etiam Ba. 5. *suscipere* codd. W et Monacc. editionesque Amerb. Erasm. et ceterae Maurinam antecedentes, *suscipi* Babc una cum edd. Col. Med. Maur. Gilb. 5. *mensae* ab al. m. superscriptum in W. Dein *hospitalis* W. Mbcdfg. Bac et a m. pr. Ma, quibuscum conspirat ed. Med. Pro *gratiam* Bc *gratia*. 6. *explorari* W. Bac et a s. m. Bb. Tum *hospitium* W et Ba.

§. 104, 1. *habrahae*, ut §. 100, 3., W. 5—6. *per — mercedē* idem liber.

§. 105, 1. *Loth* codd. et edd. ante Rom. omnes. Conf. §. 100, 3.

§. 106, 2. *immo de suo iure*] Ita codd. et edd. Col. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *imo et de suo iure* Maur. c. Gilb., *imo* male etiam Med. Conf. ad I. 6, 4. De re vid. *Cic.* de offic. II. 18. §. 64. Mox deleto vocab. *aliqua* in Ma ab r. m. superaddita est gl. *propria*. Unde Me habet *potius propria*, inverso ord. Mbcdfg dant *propria potius*. 3. *aliena* om. Bb. 4. *litium* a glossatoris cuiusdam manu in Ma corruptum in *lites*, quod reperitur etiam in ceteris Monacc. Conf. quae adnotavi ad I. 43. §. 211, 3. 5. *verum* Ba. 8. Pro *quod augetur* (ita edd. Med. Cost. Rom. Maur. et Gilb.) codd. W. Mabef. Babc ceteraeque edd. exhibent *quo augetur*, Mcd *quo augeatur*. Paulo post *contempnenti* Mabdefg c. ed. Col. Dein *aliqua*, quod ex omnibus fere codd. suis receperunt Maurini, reperi in meis quoque mss. et in exemplari Med.; edd. autem Col. Amerb. et sequentes ante Maurinam habent *aliquo in tempore*. W scribit *in tempora post*. Tum *fructuosa* Bac et Maurinorum unus et alter. Pro *erunt*, quod codd. omnes veteresque edd. confirmant, Erasmus invexit *sint* idque reperi etiam in edd. Cost. Pistor. et Rom.

§. 107, 2. *inpartienda*] *inpertienda* Ma. *In* item legitur in W. Bc et Mc. Sequens autem syllaba in iisdem libris et in Mbcdefg, in quibus est *im*, per compendium scripta habetur, quo et *per* et *par* significari

solet (conf. ad I. 45. §. 219, 3. et II. 16. §. 77. p. 148, 1. ab im.); *ipart.* exstat in ed. Med., *imparc.* in Col., *impart.* in rell. 2. *iustis autem*] Vid. *Cic.* de offic. II. 20. §. 69. 4—5. *Tanta est enim*] Ita W et Mabcdfg, in Me ab al. m., ut videtur, superadditum est *enim*, Babc, ut vulgati libri, dant *t. autem est.*

P. 159.

2. *abraam* Bc. Tum W a m. pr. *recipit.* Proxima verba usque ad *unde scis* desunt in ed. Col. 3. *Loth* constanter exhibent codd. et edd. ante Maur. Dein *suscepit* praebuerunt codd. W et Monacc., item edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. atque Rom. pro *recepit*, cui favent Babc editionesque Med. ~~Rom.~~ et Gilb. Dein pro inepto *ne et tu* (ita Babc una cum edd. Col. Med. Maur. et Gilb.) scripsi *an et tu* praeeuntibus libris mss. W et Monacc. editisque Amerb. Erasm. Cost. et Pistor. c. Rom. 4. *hospitem* restitui ex iisdem libris tam scriptis, quam editis, *hominem* habent Babc et edd. Col. Med. Maur. atque Gilb. 6. Verba *nudus eram et operuistis me* om. Mg; *cooperuistis* scribunt Mabcdef.

§. 108, 1. *Suave igitur est* Bc. 2. *iam dudum*] Ita codd. W. Monacc. et Bbc, quibuscum concordant edd. Col. atque Med., *iamdudum* Ba et edd. rell. Conf. *Cic.* de offic. II. 20. §. 69 et 71. 4. *velut* codd. omnes c. edd. Col. ac Med., *veluti* edd. posteriores. 5. *dampnum* Mbdf et exemplar Col. Tum *quidquid* edd. Med. Rom. Maur. Gilb., *quitquit* Mg, ceteri codd. et edd. *quicquid* eodemque modo variant codd. et edd. §. 110, 3. 6. Praepositio ante *hoc* erasa in W. 7. *adferri* idem liber, *afferri* codd. Monacc. et Bb, *adferre* Bc. Maur. Gilb., *afferre* Ba et edd. ante Maur. 3—2. ab im. *holeribus*] Ita codd. omnes, *oleribus* vulgati libri. Conf. *Wagner.* l. c. s. v. *holus.*

§. 109, 1. *Largitatis — duo sunt genera*] Vid. *Cic.* de offic. II. 16. init. 2. *hospitium* W, *hospitem* Monacc., in quibus Ma ex corr., dein *suscipere* W et Monacc., *hospitio suscipere* edd. omnes excepta Col., quae cum Babc habet *hospitio recipere.* 4. *effluere*] Ita W et Monacc. editionèsque Amerb. ceteraeque Maurina antiquiores, *effluescere* Babc una cum edd. Col. Med. Maur. atque Gilb.

§. 110, 1. *mensuram tenere*] Vid. *Cic.* de offic. II. 18. §. 64. 3. *Quitquit* Mg, *quicquid* codd. rell. c. edd. Col. Amerb. ceterisque ante Rom. Mox *sincere* Ba.

P. 160.

2. *non superfluas aedificationes*] Conf. *Cic.* de offic. II. 17. §. 60.

§. 111, 1. Corrig. *et* pro *est.* 2. *etiam* om. Ba. Mox idem liber habet *aula dei.* 3. *inmensas* W et pr. Ma. Tum *convenientibus* Bb. 6. *ne* pro *nec* Bbc. 9. *eorum* om. W et Babc, quibuscum facit etiam exemplar Med. In Ma illud pronomen r. m. ante v. *necessitati* superscripsit; *eorum nec.* item exhibent Mbcefg, *eorum desit nec.* dat Md. Dein *ne cogitationis* mendose Bc.

Cap. XXII.

§. 112, 3. *remissiores*] Conf. *Cic.* de offic. II. 12. §. 43. et 16. §. 56. — *ut* ab r. m. superadditum in W. 4. *severae virtutis* habet Bc, *sed verae v.* Ba. 5. [*quod*] *diuturnum* (*quod* a r. m. suprascr.) Ma. Gl. *quod* comparet in ceteris quoque libris Monacc., ab eademque m. r. l. sq. ante *in processu* supr. lin. praefixa est partic. *et*, quae in rell. codd. Monacc. textum occupavit. Infra pro *alta radice fundatur* scripsi *alta fundatur radice* cum codd. omnibus, quibuscum conspirant exemplaria Col. ac Med. Ceterum conf. *Cic.* de offic. II. 12. §. 43.

§. 113, 1. *adsertionis nostrae* Bc, *assertionis nostrae* ed. Col., *assertiones nostras* ceteri codd. et edd. ante Maur. 3. *decidant* W et Mabefg. 4. *arcessivimus*] Ita Babc et ed. Med., *arcersivimus* (sic) W, *arcersivimus* [c] (*c* pro *r* a r. m. superscr.) Ma, *accersivimus* codd. et edd. rell. Vid. *Wagner.* l. c. p. 417.

§. 114, 1. *Abessalon* et hic et p. seq. l. 7. Made atque Ba, ut edd. Rom. Maur. et Gilb., *abssalon* (littera *e* post *b* erasa) Mc. Ita etiam infra; *absalon* Bbc et Mbf veteresque edd. c. Erasm. Cost. et Pistor., *absolon* Mg. Item in seqq. 2. *iuventute* Bb.

P. 161.

1. *israhel* Bb. Tum *repperiretur* W. Maef et Bac. 3. *procurrerent* W. Mae. Ba, *percurr.* Bb. 4. *si quidem* Ba. 6. *ille* om. Bac. Tum *ex tribu una* Babc. Mox *de tribu* W et Bc. 7. *Respondebat absalon* Bb, *abssalon* pr., e corr. *absalon* Bc. 8. *constituit* W et Bc, *constituat* Bb. 10. *iudicabo* Pistor. in mg., *deliniebat* Mbcdeg, *deleniebat* Mf, *delini*[e]*bat* (*e* ab r. m. superscr.) Ma, *delinibat* W et Ba c. editis libris itemque a m. pr. Bc, post vero *delenibat.* Conf. adnotat. ad II. 7, 31, 5. Paulo post *apprehendebat eos atque deosculabatur* Bb.

§. 115, 2. *iocunda* codd. Monacc. et Bb veteresque edd. c. Erasm. Cost. et Pist. Post *ubi* r. m. in Ma superscripsit *vero*, quod irrepsit in ceteros Monacc.; *autem* pro *vero* habent edd. Col. Amerb. posterioresque ante Maur. 3. [*quod*] *quam* (*quod* ab r. m. superaddito) Ma, *quod* receptum in rell. Monacc. Tum *accedendo* W. Statim *interponendum* W et Monacc. 5. *commendabat* in Ma mutatum in *conmendabat,* quod item exhibent Mg et exemplar Col., *commendavit* scribitur in Bab. 6. Verb. *maluit* in Ma r. m. immutavit in *voluit,* ibidemque *licet* corruptum est in *licere* et mox *tamen filio* in *tantum filio parci voluit.* Nec aliter Monacc. rell. in contextu habent.

§. 116, 1. *ea* om. Bab. 3. *adsentatione* Bc. Maur. et Gilb., *assent.* ceteri codd. et edd. Cap. autem seq. §. 117, 2. itemque p. 162, 1. libri scripti et editi omnes, si excipias Maur. et Gilb., dant *assent.*

Sed praeferenda altera scriptura, quam constanter sequitur Virgilii cod. Mediceus.

Cap. XXIII.

§. 117, 1. *oboedientiam* Ma. Ba et a m. pr. Bc, antiquo scribendi more. Ita p. 162, 4. W. Ma et Babc *oboedire*. Plura huius scripturae exempla ex codd. nostris attuli ad I. 24. §. 105, 5. De re vid. *Cic.* de offic. II. 6. §. 21. et 15. §. 53. 3. *illi* *dum* *frequenter* (*dum* a r. m. superaddito) Ma; ceteri autem Monacc. *dum* in ord. habent.

P. 162.

1. Pro *ferre* Ba *portare*. 2. *perstrincxeris* Bc. Vid. ad I. 35. §. 178, 3. Male *p̄strinx*. Mbdef, *prestr*. Mac. 4. *esse debere* Ba. 5. *sibi* erasum in Ma, omissum in rell. Monacc. Pro *debeant* r. m. in Ma invexit *decreverant*, quod comparet in ceteris Monacc.

§. 118, 2. *obligatos* Mg et a m. pr. Bb. 5. *se rogari* Babc, quibus adstipulantur edd. Med. Amerb. et Maur. c. Gilb. Sed pronom. *se* merito om. ceteri codd., item edd. Col. Erasm. Cost. Pistor. atque Rom.

Cap. XXIV.

§. 119, 4. *adfectatio* Bc, *affect*. codd. rell., ut edd. Tum *neque indecora* W et Monacc., *et indec*. Babc vulgatique libri. 5. *se ipsam* W et Mabcdeg, *se in ipsam* Mf.

§. 120, 1. *neque severitatem esse duram*] Vid. *Cic.* de offic. I. 25. §. 88.

§. 121, 1. *atque officiis* om. Bb. De re conf. *Cic.* l. c. II. 5. §. 17. et 19. §. 67. 4. *aliquos* W. 5. *avertas si* *t* *se* *indigne* (sic) ex mutat. serioris manus Ma, *avertat se si ind*. Me. Tum *ei* W. Ma. Bb. 7. Post *presbytero* in Ma r. m. superscripsit *eam*, quod ceteri Monacc. in contextu habent.

§. 122, 1. *adrogantes* Bb. Vid. adnot. ad I. 1. §. 1, 1.

P. 163.

2. *offendi*[t] Ma et Bc, *offendit* Mcdef, *offendat* Mbf, *offendet* Mg. 3. *clero* in Bb enatum e *clerico*. Tum idem liber pro *ieiunio* pr. *iudicio*. 4. *aut lectione* Ba veteresque edd. c. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *vel lectione* Ba, *et lectione* Maur. Gilb., *aut dilectione* W et Monacc., *doctrinae lectione* Bbc. Dein *adcumulet* pro vulgato *accumulet* Bc, *accumulaverit* Ba. 5. *et laus* codd. Monacc. 6. *praedicare* W et Monacc., *laudari* Ba. 7. *suum os* codd. nostri omnes veteresque edd., *os suum* primus Erasmus et editores posteriores.

§. 123, 1. *oboediat* W. Ma. Bac. Conf. supra ad cap. 23. §. 117, 1. Ante *extollere* in cod. Ma r. m. superscripsit coniunctionem *et*, quam ceteri Monacc. libri in contextu habent. 2. *desiderat* W. Bac et pr. Ma

conspirantibus exemplaribus Col. ac Med., *desiderans* receperunt Amerbachius, Erasmus, Costerus, Pistorius et editor Romanus. *Quaerens etiam* addit *Gratianus* in *Latinii* bibliothec sacr. et prof. Tom. I. p. 131. col. 2. Ad v. *obumbrare* in libro Ma r. m. supra adiecit *que*, quod in ord. habent ceteri Monacc., excepto tamen Mg, ubi legitur *obumbraretque*. 3. Pro *affectatione* scripsi *adfectatione*, cuius loco in Bc est *affectione*, ut pr. legebatur etiam in Bb et Md. 4. *regula est* Ba. 5. *nihil faciat* W. Monacc. et Bb, *nihil fuci* Bac c. ed. Med., *nichil fuci* ed. Col. Non inepte, ait Gilbertus, ita forsitan restituas: *ut nihil fuci facias*, quod friget. Optime Amerb. et sequentes edd. *nihil facias*. Ante *commendandi* Ma ab r. m. superscriptum habet *se*, quod irrepsit in ceteros Monacc.; *commendandi se causa* dat Mg, *commend. sui causa* exhibent W et Bb. 6. *habes* W.

§. 124, 1. Restitui *non* pro *ne*, quod invexerant Maurini, ex codd. et edd. superioribus. Vid. quae adnotavi ad I. 21. §. 93, 15. De re conf. *Cic.* de offic. II. 14. §. 51. 2. *ne* *arbitreris* (*ne* ab r. m. supersr.) Ma, *ne arb.* ceteri Monacc. Tum *urgueas* W et Mae. Dein *inpinges* Ba. 5. *aequitatem* Bc. Pro *haberi*, quod tenent Bac et editi libri, cum ceteris codd. scripsi *habere*. Tum Babc ante *ut* inferciunt *et*, quod reperitur etiam in Col. atque Med. Post *nihil sibi* Ba scribit *vendicet potentior*, Bbc item om. *plus*. Conf. *Cic.* ibid. II. 20. §. 71 in fin. 7. *sunt* in Ma r. m. corrupit in *sumus*, quod etiam ceteros Monacc. invasit. Proxime *adroget* Bc. Vid. ad I. 1. §. 1, 1. Tum *parem esse* *decet et* *humiliorem* (*decet et* ab al. eaque r. m. superscr.) W.

§. 125, 1. *in iudicio accipiamus* Mbcdg. 2. *meritum* W. 3. *si iudicando* Bc. 5. *Primum quidem est* Ba. Pro *quidem*, quod exhibent etiam Bbc una cum edd. Col. Med. Maur. atque Gilb., ex rell. libris scriptis editisque recepi *quippe*. Ceterum in Mg legitur *pronum est quippe*. Dein *hominum* in Bb enatum ex *humanum*. 3. ab im. *si* om. Ba. Tum *lacesses* habet ed. Col. In seqq. codd. W et Monacc. scribunt *constantia*.

P. 164.

1. Pro *etiam* in Bc legitur *et*.

Cap. XXV.

§. 126, 1. Expunxi partic. *et* ante *tibi* ab Maur. ac Gilb. invitis codd. editisque libris antecedentibus intrusam. 2. *amantem remuneratur* habent Mae. Bb et ex corr. Bc, item Maur. et Gilb., *am. remunerat* W. Ba c. edd. Col. ac Med., *am. remuneret* edd. rell., *am. remuneretur* a m. pr. Bc, *remuneratur am.* Mf, *remunerat am.* Mbcdg. De re conf. *Cic.* ibid. II. 20. §. 69. 3. *ideo* pro *eo* W. 6. Loco v. *virtutum*, quod legitur in Babc et edd. Col. Med. Maur. atque Gilb., ex ceteris mss. editisque libris recepi *virtutis*. 7. *conferamus nostra beneficia* Ba.

Mox *possent* W et Monacc., *possint* Bab, item e *possent* Bc, in quo *ea* insertum est ante *repraesentare*. 8. *ducens* W et pr. Ma c. Bc, *dicens* Bab et per ras. Bc, quibuscum consentiunt veteres edd. c. Erasm. Cost. Pistor. atque Rom., *docens* Ma (ex corr.) ceterique Monacc. adstipulantibus edd. Maur. et Gilb. 9. *atque pauperes* Bc et exemplar Col. Ita et Ba, ubi *atque* duobus punctis insignitum est; *sed qui pauperes* habet Bb. 3. ab im. *receperint* (superscr. „vel *refecerint*") Ma, *refecerint* Mf, ceteri Monacc. in contextu *receperint vel refecerint*. Mox *faciunt deum* Ba et ed. Col. Tum *obligando* W, item a m. pr. Ma, quorum hic ex emendat. *obligandum*. *Obligandum*, quod abest a Mbcdefg, comparet ut in editis, etiam in Babc. Dein scr. *optulit* cum Bc. Vid. ad I. 8. §. 25, 6.

§. 127, 1. *conlatio* W et Ma, *collat.*, ut vulgati libri, ceteri codd. Monacc. c. Bb, *consolatio* Bac. Ita l. 4. *conlatum* (vulg. *collat.*) W. Ma et Bc. 2—3. *quia dives dedignatur*] Vid. *Cic.* de offic. II. 20. §. 69. 5. *adrogat* W. Bc et pr. Ma. Conf. ad I. 1. §. 1. 6. *is* om. Babc. Tum *aestimaverit* W. Ma et Bc itemque edd. Amerb. atque Erasm., *estim.* codd. rell., *extimav.* exemplaria Col. et Med. 7. *in eo ipso* W et Monacc. 8. Pronom. *se*, quod post *accepisse* infert Bb, Bac non agnoscunt. L. seq. v. *reddat* e *reddere* r. m. correxit in Ma. De re conf. *Cic.* l. c. II. 20. §. 70 init.

P. 165.

1. *numo* Bc. 5. *delatos* pr. Ba.

§. 128, 1. *Unde deus* Ba. 6. *Christi* idem liber om. Dein Bc scribit *nazarei*, nec aliter a m. pr. habebat Ma. L. penult. *nec vix* perperam dat W. Tum *repperiuntur* exhibent W. Mae. Bac.

Cap. XXVI.

§. 129, 1. *ammiratione* Ba. De h. l. conf. *Cic.* de offic. II. 20. §. 71. 3. *iam dudum* disiunctim (ut supra II. 21. §. 108, 2.) scripsi cum codd. et edd. Col. atque Med., *iamdudum* habent edd. rell. 4. *hyericho* Bc, *Iericho* Mcefg c. ed. Col., *Hierico* Amerb. Erasm. Cost. Pistor., *ierico* Med. Tum *conruisset* Bc. 5. *hiesu* W et a m. pr. Ma, dein *hiesus*, Bac *iesu*, ed. Col. *ihesu*. 6. *infirmam* Bc. 7. *auri* om. Ba. 8. *achar* Ba et Mf, item edd. Col. atque Maur., *achor* Mg, *achan* W et Mabe c. ed. Gilb., *acham* Bb. Conspirant edd. Amerb. et sequentes Maurina antiquiores, *achas* (*s* in ras.), *acas* exemplar Med. Tum *vestem auream et ducenta argenti didragma* (sic) *et linguam auream* habet W, in quo voc. *didragma* et verba seqq. usque ad *itaque ille* (§. 131, 2.), utpote pr. omissa, ab al. m. in mg. inferiori suppleta sunt. Ma scribit *vestem et* [*regulam*] *linguam auream et ducenta argenti didragma*[*ta*] (v. *regulam* [*vel regulam*] et syllaba *ta* ab r. m. supra notatis), Me dat *vest. et linguam aur. et*

duc. arg. didragmata, Mbcdfg exhibent *vest. et regulam aur. et duc. arg. didragmata*, Babc: *vest. aur. et duc. arg. didragma* (*didragmata* Bb) *et ling. aur.* eundemque verborum ordinem sequens ed. Med. offert *didragmata* moxque *regulam*. Cum nostro textu convenit exemplar Col., ubi tamen male est *didragmata*. *Didrachmata* recte legitur in edd. Amerb. et posterioribus. Dein Amerb. perperam habet *lineam* pro *linguam*, quod primus restituit Erasmus.

§. 130, 1. *ipsis*] Ita codd. et edd. omnes exceptis Maur. atque Gilb., in quibus exstat *ipsius*. 3. *lex dei* W et Monacc. una cum ed. Amerb. ceterisque ante Maur. Om. gl. *dei* Babc et exemplaria Col. ac Med., item Maur. et Gilb. Tum *dilata* W et pr. Ma. Hic tamen e corr. *delata*, ut Maur. et Gilb. *Data* habent Bb veteresque edd. c. Erasm. et Pistor., *data est vel delata est* Mbcdg, *lata est* Costerius, quem secutus est editor Romanus. In seqq. *Balac* recte solus Mf c. edd. Amerb. ceterisque Maurinam antecedentibus, *Balaac* W. Ma et fortasse etiam Me, in quo libro huius nominis initium a bibliopego imperito abscisum est. Eandem scripturam reperi etiam in ed. Col., *Balach* dant Md. Bab et e corr. Bc adstipulantibus edd. Maur. atque Gilb., *Balaach* Mbcg et a m. pr. Bc una cum ed. Med. Tum *Balaam* a m. pr. omissum supr. lin. additum est in Ma. 4. *temptari* praebuerunt codd. omnes, quibuscum concordant edd. Col. et Amerb., *tentari* Erasm. et sequentes. Ante *et* ponatur comma. 5. *abstinere iussisset*, quod Maurini ex cod. Fuliacensi receperunt (antea enim perperam legebatur *abst. vetuisset*, idque invenitur etiam in Babc), egregie confirmant libri W et Monacc. 6. *Achar*] Eodem modo, ut §. 129. p. 165, 8., variant h. l. et codd. et edd., si excipias Mediolanènsem, ubi exstat *achas*. 7. *plebem patrum* Mbcdefg. Ita ab r. m. etiam Ma deleta voce *parentum*. 7. *ihesus itaque* Mb, *ihesus* etiam Mcdfg, *hiesus* Ma et Ba, *hiesu* W, *iesu* Bb, *iesus* Bc et Me, ut vulg. 9. *sol* m. pr. omisit in Bb. 10. *fecit hiesus* W, *hiesus* item Ma, *ihesus* Me c. ed. Col., *Iesus confecit* exemplar Med., *ihesus naue* Mbcdg. Proxime *paene* W et Ba, *poene* Ma c. Bc, *pene* codd. rell., ut editi libri. Praetuli scripturam *paene*, de qua vid. *Osann.* ad Cic. de re publ. p. 193.

§. 131, 1. *samson omnium* W. Recte *Sampson* unus Mg, *sanson*, ut ed. Med., a m. pr. Ma, ab r. *samson* c. ceteris libris scriptis et vulgatis. Tum *non*[ne] *dedalilae* (sic, partic. *ne* ab r. m. superaddita) W. *Dadilae* Mb, *dalidae* Mf, *delatae*[a] *mulieris* Bc. Ceterum Bb: *Quid fort. omn. samson? Nonne — — avaritia eum dec.?* 3. *leonem* ab al. m. habet Bc. Male *decerpsit* Mcd. Dein *suis* om. Bbc, item edd. Col. et Med. Mox *alienienis* Bb, *alienis* Ba et Mbcdg. 4. *dissolutus* Bb. 5. *intextos* solus Bb editionesque omnes, si excipias Amerbachianam, in qua, ut in ceteris codd., legitur *intextis*. 6. *disrupit* optime anti-

quiores et meliores codd., item edd. Maur. atque Gilb., *dirupit* Bc et Mb librique ante Maur. typis exscripti. Conf. adnot. ad Paulin. §. 41. p. 22, 7. et ad Ambros. III. 10. §. 67, 11. Tum *infixa cervice* Ba. 7. *ornatum* a m. pr., a s. *ornatu* *ablato* Ma, quae corruptio ceteros libros Monacc. invasit; *ornatu* reperitur etiam in ed. Amerb. In seqq. W habet *in gremio*, nec aliter primo legebatur in Ma.

§. 132, 1. *Itaque* pro *igitur* Mcd. Tum *avaritiae inlecebrosa pecunia* (*avaritiae* ex *avaritia* enato) Ma eodemque modo depravatus hic locus est in ceteris Monacc. 2. *non habentes* om. Mbcdg. 2. *Esto tamen*] Vid. *Cic.* de offic. II. 20. §. 71. 3. *inferiorem pecunia* inverso ord. scribitur in Mbcdfg. Male *Schroeckhius* (histor. eccles. Part. XIV. p. 330) hunc locum tractans ait: „Man könnte zwar die zweite Hälfte dieser Stelle auf das vorhergehende avaritiam ziehen; aber immer etwas gezwungen. Leichter möchte es wohl seyn, anstatt *inferiorem*, *inferam* zu lesen; der Verfasser hätte alsdann gesagt: „ich will doch beweisen, dass auch das Geld noch etwas zu verlangen übrig lässt.“ Sed quid haec sibi velint, equidem non intelligo. Distinxi igitur praeeuntibus libris W et Mabcde, item ed. Col. non ante, sed post *inferiorem* et pro *ipsam*, quod exstat in edd. Maur. atque Gilb., ex ceteris edd., quibuscum faciunt omnes codd., recepi *ipsum*. Quam emendationem veram esse ex verbis seqq. satis apparet. 5. *Quid* om. Bb; *quid autem*, *si ille copiosior*, *qui habet?* inutile scribit Mg. Praepositio *ad* excidit in Mbcdf, *ad alium* habet ed. Col. 6. *si* om. W. Babc editionesque Col. ac Med. Quod sequitur *sit* deest in libris Monacc. Tum *ipse* pro *ille* dat Mb. Recte hunc locum, qui apud Amerbachium et Erasmum ita legitur: *Quid ut aliis sit ille copiosior* etc., primus emendavit Costerius. Dein *nunquid* codd. Ba et Mdg, quibus adstipulantur edd. Col. Med. Erasm. Cost. atque Pistor. 7. Exciderunt verba: *quia habet quo honestas plerumque amittitur*, in Ma; desunt etiam in Mbcdfg. Recentior autem manus saeculi XIII. in Ma superscripsit: *qui habet. Honestas plerumque amittitur* (sic), quae Me in ordine habet. In ed. Med. item legitur *qui*, in Col. *q̄ habet per quod h. pl. am.*; *quod honestus* scribit Bc.

Cap. XXVII.

§. 134, 1. *si voluerimus nos commendare deo* Mbcdg, *nos commendare* etiam Bą et Mf, *conmendare* ed. Col. Ceterum *deo* ab r. m. habet Ma. Verbo *sequamur* Ba addit *custodiamus eam*. Dein *alter* om. W et Mabcdef, *alterutrum* exhibent Babc et Mg, item edd. Col. Amerb. Erasm. Maur., *alter alterutrum* Med. et Gilb., *alter alterum* recte Cost. Pistor. atque Rom. Conf. III. 2. §. 13 infra. 3. *superiores* Mbcdg. Tum *enim* deest in Babc veteribusque edd. Mox *nil* scribunt Bab.

§. 135, 3. *a bono medico* dat Bc, *bono* om. Bb. Dein *abscinditur* perperam habent edd. Col. Amerb. Erasm. Cost. et Pistor. c. Rom. itemque in

seqq. *abscindere.* Pro *absciditur* h. l. in Bb legitur *abscidatur.* Tum *sic* e *si* correctum in Ma. 5—6. Desunt verba: *postremo quod sanari non potest, cum dolore abscidere* in Ba. Eadem in Mg rec. m. ad mg. adscripsit. 7. *imminet* Ba. Quod sequitur *ut* ab al. m. supra additum in W.

Cap. XXVIII.

§. 136, p. 168, 1. *aliis* Ba. 3. *per misericordiam* W. 4. *unus* pro *ut nos* Ma, *unius* ceteri Monacc. Dein *aliquando nos* ed. Med. Praepositio *in* ante *invidiam* erasa in Mdfg. Tum *incidamus* mendose W. Bac et pr. Ma cum Bb. Nec aliter edd. Col. atque Amerb. Dein *eo quod* Mg, *quia* Amerb., *qui* Erasm. Cost. Pistor. Rom. Corrupte *cum frigerimus* W (sic), (eraso *cum*) *fregerimus* Ma, *fregerimus etiam* ceteri Monacc. 6. *quam melius* (pro *quod*) *arrianis displicere, quam ut esset* (sic) Mg. *Poterat* pro *potuerat*, quod habent codd. Babc veteresque edd. c. Maur. et Gilb., praebuerunt ceteri libri scripti et editi. 7. *displicere* recepi ex codd. W. Mabcdef et Bbc, quibuscum conveniunt edd. Erasm. Cost. Pistor. atque Rom.; male Ba et vett. edd. una cum Maur. et Gilb. *displiceret.* Mox *reprehenderent* dant edd. Col. Amerb. ceteraeque Maurinam antecedentes; sed lectionem *reprehenderetur* tacite a Benedictinis receptam confirmant nostri codd. omnes et exemplar Med. 3. ab im. *graviores mortes* mendose W et Monacc. Dein *adulescentuli atque pueruli,* quod placuit, W, *adolescentuli atque parvuli* Monacc., *adulescentulae vel pueruli* Bc, *adulescentulae vel pueri* Ba, *adolescentulae vel pueri* edd. Col. ac Med., *adolescentulae vel pueruli* cum cod. Bb editiones posteriores excepta Romana, ubi exstat *adolescentulae, pueruli.*

§. 137, 2. *prosequuti* W et Ma, ut edd. Maur. atque Gilb., *prosecuti* codd. et edd. rell. 3. *adstrueremus* Bc. Maur. Gilb., *astrueremus* libri Monacc. et Bab c. ceteris edd., *astruerem* W. Conf. ad III. 22. §. 127, 3. 4. *Qui*[a] (*a* ab al. m. superscr.) Ma, *quia* rell. Monacc. 5. *et* om. Babc, item edd. Col. Med. Maur. Gilb. 6. *ut subveniat* W. Mabcdef. Babc veteresque edd., *et subv.* Mg et edd. rell. 8—9. A v. *sustulerint* (*sustulerunt* male scribit Bb) librarius codicis Mg aberravit ad verba: *Nonne dicturus est dominus,* intermediis omissis. 9. *pro alimonia* ed. Rom. 10. *desunt* Bb. Dein *quam ut sacrilegus* edd. Rom. Maur. Gilb. invitis codd. et superioribus edd. Statim *contaminati*[a] *portet* Ba, *contaminatas portet* Bb, *contaminatas portat* W, *contaminatas* [as] *portaet* Ma, *contaminatum asportet* Mbcdef. 12. *tot* om. W et Monacc. Restitui deinde *fame emori* ex codd. W. Maef et Bbc, quibuscum concordant edd. Col. Amerb. Erasm. Cost. Pistor., pro *fame mori*, quod exhibent cod. Ba editionesque Med. Rom. Maur. et Gilb.; *mori fame* scribunt Mbcdg. Compositum *emori*, quod est *plane interire* (vid. *Osann.* ad Cic. de re publ. p. 313 et 505), utpote significantius et fortius,

omnino praeferendum fuit. Ceterum praepositionem littera *e* praecedentis vocabuli *fame* absorptam esse cui non liquet? Mox *ut ministrasses* habet Bb. Paulo post *in connertium* (sic) Bc. L. seq. *ab hoste* (*et*, quod in Mbcdef irrepsit in textum, ab al. m. superscr.) Ma.

§. 138, 1. *Nam si* pro *quid enim* Bb.

P. 169.

1. *Et* restitui ex libris W et Monacc., quibuscum conspirant edd. Amerb. ceteraeque ante Maur. Omittunt illam particulam codd. Babc editionesque Col. Med. et Maur. c. Gilb. Conf. tamen §. 140, 5. Dein *illa vasa sunt* al. ord. habent Mbcdfg. 2. *est* ante *thesaurus* inserui ex codd. W et Mae editisque libris Med. atque Amerb., *thes. est* exhibent Babc et exemplaria Erasm. Cost. Pistor. Rom. 3. *dni* (i. e. *domini* pro *dominici sanguinis*) Mbcdfg. 4. *cognoscitur* Mg. De permutatione verborum *agnoscere* et *cognoscere* vid. adnot. ad Paulin. §. 1, 12. 5. *redimit* Maur. et Gilb. Lectionem autem a me receptam tuentur codd. omnes et edd. praecedentes. 6. *agmina peccatorum* Bac, ut cod. Thuan. aliique complures a Maurinis collati. 7. *Nos* ex *hos* a r. m. Bb. In seqq. *utile aurum* idem liber.

§. 139, 1. *Hoc* Ba. Mox *aurum servare* Bc. 3. *oculorum* Bb. 5. *Christi* om. Bc. Tum *illustrasse* Mf.

§. 140, 2. *quum* W, *dum* Mbcdfg. 6. *Christi fides*] Ita W et Mabcdfg, itemque edd. Amerb. ceteraeque ante Maur., *fides Christi* Me, rell. libri tam scripti, quam editi om. *Christi*. 7. *habentes* Babc et edd. Col. ac Med. Dein *istum* inserui ex codd. W et Monacc., quibuscum facit ed. Amerb. 9. *enim* om. libri Monacc. itemque *est* Mf. 11. Desunt vocc. *et infra* in Babc, ut in edd. Col. et Med. Tum Ba habet *quid* (*o* ab al. m. superscr.). Mox *uni eorum* idem liber.

§. 141, 2. *n̄ persequutor* W, *nec persequutor* Ma, *nec persecutor* c. edd. codices rell.

P. 170.

1. *diripi vidit* Bb. Pronom. *se*, quod W et Babc, itemque ed. Col. om., a r. m. superscriptum est in Ma, idque agnoscunt codd. et edd. rell. 3. *persequutori* Ma.

§. 142, 5. *capti* Bb. 6. *aedificatum est* recepi ex codd. W et Monacc., a quibus non discrepant edd. Med. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom.; *est aedific.* habent Babc editionesque Col. Maur. et Gilb. 7. *relliquiis* pr. Ba. Erasa tamen pr. *l*, idque merito. Vid. *Wagner*. l. c. p. 463. Tum *spacia* Mbcdfg et Bab una cum edd. vett. et Erasm. Cost. atque Pistor. Sed praestat scriptura *spatia*, quam exhibent W. Mae et Bc editique libri Rom. Maur. et Gilb. Vid. ad III. 9. §. 63. p. 197, 2. Dein *locata sunt* Mg. 8. Pro *sepulturis*, quod legitur in Bbc et omnibus fere editis, e codd. W, sex Monacc. et Ba, item ex ed. Col. dedi *sepulchris*. Me

scribit *sepulcris*. De confusione vocabulorum *sepulchrum* et *sepultura* vid. ad Paulin. §. 54, 6. L. seq. *requies est defunctorum* al. ord. Bb.

§. 143, 5. *per minutias erogationes* (sic) W, *per minutas* (*as* ex *ias* enato) *erogationes* Ma, *per minutas erogationes* ceteri Monacc. et Bb. Tum *dispensatae gentibus* Bc. 6. *profecerunt preciis* Bb. In seqq. edd. Col. Amerb. et posteriores exhibent *in huiusmodi usus*. Sed voc. *usus*, quod codd. W. Babc et ed. Med. omittunt, Ma autem post *diximus* a r. m. supra additum habet ceterique Monacc. ibidem in contextum inferunt, suspectum videri potest. Relat. *quos* in W per ras. mutatum in *quo*. Mox *omnia arbitror* dant Babc editionesque Col. ac Med.

Cap. XXIX.

§. 144, 1. *et diligenter* cod. Bc et vett. edd. Part. *et* merito expunxit Erasm. Quod sequitur *tuendum* praebuerunt W. Macdefg et Bac, nec discrepant edd. Col. Amerb. Erasm. Cost. et Pistor. c. Rom., *intuendum* exhibent Mb et Bb conspirantibus edd. Med. Maur. atque Gilb. 4. *est* ante *omnibus* omissum ab Erasm. Cost. Pistor. atque editore Rom. restitui ex codd. et vett. edd., *omnibus est* inverso verborum ordine scripserunt Maurini et Gilbertus. Tum *causa viduarum* Babc c. ed. Med., *causa viduarum et causa pupillorum* Col.

P. 171.

§. 145, 1. *nomine* ab al. m. superscriptum in W. 2. *commendatum tum templo* Ba. Ante v. *templo* in Ma r. m. superaddidit *in*, quod reperitur etiam in Me. 4. *Hierosolymis* solus Ma, ceteri mss. modo *hierusolimis*, modo *hierosolimis*, modo *ierosolimis*. Tum *repperiri* Mae. Bac, *repperire* Mf, *reperire* Mg. Mox *Simon* Bac et edd. Med. Cost. Rom. Maur. Gilb., *Symon* W. Monacc. et Bb, item exemplaria Col. Amerb. Erasm. Pistor. 5. *missus in hierusalem* Ba c. edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *miss. in ierusalem eliodorus* Bb.

§. 146, 2. Exterminavi post *pupillorum* ineptum istud additamentum: *quaedam autem Hircani* (subiungunt libri Mbcdefg et Bb *orphani*, W scribit *orfani*) *Tobiae viri sancti*, *eaque* (*ea quae* W et a m. pr. Ma, *ea* *vero* *quae* ab rec., *ea vero quae* ceteri Monacc.) *demonstravit*. *Argenti talenta quadraginta* (*XL*. W. Mabfg. Bb, *quadringenta* Mcd et ex mutat. Me) *erant* (*erant* nostri codd. post *ducenta* ponunt), *auri vero ducenta*. Recte omittunt haec ex 2. Macc. 3, 11. adsuta codd. Bac editique libri Col. Med. et Gilb. — Deest *quae* in Bac et exemplari Col. 3. *regiis* aptius et fortius pro vulgato *regis* W. Monacc. et Bb. Verba proxima: *ante altare iactaverunt se, induti sacerdotales*, utpote in contextu omissa, al. m. in Mg ad mg. adiecit. 4. $\bar{q}$ pro *qui* Mg. Quae sequitur praepositio *de* erasa et v. *depositis* a scioli manu corruptum in *deposita* idque posthac refictum in *depositis* est in cod. Ma. Reperitur *deposita*

etiam in Mbcdfg, veram tamen lectionem. servavit Me. 5. *legem* om. W et Mbcdfg, codici autem Ma hanc vocem serior inter versus restituit manus. Pro *invocabant* Ba inepte scribit *invocantes orabant.* Dein *ut custodem se — praestaret* dant edd. Med. Maur. atque Gilb., *praestaret* (omisso *ut*) Cost. Pistor. et Rom. Lectionem vero a me receptam praebuerunt codd. omnes editionesque Col. et Amerb. c. Erasm. Mox *sacerdotis summi* habet Ba. 7. *intentam* Bb. 9. *in templo dei* idem liber c. Mg. Tum verborum ordine foede turbato *accinctaeque virgines clausae et mulieres pectus pulsabant ianuam* exhibet Ba; *ianuas* Bb. 12. *qm* a m. pr. Ma, ex corr. tamen recentioris manus *oms* (i. e. *omnes*), *quō* (i. e. *quoniam*) Mbcdf.

§. 147, 2. *urguebat* W. Mabde. Bac, *urgebat* vulg. Conf. ad I. 30. §. 149, 5. Dein *saepserat* recte unus Bc, *sepserat* ceteri scripti et editi. Vid. adnotat. ad I. 3. §. 11, 2. 3. Pro *apparuit* sponte dedi *adparuit,* item l. 5 et §. seq., 2. *adparuerunt.* Tum *illi,* ut editi, Bbc; *illis* W et Monacc., *ei* Ba. 4. *operimento* Bb. 7. *eum sacrilegum* Ba. Vocc. *sine ulla intermissione* om. idem liber, *sine ulla miseratione* habet Bb. 9. *cecidit* Mf c. ed. Col. Mox *indicio* om. Ba. 10. *Aborta* vitiose scribit idem liber.

P. 172.

1. *Oniam* deest in Bac. Pro *vitam poscentes* (ita Bac et edd. Col. Med. Maur. atque Gilb.) ex ceteris libris tam scriptis, quam editis dedi *ut vitam posceret.*

§. 148, 1. *summo sacerdote* Bb. Tum *idem* (i. e. *îdem*) W. Monacc. Babc, *iidem* editi libri. 2. *eliodoro apparuerunt* Ba, *appar. heliodoro* Bb. Dein *isdem* c. ed. Amerb. codex W et pr. Ma, in quo r. m. supra praefixit *h*; *hisdem* Bb, *hisdem* Bc et Mbcdef, *hiisdem* Mg c. ed. Col., *iisdem* edd. rell. 4. *iudicia* pro *flagella* Ba. 5. *vade, nuncia* idem liber, *vade et annuntia* ed. Col. Mox *quantum* W et Monacc. 6. *conparuerunt* W. Mab. Babc, *comp.*, ut vulgo, libri rell. excepto Mg, in quo est *disp.* 7. *optulit* Made et Bbc, *obt.* ceteri scripti c. editis. Vid. ad I. 8. §. 25, 6. 8. *revertit* Ba, *redit* Bb. 9. *Siquidem habes* Ba. Dein *aut insidiatorem* codd. et edd. omnes, si excipias Maurinam et Gilbertianam, in quibus exstat *aut aliquem insidiatorem.* Proxime c. W et Monacc. editisque Amerb. Erasm. Cost. Pistor. et Rom. scripsi *illuc eum,* contra *illuc illum* habent Babc, quibuscum conspirant edd. Med. Maur. et Gilb., *illum illuc* dat Col. Tum *respicies* perperam W, *illum recipies* Bb.

§. 149, 3. *suscepta* r. m. in Ma corrupit in *suspecta,* quod legitur etiam in Mbcdeg. 5. *mandatum* e *datum* r. m. correxit in Ma.

§. 150, 1. *quotiens*] Ita W. Mbcdf. Babc una cum edd. Med. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *quociens* Mg et exemplar Col., *quoties* Mae.

Maur. Gilb. 3—4. *ticinensis aecclesie* Ba. 4. *quod susceperat depositum* idem liber. 6—7. *contendebant; auctoritate honorati* W, *contend. auctoritate; honorati* Monacc. et Bb, *contend. auctoritatem* Babc editionesque Col. et Amerb. 3. ab im. *obviare* Amerb. et Erasm. 2. ab im. *forma directior* i. e. *plana et aperta, nec ullis ambagibus involuta*, ut interpretantur Maurini. *Directio magistri* scripsit Costerius eumque secuti sunt Pistorius et editor Romanus. Amerbachius et Erasmus exhibent *magister officiorum statuta agens in rebus imminebat,* nec differt cod. Bb; *agentes* (*tes* in litura et *in* eras.) *rebus imminebant* (*n* a r. m. superscr.) dat Ma eademque lectio depravata influxit in ceteros libros Monacc. Dein *tam traditum erat* offert Ba.

§. 151, 1. *obsidet* Ba. 3. *receptum* corr. m. addidit in Mg. 5. *ut ipse* (*dum* a r. m. superscr.) Ma. Irrepsit *dum* etiam in ceteros Monacc. 6. *et* om. Ba.

P. 173.

2. *accipit* a m. pr. Ma. Proxime *temptata* Mabcdef et Babc veteresque edd., *temptata* W, *temtata* Mg, *tentata* Erasmus et posteriores editores. Dein *obreptio* per ras. in W transmutatum in *opreptio,* in Ma autem a r. m. in *abreptio*, quod reperitur etiam in rell. Monacc. 4. *oppressio* Amerb. Erasm. Cost. Pistor. 5. *res iam* Mcd. Om. *iam* Bac et ed. Col. Ceterum Bac exhibent *res non est, fides periclitabatur.* Imperfectum *periclitabatur* dant etiam Bb editionesque Col. ac Med.

Cap. XXX.

§. 152, 4. *sit* om. Ba.

§. 153, 1. *cogitate ante factum* Bc. 2. *Laudabilis mors, cum occasio datur* Mcdg, item edd. Med. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. Ita a m. pr. etiam Bb, deinde *laudabilis occasio* (voce *occasio* ab al. m. extra lineam adiecta) *mortis* (*ti* ante *s* a diversa illa manu superscr.), *cum occasio datur.* Pro *illico* codd. omnes editionesque Amerb. Erasm. et Pistor. exhibent *ilico* idque recte. Vid. adnot. ad Paulin. §. 24, 12., item ad *Ambros.* III. 17. §. 100 fin. Dein *dilatata* male scribitur in W. Mcd et Bb, nec aliter pr. legebatur in Ma, ubi posthac ultima syllaba erasa est.

§. 154, 2. *ab adversariis*] Ita Babc et edd. Col. Med. Maur. atque Gilb., *ab universis* ceteri libri scripti et editi. Adnotant Maurini: „Veri tamen similius est hoc loco alludere Ambrosium ad id quod lib. 2. Paralip. c. 35. memoratur cum eo regem Aegypti non nisi invitum et, postquam amanter eum dissuadere conatus esset, manus conseruisse.“ 3. V. *domini* r. m. addidit in W. 4. *quemammodum* Ba. Mox solus Bc, ut editi, habet *ut vicit.* Sed codd. rell. *ut* omittunt. Quare hanc particulam expungendam censui. 7. Post *dictus* omisi *est* praeeuntibus

codd. W. Mbcdefg. Babc et edd. Col. ac Med. Adiecit in Ma r. m. Conf. III. 11. §. 71. c. fin., ubi legitur: *Responsum* (intell. *est*) *quaerenti.* Infra W et Bc perperam scribunt *si ergo*; *sit* tamen pro *si* correxit r. m. in Ma. Abest *ergo* à codd. Mcd. Dein Costerius invitis libris mss. inseruit *inter vos*, quod recipere non debebant Pistorius et editor Romanus. Proxime Bab dant *qui invidiam generat.* Ita omisso *qui* etiam Bc.

§. 155, 1. *qui* (sic) *super omnem sensum est* W, *quae super o. s. e.* Amerb. ceterique editores ante Maurinos conspirantibus libris Maefg; *supra o. s.* habent Mbcd, *exsuperat* pro *superat* ed. Col., *exuperat* Med.

P. 174.

2. *in affectu* Babc, item ed. Col. c. Med. Tum *meae germanitatis* Ba et ed. Med.

§. 156, 2. *et gloria et magnificentia et potestas* edd. Col. atque Med., *et gl.*, *magn. et pot.* Bb. Idem liber vocc. *cum spiritu sancto* omittit. *Amen* abest a Bc.

LIBER III.

Cap. I.

§. 1, 2. *tam quam* (*tam* a corr. m. superaddito) Ma, *tanquam* Mbd et Bb editionesque Romana antiquiores. 4. *custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea* scribit Ba. 5. *dicit* pro *ait* receptum e codd. W. Monacc. et Bbc, quibuscum faciunt edd. Col. ac Med., *ait filius eius* habet Ba. 7. *hominis* pro *viri* Ba. 8. *particeps* (omiss. *sit*) *tuus* idem liber. 9. *iocundare* codd. Monacc. et Bb editionesque ante Romanam omnes. Vid. ad II. 20. §. 85. p. 62, 1. coll. II. 22. §. 115. 2. III. 10. §. 66, 2. Mox a *iuventute tua* Ba.

§. 2, 1. *Scipio*] Ob oculos habuit Noster *Ciceronem* de offic. III. 1. 2. *nec minus negociosus* Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Dein *quam* ante *cum otiosus* ed. Med. ut legitur ap. *Cic.* de Offic. l. c. 6. Post *ceteri* Mcd inferunt *pliaretur,* quod Md in ras. habet. Tum *otiosus* pro *negotiosus* dant Bb et Mg, *nec otiosus* codd. rell. c. ed. Col.

P. 176.

1. *hostes, quos* Ba. 6—7. *david plus est* (intermed. om.) Ba. 7. *dominus* om. W. Mabcdef et Bc, quibus adstipulantur edd. Amerb. Erasm. Cost. et Pistor. c. Rom., *deus* abest a Bb et Mg, item ab ed. Col., *dominus deus* recte exhibent Med. Maur. et Gilb.; legitur enim in Graeco κύριος ὁ θεός.

§. 3, 1. *Transiebant* Bab. Sic infra III. 15. §. 92, 6. omnes fere codd. *periebant.* 2. *Tangebant* (pro *tangebant*, i. e. *tangebantur*) Mcd, *tacta sunt* Ba. Tum *sanitas defluebat* edd. Col. atque Med.

§. 4. *loquutus est* soli Ma. Maur. Gilb. 2. *annis* corr. m. supra addidit in W. Tum *mensibus sex* Mbcdfg et Bab. 3. *loquutus est* iterum Ma. Maur. Gilb. Paulo post *vasa* — — *non sunt exinanita* Bb. 4. *diurno* W, *diuturnae* ed. Med. ceteraeque ante Maur., *tempore diuturnae* Ba.

§. 5, 2. *exercitus magni lacertis* exhibent codd. Mbcdeg et Bb, quibus congruunt edd. Med. Pistor. Rom. Maur. atque Gilb., *exercitus magnis lacertis* Bc et exemplaria Col. Amerb. Erasm. atque Cost. Voc. *exercitus*, quod in Ma r. m. superscripsit, W merito omittit, cum meram redoleat glossam. Ma scribit *magni*, ut primo legebatur in W, in quo tamen r. m. addidit *s*. Deleto igitur vocabulo *exercitus* recepi *magnis lacertis*, quae verissima mihi videtur esse lectio. Pro *solis* in Mcd exstat *solitis*. Ex coniectura Erasmus dederat *suis*, eumque secuti sunt Costerius, Pistorius et editor Romanus. 4—5. Leg. *acerbabat*. Ita Mbcdg et Bc editique Col. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *exacerbat* scribit Ba, *acervabat* dant ceteri libri manu exarati et typis expressi. De qua permutatione frequenti vid. ad I. 38. §. 192. p. 99, 2. 8. *monuit* Ba, *manebant* Mg. 3. ab im. *manifes*[ta]*tum* Mf, *manifestum* Mabcd. L. seq. *eos* pro *illos* Babc et edd. Col. atque Med. Mox *intrare samariam* Bb et Mf c. edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom.

§. 6, 1. *alio* Mbcdfg et pr. Ma. Respexit Noster Cic. de offic. III. 1. §. 2. 4. *solitudines agrorum* Ba.

P. 177.

1. *autem aut* om. Bb, *aut* non agnoscunt Bac. Dein *iordanen* habet W, nec aliter primo legebatur in Ma, in quo ab al. m. pro littera *n* final. in ras. addita est *m*. Ceteri libri tam scripti, quam editi exhibent *iordanem*. Tum *divisit* pr. Bb. 3. *inopia* Ba et Mf c. ed. Col., *inopiā* (lineola, ut videtur, ab al. m. supra ducta) Bc, *inopiā* etiam ed. Med., *inopinata* Bb, *inopinabili* Mg. 5. *amixtione* W, item pr. Ma, in quo postea correctum est *a*[d]*mixtione*. Ceteri Monacc. recte *admixt.*, Ba *ammixtione*, Bc *admistione*. 6. *collegit* W et Mabcdef, item ed. Col. 7. E *fluvii iordanis* in Ma enatum est *fluvio iordane*, quod etiam in ceteris Monacc. reperitur. Dein *profundo* W, nec aliter a m. pr. cod. Ma, a sec. autem *profunda*, quod inde transiit in Me. *Profundo* item exhibent Mbcdg et Babc editionesque ante Maurinam omnes, in qua, ut in cod. Mf, exstat *profundum*. Tum *in aquis* primo scriptum in Ma, qui ex mutat. habet *in aqua*, quod reperitur etiam in Me; *in aquis* item legitur in ceteris Monacc. Mox *emundat* Bb.

§. 7, 3. *Qui* a m. pr., ab rec. *qui*[s] Ma. Tum *separabit, inquit* Mbcdef et Bab c. edd. Col. ac Med., *separavit* (sollemni permutatione), *inquit* W. Ma et Bc, *inquit, separabit* solus Mf c. Amerb. et editoribus recentioribus. 5. *feritur* W, *feri*[a]*tur* (*a* superscr. ab r. m.) Ma. 6—7. *cui*

totus mundus divitiarum possessio est] Ita et codd. et edd. omnes. Sed *Gronovius* Observatt. in Scriptoribus ecclesiast. p. 692. ed. Frotscher. voc. *possessio* delendum censet. Utitur quidem Noster supra II. 14. §. 66 et alibi locutione: *cui* (vel *cuius*) *totus mundus divitiarum est.* Epist. autem XXXVIII. §. 4. habet: *Fideli enim totus mundus possessio est*, et Epist. II. §. 11 in f.: *Totus mundus possessio eius est*, quo utroque loco idem vir doctissimus legendum suspicatur *possessionum*. Quin etiam in hoc loco scribi vult: *totus mundus possessionum est*, amoto vocabulo *divitiarum*, cum v. *χρήματα* significet etiam *possessiones;* respexisse enim ait Nostrum Proverb. XVII. 6: *Τοῦ πιςοῦ ὅλος ὁ κόσμος τῶν χρημάτων.* Vid. ad h. l. *Sabatier*. Certe equidem invitis libris scriptis et editis nihil mutaverim. 8. *nec* pro *numquam* Ba. 10. Post *semper* ed. Med. addit *ecce*. Dein *aut egenus* habent cod. Bc et exemplaria Col. atque Med. Partic. *ut* ante *qui* om. Bbc et eaedem edd. 11. *omnia possideat* scribunt Mbcdg, *possidet* vitiose dat Bc. Mox *enim* a corr. m. supra additum est in Me. Pro *spectat* W perperam habet *exspectat*, Bb c. ed. Med. *expectat*. De qua permutatione haud insolita vid. ad I. 1. §. 1, 4 et III. 4. §. 25, 1. *Spectat vir* in Mbcg corruptum est in *spectatur*, nec aliter pr. exhibebant Mde, quorum in priore supra ultima littera *t* verbi *spectat* compendium syllabae *ur* erasum est, in altera tamen ex *ur* correctum *vir*. Mox *honestum sit* Ba. Dein *etiamsi* disiunctim scripsi praeeuntibus pluribus libris manu exaratis et editis ante Maur. omnibus.

Cap. II.

§. 8, 1. *de duobus diximus superioribus locis* habet Ba. Pro *superioribus* W et Monacc. dant *superius*.

P. 178.

4. Desunt verba: *similiter hoc loco*, *utrum honestum sit*, *an utile*, in Ba; *in hoc loco* scribit W, *hic loco* Mg. Mox *an inutile* habent Bc et ed. Col. c. Med., item pr. Bb, in quo *in* erasum est.

§. 9, 2. *supra iam* Ba. 4. *nisi quod honestum*] Vid. *Cic.* de offic. III. 3. §. 11.

§. 10, 1. *Hoc est enim* codd. nostri omnes et edd. Col. atque Med., *hoc enim* Amerb. ceteraeque ante Maur. 2. *est* om. Bab, *est officium* inverso ordine habet ed. Col. Ante *a vero* in Ma r. m. superscripsit *et*, quod in ceteros quoque libros Monacc. irrepsit. Nec aliter legitur in ed. Med. Tum *veritatis* pro *virtutis* pr. habebat Bb. De re ipsa vid. *Cic.* de offic. III. 3. §. 13. 3. *est* ab ead. m. superscriptum in Bb. 5. *Nam cum* exhibent W et Mabefg. Vitiose deinde Bb scribit *pecunias et compendia*. Post *multis* edd. Col. atque Med. sine necessitate addunt *est*. 6. *elegantiore* cum iisdem. edd. habent codd. Bac et Mb. 7. Alterum *et* om. Bbc, item edd. Col. ac Med., quae deinde post *rarum* addunt *est*, quod reperitur etiam in Amerb. Erasm. atque Pistor. 9. Ante *non esse*

contentum suo inseratur *et*, quod cum Gilberto omittere non debebam. Coniunctio *nam* erasa est in Ma, nec reperitur in ceteris Monacc., nec in edd. Cost. Pistor. atque Rom. L. seq. *alia media officia*] Vid. *Cic.* de offic. III. 3. §. 14.

§. 11, 1. *isdem* W et pr. Ma, in quo r. m. supra praefixit *h; hisdem* etiam ceteri Monacc. et Bab. Item Bc ex *iisdem*, contra *hiisdem* Mg et ed. Col., *iisdem* edd. rell. Conf. supra ad II. 29. §. 148, 2. 2. *aliter iustum deum appellamus*] Conf. *Cic.* de offic. III. 4. §. 16. 5. Excidit *perfecti* in W. 6. Alterum *est* om. Ba, ante *perfectus* non distinguens.

P. 179.

1. *enim* pro *ergo* Bbc. Legitur autem in Graeco: ὅσοι οὖν τέλειοι. Dein *simus* pr. Bc. 2. Post *duplex* in Ma r. m. superscripsit *est*, quod glossema etiam in ceteris Monacc. et in editis ante Maur. reperitur. 4. *futurā* Ba, a quo non discrepant edd. Med. Amerb. ceteraeque Maur. antecedentes.

§. 12, 2. *danihel* moxque *danihele* W. Mad. Bac. 4. *et* om. Ba, itemque l. seq. *est* Bc. 6—7. *conmuniter* suo more scribit Mg. 7. *alteri detrahat aliquid*] Ita codd. W. Mae et Bbc veteresque edd., *alteri aliquid detrahat* Ba et edd. Erasm. atque posteriores. Ceteri codd. om. *aliquid*. 8. *expectare* pro *spectare* Ba. De qua confusione vid. supra ad III. 1. §. 7, 11. Ante *illud* praepositionem om. Bab. Mox post *honestum* Bbc et ed. Col. addunt *est*.

§. 13, 1. *haec sit formula*] Respexit Noster *Ciceronem* de offic. III. 4. §. 19. et 5. §. 21. 4. *augere* Bbc et ed. Col. Tum *formulam* habet ed. Col. Inverso ordine *praescribit tibi* dant Mbcd, *praescripsit tibi* offert Mg, *tibi praescripsit* Bb. Dein *apostulus* W. 6. *est* om. Ba. 7. Deest *quod* in W. 6—7. *sed quod aliorum* Mbcdg. 8. Verba: *nemo honorem suum* (sine *quaerat*), *sed alterius*, utpote in textu codicis Ma omissa, ibidem r. m. ante *nemo commodum suum quaerat* superscripsit. Recte tamen ea, quae plane desunt in Mbcdfg et in exemplari Col., suo loco habet Me (omisso v. *quaerat*). L. ult. *sunt sua* scribit Bb.

§. 14, 1. Deest *etiam* in Bb. 2—3. *declaratum esse advertimus*] Ita codd. W. Monacc. et Bbc veteresque edd. c. Erasm. Cost. Pistor. atque Rom. Sed Maurini, quod mireris, tacite scripserunt *declaratum possumus advertere*, quod reperitur in uno Ba. Dein Ba habet *dicente sancto spiritu per salomonem*, Bc *dicente per salomonem sancto spiritu*. *Per salemonem* scribunt Mbcdg. 4. Ma et ed. Col comma non ante, sed post *tibi* ponunt.

P. 180.

1. *consulis* Ma. Mox *concors* ed. Med.

Cap. III.

§. 15, 2. Post *utile* expunxi *est* suasoribus libris mss. W. Mabcdef et Babc editisque Col. et Med. 3. *Hoc enim* *est* *conformari* habet Md. 4. *detrahere alteri* Bb. 6. *acciperet* W. 7. Pro *spolias* W et Mb, item edd. Amerb. ceteraeque Maurinam antecedentes *expolias*, Ma *ex-s-polias* (*s* a r. m. superscr.), ceteri Monacc. *exspolias*. 8. *investivit* ed. Med., *iesus* pro *Christus* Ba, *christus vestivit* Bb et Mbcdfg. Dein *hoc est enim maius* W, *agis* correctum e *magis* in Ma. In seqq. *augeri* exhibent codd. W. Monacc. et Ba una cum edd. Amerb. ceterisque Maurina antiquioribus; *augere*, quod receperunt Benedictini, tuentur Bbc editionesque Col. et Med.

§. 16, 1. Interiectionis particulam *o* ante *homo* om. Bc. 2. *largiatur* W. 5. *adiuvet* a m. pr., a sec. *adiuvat* Ma, *adiuvat* etiam ceteri Monacc. et Bab conspirante ed. Med., *adiuvet* W et Bc, item edd. Col. Amerb. atque posteriores.

§. 17, 1. *menbrorum*, l. 2. *menbrum*, l. 7. *menbrorum* et ita §. 18. constanter cod. Mf. De re vid. *Cic.* de offic. III. 5. §. 22. 2. *Nunquid* Md et exemplar Med. Conf. ad II. 4. §. 14, 4. 3. Corr. *aut oculus*. *Aut oculus — vindicat* exhibent Ba et edd. Maur. atque Gilb., *aut oculus — vendicat* scribit Bb, *ut oculus — vindicet* dant W et edd. Cost ac Pistor. et ita pr. habebat Ma, in quo r. m. *vindicet* mutavit in *vendicet*; *ut oculus — vendicet* legitur etiam in ceteris libris Monacc. et in Bc, a quibus non discrepant veteres edd. c. Erasm. Tum inverso ordine Bb scribit *aut oculi officium os* et pro *os oculi* Bc mendose *osculi*. Idem l. 4. *ut manus* moxque *pes manus* Ba. 5. *ipsa manus* exhibent codd. W. Monacc. et Ba. Tum *dextra* Babc et Me c. edd. Col. Med. atque Cost. Pro *ac*, quod tuentur codd. Babc veteresque edd. una cum Erasm. et recentioribus, in libris mss. W et Monacc. exstat *aut*. Dein *dispertita* dant Ma et Bbc. Reliqui vero hoc vocabulum per compendium scribunt, quo utitur etiam ed. Col.; *dispartita* tenent posteriores edd. omnes. 6. *plerique* (*v* superscr.) *sic ut* ex mutat. r. m. Ma. Unde *plerumque sic ut* ceteri Monacc. Mox *adversus naturam* Mbcdfg et Ba c. ed. Med.

P. 181.

1. *de dextera* in *dexterae* et *sinistrae* in *pro* *sinistra* ab r. m. corrupta sunt in cod. Ma, nec aliter legitur in ceteris Monacc.; *de dextera* habet Bb, *de dextra* ed. Col. c. Med., *dexterae* Ba, qui *sinistrae* omittit. Tum *abluat* Bc una cum edd. Col. et Med.

§. 18, 2—3. *odorem* Bc. 3. *e* *feras* W. 4. *dissolves* Bc, *dissolvent* ed. Med. 7. *non potest enim* Bb. Dein *dicere membrum de membro* Bc. Praepositionem *de* om. codd. W. Monacc. et Ba editiones-

que Amerb. Erasm. Cost. Pist. Rom. 8. *Non es* W et Monacc. omnes c. Bb, item edd. cit. 11. *si qui* W, *si quis* Bb, *si cui* edd. Col. ac Med., *si quid* libri Mabcdef et edd. rell., *si quod* Bc, *si dolet* Mg. Retinui *si quid*. Ceterum v. *doleo* vario construitur modo. Vid. *Forcellin.* tot. Latinit. Lexic. s. v. Mox *omnia membra* alio ordine codd. Mbcdfg et Bb, quibuscum facit ed. Col.

§. 19, 1. *Unde*, *quam grave est* (inepta glossa ab r. m. superaddita: *, colligere possumus*) exhibet Ma. Ita et ceteri Monacc. in contextu scribunt. 3. *fraudis* Ba. 4. *stringit* pro *adstringit*, quod exstat in edd. Maur. et Gilb. (*astringit* dat Ba) restitui ex ceteris libris scriptis et editis. De ipsa re vid. *Cic.* de offic. III. 5. §. 23. Mox *tanquam* codd. Mbdg editionesque Col. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. 6. *quicquam* cum iisdem edd. mss. W. Mabcdef et Bac, *quidquam* Med. Rom. Maur. Gilb., *quitquam* Mg moxque *cum* deest in Ba. 8. Male *obsequatur* Bac, *obsecundet* Mf. 9. *et celera* Bb, item edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. Tum *quod si* W. Monacc. et Bbc veteresque edd., *ut si* Ba et Erasmus, quem secuti sunt editores posteriores. Sed praeferendum videtur *quod si*. 10. *sibi* om. W et Monacc. Dein *negabit* dat Bb. 12. *quantum gravius est* Mbcdfg. Non male quidem (vid. *Ramshorn.* Grammat. Lat. §. 154. B. b. in f. Conf. quae adnotavi ad §. 23, 5), sed praestat h. l. lectio vulgata, quae ceteris confirmatur codd. et suavius in aures cadit. Verba seqq.: *totum hominem* — — — *in uno membro* desiderantur in ed. Med. 3. ab im. *dissolvitur* Ba. L. ult. *conexum* recte codd. W. Mabcdef. Babc, *connexum* Mg et vulgati libri. Vid. adnotat. ad I. 32. §. 167, 5. Tum *in unitate* habet Ma, glossa ista ab r. m. superscripta. Eadem comparet in rell. libris Monacc.

P. 182.

1. *karitatis* Md suo more. Vid. ad Paulin. §. 12. 2 ab extr., ad Ambrosium II. 7. §. 30. in fr. coll. ibidem §. 37. in f. 2. *mortem sanguinis sui* — *delevit* Ba.

§. 20, 1. *ipsa* om. Bc editionesque Col. ac Med. De re vid. *Cic.* de offic. III. 5. §. 23. 2. *edocuit* Bb. 4. *priores tui* W. Maef. Ba, *maiores tui* Mbcd. Sed vulgatam lectionem et Graecus textus, in quo legitur οἱ πατέρες σου, et rell. libri tam scripti, quam editi tuentur. 4—5. *praecepit* W et Maef, *praecipiat* Bc. Mox *iubeat* Bc et ed. Col., deinde *vetet* Bc. Tum *mercennarium* codd. omnes et edd. Amerb. atque Erasm., *mercenarium* edd. rell. 6. *defraudari* Ba. Proxime *sine usura* Bb. 7. Pro *censuit*, quod exstat in edd. Maur. atque Gilb., quibuscum concordant codd. W. Monacc. et Bab, veteres edd. c. Erasm. Cost. Pistor. atque Rom. exhibent *censet*, cod. autem Bc scribit *censeat*. 8. *duritia* Ba. 9. *auxilio tuo eguit* (intell. *non habens*) codd. W. Monacc. et Ba c. ed. Med., *inops aux. t. eguit* nonnulli Maurinorum mss. et edd. Amerb.

Erasm. Cost. Pistor. Rom., *tuo aux. eg.* Bb, *tuo aux. erat opus* ed. Col., *tuo ideo aux. erit opus* Bc, *aux. t. erit op.* Maur. Gilb. Dein *qui non habuit* Bb, *quod n. h.* W. 10. Pro *ut*, quod Bc omittit, in Bb scribitur *si* conspirantibus editis Col. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. 2. ab im. *condempnes* Mbcdefg, *contempnes* ed. Col.

§. 21, 4. *c̄fer̄* (i. e. *conferunt*) Bb. 5. *subolem* Bac. Optime. Vid. *Wagner* l. c. p. 473. 6. *tributum* sine *est* W. Dein idem liber *omnia tamquam suos.* 7. *debetur* Bb, item edd. Amerb. ceteraeque Maurina antiquiores. 8—9. *Nec ipsae leges*] Vid. *Cic.* de offic. III. 5. §. 23. Mox *cum* (pro *quae*, quod om. Bac et ed. Maur.) *ea, quae* scribit Bb. In fin. *deterreat* W. Monacc. Babc. Tum *multa* c. ed. Maur. codd. omnes excepto Mb, in quo perperam legitur *inulta*. Nec discrepant editi praeter Med. Erasm. Cost. Pistor. et Gilb., in quibus reperitur *mulcta.* Vid. *Osann.* ad Cic. de re publ. p. 172. Dein *revocent* Ma, *revocet* rell. Monacc. et Bac adstipulante ed. Col.

§. 22, 1. *Paenae* Ba, *poenae* pr., e corr. *pone* Bc. 2. *timere* enatum e *mittere* in Ma. Tum *multae inludere* W. Ma. Bc, *multae illud.* Mcdef c. Bb, *inultae illud.* Mb, *inulte illud.* Mg, *mulctae illud.* edd. Med. Erasm. Cost. Pistor. Gilb., *multā inlud.* Ba, *multā illud.* exemplar Col. Proxime *ut aliqui alteri detrahant* W et Bbc, item edd. Amerb. Erasm. Pistor. Maur. Gilb. Ita ab m. pr. quoque Ma, ex mutat. autem in ras. *ut alter alteri detrahat*, quod solito more habent etiam rell. Monacc. una cum edd. Cost. et Rom. (*alter* Pistor. in mg.), *ut aliquis alteri detrahat* Ba et ed. Med., *ut aliquid alteri detrahatur* Col. 3. *viciare* pro *vitium et familiare* dant Mfg. *Familiare* om. Mcd; *vicium ivre* (*iv* extra lineam adiect.) scribit Mb. Dein *condicioni* recepi ex codd. W et Mfg, quibuscum faciunt edd. Col. ac Med., *conditioni* cum ceteris edd. exhibent rell. mss. exceptis Mcd, in quibus est *conditionis.* Hoc vocabulum per *c*, non per *t* scribendum esse monuit *Wagnerus* l. c. Conf. *Osann.* ad Cic. de re publ. p. 24 et 268. Tum *naturam* in Me corr. m. superscripsit. Glossa *est* a r. m. in Ma supra adsuta in ceteris Monacc. textum invasit.

§. 23, 1. *Quid tam contra naturam*] Respexit Noster *Cic.* de offic. III. 5. §. 25. 5. *multumque — gratius* scripsi c. codd. W. Monacc. et Bbc veteribusque editionibus pro *multoque — gr.*, quod habet Ba et primus dederat Erasm., quem secuti sunt editores posteriores. Vid. ad §. 19, 12. 6. Pro *repulisse* recepi formam *reppulisse* (vid. ad I. 12. §. 44, 1—2) ex codd. Maef et Ba, quibuscum faciunt etiam edd. Amerb. atque Erasm. 8. *in otioso* Bc.

Cap. IV.

§. 24, 1. *Hic* Bb. Dein *collegitur* pr. W et Ma. 2. *non* pro *ut* Mg, *ut obediat sibi* (ita etiam Bb), *e*[u] *nocere alteri* scribit W, *ut oboediat*

sibi, *noc. non posse alteri* Bc, *ut oboed. ei*, *sibi nocere non possit alteri* pr. Ma. Recentior autem manus in hoc libro ante *sibi* superaddidit partic. *et*, contra alia post *sibi* supra lin. adiecit glossam *constans*. Utrumque interpretamentum in ceteris libris Monacc. textum occupavit. Ed. Col. habet *ut obediat sibi* (ita etiam Med. et Amerb. Correxerat tamen Erasmus *ei*, quod probaverunt editores posteriores) *et nocere non posset* (*posset* item legitur in Ba) *alteri*. De re vid. *Cic.* de offic. III. 5. §. 25 in fin. 3. *si qui noceat* W. Ba, item a m. pr. Ma, ab rec. *si cui nocuerit*, quod in ceteros quoque Monacc. irrepsit; *si qui nocet* Bc. De permutatione τοῦ *si qui* et τοῦ *si cui* vid. quae adnotavi ad §. 18, 11. Verba *quod adipisci se putet*, *quantum incommodi*, quae desiderantur in W. Mbcdfg et Bbʳ, in Ma manus saec. XIII. inter versus supplevit. 5. Pro *accidat* in W. Monacc. et Ba legitur *accedat*. 8. *arguet* scribit Bb. 9. *condempnat* exhibent W et Mbdeg, *commendat* Babc, item a m. pr. Mf, a rec. *conmemorat*. 10. *baculus*] Ita W, septem Monacc. et Bb editionesque Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *baculum* Bac. Adstipulantur edd. Col. Med. Maur. atque Gilb. Tum *stultitiae* praebuerunt omnes fere codd., quibuscum concordant edd. Amerb. ceteraeque Maurina antiquiores, pro *stultitia*, quod exstat in cod. Bc et editis rell. Dein *condempnatur* scribunt W. Mbdefg et Ba, a quibus non discrepat ed. Col. Pro *quia*, quod unus Bc et edd. Med. Maur. et Gilb. habent, ex rell. libris scriptis et editis restitui *qui*. 11. *Nonne hoc magis fugiendum* etc.] Imitatur *Ciceronem* de offic. III. 5. §. 26. 4. ab im. *quam inopia? exilium? debilitas? dolor?* scribit Ba. Voc. *quam debilitatis dolor* om. Bc. Deest h. l. *quam* in contextu codicis W, legitur tamen in mg. ab al. m., ut videtur, adiectum. Eius loco Ma supra lin. ab al. m. habet partic. *et*, quae in rell. Monacc. textum invasit. Veram autem lectionem solus servavit Bb. 2. ab im. *dampnum* exhibent codd. Mbfg et exemplar Col.

P. 184.

§. 25, 1. *id* om. Ba. Dein *exspectandum* pro *spectandum*, quod restituerunt Maurini, dant W et Ba, *expectandum* Mabef et Bc, *expetendum* Mcdg et Bb veteresque edd. cum Erasm. Cost. Pistor. Rom. De permutatione verborum *spectare* et *exspectare* dixi ad I. 1. §. 1, 4, confusionem verborum *expetere* et *exspectare* attigi infra ad c. 5. §. 36, 11. De re vid. *Cic.* de offic. III. 6. init. 2. *utilitas sit* alio ordine scribit Bb. 3. *utile* ab al. m. superadditum in W. 4. *uni prodesse potest* inverso ordine Mf, *uni prod. poterit* Mbcdg. Dein *quod omnibus nocet* W et Monacc., *quod omnibus noceat* Ba, *quod inutile sit et omnibus nocet* Bb. Post verba: *quod inutile sit omnibus* (ita edd. omnes), a corr. m. in Bc supra adiectum est *nocet* idque ex cod. Thuan. in textum receperunt Maurini. Sed non est opus isto additamento. 5. Ante *sibi utilis esse posse* in Ma r. m. superscripsit *ut* et v. *posse* commutavit

cum *possit* eademque corruptio foedat ceteros Monacc. Verba seqq.: *Michi certe non videtur, qui inutilis est omnibus* Bc in superiori mg. habet, utpote in ord. omissa. 6. *una utique utilitas universorum. Quod si una utilitas universorum* etc. scribit Ba, cui adstipulantur edd. Med. ceteraeque Maurinam antecedentes; *unaque utilitas* exstat in Bb. 8. Verba: *Non est ergo eius, qui consultum velit alteri secundum naturam* in Bc corr. m. ad mg. addidit. Dein *adversum legem* Bbc.

§. 26, 1. *si* om. Bbc et edd. Col. atque Med. Pro *hi* c. cod. Mg exemplar Col. habet *hii*, Med. *ii*. Dein *qui stadium currunt* Ba. Ita *Cicero* de offic. III. 10. §. 42. *Qui in stadium currunt* ed. Med. 3. *cursusque* W et pr. Ma. 4. *subplantare* W et Ba. Tum *deicere* codd. c. ed. Col., *deiicere* vulg. pr. Verbo *depellere* utitur *Cicero* l. c. 5. *ausus sit* W. Monacc. Ba, *ausit* Bbc editique libri. Dein *in occursu* Ba. 6. *quaerenda* reduxi ex codd. W. Monacc. et Ba, *gerenda* exhibent Bbc veteresque edd. et Maur. c. Gilb. Sed *quaerenda* primus emendaverat iam Erasmus eumque merito secuti sunt Costerius, Pistorius et editor Romanus.

§. 27, 1. *Quaerunt aliqui*] Vid. *Cic.* de offic. III. 23. §. 89. coll. ibid. c. 6. §. 29. 3. *et si* disiunctim W. Maefg et Bb. Ita et edd. Col. Erasm. Cost. atque Pistor. *Si* om. Mbcd. 5. Prius *et* excidit in Ba. 6. Perperam idem liber *debeatur*. Tum *utpute* W. Mox *in latronem armatum incidat* edd. Erasm. Coster. Pistor. Rom. Sed vid. quae adnotavi ad I. 2. §. 5, 6. 7. *refereri* (sic) W, *ferire* ed. Col. De re dignus est qui conferatur *Cicero* de offic. II. 5. §. 18. c. f. et Orat. pro Milone c. 4. §. 10. 4. ab im. *feritur* Mbcdf, *peribit* Ba. L. seq. *latrone* Mabcdf. Bc et pr. W. 2. ab im. *se* om. Ba, contra post *Christus* inserunt Mcd, unde coniici potest hoc pronomen ex glossemate influxisse.

§. 28, 1. *Quur* W, *cui* ed. Med. Tum *se potiorem alteri iudicet* scribit W, *se pot. altero iudicet* Ba, *pot.* (pronomine ante h. v. eraso) *se alteri iud.* Ma eundemque verborum ordinem sequuntur rell. Monacc. *Altero* pro *alteri*, quod legitur etiam in codd. Bbc et vett. editis, primus restituit Erasmus.

P. 185.

1. *vindicare* recte W. Bac et pr. Ma, item edd. Cost. Maur. atque Gilb., *vendicare* Ma (ab r. m.) una cum ceteris Monacc. et Bb, a quibus non discrepant edd. rell. 2. *Denique* W. Tum idem liber et Ma *quur*. Dein *potius tolerare* (sine *tuum*) Bbc, *tuum pot. toler.* Ba. 4. *habes* Bb. Mox *honestas est* idem liber, *secundum naturam est* Mbcdg. 6. *deus fecit* W. Mae. Bbc et ed. Col., *fecit deus* libri scripti et editi rell. Tum *valde bona* Bb et (ex mutat.) Ma eundemque verborum ordinem tenent ceteri Monacc. Dein *itaque* pro *utique* Ba et Mbcd, *tanquam* Mg. Proxime ante *honestati* recepimus *et* ex W. Monacc. et Ba. Pro *turpitudini* Ma pr. exhibebat *turpidini*, quam vocabuli formam probant *Angel. Maius*

et *Osannus* ad Cic. de re publ. p. 10 seq. *Haec* pro *hae* ponitur a Nostro etiam supra I. 31. §. 162, 5. et I. 33. §. 170, 3, ubi vid. adnotat. Mox *lege naturae* scribit Mg.

Cap. V.

§. 29, 1. *fastidium* Bc. 2. *in finē* W. Monacc. Cost. et editor Rom., *in fine* Babc ceterique editi. 3. *nisi quod honestum*] Respexit *Ciceronem* de offic. III. 7. §. 33 et §. 37. 4—5. *quicquam* codd. et edd. omnes exceptis Med. Rom. Maur. atque Gilb., in quibus est *quidquam*. 5. *obliget* Babc, ut editi libri, *oblinat* W et a m. pr. Ma, qui a sec. habet *obliniat*, quod in ceteris quoque Monacc. reperitur. Tum *etiam si* disiunctim codd. et omnes fere edd. 3. ab im. *publicato flagitio* W. In fin. *possimus* pr. W et Ma.

§. 30, 2. *gyges* unus Ba c. edd. Med. Amerb. et posterioribus, *giges* W et exemplar Col., *gygas* (*a* ex *e* enat.) Ma, *gygas* etiam Mdeg, *gigas* Mbcf et Bc, *ogiges* Bb. De re vid. *Cic.* de offic. III. 9. §. 38. 3. *fabulosum* (*sum* in ras.) W et Ma, quorum hic a pr. m. *fabularum;* idem in mg. habet: *Nota fabularum equum a Platone inductum.* Influxit exinde *fabulosum illum* in Me, *illum fabulosum* dant Mbcdf, *unum fabulosum* inepte scribit Mg, *fabularium* exhibent veteres edd. c. Erasm. et Pist., *fabularum* Bab. Maur. Gilb., *fabularem* Cost. Pistor. (in mg.), Gillot. et editor. Rom., item *Heusingerus* ad Cic. de offic. III. 9, 1. *Fabula* mutile habet Bc. Recepi igitur *fabulosum*, quo vocabulo utitur Noster etiam infra §. 32. init. 4. *suis* om. W. 5. *animadvertisse* W. Ba. Mg, item edd. Med. ceteraeque Maurinam antecedentes c. Gilb., *animadvertisset* Monacc. rell., *animadvertit* Bb et exemplaria Col. atque Maur. Dein *anulum* libri scripti c. editis et hic et in seqq., si excipias Cost. Maur. atque Gilb., ubi h. v. legitur per duplicat. *n*. Sed praeferenda altera scriptura. Vid. *Cellar.* orthograph. Lat. p. 75. Mox *hominis mortui* Bb. 6. *examine* Mbefg et Bb veteresque edd. c. Erasm. Cost. Pistor. et Rom. Tum *iacet* Bc. 8. *causa quodam* [*a*] [*contingit*] *quod* (sic) W, *casu* [*q;*] *quodam* (eraso *quod*) *palam* (pr. *paleam*) *eius* [*de*] *anuli* (immutationibus ab r. m. illatis) Ma eodemque modo legitur in ceteris Monacc., in quibus tamen, ut in W et Bac, habetur *paleam*. Bb scribit *quo pilam*. Proxime *converterat* cum editis dant Bbc, *converteret* corrupte Ba et W, in quo primo videtur fuisse *converterat*, quod r. m. in Ma per ras. depravavit in *convertisset*, nec aliter exhibent ceteri Monacc. In fin. pro *solers* e codd. dedi *sollers*, quod reperitur etiam in edd. Col. atque Amerb. Vid. *Cellar.* de orthogr. Lat. p. 126. Dein *factū* Ba, *factu* Bc.

P. 186.

1. *oportunitatem* codd. omnes c. ed. Col., *opport.* vulg. 2—3. *inpedimentum* Mab, *impedimentum* W et Mefg.

§. 31, 2. *non minus* (*enim*, quod in codd. Babc et in veteribus edd. itemque in Maur. et Gilb. interponitur, omisso) recte habent W et Monacc. concordantibus editis Erasm. Cost. Pistor. et Rom. Tum *fugiat* Ba, *fugit* Bb et exemplar Med. 3. *si possit* Bc, *posset* Mcd. 4. *inpunitati* habet Bc, *inmunitatis* W, *iniquitatis* Mc una cum ed. Med. Deinde *innocentiae* W et Mae. 5. *non iusto est posita*, *sed* (*set* W) *iniusto* W et Monacc., itemque edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *non iusto*, *sed iniusto posita est* ceteri libri scripti et editi.

§. 32, 1. *ad proposita* Ba. 2. *pro fabulis* Bb. Tum *proferamus* recepi ex codd. W. et Monacc., quibuscum faciunt edd. Amerb. ceteraeque Maurina antiquiores, *proferam* exhibent rell. libri tam scripti, quam editi. 3. *fringere* W. Mox *cum equo aeneo* (a m. pr. *equum aeneum*) *anulumque aureum* — *repertum* W, in Ma *cum equo aeneo anuloque aureo* — *reperto* (ita et rell. Monacc.) enatum est e *cum equum aeneum* etc. 5. *quicumque sit indutus anulum apareat* (sic) W, *quicumque sit ind. anulo* (— *um* a m. pr.) *app.* Ma, *quicumque ind. sit anulo app.* Mbfg, *quicumque sit ind. anulo*, *app.* Mcde, *qui eum sit ind. anulum*, quod probavimus, exhibent Bac. veteresque edd. c. Pistor. Maur. et Gilb. Omittunt v. *anulum* Bb. Cost. et editor Rom. 6. *conspectu* sine praeposit. *e* W et pr. Ma, quorum hic liber *conspectui* a s. m. Conspirant rell. Monacc. editionesque Amerb. et ceterae Maurinam antecedentes; *e conspectu*, quod receperunt Maurini, legitur in Babc et edd. Col. atque Med. 8. Pro *istud* Ba c. edd. Col.* ac Med. habet *studio*. Ita m. pr. scripserat etiam in Bc, in quo rec. dedit *studium*. Proxime *etiam si* disiunctim exhibent codd. et edd., si excipias Mc et ed. Gilb., in quibus legitur *etiamsi*. Tum *qui* pro *quo* W. 9. *caelare* idem liber c. Ma et Bc. Mox *nolit*, *ne* Ba, *nolit*, *nec* Mae et Bc, item ed. Col.; *ne* om. ceteri Monacc. et Bb, *nolle* habet Mg. Dein coniunct. *et* om. Ba. 11. *spē inmunitatis* W. Ex *inmunitatis* in Ma correctum est *inpunitatis*, quod legitur etiam in Mbcg et Bc, *impun.* dant rell. Monacc. et Bambergenses c. editis libris. De utriusque vocabuli permutatione vid. supra ad §. 31, 4. 12. *figmentum* W et Mabcdeg, *ficmentum* Mf, *figmento* Babc, ut editi. 13. *quid* (o) *vir* Ma. 14. *viderit* Bb. L. seq. *e contra* Ba. Dein *salutis periculum* Mg. Mox Ma *flagitium* a m. pr., a sec. *a flagitio*, quod etiam in ceteris legitur Monacc. Verba seqq.: *elegerit tamen* — — *quam flagitium* om. ed. Col., *elegit* ex mutat. habet Bc, *eligeret* Bb, ut edd. Amerb. Erasm. et Pistor., *eligere* Cost. c. Rom. Dein *periculum salutis* praebuerunt codd. omnes, quibuscum congruunt etiam edd. Col. ac Med., *salutis peric.* exhibent ceteri editi. In seqq. *quod* pro *quo* male libri Monacc. et Bc adstipulantibus editionibus Col. ac Med. *Pararet* in W correctum est e *pareret*.

§. 33, 2. *quod eum*] Ita Mabefg et Bc editionesque Col. Med. Maur.

Gilb., *cum eum* Ba, item edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *et cum eum* Bb a m. pr., a sec. *et eum* (coniunct. *cum* deleta), *eumque* Mcd, *qua*ndo (per ras.) W. Dein *milibus*, quod in Bc superscriptum est, recte codd. et edd. Col. Amerb. Erasm. Cost. Rom., *millibus* Med. Pistor. Maur. Gilb.

P. 187.

1. *nec* a m. pr., *ne* ex corr. per ras. W. Dein *ab alio* W et Monacc. una cum edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *ab aliquo* Babc et exemplaria Col. et Med., quibuscum concordant Maurini et Gilb. 2. *abisai* W. Macdef et Bab, item edd. Amerb. Erasm. Cost. atque Pistor., *abysai* Mbg, *abessa* Bc una cum edd. Med. Rom. Maur. et Gilb., *abesa* exemplar Col. 4. *consummas* Bc. Pro *eum* (ita Babc editionesque Col. Med. Maur. et Gilb.) recepi *illum* e codd. W et Monacc., quibuscum faciunt edd. rell. 5. *iniciet* W. Mbcdefg. Bbc, *initiet* Ma et Ba, *iniiciet* vulg. 6. *quia nisi* W et Monacc. Voc. *dominus* ab al. m. superscriptum in Bc. 7. *dies* pro *hora* scribit Bb, *ora* Bc. Tum *et moriatur,* quod convenit cum Graeco textu, qui habet καὶ ἀποθάνῃ, restitui ex codd. W et Monacc., *ut mor.* dant Ba et vulgati libri. Deinde *vel* pro *aut* W. Monacc. et Bab una cum edd. Amerb. ceterisque Maurinam antecedentibus. 8. *in pugnā descenderit*, quae lectio optime respondet Graeco εἰς πόλεμον καταβῇ, recepimus ex mss. W. Monacc. et Bab, a quibus non discrepant edd. Med. Amerb. ceteraeque Maurina antiquiores. Et ita correxit iam Gilbertus in adnotationibus suis pro *in pugna discesserit,* quod reperitur in Bc (ubi perperam exstat *disceserit*) et in edd. Col. Maur. atque Gilb. Tum *ut* pro *et* male Ba; legitur enim in Graeco καὶ προςτεθῇ. Dein *adponatur* Bc, *apponatur* vulg., *apponetur* W et Monacc., *opponatur* Cost. Vid. *Latinii* not. Mox *a domino* om. Bb. Tum *inicere* codd. omnes, *iniicere* vulg.

§. 34, 2—3. *lenticulam sustulit. Itaque dormientibus cunctis*] Hanc lectionem a Maurinis e codd. suis receptam egregie confirmant cod. Bb et edd. Col. ac Med.; *lentic. tulit aquae*, *dormientibusque cunctis* exhibent W et Monacc., *lent. sustulit aquae*, *dormientibusque cunctis* Ba c. ed. Amerb., *lent. sust. aquae*, *dormientibus cunctis* Erasm. Cost., *lent. tulit aquae, dormientibus cunct.* Pistor. Rom. Tum *egressusque* scripserunt Costerius, Pistorius et editor Romanus. Abest ante *castris* praepositio *de* a cod. W, nec primo legebatur in Ma, in quo ab r. m. supra addita est. Reperitur etiam in ceteris libris Monacc. et Bbc, ut in editis. *E castris* habet Ba. Ceterum verbo *egredi* cum praepositione *de* constructo utitur etiam *Paulinus* in vita S. Ambrosii §. 21, 6. 26, 1. et 43, 10. 5. *Abner* codd. c. editt. omnes, excepto tamen Bc, in quo exstat *abenner,* quod convenit Graeco Ἀβεννήρ. Dein *fidam adhiberet custodiam regi et domino suo* W et Babc. 6. *demonstraret* tenent codd. W et Babc cum

editis libris, *demonstravit* (*vit* in ras.) habet Ma, quocum faciunt ceteri Monacc., et ita omnino scribendum. 7. *lenticula regis* librarii incuria primo Me. Mox participio *appellatus* W addit *est*. 9. *suas* om. Bc. 10. *nolui inicere manum meam* codd. W et Monacc. excepto uno Mg, qui habet *nol. inic. manus meas; nol. iniic. manum meam* edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *nol. inducere manum meam* Ba, *nol. vindicare manu mea* ceteri libri scripti et editi. 11. *hoc* pro *haec* W et Monacc. editionesque Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom. 12. *sed cum exilium mutans* Bc et exemplar Col. 2. ab im. *necandi potuisset* Ba, *potuisset* Erasm. in mg. Tum *occasionis* ^vero^ *beneficium et securitatem* (*vero* ab r. m. superscr., syllaba autem *um* sequentis vocabuli ab al. m. adiect.) exhibet Ma. Eadem corruptio invasit reliquos Monacc. Relativum *quae* desideratur in W.

§. 35, 1. *iohanni* W et Monacc. c. edd. Col. Amerb. Erasm. Maur. Gilb. Dein *gigeo*, ut edit. Col., codd. Mbcdfg et Bc, *Gygaeo* Cost. Pistor. Rom., *gyganteo* Mg, *ogygeo* Bb. Tum *annulo* solus Bc c. edd. Cost. Pistor. Maur. et Gilb. 4. *pro causa salutis passus* Bb. 5. *n̄*, quod deest in W, Ma inter vers. a r. m. habet.

P. 188.

1. *potius se* pro *potuisse* W et pr. Bc. Tum verba: *ut taceret — potuisse fieri* desunt in Bc et exemplari Col. Mox *de illa giga* Mf, *gige* W et Mcd, *gyge* ab m. pr., ab r. *gyga* Ma, *giga* Mb, *gygo* pr., ex mutat. *gyga* Me.

§. 36, 1. *et si* codd. et ed. Col. Dein W inverso verborum ordine *vim veritatis non habet*. Pro *veritatis* in Bb primo legebatur *virtutis*. 3. *declinat* perperam W. Ba et a m. pr. Ma. Tum *celari* Ba. 4 *indutus anulo* idem liber. In W *abscondat* enatum est ex *abscondebat*, quod exhibent Mabcdef, *abscondebant* est in Mg. 5. *vita v̄ra* Mabefg. 6. *Christo in d̄no* a m. pr., e correctione *d̄o* W, *in x̄po d̄o* Bc. Dein *enim* pro *ergo* Ba. 7. *adroget* Bc. Sed vid. atnot. ad I. 1. §. 1, 1. 8. *praedicare* W et Ma. 9—10. *lateret s̄clo. Hoc ergo et nos* W. Ita ab m. pr. etiam Ma; postea autem *hoc* mutatum in *hic*, quod item reperitur in ceteris Monacc. 11. *expetamus* restitui ex codd. W. Monacc. et Bab, quibuscum faciunt etiam edd. Col. Med. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *expectamus* habet Amerb., nec aliter primo legebatur in Mg; *expectemus* scribit Bc, *exspectemus* placuit Maurinis et Gilberto. De permutatione verborum *expetere* et *exspectare* vid. quae supra adnotavi ad III. 4. §. 25, 1. L. penult. *apparuerit vita v̄ra* exhibet Ba. Pro *hunc* corrig. *tunc*.

Cap. VI.

§. 37, 1. *Non vincat — honestatem utilitas*] Respexit *Ciceronem* de offic. III. 12. §. 49. c. f. 2. Verba: *hanc dico utilitatem,* om. Bc. Tum *existimatur* habet exemplar Col. Dein *secundum vulgi opiniones* scribunt W. Mabcdef et Ba. 4. *Scos* perperam W. Mbcdfg et pr. Ma. Mox pronomen *se,* quod ab r. m. superscriptum est in Ma et ab eadem in Ba, codd. W. Mbcdfg. Bc. et ed. Col. non male omittunt. Ceterum conf. *Sabatier*. ad Psalm. 70, 15 et 16. 6. *Captans pretia frumenti* item reperitur apud Nostrum in Libr. de Nabuthe c. 8. §. 40. Tom I. p. 576. Variat tamen lectio infra de off. §. 44, ubi, ut ap. *Cyprian*. in Testim. L. III. c. 61, exstat *captans annonam*, quod sumptum est ex antiqua versione Latina.

§. 38, 1. *disputationis* W et Monacc. 2. *controversiarum* Mabcdef et Bab editionesque Amerb. Erasm. Cost. Pist. Rom., *controversarium* (sic) W et Mg, *controversum* Bc, item edd. Med. Maur. atque Gilb., *concussum* exemplar Col. 3. *alligat* W et Mabe, *alleget* edd. Amerb. ceteraeque Maurinam antecedentes, *ait* Bb. Tum *agricultorum* W. Dein *habere* idem liber, Ba et pr. Ma.

P. 189.

1. *esse* om. Monacc. Cuius loco Ma in ras. habet *quo*, idque legitur etiam in ceteris Monacc., in Ba et in ed. Med.; *esse triplos*, *plus* ex Amerbachii ed. receperunt Erasm. Cost. et Pistor., *esse triplus* scribit W. Dein libri Monacc. dant *quis* moxque *eo probatiorem esse*, contra *eum prob.* Bb editionesque Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *comprobatiorem* Col. 2. *uberioris reditus industria* (*industriam* a m. pr. Ma) *n̄ fraudari* Maef, *uberioris reditus* (*redditus* Mg c. ed. Med.) *non industria fr.* Mbcdg, *non fraudi dari* Ba. Adnotant Maurini: „Hunc omnem locum ex *Cic.* lib. Oeconomicω̃n, qui iam non exstant, desumptum esse forsitan haud sine causa quis coniecerit. Etenim quod hic dicitur: Uberiores reditus industriae etc., id apertissime cum Xenophontis, cuius librum eiusdem argumenti ab oratore translatum scimus, his verbis quadrat: *Τοὺς γὰρ ἄριςα θεραπεύοντας αὐτὴν πλεῖςα ἀγαθὰ ἀντιποιεῖ*, et illis: *ἀνὴρ, οὐ λαμβάνει σῖτον ἐκ τοῦ ἀγροῦ· οὐ γὰρ ἐπιμελεῖται, ὡς αὐτῷ σπείρηται, ἢ ὡς κόπρος γίγνηται.* Alia similia ipse per te observes licet.“ Tum *neglegentiam* receptum e W. Ma et Ba, *neglegentia — et incuria* habet Bc, *negligentiae — et iniuriam* ed. Col., *negligentiorem* Mf.

§. 39, 2. *bono — proventu* W. Monacc. et Ba. Item Amerb. et Erasm. Tum *sollicitus* libri Monacc. Dein *recondi* W et Monacc. c. edd. Col. atque Med. 3. *providi* Bb. 4. Prius *vendo*, quod om. cod. W et ed. Med., ab r. m. inter versus habet Ma. 5. *pluri* W. Amerb. et pr. Ma, *plus* Bbc, quibuscum conspirat ed. Col. Tum *minore* Ba et ex mutat. Ma.

Congruit exemplar Med. 6. *fraudis* recepi ex codd. W. Monacc. et Bb, quibuscum faciunt edd. Amerb. ceteraeque ante Maur., *fraudi* Bac una cum edd. Col. Med. Maur. atque Gilb. Mox *possint* W et Monacc. 7—8. *Nunc* ter pro *num* Ba. Idem liber *dephenditur*. 9. *Nam fortasse* W et Monacc. Mox *et* iidem codd. om. 10. *colligit* W. Tum *in karitate* Mbcd. Pro *num* Ba, ut supra, utroque loco habet *nunc*. Dein *karius* Md. *Aliquis* in Bc. r. m. mutavit in *aliquid*, Ba inverso ordine scribit *emere aliquis*. Mox *habetur emptori* Bb.

§. 40, 1. *Hiis* Mg. Tum *ferat* Bc. Deinde *disputantis* W. Bac et pr. Ma c. ed. Med., *disputantibus* Bb. 2. *exsurgat* Mf. Statim *bonam — agriculturam* W et pr. Ma, *bona est — agricultura* Ba c. ed. Med. 5. *fuerat* pr. Bc. Proxime *quam* W. Mbefg et Bb, item ed. Col., *quō* (i. e. *quoniam*) Mcd, *quod* Ba, *quia* edd. Med. et posteriores omnes. 5. *si bene quis* Mg. 6. *metit* Bc et exemplaria Col. ac Med. Quod sequitur *et* inserui ex codd. W et Monacc., quibuscum faciunt edd. Amerb. ceteraeque Maurinam antecedentes. Post *severit* W male addit *seminaverit*, quod primo exhibebat etiam Ma. 7. *colliget* Ba. Ita edd. quoque Amerb. Erasm. Cost. et Pistor. c. Rom., *colligit* dant rell. libri tam scripti, quam editi. Dein *fecunda est terra* et in seqq. *fidelis est ager* scribit Ba. Pro *acceperit* cod. Bc et ed. Med. habent *accepit*, libri autem Monacc. *acceperat* (*acciperat* W). Omisso adiectivo *fidelis* in Mcd legitur *fecundos ager restituet proventus*. Scripturam *feneratos* praebent codd. W. Mabefg et Bab. c. ed. Col. pro *foeneratos*, quod exstat in ceteris edd., *faeneratos* non male scribit Bc. Vid. *Wagner*. de orthograph. Vergil. p. 437. v. *faenilia*. *Sillig*. Praef. ad Plin. p. LXXI. Conf. infra ad §. 41. p. 190. l. 9. 11. 13. Verb. *solet* primo omissum in Ma ab r. m. superscriptum est, *restituet* habent Mbcdfg.

§. 41, 1. *de redditibus* permutatione non insolita Mg veteresque edd. c. Erasm. et Pistor. Pro *igitur* Mbcdfg *ergo*. Dein *uberes* W, *uberes* (i superscr.) e corr. pr. m. Ma. Verba: *exspectare debes — de fertilitate* desunt in Bc et ed. Col., *debes* in Md a m. emendatrice ad mg. adscriptum est. De re conf. *Cic*. de offic. III. 12. §. 50. 3. *quur* et hic et in seqq. W et Ma. — *industriam*] „vel *indulgent*“ (sic) ab r. m. in mg. Ma, *indulgentia industriam* Me. 4. *partus* a m. pr., ab r. *pastus* Ma, ut aliquot libri ap. Maur.; *partus* (*s* ab al. m. superscr.) Me. Deinde *populo* (pr. *populum*) Ma, *populo* etiam Me ceterique Monacc. 5. *adfectas* (vulg. *affectas*) sponte scripsi. Mox *optare* (i superscr.) (a pr. m.) Ma, *obtare* W. De qua scriptura conf. adnot. ad III. 14. §. 90, 6. 6. *quur* pro *cum* W et Ma, *cur* rell. Monacc. post v. *fecunditatis* interrogationis notam adponentes. Pro *sentiunt* (ita Ba c. edd. Col. Med. Maur. et Gilb.) ex ceteris libris scriptis et editis praeter Bc, qui habet *sentio*, recepi *sentiant*. 7. *te*

auctionante p̄ciū, et c̄dente frum̄tū Bb, *te auct. et p̄tium cond.* Bc, *te auct. et precio cond.* edd. Col. atque Med. 2. a f. *negotiare* W et pr. Ma. Paulo post *uberes* Bab editique Rom. Maur. Gilb., *uberis* rell. codd. et edd.

P. 190.

1. *partus* in Mae r. m., ut supra, mutavit in *pastus*. Tum *ingemescis* (ita a pr. m.) Ma, *ingeme[i]scis*, quod in Bc ex *ingemisces* enatum est, exhibent ceteri codd. et edd. Scripsi *ingemescis*. Ita enim III. 12. §. 81, 3. W. Ba et a m. pr. Ma dant *ingemescenti,* nec aliter scribunt codd. antiquissimi et optimi ap. *Cyprian.* de cathol. eccles. unit. c. 18. p. 43, 5, de Laps. c. 25. p. 107, 1. et de habit. virgin. c. 15. p. 156, 10. Mox *publica fertilitate* Bb. 3. *gaudens* Bb. Dein *aruisse* W. 4. *cuiquam nihil* W. Monacc. Amerb., *nihil usquam* Ba, cui adstipulantur edd. Erasm. Cost. Pistor. Rom. 5. *cogis opes* Bc. 6. *tu* om. codd. W et Monacc. 7. *versutia est* iidem libri c. Bab. Tum *asstutia* W, *astutiam* pr. Ma. Statim *est fraudis* ed. Med. 9. *fenus* W. Mbcdfg et Ba c. ed. Col., *faenus* Me et Bbc, *foenus* Ma editionesque Med. et seqq. omnes. 10. *obrepat* Bb. 11. Post v. *pretium* in Ma ab r. m. superscripta est gl. *tuum*, quae in ceteris Monacc. textum occupavit. Mox *fenoris*, ut ed. Col., habent W. Mabcdg et Bab, *faenoris* Bc et Mf, *foenoris* edd. Med. et sequentes omnes. Conf. adnot. ad §. 40. c. f. 12. Codd. W et Monacc. non ante, sed post *tibi* puncto distinguunt. Dein Ma scribit *conditae fruges multiplica[n]t usurā* (v. *multiplica[n]t* e *multiplicatas* enato) eademque lectio comparet in ceteris Monacc. 13. *fenerator* W. Monacc. et Bab c. ed. Col., *faener.* Bc, *foen.* edd. rell. 2. a f. *famis* W et pr. Ma. Tum *quia* (e *quasi* ex mutat. r. m.) ante *nihil frugum* Ma, item *quia* ante *infecundior* idem liber. Concordant rell. codd. Monacc., si excipias Me, qui priori loco habet *quasi*, altero *quia*. Proxime *dampnum* Mbfg, *publicum dampnum* inverso ord. Mcd.

§. 42, 1. *apperuit* W. 3. *perhenne* codd. Ba et Mg c. ed. Col. Mox *conlocavit* Bc. Praeferenda tamen altera scriptura *collocavit*. Vid. *Wagner.* l. c. p. 409. 10.

§. 43, 1. *Legistis* Bb. Pro *frumentarium* praeeuntibus Erasmo, Costerio, Pistorio et editore Romano scripsi *frumentarii*. 2. *dn̄s ih̄s in evangelio* Ba, *ihesus* ed. Col. 3. *adtulit* W. Mac et Bc, item edd. Maur. atque Gilb., *attulit* aptius rell. libri scripti et editi. Vid. ad Paulin. §. 10, 6. Tum *egenus* Bc moxque: *Quid faciam, qui* (*qui* in ras.) *non habeo* W; *quo* in eodem libro e *quid,* ut legitur in Mf, emendatum est. Addidi deinceps *mea* ad v. *horrea* ex codd. W. Monacc. et Ba, quibuscum faciunt edd. Med. ceteraeque Maurinam antecedentes. 5. Male *possit* W. Maef. Bc. 6. *ab eodem repeteretur*] Ita W. Monacc. Amerb.

Erasm. Pistor. concordante antiquá versione Latina, *ab eodem reposceretur* scribit Ba, *ab eo reposceretur* dant Bbc. c. ceteris libris vulg. 7—8. *annonam horrea* inverso ordine Babc.

§. 44, 1. *Salemon* Mbcdg. Mox *frumenta* Ba. 2. *relinquit* Bb. 3. *ad avaritiam emolumentum et ad successorum iura* Ba.

P. 191.

3. *eius in capite* W. Mabefg. Amerb., *in capite eius* Mcd et Bac editionesque Med. Erasm. Cost. Pistor. Rom. In Graeco est εἰς κεφαλὴν τοῦ μεταδιδόντος. Vocc. *in capite* expunxerunt Maurini. *Ei qui participant* legitur in Bb et in ed. Col. 4. *autem* pro *ergo* scribunt W et Mabcdef. Neutrum habet Mg. 5. *igitur* om. Mbcdfg.

Cap. VII.

§. 45, 1. *qui peregrinos urbe prohibent*] Ob oculos habuit *Ciceronem* de offic. III. 11. §. 47. 2. *quod deberent* W, *quo deberent* Monacc. et Bab, item edd. Med. ceteraeque ante Maurinam, *quo debent* Bc una cum edd. Col. Maur. atque Gilb. Tum *iuvari* Bc. 3. *communes parentes* W. Bb et a m. pr. Ma, item ed. Med. Desunt verba seqq.: *fusos omnibus partus negare,* in Mbcdfg, *omnibus* excidit in ed. Col. Male *partibus* in textu, „vel *partus*" a m. r. in mg. habet Ma. 4. *necare* W et Bb. Mox *averruncare* om. Bc et ed. Col., *avocare* scribit Ba. 5. *fuerit* W et pr. Ma. 3. ab im. *terrae ministrant* Ba. Tum *illa — adiuvat* Bc; *generis* defit in Mcd, *generi suo* pr. exhibebat Ma. Altera tamen manus correxit *generis sui.* In seqq. praepositionem ante *se* in W omissam Ma inter versus ab al. m. habet. Proxime *quidquid* recte W, ut edd. Med. Rom. Maur. et Gilb., *quitquid* Mg, ceteri autem libri et scripti et editi *quicquid,* quod improbatur. Vid. *Osann.* ad Cic. de re publ. p. 99. Dein *humanum* Bb et pr. Bc.

§. 46, 1. *iam* om. Mbcdg. Tum *provecta* (*provectus* Mf) *aetate processisset* exhibent libri Monacc., *in provecta recessisset aetate* scribit Bb. 2. Coniunctionem *et,* quam om. W, in Ma r. m. supra addidit. 3. *solent* W. Ba et pr. Ma. 5. *honeratos* (ita et exemplar Med.) *et locupletes viros* Mg. 6. *consuleret* Ba. Dein *quam inmane esset* recepi ex cod. W, nec aliter pr. legebatur in Ma; *quam immane esset* dant cod. Ba et edd. Erasm. Cost. atque Rom., *quam inmane* (*immane* Pistor. et Maurini) *esse* Bc editionesque Col. et Pistor. c. Maur., *tam inmane esse* libri Mbcdefg, *tam immane esse* edd. Med. et Gilb., *tam inhumanum esse* Bb c. Amerb. Pro vulg. *eiici* ex codd. dedi *eici, eicere* habet Mg. Verba seqq.: *quam hominem — morienti* desunt in W. Ceterum mirifice fluctuant h. l. manuscripti et editi. Legitur enim *quam hominem ex homine exuere* in Mabcdef et Ba, *quam hominem ex homine exui* ap. Amerb., *quam hominem ab homine exui* in cod. Bb itemque in edd. Col.

Maur. atque Gilb., *quam hominem exui* habet ed. Med., *quam hominem exuere* Mg, *quam immane hominem ab homine exui* scribit Bc, *quam hominem exueret*, quae lectio mihi placuit, correxerat Erasmus eumque secuti sunt Costerius, Pistorius et editor Romanus. L. seq. post *patimur* expuncta particula *et* scripsi *hominem extrudimus* cum codd. W et Monacc., *et homines extrudimus* habent edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *et homines excludimus* codd. et edd. rell. Paulo post v. *mundo* al. m. supra addidit in W.

P. 192.

1. *dira conficiebat tabes*] Ita codd. Babc editionesque Col. Med. Maur. et Gilb., *d. conficeret tabes* Cost. Pistor. Rom., *d. conficeret labes* Erasm., *d. conficerat* (sic) *labes* W, *d. confecerat lab.* codd. Monacc. c. ed. Amerb. Tum *quanto* Ba, *quantos* a m. pr., ex mutat. *tantos* Ma, *tantos* etiam ceteri Monacc. Pro *urbi* Bc et exemplar Col. habent *urbis*. 2. *esse* post *conferendis* insertum in Bc. 3. *conmerciis* W. Mg et ex mutat. Ma. Tum *fame aliena iuvare* W et pr. Ma, *fame aliena iuvari* Ba. Erasm. Coster. Pistor. et editor Romanus. 4. *in* (pro *ut*) per ras. ab r. m. Ma, idque reperitur etiam in ceteris libris Monacc. 5. *extinctis* codd. et edd. usque ad Maur. omnes, quae habet *exstinctis*. Illud legitur etiam in Gilb. Mox *agriculis* W. Tum *occulere occasura imperpetuum* (sic) Bb, *occassura* W. De qua scriptura vid. *Wagner*. l. c. p. 468 sq. 7. *offerre* pr. Me. Dein *consueverunt* ed. Med. 8. *paverunt* om. W, *pavere* habet ed. Med. 9. *solo pane* (sine *in*) scribunt Mbcd. In fin. *accipimus* W.

§. 47, 1. *inopia* W. 2. *non* pro *numquam* W et Monacc. 3 et 4. *hiis* Mg et ed. Col., ut passim. Tum *inpertienda* W et Ma, *inpertienda* vel *inpartienda* (cum h. v. per compendium sit scriptum) Bc et Mg, *imp.* (per compend.) codd. rell., *impart.* editi libri omnes. 6. *cultores* edd. Col. Amerb. et ceterae ante Maur. Mox *reparas* Bc. Tum *ubi etiam* Bbc editionesque Col. ac Med. et *invenies* exemplar Col. 7. *quem ignarum* Bb c. edd. Amerb. ceterisque Maurina antiquioribus.

§. 48, 2—3. *ministravit* Bb. 4. *Hinc* pro *hic* W. Monacc. et Ba. 5. *probatur* Mbcdfg et a m. pr. Ma. Statim *vere* om. Bbc. 6. *omnes* om. W et Monacc. Dein *servavi* scribit Mf et *omnes hi* habet ed. Med.; *hii* dant W. Bc. Mg c. ed. Col. L. seq. *beneficio tuo senatus* Bb. Idem liber deinceps *hos tua cura iam morti absolvit*.

§. 49, 2—3. *plurimam illic iam* inverso ordine codd. Bbc et edd. Col. ac Med. Dein *transegerant aetatem* Ba. Mox *abisse* pro *abiisse* recepi ex codd. W. Monacc. et Bbc, quibus adstipulatur antiquissima editio. Ante *quibus* r. m. in Ma superscripsit *cum*, quod in rell. Monacc. textum invasit. 4. *cibus* pr. W, *concivibus* Ba, *ovibus* Mbg, *ovans ovibus* Mcd. Tum *amoliendum* (ita W et Bab) in Ma r. m. mutavit in

amovendum, quod etiam rell. Monacc. habent excepto Mg, in quo legitur *amovendi; a*[d] *moliendum* (*d* a r. m. superscr.) dat Bc, *admoliendum* ed. Med., *ad moliendum* Col. c. Amerb., *amoliendum* recte Erasm., quem posteriores secuti sunt. Mox [ac] *interruptas* (*ac* a r. m. superscr.) fert Ma. Gl. ista reperitur etiam in ceteris Monacc. L. seq. *conplurium* pro vulg. *complurium* c. ed. Col. praebuerunt codd. Bbc et Mg, *quam plurium* exstat in Ba. De qua permutatione conf. adnot. ad I. 2. §. 5, 6. Proxime *diremptas* scripsi cum W. Mae et Ba, quibus adstipulantur edd. Cost. Pistor. atque Rom., *diremtas* dederunt Maur. et Gilb., *direptas* habent codd. Mbcdfg et Bbc una cum edd. Med. Amerb. Erasm., *diruptas* est in Col. *Adfinitates* scribit Bc. Tum *ecce* pro *certe* invenitur in Mbcdg.

P. 193.

1. *adriserat* Bc. Sed vid. quae monui ad I. 1. §. 1, 1. Deinde *invecticio* recte W. Bbc. Mcf itemque edd. Med. Cost. Rom., *invectitio* Mabde. Ba. Erasm. Pistor. Maur. Gilb., *invecto* exemplar Col., *invectione* Mg, *invectio urbis* Amerb., „vel *urbis*" a. m. saeculi, ut videtur, XIII. in mg. Ma. Tum idem liber *sola* [vel o] *egebat* [que] (ex mutat. r. m.) *frumento potuisset iuvari*, Mbd item *que fr. p. i.*, Mcefg *quae fr. p. i.* 2. *si peteretur* Bb et edd. Med. Maur. atque Gilb., *si peterent* Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *peterent* (om. *si*) Col. Pro *si peteretur* codd. Monacc. et Ba exhibent *petebatur* puncto praemisso, *metebatur* scribit W, *maetebatur* (sic) r. m. ad mg. adiecit in Ma. 3. *et* om. Bc. 4 et 5. *eicis* codd. omnes, *eiicis* vulgo. Pro *de suo* Mg habet *de tuo*. 5. *trudes* W, item pr. Ma, in quo r. m. reduxit *trudis*, quod legitur etiam in ceteris Monacc. 6. *inpertis* W et Ma, *inp.* per compend. Mb et Bc, *impertis* Mc, ut edd. Maur. et Gilb., *imp.* per compend. Mde et Bab c. ed. Med., *impartis* Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *impertiris* vel *impartiris* Mfg, *impartiris* coni. *Dominic. Macer* in Latinii Bibliotheca sacr. et prof. Tom. I. p. 132. col. 1.

§. 50, 1. *enim* om. Bb, inverse *potest enim utile esse* scribunt Mbcdg, *utile pot. esse* habet ed. Col., *pot. esse utile* Med. Tum *et quantis* Ba. 3—4. *dimittere*] Ita codd. W et Monacc., *amittere* Babc c. editis. 4. *spectatis* Mabeg. De permutatione vid. ad I. 1. §. 1, 4. *Spectare* exhibent Mcdf. Dein *oportunis* codd. omnes et edd. Col. Erasm. Pistor. Rom., *opport.* exemplaria rell. Vid. adnot. ad I. 7. §. 23, 6. *Flatibus oportunis* exstat in Ba. Tum *expirantibus commeatum in* ed. Col.

§. 51, 3. *iuvare — ministrare* codd. W. Monacc. et Bab, quibuscum conspirant edd. Amerb. ceteraeque Maurinam antecedentes, *iuvari — ministrare* Bc et ed. Col., *iuvari — ministrari* Med. Maur. Gilb. 4. *tam* r. m. superscripsit in W. Pro *agro* ibidem omisso eadem r. m.

supra notavit *agrorum*, quod habent etiam libri Monacc. editionesque Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *agro* tuentur Babc concordantibus edd. Col. Med. Maur. Gilb. Mox *rusticorum* dat Bb.

§. 52, 1. Deest *igitur* in codd. Monacc. Sequens *et*, quod habent edd. Col. Med. Amerb. Maur. et Gilb., omisi praeeuntibus libris W. Monacc. et Ba idque iam expunxerat Erasm., quem secuti sunt Costerius, Pistorius et editor Rom. Dein *est* non agnoscit Ba. Conspirant edd. Erasm. Cost. Pistor. Rom. 2. *E contra* dant Mbcdg et Bac itemque edd. Col. Amerb. et sequentes Maurina antiquiores, *e* [t] *contra* ab ead. m. habet Mf.

Cap. VIII.

§. 53, 2. *id* om. Ba.

§. 54, 1. *Caleb* W. Ma. Bb. Amerb. et seqq., *caleph* Ba et Mbcefg c. edd. Col. ac Med., *chaleph* Md. Sed scr. potius *Chaleb* (Χάλεβ) c. cod. Bc. Tum *ad explorandam missi terram* habet Mg. 2. *quidem uberem* dat exemplar Col. Mox *feracissimis* Mc. 3. *infractus populus* Bb. Dein *recussabat* W. De qua scriptura monui ad I. 29. §. 142, 2. 4. *suadebat* W. Tum *hiesus* Mf, *ihesus* ed. Col. Dein *caleb* W. Ma. Bb et edd. supra commemoratae, *caleph* Ba et Mbefg, item edd. Col. atque Med., *chaleph* Mcd, *chaleb*, quod verum est, Bc.

P. 194.

1. Post *utilem* commate distinguatur. 2. *elegebant* W. Bc et ex corr. Ma, *eligebant* codd. rell. c. editis. Mox *decidere* W et Monacc. 3. *plebes reclamabunt dicentes* Bb. 4. *adversum* Mf. Tum *duras* Ba et Mcd. Mox *fore* ex corr. superscriptum in Md. Dein *cavendum* Mbcdf. 5. Codicum alii *in proelio*, alii *in praelio*, Bc et ed. Med. *in praelium*.

§. 55, 3. *subplicii* W, *suppliciis* Mg. Statim *indicans* Mabf. 4—5. *recussaverant* W. Vid. supra. 5. *pervenirent* pr., ab r. autem m. *pervenerunt* Ma, *pervenerunt* etiam rell. Monacc. 6. *inmurmuraverant* Bbc, *immurmuraverant* vulg., *murmuraverant* W et Monacc., *murmuraver̄* (i. e. *murmuraverunt*) Ba. 7. *capiebant* in ras. Ma eandemque lectionem exhibent ceteri Monacc. Male *terram* W et pr. Ma. 8. *vicesimo* codd. et edd. praeter Med. Rom. Maur. atque Gilb., in quibus legitur *vigesimo*. 9. Pro *aliorum* Ba habet *eorum*. Dein *pena* (*paena* Mcf) *dilata est* dant Mbcdfg et Bb, *dilata est poena* edd. Amerb. et seqq. ante Maur. Mox *ascenderunt* codd. et edd. omnes praeter Maur. atque Gilb., in quibus est *adscenderunt*. Paulo post *plaga mala* scripsi c. codd. W et Monacc., quibuscum concordant edd. Amerb. ceteraeque ante Maur., pro *plaga magna*, quod exstat in libris Babc et in edd. Col. Med. Maur. atque Gilb. Vitiose *iesu* Ba, *hiesus* W et Mf. Conf. ad §. 54, 4. p. 193. Tum *chaleb* recte Bc. Ceteri libri eodem modo variant, ut §. 54, 1 et 4,

excepto Mc, qui h. l. scribit *calep*. L. seq. *innoxiae* W et pr. Ma. Dein *sexsu* (sic) W moxque *intrarunt* pro *intraverunt* exhibent codd. praeter Mg omnes, item edd. exceptis Col. Maur. et Gilb.

§. 56, 1. *praetulit saluti* Bbc. 3. *condempnavit* Mbcdefg. 5. *adcommoda* Bc et exemplar Med., *accommoda* rell. mss. praeter Ba, in quo est *accommodata*, vulgatique libri. Tum *praeponebantur* Mbcdg.

Cap. IX.

§. 57, 2. *usū* W et pr. Ma. 2—3. *solicitare ignobilia iurium, estuare in corde diebus ac noctibus, hiare* (sic) ed. Col.; *ignobili virum aestuare corde* ed. Med., *ignobilia virū aest. corda* Bc, *ignobilia v*[o]. *aest. corde diebus ac noctibus, hiare* Ba; *inhiare alieni detrimenta patrimonii* Bb, *inhiare in alieni detr. patr.* edd. Amerb. ceteraeque Maurinam antecedentes conspirante codice Mg, *hiare in aliena detr. patr.* Bac. Verbum simplex *hiare*, quod Maurini tacite receperunt, egregie confirmant non solum Bac et ed. Col., sed etiam W et Monacc. libri. *Detrimentum* pro *detrimenta* scripsi c. codd. W et Monacc. moxque ex iisdem libris pro verbo composito *elevare* recepi simplex *levare*, quod ob praecedens *hiare* multo aptius et fortius videtur.

P. 195.

§. 58, 1. *Hinc nascuntur aucupio quaesitae hereditates*] Ita codd. Maurinorum longe plurimi ac vetustissimi, ita etiam Mbcdefg et ex corr. Ma ac Bc nec discrepat ed. Med. Mendose *nascitur aucupio — hereditatis* ed. Col., *aucupio — hereditatis* etiam W. Ba et pr. Ma c. Bc, *aucupia* (*a* finali in ras. ex *o* enata) — *hereditatis* Bb, *aucupia — haereditatis* (*heredit.* ed. Rom.) exemplaria Amerb. ceteraque ante Maur. De re vid. *Cic.* de offic. III. 18. §. 74. Tum *simulationē* Ba. 6. *adfectatae* pro *affect.* sponte scripsi. Verbum *sine*, quod ante *in supremo fine vitae* Ma ab r. m. inter versus, Me autem in contextu habet, Gilbertus ex ed. Med. recipere non debebat, cum meram sapiat glossam, quam rell. libri scripti et editi rite omittunt. Ceterum de hac construendi ratione plura dedit exempla *Ramshorn*. Grammat. Lat. §. 168. 6. p. 638. Conf. *Zumpt*. Grammat. Lat. §. 613. Tum *suppremo* Mae (conf. *Wagner*. l. c. p. 475), *suppraemo* Bc, *supraemo* Amerb. 7. *posito* pr. Ma, *posuit hos* ed. Col., *posuit os* Bc. In calce post *nemini* ponatur signum interrogationis. Respexit Noster h. l. *Ciceronem* de off. III. 19. §. 75 et 76.

§. 59, 2. *conmodius* Mg. Deest *iuvari* in W, *iuvare* scribit Mb. 3—4. *non est sacerdotale* W. Monacc. et Ba. 5. *seu* pro *se* Bc. 6. *igitur est* Bb. Mox *velle* a corr. m. superscriptum in W. 10. *pro salute* Mg ex corr. in mg. habet. 11. *gloriosum est* recepi e codd. W et Monacc., *glor. sit* dant Babc cum editis. De seqq. conf. *Cic.* de off. III. 15. §. 64 et 19. §. 76. 4. ab im. *Bonus enim vir* Mabcde, *bonus*

enim est vir W. Bac, item Amerb. et sequentes editores, *bonus vir* Mf, *bonus est enim vir* Bb et edd. Col. ac Med. Infra *quae est enim* Bb. Mox *eū laedimus* Bc et pr. Mg, *laedamus* Bb. In seqq. *dimittas* Ba.

§. 60, 1. *Quam honestum regi quod cum potuisset laedenti inimico nocere* scribit Ba, *quod David cum potuisset* exhibent edd. Col. Amerb. Erasm. Cost. Pist. Rom. Tum *regio inimico* W. Bbc et a m. pr. Ma, item ed. Col. 2. *qui* pro *quia* W. Babc et pr. Ma una cum edd. Col. atque Med. 3. Pro *omnes* Ba *homines* frequenti confusione Ba. Tum *servare proprio* Bbc et exemplaria Col. ac Med. 4. *inperium* Mb. 5. *secula* codd. omnes excepto W, in quo, ut in edd. Col. Med. Maur. et Gilb., legitur *sequuta.* Dein *est honestatem* Bb c. edd. Amerb. ceterisque Maur. antecedentibus.

§. 61, 1. *addit* Ba. 2—3. *Montes gelbue, nec ros* W, *montes gelboe, nec ros, neque pluvia* Mae (*nec ros, nec pluvia* ceteri Monacc.), *mont., qui estis in gelbōe* (*in gelbeul* Bc) *neque ros* Babc et edd. ante Maur. omnes, *mont. qui est. in Gelbeal* Maur. et Gilb. 5. *in oleo et sanguinē* (sic) W, *in oleo sed* ^de *sanguine* ex mutat. diversarum manuum Ma. Eadem lectio comparet in ceteris Monacc., *et a sanguine* habet Ba. 6. ^et *ex adipe* Bc, *et ab adipe* Ba. 7. *reversa retro* Bc, item edd. Col. Med. Maur. Gilb., *retro reversa* W. Mae et edd. rell., *retro aversa* Mb, *retro versa* Mcdg, *reversa retrorsum* Bab, *numquam abiit retrorsum* Mf. Dein *Saul* ab al. m. superscriptum in W. 8. *Ionathan*] Ita W. Mabcde et Bb, *ionathas* Bc una cum editis, *ionatha* Ba et Mg. Conf. adnot. infra et ad I. 33. §. 171, 2—3. III. 22. §. 132, 9. Mox part. *et* om. Mcdg. Dein *kmi* scribunt Ba et Mc, *karissimi* habet Md. 9. Pro *et,* quod ab ead. m. superscriptum est in Bb, in Mg legitur *etiam.* 10. *velociores* pro *leviores* Bc. Mox *isrhl* W, *israhel* ed. Col., *ierusalem* Mf. 13. *occiderunt* W. Tum *in medio pugnae* ab r. m. Ma, nec discrepant Mbcdfg. Habet tamen Me, qui ex Ma descriptus est, *in media pugna.* Tum pro *Ionathas*, quod codd. Mbcd et e corr. Bc una cum editis libris exhibent, e W. Maef et Bb recepi *Ionathan*, Ba et Mg dant *ionatha*, ut pr. legebatur in Bc. 4. ab im. *meus* abest a codd. fere omnibus et a libris ante Maur. editis. Variat Bb, in quo exstat *mi.* Dein *Ionathan* praebuerunt W et Mcd eademque lectio pr. fuit in Ma, qui nunc cum Bab et Mefg vulgatisque exemplaribus habet *ionatha*, Mb autem et Bc scribunt *ionathas.* Est in Graec. ἀλγῶ ἐπὶ σοί, ἀδελφέ μου Ἰωνάθαν. Mox *amor in me tuus* dat W, dein *super amorem mulierum* Bb, item ed. Med. Proxime *potentes tui* Bb.

§. 62, 1. *unicum sic* W. Monacc. et Bb editionesque Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *sic unicum* Bac, quibuscum conspirant edd. Col. Med. Maur. et Gilb. 3. *prosecutus* W. Mbcdefg et Babc veteresque edd. c. Erasm. Cost. Pist. Rom., *prosequutus* Ma. Maur. Gilb.

§. 63, 1. *de sancto naboth* W. Mabe et Bb, *de sancto nabaioth* Mcdfg, *de s. Nabuthe* Amerb. et Pist., (om. *de*) *s. nabuthae* (*Ναβουθαί*) Bac, item Erasm. atque Cost., *s. Nabuthe* (sine *de*) edd. Col. Med. Rom. Maur. Gilb. 3. *se daturum* Mbcdefg et Bb, *daturus se* W et pr. Ma, *rex* pro *se* Ba. 4. *recussavit* W. De qua scriptura vid. supra. 5. *non mihi, inquit, fiat a dno*] Ita codd. W. Monacc. et Ba, ita etiam Amerb. Erasm. Cost. Pistor. et editor Rom. Legitur in Graec.: *Μή γένοιτό μοι παρὰ θεοῦ μου.* Unde malim *a deo*; nam compendia utriusque vocabuli passim confunduntur. Contra *non mihi faciat dns, inquit* habet Bb, *non michi, inquid, faciat dns* Bc. Conspirant edd. rell. 7. *obprobrium* libri Monacc. et Babc editique Col. ac Med., *opprobr.* cum ceteris edd. cod. W. Vid. ad I. 2. §. 6, 8. coll. infra ad p. 197, 7. Tum *permittit* pr. Ma.

P. 197.

2. *est dno* W et Mabcdfg, *est deo* ceteri libri scripti editique omnes. Mox *spacio* Bac et Mbcdg, item edd. Col. Amerb. Erasm. Cost. Pistor., *spatio* codd. et edd. rell. idque confirmatur Virgilii codice Mediceo. Vid. *Wagner.* l. c. v. *spatium.* Conf. adnot. ad II. 28. §. 142, 7. 3. *et* recepi ex libris W. Monacc. atque Ba, quibuscum concordant edd. Med. Amerb. Erasm. Cost. Pist. Rom. Tum *aliam* pro *alteram*, quod codd. et aliquot edd. habent, scripserunt iam Erasm. Cost. Pistor. et editor Rom. 4. *et in amicis esse* exhibent Ba editionesque Erasm. Cost. Pist. et Rom. Dein *mediocris non saeculi* inverse Bc. 5. *aestimare* W et pr. Ma, *aestimari solet utilitas* al. ord. Ba, *extimari* ed. Col. 7. *cum obprobrium* W et a m. pr. Ma, ex corr. hic liber *cum obprobrio*, quod exstat etiam in ceteris codd. et in edd. Col. ac Med., *cum opprobrio* rite exhibent edd. rell. Tum *loquar* W et Mabcdef.

§. 64, 2. *et* pro *sed* W et Monacc. Statim *doluit ds. Muliebris quoque ausus inmanitatem* (sic, vocabulis *ds. Muliebris quoque* ab rec. m. in ras. scriptis) habet Ma, nec aliter legitur in Me; *doluit. Dns quoque muliebris* (*mulieris* Mf) *ausus inmanitatem* dant Mbcdfg, — — *mulieris ausus inmanitate* scribit W, — — *muliebres ausus immanitatēque* Ba, vulgatam vero lectionem iure tuentur Bbc. Tum *qua* male codd. Monacc. 4. *subplicio* W. Dein *adnuntiavit* W. Ma et Bc, *annunt.* Mbdef et Bb, quibuscum conspirant edd. Med. Rom. Maur. atque Gilb., *annunc.* Ba et Mcg c. ceteris editis.

§. 65, 1. *Turpis itaque omnis est fraus*] Ita W. Mabcde et Babc editionesque Col. ac Med., *turp. est itaque omn. fr.* Amerb. et posteriores, *turp. itaque ē omn. fr.* Mf, *turp. est omn. fr.* Mg. 5. *Clamat* exhibent codd. et edd. omnes exceptis cod. Ba et exemplaribus Maur. atque Gilb., in quibus est *clamabat.* Dein *sulemon* Mbcdg et in seqq. *inmundas* W,

Macdefg et Bb, *immundae* Ba. Mb. Maur. Gilb., *inmunda* Bc, *immunda* edd. rell. Mox *coram domino*, quod congruit cum Graeco ἐνώπιον κυρίου, habent edd. Col. Med. Maur. atque Gilb., *apud d̄m* codd. rell. c. editis libris. L. seq. *abhominatio aput d̄n̄m* W, *abhom. apud d̄m* Mbcd, *abom. apud d̄m* Mae, *abhom. ē d̄n̄o* Bb, *abom. ē d̄n̄o* Bab, eademque lectio est in vulgatis libris. Graecus autem textus habet ἐνώπιον κυρίου, ut supra.

Cap. X.

§. 66, 2. *aequalitatis* Bb. Tum *iucunda* solus Bc et edd. Rom. Maur. atque Gilb., *iocunda* ceteri libri tam manu exarati, quam typis exscripti. Vid. ad I. 20. §. 85. p. 62, 1. et alibi. Mox *loquor* Ba. 3. *aut* pro *ac* W et Monacc. Statim *de quo emptione* pr., e corr. tamen rec. manus *de coemptione* Ma, *de coemptione* etiam ceteri codd. et edd. exceptis Maur. atque Gilb., in quibus legitur *de coemtione*. 4. *dolum magnum* pr. Bb. Ob oculos habuit *Ciceronem* de off. III. 15. §. 61. et 16. §. 65. 6. *enim* pro *igitur* Ba.

P. 198.

1. *eicit* c. ed. Col. codd. omnes, *eiicit* vulgo. 2. *propheta* om. Mbcdfg et Bbc, item edd. Col. ac Med. Dein *prompsit* W et Mbcde veteresque edd. c. Erasm. Cost. Pistor. et Rom., *promsit* Bb. Mg. Maur. Gilb., *promisit* Maf et Bc, *p̄misit* (i. e. *praemisit*) Ba. 3. *itaque inest contractibus* W, *itaque inest in contract.* Bb. 4. *vitia* per ras. corruptum est in *vita* in cod. Bc. Mox *veniant* W et pr. Bc una c. ed. Med., *veneunt* (alt. *e* ab r. m. in ras. illat.) Ma, *veneunt* etiam Ba et Mbcdefg c. editionibus Maurina antiquioribus. Recte *veneant* c. edd. Col. Maur. atque Gilb. codices Bb et ex corr. Bc, qui ab m. pr. habebat *veniant*. Tum *iubetur* Bc. 5—6. *transcripserit* codd. Babc et Mf veteresque edd. c. Erasm. Cost. Pist. atque Rom., *transscripserit* ceteri libri Monacc. concordantibus editis Maur. et Gilb., *transscribserit* W. Vid. ad II. 7. §. 33. c. f. 6—7. *dolus in omnibus* invers. ord. W et Monacc., quibuscum facit etiam Amerb. De re conf. *Cic.* de offic. III. 17.

§. 67, 1. *Vetere* pro *veterē* W. Tum *istam* (sup. *sententiam*) Bc. Mox idem liber *meritorum*. 2. *sententia* Bà. 3. *expressit* om. Bb, item Bc, in quo supra *divina* scripta legitur gl. *commemorat*. Proxime *hiesu* W et Ma, *ihesu* ed. Col., *iesus* Ba. 4. *scribitur* codd. omnes, *inscribitur* edd. Conf. infra §. 79, 6. Verbum enim *scribere* pro *inscribere* aevo Theodosiano in usu fuisse docet *Cangius* Glossar. med. et infim. Latinit. s. v. *scribere*. Ceterum post *scribitur* Bb addit *manifestat*. 6. *milibus* codd. omnes, itemque edd. Col. Amerb. Erasm. Cost. Rom., *millibus* Med. Pistor. Maur. Gilb. 7. *conruisse* Bc. Dein c. edd. Pistor. et Rom. *Hiericho* codd. W. Mabde et Bab, *Hierico* Amerb. Erasm. Cost. Maur.

Gilb., *iericho* Mcfg et edd. Col. atque Med., *yericho* Bc. Proxime *turbarum* vitiose W, *tubarum ictu* (v. *sono* om.) Ba, *sono ictus* Bb, *sono ictos et ululatu plebis arietatos* Amerb. Erasm. Cost. Pistor. et editor Rom., *sono, ictu et ululatu plebis arietatos* W et Bc una cum edd. Col. Med. Maur. atque Gilb., *sono*, ⁿ*ictu et* ˢᵉᵈ (*et* deleto) *ululatu pleb*ⁱˢ *ariet.* e corruptione r. m. Ma eademque scriptura depravata reperitur in ceteris quoque Monacc., ut in Dresd. et Goth. Tum *geth* W et Macdefg, *geht* Mb, *getho* Bc, *getho horum* (sic) ed. Med., *getheorum* Bb, *Gethaeorum* Amerb. Erasm. Cost. Pistor. et editor Rom., *Hethaeorum* Maur. Gilb., *hai* Ba. Sed scribendum potius videtur *Gai.* Dein *regem* r. m. supra addidit in Bc. Pro *victum* idem liber habet *vinctum*, ut legitur in edd. Col. et Amerb. 9. *ad vesperum* Bb c. ed. Med. 11. *diu peregrinatos* Bc, cui adstipulatur ed. Col. Tum *disrupisse* W. Macdefg. Bab, *dirupisse* Mb et Bc editique omnes. Conf. quae adnotavi ad II. 26. §. 131, 6. 12. *calciamenta* et codd. et edd. exceptis Maur. atque Gilb., in quibus exstat *calceamenta.* Mox *veterescentium* W. Meg et Bc, quibuscum faciunt etiam edd. Amerb. et Erasm. De qua scriptura vid. *Forcellin.* tot. Latinit. Lex. s. v. et *Furlanett.* Append. ad Forcellin. Lex. p. 184. 4. ab im. *a iesu* Bc et exemplar Med., *ab hiesu* W. Mad, *ab ihesu* ed. Col. Mox *et qui*ᵃ (litt. *a* ab r. m. suprascript.) Ma, *et qui* W c. ceteris Monacc. In seqq. *deum* pro *dominum* Bbc editionesque Col. Med. Rom. Maur. Gilb. Deinde *interrogans* Col. Pro *sed* libri W et Monacc. exhibent *et.*

§. 68, 4. *mentiri* om. Ba.

P. 199.

1. *salemon* Mbcdg. 5. *fidem putat esse in omnibus* Bc, *fid. esse credit in omnibus* Bb, *aestimat* pro *arbitratur* ed. Col.

§. 69, 1. *Hanc igitur mentis suae dotem* Ba. Post *devotione* perperam illatum *te* in W. 4—5. *circumscripsisse populus* Ba. 5. *se* pro *sese* libri Monacc. Dein *hiesus* W. Maf et Bb, *ihesus* ed. Col. 7. *testamenti* ab r. m. int. vers. habet cod. W. Mox *augeret* pr., dein *argueret* Bb, ut Amerb. 8. *Multavit* codd. omnes, item edd. Col. Amerb. et Rom., *mulctavit* Erasm. ceteraeque. Deinceps *eos tamen* codd. et vett. edd., *tamen eos* Erasm. et posteriores. L. penult. mendose *astutia* Ba et Mg. Tum *hereditaria* (*a* fin. ex *o* enat.) Ma. Idem vitium reperitur in Mbcdfg, *hereditariae* habet Ba.

Cap. XI.

§. 70, 1—2. *percussiones* (littera *r* pro *s* a r. m. superscr.) Bb, *percursiones* Bc. Adnotant Maurini: „*Ponitur digitorum percussio seu crepitus pro re vilissima; unde proverbium: digitorum crepitu non emam.*" 2. Pro *nudi,* quod una cum editis exhibent codd. Babc, in Mae

corrupte legitur *nuditrudi*, in Mfg *nutridudi*, in Med *nutriduli*, denique in W *trunudidi*, quae perversitatis monstra e *nudi*, *crudi* enata esse liquet, cum haec vocabula passim, ut h. l. in Maurinorum aliquot codd., inter se permutata sint. Vid. *Burmann.* ad Quintiliani Declamatt. p. 220. Contra Mb ab eadem manu in litura habet *versuti*. Dein *successores* male scribunt W et Bb moxque *salutationes* W. Monacc. et Babc editionesque ante Maur. omnes excepta Rom., in qua legitur *nudis successoribus saltationes*. Ceterum conf. *Cic.* de offic. III. 19. init. 3. Post *non* in Ma ab r. m. superscripta est gl. *probabo*, quae in ceteris Monacc. textum occupavit. 4. *emptoris inliceretur* W et Bac, *empt. inlic.* Ma, *empt. illic.* ceteri Monacc. et Bb, *emt. illic.* vulg. Dein *quur* W et pr. Ma. Mox *studiosius* Bc. Mg et pr. Ma. 5. *sit* pro *est* in ras. Ma. Unde *sit* etiam ceteri Monacc. 6. *fraude* Bc, *fraudi* (pr. *fraudem*) Ma indeque *fraudi* item ceteri Monacc. conspirantibus edd. Col. et Med. Dein *pateret* W. Monacc. et Bc editionesque Col. ac Med. Addidit r. m. in Ma supra lin. gl. *non explicabo*, quam rell. Monacc. in ord. habent.

§. 71, 1. *Quid mihi tractare*] Intellige *opus est*. 2. *suecessu* (puncto ab r. m. supposito) Ma, *successu* W et ceteri Monacc. De re vid. *Cic.* de offic. III. 14. 3. *repperisset*] Ita W. Mae et Bac editionesque Med. et Amerb., *reperisset* vulg. Vid. ad I. 12. §. 44, 1—2. Dein male *cognovit* ed. Col. De ablativo absoluto vid. *Ruddimann.* Institut. Gramm. Lat. ed. Stallb. P. II. p. 297. not. 2. *Zumpt.* Gramm. Lat. §. 647. *Ramsh.* Gramm. Lat. §. 171. III. 3. *Madvig.* Gramm. Lat. §. 429. 4. *ortorum* sine aspirata Ba c. edd. Col. ac Med. Mox *ortos* iidem editi et infra *ortulos*, quod reperi etiam in Bb. Dein *caenam* W. Mab. Bac, *cenam* ceteri Monacc. et Bb. Conf. in seqq. ad p. 200. 2. Sed scr. *coenam*. Vid. *Cellar.* l. c. p. 84. Pro *rogaverit* (ita codd. Babc veteresque edd. c. Maur. et Gilb.) ex ceteris libris scriptis editisque recepi *rogavit*. Tum *promisisse invitatum*, *postridie venisse: offendisse* (intellig. *narratur* vel simile quid) exhibent edd. Maur. et Gilb., *promisisse invitatum*, *postpridie* (sic) *venisse; offendisse* dant Ba et ed. Col., a quibus Bc eo differt, quod neque post, neque, ut Bb, ante *invitatum* distinguit. Incisum om. etiam exemplar Med.; *promissae invitatum post triduum venisse offendisse* (sic) scribit W, *promisso invitavit*, *post triduum veniens offendebat* ex mutat. r. m. habet Ma, quae lectio corrupta reperitur in ceteris quoque Monacc.; *promisisse: invitatum post triduum venisse: offend.* exstat in ed. Amerb. Tandem ex coniectura dedit Erasmus: *promisit invitatus postride se venire. Veniens offendit,* eumque secuti sunt Costerius, Pistorius et editor Romanus. Ceterum *ostendisse* pro *offendisse* legitur in edd. Col. ac Med.

P. 200.

2. Leg. *coenantium*. Codd. W. Maf et Bac scribunt *caenantium*,

ceteri c. ed. Col. *cenantium*. Conf. supra adnotata. 3. *ceperant* Mg. 4. *offerebant* habent W et Monacc. Tum *super mensam* Mg. Deinde *ingerebantur resilientes: oculos recumbentium verberabant* dedit Amerbachius. Equidem e codd. W et Monacc. recepi *ingerebantur* (*ingerebant* perperam habent Mbcdg), *resil. ocul. recumb. verb.* (*reverberabant* librariorum errore Mbcdfg) pro *ingerebantur*, *ocul. recumb.* (*decumb.* scribit Ba) *resil. verb.*, ut legitur in ceteris mss. et in vulgatis libris. Post *mirari* in Ma superscripta est gl. *coepit*, quae in rell. quoque libros Monacc. irrepsit et in ed. Col. invenitur. 5. *tantarumque* Bbc. Dein *cumbarum* more antiquo (vid. *Heusinger*. ad Cic. de offic. III. 14, 5.) Bc, item pr. W et Ma, per ras. autem *cimbarum*, quod reperitur etiam in Me et in edd. Col. atque Med., *ciborum* exhibent Mbcdg, *convivarum* scribit Ba. Ad *responsum* in Ma r. m. supra adiecit gl. *est*, quae in ceteris Monacc. textum occupavit. 7. *gratiae* vitiose W et pr. Ma. 8. *Perlexit* W et Mae. Post *pellexit* Bc in contextu habet gl. *in fraude duxit* (sic). 9. *ortos* Mae et Bb editionesque Col. ac Med. Conf. supra. In seqq. *gratus* Mf, *gravatim* Erasm. Cost. Pistor. Rom., *rogatus* Amerb. Tum *suscepit* W et Monacc.

§ 72, 2. *navigium nudum* W. Dein *percuntanti* ed. Med., *percunctanti* Col., *percontatur* Mabcde, *percunctatur* Mfg. De huius verbi scriptura vid. *Cellar*. p. 87. 3. *diei* W et pr. Ma. Mox *sollemnitas* recte Mace, item Bbc c. Amerb., *solemnitas* W et edd. Col. Pist. Rom. Maur. atque Gilb., *solennitas* Med. Erasm. Cost., *sollempnitas* Ba et Mbdfg. Vid. *Cellar*. p. 126, *Kreyssig*. ad carm. Lat. de bello Actiac. Fragm. post commentat. de Sallust. histor. L. III. Fragmenta p. 151 et 155, *Wagner*. l. c. Conf. infra c. 19. §. 111. 4. *unquam* Mg veteresque edd. c. Erasm. Cost. et Pistor. Dein *illic* om. W et Mbcdfg, habet tamen a r. m. inter vers. Ma. Tum *esternum* Ba. Proxime *piscatori* W. Dein *solitum* Bb. 5. *habet* Bbc et exemplar Col. Paulo post *captaret* W et Monacc. 6. *peccantem arguit* iidem libri. 2. ab im. *condemnat* om. Mcd, *condempnat* habent Mbefg et Bb c. ed. Col. Tum *adpetentiam* moxque *laevitatem* Bc, tum *veritatem* W.

§. 73, 1. *loquor* Mb. De re vid. *Cic*. de offic. III. 18. 3. *per* (ab al. m. pro *aut*, quod erasum est) *legatum vendicet* (pr. *vind.*) Ma, *per legat. vend.* etiam rell. Monacc. excepto Mf, qui scribit *sibi per legat. sibi vend.* *Vendicet* item habent cod. Bb veteresque edd. c. Erasm. et Rom. 4. *falsa* Bc, *falsum* edd. Col. atque Med. 5. *adstringant* unus liber Bc et edd. Rom. Maur. Gilb., *astringant* c. ceteris editis codd. Ba et Mbc, *astringat* (ita W. Bb et Mfg) a m. pr.; ex mutat. r. m. *astringa*[n]*t* Ma, *asstringant* Mde. Conf. ad I. 4. p. 37, 3. et ad Paulin. §. 1, 10. Inverso verborum ordine ed. Amerb. habet *facinoris reum astringant*, Erasm. c. Cost. et Pistor. *reum astr. fac.* eundemque ordinem servat

Rom. 6. *quod a vero declinat virum non decet bonum* Bc, *decet* exhibent etiam Bb et ed. Col., *viro non deceat* *bono* *nec* (*bono* ab r. m. superaddito) scribit W, *viro — — bono* item reperitur in Monacc. Dein *et* pro *nec* habent Bbc et edd. Col. ac Med. Statim *dampno* Mbdf et exemplar Col. Tum *adfligere* Bc, *affligere* ed. Col. Proxime *adnectere* Babc una cum edd. Med. Maur. et Gilb., *a*n*nectere* (ex corr. r. m.) Ma, *annect.* ceteri libri tam scripti, quam editi. Dein *fraudis suae* perperam W, *fraudi suae* Bb.

§. 74, 1. *eo* ab r. m. superscriptum in W. Mox idem liber c. Amerb. habet *annanias*. 3. *tamquam* om. Mbcdfg.

P. 201.

1—2. Corr. *offerre*. Tum *si* *sine fraude* (*si* ab al. m. superscr.) legitur in Ma et glossema istud in contextu habent Mbcdg, omittunt tamen Mef. Mox *admiscuit* recte Bac et Mg c. edd. Med. Amerb. atque posterioribus, *āmiscuit* exemplar Col., *amiscuit* W, *amicuit* (vel *amicivit*) Mae, *amicuit* Mcd, *amicivit* Mbf.

§. 75, 3. *iubet nos* Bb. 7. Addidi *Doech* omissum in permultis Maurinorum mss., item in nostro Bc et in edd. Col. Med. Maur. atque Gilb. ex codd. W. Mabcdeg et Bb, quibuscum faciunt edd. rell. Eadem scribendi ratio reperitur ap. Nostrum de Ioseph patriarcha c. 6. §. 35. Tom. I. p. 496. F. et in apolog. David c. 8. §. 41. Tom. cit. p. 688. D. *Dohec* habet Ba, *Dohech* Mf. Exstat in Graeco *Δωήκ*. Unde aptior omnino esset scriptura *Doec*, ut legitur ap. *Hilar.* Psalm. LI. v. 2. et ap. *Hieronym.* Ep. ad Marcell. Tom. II. p. 612. Vid. *Sabatier.* ad 1. Reg. 22. v. 9 et 18. et ad Psalm. cit. v. 2. 8. *celare* (*caelare* W et Pistor.) *et protegere* W. Mabcdeg. Bab conspirantibus Amerb. Erasm. Cost. Pist. et editore Rom., *proteg. et celare* Mf. Sed vocc. *celare et*, quae Bc om. et Mf alio ord. exhibet, meram redolent glossam. Mox *instrumentis* W et Mae. 3. ab im. *perditionis* pr. Ma. Tum *indicio* W et pr. Ma. Dein *abmelech* Bb, *abymelech* Mg, *Achimelech* edd. Cost. et Pistor., *Achimelec* Rom. Conf. infr. ad cap. 21. fin. Pro *sacerdoti* W. Ba et pr. Ma *sacerdotis*. L. seq. *intulit* Bb. Proxime *suscepisset* pro *recepisset* praebuerunt W. Monacc. et Ba. Concordant edd. Amerb. ceteraeque Maurina antiquiores. Tum *invidia* Bc moxque *stimulus* W.

Cap. XII.

§. 76, 2—3. *in sanctificatione*] Ita codd. W et Monacc. c. edd. Amerb. ceterisque ante Maur., *in sanctitate* libri rell. scripti et editi. Respexit sc. Noster Paulinum illud (1. Thess. 4, 7.): *οὐ γὰρ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ θεὸς ἐπὶ ἀκαθαρσίᾳ, ἀλλ' ἐν ἁγιασμῷ.* Dein *custodiat* eoque deleto in mg. *possideat* Bb. 4 *includat* pro *inducat* idem liber. De seqq. vid. *Cic.* de offic. III. 24. §. 93.

§. 77, 1. *ipsos* om. W. Monacc. et Bab, *ipsi* scribit Bc. Tum *iuris iurandi* recte exhibent W. Macdef et Babc, *iurisiurandi* legitur
vel *promissum*
vulgo. 2. *promittendum* („vel *promissum*" a r. m. superscr.) Ma, *non esse, fuisse* Mf.

P. 202.

1. *spoponderint* W et Ba. 2. *sicut de Herode supra scripsimus*] III. 5. §. 35. Adv. *turpiter* om. Mc. 4—5. *iuris iurandi*, ut supra, Bac et Mefg, item pr. Bb, *iurisiurando* W, *iuris iurando* pr., e corr. *iuris iurandi* Ma, *iurisiurandi* Mbcd vulgatique libri. 5. *tale* W et Monacc. 6. *posset dici* edd. Med. Maur. et Gilb., *possit dici* Bc et Mbcdefg c. edd. Col. Amerb. ceterisque Maurinam antecedentibus, *possit dicit* W. Ita pr. etiam Ma, per ras. *possit dici*. 7. *eviratus* recte Mabcde et Ba editionesque Erasm. et posteriores, *viratus* pr., ex mutat. r. m. *iuratus* W, *adiuratus* ed. Med., *eiuratus* Mfg et exemplar Col., *deieratus* Bb c. Amerb., *eo iratus* Bc. 8. *promiserat* e *prompserat* r. m. emendavit in Ma. Dein ante *infertur* eadem m. r. supra addidit gl. *et ob id*, quam ceteri Monacc. in contextu habent. Tum *in disco* Bb.

§. 78, 1. *non incaute*] Conf. *Cic.* de offic. III. 25. §. 94. 2. *promisisse principem*] Hoc ordine W. Monacc. et Bbc veteresque edd., *princ. prom.* Ba c. ceteris editis. Tum *Iephthe* edd. Rom. Maur. Gilb., *iepthae* (scr. potius *Iephthae*) Ba. Ceteri libri scripti et typis expressi fluctuant inter *iepthe*, *iepte* et *ieptae*. Mox *domino* pro *deo* codd. Bc et edd. Col. atque Med. Dein *quidquid* W c. edd. Med. Rom. Maur. Gilb., *quitquid* Mg, *quicquid* codd. et edd. rell. 3—4. *cum ipsi* W et pr. Ma, quorum hic e corr. r. m. *cum ipsum*; quod item reperitur in ceteris Monacc. 4. *occurrerat* Bb. 5. *concidit* Mf. Tum *dicit* W et Maef, *ait* Mbcdg. *Mea*, quod post *filia* adiecerunt Maurini et Gilbertus, omisi praeeuntibus libris manu scriptis editisque omnibus. Dein *impedisti mihi* Col. Med. Maur. Gilb.; haec verba bis ponunt Amerb. Erasm. Cost. atque Pistor., contra *decepisti me*, *impedimentum in oculis meis* habet Rom. Pro *mihi* scripsi *me* cum codd. omnibus, si excipias Bc. Deinceps *in stimulum dolorum* praebuerunt W et Maefg, quibuscum conspirant edd. Amerb. ceteraeque ante Maur., ad normam interpretationis antiquae (conf. *Sabatier*. Tom. I. p 451), *in stimulum dolorum meorum* scribitur in Mbcd, *in stimulum doloris* in Ba, praepositionem autem om. Bc, *stimulus doloris* exhibet Bb, cui adstipulantur edd. Col. Med. et Maur. c. Gilb. Legitur in Graeco: Ἆ ἆ θυγάτηρ μου, ταραχῇ ἐτάραξάς με, καὶ σὺ ἦς ἐν τῷ ταράχῳ μου. 8. *statuit deplorandum*, *quia* (*quam* Bc) *necesse habuit* intermediis omissis Bbc. 11. *israhel* W et Bb c. edd. Col. ac Med. Ita l. 12. iidem codd. Tum *Iephthe* edd. Rom. Maur. et Gilb., *iepthae* Bac. Scr. igitur *Iephthae*. Ceteri libri manu exarati et typis expressi variant, ut supra. 13. *Galaaditidis* Ba, Maurini et Gilbertus,

galaditidis Bb c. Amerb., *galaaditis* W. Monacc. et exemplar Med., *galaditis* Bc, item ed. Col., *Galaditae* Erasm., *Galatitae* Pistor., *Galaaditae* (*Γαλααδίτου*) aptius Coster. et Rom. Dein *quattuor* W. Mac. Bc et Amerb., *quatuor* codd. et edd. rell. Proxime *accussare*, ut solet, W. Tum *quod voverat implere* Bb, *quae voverat* W et Macdefg editionesque Amerb. et ceterae Maurinam antecedentes.

§. 79, 1. *quam vovere* ab al. m. in mg. habet Bb. Mox *sibi is cui promittitur* con. *Latinus Latinius* in Biblioth. sacr. et prof. Tom. I. p. 132. col. 1. 2. *noluit exsolvi* Bb, *exolvi* edd. Maurina antiquiores, *exsolvere* W et Monacc. 3. *deus statuit* W. Monacc. et Ba, item edd. Amerb. ceteraeque Maurinam antecedentes. Retinui v. *dominus*, quae in seqq. recurrit. 4. *Non igitur semper* libri Monacc. Dein *solvenda sunt omnia* Ba, *omnia solv sunt* Bb. 6. *et*, quod in Mg supra additum est, om. Bbc. *Scribitur* pro vulg. *inscribitur* praebuerunt codd. omnes, item edd. Col. atque Med. Vid. quae adnotavi ad III. 10. §. 67, 4.

P. 203.

1. *morte* om. Bb. 3. *de media synagoga* W et pr. Ma, in quo sec. m. scripsit *de media synagogae*, quod legitur etiam in Me, *de synagoga* Mbcdg. Addit Md *coetus*. Dein ^{hu}*ius* (pr. *eius*) Ma, unde *huius* Mbcdef, item Bb et ed. Med. Neutrum habent Ba, Mg et edd. Amerb. ceteraeque ante Maurinam omnes. 4. *descendentibus* Bc et exemplar Col., *discendentibus* (sic) Pistor. Tum *de coetu* solus Ba et Maur. atque Gilb., *a coetu* codd. et edd. rell. 5. *abyron* W. Ma (pr.), Mefg et Bc, *abyran* a s. m. Ma. Mox *praerupta* Ba.

§. 80, 2. Verba: *quod memorabile habetur apud philosophos,* desunt in Mf. Pro *habetur* Bb scribit *arbitratur*. De re vid. Cic. de offic. III. 10. §. 45. 3. Ante v. *tyranno* praepositionem om. Bc. 4. ^{sententia} *capitis* exstat in Ma inepta ista glossa, quae in ceteris libris Monacc. textum occupavit, a r. m. superaddita; *capite* habet Ba. Dein *dampnatus* dant Mbdfg c. ed. Col. Mox *ante praescriptum diem mortis* scribitur in Bb. 5. *ut* pro *quo* exhibent codd. W et Bbc, item edd. Col. ac Med. 6. *ne vertendi* W. Tum *mutaret fidem* Mg. 7. *optulit* pro vulgat. *obtulit* recepi ex codd. Mae et Bc. Vid. ad I. 8. §. 25, 6. Scripsi deinde *condicione* pro *conditione* cum W. Mg et ed. Col. Conf. ad III. 3. §. 22, 3—4. 8. *agnoscerent* W. 9. *recussavit* idem liber. Conf. quae adnotavi ad I. 29. §. 142, 2. *Recusabat* Bb. 10—11. *altera die* W et pr. Ma, quorum hic a s. m. *alter* (*a* finali eras.) *diē recepit* (*alter diem r.* Mbcdfg), in mg. autem ab rudi saeculi XIII. manu „vel *ad diem repedavit*", Me in contextu *alter ad diem repedavit, diem recepit.* Ceterum *ad diem repedavit* item reperitur in Ba, quocum conspirant edd. Amerb. ceteraeque Maurinam antecedentes. Mox *eos usque* Ba. In seqq. *adsciesceret*] Ita Bc editionesque Med. Cost. Pistor. Rom. Maur. Gilb.,

asciseceret W. Mcd et Bb, quibus adstipulantur exemplaria Col. Amerb. et Erasm., *a*[s] *sciseceret* Ma, *assc.* Mbefg, *asciverit* Ba. Conf. adnot. ad III. 19. §. 116. p. 216, 3. et III. 22. §. 127, 3. Dein *urguebat* W. Me. Bc et pr. Ma, *urgebat* Ma (ab r. m.). Item rell. c. editis.

§. 81, 1. *in eruditis* W et Macdefg. 2. *miraculis* pr., ut videtur, Mf, *miraculorum* per compendium Mg. Quod sequitur *est* om. Bc. Tum *in virginē* scribit W, nec aliter pr. exhibebat Ma. 3. Pro *illustrius* e W. Ma et Bac receptum *inlustrius* moxque *ingemescenti* pro *ingemiscenti* e W et Ba. Ita pr. etiam Ma. Conf. adnot. ad III. 6. §. 41, 1. 4. *spacium*, ut solet, Ba. Concordant Amerb. Erasm. Coster. et Pistor. 3. ab im. *rediit* pro *rediret* Bb. In fin. *inpietatis* Mb, *impietatis fortuitu* Ba, *fortuitum impiet.* Bbc itemque edd. Col. et Med.

Cap. XIII.

P. 204.

§. 82, 1. *offerret* Bc. Mox *quē* (sic) Ba. Dein *formidante populo* ex mutat. r. m. Ma eandemque lectionem exhibent ceteri Monacc. 2. *holofernem* dant Mabcdeg, item edd. Amerb. Erasm. Cost. et Pistor., *olofernem* W. Bab. Mf, *olofernen* Bc una cum edd. Col. ac Med. Tum *adiit* edd. ante Maur. omnes, *aditu* Bc, *addito syrorum* (*syrorum* Bb et ed. Med., *sirorum* Col.) *exercitu triumphali septum caterva* Bb. 3. Vulg. *septum*, nec discrepant h. l. codd. Vid. tamen adnot. ad I. 3. p. 35. §. 11, 2. Tum vitiose *gratiae* W. Deinde *ut* pro *et* W et pr. Ma. 4. *circumscribit* W, *circumscribsit* Bc. Conf. ad I. 7. §. 24, 2. 7. *cū filio suo* Bc.

§. 83, 1. *perse* Bab, *per se* ed. Med. Tum *audacia* W. 2. *mirabantur* Bb. 3. *graviū* W. 4. *unius* om. Bc et edd. Col. atque Med. Deest *ictum* in Mcd, *ictus* habet Mg. 6. *exspectat* W et Mb, *expectat* Mfg, item pr. Ma, e corr. *spectat.* De permutatione verborum *spectare* et *exspectare* vid. ad I. 1. §. 1, 4.

§. 84, 1. *Honestate* W. Tum *sequuta* W. Ma. Maur. Gilb. 2. *igitur* pro *enim* Bb. 3. *prophanis* Bc et Mf, ut vett. edd., Erasm. Cost. atque Pistor. Tum *dederit* W et Mabe, *daret* Bbc, item Mfg editionesque Col. ac Med. Mox vitiose *ritos* W et pr. Ma. 5. *subiceret* pro *subiiceret* W. Monacc. et Bac, *subiecerit* Bb, *obiceret* ed. Col. Proxime *deditionē* W et pr. Ma. In fin. *a periculo* Bbc veteresque edd.

§. 85, 1. *Quantae* W et Ma. Verba: *ut consilium de summis rebus femina sibi vindicaret — — — Quanta honestatis auctoritas* desiderantur in Mbcdg. 2. *vendicaret* Maef et Bbc. Dein *nec a principibus populi adiutorem praesumeret* intermediis omissis scribit Bc. V. *praesumeret* a r. m. superadditum in W. 4. Deest *gratia* in Mbcdg.

Cap. XIV.

§. 86, 1. *Helisaeus* recte Ma. Amerb. Erasm. Coster. Pistor., *heliseus* W. Mbcde et Babc, *helyseus* Mfg, *Elisaeus* edd. Rom. Maur. atque Gilb. Tum *sequutus* Ma. Maur. Gilb. 3. *captivum eum* Mg. Deinde *introduxit samariam* Mbcdg, *duxit samariam* Mf. 4. *adaperi* Ba, *apperi* Bc. Mox et *viderunt* om. Bbc. 5. *israhel* W. Mf et Bb c. ed. Col. Tum *percutere eos vellet ingressos* Ba, *ingressus* Mg. 6. *posceret facultatem* Bc. L. ult. Ante *terram* praepositionem om. W et Maef, *in terra* habent Mg et ed. Col. Dein *israhel* Mf c. ed. Col.

§. 87, 1. *Graecorum* om. W. De re vid. *Cic.* de offic. III. 11. §. 49. 2. *adversus* Bbc editionesque Col. ac Med. 6. *eos* in Bc superscriptum. Dein *consummendi* W et pr. Ma, in quo postea correctum est *consumendi*. Mox *graciā* habet Bc praepositione *in*, quae subsequitur, omissa. 7. *convenerat* W et pr. Ma. Tum *ac* pro *hac* Ba. 8. *possit* W et pr. Ma, quorum hic e corr. *possent*; Bbc *non possent.* 8. *Helisaeus* Bc. Amerb. Erasm. Cost. Pistor., ceterorum codd. plerique c. edd. Col. ac Med. *heliseus*, duo *helyseus*, edd. rell., ut supra, *Elisaeus*. 9. *deceptus* moxque *percussus* Bc, *licet* et l. sq. *tamen* r. m. delevit in Ma. Eadem vocc. desunt in ceteris Monacc. Pro *potestate domini* Mbcdfg habent *voluntate domini*, Bb scribit *omnipotente deo*. Circ. fin. *donare* e *donari*, tum *potuisset* e *patuisset* enatum est in Ma.

§. 88, 1. *Licet* W, *licet* (vel *liquet* superscr.) („vel *liquet*" a r. m. superscr.) Ma, *licet* etiam ceteri Monacc., si excipias Me, in quo recte scribitur *liquet*. Dein *id* hic liber ab ead. m., utpote inserendum, in mg. habet. Om. *esse* Ba. 3—4. *honestatē — utilitate* exhibent W. Babc et Mbcdefg. Ita et Ma, in quo *utilitate* per ras. enatum est ex *utilitatē*. 4. *et* om. codd. W et Monacc. c. ed. Amerb. Mox *gloriosus* dat W, nec aliter primo legebatur in Ma. Infra *quos*, quod tacite invexerunt Maurini, confirmat Ba, in ceteris autem libris mss. et edd. antecedentibus exstat *quam*. Tum *coeperat* habent W. Ma et Bac editionesque Med. Amerb. Erasm. Pistor., *acceperat* scribit Mg.

§. 89, 1. *Quod* pr. Ma. Tum *alius* W. Dein *Ioannes* edd. Med. Cost. atque Rom. c. Pistor., *Iohannes* libri scripti et ceteri editi, *sanctus* praemittit Mg. 2. *non possit* Bb, *non posse* W et pr. Ma. 3. *Non tibi licet*] Ita W. Mabefg et Bac editionesque Col. ac Med., *non licet tibi* ceteri libri scripti et editi. 4—5. *diceret, inclinari* Ba. Tum *adulatione* Bc, *inclinari regi, propheticam auctoritatem adulatione subtexere* edd. ante Maur. omnes. 6. *Sciebat* idem liber om. Pro *utique* Bb habet *enim*. Dein *moriendum* (pr. *moriturum*) *sibi esse* Ma, *moriendum sibi esse* etiam Mbcdeg et Bb, *moriendum esse* Mf, *moriturum sibi esse* W et pr. Bc. Recte hic liber a sec. m. *moriturum se esse* idque confirmat Ba, nec discrepant editi excepto Col., in quo exstat: *Itaque moriturum scivit se esse.* 7. *protulit* W et pr. Ma.

§. 90, 1. *denunciato* Ba et Mc, item edd. Col. Amerb. ceteraeque Romanam antecedentes. Tum *falsa testimonia terrore* Ma, *falso testimonii terrore* Bb. 2. *videretur* W et pr. Ma. Dein *urgueri* W. Bac et pr. Ma, *urgeri* rell. scripti et editi. Mox *obprobrio* codd. omnes c. edd. Col. atque Med., *opprobrio* edd. rell. Ita et l. seq. libri mss. omnes excepto Bc dant *obprobrium*, editi autem *opprobrium*. Vid. ad I. 2. §. 6, 8 et alibi. 4. *cum* pro *dum* et l. seq. *vitam etiam* Bb. 6. *p̄obtavisset* W. Mb et pr. Ma, *p̄optasset* Mcdefg. Dein *non tam* pr., *non* tan *tam* e corr. r. m. Bb, *non tanta vi* Bc. 8. *evacuisset* W. 9. *non potest esse utile* W et Mabefg una cum edd. Amerb. ceterisque Maurinam antecedentibus, *non potest utile esse* Mcd. Mox in *utile* (*in* ab al. m. superscr.) Ma. Dein *conplex* c. ed. Col. codices W. Bc et pr. Ma, in quo posteriore r. m. supra adiecit *us*, unde Me *complexus*, Ba et Mcd scribunt *complex est honestatis*. Pro *utilitatis* Ma pr. habebat *utilitati*.

Cap. XV.

§. 91, 1. *fertur apud rethores* Mbcdg. Respexit Noster *Cic.* de off. III. 22. — 2—3. *se daturum* Bb. 4. *susciperet* W et pr. Ma. 5. *nollit* W et pr. Ma. In f. *p̄nuntiabat* W. Mae et Bc, *p̄nunciabat* Bb, *praenunc.* ed. Med. c. Amerb., *prenunc.* Col., *pronunc.* Ba et Mg, item Erasm. Cost. Pistor., *pronuntiabat* recte ceteri libri et scripti et editi.

P. 207.

§. 92, 1. *promam* pr. W. 3. *et extendit* Bc, *ut extenderit* W et pr. Ma. 4. *in sanguine* W. Dein *omnesque* ibidem ab r. m. superscriptum, *omnes quoque* habet Ba. 6. *perieba*n*t* (*n* ab al. m. supra addit.) W, *periebant* etiam Mabcdef et Bb. Conf. ad III. 1. §. 3, 1. 8. *cadentes*, ut vett. edd. c. Erasm. habent, scribit W. Ita pr. legebatur etiam in Ma, in quo r. m. e *cadentes* effinxit *scatentes*, quod irrepsit in ceteros Monacc. Hanc falsam lectionem probavit Costerius; Pistorius autem in mg. reiecit, in textum invehens *cadentes*. Optime Maurini *candentes*, quod egregie confirmant codd. Babc, et ita emendaverat iam *Latinius* Biblioth. sacr. et prof. l. c. 9. *igne*, quod in Ma enatum est ex *ignem*, sine praepositione cum eodem libro exhibent Mcdf et Bb, *igneo* Mbe, *igneo flumme* Mg. Tum *erat* W et pr. Ma mendo in his libris non infrequenti. 10. *Moyses* om. Bc. L. seq. *potus solitos*] Ita W. Mabcdfg et Bac una cum edd. Col. atque Med., *solitos potus* Bb et edd. rell. Male *portus solitos* Me.

§ 93, 3. *omne primogenitum Aegyptiorum* W. Monacc. et Ba itemque edd. Amerb. et ceterae ante Maur. omnes, *Aegypti*, quod receperunt Maurini, exstat in codd. Bbc et edd. Col. atque Med. Nec discrepat Gilbertus. Praeferendum quidem videtur *Aegyptiorum* ob sequens *Hebraeorum*; retinui tamen *Aegypti*, quod convenit cum Graeco: κύριος

ἐπάταξε πᾶν πρωτότοκον ἐν τῇ Αἰγύπτῳ. 4. *Rogat'* (i. e. *rogatur*, ut habent edd. Amerb. et Rom.) scribit W. *Moyses ne finem exiciis daret* Bc. Vocc. *his quoque* om. Bb et exemplar Col. Tum *exitiis finem daret* legitur in Ba, *finem exitus daret* in Mb et ed. Med., *finem exhiberet* in Mg. 5. Scribe *inpetravit* cum Mb, *imperavit* habet ed. Col. Post *daret* editor Rom. adiecit *et benediceret*. 7. *intenta* restitui ex codd. Bbc et vett. edd., quibuscum faciunt Erasm. Cost. atque Pistor., *intentata* dant codd. et edd. rell. Tum *subplicia* W. Dein *et virtute* W. Monacc. et Bbc, item Med. atque Amerb. Expunxit partic. *et* Erasmus eumque secuti sunt posteriores editores. Inverso verborum ordine Col. ed. habet: *supplicia detorserit et virtute propria etiam ab hoste. Retorserit* scribunt libri Monacc. et Bb. 9. *rex* om. W. Tum *servarit* exhibet idem liber, *servaverit* dant Mabefg. 10. *promissi* W. Monacc. et Bbc, quibus adstipulantur edd. Col. Amerb. et sequentes ante Maur., *promissis* Ba. Concordant edd. Med. Maur. atque Gilb. Dein *honestum* om. W. In fin. *adpetitus* scribitur in Bac. In Ma ex *apetitus* (sic) correctum est *petitus*, quod exhibent ceteri quoque Monacc. Tum *remittere* W et pr. Ma.

§. 94, 3. *dira* Bb. Mox *per repromissionem* W c. ed. Col. 4. *Virga enim est* Bb. 5. *imperiale* idem liber. 6. *dei filius* Mf, *dei* om. W.

P. 208.

2. *et* om. W et Bbc, item edd. Col. ac Med.

§. 95, 1. *Ihesum* Mf c. ed. Col. 2. *Misit manum suam* codd. omnes editionesque Col. ac Med., *manum suam misit* Amerb. c. ceteris. 3. *manus eius* om. Bb. 4. Vocc. *eam* et *humanae* desunt in W. 5. *significans dn̄m ih̄m, primū fulgorem* Ba et exemplar Med. Ita etiam Col., in quo tamen *fulgore* pro *fulgorem* habetur. 6. *carnis* a corr. m. supra additum in W. 8. *in cuius divinitatem et incarnationem* recepi ex W. Monacc. et Ba, quibuscum concordant edd. Amerb. ceteraeque Maurina antiquiores; *in cuius divinitate et incarnatione* exhibent codd. et edd. rell. 3. ab im. *et his*] Ita W. Monacc. et Bc una cum ed. Med., *et hijs — et ex eo* legitur in Col., *ex his* dant rell. libri scripti et editi. Male *probatus* W et Bc. Dein *obiciebat* pro vulgat. *obiiciebat* codd. c. ed. Col. omnes.

Cap. XVI.

§. 96. Deest initium usque ad v. *sepeliret* in W. Bc et ed. Col. Eadem verba cod. Ma in mg. ab r. m. habet, item Bb, ubi ab Jaeckio ex cod. Ba suppleta sunt. 1. *Tobias*] Ita Mabcdef et Ba editionesque Med. Amerb. ceteraeque ante Maurinam, in qua est *Tobis*. *Thobias* scribit Mg. 3. *pauperes mannae* Bc, *pauperes mañe* ed. Col. Legitur *mannae* etiam in W. Bb, nec aliter pr. habebat Ma. Tum *Raguhel* dant W. Ma et Bac, ut ed. Med. 6. *Tobias* W. Mabcdef et Bac, quibus adstipulantu edd. Col. Amerb. ceteraeque Maurinam antecedentes, *Thobias*

Mg c. ed. Med., *Tobis* Maur. et Gilb. Dein *filius Tobiae* unus Mb conspirantibus edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. et Rom. *Thobis* ed. Med. Mox *ut sibi eam daret puellam* W. Maef et Bbc, itemque Amerb. (ita etiam Mcdg, omissa tamen voce *puellam*), *ut eam sibi d. p.* ed. Col., *ut sibi d. p.* Erasm. et editor Rom., mendose *ut sibi dare* (sic) *p.* Cost., *ut sibi puellam daret* Pistor., *ut sibi puella daretur* Ba, *ut sibi daretur puella* ed. Med. et ita tacite scripserunt etiam Maurini. Proxime *quidem* (*quidam* scribunt W et Ma) om. Mcd, qui deinceps ita exhibent: *sibi dare eam debere.* Mf dat *ipsi eam debere,* Mg (*quidem* om.) *sibi eam debere.* Ceterum *debere* reperitur etiam in W et Mab, *debere* [i] in Me. Post *dedisse* omisi pron. *se* praeeuntibus libris W. Monacc. et Ba, item ed. Med. Deest *iam* in Mcdefg. Tum pro *sex* Ba habet *septem.*

§. 97, 2—3. *tegendā* — *prodendā* W. Bc et pr. Ma. Ante *tegenda* in Ma r. m. supra adnotavit gl. *utrum,* quae in ceteros Monacc. irrepsit. De re vid. *Cic.* de off. III. 13. §. 54. Tum *ac* pro *an* Ba. 3. *noster iste* Ba. Maur. Gilb. Sed pron. demonstr. *iste,* quod in Ma r. m. superscripsit et Me in contextu habet, ceteri libri mss. et ed. Med. merito om.; *hic noster* exstat in Amerb. Erasm. Cost. Pistor. atque Rom., in Col. solum est *hic* et *ne* pro *nec.* Dein *caelanda* dant W. Mab et Bc. 4. *adfectabat* pro *affect.* scripsi cum W. Ma et Bc. 5. *Quanto itaque* exhibent libri Monacc. editionesque Col. ac Med.

Cap. XVII.

§. 98, 1. *in captivitatem* Bc. 4—5. *servitutemque* W. Mabeg, *servituteque* ed. Col. 5. *subplicio* W. Tum *graviora sunt* ex mutat. Ma, quocum conspirant ceteri Monacc. 6. *virorum* codd. omnes veteresque edd., *vivorum* correxit Erasmus. Dein *formidines* (ex mutat.) Ma ceterique Monacc. 6—7. *peremptorum sanguinem* W et Bbc, item edd. Col. Med. atque Amerb. Ita pr. etiam Ma, a s. m. *p. sanguines,* quod habent ceteri quoque Monacc., inverso ord. *sanguinem peremptorum* Ba editionesque Erasm. Cost. Pistor. et Rom., *sanguinem peremtorum* Maur. atque Gilb. 7. *excedit* W et pr. Ma. 8. *verse patriae* Ba. Deinde verba: *in affectibus piis* — — *refulsit,* quae exciderunt in W et Bbc, Ma ab al. m. in mg. habet.

§. 99, 1. Deest *nam* in Bbc. Tum *in persidam* exhibent Macdefg. Bc et ed. Col., *per insidiam* W. 4. *puteus* (*putheus* W) *patens* W et Bbc, *puteus* [*quamquam*] *patens* (gl. ista ab r. m. superscr.) Ma, *put. quamquam pat.* Mbef, *put. quaq; pat.* Mcd, *put. quāq; pat.* Mg, *put. haud aquā patiens atque secessu infrequens* Ba. 5. *ignoto* (ex corr. inter versus) Bc. Dein *ab arbitriis* W, *a barbaris* Mabef, *et barbaris* Mcd, *etiam barbaris* Mg. 5. *id* pro *ibi* W. Bc et pr. Ma, *et* Bb. In fin. *putaverunt*] Ita W. Monacc. et Bbc veteresque edd. c. Pistor., *putarunt* Ba et edd. posteriores.

P. 210.

1. *in puri* (*in* a corr. m. superscr.) W, *inpuri* Mace et Bc, *impuri* ceteri codd. vulgatique libri. Proxime *extingueret* codd. et edd. omnes.

§. 100, 4. *restaurare* W, *instaurari* Ba. 5. *hierosolimis* Ba et Mbe c. ed. Med., *hyerosolimis* Bc, *ierosolimis* Mcdfg et Bb, *iherosolimis* ed. Col., *hierusolimos ritos* (sic) W, *hierosolymos ritos* pr., *hierosolymis ritus* e corr. Ma. 6. *neaemiam* idque constanter Bc. 7. *illorum sacerdotum*] Ita codd. omnes veteresque edd. c. Erasm. et Pistor., *sacerdotum illorum* Rom. Maur. Gilb. Voc. *sacerdotum* om. Cost. 8. *absconderunt* W. Monacc. et Bc veteresque edd. 10. *aquam*] R. m. supra adiecit *crassam* in Ma. Eandem glossam ceteri Monacc., item edd. Col. Amerb., in quibus est *grassam*, et Erasm. c. Cost. Pistor. atque Rom. in contextu habent. Proxime *quo* in Ma enatum est e *quod*. 11. *deferri* Bbc. Tum *aspergere* codd. et edd. ante Maur., in qua est *adspergere*, quod placuit. Vid. *Wagner*. l. c. p. 408, 12. 12. *praecepit*] Ita codd. c. vett. edd. omnes, si excipias Ba, qui habet *iussit*, ut legitur in edd. Erasm. et posterioribus. 15. *actum stupentes* Bb. 16. *psallebat* pr. W. Ad v. *sacerdotes* in ora codicis Ma rec. eaque rudis manus adnotavit gl. *canentes*, quam, utpote in textum inserendam, Me ab eadem manu item in mg. habet; *canentes hymnum* scribit etiam Ba. Dein *dn̄o* Bb et *ut quae* W. L. extr. pro *consummatum*, quod Maurini ex libris probatissimis restituerunt, W et Bab editionesque Med. Amerb. Erasm. Cost. et Pistor. exhibent *consumptum*. Dein *ilico* recte W. Madefg et Babc, item edd. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *illico* ceteri libri scripti et editi. Conf. adnot. ad Paulin. §. 24, 12. Codd. Mbcdf *consummatum* ponunt ante *est*. Ceterum, quod mireris, in ed. Rom. legitur: *quae tandem lumine refulgente ab altari consumpta ilico est*, sine ullius codicis vel editi libri auctoritate.

§. 101, 1. *eo loci* Bc. 2. *post ea* disiunctim et hic et l. 7. 4. *epathar* W et Bbc veteresque editiones c. Erasm. et ceteris Maurina antiquioribus, item pr. Ma, qui ab r. m. habet *ephatar*, quod reperitur etiam in Bb; *epahtar* scribit Me, *ephtar* Mf, *ephata* Mg, *phatur* Ba, *ephitar* dant Mcd. 5. *a pluribus* Ba, *et a plurimis* (*et* ab r. m. supra praemiss.) Ma, *et a plurimis* ceteri Monacc. Dein *nepthe* W. Mabcdeg. Ba et vett. edd., *nephte* Mf, *nepthae* Bc, *Nephthe* Erasm. et posteriores editores, *nepthar* Bb. 6. *vocantur* Bc. Mox *hieremiae* pr., *ieremiae* per ras. Bb, *ieremiae* etiam Mcdfg et exemplar Col., *hyeremiae* Bc. 7. *de igni* W. Mae et Bc adstipulante editione Col. 8. *supra sacrificium* W.

P. 211.

1. *sanctificare* codd. Monacc. Tum *ideoque filios* Bbc et edd. Col. atque Med., *ideoque et filios* W. Ba. Amerb. Erasm. Item Ma ab m. pr., a sec. autem supra scriptum est *super*, quod ceteri Monacc. in ordine

habent. Correxit *et in filios* Costerius eumque secuti editores recentiores. 3. *ignis iterum* Bb. 4. *proicerentur* codd. cum ed. Col. omnes, *proiicerentur* edd. rell.

§. 102, 1. *ieremias* Mcg et ed. Col., *ieremyas* Mf. Item infr. §. 103, 10. 3. *hii qui* W. Bc. Meg c. ed. Col., *ii qui* Med., *hi qui* ceteri libri et scripti et editi. 5. *atque invenire* om. Bb. 6. *ieremias* Mcg, *ieremyas* Mf. Dein *quid* W. Monacc. Ba. Tum *adfectavissent* W. Ma. Ba, *affectavissent* ceteri Monacc., *adfectassent* Bc, *affectassent* codd. rell. et vulgati libri. 7. *dns* W et Monacc., *ds* aptius ceteri codd. c. edd. Legitur enim in Graeco ὁ ϑεός. 8. *Et tunc* Ba et exemplar Med. Pro *deus*, quod et codd. et edd. habent, scripsi *dominus*, cum utrumque vocabulum centies inter se confundatur. Dein male *ostendit* W et pr. Ma. Exstat in Graeco textu : καὶ τότε ὁ κύριος ἀναδείξει ταῦτα.

Cap. XVIII.

§. 103, 1. *populi* om. W, *tenemus populi* habet Mf. Ante *propitiationem* r. m. in Ma superscripsit *quam*, quod in Me in ordine legitur. 2. *dei nostri* om. Ba. Tum *propitiatus* scribit Bb. 3. *possumus* Ba. 5. *dicit* Bb. 6. *consummabatur* idem liber. 8. *ascensionem* codd. et edd. omnes exceptis Maur. et Gilb., in quibus est *adscensionem*. L. extr. *Sed et* W. Monacc. et Bbc, quibuscum faciunt edd. Med. et ceterae Maurinam antecedentes, *sed etiam* Ba. Maur. Gilb., neutrum habet Col.

P. 212.

1. *decidisset spiritus super apostolos* W. Monacc. et Bac, *decid. spir. sanctus sup. apost.* edd. Col. ac Med., *decid. sup. apost. spir. sanct.* Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom., *decid. sup. apost. spir.* Bb, *decidisset* exhibent etiam codd. Dresd. et Goth., *descendisset super apost. spir.* tacite scripserunt Maurini. Sic Noster de sacramentis L. II. c. 5. §. 14.: *Vultis scire quia descendit spiritus? Audisti quia quasi columba descendit.* Conf. de spiritu sancto L. III. c. 1. §. 4. L. II. c. 2. §. 24. Similiter infra §. 108, 1—2.: *In te descendit vapor spiritus sancti.* §. 105, 3—4. (*ignis sacer*) *descendit super sacrificium* et §. 107, 1. *Heliae quoque tempore descendit ignis.* 3—4. *vaporabatur animus singulorum*] Ita Monacc. et Babc veteresque edd., *vap. animos sing.* W, *vap. sing. animus* Erasm. et posteriores. Deinde *repleti esse qui acceperant aestimarentur linguarum diversitatem* W. Babc et pr. Ma, quorum hic a r. m. *qui ling. divers. accep. aestim.* Ita et Me. Contra *qui accep. ling. divers. aestim.* ceteri Monacc. *Esse* om. ed. Col., quae recte habet *existimarentur*. De utriusque verbi permutatione dixi ad I, 9. §. 27, 1. *Extimarentur* legitur in ed. Med. moxque ibidem et in cunctis fere Maurinorum codd. *diversitate*.

§. 104, 1. Post *vult* omisi v. *esse* iubentibus libris mss. W. Monacc. Bb et editis Maur. antiquioribus. 2. *spiritualis* est in ed. Col. 5.

probavit dat W permutatione frequenti, nec aliter pr. habebat Ma. 6. *tamen* pro vulg. *autem* recepi ex W et Monacc. Legitur in Graeco: αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτως δὲ ὡς διὰ πυρός.

§. 105, 3. Post *futurae* in W et Ma irrepsit *erat*, quod in posteriore libro r. m. delevit.

§. 106, 2. *promittitur* Bc et in mg. ed. Pistor. De permutatione vid. ad III. 10. p. 198, 2. 3. *speciem* e corr. additum in Me. Tum *sit* *mutatus* Ma (*sit*, quod ceteri Monacc. in ordine habent, a r. m. superscr.). Dein *servavit* Bb. 7. *inflammat* — *refrigerat*] Ita codd. et edd. omnes exceptis Ba et Maur. atque Gilb., in quibus est *inflammabat* — *refrigerabat*. 8. *suo* om. Ba. 9. *in terrā* Ba.

§. 107, 1. *Eliae* Maur. et Gilb. 2. *sine* ab r. m. superscriptum in Ma. 3. *nequivissent* Ba c. ed. Med.

§. 108, 1. *Singula tacitus considera in te* scribitur in libris Monacc., *si consideras tacitus singula* in Bb; *taccitus* habet ed. Col. 3. *Denique et illud quod* Ba, ut ed. Med., *quando* pro *quod* Bb. 4. *pro peccatis* Ba. Tum idem liber *unde et*. 5. *sicut in machabeorum libro scriptum est* Mc (*erat* Md), *sicut in libro machab. script. est* Me, *sicut scriptum est in libro machab.* Bb. 8. *Vetus homo noster exterior crucifixus est cruci* edd. Col. Amerb. Erasm. Cost. Pistor. Rom.; *crucifixus* pr., postea vero *affixus est cruci* Ma, *affix. est cruci* ceteri Monacc. Lectio autem *confixus est cruci*, quam exhibent W et Babc editionesque Med. Maur. et Gilb., Graeco verbo συνεσταυρώθη optime convenit. 9. *clamabat* W. 10—11. *renovato* W et Mae. In fin. *et* om. ed. Col. Tum *in mare* habent W et Ma, *in mari rubro* Med.

§. 109, 1—2. *caro omnis* W et Babc c. ed. Col. 3. *absolvitur* a m. pr., ab rec. *absorbetur*, quod in Ba et ceteris Monacc. reperitur excepto Mf, in quo est *absorbebitur*. Dein *mortale illud* Ba et proxime *exterior homo* Mg. Mox *sed* abest ab hoc libro. Pro *nec* Ba habet *non*. 5. *poenitentia* W. Sed vid. *Wagner*. l. c. p. 463. Tum *finit* pro *fit* Bc. Proxime *ad profectus* Ba. 6. *dicente* (o) Ma, *docente* ceteri Monacc. 7. *sancto* om. Ba. Tum *qui* *iudicavit absens* (pr. *praesens*) ex mutat. r. m. Ma. Invasit haec corrupta lectio ceteros quoque libros Monacc.

§. 110, 1. *ministerii* W. 3. *eo usque* pro vulg. *eousque*, ut alibi, codd. omnes. Mox *religionis plenum* Ba.

Cap. XIX.

§. 111, 1. *fuit*] Ita edd. Erasm. Cost. Rom. Maur. atque Gilb., *fuerit* exhibent codd. et edd. rell. Addidit r. m. in cod. Ma supra lin.: *in hoc evidentissime claruit*, quae verba in ceteris Monacc. textum occuparunt. Conf. §. 117. 4. *in coniugium* om. Bb. Mox in Ma r. m. verbo *remanserat* sine causa mutato in *remansisset enim* post *tribus* super-

scripsit numerum „XII.“ Haec in ceteris codd. Monacc. irrepserunt in contextum. Ceterum de plusquamperfecti indicativi modi constructione, si subsequatur coniunctio *nisi* cum plusquamperfecto coniunctivi, plura congessit exompla *Otto* ad Tacit. sex priores libros p. 139. 7. *subplicio* W. 8. *rapto*, quod tacite receperunt Maurini, egregie confirmant W et Ba, neque aliter pr. legebatur in Ma, *raptu* exhibent Bb et editiones Amerb. Erasm. Cost. Pist. atque Rom., *rapta* Ma ab s. m. et rell. Monacc. c. Bc, quibus adstipulantur exemplaria Col. ac Med. Vid. infr. ad p. 216, 4. Tum *invenirent coniugia* scribit Ba. Quod sequitur *non* pr. omissum r. m. supra addidit in Ma. Dein *conubii* pro vulg. *connubii* praebuerunt codd. omnes excepto Mg una cum ed. Amerb. Vid quae de hac scriptura adnotavi ad I. 32. §. 167, 5. In fin. *sollemnitatem* recepi ex codd. W. Mae et Bc, quibuscum facit ed. Amerb., *sollempnitatem* scribitur in Ba et Mf, *sollepnitatem* (sic) in Mb, *solemnitatem* in Mcd, quibuscum concordant edd. Pist. Rom. Maur. et Gilb., *solempnitatem* in exemplari Col., *solennitatem* dant edd. rell. Conf. ad III. 11. §. 72, 3.

§. 112, 2. Pron. *sibi* om. Mbcdg. Dein pro *iugalem* W et Monacc. habent *coniugalem*. Sed vid. infra §. 115, 6. 3. *appellabat* pro *appellatam arbitror* Bc. Tum *aliquando* Bac, *et* om. Bc. 5. *quattuor* Mae et Bc, item ed. Rom., *IIIIor* Ba et Mb, *quatuor* codd. et edd. rell. De scriptura *quattuor* vid. *Wagner*. l. passim cit. p. 467 et *Osann*. ad Cic. de re publ. p. 258. Tum *exsurrexit* W et Mabdefg, *exurrexit* Mc editionesque Med. Amerb. Erasm. et Cost. cum Pist., *et exsurrexit* Ba, *et surrexit* (καὶ ἀνέστη) recte Bbc et edd. Col. Rom. Maur. Gilb. Mox *abi*[i]*t* (alt. *i* a m. pr., ut videtur, superscr.) W.

§. 113, 1. [con]*laetatus* (praepositione ab r. m. supra adiecta) Ma, *conlaetatus* Mf, *collet*. ceteri Monacc. Quod sequitur *est* erasum in Ma, neque comparet in ceteris Monacc., neque in edd. Amerbach. ceterisque Maurinam antecedentibus. Scripturam *adulescentulae* pro vulgari *adolescentulae* et hic et l. 5. recepi ex codd. W et Bc. Conf. adnot. ad Paulin. §. 4, 1. 4. *iocunditatem* libri Monacc. et Bab veteresque editiones c. Erasm. Cost. et Pistor. Conf. ad I. 20. p. 62, 1. 5. *et* om. Bc. 6. *laetitia inter eos et gratia* scribunt Babc. *Omnis* e corr. in mg. habet Md. In seqq. *ad vesperum iam* a m. pr., e corr. *iam ad vesp*. Ma. Alterum verborum ordinem observat Me; *iam dies ad vesp. declinaret* exhibent Mbcdf, *iam dies ad vesp. declinasset* offert Mg. Dein *post laeta convivia et mensas* pr., e corr. *post mensas et laeta conv*. Ba. Statim *p̄texerit* W; *praetexerat* a m. pr., ab rec. *praetexeret* Ma.

P. 215.

1. *nequivit teneri* (litt. *i* in v. *teneri* ex mutat. enata) Ma, *neq. teneri* item Me, *teneri neq*. Mbcd, *tenere neq*. Mg. 2. Ante *una* r. m. in Ma superscripsit *eum socer*, quam gl. ceteri libri Monacc. in contextu habent. Post *sua* Bb addit *virum*.

§. 114, 2. *iam prior* Ba. Tum *urgueret* W. Bc. Me et pr. Ma. Dein *adpropinquatum* W et Ma c. ed. Med., *appropinquatum* ceteri mss. c. edd. Col. Maur. atque Gilb., *appropinquandum* Amerb. Erasm. Cost. Pist. Rom. Vitiose *iubes eorum* (sic) W, *hyebusaeorum* Bc. 3. *defleret* pr. Bc. 5. *israhel* W. Bb et Md c. ed. Col. Mox *gaba* W et Bc, item edd. Col. ac Med. 6. *beniamin tribus* pr. Ma, e corr. *tribus beniamin* Mae. 8. *adspexisset* Maur. et Gilb. Dein *interrogavisset* Mbcdg, *interrogavit* (om. *et*) Erasm. Cost. Pist. et editor Romanus. Pro *levitam* W. Mabcdeg et Bac una cum ed. Col. *levitem, leviten* exemplar Med. Mox *et unde* Bb. 9. *quae* pro *quod* a m. pr., e corr. *quia* Ma, *quia* etiam rell. Mon. c. ed. Amerb. Tum *montem repeteret* (*rep^r eteret* Bc) *effrem* (*efrem* Bc) hoc verborum ordine exhibent Babc; *effrem* etiam W et pr. Ma conspirantibus edd. Col. Amerb. Erasm. Cost. atque Pist., *effren* Med., *effraim* Ma (ab r. m.) et ceteri Monacc. Paulo post *ei* om. Ba editionesque Erasm. Cost. Pist. et Rom. *Optulit* pro *obtulit* recepi ex Ma et Bc. Vid. adnotata ad I. 8. §. 25, 6. Dein coniunctionem *et* om. Ba, quocum conspirant edd. Erasm. ceteraeque Maurinam antecedentes.

§. 115, 2. *inruerunt* W. Ma et Bc, *irruerunt* c. vulgatis libris codd. rell. excepto Bb, qui c. edd. Amerb. Erasm. Cost. Pist. et Rom. habet *irruentes*. Post *viri* particulam *et*, quam r. m. in Ma supra adiecit et ceteri Monacc. agnoscunt, Bb et quae cum eo concordant editiones omittunt eamque merito respuunt etiam codd. W et Bac, itemque edd. Col. ac Med., praeferentes asyndeton. Dein *circuierunt*, quod in Mf enatum est e *circumierunt*, c. ed. Col. exhibent codd. Bb et Mbcdg. 3—4. *et coaequalem eius, cum qua cubitare solita esset*] *Latinus Latinius* l. c. coni. *et iugalem — solitus erat.* Codd. Ba et Mg scribunt *solitus esset*, Mf habet *solita erat.* 6. *cognoverunt* (a) Ma, *cognoverant* W et Mbe. 7. *nocte* ab al. m. in mg. Bb. Tum *inluserunt eam* Ba. Dein *quia* ab m. pr., ab rec. *quae* Ma. In eodem libro *vel* erasum, adscriptum tamen ad mg. Tum idem offert *doloreque* (*que* ab r. m. intruso). 8. *hostium* W c. ed. Med., *hostium* Me, *hospitium* Bc. et exemplar Col. Deinde *hospiti* Ba. Mox *deverterat* W et Me veteresque edd. Ita pr. etiam Ma. 9. *exalavit* W. Bab et Mbcdef c. ed. Col. Conf. not. ad Paulin. §. 28, 6. Statim *subpremo* W, *suppremo* Ma, *supp̄mo* Mf, *sup̄mo* Mbcdg et Bab conspirante ed. Col., *supraemo* edd. Med. atque Amerb. Conf. *Wagner.* l. c. p. 475. In seqq. *saltim* W et Mabefg, rell. c. edd. *saltem.* Conf. *Wagner.* p. 470. Mox *servaret* Ba.

§. 116, 2. *israhel* W et Bb. Ita l. 4. etiam Md et ed. Col. Proxime *dum* Mbcdg, *ne* pr. et e corr. *cum* Me. 4. *adiudicatus*] Ita W. Monacc. et Ba (Me a pr. m. *diiudicatus*), *iudicatus* codd. rell. c. editis libris. 5. *poenas* W. Ma, Bc, itemque ed. Med. Rell. libri scripti

fluctuant inter *paenas* et *penas*. Vid. *Cellar*. p. 113. Tum *fuit* pro *luit* W. Dein *et condemnatus* Bbc, *condempnatus* W. Mbdefg et ed. Col. 6. *pat̄* W et Bc, sine compendio a m. pr. *pater*, e corr. *pa*[trum] (*ter* eraso) Ma; *pater* item ed. Col. *Daret* om. W. Tum *ideoque* scribitur in Mae, *itaque* in W et Bb. L. seq. Ba habet *firmatum*. Pro *iurisiurandi* dedi *iuris iurandi* ex libris W. Macdf et Babc. Ceterum verba: *idque confirmatum iurisiurandi sacramento* Mg a corr. m. in mg. habet.

P. 216.

1. *acervam* W et pr. Ma permutatione in his Ambrosii libris non inusitata. Conf. ad I. 38. §. 192. p. 99, 3. 2. *temperaverant* Bb. Mox *orbatas parentum* codd. Bbc editionesque Col. et Med. 3. *adsciscerent* W et Mabf, item edd. Rom. Maur. atque Gilb., *asciscerent* Babc veteresque edd. c. Erasm. Cost. et Pistor., *assciscerent* Mcdeg. Vid. adnotat. ad III. 12. §. 80 infr. 4. *rapto* recte W. Bac et pr. Ma una cum edd. Col. Med. Maur. atque Gilb., *raptu* (ex mutat.) Ma. Conspirant ceteri Monacc. Bb et edd. rell. Vid. quae supra adnotavi ad §. 111, 8. Dein *pro* corr. m. superscripsit in Bc. 5. *quia* pro *qui* libri Monacc. et Bb c. ed. Col., *quo* exemplar Med. Tum *indignas* Bc. 6. *exibuere* W et Bc. De qua varietate monui ad I. 31. §. 162. p. 88, 1. 7. *populi* Ba, *ex populo* Mg, *a populo* Amerb. Sed *populo* optime ceteri codd., item edd. Col. Med. Erasm. et posteriores. Pro *conniventia* scripsi *coniventia* c. Ba et Mbcde (vid. ad I. 32. §. 167, 5.), *conibentia* habet Bb, *conhibentia* dant W. Ma. Bc, *cohibentia* Mf et edd. Col. ac Med.

§. 117, 2. Deleto numero *XL*. in Ma r. m. superscripsit *quadringenta*, quod reperitur in ceteris quoque libris Monacc., si excipias Mf, in quo est *XL*. Cod. Me pr. exhibebat *quadraginta*, quod al. m. in *quadringenta* mutavit. Dein *milia* recte codd. omnes, item edd. Col. Amerb. Erasm. Cost. Rom., *millia* Med. Pist. Maur. Gilb. 4. *sufferebantur*] *offerebantur* W. Mabcdef et Ba, quibus adstipulatur ed. Rom.; *verebantur* Mg eandemque lectionis varietatem vir doctus adnotavit ad mg. exemplaris editionis Amerb., quod in Bibliotheca Reg. Monac. inter Inc. c. a. 2673 in fol. asservatur. 5. *in eo bello* (*während dieses Krieges*). Recepi *in*, quod vulgares edd. om., e codd. W. Monacc. et Bbc, quibuscum concordant veteres edd. 5. *utrimque* codd. omnes c. ed. Amerb., *utrinque* edd. Med. Erasm. et posteriores, *utrumque* Col. Post numerale *LXV* Ba habet *fere*, quod legitur etiam in exemplari Med. 6. *milia*, ut supra, codd. et edd. praeter Pistor. Maur. et Gilb. omnes. Tum *exutae* Bc. Proxime *primū* Bb. 7. *israhel* W. Bb, item ed. Col. 8. *Ruebāt* eadem ed. Deinde *in proelium* W, *in ꝑlium* rell. c. edd., si excipias Col., in qua exstat *in prelio*.

Cap. XX.

§. 118, 2. *fuit curae* Bb, *curae sint* Mcd. Tum *leprosi* W et pr.

Ma. Ita etiam ed. Col. Deinceps *in libro* Bb. 3. *regum* pro *regnorum* Bbc et Mg. Mox *honestati* Bc.

§. 119, 1. *Famis* W et pr. Ma antiqua nominativi singularis forma. 3. *et interpellavit* (*et* a simili m. superscr.) Ma. Exhibent istud glossema etiam ceteri Monacc. Quod sequitur *eum* om. Ba. 4. *adferrem* W. Ma. Bc. Maur. Gilb., *afferrem* codd. et edd. rell. Mox *adtuli* W. Maur. Gilb. 5. *devoravimus eum* Ba. Pron. *eum*, quod om. ed. Col., al. m. supra addidit in Me. Dein *sed promisit ut postea etiam suum ipsa offerret filium* exhibet Ba. Partic. *et* ante *ipsa* ab ead. m. supra adiectum in W; *ipsa et* scribit Bc, tum *post ea* disiunctim W. Dein *suum filium* pro *filium suum* restitui ex codd. W. Mabcde et Bc. Concordant edd. Col. atque Med. Statim *adferret* et l. seq. *adferre* pro vulg. *afferret* et *afferre* scripsi c. codd. W et Ma editionibusque Maur. et Gilb. Tum *carnes eius* dat Ba. Idem liber deinceps *simul vesceremur. Et nunc filium suum negat, abscondit eum. Motus.*

P. 217.

1. *paste viderentur mulieres* Bb. 2. *Elisaeo* Maur. et Gilb. Deinde *nunciavit* Mg, *mandavit* Amerb. Erasm. Pistor. 3. *obsidionem illam* Bb. Mox *pulsaret* et l. seq. *quā* pro *quia* W.

§. 120, 2. *prius quam* W. Mag. Babc, *priusquam* codd. rell. c. vulgatis libris. Tum *introisset — nuncius regis* Bb. 3. Deest *viros* in eodem libro. Pro *si* idem habet *vos*. Dein *vidisti* Bc. 4. *intravit* Mcd. Seq. particulam *et* om. W. 5. *denuntiantis* W. Maur. Gilb., *denunciantis* Ba c. edd. Col. atque Med., *denuntianti* Bc, nec aliter pr. Ma, ab r. autem m. *denuntians*, quam lectionem rell. quoque Monacc. et edd. Amerb. ceteraeque Maurinam antecedentes exhibent; *nuncians* scribit Bb. Ceterum *denuntiantis* h. l. significat: *welcher ankünden liess*. De re adnotavit *Latinus Latinius* l. c.: *Non ita narrat Regum historia*. 6. *ora* (*.s. constabit* superscr.) Ba. Mox *erit mensura* Ba c. ed. Med. Tum *syclo* Mb, *syclo* cod. Bc. 7. *ordei* Mdf et exemplaria Col. ac Med. Vid. *Cellar*. p. 98 et *Wagner*. p. 442. Pro *siclo* Bc *sic* (superscripto *similiter*), Bb *s̄*. 8. *Quod si plueret* Ba, *si plueret* Bc et Md. Deinde inverso verborum ordine *habundantiam de caelo frumenti* W et Mdef, *abund. de c. fr.* Ma. *Frumentorum* Ba. Idem liber *ne* pro *nec* una cum edd. Erasm. Cost. Rom. Mendose *siquidem* pr. Mf et Amerb., *sit quidem* Ma. Tum *hic* pro *id*, quod in Ba deest, habet ed. Col. Dein *possit* legitur in codd. omnibus itemque in ed. Med., *posse* in Col. Amerb. ceterisque ante Maur. et *fieri* pro *effici* in Bb. 10. Voculas *ad eum* om. Ba. Tum *Elisaeus* exhibent Maur. et Gilb. Verbis: *quia non credidisti* omissis Ba dat: *Ecce videbis oculis tuis.*

§. 121, 1. *subito* om. Bc. 2. *vox quasi multitudinis* habet Bb, *vox multitudinis* exstat in edd. Amerb. et ceteris Maurina antiquioribus.

Pro *multa equitum*, quod e *multu quantum* (ita Mcdfg et ed. Col.) correctum est in Ma, codd. W et Bc pessime scribunt *multae quantum*. In Mb pro vitioso *quantum*, quod in consimilibus libris invenitur, vacuum est. Dein *et* om. Bc, quocum facit etiam exemplar Col. Proxime *magna* dant W. Mbcdfg et Bc itemque edd. Col. ac Med., neque aliter a m. pr. habebat Ma. Post *virtutis* W et Mbcdfg addunt *est*, quod in Ma r. m. erasit. 3. *Syrii* edd. Col. Amerb. ceteraeque ante Maur. 4. *israhel* W. Bb. Mf conspirante ed. Col. Mox *proelii* W et Ma, *praelii* edd. Med. et posteriores, per compendium *p̄lii* Mbcdfg et Babc, *prelii* Me c. ed. Col. 5. *Amorraeorum* Erasm. Cost. Pist., *ammoraeorum* W, *amorreorum* Monacc. et Babc, *amoreorum* ed. Med., *Ethaeorum* Rom. Tum *et fugierunt* Mbcde. B et pr. Mg, *et effugerunt* ed. Col. 6. *inproviso* Ma (ex emendat.), *inproviso* etiam Babc et Mcde c. ed. Med., *īproviso* (ex *īprovisu*) Mb, *in proviso* Mg, *in provisu* W, *inprovisu* pr. Ma, *improviso* Mf et edd. rell. Conf. ad I. 21. §. 97, 4. 7. *obprimerentur* Mc. Deinde *c̄unctis* (i supra) W. Mox *possit* W et pr. Ma, in quo r. m. correxit *possent*, Bb habet *possint*. 8. *quin iam* pro *quoniam* Ba. Idem liber deinde *protendere*, Mg *procedere*.

§. 122, 1. *quattuor* W. Mae et Bc. Item edd. Amerb. atque Rom.; *quatuor* vulg. 2—3. *adinvicem* (*se* ab al. m. supra adiect.) Bb. 3. *hic* om. Ba. Tum *ingrediemur* W. Ita a m. pr. etiam Ma, ab rec. autem *ingrediamur*, e quo in Me enatum est *ingrediemur*. Ba scribit *ingrediamur* moxque *maneamus*. 4. V. *urbem* a rudi manu superscriptum est in Ma. Idem liber et Me om. *fame*. 5. *subpetit* habet Mc. Quod sequitur *nobis* excidit in Ba. Mox *in castris* dat W, nec aliter primo exhibebat Ma.

P. 218.

1. *paenae* pro *mortis* Ba. 2. Scripsi *intraverunt castra* c. codd. W et Mbcdfg, quibuscum concordant etiam edd. Amerb. ceteraeque ante Maur., *intr. in castra* habent codd. et edd. rell. Libri Ba et Me addunt *syriae*, quod in Ma rudis ista manus supra adiecit. Proxime *nuda* ab r. m. superscriptum in W. Tum *ingressa* male idem liber. 3. *levarunt* pro *fugaverunt* Ba. Paulo post idem scribit: *Et cum soli possent p̄de incubare, eleger̄ tam̄ nunciare regi*, conspirantibus editis libris Erasm. ceterisque Maurino antiquioribus; Bb habet *tandem regi nunciare*. 6. *Syrios* Bc, item edd. Erasm. Cost. Pist. atque Rom. Dein *honestum arbitrabantur* recte W. Maef et Babc una cum edd. Med. Amerb. atque Erasm., *arb. honestum* scribitur in Mbcd, *arb. honestum magis* in Mg, omittit *honestum* exemplar Col., *honestius arb.* male exhibent edd. Cost. Pist. Rom. Maur. atque Gilb. Ad v. *honestum* intell. potius *magis*. Vid. *Ramshorn*. Gramm. Lat. p. 498. Not. 3. coll. Nostro infra §. 128, 7. ibi-

que adnot. Tum *respso* pro *repsso* perperam W. Dein *iudicio* Mg et pr. Mb. L. ult. *fore* pro *fovere* ed. Col., inverso verborum ordine *fraudis fovere rapinam* Mbcdg.

§. 123, 1. *et* om. Ba. 2. *conmeatus* ed. Col. Mox in Ma *vilitatem* a r. m. corruptum est in *utilitatem*, quod Meg in contextu habent, *an̄ et ut utilitatem* perperam scribit Ba. Post *reddidit* inserui *ut* praeeuntibus mss. W. Monacc. et Ba editisque Amerb. et ceteris Maur. antecedentibus. Praeposit. *secundum* om. Bb. Quam post *dictum* Bbc et edd. Col. Med. Maur. atque Gilb. inferciunt coniunctionem *ut* expunxi. Tum *mensurā* Bab. 4. *ordei*, ut supra §. 120, 7., Ba. Mdf c. edd. Col. ac Med. Dein *constarent p̄cio* Mbcdg. 6. *constitutus in porta*] Ita W et Monacc. itemque edd. Amerb. et seqq. Maurina antiquiores, *contritus in porta* Ba et Med., *contritus* omissis vocc. *in porta* Bbc, ut ed. Col. Maur. atque Gilb. L. ult. *exultationem* codd. et edd. omnes exceptis Maur. et Gilb., in quibus est *exsultationem*, quam scripturam retinendam putavi. Vid. *Wagner*. l. c. p. 436.

Cap. XXI.

§. 124, 1. *hester* W. Monacc. et Bbc veteresque edd. c. ceteris Romanam antecedentibus, *aester* Ba. 3. *optulit* W. Mae. Bc, *obtulit* libri rell. scripti et editi. Vid. ad I. 8. §. 25, 6. Tum *inimicis* Mg. 4. *in tumido corde* Ba. Deinceps *tā decorum* W. Mbdg. Bb et pr. Bc, sine compendio *tam* Mcf. 5. *indici*^um^ (*um* a r. m. supra addito) Ma, *indicium* in contextu ceteri Monacenses, si excipias Mg, in quo scribitur *iudicium*. Ante *gratiam* (*gratia* perperam W et Bc) r. m. in Ma supra adnotavit gl. *ut mallet*. Ita ceteri Monacc. in ordine. 6. *a* ante *servitute* om. Ba. 3. ab im. *cum* pro *quem* Ba. Mox coniunctionem *ac* om. W. Babc et Monacc. Unde in Ma r. m. post *praecipuum* superscripsit *que*. *Praecipuumque* est in ceteris Monacc. Mox v. *haberet* excidit in Ba. 2. ab im. *dehonestum* male ed. Col. Tum *animadverterat* scribit Ba.

§. 125. p. 219, 1. *p̄ferre* Bb. Deinde *prosequi* idem liber. De sententia vid. *Cic*. de off. III. 10. §. 43. 2. *ionathas* Bc et ed. Col. Deinde *proprietatem* pessime Bc. 3. *abimelech* Mabcde et Babc veteresque edd. c. Erasm., *abimelehc* (sic) W, *abimech* mutile Mf, *abymelech* Mg, *Achimelech* edd. Cost. Pist. Rom. Maur. Gilb. De qua varietate vid. *Sabatier*. ad L. I. Reg. c. 22. v. 9.

Cap. XXII.

§. 126, 2. *ammonet* Mfg et ed. Col. Vocc. *de amicitia* in Ma sunt deleta, omissa in ceteris Monacc., item in edd. Col. Amerb. et rell. Maurina antiquioribus. Tum *plerique* mendose W et pr. Ma. De re vid. *Cic*. de off. III. 10. et de amicit. c. 11. §. 36. 4. Pro *necne*, quod Mbcdefg omittunt, Ma habet *necē* c. lineola infra ducta, ^nec^*ne* Bb, *nec*

sine *ne* Ba. 5. *oboediat* Ma et Bac, *ob°ediat* W. Vid. adnotat. ad I. 24. §. 105, 5.

§. 127, 1. *Clava*] *Plaga* Bb. 3. *considerat* W. Tum *adstruat* idem liber cum Mac et Bc, ad quos accedunt edd. Rom. Maur. atque Gilb., *astruat* exhibent Bab et Mbdfg veteresque edd. c. Erasm. Cost. atque Pist., *as'truat* dat Me. Conf. ad II. 28. §. 137, 3. Ita passim variat lectio in verbis *adesse* (I. 50. §. 254, 5.), *adsciscere* (III. 12. §. 80. infr. et ibid. c. 19. §. 116. p. 216, 3.), *adscribere* (I. 47. §. 227, 4.), *adstare* (*Paulin*. §. 1, 10., ubi vid. adnotat.), *adstringere* (I. 4. §. 16. p. 37, 3.). 5. *enim* e corr. superscriptum in Bc. 6. *debet* om. idem liber. 7. *caritate* W, *caritate* Ma, *karitati*, ut passim, Md. Conf. ad Paulin. §. 12. p. 6. 8. Post *ipsis* omisi v. *rebus*, quod glossam redolet, praeeuntibus libris mss. W et Bac, quibuscum concordant edd. Col. ac Med. Paulo post pro *appetatur* e W et Ma recepi *adpetatur*. L. seq. male *amicis* moxque *fidei* scribitur in W. Infra ibidem et in Bb *gratificare*, ex quo in Ma correctum est *gratificari*.

§. 128, 1. Prius *si* et mox *dicere* om. Ba. 2. *corripere*] Intellig. ex praecedentibus v. *debet*. Tum *audierit* a m. pr., ab rec. per ras. *audet* Bc. 3. *tamen* pro *enim* Bb. De re conf. *Cic.* de off. I. 17. fin. et de amicit. c. 13. §. 44. 4. Pron. *se* r. m. supra adiecit in Mg. Dein *putat* exhibent W et Monacc., item edd. Amerb. ceteraeque ante Maurinam omnes. 5. *tu* om. codd. Monacc. Desunt verba: *tu tamen corripe; etsi — — vulneret* in ed. Col. Pro *correctionis*, ut legitur in edd. Maur. et Gilb., ex codd. W. Maf et Babc ceterisque libris vulgatis recepi *correptionis*. Rell. mss. h. v. omittunt. 6. *vulnerat* Bb. Quod sequitur *tu* om. Mbcd. Dein *corripere ne verearis* habet Bb, *corripe*, *nec verearis* Ba. *Tolerabilia* recte Ba. Maur. Gilb. Subintell. *magis*. Vid. ad §. 122, 6. *Utiliora* ed. Rom. Rell. codd. et edd. praebent *tolerabiliora*. Conf. Maurinorum not. 7. *adolantum* W, *adolantium* Ma, *adolantum* etiam a m. pr., ab emendatrice *adulantum* Bb. Tum *errante* (pro *erranté*) W. 9. *esse debet amicitia* Ba, *deb. amic. esse* Bb. Respexit h. l. Noster *Ciceronem* de amicit. c. 19. §. 67. In seqq. *modo* a corr. superscriptum in Bc.

§. 129, 1—2. *capies* Bb. 2. *iocunditatem* libri Monacc. et Bab. Conspirant edd. ante Romanam omnes. Conf. ad II. 8. §. 43 in f., ad III. 10. §. 66, 2. 3. *vitae, inmortalitatis et gratiae* W, *vit., immort. et gratiae* Bb, *vit., inmort. gratia* Bc, *et inmort. gratia*, ut scripsi, Mabcdeg, *et īmort. gratia* Mf, (om. *et*) *īmort. est gratia* ed. Med., *immort. gratia* (item sine *et*) Col., *et immort. gratia* edd. rell. 4. *praeveniat* W. 5. *enim* om. Ba. Idem liber exhibet *amicos salutare non erubescam*. 7. *neque derelinquas* Bb. Dein *quā* pro *quoniam* W. 8. *Ideo in ea* (*in eo* Mbcdg, item pr. Me, a corr. m. *in ea*) *onera nostra portamus*

W. Maf et Bb, *in ea* et *portemus* edd. Amerb. ceteraeque ante Maur., *ideo ea honera — portamus* Bc, *ideo eius onera ut nostra portemus* exemplar Med., *ideo onera nostra portamus* Col., *ideo on. n. portemus* solus Ba c. edd. Maur. et Gilb. 9—10. *eiusdem* sine *corporis*, quod manus saeculi XIII. superscripsit in Ma et cod. Ba, item edd. Med. Maur. atque Gilb. agnoscunt, c. ed. Col. exhibent W. Bc et Mcdf. Sed pro *eiusdem corporis* legendum potius videtur *eadem* cum cod. Mg et edd. Amerb. ceterisque Maurinam antecedentibus. 2. ab im. *adiumenta suppetant* Ba. Proxime *studio* W et Bb.

§. 130, 3. *resisteris* W c. Bc. 4. *accusatur* W. Vid. adnot. ad I. 29. §. 142, 2. Dein *nec te paeniteant — offensiones* pessime legitur in Bb, quocum faciunt edd. Amerb. ceteraeque ante Maur. omnes; *nec te paeniteat — offensiones* in W. Bb et Mf, neque aliter pr. habebat Ma, in quo sec. m. restituit *offensionis*, quod in rell. codd. et editis libris invenitur. Ita correxit etiam *Dominic. Macer.* in Latini Latinii Biblioth. sacr. et prof. Tom. I. p. 132. col. 1. Ceterum *huiusmodi* pro *eiusmodi* exstat in codd. Monacc. et Bb, a quibus non discrepant edd. Col. atque Med. In seqq. *Et si* disiunctim scribunt W. Mabcdef et Bab. Pronom. *mihi* deest in W. 6. *evenerint, propter amicum sustineo*] Ita Mf. Maur. Gilb. Post vocc. *propter amicum* comma ponunt Mab et Bc, item edd. Cost. Pist. Rom. Distinctionis notulam om. W. Bb. Mg, quibus adstipulantur vett. edd. c. Erasm.; *propter illum sustineo* scribitur in Mcd et *per illum sust.* in Ba sine ullo inciso. Itaque corrigendum videtur *evenerint per amicum*, vel, ut legitur II. 8. §. 42 in f., *per illum, sustineo.* Ante v. *sustineo* (*susteneo* habet W) r. m. in Ma superscripsit gl. *pro illo*, quae in Me textum occupavit.

P. 221.

1. *amici* om. Bb. Post *necessaria* ex codd. W. Mabcdef et Bbc veteribusque edd. addidi *est*, quod expunxerat Erasmus. Turbato verborum ordine in Mg scribitur *pacientia est necessaria et tolerantia.*

§. 131, 2—4. Verba: *Miseremini mei — — — respondit* desunt in Mbcdg. 2. *Miseremini mei, amici mei, miseremini mei* habet Bb, *mis. mei, amici mei, mis.* dant Amerb. ceteraeque ante Maurinam edd. 3. *arguitur* W. Maef et Bbc. 4. Post *hoc est* Ba inserit *qui.* 5. *obprimitis* offert idem liber, qui *autem vos* omittit. 6. *erumpnis* Mbdfg. Mox *oporteret* Ba.

§. 132, 2. *quia nihil* Mabcdef et Ba c. edd. Col. atque Med. Tum *solacium* W. Ba. Mg. Ceteri c. vulgatis libris *solatium.* Conf. ad II. 20. §. 100, 2. et III. 9. §. 63. p. 197, 2. 3. *cuius pectus* Bc, *pectus tuum aperias* Bb et Mbcdfg. Conf. *Cic.* de amicit. c. 6. §. 22. 4. *committas* Mbdg et e corr. Ma. Tum *secreta* Ba, qui deinceps *tui* omittit. 5. *con gratuletur* (*con* a r. m. superscr.) Ma, *congratuletur* ceteri Monacc.

et Ba. 8. *De quo loco*] Deest *loco* ap. Maurinos et Gilbertum. *Superius* pro *supra* receptum e W et Monacc. libris, quibuscum faciunt edd. Amerb. ceteraeque Maurinam antecedentes. Respexit Noster L. III. c. 9. §. 61. Ceterum codd. Bac et Mcd cum edd. ante Maur. exhibent *ut* (*sicut* Me) *sup. diximus*, *bene ait* etc. Mox *ionathan* (*n* final. ab al m. add.) W, *ionathan* etiam Md, *ionatha* ceteri codd. c. edd. Col. atque Med., *Ionathas* Amerb. et posteriores. Conf. ad III. 9. §. 61. Dein *krmi* W. Mabe. Ba, sine compendio *karissimi* Md.

§. 133, 1. *non ut fides*] Ita codd. et edd. ante Rom. et Maur., in quibus, ut in Gilb., perperam legitur *ut non f.* De structura *non ut* vid. *Ramshorn*. Gramm. Lat. §. 181, de ipsa re *Cic.* de off. III. 10. §. 44 et de amicit. c. 11. §. 38 et c. 13. §. 45. 2. *destruatur* Ma in contextu, in mg. autem a m. rudi *deseratur*, quod inde transiit in Me. Reperitur etiam in cod. Ba et edd. Col. ac Med. 3. *fuerit deo* Bb. 4. *exibeat*, ut alibi, idem liber. Vid. ad I. 31. §. 162. p. 88, 1. 5. *superiori* correctum e *superiorem* in Ma. De re vid. *Cic.* de amicit. c. 19. §. 69 et c. 20. §. 72. Quod sequentia attinet, adi eundem ibidem c. 20. §. 74. coll. c. 14. §. 50 et c. 22. §. 82. 6. *utrisque* Ba. 7. *Nec* ante *auctoritas* pr. Ma, post vero littera *c* erasa est. 3. ab im. *Audeat* pr., e corr. *audiat* W. Idem liber *patrem* pro *parem*. Dein *et quasi* et l. seq. *iactanti* Bb.

§. 134, 1. *Neque monitio aspera sit*] Conf. *Cic.* de off. I. 38. §. 137, item de amicit. c. 24.

P. 222.

1. *adulationes fugitans* Bb et Mcd, *fugitans adulacionis* Mg. De participio *fugitans* c. genitivo passim a Nostro constructo vid. ad I. 43. §. 211. 2. *insolentia* W. Babc et pr. Ma. Tum *enim* om. W. Vocc. *amicus nisi* Mg ab r. m. in mg. habet. 3. *tuum* deest in W. Deinde *adplices* scribunt W. Ma. Bc, *applices* codd. rell. c. edd. Respexit Noster etiam h. l., ut passim, *Ciceronem* de amicit. c. 21. §. 80 et 81. 4. *te alteri tibi* optime exhibent codd. W. Monacc. et Bbc, contra *te tamquam* (*tanquam* Erasm. Cost. Pistor.) *alteri tibi* Ba et edd. Med. Erasm. et posteriores, *te alteri ut tibi* Col. c. Amerb. Sed comparationis particulae *tamquam* et *ut* ab optimis scriptoribus Latinis omitti solent. Vid. quae adnotavi ad II. 4. §. 12. p. 128, 7. Pron. *tibi* in cod. W r. m. supra addidit. 6. *Non enim vectigalis amicitia est*] Imitatur Noster *Ciceronem* de amicit. c. 14. §. 51. 7. *plena gratia virtutis; est enim* scribit Ba, *virtus enim amicitia est* exhibent Mbcdfg, *est* om. W. 8. Pro *paritur* exstat *partitur* in Mf, *paratur* in ed. Med., *petitur* in Maur., *potitur* in Ba, *quaeritur* in Bb et edd. Amerb. ceterisque Maurina antiquioribus. Tum *illicitatione* Bb.

§. 135, 1. *sunt amicitiae* Ba et Mbcdfg. Dein *plerumque* om. ed. Col., *plerunque* male habet ed. Med. Vid. ad II. 4. §. 14, 4. Fuse de hac re disseruit *Cic.* de amicit. c. 15. §. 52—54. 3. *Non enim vera*

amicitia est scribit Bc. Deest *enim* in libris Monacc. Pro *fallax* Bb habet *falsa*. 5. Alterum *est* om. Mf. Tum *quicquid* codd. et edd. ante Romanam omnes. 6. *pauperibus; huius* (sic) Ba.

§. 136, 1—2. *quae angelis et hominibus communis est* inverso verborum ordine scribitur in Mbcdg, *quae angel. commun. et et hom.* in Ba. 2. *Unde dominus* codd. cum ed. Med. omnes sine partic. *et*, quae interponitur in ceteris edd. 3. *mamona* Bc et exemplar Med. 4. *sua* om. libri Monacc itemque ed. Col. Non male. Tum *ipse nr ds* habet Ba, Ma in contextu quidem *ipse nos deus*, in mg. autem *vos* pro *nos*. Mox *fecit* Bb. 5. *Iam* om. Ba. 9. *nos illi* al. ord. exhibent Bab, nec aliter pr. legebatur in Mb, *nos* deest in ed. Col.

§. 137, 1. *fecit* W. Dein *mandatū* W. Monacc. et Bbc editionesque ante Maur. Proxime *et* in Ma ab r. m. superscriptum, in ceteris Monacc. in ordinem receptum, in W. Babc et edd. Col. ac Med. omissum est. Idcirco equidem expunxerim. Quod sequitur *hoc* sec. m. supra addidit in Bb. 2. *unianimis* Ma et Bc. 3. *nec quisquam* Bc.

P. 223.

1. *in proditorem* ed. Med. et pr. Ma c. Bc. 2. *gratissimum* W. Bc et pr. Ma conspirante editione Col. Dein *quo* codd. et edd. Maurina antiquiores, in qua est *quod*. *Condempnaret* exhibent Mbdfg c. ed. Col. 3. *vice* W. 5. *unianimis* W et Ma, *unanimus* ed. Med., *unanimis meus et dux meus* Bc. Relat. *qui* om Ba. 6. *sustinere* Mg. Ante *illud* (pro *istud*) in eodem deletum est *eum*. 7. *unianimis*, ut supra, W et pr. Ma, *unanimus* ed. Med. Tum *adpetisti* W. Ma et Bc pro vulg. *appetisti*. Vid. *Wagner*. l. c. p. 407 et sq. Mox *quid tibi* W. Idem liber et pr. Ma *donaverant*, Ba *donaverit*, Mcd *donavit*. 10. *velis* Bb. 12. *commissimus* (sic) W, *conmisimus* Mg. 13. *dicit* ed. Col. Dein *vere* om. Mbcdg. 2. ab im. *unianimis* W et Ma. Tum *hoc est, notus meus* ed. Col.; *non meus proditor, sed etiam tuus* primo Mb. In fin. *quia* pro *qui* Bb et *unanimum* W. Macdefg et Bbc, item edd. ante Maurinam omnes.

§. 138, 1. *cum ipse* Ba. 2. Pro *qui* in Ma r. m. scripsit *quod* et post *iob* superaddidit gl. *consolationem*, quae in ceteris Monacc. textum insedit; *quia* pro *qui* habet Bb. 3. *suffragium* pr., ex mutat. *suffragio* Ma, *suffragio* etiam rell. Monacc. et Bb. In fin. scripsi *obfuit* cum codd. W. Mabcdef et Bc, quibuscum concordant edd. Col. Amerb. ceteraeque ante Maur., *offuit* exhibent Bb et Mg una cum ed. Med., *obfuerat* Ba. Maur. Gilb.

§. 139, 3. *multam copiam* Ba, *copiam multorum exemplorum* Mg. Dein *adferent* W. Ma et Bc, *afferent* Bb et Mbcdefg conspirante editione Med., *afferunt* edd. Col. Amerb. et posteriores. Scripsi igitur *adferunt*. *Offerunt* habet Ba. 5. *inclausa* W. Tum idem liber c. Monacc. et Bb, *ut*, *si*, Bc *ut et si* itemque veteres edd. Dein *sermones nll deferant* Bb, *sermonis* (*nihil* a corr. m. superscripto) Bc. In fin. *conferant* W.

CORRIGENDA

in adnotationibus ad S. Ambrosium.

P. 261. l. 4. ab im. scr. *p. 197* pro *p. 97.*
— 273. l. 2—3. supra: *illa — imposita* pro *illa — impositam.*
— 274. §. 46, 2. Add.: Fluctuant codices passim inter *foetere, faetere* et *fetere.* Vid. *Lachmannus* ad Lucret. p. 271, ubi vir doctissimus L. IV. v. 1160. scripsit *fetida.*
es
— 332. §. 250, 10. scr. *accipiet.*
— 357. §. 92, 5. leg.: e corr. *satiari,* quod habent ceteri Monacc.
— 368. §. 136, 6. scr. (sic) W.
— 381. §. 26, 5. del. *pr.*
— 411, 4. leg. *exempla.*